

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 32 (71) № 5 2021

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 5 від 25 листопада 2021 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24632-14572ПР від 04.11.2020 року)

***Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)***

***Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)***

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2021

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Архипенко Л. М.

АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОЗИЧУВАННЯ.....1

Бачинська Г. В., Тишковець М. П.

ПОЕТОНИМІЯ В РОМАНІ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО «ПІВ'ЯБЛУКА»:
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....7

Берестова А. А.

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В МОВНО-ХУДОЖНІЙ ТКАНИНІ
ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО.....12

Буда В. А., Нестайко І. М., Заваринська І. Ф.

ВТОРИННІ НОМІНАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ
У РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «ЧОГО НЕ ГОЇТЬ ОГОНЬ»..... 18

Ільїна О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УЗУАЛЬНИХ
ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
У ТВОРЧОСТІ Ю. М. МУШКЕТИКА..... 24

Кравець Т. В.

МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ
У ПОЗНАЧЕННІ ПРОФЕСІЙ УКРАЇНСЬКИМИ ЗМІ 30

Медведь О. В.

РЕЦЕПЦІЯ ЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ У ТЕОРЕТИЧНОМУ ПІДҐРУНТІ
КЛАСИЧНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА 38

Переломова О. С.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА
В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ СЛОВОТВОРЕННІ.....44

Стецик Х. М., Оксамитна Л. Б.

НАДДНІСТРЯНСЬКІ ДІАЛЕКТНІ ЕЛЕМЕНТИ
В ХУДОЖНІЙ МОВІ ОСИПА МАКОВЕЯ..... 53

Судук І. І.

ВИВЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ОТОЧЕННЯ ТЕРМІНА
НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ..... 58

Терентій А. С., Куш Н. В., Попова О. А.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
У РОМАНІ Є. ГУЦАЛА «ПОЗИЧЕНИЙ ЧОЛОВІК»..... 64

Щербак О. В.

СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО КІНОТЕКСТУ:
НЕЙРОЛІНГВОСЕМІОТИЧНЕ БАЧЕННЯ..... 70

РОСІЙСЬКА МОВА

Бондарєва О. О.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТА УНІВЕРБ ЯК КОМПОНЕНТИ
НОМІНАТЕМ КОМПЛЕКСНОГО ЗРАЗКА.....76

Токарева Л. В. ФЕНОМЕН СОВРЕМЕННОЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	81
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ	
Авчіннікова Г. Д. ЛІНГВОСТИЛИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ.....	86
Агаєва Г. М. ЭТИМОЛОГИЯ ФИТОНИМОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	92
Bilyk O. I., Ivanotchak N. I., Pyliachyk N. Ye. METAPHORICAL PRESENTATION OF FUTURE IN THE AMERICAN ELECTION DISCOURSE.....	97
Бойван О. С., Ковтун О. В. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КАТЕГОРІЇ РОДУ В АСПЕКТІ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ НА МАТЕРІАЛІ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ.....	103
Бондарчук Н. І., Сапрун А. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ МЕТАФОРИ В КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ).....	111
Гремалюк Т. В. ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЧНІ ЗМІНИ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ЇХ ПРИЧИНИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	116
Гурбанова С. С. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ДЕЛОВОЙ ПЕРЕПИСКИ.....	122
Деркачова А. О., Лазєбна Н. В. ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ЯК КОНСТИТУЕНТИ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ВІДЕОРЕКЛАМИ АВТОМОБІЛІВ.....	127
Єфименко Т. М. ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ КІНОФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (ВІДПОВІДНО ДО МОДЕЛІ SIOP).....	133
Корнєлаєва Є. В. АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ В ЕПОХУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ВЕБСАЙТУ НОВИН “THE INDEPENDENT”).....	138
Кучеренко І. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	143
Lazebna O. A., Iovenko A. O., Khomenko O. A. DIE KATEGORIE DER BEWERTUNG IN DER MODERNEN BELLETRISTIK (AM BEISPIEL VON H. HESSES ROMAN „DER STEPPENWOLF“).....	149
Ляшенко А. В. ФОНЕТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	154

Макарук Л. Л. ІДЕНТИФІКАЦІЯ БРИТАНСЬКИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ КРИЗЬ ПРИЗМУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ МОДУСІВ В АНГЛОМОВНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ.....	161
Медведська І. М., Венєвцева Є. В. ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАТИВНО-НАВЧАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСУ ФІТНЕС-ЗАНЯТЬ.....	167
Сеньків О. М., Тимчук О.Т. ВНУТРІШНІЙ МОВНИЙ ПОРТРЕТ ДІВЧИНИ-ПІДЛІТКА У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТВОРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ШЕННОН ГЕЙЛ «АКАДЕМІЯ ПРИНЦЕС»).....	172
Sydorenko S. I. DIPLOMATIC LANGUAGE AS A REFLECTION OF A POLITICAL STANCE REGARDING THE CONFLICT IN EASTERN UKRAINE.....	178
Skichko A. S. LINGUOCULTURAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH LINGUISTICS PICTURE OF THE WORLD.....	186
Соловйова О. В., Гнатковська О. М. СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРИВАТИВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДІ.....	191
Шмуля Л. В. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДНИКІВ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В РОК-ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ.....	196
Эфендиева Л. Э. К ВОПРОСУ О СЕМАНТИКЕ И СПОСОБАХ ВЫРАЖЕНИЯ НЕКОТОРЫХ СЛОВЕСНЫХ ЗНАКОВ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	202
РОМАНСЬКІ МОВИ	
Косович О. В. ЗНАЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ РОМАНСЬКИХ МОВ Ф. М. РЕНУАРА ДЛЯ РОМАНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА.....	208
Чистяк Д. О. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ФРАНКОМОВНИХ КРАЇНАХ У ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	214
ТЮРКСЬКІ МОВИ	
Гванцеладзе А. М. ВІДТВОРЕННЯ ІНФЕРІОРНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ВІДМІННОСТІ ФСП КОМПАРАТИВНОСТІ ЗАСОБАМИ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	223
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО	
Сковронська І. Ю., Юськів Б. М. КОНЦЕПТ «ПРАВООХОРОНЕЦЬ» У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ НАРОДУ (АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРС).....	230

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ахмедова Е. Д. ЗГОРТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	235
Баранова С. В., Гончарова О. В. СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ МОВНОЇ ГРИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	240
Каламбет Я. І., Одновол В. Я. ДУБЛЮВАННЯ VS СУБТИТРУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМУ «ЗАГУБЛЕНА»).....	245
Кучма Т. В. НОМІНАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ПОВІСТІ-КАЗКИ О. ПРОЙСЛЕРА «МАЛА БАБА ЯГА» ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД.....	251
Лумар М. Ю. ENGLISH ABBREVIATIONS AND ACRONYMS IN THE SOCIO-POLITICAL DISCOURSE: TYPES AND APPROACHES IN TRANSLATION.....	256
Смірнова М. Р., Панчишко К. В. ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ФІЛЬМОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	261
Юрчак К. О., Артеменко Ю. О. МЕТАФОРИ У ПРОМОВАХ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ В РОСІЙСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ.....	267
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	273

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Arkhyenko L. M.

ENGLISHISM IN THE UKRAINIAN LANGUAGE:
CAUSES, CONSEQUENCES, PROSPECTS OF BORROWING..... 1

Bachynska G. V., Tyshkovets M. P.

POETONYMS IN HALYNA VDOVYCHENKO'S NOVEL «PIVIABLUKA»
(«HALF AN APPLE») – FUNCTIONAL AND STYLISTIC ASPECT.....7

Berestova A. A.

PRECEDENT PHENOMENA IN LINGUISTIC AND ARTISTIC TISSUE
OF POETRY BY OKSANA ZABUZHKO..... 12

Buda V. A., Nestaiko I. M., Zavarynska I. F.

SECONDARY NOMINATIONS AS A MEANS
OF CHARACTERS DESCRIPTIONS IN ULAS SAMCHUK'S NOVEL
“WHY DOESN'T HEAL FIRE”.....18

Ilina O. V.

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF TRADITIONAL AND INDIVIDUAL
PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE WORKS BY YU. M. MUSHKETIC..... 24

Kravets T. V.

LINGUISTIC TRANSFORMATIONS OF GENDER STEREOTYPES
IN THE UKRAINIAN MEDIA'S DESIGNATION OF PROFESSIONS..... 30

Medved O. V.

RECEPTION OF LOGICAL CONCEPTS
IN THE THEORETICAL BASIS OF CLASSICAL TERMINOLOGY.....38

Perelomova O. S.

PRESENTATION OF THE LANGUAGE PICTURE OF VALERIY
SHEVCHUK'S WORLD IN INDIVIDUAL WORD FORMATION.....44

Stetsyk Kh. M., Oksamytna L. B.

UPPER DNIESTER DIALECTAL ELEMENTS
IN THE ARTISTIC LANGUAGE OF OSYP MAKOVEY..... 53

Suduk I. I.

THE STUDY OF THE LINGUISTIC ENVIRONMENT
OF A TERM IN UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE LESSONS 58

Terentii A. S., Kushch N. V., Popova O. A.

A STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTIC OF IDIOMS
IN A Y. HUTSAL'S NOVEL “THE RENTED MAN”.....64

Shcherbak O. V.

STRUCTURE OF UKRAINIAN PUBLICIST CINEMA TEXT:
NEUROLINGVUOSEMIOTIC VISION..... 70

RUSSIAN LANGUAGE

Bondariva O. O.

WORD COMBINATION AND UNIVERB AS COMPONENTS
OF NOMINATHEMES OF COMPLEX TYPE.....76

Tokareva L. V. THE PHENOMENON OF MODERN AZERBAIJANIAN RUSSIAN LITERATURE.....	81
GERMANIC LANGUAGES	
Avchinnikova H. D. LANGUAGE AND STYLISTIC FEATURES OF THE GERMAN LANGUAGE INTERNET DISCOURSE.....	86
Aghayeva G. M. ETYMOLOGY OF PHYTONYMS IN ENGLISH ETYMOLOGY OF PHYTONYMS IN ENGLISH.....	92
Bilyk O. I., Ivanotchak N. I., Pyliachyk N. Ye. METAPHORICAL PRESENTATION OF FUTURE IN THE AMERICAN ELECTION DISCOURSE.....	97
Boivan O. S., Kovtun O. V. THE ANALYSIS OF FUNCTIONING OF THE GENDER CATEGORIES IN ASPECTS OF GENDER LINGUISTICS ON MATERIALS OF PERIODICALS.....	103
Bondarchuk N. I., Saprun A. V. PECULIARITIES OF METAPHORS IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE (BASED ON BRITISH NEWSPAPERS).....	111
Hremaliuk T. V. PHONETIC AND MORPHOLOGICAL CHANGES OF BORROWED WORDS AND THEIR CAUSES IN THE GERMAN LANGUAGE.....	116
Gurbanova S. S. LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS CORRESPONDENCE.....	122
Derkachova A. O., Lazebna N. V. LINGUAL MEANS AS CONSTITUENTS OF MULTIMODALITY IN ENGLISH-LANGUAGE AUDIO-VISUAL AUTOMOBILE ADVERTISING.....	127
Yefymenko T. M. COMPARATIVE CHARACTERISTICS AND PROBLEMS OF TRANSLATION OF THE AMERICAN AND ENGLISH MOVIES' NAMES INTO UKRAINIAN (ACCORDING TO THE SIOP MODEL).....	133
Korneliaieva Ye. V. ENGLISH NEOLOGISMS IN THE AGE OF THE COVID-19 PANDEMIC (BASED ON THE BRITISH NEWS WEBSITE "THE INDEPENDENT").....	138
Kucherenko I. V. PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF GERMAN LEGAL TERMINOLOGY.....	143
Lazebna O. A., Iovenko A. O., Khomenko O. A. THE CATEGORY OF EVALUATION (BASED ON H. HESSE'S NOVEL "DER STEPPENWOLF").....	149
Liashenko A. V. PHONETIC AND GRAMMATICAL BORROWINGS OF ANGLICISM IN MODERN GERMAN-LANGUAGE POLITICAL DISCOURSE.....	154

Makaruk L. L. IDENTIFYING BRITISH SOCIOCULTURAL VALUES THROUGH THE PRISM OF MULTIMODAL PATTERNS UTILIZED IN THE ENGLISH-LANGUAGE MASS MEDIA	161
Medvedska I. M., Vienievtseva Ye. V. THE MEANS OF REALIZATION OF THE INFORMATIVE-TEACHING STRATEGY OF ENGLISH FITNESS DISCOURSE.....	167
Senkiv O. M., Tymchuk O. T. THE INTERNAL LANGUAGE PORTRAIT OF A TEENAGE GIRL IN FANTASY LITERATURE (BASED ON SHANNON HALE’S NOVEL ‘PRINCESS ACADEMY’)	172
Sydorenko S. I. DIPLOMATIC LANGUAGE AS A REFLECTION OF A POLITICAL STANCE REGARDING THE CONFLICT IN EASTERN UKRAINE.....	178
Skichko A. S. LINGUOCULTURAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH LINGUISTICS PICTURE OF THE WORLD.....	186
Solviova O. V., Hnatkovska O. M. SEMANTIC POTENTIAL OF DERIVATIVES IN THE OLD ENGLISH PERIOD.....	191
Shmulia L. V. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD IN ROCK POETRY: THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....	196
Efendiyeva L. E. ON THE QUESTION OF SEMANTICS AND WAYS OF EXPRESSING SOME WORD SIGNS IN MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	202
ROMANIC LANGUAGES	
Kosovych O. V. THE IMPORTANCE OF THE LINGUISTIC CONCEPTION OF THE ORIGIN OF ROMANCE LANGUAGES BY F.J.M. RAYNOUARD FOR ROMANCE LINGUISTICS.....	208
Chystiak D. O. UKRAINIAN LITERATURE IN FRENCH-SPEAKING COUNTRIES: DIACHRONIC ASPECT, PROBLEMS AND PERSPECTIVES	214
TURKIC LANGUAGES	
Gvantseladze A. M. REPRESENTATION OF INFERIORITY RELATIONS WITHIN THE FUNCTIONAL SEMANTIC FIELD OF COMPARISON BY THE MEANS OF THE TURKISH LANGUAGE	223
GENERAL LINGUISTICS	
Skovronska I. Yu., Yuskiv B. M. THE CONCEPT OF "LAW ENFORCEMENT OFFICER" IN THE LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF THE NATION (ENGLISH-UKRAINIAN DISCOURSE).....	230

TRANSLATION STUDIES

Akhmedova E. D.

REDUCTION OF ENGLISH FICTION SIMILES
IN UKRAINIAN TRANSLATIONS.....235

Baranova S. V., Honcharova O. V.

METHODS OF LANGUAGE GAME TRANSLATION
IN THE ENGLISH DISCOURSE.....240

Kalambet Ya. I., Odnovol V. I.

DUBBING VS SUBTITLING IN ENGLISH MOVIE DISCOURSE
(BASED ON THE MATERIAL OF THE MOVIE “GONE GIRL”).....245

Kuchma T. V.

CHARACTERS’ NAMES OF THE FAIRY-TALE “DIE KLEINE HEXE”
BY O. PREUSSLER AND THEIR TRANSLATION.....251

Lymar M. Yu.

ENGLISH ABBREVIATIONS AND ACRONYMS IN THE SOCIO-POLITICAL
DISCOURSE: TYPES AND APPROACHES IN TRANSLATION.....256

Smirnova M. R., Panchyshko K. V.

LEXICAL TRANSFORMATIONS USED
IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF FRENCH FILMONYMS.....261

Yurchak K. O., Artemenko Yu. O.

METAPHORS IN WINSTON CHURCHILL’S SPEECHES
IN THE RUSSIAN LANGUAGE TRANSLATION: LINGUOCOGNITIVE ASPECT.....267

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....273

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'374

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/01>**Архипенко Л. М.**

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОЗИЧУВАННЯ

Інтенсивне збагачення мов англiцизмами унаслідок належності кожної окремої мови до загального світового мовного простору становить значний інтерес для мовознавців, адже процес запозичування був і залишається неоднозначним складним явищем і продовжує виклимати серед фахівців та пересічних носіїв мови постійні дискусії, які вже поза межами лінгвістики переходять в ідеологічну, політичну, соціологічну площини. Українська мова кінця ХХ – початку ХХІ століття активно запозичує й освоює іношомовну лексику, переважно з англійської мови. Активні процеси запозичування, що спричиняються залежністю від різних зовнішніх і внутрішніх соціально-економічних та політичних чинників, зумовлюють актуальність вибраної для розгляду теми. У статті здійснено аналіз функційних виявів англiцизмів в українській мові; розглянуто, узагальнено й систематизовано основні фактори, які стали причиною лексичних запозичень з англійської мови в українську, зокрема зосереджено увагу на притаманній англiцизмам низці функцій (номінативна, експресивно-оцінна, евфемістична, соціальна, гумористична й функція термінологізації). З'ясовано беззаперечну роль англійської мови як основного засобу глобалізації, універсальної мови міжкультурних і міжнаціональних контактів і взаємодії в різних галузях діяльності, схарактеризовано й систематизовано лінгвальні й позалінгвальні причини панівного становища англійської мови. Уточнено дефініцію терміна ELF. На думку автора, термін ELF доречно застосовувати для позначення особливої функціональної значимості (як засіб спілкування носіїв різних мов і культур) англійської мови в усьому розмаїтті її варіантів. У роботі детально проаналізовано й скласифіковано актуальні лінгвальні й екстралінгвальні причини лексичного запозичування з англійської мови в українську. Однією з найважливіших причин появи й закріплення запозичень, яка поєднує в собі як мовні, так і позамовні чинники, названо необхідність лакунарного заповнення терміносистем різних галузей знань у зв'язку зі стрімким розвитком науки й нанотехнологій у сучасному глобалізованому світі.

Ключові слова: англiцизм, функції англiцизмів, запозичення, лінгвальні і позалінгвальні причини запозичування.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі серед розмаїття мов не можна віднайти жодної з абсолютно автентичним словниковим складом. І причина цього явища – належність кожної окремої мови до загального світового мовного простору. Мовна трансференція виступає проявом результату мовних контактів і виражається в різнопланових запозиченнях на різних мовних рівнях, і українська мова не є винятком. Процес запозичування був і залишається неоднозначним складним явищем і продовжує виклимати серед фахівців і пересічних носіїв мови постійні дискусії, які вже поза межами лінгвістики переходять в ідеологічну, політичну, соціологічну площини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному мовознавстві явище інтенсивного запозичування стало предметом різнопланового розгляду в наукових студіях багатьох дослідників. Цій проблемі приділили увагу О. Муромцева, Б. Ажнюк, Є. Карпіловської, О. Стишов, В. Сімонок, Г. Сергеева, О. Лисенко, С. Федорець, І. Коробова та інші. Кількість наукових розробок у цьому напрямі активно зростає. Невпинний інтерес дослідників до цього явища породжує наукові дискусії навколо низки питань, які потребують системного й ретельного вивчення. Зокрема, продовження глибокого й усебічного аналізу потребують причини потрапляння запозиченої лексики

в українську мову та особливості її функціонування в мові, що приймає. Це й зумовлює актуальність вибраної для розгляду теми.

Постановка завдання. *Мета роботи* – дослідити функційні вияви англіцизмів в українській мові, розглянути, узагальнити й систематизувати основні фактори, які спричиняють лексичне запозичування.

Під час виконання дослідження використано описово-аналітичний метод, а також метод системного опису, порівняльно-зіставного аналізу та інші.

Виклад основного матеріалу. Упродовж усієї історії становлення й розвитку українська мова залучала лексику інших мов. Різні історичні періоди мали певні кількісні варіації іншомовних слів, що спричинялося залежністю від різних зовнішніх і внутрішніх соціально-економічних і політичних чинників.

Українська мова кінця ХХ – початку ХХІ століття активно запозичує й освоює іншомовну лексику, переважно з англійської мови. Лінгвальні причини запозичення цього періоду тісно переплітаються з екстралінгвальними особливостями: набуття державної незалежності, зміна ідеології, політичного й економічного режимів – власне такі соціальні зміни стали причиною неминучих змін у лексичному складі української мови.

У процесі запозичування можна виділити традиційні характерні особливості вживання неологів: поява в мові значної кількості іншомовних елементів із метою номінації нових явищ, предметів, понять; залучення іншомовних елементів граматичною системою української мови; оригінальне написання або вимова іншомовних слів в українському тексті (*ноу-хау, haute couture, e-mail*); запозичування англіцизма за наявності в українській мові абсолютного синоніма до іншомовного слова (*застій – стагнація*); заміна вже засвоєних запозичень із французької мови їхніми англійськими аналогами (*екран – дисплей*); зменшення тенденцій до калькованого перекладу; збереження структури іншомовних слів у процесі запозичування; частіше вживання запозичень в усному мовленні порівняно з писемним.

Англіцизм, крім номінативної, притаманна низка інших функцій: експресивно-оцінна, евфемістична, соціальна, гумористична і функція термінологізації. Експресивно-оцінну функцію пов'язують із престижністю англійської мови, а її прояви спостерігають у доволі частотному вживанні англіцизмів у рекламних текстах, назвах

компаній, торгових марок тощо (*Компанії HTC і Facebook представили спільний смартфон First – компактний Android-пристрій середнього класу* («День», 05 квітня 2013 р.)). Англійські слова викликають асоціації елітарності, успіху й прогресу.

Запозичення іноді виконують роль евфемістичних заміників звичних українських слів (наприклад, *секретар – офіс-менеджер*) чи табуованої лексики: *career-change opportunity* (замість *звільнення*), *opposition research* (замінює «пошук компромату») [2, с. 10]. Також англіцизми використовують як «засіб іронії, засіб створення комічного ефекту» [4, с. 92] (*Я би сказала, не страх, а певний негативний імідж держслужбовця поряд із такими «трендами» в Україні, як демонізація суддів чи недовіра до поліцейських* («Дзеркало тижня», 5/2019)) чи для надання тексту академічності за допомогою не завжди зрозумілих англійських лексем (*На ринку Форекс є відомі трейдери, які майже завжди отримують прибуток і їх поточний стан обчислюється мільярдами. За даними різних аналітиків, кількість трейдерів, які мають невеликий дохід, або навпаки, невеликий збиток, приблизно однакова*) («Погляд», 24 січня 2018 р.) [1, с. 11].

Часто англійські запозичення використовуються як жаргонізми окремими соціальними групами (спідлітк, фахівці певних галузей тощо), що, безумовно, впливає на їхню частотність. Широке вживання запозичень у ЗМІ та мережі Інтернет також сприяє їх сприйманню мовою-реципієнтом, адже «у текстах засобів масової інформації існує тенденція до постійного та істотного зростання кількості нових іншомовних слів (це своєрідний «бум» нововходжень), а також жаргонізмів, варваризмів, неологічних похідних утворень на базі інновацій-запозичень» [7, с. 67]. Англійська мова використовується як міжнародна мова комп'ютерних та Інтернет-технологій, які в глобалізованому суспільстві – основний двигун прогресу й торгівлі: більше ніж 80% усіх сайтів англійські, а переважна частка мов програмування розробляється на основі англійської.

Також англійська мова, без сумніву, виконує роль основного засобу глобалізації. Це універсальна мова міжкультурних і міжнаціональних контактів і взаємодії в різних галузях діяльності: бізнес, наука, культура, виробництво, авіація тощо. Саме тому нині англійську за значущістю можна впевнено порівнювати з латинською мовою епохи середньовіччя й французькою ХVІІІ століття [11, с. 4–18].

Традиційно виділяють лінгвальні й позалінгвальні причини панівного становища англійської мови. Серед позалінгвальних причини необхідно виділити, по-перше, історичну спадщину Британської імперії XIX ст. та політичне й економічне домінування США в XX–XXI ст. [8]. Англійська мова при цьому є офіційною державною мовою лише в шести країнах і використовується як одна з державних мов у сімдесяти п'яти країнах [11]. У класифікації Б. Качру до збільшеного кола користувачів англійською належать не носії англійської мови, а люди, які використовують її як іноземну. Саме це і є третьою важливою причиною світової експансії англійської мови: виникають різні регіональні варіанти англійської в країнах, де її використовують переважно як мову спеціального призначення [10, с. 11–30].

Г. Уїддоусон вважає, що основна причина поширення й активного вивчення англійської мови – це власне її спеціальне призначення. Автор наголошує на тому, що набуття повноправного членства у світовому професійному співтоваристві потребує знання певного регістру англійської мови. Незалежно від походження та мовної приналежності мільйони людей з усього світу вивчають англійську мову спеціального призначення (ESL), бо саме ця компетенція уможливує науковий обмін та власні внески в розвиток світової науки [12, с. 144].

За концепцією «English as a Lingua Franca, ELF» (тип мови, що функціонує як засіб спілкування між носіями різних мов в окремих сегментах соціальних контактів) вплив англійської мови розглядається в іншому ракурсі. Зарубіжне мовознавство фіксує різні визначення терміна ELF, так, наприклад, на думку А. Фірта, ELF – форма дискурсу варіанта англійської мови, який виникає під час комунікації і залежить від комунікативних завдань [9].

На нашу думку, термін ELF доречно застосовувати для позначення особливої функціональної значимості (як засіб спілкування носіїв різних мов і культур) англійської мови в усьому розмаїтті її варіантів. Базис власне такого підходу становить усвідомлення ролі англійської мови через її функціональну призму – інструмент міжкультурної комунікації в середовищі професіоналів. Нині англійська мова – це, безумовно, лінгва франка (ELF) світової науки, адже більше ніж 70% усіх наукових робіт публікуються англійською мовою, оскільки значна частина загальнонавчаних і найбільш цитованих наукових видань англомовні.

Сьогодні доводить залежність розвитку науки від масштабів та ефективності міжнарод-

ної взаємодії, де визначальний складник – обмін науковою інформацією, який вимагає від світової наукової спільноти мобільності, компетентності й оперування загальномовним інструментом – англійською мовою. Англомовні електронні бази й архіви, доступні для користувачів у будь-якій точці планети, зберігають результати наукових досліджень і публікації. Отже, англійська мова як лінгва франка забезпечує ефективне поширення наукового знання в усіх частинах світу, виконує роль сполученого елемента між науковцями й світовими дослідницькими організаціями, об'єднуючи локальні й глобальну наукові галузі.

Поширення англійської мови в глобалізованому світі зумовило її роль як мови-джерела численних лексичних запозичень, що стало підтвердженням її значущості й статусу мови-лідера. Власне саме це й спричинило масштабну термінологічну експансію англійської мови в різних національних мовах, і українська мова, безумовно, не стала винятком. Унаслідок тісних культурних контактів з англомовними країнами останніми десятиліттями в Україні виникли сприятливі лінгвальні умови для запозичення значної кількості англіцизмів. Їх вживання, поширення, а також постійне збільшення різних способів словотворення на ґрунті англійських морфем, особливості використання, функція впливу на свідомість суспільства передбачають необхідність і важливість ретельного дослідження запозиченої лексики в українській мові.

Розглядаючи запозичену лексему, особливо важливо усвідомлювати її функціональну роль у мові. Як правило, виділяють такі функції: номінативна – позначення нових понять, предметів, явищ; компресійна – творення компактних форм слів та виразів; дериваційна – творення нових слів; стилістична – кореляція назви з комунікативними умовами. Цілком зрозуміло, що найбільш поширена функція запозичення – це називання нового поняття чи предмета [5, с. 26–27]. Кожна із зазначених функцій запозиченого слова завжди спричиняє зміну в лексичному складі мови-реципієнта. Таким чином, простежується закон системності в мові стосовно запозичень: будь-яка зміна в лексичному складі у вигляді запозичень може стати поштовхом до семантичних чи стилістичних змін у словах або синонімічних групах мови-реципієнта, а функційні вияви іншомовних лексем доводять обґрунтованість їхнього запозичення. В іншому разі запозичення може розглядатися як надмірне й невиправдане явище, особливо коли іншомовні слова потрапляють

у мову як вторинні номінації вже наявних реалій і понять. О. Стишов вважає, що «потужні тенденції до глобалізації та інформатизації в українській мові початку ХХІ ст. мають і негативні наслідки. Низка нових іншомовних слів із мовознавчого погляду є недоречними, оскільки вони порушують закони і розхитують структуру української мови, її нормативні, стилістичні й культуромовні засади. Нерідко в низці інновацій-запозичень зовсім немає потреби: іншомовні елементи лише обтяжують мову зайвими лексичними одиницями, заступаючи або й витісняючи з ужитку наявні в словнику загальнозживані питомі лексеми або давно освоєні запозичення, апробовані тривалою мовною практикою» [7, с. 74–75]. Наприклад, це може стосуватися запозичування слів з огляду на «престиж» чи моду на іншомовні слова з популярної й найбільш поширеної мови: *підліток – тінейджер, цілителі – хілери, виборці – електорат, круглі піріжки з начинкою – донат* тощо. Проте далі дослідник зазначає, що «окремі негативні тенденції і впливи загалом не порушують стабільності сучасної лексичної системи української мови. Нові іншомовні входження переважно збагачують номінативні та зображально-виражальні засоби, є важливими елементами новітньої комунікації» [7, с. 75].

Усунення подібної дублетності, надумку Л. Крисіна, відбувається шляхом семантичної й стилістичної диференціації синонімічних пар [5, с. 27]. Такий процес виглядає природно, адже мові властиве прагнення уникати семантичних дублетів, позбуваючись «непотрібного» слова або змінюючи додаткові значення й лексичну сполучуваність.

Зазвичай функції іншомовних слів і причини їх запозичення, які можуть бути лінгвальними й екстралінгвальними, тісно пов'язані між собою. Так, лінгвальними причинами запозичення, як правило, вважають необхідність назвати нове поняття, розмежування семантично близьких слів, можливість залучення до дериваційних процесів й граматики. Серед лінгвальних причин запозичення також варто зазначити тенденцію до мовної економії: якщо позначуване поняття – єдине ціле, то в мові спостерігається прагнення назвати його одним словом замість словосполучення чи описового звороту. Зокрема, О. Стишов називає лінгвальні чинники, які сприяють запозичуванню: «1) системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; 2) тенденція до інтеграції елементів мови; 3) номінативна безвихідь або внутрішньомовна потреба в називанні нової реалії, нового уявлення і відсутність відповідного

поняття в базі мови-реципієнта (передусім це стосується різних термінів); 4) принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; 5) практична потреба в семантичному або стилістичному розмежуванні внутрішньо близьких, однак усе ж таки різних понять для їх уточнення; 6) прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності; 7) дія аналогічних тенденцій тощо» [7, с. 67].

Серед екстралінгвальних причин зазвичай виділяють наявність мовних контактів між мовою-донором і мовою, яка запозичує. Сюди ж зараховують економічні, політичні та культурні зв'язки між різними державами й народами. Як зазначає А.А. Реформатський, «збагачення словникового складу мови за рахунок словника інших мов – звичайний наслідок взаємодії різних народів і націй на ґрунті політичних, торгових, економічних відносин» [6, с. 249]. Усі зміни в мові зумовлені певною культурною й соціальною моделлю, і, власне, різноманітні міжнародні контакти – це частина цієї моделі, відтвореної в мовному лексиконі, а запозичування, як наслідок міжмовних контактів, допомагає формувати крос-культурну компетентність і елітарні якості сучасної мови: метакомунікативність й інтердискурсивність, лінгвальну гнучкість і динамічність. Запозичування може бути активним й при порівняно слабших економічних, політичних, культурних взаєминах, але за активності інших факторів, зокрема таких, як політична й мовна гегемонія окремої держави, престиж, мода, використання іншомовної лексики з метою найменування нових винаходів відкриттів, понять, явищ у різних сферах людської діяльності.

Особливий інтерес для нас становить класифікація причин запозичення, запропонована Р. Коунером і Дж. Розенхаусом. Поряд із традиційними причинами запозичування вони ставлять потребу у формуванні нових термінів і понять, схильність до наслідування домінантної групи, до вживання жаргонізмів певними закритими групами, безпосередні мовні контакти, вплив засобів масової інформації і мовну політику в освітній галузі, серед яких перші три причини автори зараховують до фундаментальних, через їх пов'язаність із людською природою, але ступінь їхніх проявів і відображення в різних мовах може варіюватися залежно від соціальних і політичних умов [11, с. 12]. Окремо дослідники окреслюють групу «детермінант» запозичення з англійської мови: модернізація та економічний розвиток, престиж, етнічне та лінгвальне розмаїття, націоналізм, культурна загроза, національний характер і наявність інститутів мовної політики

й регулювання [11, с. 13–14]. Автори зазначають, що поширюються англомовні запозичення трьома основними каналами: безпосереднє пряме спілкування, засоби масової комунікації й система освіти. Як наслідок модель запозичування з англійської мови поєднує в собі підходи, які використовуються в соціолінгвістиці й психолінгвістиці [11, с. 277].

Висновки і пропозиції. Запозичення – це природний, неминучий і необхідний результат мовних контактів і один із шляхів поповнення лексичної системи новими словами. Слушною щодо цього є думка Л. Булаховського про те, що «зростання словникових ресурсів літературних мов унаслідок запозичень і кальок є одним із найвиразніших явищ мовно-літературного розвитку» [3, с. 353]. Запозичення на рівні лексики є найпоширенішим видом,

а запозичення на інших мовних рівнях – явище доволі рідкісне. Запозичування характерне для всіх мов без винятку. Причини запозичення мають лінгвальний і екстралінгвальний характер. Проте однією з найважливіших причин появи й закріплення запозичень, яка поєднує в собі як мовні, так і позамовні причини, є «заповнення лакун у терміносистемах на позначення нових понять та інших важливих реалій і явищ» [7, с. 67], поповнення термінології різних галузей знань у зв'язку зі стрімким розвитком науки й нанотехнологій у сучасному глобалізованому світі. Тому ретельне дослідження складних і динамічних процесів запозичування в українській мові через культурні та мовні контакти й надалі залишається перспективним.

Список літератури:

1. Архипенко Л. М. Англомовна лексика в економічному дискурсі (на матеріалі українських засобів масової інформації). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 38. Том 3. С. 10–13
2. Архипенко Л. М. Запозичення-неологізми в українській економічній термінології. *International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU»: Conference proceedings, September 20–21, 2019*. Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», P. 7–11 .
3. Булаховський Л. А. Вибрані праці [Текст]: в 5 т. Київ : Наук. Думка, 1975. Т. 1: Загальне мовознавство. 496 с.
4. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: Навчальний посібник. Вид . 2-ге , перероблене. Львів : ПАЮ, 2007. 400 с.
5. Крысин Л. П. Русское слово, свое и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 888 с.
6. Реформатский А. А. Введение в языковедение. Москва : Аспент Пресс, 1996. 275 с.
7. Стишов О. А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку XXI ст. *Studia philologica*. 2017. Випуск 9. С. 66–75
8. Crystal, D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 212 с.
9. Firth, A. The lingua franca factor. *Intercultural Pragmatics*. 2009. № 6 (2). URL: https://www.academia.edu/200739/The_Lingua_Franca_Factor_Alan_Firth_2009
10. Kachru, B. B. Standards, codification and sociolinguistic realism: the English language in the outer circle. *English in the World: Teaching and Learning the Language and Literatures*: Ed. Randolph Quirk and Henry G. Widdowson. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. С. 11–30
11. Kowner R., Rosenhouse J. The Hegemony of English and Determinants of Borrowing from Its Vocabulary. *Globally Speaking: Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages*. Multilingual Matters 140, 2008. С. 4–18.
12. Widdowson H.G. EIL, ESL, EFL: global issues and local interests. *World Englishes*, 1997. № 16 (1). С. 135–146.

Arkhypenko L. M. ENGLISHISM IN THE UKRAINIAN LANGUAGE: CAUSES, CONSEQUENCES, PROSPECTS OF BORROWING

Intensive enrichment of languages by English as a result of each language belonging to the general world language space is of great interest to linguists, because the process of borrowing has been and remains an ambiguous complex phenomenon and continues to provoke constant debate among professionals and ordinary native speakers, which already outside of linguistics pass into the ideological, political, sociological planes. The Ukrainian language of the end of the XX – beginning of the XXI century actively borrows and masters foreign language vocabulary mainly from English. Active borrowing processes, caused by dependence on various external and internal socio-economic and political factors, determine the relevance of the topic chosen for consideration. The article analyzes the functional manifestations of English in the Ukrainian language;

The main factors that caused lexical borrowings from English into Ukrainian are considered, generalized and systematized. In particular, attention is focused on a number of functions inherent in Anglicisms: nominative, expressive-evaluative, euphemistic, social, humorous and terminological function. The undisputed role has been clarified of English as the main means of globalization, the universal language of intercultural and interethnic contacts and interaction in various fields of activity is clarified, the linguistic and non-lingual reasons of the dominant position of the English language are characterized and systematized. The definition of the term ELF has been clarified. According to the author, the term ELF should be used to denote the special functional significance (as a means of communication between speakers of different languages and cultures) of the English language in all its variety. The current linguistic and extralingual reasons of lexical borrowing from English to Ukrainian are analyzed and classified in detail. One of the most important reasons for the emergence and consolidation of borrowing, which combines both linguistic and extralinguistic factors, is the need for lacunar filling of terminologies of various fields of knowledge in connection with the rapid development of science and nanotechnology in today's globalized world.

Key words: *anglicism, functions of anglicisms, borrowing, lingual and extralingual reasons of borrowing.*

Бачинська Г. В.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Тишковець М. П.

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

**ПОЕТОНІМІЯ В РОМАНІ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО «ПІВ'ЯБЛУКА»:
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті проаналізовано ономастичний простір роману Галини Вдовиченко «Пів'яблука. Інші пів'яблука». У прозовому дискурсі Г. Вдовиченко поетоніми є яскравими виразально-зображальними засобами, вони підпорядковані загальним законам художності контексту, є експресивними і стилістично навантаженими. Ономастична лексика в романі «Пів'яблука. Інші пів'яблука» не є рідкісним явищем. Тут імена та прізвища, прізвиська, топоніми, ергоніми, ідеоніми та інші класи онімної лексики. Найбільший пласт ономастики становлять імена та прізвища людей. У кожну назву письменника вкладає своє тлумачення й свій специфічний зміст. Антропоніми в досліджуваному романі не принагідні, а досить уважно підібрані відповідно до змісту й форми твору. Вони виступають одним із важливих словесно-художніх засобів реалізації мистецької концепції, кожне ім'я стає комплексним показником безлічі відомостей про його носіїв, розкриває соціальні, вікові, просторові й часові ознаки. Стилїстична роль і смислове значення кожного імені орієнтовані на виконання характерологічної функції у творі. Імена в романі сприяють розкриттю людських почуттів, взаємовідносин, внутрішнього світу персонажів, усі оніми письменника добирає з урахуванням місця особи в сюжеті твору. Серед однослівних антропонімів у романі найуживанішими є особові імена в різних структурних варіантах. Вони є виразником авторського задуму.

Значно рідше авторка для найменування персонажів звертається до прізвищ. Їх вона використовує для називання колег, однокласників, товаришів.

Для найменування немолодих жінок авторка вдається до імен по батькові. Це, як правило, швидкі, балакучі, енергійні персонажі. У романі «Пів'яблука» представлено й однолексемні прізвиська, які, зазвичай, наділені негативною інформацією.

Двочленні літературно-художні номінації особи становлять меншу групу. Вони охоплюють поєднання таких характеристик особи, як ім'я та ім'я по батькові, ім'я та прізвище. Антропоформулу ім'я + ім'я по батькові вжито для називання медсестри, лікарки, класного керівника, професійної моделі та колег.

Тричленну номінацію особи авторка використовує лише для найменування вчительки.

Ключові слова: поетоніми, антропоніми, прізвище, ім'я, топоніми.

Постановка проблеми. Власні назви як невід'ємний компонент художнього тексту формують його стилістичну систему, сприяють створенню образності, викликають певні асоціації, розкривають та увиразнюють провідні мотиви твору, сприяють глибшому осмисленню поставлених проблем. Оніми відіграють важливу роль у формуванні індивідуального стилю письменника, вони є невід'ємною лексичною категорією тексту, в поєднанні з іншими мовними засобами служать реалізації авторської концепції світобачення, сприяють побудові художнього образу [1, с. 206], виступають яскравим відзеркаленням національного менталітету [9, с. 257], вони є одним зі способів «індивідуалізації етносу» [8, с. 112].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження літературних онімів становлять фундаментальні праці Ю. О. Карпенка, В. М. Калінкіна, Л. О. Белея, Г. П. Лукаш. В останні десятиліття у сфері літературної ономастики активно працюють М. Р. Мельник, О. Ф. Немировська, Н. М. Бербер, А. І. Бербер, А. І. Вегеш, Т. І. Крупеньова, Л. І. Селівестрова, Е. В. Боева та ін.

Літературна ономастика має значні здобутки, але, попри значну кількість праць у царині поетонімії, досі залишається актуальним дослідження ономастичного простору творів українських митців, зокрема наших сучасників.

На думку Л. Белея, «сучасний стан української літературно-художньої антропоніміки виявляє

гостру потребу збору, систематизації літературно-художніх антропонімів, різнобічного вивчення їх функціонально-стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів» [2].

Метою статті є дослідження особливостей використання власних назв у романі Галини Вдовиченко «Пів'яблука». Досягнення поставленої мети передбачає використання таких завдань: виявити всі власні назви; виділити тематичні класи онімів; визначити їх функціонування у романі.

Методи дослідження зумовлені поставленими завданнями. Основним принципом є антропоцентрична спрямованість дослідження, що скерована на сприйняття поетонімів як одиниць, що актуалізують задум письменниці. У статті використовуємо загальнонаукові і власне лінгвістичні методи, зокрема описовий метод використано з метою визначення кореляції власних назв із контекстом їхнього вживання; метод етимологічного аналізу використовуємо для з'ясування допоетонімної семантики власних назв.

Виклад основного матеріалу. Літературна ономастика має численні здобутки. Проте поетонімія сучасної української жіночої прози ще мало досліджена. Зокрема, це стосується й творчості української письменниці Галини Вдовиченко, її романи користуються популярністю серед читачів і неодноразово номінувались на здобуття премій і перемогали в численних літературних конкурсах.

Роман «Пів'яблука» посів II місце в конкурсі «Найкраща українська книга – 2009» та отримав «Приз видавничих симпатій» від видавництва «Нора-Друк».

Актуальність статті зумовлена тим, що вивчення специфіки функціонування пропріальної лексики у творчості Г. Вдовиченко є фрагментарною, а власні назви у літературно-художніх творах є потужним виражально-характеризувальним складником. Літературно-художній антропонім – «явище унікальне й парадоксальне» [1, с. 1]. Він спроможний перетворитися на ідейний фокус, де поєднуються національна традиція та самосвідомість людини. Здавна вважалося, що власна назва людини – це її духовний оберіг. Ім'я пов'язане з внутрішнім світом людини, має вплив на її долю, інтелект, нахили та ін.

Виклад основного матеріалу. У царині літературно-художньої ономастики є чимало наукових розвідок, проте творчість Г. Вдовиченко не була предметом дослідження. Г. Вдовиченко – українська письменниця, журналістка, авторка книг для дітей та дорослих, лауреатка

премії «Коронація слова». Роман «Пів'яблука. Інші пів'яблука» – історія жіночої дружби, історія про долі чотирьох подруг, наших сучасниць, які відповідальні за своє життя і за своїх близьких.

У прозовому дискурсі Г. Вдовиченко поетоніми є яскравими виражально-зображальними засобами, вони підпорядковані за загальним законом художності контексту, є експресивними і стилістично навантаженими. Оніми, на думку Т. І. Крупеньової, є «тими важливими поєднуючими «скріпами», що спрямовують рух фабульного розгортання і надають тексту цілісності та монолітності» [5, с. 33].

Г. Вдовиченко майстерно підбирає онімний простір роману, дотримуючись ономастичного постулату, запропонованого А. А. Кухаренко: «... власні назви літературних персонажів національної художньої літератури можна уявити як специфічну, ієрархічно організовану систему, визначену трьома основними компонентами: антропонімною системою національної мови; запозиченнями з інших мов; авторськими новаціями [6, с. 124].

Ономастична лексика в романі «Пів'яблука. Інші пів'яблука» не є рідкісним явищем. Тут імена та прізвища, прізвиська, топоніми, ергоніми, іде оніми та інші класи онімної лексики. Найбільший пласт ономастики становлять імена та прізвища людей. У кожному назву письменниці вкладає своє тлумачення й свій специфічний зміст. Антропоніми в досліджуваному романі не принагідні, а досить уважно підібрані відповідно до змісту й форми твору. Вони виступають одним із важливих словесно-художніх засобів реалізації мистецької концепції, кожне ім'я стає комплексним показником безлічі відомостей про його носіїв, розкриває соціальні, вікові, просторові й часові ознаки. Стилістична роль і смислове значення кожного імені орієнтовані на виконання характерологічної функції у творі. Імена в романі сприяють розкриттю людських почуттів, взаємовідносин, внутрішнього світу персонажів, усі оніми письменниці добирає з урахуванням місця особи в сюжеті твору. На думку О. Ю. Карпенко, автор «на відміну від батьків, що іменують своїх дітей немовлятами, називає вже дорослих, сформованих людей, тому він їх допасовує до створюваних образів, домагається гармонії образу та його імені» [4, с. 69].

Серед однослівних антропоетонімів у романі найуживанішими є особові імена. Вони є виразником авторського задуму. Описуючи в романі «Пів'яблука. Інші пів'яблука» сучасних успішних жінок-львів'янок: телеведучу Луїзу, корек-

тора Магду, редактора Галину та дизайнера Ірину, авторка добирає їм імена, поділивши за спільними і відмінними рисами на дві групи. Галя та Ірина найменовані грецькими іменами (*Галина* у перекладі з грецької означає «спокій, тиша» [7, с. 127], *Ірина* – «мир, спокій» [7, с. 144]. Луїза більше спілкується з Магдою, тому цим персонажам письменниця підбирає запозичені імена (*Магда* – польське, *Луїза* – німецьке).

З метою підкреслити сильний зв'язок між подругами Г. Вдовиченко вибирає однакові імена для їх рідних і знайомих. Дочки Ірини та Магди зветься Софіями; Магдин чоловік, Луїзин коханець та Іринин знайомий – Ігорі. За допомогою онімів авторка зображає сильних, успішних жінок, які захоплені роботою, модою, впевнені в собі.

Письменниця велику увагу приділяє питанням номінації персонажів. Вона навіть описує походження окремих власних імен: «*Кузьма, Кузя. Старовинне, майже забуте слов'янське ім'я для мужніх чоловіків*» [3, с. 41].

У досліджуваному творі Г. Вдовиченко використано різні засоби і способи ідентифікації, які існують в українській антропонімній системі.

1. Одночленні літературно-художні антропоніми було представлено 65 іменними номінаціями. З них 38 одиниць – жіночі іменування і 27 чоловічих. Г. Вдовиченко використовує однослівні найменування, які поділяються на повні християнська імена: *Андрій, Віктор, Максим, Кузьма, Сергій, Степан; Галина, Ірина, Марія, Марина, Олена, Параска, Роман, Уляна*. Часто авторка вдається до усечених варіантів імен: *Макс* (< Максим), *Кузь* (< Кузьма), *Саня* (< Олександр), *Стас* (< Станіслав); *Лу* (< Луїза), *Галя* (< Галина), *Аня* (< Ганна), *Юля* (< Юлія), *Уля* (< Уляна) та ін.

У романі трапляються і стилістично забарвлені варіанти імен. Такі антропоформи створюють у тексті відповідне емоційне забарвлення: від відтінків пестливості до згрублості. Варіації утворено шляхом додавання суфіксів -к, -ик, -очк, -ус(-юс), -оньк, -ечк: *Васька, Кузька, Геник, Віталька, Сашика; Галка, Анечка, Зоська, Ірка, Луїзка, Луїзонька, Маруся, Оксанка, Олюся, Сонька, Ірця* та ін. Наприклад, «*Анечко! У тебе сьогодні якесь свято? Виглядаєш супер ...*» [3, с. 145]; «*Як із сином, то Вітюся, а як з чоловіком, то Віктор*» [3, с. 86]. Такі позначені неофіційністю форми власних імен дають характеристику образу, виражають ставлення до персонажа, зокрема в них простежується стилістика близькості, інтимності, емоційна інформація цих імен

виражає симпатії, тепле ставлення. Називання персонажів лише за допомогою імені в Г. Вдовиченко вказує на родинні або дружні стосунки.

Значно рідше авторка для найменування персонажів звертається до прізвищ. Їх вона використовує для називання колег, однокласників, товаришів: «*Суханова перед уроками каже: я не з дому прийшла, у нас була вечірка у Коцика*» [3, с. 100]; «*Наче й не було десяти років після альма матері. Волосся в Актубова не порідшало, сало не висить*» [3, с. 196]; «*В обід приїхала Гурська, сусідка за старою квартирою*» [3, с. 107].

Поодинокі фіксуються в романі прізвища для характеристики за родом діяльності: «*Наша Гаврилова, рекламний агент, розповідала*» [3, с. 156].

Авторка найчастіше використовує в романі відапелятивне прізвище *Кінь*. Ця лексема слугує авторською характеристикою персонажа, вона виконує асоціативну роль. Письменниця цим прізвищем іменує сильного, рослого, темпераментного, палкого в коханні чоловіка: «*Кінь увірвався до бару, ледь не розтроцивши скляні двері. Гримнув так, що опинився у центрі уваги*» [3, с. 26]; «*Луїза вперше побачила чоловіка, подібного на великого Вінні-Пуха, він перший простягнув їй руку і назвався: «Кінь»»; «Кінь спізнювався. Це не прізвисько, Кінь – це прізвище. Луїза усміхнулася, коли він так вперше назвав себе*» [3, с. 21]; «*Кінь словами не розкидався*» [3, с. 29]; «*Він задоволено заіржав, відкинувши голову назад у повній відповідності з прізвищем, немов жеребець*» [3, с. 25].

Авторка лише кілька разів номінує *Коня* Ігорем з метою реалізації формальної оптимізації: прізвище *Кінь* на асоціативному рівні відповідає апеллятиву.

Г. Вдовиченко майстерно використовує множинну форму прізвища *Куричі* для називання подружжя, всієї родини: «*Куричі купили будинок задешево, на квартиру не вистачало, а жити не було де*» [3, с. 7]. «*З часом у хаті Куричів оселилися крісла*» [3, с. 9]; «*Чоловік Ірини знайомив Куричів і фахівцями, приводив подружжя на прийом до лікарів*» [3, с. 156].

Для найменування немолодих жінок авторка вдається до імен по батькові. Це як правило, швидкі, балакучі, енергійні персонажі: «*Петрівна навіть не увімкнула світло*» [3, с. 57]; «*Кузьмівна – господиня крамнички. У мене товар класу люксу, – з почуттям власної гідності повідомила Кузьмівна*» [3, с. 82].

У романі «Пів'яблука» представлено і однолексемні прізвиська, які зазвичай наділені негативною інформацією. Діти в інтернаті називають

вчительку *Шизою*: «*Шизою вони називали одну з нічних чергових-виховательок*» [3, с. 55]; «*Хочеш, аби Шиза нас побачила*» [3, с. 55]; «*Учителька з хімії – вони називали її хімізою*» [3, с. 171]; «*Наша класна керівничка – ТПК*» [3, с. 172]; «*ТПК пропонувала їм не завжди зрозумілі теми для творів*» [3, с. 172]; «*Уявляєш – писала Валя, – ТПК у школі дотепер називається ТПК*» [3, с. 173].

З позитивною характеристикою представлено прізвисько *Еништейн*: «...*високий, широкий розумник на прізвисько Еништейн*» [3, с. 173].

Всі ці лексеми з дитинства, шкільних років персонажів.

2. Двочленні літературно-художні номінації особи становлять меншу групу. Вони охоплюють поєднання таких характеристик особи, як ім'я та ім'я по батькові, ім'я та прізвище. Антрополоформулу ім'я + ім'я по батькові вжито для називання медсестри, лікарки, класного керівника, професійної моделі та колеги: «*Безмежна довіра, яку викликала Наталія Вікторівна, не давала сумнівам жодного разу*» [3, с. 63]; «*Ольга Степанівна, медсестра, що допомагає мені доглядати Соньку*» [3, с. 110]; «*Анна Дмитрівна, свого часу демонстратор одягу у Львівському будинку моделей*» [3, с. 43].

Авторка для називання однокласників і одногрупників використовує ім'я + прізвище: *Валя Дробчак, Наталя Шаталівська, Оленка Денисюк, Оксана Забродько, Олег Балух, Саня Білецький, Сергій Соколов* та ін.

• професію: *Карпаченко – лейтенант, Маретич – архітектор*;

• вік: *Сонька – старша, Сонька – молодша, Віктор – старший*.

3. Тричленні номінації особи виступають у функції повної ідентифікації, вони постають в офіційних ситуаціях. Г. Вдовиченко до такої антропоформули звертається для найменування вчительки: «*Саме так вони тридцять років тому називали вчорашню випускницю філологічного факультету Тетяну Петрівну Красильник*» [3, с. 61]. Такі форми надають офіційного відтінку, подекуди урочистості.

У романі «*Пів'яблука. Інші пів'яблука*» антропоніми служать мовностилістичними засобами національної чи регіональної ідентифікації персонажа або ж створюють певний національний чи регіональний колорит.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз підтверджує, що онімний простір роману Г. Вдовиченко багатий і добре структурований. Найбільш кількісною є група антропонімів. Вони представлені одно-, дво-, та трикомпонентними найменуваннями. Домінують серед них однолексемні назви в різних структурних варіантах. Усі власні назви є доречними, вдало й продумано дібраними. Вони виконують стилістичну функцію і допомагають створювати образ.

Літературно-художня антропонімія у творчому доробку Г. Вдовиченко є важливим мовним засобом із широкими виражальними можливостями. Структура досліджуваних онімів є різноманітною і відображає характерні особливості художнього стилю авторки. Перспективним видається дослідження онімної лексики прозових творів письменниці.

Список літератури:

1. Бачинська Г. В., Тишковець М. П. Особливості власних назв у творчості Валерія Шевчука. *Вісник*. 216.
2. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ ст. Ужгород, 1995, 120 с.
3. Вдовиченко Г. *Пів'яблука. Інші пів'яблука* [Текст] : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 472 с.
4. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. Записки з ономастики: Астропринт, 2000. С. 68–74.
5. Крупеньова Т. І. Функції власних назв у драматичних творах Лесі Українки : монографія. Одеса, 2004. 160 с.
6. Кухаренко В. А. О системном характере антропонимии художественной литературы. Шоста республ. Ономастична конференція, Одеса, 1990. С. 124–125.
7. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : слов.-довід. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Наук. думка, 1996. 334 с.
8. Фаріон І. Д. Національне й універсальне в антропонімії. Іншомовні елементи в ономастиконі України. Київ : «Кий», 2001, С. 108–112.
9. Шотова-Ніколаєнко Г. Проблематика вивчення власних назв у літературній ономастиці: автор і його твір. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Випуск 17. Ч. II. 2019. С. 257–266.

Bachynska G. V., Tyshkovets M. P. POETONYMS IN HALYNA VDOVYCHENKO'S NOVEL «PIVIABLUKA» («HALF AN APPLE») – FUNCTIONAL AND STYLISTIC ASPECT

The article analyzes the onomastic space of Halyna Vdovychenko's novel "Piviabluka. Inshi piviabluka" ("Half An Apple. The Other Half An Apple").

In H. Vdovychenko's prose discourse, poetonyms are vivid means of expression and representation. They are subject to the general law of the context art; they are expressive and stylistically loaded. Onomastic vocabulary in the novel "Piviabluka" ("Half An Apple") is not uncommon. The proper names vocabulary includes names and surnames, nicknames, toponyms, ergonyms, ideonyms and other classes of onymic vocabulary. The most extensive layer of onomastics is the names and surnames of people. The writer puts her interpretation and her specific meanings into each work title. Anthroponyms in the studied novel are not just appropriate but rather carefully selected according to the content and form of the work. They are one of the essential verbal and artistic means of realization of the artistic concept. Each name becomes a complex indicator of its bearers and reveals social, age, spatial, and temporal features. The stylistic role and semantic meaning of each name focus on the performance of the characterological function in the novel. The names in the novel contribute to the disclosure of human feelings, relationships, the inner world of the characters, all of which the writer chooses based on the person's place in the plot of the work. Among monosyllabic anthropoetonyms in the novel, personal names in various structural variants are the most commonly used. They are an expression of the author's idea.

The author refers to the names of the characters much less often. She uses them to name colleagues, classmates, comrades.

To name older women, the author uses patronymics. These are usually fast, talkative, energetic characters. In the novel "Piviabluka" ("Half An Apple"), Halyna Vdovychenko also presents one-token nicknames, usually endowed with negative information.

The two-member literary and artistic nominations of a person make up a smaller group. They cover a combination of personal characteristics such as first and patronymic names, first and last names. The anthropoformula name + patronymic is used to name the nurse, the doctor, the class teacher, professional model and colleagues.

The author uses the three-member nomination of a person only to name the teacher.

Key words: poetonyms, anthroponyms, surname, name, toponyms.

Берестова А. А.

Національний фармацевтичний університет

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В МОВНО-ХУДОЖНІЙ ТКАНИНІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Авторка статті звертається до прецедентних феноменів, репрезентованих у віршових творах Оксани Забужко. Актуальність вивчення прецедентних одиниць у мовно-поетичному просторі мисткині зумовлюється тим, що виокремлені для розгляду мовні явища дотепер не мали належного наукового висвітлення.

Дослідниця ставить собі за мету визначити специфіку функціонування прецедентних феноменів у віршових творах Оксани Забужко на матеріалі її поетичної збірки «Вірші: 1980–2013» і виділяє прецедентні феномени за рівнем прецедентності, формою вербалізації і сферою походження та розкриттям їхнього функційного навантаження. Окрім того, з огляду на те, що в сучасній лінгвістиці немає єдино виробленої дефініції терміна «прецедентний феномен», в роботі запропоноване робоче визначення цього поняття. Для досягнення мети були застосовані такі методи дослідження, як спостереження, опис, контекстуальний і стилістичний аналіз.

Авторка статті доходить висновку, що в поетичних творах О. Забужко активно вживаються прецедентні феномени, що різняться рівнем прецедентності (представлені автопрецедентні, соціумно прецедентні, національно прецедентні й універсально прецедентні одиниці), формою вербалізації – вербальні (імена (антропоніми, теоніми, хороніми, ойконіми, урбаноніми, гідроніми, ороніми, космоніми, біблїоніми, геортоніми, артіоніми, ергоніми) і висловлення) та вербалізовані (текст і ситуація, що актуалізуються через прецедентні імена, висловлення, метафоричні сполуки), джерелом виникнення (зафіксовані зразки літературного, біблїйного, міфологічного, мистецького, фольклорного, історичного, філософського і побутового походження), а також стилістичним навантаженням (використовуються для творення різних художньо-зображальних засобів (зокрема, порівняння, протиставлення, паралелізму, паронімічної атракції, авторських образів і сюжетів), що вказує на їх органічне функціонування в мовно-художній тканині аналізованих поетичних творів.

Ключові слова: прецедентний феномен, поетична мова, авторський образ, художній засіб.

Постановка проблеми. Органічним складником віршових творів є прецедентні одиниці. Однак кожен митець по-особливому «вживлює» їх у мовно-поетичну тканину своєї оповіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання представленості прецедентних феноменів уже тривалий час становить науковий інтерес у мовознавстві. У вітчизняній лінгвістичній літературі висвітлювалися особливості функціонування прецедентних феноменів різного походження як у прозових (А. Берестова [1], Ж. Колоїз [4], Л. Меркотан [8] та ін.), так і в поетичних (Т. Кальченко [3], В. Корольова [5], О. Тележкіна [9], М. Філон [12] та ін.) творах. Однак попри значну кількість розвідок у цьому напрямі, до цього часу не мали наукового висвітлення прецедентні феномени, репрезентовані у віршовому доробку Оксани Забужко. Це й підтверджує актуальність вивчення прецедентних феноменів у мовно-поетичному просторі мисткині.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей функціонування прецедентних феноменів у віршових творах Оксани Забужко. Окреслена мета передбачає виділення різновидів прецедентних феноменів за рівнем прецедентності, формою вербалізації і сферою походження та розкриття їх функційного навантаження в поетичній мові О. Забужко. Мета і завдання розвідки зумовлюють застосування таких методів дослідження, як спостереження, опис, контекстуальний і стилістичний аналіз.

Матеріалом дослідження стали прецедентні феномени, дібрані методом суцільної вибірки з поетичної збірки О. Забужко «Вірші: 1980–2013».

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що в сучасній лінгвістиці немає єдино виробленої дефініції терміна «прецедентний феномен», у своїй роботі послуговуємося таким робочим визначенням цього поняття: **прецедентний феномен** – це ядерний елемент когнітивної бази певної

лінгвокультурної спільноти, який має здатність у стислій формі зберігати інформацію про взірцеві факти й виступає моделлю для відтворення подібних фактів, репрезентований і постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних вербальних сигналів, що актуалізують його стандартний (відомий усім представникам цієї лінгвокультурної спільноти) зміст.

Результати аналізу фактичного матеріалу вказують на те, що в обстежуваних поетичних творах вжиті прецедентні феномени різного рівня прецедентності (класифікація за [7]), зокрема: **універсально прецедентні**: *Офелія* («*Монолог Офелії*»), *Ельсінор* (*Той із нас двох був божевільним / Хто вигадав другому цей Ельсінор*) та ін.; **національно прецедентні**: *Прип'ять* («*Прип'ять. Ноктюрн*»), *ГУЛАГ* (*Скількисьзначне число у космічних архівах ГУЛАГу*), *Хвильовий* (з кутка вибігає пацюк – цитатою з *Хвильового*), *1986 рік* («*Диптих 1986 року*») та ін.; **соціумно прецедентні**: *Прорізна* (*У кав'ярні на Прорізній*), *Ріверсайд*, *Бруклін* (*Можна звернути з шляху і в парку на Ріверсайд / Хоч до ранку сидіти / і просто дивитись на Бруклін*); *Кодак* (*Бо коси на вітрі заліплюють погляд і подих, – / І – клацає «Кодак»! / І – хай я лишуся така*); автопрецедентні: вживання рядків із вірша «*Монолог Офелії*» як епіграфа до твору «*Офелія і “мишоловка”*»: *Тільки хтось, може, поплеще зложі, / Тільки хтось квіти на кін принесе.*

Незалежно від рівня прецедентності за формою вербалізації (класифікація за [6]) розглядувані одиниці поділяються на вербальні і вербалізовані.

З-поміж вербальних у досліджуваних текстах представлені **прецедентні імена**, маркерами яких є:

- антропоніми (класифікація за [10]): *Сократ*, *Платон* (*І ті дурниці, що ви щебечете, / звучать, як найвища мудрість, / Перед якою схиляють коліна Сократ із Платоном*), *Інґрід Йонкер* (*Інґрід Йонкер пливе їм назустріч – кити / салютують їй сталактитовим лісом фонтанів*), *Гамлет* (*В голому небі пливе хмарина, / яку Гамлет не має з чим порівняти*) та ін.;

- теоніми: *Бог* (*хто б сказав – краду / себе у Бога!*; *Кохати тебе, як пред Богом і морем*), *Господь* (*Господи, що ж це діється; Ради Господа Бога! – зриваюсь на крик*), *Христос* (*І це вже не свобода, Домініко, – / Останній крик розп'ятого Христа*) та ін.;

- хороніми: *Європа* (*подобайсь, старенька Європо, – / неначе на конто собі заробляєш очко; А вже Європу навідліг розхристано*), *Африка* (*Твоя*

вагітність доладна, мов брунька, а ми / заразили пів-Африки СНІДом), *Данія* (*О, єсть королева в Данії!*) та ін.;

- ойконіми: *Мадрид* (*Мені не страшно. Я утік з Мадрида*), *Чикаго* (*ти – гічхайкерша, авто-стопниця, перекоти-континент-трава – звідкіля? з кольорових діляниць Чикаго?*), *Київ* (*І – під землю / Щезає / Київ...*), *Львів* (*мандрівний філософе Львова нічного*); в тому числі й біблійні: *Як завтра наш світ упаде, мов Содом і Гоморра, / То власне тому, що над міру винищував кіл* та ін.;

- урбаноніми: *Андріївський узвіз* (*За малярські майстерні на Андріївському узвозі!*), *Хрещатик* (*Квітневий Хрещатик – мов крига скресає*) та ін.;

- гідроніми (географічні назви водоймищ): *Дніпро* (*О, вони відлітають! / Мій Боже, таки ж відлітають: / Хто – за обрій Дніпра, / Хто – навіки у небо глухе*), *Дон* (*Із моря, як із Дону – п'яний князь*) та ін.;

- ороніми: *Голгота* (*А от люд прибува!.. З хрипом, вереском, сопухом пивним / На Голготу стікається, з темних сповзаючись нір!; О! – здогадуюсь. – Знаю, вже знаю, де вихід: / Хочу Голготи, хочу хреста*) та ін.;

- космоніми: *Земля*, *Місяць*, *Терези*, *Стрілець* (*Хвилина мовчання – іще не прокинулось птаство, / І грізно інакшим здається життя на Землі; В небі горять перехняблені Терези, / І Стрілець з-цього боку Землі виглядає як вершинок. / Місяць з'являється нагло, мов терорист*) та ін.;

- бібліоніми (термін використовуємо у значенні «власна назва будь-якого писемного твору»): *Коран* (*І кавкання чайок звістує ранок, / І юний воїн – з бомбою й Кораном*); *Дії св. Апостолів* («*Коментар до Дій св. Апостолів*»); *Книга Содому* (*Чи хтось іще пише / останні уступи із Книги Содому?*) та ін.;

- геортоніми: *Покрова* (*І от, як снігом Покрови, схитнуло повітря – іходом*), *Спас* (*І не має значення, що недостойні суть: / Що оцей – бродяжить, а та – підлива олії... / Буде Спас. Медовий. І Яблучний. Всіх спасуть*) та ін.;

- артіоніми: «*Ель Греко (Домінікос Теотокопулос). “Вознесіння Богородиці”*»; *Поглядом теплим, тяжким запали мені губи. Мовчи. / – Як називався той фільм Пазоліні? / – Либонь, «Теорема»* та ін.;

- ергоніми: *Зараз поставимо чайник, і він замуркоче з «Бітлів»* та ін.

Найбільшою частотністю вживання характеризуються прецедентні імена, втілені як антропоніми.

Серед прецедентних висловлювань як вербальних прецедентних одиниць зафіксовані фра-

зеологізми з релігійним компонентом (*Хай не славою (Бог там з нею!) – / як присягою на шаблях; Дякую Тобі, Боже, що дав нам тіло; Купить картину! / Ради Бога, купить картину; Задля кого згоріти, ой Боженьку мій, перед ким!; Ти грала – віртуозно. Боже мій, / Сказала я своїй бездарній тіні та ін.*) і вислови літературного походження (*Я ж тепер вся в фешенебельній скверні, / Котрій наймення – «бальзаківський вік»; Що лишається справжнім? Лиш кров. Але спосіб її добувати / Чи з чужого, чи з власного тіла утратив (вітайте Ніцше!) / Будь-що з «духу трагедії»; А може, замість «проклятих поетів» / Гряде доба – проклятих поетес? та ін.*), з-посеред яких переважають фразеологічні утворення.

Вербалізовані прецедентні феномени традиційно представлені **прецедентними текстами** (а) і **прецедентними ситуаціями** (б), актуалізованими за допомогою прецедентних імен, висловлень, метафоричних сполук.

(а) Актуалізація давньої легенди, поширеної з-посеред моряків, через вживання складеного імені-наутоніма (*І вже вкотре повз нас пропливає Летючий Голландець, / І далеко під нами нечутно здригається дно*) або поетичного твору через називання імені його автора (*Мокрі лавочки, росні голівки похнюплених айстр-від-Олеся* – вказівка на хрестоматійну поезію О. Олеся «Айстри», чи драматичного твору через згадування імені головного персонажа: *А мати-сиротина / римується із тином, / а на тім тині Мина / сидить і награє / на банджо жовто-синім* – згадка про культову п'єсу Миколи Куліша «Мина Мазайло»), а також за допомогою висловів: *«Пам'яті “проклятих поетів”»* – відсилання читача до циклу статей Поля Верлена, які французький митець присвятив невизнаним побратимам по перу – Трістанові Корб'єру, Артюру Рембо і Стефану Малларме, які не приймали тогочасний світ із його нудною доброчесністю.

У творі О. Забужко прецедентне висловлення *«прокляті поети»* зазнає семантичної трансформації: поетеса переносить його на український ґрунт і транслює під цим спільним метафоричним означенням імена українських поетів: Богдана-Ігоря Антонича, Євгена Маланюка, Олега Ольжича і Василя Стуса: *І Євген Маланюк / на карім коні – «а ми ж тую червону калину підніmemo», / і Олег Ольжич у загуслому присмерку змов-конспірацій-терактів, / і Василь Стус у табірних снігах, і «той, що у безсонну ніч / бунтарські зазви друкує», – історія української літератури / є історія «проклятих поетів», і саме*

тому – ненаписаних книг, причому ім'я першого з них не назване, а актуалізоване через його ж поетичні рядки, взяті з вірша «Закінчуючи». Наведений фрагмент аналізованої поезії «просочений» актуалізаторами **прецедентних ситуацій**: рядок із гімну Українських січових стрільців – що є сам по собі прецедентним текстом – оприявнює ситуацію боротьби за волю України і нагадує читачеві про те, що Є. Маланюк був сотником Армії УНР; термінологічний новотвір *змови-конспірації-теракти* відсилають до історичних подій в Україні кінця 30-х – першої половини 40-х років ХХ століття, коли Олег Ольжич належав до Проводу Організації Українських Націоналістів, а в 1944 році і сам його очолював; метафора *табірні сніги* виступає конструктором прецедентних подій – знищення української інтелігенції в радянських таборах, одним із представників якої був Василь Стус.

(б) Активними маркерами прецедентних ситуацій виступають цитати з Біблії, як-от: *Відрине кров, і грозивий розряд / Отерпне в тілі, як в дереві: / «Кайне, Кайне, де твій брат?»* – відновлення фонових знань читача і відсилання його до біблійної оповіді про братовбивство (Ім. 4); *І від слів моїх: («Лазарю, встань!»)* Вітя-прораб не воскресне – актуалізація біблійної ситуації про воскресіння Лазаря (Ів. 11: 38–54), спроектованої на сучасні побутові події.

Прецедентні ситуації, подібно до прецедентних висловлень, актуалізуються уживанням прецедентних імен, як-от: *Лиса Гора (І сотня тисяч відьм помчить на Лису Гору, / І мільон чортів ударить тропака)* – натяк на традиційний відьомський шабаш у Вальпургієву ніч; *Ной, Хам (пахне грішним тілом Носвим – / вічним Хамовим живлом)* – алюзія до біблійної ситуації про те, що Хам побачив свого батька оголеним, коли той був у стані сп'яніння (Буття 9:22): за віруванням давніх людей, це означало «перебрати владу батька на себе», звідси і *вічне Хамове живло*. Ще одним прикладом актуалізації біблійної оповіді є вживання усіченого варіанта складеного прецедентного імені *Древо пізнання: Це потім тонзуровані ченці / Лічитимуть – чи сім годин, чи дев'ять / Спливло, заким ти скуштував із Древа, / Назавжди одмінившись на лиці*. За цими рядками читач безпомилково відтворить історію гріхопадіння Адама і Єви.

Аналізовані прецедентні одиниці різняться джерелом виникнення:

- літературного походження: *Ти резонер, мій малий Мефістофелю, надто стомлений, щоб зазіха- / ти на душі, заслонець без терміну*

і рішення в це сумне позасвіття / без **Фавста** і **Гретхен**; Тож, думаю, цього разу / Ти вийдеш – до **Фортінбраса** / І жестом плавчині (брасом!) / До стіп йому вергнеш вбрання та ін.;

- біблійного походження: Тут продумано все – до дрібниць, за сценарієм певним: / Як розмінні монети, згрібати у копи серця. / **Виганяли торгуючих з храму** – посіли вакантні місця. / Я Твій учень, **Ісусе**. Я, може, останній із ревних. / Я страшніш од **Голготи** боявся такого кінця; Що ж ти, **Петре**, стоїш, заступаючи півнебокраю? / Чи тебе не сягають земні велелюдні плачі? / За плечима у нього – зачинена брама до **Раю**, / І грубезний п'ястук затискає іржаві ключі; Ти ще поет, **Адаме** та ін.;

- мистецького походження: **Метикований львівський фотограф** / позу обрав як належить, / Впізнавши в моделі **Веласкесову** інфанту; І сьогодні також хтось не зміг у мені розпізнати – / Як герой **Мопассана** – свою безталанну сестру; Граптом збагнути, / Що все це вичитано в **Сільвії Плат** – і, отже, насправді / Мусить мати зовсім інакший вигляд; і все менше довіри **Ронсару** – отому сонету, / де – про спізнене світло із хаосу; Із ружею у косах кучерявих / І томиком **Олеся** у торбинці; І десь за тим росли мої слова – / іще несхожі так на себе в формі звуку / одної мови, як несхожі – руки / **Мілоської Венери**, й голова / її ж таки; **Вогні автострад** – од фірми «**М. Семенко й АсПанФути**»; **О танго Мілонга!** **Печальною** буде ця повість та ін.;

- історичного походження: **Такий медальйонно-ліплений профіль** / В юності міг би носити **Богун**; «**Полон Рогніди**»; **Роксоланочко** продана – / В бозна-котрім коліні! та ін.;

- міфологічного походження: Там в траві десь лежить / Голова переможної **Ніке**: / Я її намалюю – / І крапку поставлю тоді; Не пророчиця, не **Сибілла** – / Зойк пронизливий, мов клаксон; **Агамемнон** іде – / піднімається сходами; Ці шорсткі фоліанти гортай і гортай, аж набридне, – / І совою **Мінерви** у вікна вдивляється ніч; В ту майстерню, в мансарду, де буду – **Ліліт!** **Астарот!** та ін.;

- філософського походження: провадиши мене, гудучи безупинно (**Гадамер**, **Гайдеггер**...), крізь морок і мокрість;

- фольклорного походження: **ГУЛАГ** – це коли ти голосиш: «**Мій смутку, мій надку!**» – / Й нема кому втямить, в якій це ти мові кричиш та ін.;

- побутового походження: Як я сміюсь, споглядаючи вас з-під руки! – / І клацає «**Кодак**» [назва фотоапарата – А. Б.], / І клацає, клацає «**Кодак**»;

Поворот – і «**Грейгаунд**» [назва моделі автобуса в США – А. Б.] в'їжджає в туннель; **Ах, коханий**, якщо ти так хочеш, я стану – кукла / на петлі шнурка: / і волоссям – **Барбі** [назва дитячої іграшки – А. Б.], і чорні колготки, і рот багрянний; **Здіймається вихор**: **пожбур** у нього ножем – / І «**Клінексом**» [назва бренду паперових виробів – А. Б.] витри диявольську кров на лезі! та ін.

Відновлюючись у тому чи тому тексті, прецедентні одиниці виконують певне навантаження, зумовлене їхньою «здатністю відігравати роль еталону культури, функціонувати у вигляді згорненої метафори і бути символом певного феномена чи ситуації».

У творах аналізованої поетичної збірки досліджувані феномени різного походження і різного рівня прецедентності виявляються як багатогранні стилістичні одиниці. Поетеса активно використовує їх для творення яскравих художньо-зображальних засобів:

- порівняння: **Наче в Ноїв ковчег**, нас упхалось в цей час непомаду; **Хвилина вагання** – мов віко у **скрині Пандори** / **Завмерло**, підважене: **ще нічиєї вини** / **Нема**;

- протиставлення: **Гомер** був незрячий. / **Едін** прозрів, лиш осліпши або **Ох** і **моцна** була **порода** – / **Соловки**, **Магадан**, **Колима**... / **Мої предки** були **народом** – / **Тим народом**, / **якого нема** – в першій ілюстрації прецедентні імена виступають додатковим компонентом самої стилістичної фігури, тоді як у другому зразку є основним складником бінарної опозиції, що втілює страждання і випробування українського народу;

- паралелізм: **Із очима пісенними** / **Од пра-пра-українок** / **У Москву** на **просценіум** / **Як у Кафу** на **ринок**! – автор, вживаючи урбаноніми, проводить історичну паралель й констатує, що події Х століття актуалізуються і в ХХІ;

- паронімічна атракція: **Попід мостом**, **мостом** / **пливе риба в Бостон**; **Розбитись** на **гірському повороті** / **В машині**, **де співає Паваротті**, – / **Найбільша пільга**, **що чекає нас** – поетеса використовує співзвучність відповідних граматичних форм загальноживаних іменників та прецедентні імена для отримання рими, а також для створення певної іронічної ситуації, яку кожен читач може потрактувати по-своєму.

Розглядувані прецедентні одиниці є важливими і для творення різнопланових образів: від грайливо-іронічних (**Я й сама не краца** – **здіймаюча сміх-і-дим**, / **Наче павловський пес**, на сурміння твоєї «**Ауді**») до глибинно-філософських.

Одним із таких глибоких, суперечливих і непізнаних є образ пані Мержинської, який мисткиня виводить у вірші «Задзеркалля: пані Мержинська». Це образ-ілюзія, образ-фантазія, але такий, що мав правдиве підґрунтя, бо пані Мержинська – то панна Лариса Косач, якій у реальному житті так і не судилося нею стати, а от у житті, яке вигадала для неї О. Забужко, відома поетеса таки мала прізвище Косач-Мержинська: *У світі, найбільш реальнім з усіх можливих, – / у такому самому Києві, тільки трохи інакшим / <...> / по хіднику, освітленим плямами листя, / Лариса Петрівна Косач-Мержинська котить дитячий візочок.* Твір насичений прецедентними іменами: окрім імен Сергія Мержинського і Людмили Старицької, звучить ім'я Міріам – головної героїні драматичної поеми Лесі Українки «Одержима», яку вона написала, перебуваючи біля ліжка смертельно хворого, але коханого Сергія Мержинського. Міріам – пророкиця й у творі О. Забужко є символом пророцтва нового життя: нового життя поетеси як ліричної героїні, нового життя української літератури, яку Леся Українка вивела на європейський рівень. У розглядуваному поетичному творі прецедентні антропоніми, окрім функції образотворення, виконують функцію сюжетотворення, оскільки саме вони є основними маркерами розвитку сюжету.

Прецедентні феномени як елементи сюжетотворення активно представлені і в інших творах поетеси. Так, мисткиня неодноразово звертається до образів трагедії В. Шекспіра «Гамлет» («Монолог Офелії», «Офелія і “мишоловка”», «Офелія – Гертруді», «Крим. Ялта. Прощання з імперією»), до постатей, змальованих у філософській драмі Гете «Фауст»: «Опливає свіча, як душа, о мій Фаусте бідний», «Львів. Кава опівночі», «От і розвіявся дощик – неначе полуда», які у віршах митця ХХІ століття, завдяки переосмисленню й новому оприявленню у відмінних від попере-

дніх сюжетних лабіринтах набувають нового звучання, сучасної актуалізації, а отже, й нового прочитання і розуміння.

Не менш активно як маркери розвитку сюжету в аналізованих творах репрезентовані прецедентні одиниці історичного походження, як-от: *Хто сказав: це єдино можливі ноти? / Що, як досі тури гуляють степом? / Що, як князь Острозький прийняв латинство? / Що, як Сталін і Гітлер померли в дитинстві, / а Полтавську битву виграв Мазепа?* – вжиті імена мають прогностичне значення, яке вкладає в них поетеса нині, намагаючись вибудувати інакший історичний сюжет, ніж той, що був утілений у житті.

Висновки і пропозиції. Викладене уможливило висновок, що в поетичних творах О. Забужко активно вживаються прецедентні феномени, які різняться рівнем прецедентності (представлені автопрецедентні, соціумно прецедентні, національно прецедентні й універсально прецедентні одиниці), формою вербалізації – вербальні (імена (антропоніми, теоніми, хороніми, ойконіми, урбаноніми, гідроніми, ороніми, космоніми, бібліоніми, геортоніми, артіоніми, ергоніми) і висловлення) та вербалізовані (текст і ситуація, що актуалізуються через прецедентні імена, висловлення, метафоричні сполуки), джерелом виникнення (зафіксовані зразки літературного, біблійного, міфологічного, мистецького, фольклорного, історичного, філософського і побутового походження), а також стилістичним навантаженням (використовуються для творення різних художньо-зображальних засобів (зокрема порівняння, протиставлення, паралелізму, паронімічної атракції), авторських образів і сюжетів), що вказує на їхнє органічне функціонування в мовно-художній тканині аналізованих поетичних творів.

Перспективи в розробленні пропонованої проблеми вбачаємо у вивченні специфіки функціонування прецедентних феноменів у віршових творах О. Забужко як інтертекстем.

Список літератури:

1. Берестова А. А. Функційна інтерпретація прецедентних релігійних феноменів у художньому дискурсі (на матеріалі української художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ століття). *Science and Education a New Dimension. Philology*. IV(20). Issue: 85. 2016. С. 7–11.
2. Забужко О. Вірші: 1980 – 2013. Київ : Комора, 2013. 304 с.
3. Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2014. 217 с.
4. Колоїз Ж. Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. С. 3–9.
5. Корольова В. В. Прецедентні феномени в мові сучасної поезії. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/pretsedentni-fenomeny-v-movi-suchasnoji-poeziji>.

6. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультуро́логия. Москва : Гнозис, 2002. 284 с.
7. Красных В. В., Гудков Д. В., Захаренко И. В., Багаева Д. В. Когнітивна база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации. *Вестник МГУ. Серия 9*. 1997. № 3. С. 62–75.
8. Меркотан Л. Й. Прецедентний текст і способи його актуалізації в дискурсі української прози початку ХХІ століття. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2014. Вип. 37. С. 179–183.
9. Тележкіна О. О. Прецедентність мовно-естетичних символів національної культури в поетичному мовленні Дмитра Павличка. *Філологічні студії Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 678–684.
10. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови, Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
12. Філон М. І. Хрест як прецедентний текст і символ національної культури в поезії Шевченка. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2005. № 707. Вип. 46. С. 72–80.

Berestova A. A. PRECEDENT PHENOMENA IN LINGUISTIC AND ARTISTIC TISSUE OF POETRY BY OKSANA ZABUZHKO

The author of the article addresses the precedent phenomena represented in Oksana Zabuzhko's poetic works. The relevance of the study of precedent units in the linguistic and poetic space of the artist is due to the fact that the linguistic phenomena identified for consideration, have not yet had proper scientific coverage.

The researcher aims to determine the specifics of the precedent phenomena functioning in Oksana Zabuzhko's poems on the material of her poetry collection "Poems: 1980–2013" and identifies precedent phenomena by precedent level, form of verbalization and the scope of origin and disclosure of their functional load. In addition, given that in modern linguistics there is no single definition of the term "precedent phenomenon", the article suggests a working definition of this concept. To achieve this goal, research methods such as observation, description, contextual and stylistic analysis have been used.

The author of the article comes to the conclusion that in O. Zabuzhko's poetic works, there are precedent phenomena that differ in the level of precedence (represented by self-precedent, socially-precedent, nationally-precedent and universally-precedent units), in the form of verbalization – verbal (names (anthroponyms, theonyms, goronyms, oikonoms, urbanonyms, hydronyms, oronyms, cosmonyms, biblionyms, heortonyms, artionyms, ergonyms) and utterances) and verbalized (text and situation, actualized with the help of precedent names, utterances, and metaphorical constructions), in the origin (there recorded illustrations of literary, biblical, mythological, folklore, historical, philosophical, everyday origin and from the sphere of art), as well as in the stylistic load (they are used to create various artistic and visual means (in particular comparison, opposition, parallelism, paronymic attraction), author's images and plots), which indicates their organic functioning in the artistic tissue of the analyzed poetic works.

Key words: precedent phenomenon, poetic speech, author's image, artistic means.

Буда В. А.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Нестайко І. М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Заваринська І. Ф.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ВТОРИННІ НОМІНАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «ЧОГО НЕ ГОЇТЬ ОГОНЬ»

Роман «Чого не гоїть огонь» належить до творів, які стали відомими масовому українському читачеві лише наприкінці ХХ століття. Якщо літературознавчий аспект твору досліджений досить різнопланово, то мовні особливості тексту потребують глибшого аналізу. Зокрема, засоби вторинної номінації героїв роману ще не вивчалися лінгвістами. Одними з традиційних засобів вторинної номінації виступають перифрази, особливо авторські, які часто є важливим елементом характеристики персонажів. Саме онімні описові звороти роману є предметом нашого дослідження.

Улас Самчук в аналізованому творі вживає перифрази з невисокою частотністю. Виділяємо лише кілька непоширених тематичних груп, як-от: номінації персонажів, топонімічні найменування, назви етнонімів, військово-технічні поняття, політична лексика.

Кількість описових зворотів помітно зростає, коли йдеться про зображення головних героїв роману: Якова Балаби, Віри-Павліни, Шприндзі.

Особливо це помітно у змалюванні еволюції характеру Якова. Простий сільський хлопець отримав непогану освіту, легко засвоював чужі мови, але був аполітичним. Усе змінила Друга світова війна, коли довелось вибирати: з ким ти, за що воюєш. Яків «перетворюється» на Трояна, організатора й командира партизанського загону, він вже «не простий син простих людей», а чоловік, для якого «Україна це...це я».

Такий самий «ген українця» прокидається й у Віри-Павліни. Письменник зображає повільну і болісну зміну героїні з «рафінованої, плеканої істоти» у таку близьку й зрозумілу Якову «Іванову дочку».

Трагедію єврейського народу на окупованих нацистами територіях зображено в образі Шприндзі. Ця сімнадцятирічна дівчина асоціюється з непоборним духом древнього народу, його вмінням пристосовуватись і виживати. Тому й онімні перифрази, які її характеризують, дуже контрастні: від «молюска без захисту», «тінь віків» до «молода істота» чи «маленька потвора».

Отже, ідейно-образне значення атропонічних описових зворотів у романі є значним. Характерно, що письменник, як правило, вводить ці стилістичні фігури в монологи та діалоги персонажів, творячи, таким чином, певну об'єктивність зображеного. Вторинні номінації у творі ефективно виконують оцінну функцію характеристики головних героїв роману.

Ключові слова: онімні перифрази, вторинна номінація, стилістична фігура, оцінна функція, іронія.

Постановка проблеми. Серед найважливіших у сучасній ономастиці залишається питання про особливості вживання власного імені в літературному тексті. Однією з характерних рис художнього дискурсу є активне використання у творах вторинних номінацій, зокрема онімних перифразів, які виступають яскравим засобом характеристики, насамперед персонажів, що дає змогу пись-

меннику виразити авторську позицію щодо того чи іншого героя. В аналізованому творі передусім потребує дослідження оцінна функція описових конструкцій, які вживаються замість літературно-художніх антропонімів.

Онімні описові звороти роману «Чого не гоїть огонь» ще не були предметом лінгвістичного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання літературної ономастики широко описані в працях П. Чучки, Л. Белея, Ю. Карпенка, В. Калінкіна, Р. Мельник та інших.

Проблемами вивчення онімних перифраз займалися В. Калінкін, Г. Лукаш, Є. Отін, М. Гукова і Л. Фоміна досліджували топонімічну перифразу.

Особливості перифразової номінації в художніх та публіцистичних текстах розглядалися в працях Г. Євсєєвої, О. Кожина, М. Коломійця, Г. Моложай. Науковці, вважаючи перифраз стилістичною фігурою, наголошують, що він відіграє значну роль як засіб творення індивідуальної, суб'єктивної картини зображуваного. Як правило, такі перифрази є авторськими новотворами.

Г. Лукаш підкреслює: «Одна з умов перифразування онімної лексики – необхідність емоційно подати інший об'єкт. Із виникненням образної описової конструкції, пов'язаної з розкодуванням семантики конотонімів, перифрази передають значення, породжене асоціацією сприймання іменованого об'єкта. Набуваючи образності, вони стають знаком ситуації, пов'язаної: 1) із певною місцевістю...; 2) з часом...; 3) із характеристикою референта...» [1, с. 135].

Дослідники перефразування поетонімів наголошують, що кожному письменнику притаманна індивідуальна манера творення описових зворотів, і ця проблема потребує мовознавчого аналізу. Власне, у статті здійснено спробу з'ясувати особливості побудови вторинних номінацій, їх стилістичне й ідейно-образне значення в романі У. Самчука.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження онімних перифраз роману «Чого не гоїть огонь» як засобу характеристики персонажів твору. Визначена мета реалізується в розв'язанні таких завдань: виділити основні групи поетонімів-перифраз у тексті, вказати на семантику описових зворотів-антропонімів, визначити їх стилістичне навантаження. Це створить можливість краще усвідомити особливості індивідуального стилю У. Самчука, для якого вживання антропонімних перифраз є важливим засобом висловлення власної позиції у творі.

У процесі аналізу онімних описових зворотів роману будемо використовувати семантико-стилістичний метод, який дає змогу не лише визначити контекстуальне значення вторинних номінацій, а й вказати на їх значний потенціал як засобу авторської характеристики персонажів, особливо в зображенні еволюційних змін у харак-

терах героїв. Також послуговатимосся прийомом зіставлення, адже ефективність мовлення значною мірою залежить від відбору «мовних одиниць з однорідного або суміжного ряду». Саме вдала заміна перифразами як контекстуальними синонімами антропонімів роману створює значний стилістичний ефект.

Виклад основного матеріалу. У. Самчук у романі «Чого не гоїть огонь» вживає перифрази з невисокою частотністю. Можемо виділити лише кілька непоширених тематичних груп описових зворотів, як-от: номінації персонажів: «знавець далеких справ» [3, с. 178] – Карль Пшор, «таке тобі кацапча» [3, с. 194] – Батутін; назви етронімів: «західні брати» [3, с. 147] – поляки, «гнилі європейці» [3, с. 178] – німці; військово-технічні поняття: «сталевий гігант» [3, с. 5] – танк, «брутторегістрові тонни» [3, с. 32] – потоплені кораблі; топонімічні найменування: «країна вічної мерзлоти» [3, с. 81] – Сибір, «місто-історія» [3, с. 164] – Київ; політична лексика: «нові порядки» [3, с. 30] – радянська влада, «небезпечна хвиля» [3, с. 72] – українські націоналісти.

Навіть із цього невеликого переліку можемо зауважити, що засоби вторинної номінації виступають у романі яскравим елементом характеристики зображуваного, несучи значне художньо-сміслові навантаження. Характерно, що прозаїк, творячи перифрази на позначення окремих персонажів чи політичних реалій того часу, наділяє їх значним іронічно-саркастичним потенціалом.

Але частотність використання описових зворотів помітно зростає, коли йдеться про характеристику трьох головних героїв твору, надзвичайно сильних особистостей: Якова Балаби, Віри-Павліни і Шприндзі. Це є традиційний прийом, що дає письменникам змогу зобразити персонажі в їх розвитку: «Онімні перифрази – давній спосіб передачі оцінкового характеру одиничного об'єкта з яскраво вираженим маркувальним поділом на високе/низьке» [1, с. 133]. Варто зауважити, що автор, аби уникнути суб'єктивності у змалюванні основних дійових осіб, вводить, як правило, вторинні номінації в мовлення персонажів.

Особливо це помітно в зображенні еволюції характеру Якова, у світогляді якого відбуваються значні зміни. В. Працьовитий наголошує: «Створюючи образ духовного лідера – воїна-захисника рідної землі, автор уникає схематичності та однозначного трактування героя, а показує його в динаміці, у розвитку, під впливом екстремальних ситуацій» [2, с. 4].

Простий сільський хлопець добре вчився, потрапив аж «на вищі школи», в гімназію, багато читав, думав, легко засвоював чужі мови, був душею молодіжної компанії, але, на відміну від своїх однолітків, байдуже ставився до «національного» питання. Не пристав він і до послідовників Маркса – Леніна, а пішов за «набором» у польське військо, в улани, де згодом став «*бравим вахмістром-підхорунжим*» [3, с. 22]. Але усе змінила Друга світова війна. У. Самчук коротко, одним абзацом, зображує усю німецько-польську кампанію. Цей опис насичений промовистими перифразами, які створюють іронічно-саркастичну картину, висміюючи офіційне радянське тлумачення подій вересня 1939 року: «*Втрапивши на полі слави дві третини свого вояцтва, ...подався Яків у північно-східному напрямку і зупинився аж над річкою Бугом, і то лише тому, що назустріч виступила славна союзна армія великого східного сусіда, який спішив подати братнюю руку помочі своєму слов'янському союзникові у його боротьбі з грізним германським наїзником*» [3, с. 29].

А в Дермані, рідному селі Якова, куди він повернувся з війни, вже господарювали «*нові люди*» з «*новими порядками*» [3, с. 29]. Такі евфемістичні перифрази саркастично зображають комуністичну владу: «*Усі знають, що ті нові люди, за своєю старою випробуваною звичкою, передусім беруть і вивозять різних немилых їм людей*» [3, с. 30]. Балаба ж виявився для цієї влади «соціально близьким». Письменник продовжує іронізувати, описуючи цю близькість: «*Якова, як уродженого незаможника, як сина робітника-машиніста, майже пролетаря, нові господарі, за законами своєї етики, не чіпали, не допитували, не вивозили...*

І став Яків, як і всі, «колективним власником» великого ССРСР» [3, с. 30].

І цього разу в плин життя героя знову втрутилась війна: прийшов час обирати – з ким бути. За нього, як капітана поліційного батальйону, людину авторитетну в Рівному, починається боротьба між українськими націоналістами, німецькою владою, радянською розвідкою, а пізніше ще й польською армією крайовою. Окремий фронт – це Шприндзя, яка пропонує свій варіант виходу із ситуації, що склалась. Тепер такі відмовки, як «*син цієї землі*» [3, с. 49], «*простий син простих людей*» [3, с. 50], «*звичайний вояк-кіннотник*» [3, с. 73], уже нікого не задовольняють. І коли німці після відмови Балаби очолити караль-

ний підрозділ для боротьби проти українського підпілля заарештовують його, Яків усвідомлює: нікого з «визволителів»-загарбників не цікавить доля його народу, історія, традиції та мрії людей, які з прадавніх часів живуть на цій землі.

Зовсім природно Яків Балаба перетворюється на Трояна, організатора й командира «Дванадцяті Зеленої Бригади». Гаслом для партизанів загону, серед яких «...було безліч за і безліч контра» стають слова Якова: «*Україна для мене, братіки, ніяка романтика, не теплий кожух... Україна це... це я!*» [3, с. 84].

Варто зауважити, що ані Яків, ані бійці його «бригади» не належали до жодного оунівського руху опору. Коли до Балаби приходили емісари, які запрошували приєднатись саме до їхньої «партії», він з усіма погоджувався, але нікому нічого не обіцяв, бо усвідомлював, що лише спільними зусиллями можна протистояти тим викликам, які стоять перед повстанцями, а не розділяти за «ідейними» принципами. Прості волинські селяни стояли вище усяких партійних програм. Письменник тут наголошує, що в критичний для нації час, коли їй загрожує знищення, у справжніх патріотів «пробуджується» невмирущий ген українця.

Саме цей феномен українців прославляє в романі У. Самчук: твір присвячено тим, хто б'ється не за нагороди, посади, привілеї, а за батьківщину і Батьківщину. Це про них говорить Павліна: «*Ні він, ні я не могли інакше поступити. Нам не дали виходу. Може, це буде видаватись парадоксом: він не належав до радикальних типів. Не був ніяким революціонером, не любив доктрин, був людиною розумного компромісу... Коли прийшло до діла, коли ніякі сантименти не діяли, він пішов і упав останнім. Від останньої кулі*

Був людиною честі. Не зносив насильства. Не був для такого рожденій, І тут уже ніякі доктрини. Тут уже його людське» [3, с. 232].

Письменник також постійно звертається до теми, як би тепер сказали, «руссково (німецького, польського...) міра». Так, високопоставлений представник німецької окупаційної влади Даргель заявляє: «*Ми не прийшли сюди робити вам Україну! Ми прийшли будувати Нову Європу*» [3, с. 93]. Троян прекрасно усвідомлює таку ж україноненависницьку ідеологію й інших «освободителів», заявляючи енкаведисту Макарову: «*Росію велику, мовляв, збираєш! Велику ідею ширши! Нову Америку відкриваєш! І що ж тоді при таких масштабах варта українська інтелігенція? Ліквідувать!...*» [3, с. 110].

Варто зауважити, що в романі багато подібних ідейно-просвітницьких монологів та діалогів, автор часто вдається до публіцистики, формуючи, таким чином, у читача проукраїнську позицію.

У творі яскраво виписані два жіночі образи: Павліни-Віри і Шприндзі. Обидві ці жінки, кожна по-своєму, боролися за Якова не лише фізичного, а й ідейно-ментального. Це протистояння відбувалось із перемінним успіхом, але переможцем із нього вийшов... Балаба.

Знаходимо лише кілька нейтральних описових конструкцій, які пов'язані зі спогадами Якова про Павлінку ще з дитячих років, як-от: *«маленька, дрібненька, чорненька дівчинка»* [3, с. 26] чи *«Іванова дочка»* [3, с. 148]. Насправді це людина з надзвичайно складним життєвим шляхом, драматичною долею, яка пройшла вишкіл у спецшколі НКВД, стала глибоко законспірованим агентом радянської розвідки і в якій відбувається трагічна внутрішня боротьба між генетичною пам'яттю і обов'язком перед нелюдською сталінською системою. Ця жінка невимушено пристосовується до будь-якої ситуації, вільно почувається середнімців, росіян, поляків, але природно – лише серед українців-волинян. Вона легко з *«Віри Ясної»* перетворюється на *«Пані Ядвігу»* чи *«куму Анастасію»*. Навіть Яків не помічає своєї товаришки дитинства в цій *«кумі з Марса»*, для якої, на його думку, місцеві волиняни *«не твоєї раси люди»* [3, с. 88].

Певну ясність в усвідомлення суті героїні вносить самохарактеристика Віри: *«Я діва гарячого темпераменту»* [3, с. 43], що належить *«до жінок, які все можуть»* [3, с. 48]. Для когось це *«ефектна дама»* [3, с. 56] чи *«дивовижна з'ява у тишному каракулі»* [3, с. 71]. Яків, глибше пізнаючи Віру, усвідомлює певну награність поведінки молодій жінки, відчуваючи одночасно щось забуте, але близьке йому. Звідси й низка сумбурних запитань-характеристик до неї: *«...ви – дама світу, якась міфічна Мата Гаррі, щось з Гавайських островів? ... Ви ж винятково рафінована, здається, окремо плекана для цих подій істота. Чому? Звідки? Чи ви жінка? Дама? Що ви?»* [3, с. 50]. І все ж Яків глибоко симпатизує ще не впізнаній Павліні за її незвичайність: *«Я ще, на правду, нічого подібного в спідниці не зустрічав»* [3, с. 74]. Зауважимо, що ці два погляди на Віру видаються досить екзотичними. Власне, поведінка жінки, її вчинки однозначно сприяють такій оцінці персонажа. Саме завдяки вдалому підбору вторинних номінацій письменнику вдалося створити таємничий образ героїні й одночасно відобразити її неординарність.

Складається певна парадоксальна ситуація, коли міфічна «Віра» під впливом вчинків Якова, їхніх розмов повертається до свого рідного, справжнього. Але й вплив жінки на Балабу не менший: її заклик боротись за свободу, свої права, традиції, історію, за рідну землю і людей проти німців досягає мети, але не зовсім очікуваної для Павліни – Яків оголошує війну всім, хто прийшов загарбати його батьківщину. Двоє цих прекрасних людей стали заручниками світових катаклізмів: *«Ні він, ні я не могли інакше поступити. Нам не дали виходу»* [3, с. 232], як і не дали його мільйонам інших українців, що були рознесені планетарними бурями по всіх усюдах, а їхній слід на цій землі чергові «визволителі» прагнули знищити.

У романі зображено трагедію ще одного народу, який століттями живе поряд з українцями. Це У. Самчук показує через образ надзвичайної особистості, воля до виживання якої є непереборною – Шприндзі. Як відомо, доля євреїв на окупованих нацистами територіях була жахливою: вони усі, за невеликим винятком, пройшли через гетто, табори смерті і масове знищення.

Спочатку для Якова це симпатична на вигляд, приємна у спілкуванні, освічена сімнадцятирічна дівчина. Але рідна сестра Шприндзі, Рівка, дає їй таку характеристику: *«То чорт не дівчина»* [3, с. 10]. І чим більше молодий чоловік пізнає цю неординарну особу, тим більше відчуває, наскільки сильною людиною вона є. Його сприйняття передаються низкою оцінних перифраз: *«містична гостя»* [3, с. 24], *«нерозумне створіння»* [3, с. 25], *«молода істота»* [3, с. 63], *«яскраво-свіжа молода жінка»* [3, с. 74].

Саме Шприндзя асоціюється в Якова з непоборним духом давнього народу, його історією, його великими жінками, його вмінням пристосовуватись і виживати: *«Яків побачив у своїй кімнаті Сару, чи Рахіль, чи Ездру, чи Естерн, чи Іродіяду у повній їх історичній наготі, що виступили зненацька з тисячоліть минулого перед його очима...»*

Яків був обеззброєний жорстокою щирістю тієї маленької потвори, ... її жаждою жити без уваги на ціну, що від неї за це жадають. Її тонке, гнучке, здавалося безкосте, тіло нагадувало стеблину, що не питає, який ґрунт під її корінням, а росте першою і останньою, щоб зберегти життя на кожному камені, у кожній атмосфері, при кожній температурі. І в цьому її непереможна сила» [3, с. 23–24]. Народ без землі, без своєї держави, народ-вигнанець, який переслідували сотні років, виробив свою тактику існування у ворожому світі. Тому Шприндзя, з її жагою життя, теж впли-

ває на формування Якова-борця: «У морі життя, що кишить акулами, **моллюска без захисту, тінь віків, піна вічності**. Але вона – вічна і недосяжна. ...Вона для нього не жінка, не ласощі, не нагода. Вона для нього – символ» [3, с. 57].

Зауважуємо активне вживання в романі У. Самчуком поширених перифразів (син робітника-машиніста, майже пролетар; «колективний власник» великого ССРСР), творення образних градаційних рядів (дама світу, міфічна Мата Гарі, щось із гавайських островів; моллюска без захисту, тінь віків, піна вічності), що дає йому змогу глибоко, емоційно-оцінно охарактеризувати головних героїв. Одночасно саме описові звороти, виступаючи контекстуальними синонімами до антропонімів твору, дають змогу запобігти зайвій тавтології.

Висновки і пропозиції. Отже, частотність використання онімних перифразів у романі «Чого не гоїть огонь» не є високою. Але ідейно-образне навантаження описових конструкцій у творі є значним, адже вони, як правило, виражають авторську позицію. Характерно, що, аби надати своїм поглядам об'єктивності, письменник часто вводить ці стилістичні фігури в монологи та діалоги персонажів.

Значна кількість описових зворотів служить засобом характеристики головних героїв твору: Якова, Віри-Павліни, Шприндзі. Саме градація

авторських перифразів творить динаміку розвитку образу Балаби, який з аполітичної людини стає патріотом, борцем за рідну землю. Аналогічний «ген українця» пробуджується і в Павліни, що з «рафінованої, плеканої істоти» перетворюється на таку близьку й зрозумілу Якову «Іванову дочку».

Такого гена нема в Шприндзі, але дівчина має нелюдську волю до життя, вироблену тисячолітньою історією вічно гнаних «її одновірців». Вона не міняється, а виживає там і тоді, де це було неможливо. Тому й між зворотами «чорт не дівчина» і «маленька потвора» різниця невелика.

Таким чином, в онімних описових зворотах роману реалізується одна з основних функцій перифраза – оцінна. Власне, майстерність письменника й полягає в тому, аби вміти кількома словами охарактеризувати об'єкт опису, змалювати його таким, щоб реальність зображеного не викликала в читача сумнівів і спонукала його до сприйняття твору в заданому митцем руслі.

Матеріали дослідження можуть бути використані в подальшому вивченні перифразів-антропонімів у творах У. Самчука та інших письменників, адже авторські новотвори є важливим компонентом аналізу особливостей ідіостиллю будь-якого митця.

Список літератури:

1. Лукаш Г. П. Перифраза в конотонімії. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Випуск 6. С. 131–139.
2. Працьовитий В. Відтворення глибинної стихії української душі у романі «Чого не гоїть огонь» Уласа Самчука. *Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Літературознавство*. 2015. Вип. 42. С. 3–12.
3. Самчук У. О. Чого не гоїть огонь. Київ : Укр. письменник, 1994. 233 с.

Buda V. A., Nestaiko I. M., Zavyrynska I. F. SECONDARY NOMINATIONS AS A MEANS OF CHARACTERS DESCRIPTIONS IN ULAS SAMCHUK'S NOVEL "WHY DOESN'T HEAL FIRE"

The relevance of the study is determined by the fact that the secondary nominations of the characters (periphrases onyms) of the novel have not yet been analyzed by linguists.

The aim of the work is to analyze the periphrases onyms of the work as a means of the main characters descriptions. The defined purpose is realized in the decision of such tasks: to allocate the basic groups of paraphrases-poetonyms, to specify semantics of descriptive inversions-anthroponyms, to define their stylistic workload.

Ulas Samchuk uses periphrases with a low frequency in the analyzed work. We can point out only some uncommon thematic groups like the following: names of characters; names of ethnonyms; military-technical notions; toponymic names; political lexicals.

Quantity of descriptive constructions rises when we meet the depiction of the main characters: Yakova Balaby, Viry-Pavliny, Shpryndzi.

It is very noticeable in the description of the evolution of the character of Yakov. A simple village boy got not bad education, learned foreign languages easily but was unpolitical. The World War II changed everything and the one had to choose: with whom you, what are you fighting for. Yakiv became Trojan, the organizer and the commander of the partisan detachment; he is not "a son of simple people" anymore, but a human for whom "Ukraine is...is me".

The same “the gene of Ukrainian” wakes up in Viry-Pavliny. The author depicts the slow and painful change of the main character from “a refined cherished creature” to a close and understandable for Yakiv person “Ivan’s daughter”.

The tragedy of the Jewish people on the Nazi-occupied territories is reflected in the character of Sprindzi. This 17 years old girl is associated with the irresistible spirit of the ancient people and their abilities to adapt and survive. That is why periphrases, which describe her, are so contrasting, from “a shellfish without protection”, “a shadow of the ages” to “a young creature” or “a small monster”.

Therefore, ideologically figurative meaning of descriptive constructions in the novel is significant. It is characteristically, that the writer uses these stylistic figures in monologues and dialogues of the characters, creating in such a way some objective reality. Secondary anthroponymic nominations perform the evaluative function of describing the main characters of the work.

Key words: *a periphrasis onyms, a stylistic figure, an evaluative function, an irony.*

Ільїна О. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УЗУАЛЬНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ Ю. М. МУШКЕТИКА

Лінгвокреативна діяльність будь-якого майстра слова неможлива без звертання до фразеологічних одиниць, які свідчать про глибоке знання культури рідного краю, а також про комунікативно якісне й доцільне використання мовних засобів. Використання фразеологізмів забезпечує в художньому тексті, з одного боку, адекватне сприйняття інформації, а з іншого – сприяє підвищенню експресивності мовлення, слугує яскравим виразником різних емоційних станів, допомагає більш яскраво відтворити аксіологічну систему людини.

У мовній структурі художнього тексту важлива роль відведена філософським за змістом образним висловам – фразеологізмам, оскільки вони є тими маркерами, що відтворюють національний колорит. Це своєрідні скарби, згустки народного досвіду, які надають творам експресивності, емоційної насиченості, метафоричності.

Багатьми на фразеологізми є твори Ю. М. Мушкетика – видатного майстра слова другої половини ХХ століття. Серед фразеологічних одиниць трапляються узувальні й трансформовані, крилаті вислови й афоризми, які містять художньо-естетичну оцінку дійсності, вдало передають настрої та почуття персонажів.

У статті досліджені особливості використання фразеологізмів у мовотворчості видатного письменника другої половини ХХ століття Ю. М. Мушкетика. Проаналізовано різні види усталених виразів за походженням.

У роботі встановлено, що майстер слова послуговується як узувальними фразеологічними одиницями, так і створює свою неповторну фразеологічну картину світу із власними семантичними групами фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологізм, індивідуальний стиль, зрощення, фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні вислови, семантичні групи, лексико-граматичні групи.

Постановка проблеми. Проблема функціонування сталих зворотів є одним із важливих питань лінгвістики, а постійна рефлексія письменників над золотим фондом свідчить про розвиток мовної системи загалом, тому актуальність дослідження зумовлена об'єктивною потребою дослідження фразеології, що маркує художній дискурс Ю. М. Мушкетика, із визначенням індивідуально-авторських трансформацій.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження стійких сполук має доволі довгу історію вивчення. Підвалини були закладені в працях В. В. Виноградова, який запропонував першу семантичну класифікацію фразеологічних одиниць [3, с. 121–139]. На сучасному етапі цей аспект привернув увагу таких науковців, як М. Ф. Алефіренко, А. П. Коваль, О. О. Селіванова, В. Д. Ужченко та багатьох інших. Незважаючи на доволі широке поле досліджень, присвячених фразеологічним одиницям, серед учених і досі немає єдності щодо зарахування тих чи інших мовних утворень до фразеологізмів. Немає єдності й сто-

совно класифікації фразеологічних одиниць. Здебільшого під *фразеологізмом* розуміють мовну конструкцію з кількох слів, що структурно організована як словосполучення або речення, має цілісне значення та характеризується відтворюваністю, експресивністю та емоційністю. У роботі В. Д. Ужченка зазначено, що існує широке розуміння фразеологізму та вузьке. У широкому розумінні до фразеологічних одиниць зараховують прислів'я, приказки, крилаті вислови, сталі словосполучення, традиційні формули вітань, побажань, прокльони, дотепні каламбури [18, с. 22].

Жоден художній твір не може обійтися без фразеологічних одиниць. Значна кількість дослідників говорить про важливу роль фразеологізмів у художніх текстах. Зокрема, Л. М. Підкуймуха зазначає: «Художньо-стильова норма мотивує використання ФО як художнього засобу, який урізноманітнює мову персонажів, виявляє локальний колорит художньої оповіді, індивідуалізує стиль письменника й стилізує комунікативні жанри» [16, с. 232–233].

Постановка завдання. Метою цієї розвідки постає окреслення особливостей використання узуальних фразеологізмів у творчості Ю. М. Мушкетика, а також встановлення індивідуально-авторських фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. У мові творів Ю. М. Мушкетика функціонують усі види фразеологізмів, про які писали В. В. Виноградов та його послідовники: 1) **фразеологічні зрощення** («*Одне слово, ганяли нас фріци, як солоних зайців*» [9, с. 408], *деяк солоного зайця ганяти* – завантажувати роботою); 2) **фразеологічні єдності** («*Звідти їх серед ночі не витягти й на мотузку*» [9, с. 36], *де не витягти на мотузку* – ніяк не викликати, не змусити вийти; «*Глянув на Тараса – той сидів, ані кровинки на лиці*» [9, с. 258], *ані кровинки* – дуже блідий; «*Корецький те за образу не сприймав, але й не знав, як йому солідно, гідно скінчити рейд*» [10, с. 21], *де скінчити рейд* – завершити перевірку); 3) **фразеологічні словосполучення** («*Він давав поштовх, заряд усім*» [10, с. 9], *де давати поштовх* – давати настанови, ідеї); 4) **фразеологічні вислови** («*Жоден громадянин через мене не одягнув чорного плаща*» [10, с. 17], «*Книжна мудрість свята, її не потягти шаблею і з гармати не встрілити*» [14, с. 4]).

У межах стилістичного аспекту дослідження ФО існує поділ їх за джерелами виникнення на розмовно-побутові, фольклорні (народнопоетичні) і книжні. До **розмовно-побутових фразеологізмів** належать ті, що в мові художніх текстів Ю. М. Мушкетика покликані передати більш яскраве емоційно-експресивне забарвлення. Майстер слова використовує їх для художнього відтворення потоку живого мовлення: «*А ще моя стара тобі пупка в'язала. Розум тобі зав'язало! А два метри не поспішай другим міряти*» [9, с. 297], «*– Ось куди мене поцілуй! – Дід Тиміш лягнув себе ззаду по залатаних штанях і причинив за собою двері*» [9, с. 297], «*Тримай його, сучого сина, в шорах, тримай*» [14, с. 10], «*бо весь час здавалося, що йому встромлятимуть дрючки в колеса*» [10, с. 8], «*А при тому Вадим вродливий надзвичайно, дівчата так і пасуть його очима*» [10, с. 10], «*Кадороль закінчив роботу, точив ляси*» [9, с. 273], «*– Мажмо п'яти салом, – сказав Женько, – поки він не привів своїх*» [9, с. 36], «*Відстане десь – придушить і п'ятами накиває*» [8, с. 87], «*Навчав сина багатого поміщика Томари, і той виставив навчателя за двері, щоправда, незабаром вернув. Й так – куди не поткнеться, не може втриматися на місці. Бо ж не тримає язика на припоні*» [13, с. 32], «*А тут, брат, ослабла гайка*» [9, с. 425].

Сюди ж належать фразеологізми, які стосуються різних видів ремесел, вірувань, магічних дій, сільськогосподарських процесів тощо: «*Пора й тобі, Іване, сукать дратву*» [14, с. 51], «*Од самого початку тягне воза. Я аж до двадцять шостого в армії, тоді почав учитися, вона й мене вивчила, і дітей годувала, і колгосп тягнула*» [9, с. 235].

До цієї ж групи можна зарахувати прокльони, які теж сприймаються як стійкі мовні формули живого мовлення: «*– Щоб його громом убило під греблею. Щоб крумкач по лісу порозносив його кості. Щоб він щез у тому болоті! – приголошує тітка Ольга*» [8, с. 46], «*От, хиря твоєї матері*» [9, с. 354].

Доволі часто Ю. М. Мушкетик під час моделювання народних фразеологізмів використовує вставні слова, посиляючись на народну мудрість: «*Кажуть: “Сам чорт не знає, яка з дівки баба буде”*» [9, с. 377], «*Недарма кажуть: тяжко сіяти, як нічого орати*» [9, с. 296]. Роль вставних слів полягає в тому, що персонаж твору посиляється на авторитет минулих поколінь, посилюючи тим самим висловлену ним думку.

До фольклорних, народнопоетичних фразеологізмів зараховуємо конструкції, які виникли на фольклорній основі: «*Якщо там ріки молочні, то краще не треба*» [14, с. 161].

Серед книжних фразеологізмів виокремлюються фразеологізми біблійного походження, античні звороти, іншомовні запозичення. Домінантними в романістиці автора є саме біблійні фразеологізми: «*щоби минула їх чаша сія*» [14, с. 94] – слова Ісуса Христа, якими Він молився в саду Гетсиманському напередодні страти на хресті. Біблійне походження має й зворот «*у сьйві його слави*» [12, с. 10]. Цей вислів неодноразово зринає в тексті Святого Письма, зокрема, натрапляємо на нього в Посланні до євреїв. Зазвичай у Біблії йдеться про славу Ісуса Христа. Бути у сьйві слави означає «бути популярним, визнаним більшістю».

Незважаючи на те, що значна кількість усталених висловів є цілісними структурами, які не передбачають зміни своєї форми, окремі фразеологічні одиниці не мають абсолютного стабільного зовнішнього оформлення й можуть бути творчо перероблені автором. Такі звороти в науковій літературі мають різні назви: індивідуально-авторські фразеологізми, трансформовані ФО, оказіональні ФО, фразеологічні неологізми тощо. При цьому заміни відбуваються з певною метою: індивідуалізувати персонажа, інтимізувати виклад матеріалу, евфемізувати реалію, передати певний колорит, посилити мовну характеристику тощо [18, с. 191].

Наприклад, фразеологізм *від голови до п'ят*, що означає «цілком, повністю», Ю. М. Мушкетик уводить у таку сполуку: «*Розорять щент край наш, пооб'їдають усіх до п'ят*» [14, с. 17], де *пооб'їдати до п'ят* – церозорити, забративсецінне.

Фразеологізм *Остання – в попа жінка, та й та попадя* [7, с. 675] у творчості Ю. М. Мушкетика набуває такого вигляду: «– *Зайва в попа жінка, – буркнув Сава Омелянович*» [9, с. 202]. Фразеологізм містить натяк на той факт, що священики могли одружуватися лише один раз. У Ю. М. Мушкетика прикметник *остання* замінено на *зайва*.

Своєрідної трансформації зазнав вислів *гарбати в скриню* – привласнювати у великій кількості [19, с. 169]. У романі «Рубіж» автор пропонує таку версію: «*Так що... той німб поклади в скриню*» [12, с. 12]. Персонаж говорить головному герою, щоб він не думав привласнити собі славу попереднього керівника селища, а напрацьовував своє реноме, відповідно, замість дієслова *гарбати* послуговується антитетичним за смислом – *поклади*.

Деякі з трансформованих фразеологічних одиниць мають біблійне коріння, наприклад, є алюзією на книгу Екклезіаста можна вважати такі рядки: «*Кажуть, мудрість виростає з печалі. Печалей я мав багато, але мудрості вони мені не принесли*» [14, с. 3]. Порівняймо з Біблією: «у великій мудрості багато печалі» [2, с. 665]. Таким трансформованим фразеологізмом майстер пера ніби натякає на долю головного героя твору «Гетьманський скарб», Івана Сулими, який зазнав багато страждань і поневірянь, будучи при цьому людиною книжною та вченою.

Також біблійне походження має фразеологічний зворот у рядках: «*Розбийте кайдани! Зламайте казарми! Залийте багаття, робітній люди, і здавайте в музей свою зброю. Ми разом поинем до сонця*» [8, с. 85]. У Біблії ж міститься заклик перекувати мечі на орала в книзі пророка Ісаїї: «*І перекують мечі свої на орала, і стиси свої – на серпи: не підніме народ на народ меча, і не будуть більше вчитися воювати*» [2, с. 733]. У сучасній літературі, зазначають А. П. Коваль та В. В. Коптілов, вислів перекувати мечі на рала означає «роззброїтися, відмовитися від воєнничих намірів» [5, с. 215].

Алюзією на Біблію слід вважати фразеологізм «*вимоги одмірювали тим самим ковшем*» [12, с. 10], де митець замінив іменник *міра* на більш властиві для ХХ століття іменники *ковш* та *вимоги*. Порівняймо з текстом Святого Письма:

«І якою мірою міряєте, такою відміряється й вам» [2, с. 1088]. У фразеологічному словнику наявні вислови *міряти на свій аршин, на свою мірку, своєю міркою, своїм ліктем* – «оцінювати, характеризувати кого-, що-небудь із свого погляду, за власними критеріями, суб'єктивно» [19, с. 494]. Відповідно, вимоги *одмірювати тим самим ковшем* – висувати однакові вимоги для всіх, не враховуючи індивідуальних особливостей кожної окремої справи.

Серед фразеологізмів античного походження теж наявні авторські переробки, зокрема, в романі «Гетьман, син гетьмана» читаємо: «*Юрасю, добігає нитка мого прядива до краю*» [15, с. 7]. Ідеться про крилатий вислів *нитка життя* [5, с. 195], який потрапив в українську мову з Давньої Греції. Три мойри – античні богині долі – прядуть три нитки, одна з яких символізує життя людини. В Ю. М. Мушкетика відбувається заміна лексеми *життя* на слово *прядиво*. Окрім цього, можна припустити, що в наведеній ілюстрації письменник також апелює до фразеологізму *нитка урвалася* в значенні «настав кінець чомусь» [19, с. 549], однак використовує замість дієслова *урватися* зворот *добігти до краю* [19, с. 256]. Таким чином, в одному реченні Ю. М. Мушкетика вдалося поєднати три фразеологічні одиниці.

Викликають інтерес індивідуально-авторські фразеологізми майстра слова: «*очима краси не злижуть*» [8, с. 183], «*Всі сміливі за столом біля мисок*» [14, с. 19], «*Юшка любить, щоб її з'їдали в строк*» [9, с. 444]. Значення цих зворотів є прозорими й доступними.

У межах індивідуально-авторських фразеологізмів доцільно виокремити такі семантичні групи:

1) почуття страху. Цікавим є фразеологізм у рядках, де автор описує звернення Савича з роману «Гетьманський скарб» до митрополита Київського і Галицького зі скаргою на постій в Україні російських полків: «*Ускаржився заєць зайцеві. Що той митрополит може вдіяти? Йому самому хвоста колодою прищемили*» [14, с. 17]. Образ зайця як полохливої істоти покладено в основу й такого фразеологізму: «*Я думав, самолюот-снаряд летить. Ох, і заячі ж на тобі штани, Андрію!*» [9, с. 425], відповідно, *бути в заячих штанах* – боятися.

Відчуття жаху хлопчика, який уперше в житті побачив насильницьку смерть, передано фразеологізмом *волосся поп'ялося корчами*: «*Перед ним лежала мертва людина. Мертвий червоноармієць. Це було так несподівано, так страшно, що в Сергія волосся поп'ялося на голові корчами*»

[9, с. 248]. Вочевидь, у цій ілюстрації трансформовано загальновідомий фразеологізм *волосся стало дибки* [19, с. 144]

Семантику страху закладено й у такому звороті: «*Наче сирена завила в нього в животі*» [9, с. 246]. Тут йдеться про перші спроби їздити верхи хлопчика Сергія з повісті «Міст через ніч». Підліток злякався, що не втримається в сідлі й відчув характерний біль у животі. Це й спричинило виникнення фразеологічної конструкції. Письменник, очевидно, звертається до відомого фразеологізму *похолонуло в животі*, який має значення «стало страшно» [19, с. 684], але додає порівняння із сиреною, оскільки звуки сирени традиційно сповіщають про небезпеку.

Страх експліковано й у таких рядках: «*Я аж звідси чую, як у тебе тельбухи колотяться*» [9, с. 425]. Цей вислів, очевидно, також є трансформованим від фразеологізмів *серце стрибає* або *серце тремтить*, які притаманні російській мові та мають значення «сильно хвилюватися», «відчувати страх». Ю. М. Мушкетик замість слова *серце* використовує більш експресивний іменник *тельбухи* та дієслово *колотитися*, щоб передати невимушеність розмови персонажів;

2) *лицемірство* описано за допомогою фразеологізму *ходити навиворіт душею* – лицеміром: «*Виходить, всі роки він ходив перед ними, перед їхніми дітьми навиворіт душею?*» [9, с. 268]. Такий діалог веде із собою батько Сергія. Він не може покинути рідне село, рідну домівку напризволяще, бо це означатиме зраду самого себе, своїх ідеалів і свідчитиме про двоєдушність чоловіка.

Викликають інтерес також рядки, де письменник використовує зворот *понюхати фіміам* у значенні *любити лестощі*: «*Але трохи... того... ну, любив покійник понюхати фіміам*» [12, с. 12]. У цьому випадку майстер пера апелює до звороту *кадити (палити, курити) фіміам* у значенні «дуже вихвалити кого-небудь» [19, с. 360], проте використовує дієслово *понюхати* – прилучитися до слави;

3) *сміливість людини*, готовність піти на смерть Ю. М. Мушкетик описує за допомогою фразеологізму *не кланятися кулям*: «*Він не буде кланятись кулям*» [8, с. 88];

4) *порядність* описано за допомогою конструкції в рядках: «*Хіба не мають права люди симпатизувати одне одному і в той же час залишатись на чистих берегах?*» [10, с. 24], де *залишатись на чистих берегах* означає дотримуватись норм порядності, не зраджувати моральних принципів та своїх ідеалів;

б) *нерозумність, дурість* передано за допомогою діалектного значення прикметника *макоцвітний* – навіжений, дурний. Це зумовило виникнення фразеологізму *мати за макоцвітного* – вважати несповна розуму. Загалом в українській мові відомим є фразеологізм *як мак цвіте в голові* – про нерозумну, недосвідчену людину [19, с. 460]. Читаймо в Ю. М. Мушкетика: «*Іван не те що соромився хлопців, а просто не хотів, аби мали його за тонкожилого або й просто макоцвітного, як, скажімо, називали в селі діда Кодю*» [9, с. 136]. Цій же меті підпорядковано фразеологізм із присвистом: «*Був він трохи дивакуватий, як говорили головешківські хлопці, з присвистом*» [9, с. 241];

7) *почуття голоду*. Почуття голоду передано в таких рядках: «*Я зранку так-сяк перекусив, живота ось підтягло*» [9, с. 292], де автор апелює до фразеологізму *живота підвело* – коли хочеться їсти [19, с. 631];

8) *витрачені зусилля* передано за допомогою традиційного фразеологізму *вкласти душу*, а також авторської конструкції *спалити стільки серця*: «*Нащо Василь Васильович спалив стільки серця, нащо вклав стільки душі в таких, як...*» [11, с. 16].

Якщо говорити про граматичні розряди фразеологізмів у творчості Ю. М. Мушкетика, то вони відбуваються за морфологічним принципом, який може бути доповнений також синтаксичними характеристиками. У романистиці письменника виокремлено такі групи фразеологізмів, як *іменникові*, *вербальні*, *адвербіальні*.

Іменникові фразеологічні одиниці. Іменникові утворення становлять фразеологізми з іменниковим значенням – значенням особи або предмета. Здебільшого іменникові фразеологізми мають надавати образні характеристики: «*І був я серед того студейства білою вороною*» [14, с. 6], «*Атож, ласий иматочок... Куснув би*» [14, с. 273]. Здебільшого іменникові ФО функціонують як підмети чи додатки. При цьому в Ю. М. Мушкетика вони покликані передати образну характеристику персонажа. Так, фразеологізм *біла ворона* характеризує Івана Сулиму, а *ласий иматочок* використано на позначення вродливої дівчини.

Вербальні фразеологічні одиниці. Дієслівні фразеологізми об'єднують загальне значення дії. Такі фразеологічні одиниці наділені граматичними категоріями дієслова, мають категорію особи, виду, числа, стану, часу, роду.

В Ю. М. Мушкетика до вербальних належать такі фразеологічні одиниці, в яких домінують конструкції з дієсловом типу *дієслово + імен-*

ник із прийменником або без нього: «згорів від сорому. **Згорів на попіл**» [9, с. 303], «*Може, я вже й занадто напускаю туманів про своїх колеґіантів, було ж бо серед них чимало люду розважливого, відданого науці*» [14, с. 7]. Серед наведених ілюстрацій згоріти на попіл постає варіантом перетліти на попіл.

Адвербіальні фразеологічні одиниці. Значення таких фразеологізмів зіставне з прислівниками, а компоненти фразеологічних одиниць між собою є рівноправними: «*Новгород-Сіверський поставлений біля кордону московського, втікачі звідти **валом валять** із-за убогості тамтешньої, він їх приймає й примушує робити на себе*» [14, с. 304], де валом валити – дуже багато [19, с. 66]; «*Коли мали в запасі днів без ліку, могли віддати їх за одне слово, тоді і все життя попереду здавалося вабливим, сповненим великої таїни, великих відкриттів*» [11, с. 15], де без ліку – дуже багато [19, с. 341].

Компаративні сполуки є окремим різновидом адвербіальних фразеологізмів: «*А он і шеф. Легкий на спомині. **Неначе за вербою стояв***» [11, с. 13], «*Всі мрії і сподівання розтанули, як сніг повесні*» [8, с. 44], «*А й правда, **неначе скинув з плечей тягар***» [11, с. 13]. Ю. М. Мушкетик, окрім порівняльних сполучників як, мов, наче, неначе, немов, використовує також частку аж, що

сприяє більшій експресивності висловлювання: «*Козаки реготілися, **аж луна йшла понад річкою***» [14, с. 126]. Такі фразеологічні порівняння відзначаються особливою експресією, адже гіперболізовано передають характеристики певних реалій, виконуючи підсилювально-оцінну функцію.

Висновки та пропозиції. Таким чином, творчість Ю. М. Мушкетика багата на фразеологічні одиниці. Аналіз семантичних та лексико-граматичних груп засвідчує глибоке володіння письменником мовним багатством української мови. Функціонування стійких висловів надає тексту більшої експресивності, емоційності, образності. Слід зазначити, що використання фразеологізмів є вагомою ознакою індивідуально-авторської манери письма. Серед трансформованих, оказіональних зворотів виокремлено такі структурно-семантичні групи, в яких виражено почуття страху, голоду, муки сумління, порядність, нерозумність, витрачені зусилля. За кількісними параметрами переважають групи на позначення почуттів людини, зокрема, емоції страху. У межах граматичної класифікації встановлено, що доміантними в романах Ю. М. Мушкетика є іменникові, вербальні та адвербіальні фразеологічні одиниці.

До перспектив дослідження належить функціонально-семантичний аналіз фразеологічних одиниць із конкретними компонентами в складі.

Список літератури:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1987. 136 с.
2. Біблія: [книги священного писання Старого та Нового завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками] / пер. Патріарха Філарета. Київ : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1408 с.
3. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва : Наука, 1977. 312 с.
4. Євтушина Т. О. Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаніка : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2005. 212 с.
5. Коваль А. П. Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Київ : Вища школа, 1975. 334 с.
6. Коваль А. П. Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 311 с.
7. Михельсонъ М. И. Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных словъ и иносказаній. Санкт-Петербург : «Брокгаузъ-Ефронъ», 1912. 103 с.
8. Мушкетик Ю. М. Зеленее жито. Новели. Київ : Молодь, 1965. 188 с.
9. Мушкетик Ю. М. Жорстоке милосердя. Роман. Міст через ніч. Півість. Київ : Дніпро, 1975. 447 с.
10. Мушкетик Ю. М. Біла тінь: Роман. Київ : Рад. письменник, 1976. 248 с.
11. Мушкетик Ю. М. Вернися в дім свій. Київ : Рад. письменник, 1981. 327 с.
12. Мушкетик Ю. М. Рубіж: Роман. Київ : Рад. письменник, 1984. 462 с.
13. Мушкетик Ю. М. Диявол не спить: Півість. *Київська старовина*. 1992. № 5. С. 28–42.
14. Мушкетик Ю. М. Гетьманський скарб. Роман. Харків : Фоліо, 2008. 415 с. (Історія України в романах).
15. Мушкетик Ю. М. Гетьман, син гетьмана. Харків : Фоліо, 2013. 220 с.
16. Підкуймуха Л. М. Семантико-функціональний потенціал фразеологізмів у текстах письменників літературного угруповання «Дванадцятка». *Вісник Маріупольського державного університету*. 2017. № 7. С. 231–238.

17. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ-Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
18. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ : Альма-матер, 2005. 399 с.
19. Фразеологічний словник української мови: в 2 т. / гол. ред. Л. С. Паламарчук. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 1. 1993. 528 с.; Т. 2. 1993. 984 с.

Piina O. V. PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF TRADITIONAL AND INDIVIDUAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE WORKS BY YU. M. MUSHKETIC

Lingual and creative activity of any master of the word is impossible without recourse to phraseological units, which indicate a deep knowledge of the culture of the motherland, as well as communicative quality and appropriate use of language.

Phraseological units play an important role in the linguistic structure of a written text, as they are a kind of markers that reproduces the national identity of the writer. They make texts more expressive and emotional.

The works by Yu. M. Mushketyk, an outstanding master of the word of the second half of the twentieth century, are also rich in phraseology. Among the phraseological units there are usual and transformed, winged catches and aphorisms, which contain an artistic and aesthetic assessment of reality, successfully convey the moods and feelings of the characters.

The use of phraseological units provides in the literary text, on the one hand, adequate perception of information, and on the other hand, increases the expressiveness of speech, serves as a vivid expression of various emotional states, helps to more vividly reproduce the axiological system of man.

In the article the peculiarities of the use of phraseological units in the language of the outstanding writer of the second half of the twentieth century Yu. M. Mushketyk are represented. Different types of phraseological units by origin are analyzed.

In the paper it is outlined that the master of the word uses both usual phraseological units and creates his own unique phraseological picture of the world with his own semantic groups of phraseological units. Also the lexical and grammatical varieties of phraseological units in the work of the master of the word are analyzed.

Key words: *phraseology, individual style, splices, phraseological splices, phraseological units, phraseological expressions, semantic groups, lexical and grammatical groups.*

Кравець Т. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПОЗНАЧЕННІ ПРОФЕСІЙ УКРАЇНСЬКИМИ ЗМІ

У статті розглянуто роль українськомовних засобів масової інформації у становленні нових гендерно маркованих стандартів позначення професій. Вироблення за принципами гендерної толерантності лексичних засобів позначення професій, які обслуговують і жінки, давно вже стало актуальним завданням розвинутих країн світу. В Україні ця проблематика і в теоретичному плані, і у формі конкретних практичних рекомендацій, затверджених як закон чи постанова, ще перебуває на стадії становлення, перших нерішучих кроків. Це відбиває і чинний «Класифікатор професій»: окремі спроби гендерного реформування системи назв професій тут рекомендовано здійснювати за потребою користувача. Такий підхід до використання фемінітивів у позначеннях професій актуалізує роль узусу – практики використання в громадському спілкуванні ще нормативно не прийнятих фемінітивів мови. У цьому процесі сучасні українські ЗМІ виступають досить потужним підґрунтям для гендерно маркованого розвитку лексичної системи. Відбиті в них неологізми, що суперечать нормативним приписам, створюють передумови для природного впровадження словотвірної фемінізації.

Про роль ЗМІ в формуванні фемінітивів для позначення професій дає уявлення послідовний аналіз усіх маскулінних назв у «Класифікаторі професій» щодо наявності в мові жіночих відповідників. За цією ознакою вирізняємо такі групи: а) маскулінній формі відповідають фемінітиви, зафіксовані в лексикографічних джерелах і в текстах ЗМІ; б) маскулінній формі відповідають фемінітиви, зафіксовані лише в текстах ЗМІ; в) маскулінній формі відповідають фемінітиви, зафіксовані лише в словниках; г) маскулінна форма не має відповідних фемінітивів.

Як правило, професії, пов'язані з обслуговуванням населення, наданням різноманітних послуг, мають природно сформовану систему фемінітивів. Однією з таких груп є назви медичних професій, де фемінітиви в окремих галузях медицини виступають навіть більш традиційними, що спостерігаємо, наприклад, в акушерстві й гінекології. Крім медичних, до таких достатньо розповсюджених належать освітні послуги. Фемінітиви тут також представлені як у ЗМІ, так і в словниках.

Серед широко відомих професій можна виокремити класи, в яких творенню фемінітивів перешкоджають позамовні чинники. Серед них досить частим є брак традиції залучати жінок для здійснення певних видів діяльності. Це, зокрема, стосується пожежного захисту, тому, хоча творення фемінітивів тут із мовного боку не становить будь-яких труднощів, у нормативних словниках, а також у ЗМІ фемінітиви з цієї професійної сфери відсутні. Подібні обмеження спостерігаємо у творенні фемінітивів судноплавних професій.

Особливо складним є добір фемінітивів для непопулярних важких для жінок професій. Вони не мають зафіксованих фемінітивних номінацій і в словниках, і в ЗМІ.

Зазначені закономірності виступають методичною основою для вироблення стратегії гармонізації гендерних відношень у позначеннях професій. Ця робота повинна спиратися на рішення, вироблені природним шляхом у соціальних сферах, прямо пов'язаних з обслуговуванням населення. Закріплені тут у мовній практиці і лексикографії моделі можуть виступати основою для створення фемінітивних неологізмів для позначення професій, що не знайшли відбиття в словниках і ЗМІ.

Ключові слова: українська мова, назви професій, гендерні стереотипи, узус, позамовні чинники, розвиток лексичної системи.

Постановка проблеми. Однією з особливостей сучасного світового розвитку є актуалізація гендерних питань, зокрема широке обговорення проблем фемінітивів у назвах професій. Ця про-

блематика все частіше стає об'єктом і теоретичного, і практичного вивчення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що в українському мовознавстві остан-

нім часом помітно активізувалися дослідження в галузі гендерної лінгвістики (О.І. Горошко, О.С. Фоменко, Л.О. Ставицька, Ю.В. Абрамова, Н.І. Ажгихіна, А.М. Архангельська, Ф.С. Бацевич, О.С. Бондаренко, М.Н. Дмитрієва, А.П. Мартинюк, О.Ю. Пода, М.М. Скорик, О.І. Семиколєнова, А.Г. Шиліна, О.В. Дудоладова, В.В. Слінчук, Т.М. Сукаленко та інші). Однак в українському мовознавстві ще немає відповідей не лише про способи творення тих чи інших фемінітивів на позначення професій, але й відсутні теоретико-методологічні засади здійснення цієї роботи, предметом гострих дискусій є й саме питання доцільності послідовного введення фемінітивів у покажчики професій.

Визначення завдання. У сучасних покажчиках професій містяться рекомендації вживати фемінітиви в разі побажання споживача, що актуалізує значення дослідження сучасних ЗМІ, які відбивають громадську думку щодо гендерної толерантності, а також демонструють наявний узус у позначенні професій. Саме опертя на дані ЗМІ є одним із початкових компонентів послідовного розв'язання питань гендерної толерантності в сфері позначень професій. Розкриття цього методологічного підходу і є найважливішою метою статті. Крім того, з огляду на певні відмінності в поглядах на можливу гендерну трансформацію мови, представлених у гендерних студіях, спостереження над мовою українських ЗМІ здатні висвітлити провідні сучасні вітчизняні ідеї щодо мовної толерантності.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мовної толерантності в світі запроваджуються такі шляхи: «1) якомога послідовніша фемінізація – словотвірна (суфіксація і словоскладання) і менш бажані й більш дискусійні синтаксична (за допомогою узгодження / координації) і номінативно-синтаксична – аппозитивна (на зразок *жінка-генерал*); 2) статєва нейтралізація – уживання лексичних і словотвірних номінацій та граматичних форм, які б узагалі не допускали розрізнення референтів за статтю. Для реалізації цих двох шляхів структури різних мов (впливаючи, безперечно, й на мовну свідомість їхніх носіїв, зокрема й теоретиків гендерного реформування мови) можуть надавати, звичайно, дуже неоднаковий ресурс можливостей; 3) запровадження у відповідних випадках паралельної номінації чоловіка й жінки / жінки й чоловіка, а також їхніх ознак і дій; 4) увага до якомога збалансованішого подавання (за частотністю згадувань, за тематичним охопленням, за синтаксичним уживанням

у реченні тощо) в текстах мовних образів чоловіка і жінки (за їхніми соціальними ролями)» [8, с. 58].

В Україні, якщо спиратися на аналіз мови масмедіа, безумовну перевагу здобув пошук словотвірних ресурсів мови для позначення жінок. Шлях статевої нейтралізації, що спостерігається в сучасному гендерному унормуванні англійської мови в межах гендерного руху [9, с. 246–252], в мові українських ЗМІ відбито досить спорадично. Досить незначними за своєю частотністю є й приклади паралельного позначення через скісну чоловіків і жінок або ж, що знайшло усталення в офіційно-діловому стилі, використання дужок: *Він / Вона моє щастя; ДОВІДКА Видана Прізвище, ім'я, по-батькові, в тому, що він (вона) дійсно працює на посаді...* Не зафіксовані в ЗМІ як поширене явище й спеціальні звання осіб рядового й керівного складу служби цивільного захисту, утворені аппозитивним способом: *пані сержант, пані старшина, пані прапорщик, пані лейтенант* тощо [7, с. 7]. Зазначена особливість мови ЗМІ підтверджує сучасні спостереження, «що в українській мові кількість прикладкових утворень на зразок *дівчина-тракторист, жінка-лікар* помітно зменшилася за останні десятиріччя через регулярне творення фемінітивів» [2, с. 285].

У науковій літературі представлено декілька спроб класифікації фемінітивів за їхніми лексико-семантичними властивостями. Найдетальнішим є їхнє членування, здійснене в монографії М. П. Брус [2, с. 177–178]. Запропонований авторкою розподіл загалом збігається з виділеними групами гендерних позначень, зафіксованих нами в сучасних ЗМІ. Матеріали масмедіа дають підстави для формування такого розподілу найменування осіб чоловічої та жіночої статі: 1) номінації за зовнішнім виглядом: а) за загальним зовнішнім виглядом; б) за фізичними параметрами (зростом, комплекцією, особливостями будови тіла); в) за певним елементом зовнішності (переважно кольором волосся); г) за наявністю/відсутністю волосся на голові; ґ) за професією, що передбачає експлуатацію зовнішніх даних; д) за видами спорту, спрямованими на формування гарного тіла; е) за ступенем сексуальності, винятково на основі зовнішнього вигляду; 2) номінації за рисами характеру; 3) номінації за рівнем інтелекту й освіти; 4) номінації за сексуальними характеристиками; 5) номінації за роллю в родинному просторі: а) за шлюбним і родинним статусом; б) за роллю й обов'язками, що виконуються особою в сім'ї; в) за матеріальним внеском у родину; б) номінації осіб за матеріальним ста-

тусом у зовнішньосоціальному просторі; 7) номінації осіб за родом занять і професійною діяльністю; 8) номінації осіб за участю в політичних і громадських об'єднаннях та організаціях.

Використання наведеної класифікації засвідчує, що різні групи назв осіб в ЗМІ мають відчутні розбіжності щодо лексичних неологізмів у їхньому складі. Серед виділених тут розрядів неологізми найчастотніші в сфері номінації професій, що детально буде проаналізовано нижче.

Помітна роль ЗМІ у закріпленні мовною практикою нових номінацій осіб також за участю в політичних і громадських об'єднаннях та організаціях. Провідною тенденцією в способах творення цих неологізмів є їхнє походження переважно від основ, утворених від назв політичних об'єднань (*рухівець / рухівка, есдеківець / есдеківка, фронтовик / фронтовичка*), імен політичних діячів, назв угруповань (*бандерівець / бандерівка, порошенківець / порошенківка, айдарівець / айдарівка*), назв місцевостей, пов'язаних із політичними подіями (*майданівець / майданівка*). Рідше фіксуємо безафіксні способи (*регіонал*), від яких за допомогою суфікса *-к* утворено відповідні фемінітиви (*регіоналка*), а також *волонтер*. Оперативне відбиття в текстах масмедіа нових політичних реалій призводить до актуалізації в складі зазначеної групи назв лексико-семантичної моделі творення. Наприклад, у ЗМІ слова *бандерівець, бандерівка, бандерівці* переважно фіксуються не в значенні «члени військово-політичних формувань контрольованої ОУН Української повстанської армії у Західній Україні в 40–50-х роках ХХ ст. на чолі зі С. Бандерою [6, т. 1, с. 349], а в відносно новому значенні «прихильники й послідовники ідей Степана Бандери». Подібну зміну в напрямі розширення й специфікації семантики можна побачити і в слові *волонтер*, яке в одинадцятитомному Словнику української мови подано як застаріле зі значенням «Той, хто став на військову службу за власним бажанням; доброволець» [5, т. 1, с. 730]. У ЗМІ замість цього значення поширилися сучасніші смисли: «той, хто добровільно бере участь у якійсь соціально важливій справі (переважно новій, важкій чи небезпечній для життя); доброволець (у 2 знач.) – «особа, яка за власним бажанням допомагає іншим; помічник» [6, т. 3, с. 266], «особа, яка допомагає в АТО».

Серед назв осіб, що беруть участь у воєнних діях на території України, високу активність у ЗМІ демонструють такі неологізми, не зафіксовані ще в академічних словниках української мови: *учасник АТО, атошник, атовець, нацгвардієць, право-*

сек, кіборг, а також ватник, колорад, беркутівець, зелені чоловічки, ввічливі люди тощо.

Вироблення за принципами гендерної толерантності лексичних засобів позначення професій, які обслуговують і жінки, давно вже стало актуальним завданням розвинутих країн світу. Воно одержало відчутні результати. Зокрема, як зазначає О.О. Тараненко, у прийнятому в Німеччині законі «*Berufsbildungsgesetz*» «із 475 назв професій лише 24 не мають відповідників жіночого роду на позначення осіб жіночої статі (це переважно професії, пов'язані з важкою фізичною працею) [8, с. 58].

В Україні ця проблематика і в теоретичному плані, і в формі конкретних практичних рекомендацій, затверджених як закон чи постанова, ще перебуває на стадії становлення. Це відбиває і чинний «Класифікатор професій» [3]: окремі спроби гендерного реформування системи назв професій тут рекомендовано здійснювати за потребою користувача.

Такий підхід до використання фемінітивів у позначеннях професій актуалізує роль узусу – практики використання в громадському спілкуванні ще нормативно не прийнятих фемінітивів мови. У цьому процесі сучасні українські ЗМІ виступають досить потужним підґрунтям для гендерно маркованого розвитку лексичної системи. Відбиті в них неологізми, що суперечать нормативним приписам, створюють передумови для природного впровадження словотвірної фемінізації [4, с. 137]. Вони ж є джерелом лексичної варіантності, широко представлені в текстах ЗМІ.

Про роль ЗМІ в формуванні фемінітивів для позначення професій дає уявлення послідовний аналіз усіх маскулінних назв у «Класифікаторі професій» щодо наявності в мові жіночих відповідників. За цією ознакою виділяємо такі угруповання: а) маскулінній формі відповідають фемінітиви, зафіксовані в лексикографічних джерелах і в текстах ЗМІ; б) маскулінній формі відповідають фемінітиви, зафіксовані лише в текстах ЗМІ; в) маскулінній формі відповідають фемінітиви, зафіксовані лише в словниках; г) маскулінна форма не має відповідних фемінітивів.

За таким поділом назви професій демонструють чітку залежність від екстралінгвістичних факторів. Їх можна виокремити декілька. Як правило, професії, пов'язані з обслуговуванням населення, надання різноманітних послуг, мають природно сформовану систему фемінітивів. Однією з таких груп є назви медичних професій, де фемінітиви в окремих галузях медицини виступають

навіть більш традиційними, що спостерігаємо, наприклад в акушерстві й гінекології: *акушерка, акушерка жіночої консультації, акушерка стаціонару*. Це також значний клас «Медичні сестри, що асистують професіоналам», який містить такі професії: *сестра медична, сестра медична з дієтичного харчування, сестра медична з косметичних процедур, сестра медична з лікувальної фізкультури, сестра медична з масажу, сестра медична з фізіотерапії, сестра медична з функціональної діагностики* тощо. У «Класифікаторі професій» лише дві професії цього класу мають маскуліну форму: *статистик медичний і технік-ортезист-гіпсовилівальник*.

Пошук гендерно толерантних відповідників до цих форм, представлених і в словниках, і в різноманітних текстах, зокрема й зі ЗМІ, загалом не викликає труднощів, адже позначення *акушер, медбрат, медичний брат* також набули широкого поширення й зафіксовані в різноманітних словниках. Щоправда, в Словнику української мови в 11-ти томах тлумачення слова *акушер* не можна визнати задовільним, оскільки воно ототожнює дві різні професії *акушер* і *лікар-акушер*: «АКУШЕР, а, ч. Лікар – фахівець з акушерства» [5, т. 1, с. 31]. У Словнику української мови в 20 томах цю ваду частково усунуто, оскільки слово *акушер* тут тлумачиться вже не як лікар, а як фахівець з акушерства, однак в ілюстративній частині бачимо попередній недолік: *Лікар-акушер, розірвавши вчасно плідний міхур з водами, під глибоким наркозом породіллі вправно повернув немовля на ніжку й за кілька хвилин, як штукар, продемонстрував перед практикантами* (Б. Антоненко-Давидович) [6, т. 1, с. 166]. Номінації *медбрат, медичний брат* є новішими утвореннями, про що свідчить відсутність їх у реєстрі Словника української мови в 11-ти томах. У Словнику української мови в 20 томах натрапляємо на слово *медбрат* у реєстровій частині, а *медичний брат* у складі тлумачення: «МЕДБРАТ, а, ч. Скорочення: медичний брат – особа, яка належить до середнього медичного персоналу в лікувальних закладах» [6, т. 8, с. 566]. Номінація *медбрат* представлена й у ЗМІ: *Найстаршій з пацієнток – Любові Бронніковій, 69 років. Наймолодшому – Петру Зіничу, 27. За фахом він медичний брат. І обрав професію медика не випадково* (Ковель-пост 08.07.2021). Зазначені вище маскулінітиви знайшли відбиття в низці невеличких медичних словничків, а також долучені до проекту Правописного стандарту назв професій у медичній сфері, який системно узагальнив усі попередні студії в галузі номінації медичних працівників.

Аналіз цього проєкту дає цікавий матеріал для розуміння ролі ЗМІ в цьому нормалізаторському процесі. Впадає в око спроба авторів проєкту знайти системні рішення для розв'язання деяких складних проблем у творенні фемінітивів, зокрема від слів з суфіксами *-ик, -ік*. У проєкті запропоновано моделі з суфіксом *-ин*: *екстрений медичний технік – екстрена медична технікня; парамедик – парамедикня, статистик медичний – статистикуня медична, технік ветеринарної медицини – технікуня ветеринарної медицини, технік з діагностичного устаткування – технікуня з діагностичного устаткування, технік зубний – технікуня зубна* тощо. Номінації *технікуня, статистикуня* відсутні в нормативних словниках української мови, однак їх можна побачити на сторінках ЗМІ: *Сальникова Тетяна Михайлівна – лікарка-статистикуня; Флоренс Найтінгейл англійська медсестра, соціальна реформаторка, феміністка, статистикуня, засновниця сучасного медсестринства; Модераторка – Лана Іщенко, тренерка особистісного зростання і профорієнтації, арт-терапевтка, сертифікована ігрова технікуня та ігропрактикуня*. І хоча ці номінації не завжди стосуються медицини, узус ЗМІ створює основу для їх закріплення в нормі.

Подібний вплив мови ЗМІ спостерігаємо й у провадженні як стандарту фемінітивів із суфіксом *-ин*, переважно від слів із фінальною частиною *-олог*: *бактеріолог – бактеріологня, вірусолог – вірусологня, ембріолог – ембріологня, лікар-невропатолог – лікарка-невропатологня, лікар-нейрофізіолог – лікарка-нейрофізіологня* тощо. Залишаючи як дискусійне питання про доцільність творення фемінітивів й у складі прикладок, відзначимо досить широку поширеність у ЗМІ подібної моделі творення і її майже повну відсутність у нормативних словниках.

В аналізованому проєкті спостерігаємо й долучення до стандартів позначення професій також утворень із суфіксом *-к-*, які фіксувалися в словниках української мови й у пресі: *асистентка, завідувачка, лаборантка, лікарка, масажистка професіоналка, реєстраторка, цілителька* тощо. Ця модель поширилася і стала основою появи цілої низки фемінітивів, ще не зафіксованих нормативними словниками, але широко представлених у текстах ЗМІ: *дезінфекторка, гігієністка, диспетчерка, інженерка, інспекторка, інструкторка, натуропатка, операторка, оптометристка, провізорка, терапевтка, фармацевтка, фельдшерка*. Деякі з наведених слів віднаходимо в ЗМІ й поза сферою медицини, що свідчить ще

про одну здатність ЗМІ: вони сприяють поширенню в громадській свідомості звички до вживання певних фемінізмів, незалежно від конкретної сфери застосування номінації.

Подібну налаштованість на порівняно легке впровадження фемінітивів у номінації професій мають також інші сфери, працівники яких прямо пов'язані з населенням. І, навпаки, професії, більш віддалені від безпосереднього обслуговування населення, показують і більшу консервативність у своїх номінаціях. Оскільки детальний опис усіх проблем, що постають у здійсненні гендерно рівноправної номінації, для різних професій має свою специфіку, що може бути темою окремого великого дослідження, обмежимо доведення цього положення, отриманого шляхом вивчення потенційних можливостей усіх назв професій, зазначених у «Класифікаторі професій», лише окремими прикладами.

Крім медичних, до широко розповсюджених належать освітні послуги. Тут у класі 2320 «Викладачі середніх навчальних закладів» усі перераховані професії легко за допомогою суфікса *-к-* можна перетворити на фемінітиви: *викладач / викладачка професійного навчально-виховного закладу, викладач / викладачка професійно-технічного навчального закладу, викладач / викладачка театральних дисциплін, вчитель / вчителька середнього навчально-виховного закладу, методист / методистка заочних шкіль і відділень* тощо. Таке доповнення не викликає жодних застережень через представленість лексем *викладачка, вчителька, методистка* як у словниках української мови, так і в текстах, у тому числі зі ЗМІ.

Цей же висновок поширюється й на класи «Вчителі початкової школи», «Вихователі дошкільних закладів», «Вчителі спеціалізованих навчальних закладів», а також «Інші професіонали в галузі навчання», оскільки базові позначення професій для цих класів також досить поширені: *вихователька, інспекторка*. Дещо складнішим є творення фемінітивів у великому класі «Фахівці в галузі спеціалізованої (особливої) освіти», але воно стосується лише декількох слів. Це *майстер (майстер виробничого навчання, майстер виробничого навчання водінню, майстер навчального полігону, майстер навчального центру), механік-інструктор бортовий, педагог професійного навчання, технолог-наставник, фахівець з фольклористики*. Можливі варіанти *майстриня, механікня, педагогиня, технологиня, фахівчиня* (пор. з пропозицією проєкту в галузі медицини *технікня, вірусологиня*) виглядають штучними, вони

не зафіксовані в нормативних словниках української мови, за винятком слова *майстриня*, і не є частотними в ЗМІ.

Серед широко відомих професій можна виокремити класи, в яких творенню фемінітивів перешкоджають позамовні чинники. Серед них досить частотним є відсутність традиції залучати жінок для здійснення певних видів діяльності. Це, зокрема, спостерігаємо в пожежному захисті, тому хоча творення фемінітивів тут з мовного боку не становить будь-яких труднощів, у нормативних словниках, а також у ЗМІ фемінітивів із цієї професійної сфери немає. Наприклад: *десантник-пожежний / десантниця-пожежна, інструктор авіапожежної команди / інструкторка авіапожежної команди, парашутист-пожежний / парашутистка-пожежна, пожежний (респіраторник) / пожежна (респіраторниця), пожежний-рятувальник / пожежна-рятувальниця* тощо.

Подібні обмеження спостерігаємо в творенні фемінітивів судноплавних професій. Наприклад, словники й мовна практика, відбита в сучасних ЗМІ, не дають жодного матеріалу для утворення фемінітивів від більшості назв професій класу «Вахтові офіцери та лоцмани»: *багермейстер, багермейстер-капітан, багермейстер-наставник, капітан груповий, капітан здавальний, капітан підводного апарата, лоцман, лоцман-оператор, помічник капітана – помічник механіка (суднового), стивідор, стивідор у найважливіших морських портах, шкіпер, штурман* тощо. Про вплив саме традиційних обмежень, притаманних флоту, свідчить те, що в інших видах транспортних перевезень творення фемінітивів виступає значно менш проблематичним. Наприклад, у класі «Льотні фахівці» можливе уведення таких фемінітивів: *бортмеханік / бортмеханікня, старший бортовий механік авіаційного загону / старша бортова механікня авіаційного загону, бортовий оператор-інструктор автоматизованої системи льотного контролю / бортова операторка-інструктор(ка) автоматизованої системи льотного контролю, бортоператор / бортоператорка, бортоператор вантажних літаків / бортоператорка вантажних літаків, диспетчер пункту збору донесень / диспетчерка пункту збору донесень, льотчик-випробувач / льотчиця-випробувач(ка), льотчик-спостерігач / льотчиця-спостерігач(ка), наставник-пілот авіаційного (льотного) загону / наставниця-пілот (пілотеса) авіаційного (льотного) загону, оператор-випробувач бортовий / операторка-випробувач(ка) бортова, пілот (другий пілот) / пілотеса (друга*

пілотеса), *радист-випробувач бортовий* / *радистка-випробувач(ка) бортова* тощо.

Певні труднощі викликає пошук відповідних фемінітивів до назв зі словом *інженер*. Однак звернення до нормативних словників дає підстави до використання форми *інженерка*, яке в українській мові належить до розмовної сфери: «ІНЖЕНЕРКА, и, жін., розм. Жіночий рід до *інженер*» [5, т. 4, с. 29]. Перенесенню утворення *інженерка* в офіційну сферу сприяє вживаність його в сучасних ЗМІ в контекстах інформаційного характеру: *Лариса Паттен – космічна інженерка з Канади, яка працює експертом в Агентстві зв'язку і інформації НАТО (NSI). Разом з експертами з інших країн Альянсу вона допомагає удосконалювати космічні технології і послуги НАТО* (Новини, 09.10.2020). У «Класифікатор професій» можна долучити такі фемінітиви: *інженерка-випробувач(ка) бортова, інженерка бортова, інженерка бортова авіаційної ескадрильї, інженерка-інспектор(ка) бортова, інженерка-інструктор(ка) бортова, старша бортова інженерка авіаційного загону*.

Подібне рішення можливе й щодо слова *командирка*, хоча воно, на відміну від *інженерка*, відрізняється від *командир* істотніше: воно має розмовне й жартівливе забарвлення, реалізує стосовно жінки лише друге значення слова *командир*: «Про того, хто любить наказувати, розпоряджатися»: КОМАНДІРКА, и, жін., розм., жарт. Жіночий рід до *командир* 2. [5, т. 4, с. 240]. Знову-таки підставою для обрання слова *командирка* виступає масмедійний узус: «Підготовка спецпризначенців та розвідників НГУ близька до рівня в ЗС Канади» – *командирка операції «UNIFIER» Мелані Лейк* (mvs.gov.ua, 9.06.21). Отже, до «Класифікатора професій» можна ввести такі фемінітиви зі словом *командирка*: *командирка авіаційної ланки, командирка повітряного судна (літака, вертольота)*.

Найбільш складним у розглянутому класі є пошук фемінітивів до слів *штурман* і *електрик*. Вибір двох варіантів *штурманеса* й *штурманка* потребує спеціального обговорення. Номінація *штурманеса* не відбита в нормативних словниках і представлена в ЗМІ лише для опису авіаралі. Вона словотворчо пов'язана з *пілотеса* й не має омонімів, властивих номінації *штурманка*. *Штурманка* в українській мові зафіксована в академічних словниках – це й шкіряна куртка: *Водій, поправивши планишет при боці, поліз до внутрішньої кишені штурманки* (П. Автомонов), й льотчиця, яка літала на штурмовиках: *Воювали льот-*

чиці й штурманки на літаках По-2, отих самих, що називалися «кукурудзниками» (В. Минко). У ЗМІ слово *штурманка* зустрічаємо в значенні, співвідносному зі *штурман*: *Історія штурманки Ан-26, яка випустилась після Чугуївської трагедії* (BBC News Україна, 7.03.2021). Зазначене дає підстави для варіантного позначення професій: *штурманеса (штурманка) авіаційного загону, штурманеса (штурманка) авіаційної ескадрильї, штурманеса (штурманка) авіаційної ланки, штурманеса (штурманка)-випробувач(ка), штурманеса (штурманка)-інспектор(ка), бортштурманеса (штурманка)*.

Стосовно ж відповідника до *електрик-випробувач бортовий*, то, мабуть, ним може виступити номінація *випробувачка електрики бортова*.

Особливо складним є добір фемінітивів для непопулярних важких для жінок професій Ці професії не мають фемінітивних номінацій, зафіксованих у словниках і в ЗМІ.

Серед екстралінгвістичних факторів, що впливають на можливість використання фемінітивів, помітне місце належить фактору суспільної важливості позначуваної посади. Спостереження над практикою вживання фемінітивів у ЗМІ дають підстави для висновку, що до найвищих державних посад, як правило, продовжують застосовувати маскулінітиви. Хоча, на думку О.Д. Пономарева, сказати *президентка, прем'єрка* трохи незвично, але правильно (Блог Пономарева, BBC News Україна, 3.12.21), все ж в офіційних репортажах ЗМІ для позначення осіб жіночої статі переважає форма *президент*: *Даля Грібаускайте вперше була обрана на посаду президента Литви 2009 року* (dw.com, 23.08.2020). У менш офіційних текстах зустрічаємо й форму *президентка*, вона, зокрема, була використана й у назві книжки про Далю Грібаускайте: *На думку The Economist, дні інстинктивного «атлантизму» в регіоні вже завершилися, і це показала гордовита постава президентки Литви* (Kyiv Daily, 19.06.21); *Президентка Грузії Саломе Зурабішвілі 23 червня приїде до Києва з офіційним візитом* (Українська правда, 22.06.2021).

Форми *прем'єрка* і *прем'єр-міністерка* показують у масмедіа більшу частотність, ніж *президентка*. При цьому нерідко спостерігаємо навіть у межах одного тексту їхнє використання паралельно з *прем'єр*: *Nord Stream 2 посилює залежність Євросоюзу від Росії – прем'єрка Литви. Прем'єр-міністр Литви Інґріда Шимоніте вважає, що необхідно враховувати негативні наслідки добудови газопроводу «Північний потік-2» не лише для України, а й для ЄС* (Укрінформ, 16.07.2021).

Подібна варіантність у вживанні властива й номінаціям *депутат* і *депутатка*, відбитим у нормативних словниках української мови: «ДЕПУТАТ, а, *чол.* 1. Член органу державної влади, обраний виборцями. 2. Обрана або виділена особа, уповноважена для виконання якого-небудь доручення» [5, т. 2, с. 245]; «ДЕПУТАТКА, и, *жін.* Жіночий рід до депутат» [5, т. 2, с. 245]. Форма *депутатка* при цьому частотніша в менш офіційних контекстах: *Народна депутатка Світлична народила сина (заголовок) Позафракційний народний депутат України в одномандатному виборчому окрузі № 179 (Харків), колишня глава Харківської ОДА Юлія Світлична народила первістка – сина* (Укрінформ, 6.06.2021); *Народна депутатка потрапила у скандал через переписку у Верховній Раді* (zahid.net, 31.03.21); «*Слуги* сьогодні обговорять відставку Авакова – депутатка. Разом з тим народний депутат наголосила, що посада міністра внутрішніх справ точно не залишатиметься вакантною, адже це питання стосується національної безпеки України» (Укрінформ, 16.07.2021).

Висновки і пропозиції. Зроблені спостереження щодо частотності використання фемінітивів на позначення професій показують, що природно сформована система фемінітивів зазвичай властива соціальним сферам, пов'язаним з обслуговуванням населення, наданням різноманітних

послуг. Вона знайшла широке відбиття як у розмовній сфері, в мові ЗМІ, так і в писемній мові, здобула закріплення в лексикографічній практиці. Однією з таких груп є назви медичних професій, професій зі сфери освіти.

Позамовні чинники є головною перешкодою для творення фемінітивів у деяких класах професій, що позначають види діяльності, до яких жінки традиційно не долучалися. Це, зокрема, спостерігаємо в пожежному захисті, судноплаванні.

Особливо складним є добір фемінітивів для непопулярних і важких для жінок професій. Ці професії зазвичай не мають фемінітивних номінацій, зафіксованих і в словниках, і в ЗМІ.

Серед екстралінгвістичних факторів, що впливають на можливість використання фемінітивів, помітне місце належить також фактору суспільної важливості позначуваної посади.

Зазначені закономірності виступають методичною основою для вироблення стратегії гармонізації гендерних відношень у позначеннях професій. Ця робота повинна спиратися на рішення, вироблені природним шляхом у соціальних сферах, прямо пов'язаних з обслуговуванням населення. Закріплені тут у мовній практиці і лексикографії моделі можуть виступати основою для створення фемінітивних неологізмів для позначення професій, що не знайшли відбиття в словниках і ЗМІ.

Список літератури:

1. Архангельська А.М. До питання про статус маскулізму в лінгвістичній гендерології. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2010. Вип. 17. С. 11–21.
2. Брус М.П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
3. Класифікатор професій ДК 003:2010. К. : Віват, 2012. 528 с.
4. Нелюба А.М. «Гендерна лінгвістика» й малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. № 1(22). Частина II. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. С. 135–142.
5. Словник української мови : В 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
6. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, з 2010 по цей час.
7. Словничок фемінітивів для прес-офіцерів та прес-офіцerek територіальних управлінь Державної служби України з надзвичайних ситуацій. К., 2018. 16 с.
8. Тараненко О.О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 110 с.
9. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. К., 2000. 288 с.

Kravets T. V. LINGUISTIC TRANSFORMATIONS OF GENDER STEREOTYPES IN THE UKRAINIAN MEDIA'S DESIGNATION OF PROFESSIONS

This article examines the role played by the Ukrainian-language mass media in the formation of new gender-marking standards for the designation of professions. Developed countries have long faced the critical task of developing a lexical means of designating professions held by both men and women. The principles of gender tolerance form the basis of such development. In Ukraine, this is problematic both theoretically and practically. Specific practical recommendations for a law or decree are still being formed and represent just the first hesitant steps. This is also reflected in the current “Classifier of Occupations.” It recommends that its users modify the names of occupations if necessary. This approach to the use of feminines in the designation

of professions increases the importance of usus – the practice of using not yet normatively accepted feminines in public communication. In this respect, the modern Ukrainian mass media serves as a rather powerful basis for the development of gender marking in the lexical system. When reflected in the media, neologisms that contradict normative prescriptions set the stage for the natural implementation of feminization through word formation.

The media's role in the formation of feminines used for designating professions is illustrated by a step-by-step analysis of all masculine names in the "Classifier of Occupations." In this case, each name is analyzed with respect to the existence of female counterparts. On this basis, we distinguish the following groups: a) names for which the masculine form has a corresponding feminine seen in the lexicographic sources and in the media; b) names for which the masculine form has a corresponding feminine seen only in the media; c) names for which the masculine form has a corresponding feminine seen only in dictionaries; d) names for which the masculine form has no corresponding feminines.

As a rule, service professions have a naturally formed system of feminines. Medical professions form one such group. In this case, it is even more traditional to see feminines in certain branches of medicine, for example, in obstetrics and gynecology. In addition to medical professions, feminines are also widely seen in education professions both in the media and in dictionaries.

Among the well-known professions, one can single out classes in which the formation of feminines is hampered by extra-linguistic factors. One common factor is that some jobs have not traditionally been held by women. In particular, we see this in fire-fighting professions. Therefore, although the formation of feminines in this case does not present any linguistic difficulties, feminines for this profession are not seen in the normative dictionaries or media. We observe similar restrictions in the formation of feminines related to the maritime professions.

It is especially difficult to find feminines for professions that are unpopular or difficult for women. These professions have no fixed feminine nominations, either in dictionaries or in the media.

The above patterns serve as a methodological basis for development of a strategy to harmonize designations of professions with respect to gender. This harmonization should rely on solutions developed naturally in social spheres directly related to the service professions. The above linguistic and lexicographic models can serve as the basis for formation of feminine neologisms to designate professions that do not have feminines reflected in dictionaries and the media.

Key words: *Ukrainian language, profession designations, gender stereotypes, usus, extra-linguistic factors, development of the lexical system.*

Медведь О. В.

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

РЕЦЕПЦІЯ ЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ У ТЕОРЕТИЧНОМУ ПІДҐРУНТІ КЛАСИЧНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА

У статті розглянуто особливості наукового запозичення й використання логічних понять у теоретичному підґрунті класичного (традиційного) термінознавства.

Указано, що вивчення основних понять і положень термінознавства, уточнення їхньої сутності та традиції використання в науковій практиці має як теоретичне, так і прикладне значення. На підставі аналізу сучасних наукових розвідок у галузі теорії терміна визначено, що розвиток вітчизняного термінознавства останнього десятиліття позначений ідеєю переосмислення попередніх напрацювань і вироблення нових підходів до теорії та практики цієї галузі знань. Отже, дослідження наукової рецепції логічних понять є актуальним для подальшого розвитку науки про терміни.

З'ясовано, що зв'язок терміна й поняття є загально визнаним, а термінознавство спирається на такі логічні поняття, як «поняття», «категорія», «понятійні відношення», «дефініція» (або «визначення»). Водночас концепт «поняття» посідає центральне місце в логіці, оскільки вся система логічних доведень ґрунтується на ньому. У класичній термінознавчій літературі прийнято говорити про «двох'ярусність» структури терміна як «терміна-поняття» і «терміна-слова». З логікою безпосередньо пов'язане й таке важливе термінознавче поняття, як «дефініція».

Указано, що розуміння термінологічної системності як логіко-понятійної ґрунтується на логічних концептах «понятійна категорія» і «понятійне відношення». Серед понять прийнято виділяти надзвичайно широкі категорії предметів, процесів, властивостей, величин. Також вихідним у класичному термінознавстві є положення, що поняття не існують ізольовано, їх розглядають у відношеннях з іншими поняттями. Це логічне твердження стало підґрунтям для термінознавчого постулату про зв'язок термінів у межах кожної терміносистеми: місце терміна в терміносистемі визначене місцем поняття у відповідній системі понять.

Ключові слова: логіка, термін, термінознавство, термінологія, терміносистема.

Постановка проблеми. Класичне термінознавство сформувалося як міждисциплінарна галузь наукового знання, що спирається на теоретичні та практичні здобутки філософії, логіки, семіотики, інформатики, лінгвістики й інших дисциплін. Це знайшло своє відбиття в концептуально-понятійному апараті термінознавчої науки, у тих вихідних положеннях, із яких розгортається термінознавча теорія на актуальному етапі свого розвитку. Тому, своєю чергою, вивчення основних понять і положень цієї галузі знань, уточнення їхньої сутності та традиції використання в науковій практиці має як теоретичне, так і прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток вітчизняного термінознавства останнього десятиліття позначений ідеєю переосмислення попередніх напрацювань і вироблення нових підходів до теорії та практики цієї галузі знань. Наве-

деної позиції послідовно дотримуються, зокрема, такі вітчизняні дослідники, як В. Іващенко [6], Т. Петрова, [11] Т. Стасюк [12].

Як указують науковці, «термінознавство сьогодні переглядає свої традиційні положення про сутність терміна, про специфіку наукових текстів і розробляє нові проблеми, серед яких чи не найголовнішими є питання про фахову мову – мову спеціального призначення (LSP), про структури знань, які стоять за терміном, про когнітивні наукові карти, про професійну комунікацію тощо» [12, с. 38]. Водночас «сучасне термінознавство розвивається, спираючись на багатолітні напрацювання, історію традиційного напрямку та новітні нетрадиційні погляди» [11, с. 98]. Отже, «<...> для сучасного славістичного термінознавства першочерговими завданнями можна визначити такі: 1) у теоретичному аспекті – а) перегляд деяких традиційних положень загальної теорії

терміна, сформульованих ще до когнітивізації науки, зокрема й лінгвістичної, на засадах інженерної концепції розвитку термінології, випрацьованої лише для потреб стандартизації й унормування науково-технічних термінів; б) розроблення нових теоретичних положень на засадах уже когнітивізованої філософії науки, зокрема й лінгвістики, з урахуванням особливостей використання термінів у соціогуманитарній сфері з огляду й на виконувану ними комунікативну функцію у професійному середовищі; 2) у практичному аспекті – розроблення лінгвотехнологічної концепції розвитку прикладного термінознавства з урахуванням особливостей соціального запиту на термін і мовне регулювання термінології в різних слов'янських країнах» [6, с. 16].

Вихідною позицією сучасного термінознавства залишається вивчення природи терміна, його сутності як логічного елемента спеціалізованого людського знання. Так, Т. Стасюк комплексно аналізує здобутки міжнародної наукової групи під керівництвом Р. Теммерман і акцентує розмежування принципів [12, с. 39], основних положень [12, с. 40] і методів роботи [12, с. 41–42] так званого традиційного й соціокогнітивного термінознавства, серед яких розбіжності у трактуванні зв'язків терміна й поняття посідають чільне місце. Наприклад, у роботі вказано, що одним із принципів традиційного термінознавства є те, що поняття й терміни вивчають синхронно, взаємозв'язок між поняттям і терміном – довільний, а в соціокогнітивному напрямі термінознавства натомість висунуто твердження, що одиниці розуміння постійно розвиваються, історичні періоди в їхній еволюції можуть бути більш або менш суттєвими в розумінні цих одиниць, когнітивні моделі відіграють роль у розвитку нових ідей, що означає, що терміни мотивовані [12, с. 39]. Також зазначено, що вихідними положеннями традиційного термінознавства є, зокрема, те, що його основна одиниця – поняття, поняття існує об'єктивно; терміни називають поняття; поняття вибудовуються в системи понять, логічно й онтологічно структуровані. На противагу цьому в соціокогнітивному термінознавстві стверджувалося, що його основна одиниця – одиниця розуміння; деякі одиниці розуміння можна сприймати в реальності, усі одиниці розуміння можна осягнути, усвідомити, зрозуміти свідомістю; терміни – це двигуни процесу розуміння, осягнення світу, оскільки вони поєднують нові етапи розуміння з попередніми етапами; одиниці розуміння функціонують в ідеалізованих когнітивних моделях, розрізняються пропо-

зиційні ідеалізовані когнітивні моделі та метафоричні ідеалізовані когнітивні моделі [12, с. 41].

Т. Петрова, указуючи, що «світове термінознавство початку нового століття характеризується багатовекторними підходами до розуміння його основних теоретичних принципів» [11, с. 98], проте зазначає, що «ключовим у визначенні терміна є дотримання «триєдиної основи терміна – предметне знання, логічне осмислення і мовне вираження», а також його зв'язок зі спеціальними поняттями та системою понять» [11, с. 98].

Отже, на підставі аналізу сучасних наукових розвідок у галузі теорії терміна можна, на наш погляд, стверджувати, що вивчення специфіки наукової рецепції логічних понять у межах цієї теорії не втрачає своєї актуальності для вітчизняного термінознавства.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – описати особливості наукового запозичення й використання логічних понять у теоретичному підґрунті класичного (або традиційного) термінознавства.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок терміна й поняття є загально визнаним. Серед вітчизняних дослідників логічним питанням термінознавства найбільшу увагу приділив Т. Кияк; глибше логічні аспекти терміна висвітлювалися у класичних працях російських учених І. Волкової, Т. Канделакі, Д. Лотте, С. Шелова, зв'язки термінознавства й логіки детально опрацьовано в теоретичному дослідженні А. Суперанської, Н. Подольської, Н. Васильєвої. Термінознавство спирається на такі логічні поняття, як «поняття», «категорія», «понятійні відношення», «дефініція» (або «визначення»).

Термін «поняття» посідає центральне місце в логіці, оскільки вся система логічних доведень ґрунтується на ньому. «Філософський енциклопедичний словник» визначає його таким чином: «1) Спосіб розуміння й абстрактного уявлення результатів пізнання певної предметної галузі через усвідомлення істотних характеристик її об'єктів. 2) Форма мислення, що характеризується відображенням закономірностей відношень та властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та специфічні ознаки» [14, с. 497].

На підставі вищевказаного у класичному термінознавстві було сформульовано твердження, що термін – продукт людської діяльності на досить високому рівні абстракції, тому його структура є надзвичайно складною, а саме прийнято говорити про «двох'ярусність» структури терміна. Так, наприклад, А. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва розчленовують термін на «термін-

слово» і «термін-поняття» [13, с. 148], В. Лейчик виділяє в терміні його «матеріальне» підґрунтя («мовний субстрат») і його ідеальний компонент («суперстрат, термінологічну структуру») [9, с. 153]. Співвідношення цих двох компонентів терміна й визначає його суттєві ознаки. Термін-слово подає формальну структуру терміна, термін-поняття зумовлює і формальну, і змістову його сутність.

У логіці в понятті передусім розрізняють зміст та обсяг. Зміст поняття – це сукупність відтворених у ньому ознак предметів. Обсяг поняття – це сукупність (клас) предметів, кожному з яких властиві ознаки, що стосуються змісту поняття. Відповідно до цього логічного положення в термінознавстві щодо терміна також говорять про його зміст та обсяг.

З логікою безпосередньо пов'язане й таке важливе термінознавче поняття, як «дефініція» – «<...> сформульований в явній і стислій формі основний зміст поняття» [5, с. 45]. Воно ґрунтується на логічній операції визначення, у процесі якої розкривається зміст поняття. Найглибше в логіці це питання висвітлене в роботах відомого вченого Д. Горського [2]. Зауважимо, що логічна класифікація дефініцій, запропонована цим науковцем, багато в чому стала підґрунтям для сучасного термінознавчого розроблення типології термінологічних визначень [4]. Поняття дефініції в термінознавчій роботі є настільки важливим, що практично всі термінологи дефінітивність (як і номінативність) уважають однією з найістотніших властивостей терміна.

Поняття не існують ізольовано, їх розглядають у відношеннях з іншими поняттями. Це логічне твердження стало підґрунтям для термінознавчого положення про зв'язок термінів у межах кожної терміносистеми [10, с. 37].

Власне розуміння термінологічної системності як логіко-понятійної ґрунтується на логічних концептах «понятійна категорія» та «понятійне відношення». Серед понять виділяються надзвичайно широкі категорії предметів, процесів, властивостей, величин. Понятійні категорії становлять собою максимально загальні групи термінів і є «<...> найважливішими поняттями в організації спеціальної термінологічної лексики» [10, с. 24]. Так, Д. Лотте називав чотири категорії понять, які, на його думку, найбільш чітко виділяються: категорію предметів, категорію процесів (явищ), категорію якостей, категорію величин [10, с. 17]. Т. Канделакі виокремлює дев'ять категорій понять: категорію предметів,

категорію процесів, категорію станів, категорію режимів, категорію властивостей, категорію величин, категорію одиниць виміру, категорію наук і галузей, категорію професій та занять [7, с. 9].

Відзначимо, що в термінознавстві поділ термінів на понятійні категорії здійснювався переважно на матеріалі технічних терміносистем, що й зумовило набір виділених категорій. Поняттям, що входять до кожної з таких категорій, притаманна певна сукупність ознак. Зокрема, поняттям категорій предметів найбільш властиві такі ознаки: форма, розмір, походження, конструкція, призначення, матеріал, хімічний склад, принцип діяльності тощо [1, с. 28]. Зауважимо, що саме логічне положення про понятійні категорії особливо активно застосовують у термінознавчій роботі під час стандартизації термінології.

Варто також указати, що одним із проблемних питань взаємодії логіки й термінознавства тривалий час було застосування логічних методів аналізу поняття до термінологічного матеріалу. Справді, логіка оперує поняттями, удаючись, зокрема, до кванторного і множиннісного методів, що видаються малоприматними для термінознавчого дослідження. Однак наприкінці ХХ ст. В. Дабертсом було розроблено структурно-функційний аналіз поняття [3], який, на нашу думку, вартий уваги термінологів. Учений проводить дослідження в галузі логіки, тому не спирається на матеріал якоїсь конкретної терміносистеми. Він виділяє логічно елементарні поняття, що ґрунтуються на одному категоріальному відношенні, наприклад, поняття «зелений» ґрунтується на категоріальному відношенні «колір» [3, с. 26]. Елементарним поняттям протистоять розгорнуті, із суміщенням багатьох категоріальних планів. Наприклад, поняття «кислота», трактоване як «речовина, що містить атоми водню, які замінюються під час взаємодії з лугом атомами металу», а також як «рідина, здатна утворювати в розчині вільні іони водню», суміщає в собі категоріальне поняття «склад» («містить атоми водню <...>») і категоріальне поняття «функція» («здатна утворювати») [3, с. 27]. Отже, кожне наукове поняття може бути подане як один або кілька категоріальних планів.

На наш погляд, цей метод доцільно використати в термінознавстві для з'ясування, по-перше, складу понятійних категорій, по-друге, понятійних відношень меж термінами, по-третє, за його допомогою можна виявити понятійну структуру наукового терміна і простежити зміни в ній, визначаючи таким чином динамічний розвиток значення термінологічних одиниць.

Думка, що термін треба розглядати не ізольовано, а як член певної системи, була висловлена у працях Д. Лотте, який, власне, і запропонував постулат про системність термінології. Основним обґрунтуванням системного характеру термінології було обрано системність відношень терміна-поняття: місце терміна в терміносистемі визначене місцем поняття у відповідній системі понять. Залежність терміна від системи понять виявляється і в особливій парадигматиці, у специфічному характеру поєднання терміна з іншими термінами в межах кожної терміносистеми. Як зауважує С. Шелов, «власне кажучи, уся проблематика системності термінології передбачає, що понятійна структура термінології (тобто сукупність термінологічних одиниць і основних понятійних відношень між ними) уже досить ясно встановлена й зафіксована» [16, с. 72].

Особливої ваги термінологи надають родовидовим, або гіперо-гіпонімічним відношенням [1, с. 25], важливість яких полягає в тому, що вони охоплюють понятійну систему загалом, упорядковують її.

Отже, понятійна система складається з понять і зв'язків між ними. Варто відзначити, що на підставі цього логічного положення у класичному термінознавстві сформувався відповідне розуміння власного концепту «терміносистема», відмежованого від концепту «термінологія». За В. Лейчиком, «термінологія – сукупність мовних (лексичних) одиниць, що позначають поняття певної спеціальної галузі знань або діяльності, яка стихійно складається в процесі зародження й розвитку цієї галузі», а «терміносистема – знакова модель певної теорії спеціальної галузі знання або діяльності, елементами якої є лексичні одиниці (слова та словосполучення) певної природної мови, а структура загалом ізоморфна структурі системи понять (теоретичних об'єктів) цієї теорії» [9, с. 149].

Сутність дискусій термінологів про співвідношення цих концептуальних для теорії терміна поняття полягає в такому: по-перше, штучний чи природний характер має системність термінолексики; по-друге, на понятійному, мовному чи понятійно-мовному рівні варто розглядати термінологію як систему.

Термінологи, які дотримуються думки про штучний характер системності в термінології, акцентують саме логіко-понятійні зв'язки термінів, адже «<...> терміносистемою треба вважати тільки таку впорядковану сукупність найменувань, у якій система означальних приведена до одно-однозначної відповідності означуваним»

[8, с. 35]. Як указує М. Чернявський, «як ідеальний зразок такої терміносистеми можна назвати міжнародну номенклатуру органічної хімії» [15, с. 352].

Отже, розуміння термінологічної системності як явища логіко-понятійного рівня спирається на вищевказане положення, що в логіці понятійну систему розглядають як сукупність понять і зв'язків між ними, тобто на зазначеному рівні організації терміносистеми можна визначити два основні системних параметри: наявність певних понятійних категорій – найширших за значенням понять; наявність понятійних зв'язків між термінами на внутрішньокатегоріальному й міжкатегоріальному рівні.

Істотним недоліком указанного розуміння термінологічної системності є те, що така «суворість» підходу акладає невиправдані обмеження на добір термінологічного матеріалу. По суті, об'єктом установлення такої одно-однозначної відповідності можуть бути тільки дуже спеціалізовані галузі наукового пізнання чи людської діяльності, отже, тематично обмежені терміногрупи. Однак саме цей підхід дозволяє, по-перше, урахувати подвійну сутність терміна як слова й поняття, по-друге, пояснити поширену в термінознавчій літературі думку, що термінології як окремому прошарку лексики притаманна більш виражена системність, аніж іншим лексичним групам.

Висновки і пропозиції. Уважаємо, що свідоме виявлення в теоретичному апараті термінознавства наукових понять, опрацьованих іншими науками, урахування всіх їхніх аспектів, залучення нових понять значно збільшить і збагатить теоретично-методологічний потенціал самого термінознавства.

Класична теорія терміна спирається на такі логічні поняття, як «поняття», «категорія», «понятійні відношення», «дефініція» (або «визначення»).

Зв'язок терміна й поняття є загальнознаним, а термінознавство спирається на такі логічні поняття, як «поняття», «категорія», «понятійні відношення», «дефініція» (або «визначення»). У класичній термінознавчій літературі прийнято говорити про «двох'ярусність» структури терміна як «терміна-поняття» і «терміна-слова». З логікою безпосередньо пов'язане й таке важливе термінознавче поняття, як «дефініція».

Розуміння термінологічної системності як логіко-понятійної ґрунтується на логічних концептах «понятійна категорія» і «понятійне відношення». Серед понять прийнято виділяти надзвичайно широкі категорії предметів, процесів, властивостей, величин. Також вихідним у класич-

ному термінознавстві є положення, що поняття не існують ізольовано, їх розглядають у відношеннях з іншими поняттями. Це логічне твердження стало підґрунтям для термінознавчого постулату про зв'язок термінів у межах кожної терміносис-

теми: місце терміна в терміносистемі визначене місцем поняття у відповідній системі понять.

Перспективи пропонованого дослідження вбачаємо в подальшому вивченні логічних параметрів організації термінологічних сукупностей.

Список літератури:

1. Волкова И. Стандартизация научно-технической терминологии. Москва : Наука, 1984. 206 с.
2. Горский Д. Определения, их виды и правила. *Логика научного познания. Актуальные проблемы* : сборник. Москва, 1987. С. 140–158.
3. Дабертс В. Структурно-функциональный анализ понятия. *Философия, наука, человек*. Рига, 1990. С. 37–53.
4. Дуцяк І. Види дефініцій за вмістом інформації про відношення обсягів дефініційованого й суміжних понять. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2017. № 869. С. 35–39.
5. Дуцяк І. Логіка. Львів : Просвіта, 1996. 127 с.
6. Іващенко В. Слов'янське термінознавство: проблематика й перспективи розвитку. *Словенська термінологія данас / уредници Предраг Пипер, Владан Јовановић*. Београд : САНУ : Институт за српски језик САНУ, 2017. С. 15–28.
7. Канделаки Т. Семантика и мотивированность терминов. Москва : Наука, 1977. 168 с.
8. Кияк Т. Лингвистические аспекты терминоведения : учебное пособие. М-во высш. и сред. спец. образования УССР, учеб.-метод. каб. по высш. образованию, Черновиц. гос. ун-т. Киев : УМК ВО, 1989. 103 с.
9. Лейчик В. Исходные понятия, основные положения, определения современного терминоведения и терминографии. *Вестник Харьковского политехнического университета*. 1994. Вып. 1. С. 147–180.
10. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. Москва : Изд. АН СССР, 1961. 158 с.
11. Петрова Т. Розвиток теорії терміна в українській та зарубіжних термінологічних школах. *Slavica Wratislaviensia*. 2020. Т. 172. С. 91–101.
12. Стасюк Т. Нові тенденції розвитку термінознавства : здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман. *Термінологічний вісник* : збірник наукових праць. Київ : ІУМ НАНУ, 2013. Вип. 2 (1). С. 38–49.
13. Суперанская А., Подольская Н., Васильева Н. Общая терминология : Вопросы теории. Москва : Наука, 1989. 246 с.
14. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; гол. ред. В. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
15. Чернявский М. Упорядоченная совокупность номенклатурных наименований или ... терминосистема? *Научный симпозиум «Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики»* : в 2-х ч. Москва : Изд-во МГУ, 1971. С. 349–352.
16. Шелов С. Родо-видовые определения и родо-видовая иерархия терминологических понятий (на материале определений лингвистических терминов). *Вопросы языкознания*. 1996. № 6. С. 72–83.

Medved O. V. RECEPTION OF LOGICAL CONCEPTS IN THE THEORETICAL BASIS OF CLASSICAL TERMINOLOGY

The article considers the features of scientific borrowing and use of logical concepts in the theoretical basis of classical terminology.

It is indicated that the study of basic concepts and provisions of terminology, clarification of their essence and tradition of use in scientific practice has both theoretical and applied significance. Based on the analysis of modern scientific research in the field of term theory, it is determined that the development of domestic terminology in the last decade is marked by the idea of rethinking previous developments and developing new approaches to the theory and practice of this field of knowledge. Therefore, the study of the scientific reception of logical concepts is relevant for the further development of the science of terms.

It has been determined that the connection between a term and a concept is generally recognized, and terminology is based on such logical concepts as "concept", "category", "conceptual relations", "definition". In this case, the notion of "concept" occupies a central place in logic, because the whole system of logical proofs is based on it. In the classical terminological literature it is customary to speak of the "two-tiered" structure of the term as a "term-concept" and a "term-word". An important terminological concept, such as "definition", is directly related to logic.

It is indicated that the understanding of terminological systemicity as logical-conceptual is based on logical concepts of “conceptual category” and “conceptual relation”. Among the concepts it is accepted to allocate extremely wide categories: subjects, processes, properties, sizes. Also the starting point in classical terminology studies is the point that concepts do not exist in isolation, they are considered in relation to other concepts. This logical statement became the basis for the terminological postulate about the connection of terms within each terminological system: the place of the term in the terminological system is determined by the place of the concept in the corresponding system of concepts.

Key words: *logic, term, terminology studies, terminology, terminological system.*

Переломова О. С.

Сумський національний аграрний університет

ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ СЛОВОТВОРЕННІ

Письменник творчо використовує багаті ресурси загальнонародної мови і прагне естетичної довершеності, виявляє в художніх текстах високу культуру письма, творить елітарну форму національної літератури.

Використання мовних засобів підпорядковане розкриттю ідейних і естетичних настанов митця. Мовна картина світу художника слова, що постає зі створених ним текстів, є вербальним відображенням світовідчуття письменника, його ціннісних орієнтирів.

Багатство і розмаїття зовнішнього світу, яке вражає Шевчукових героїв, спостерігачів і мислителів, має відповідне мовне вираження – твори письменника відзначаються лексичним багатством.

Індивідуальна мовна картина світу не лише письменника В. Шевчука, але й героїв його творів національно детермінована.

На тлі нейтральної загальноновживаної лексики художніх творів помітна професійна лексика, діалектна, книжна (старокнижна), індивідуальна. Валерій Шевчук як письменник-«книжник» свій індивідуальний стиль формував під впливом світової культури та давньоукраїнського мистецтва.

Автор утворює нові слова за продуктивними і непродуктивними моделями («дивогідна», «вкмітив», «народителька», «множність», «прохавчо»). Ці новотвори дають можливість письменникові вносити додаткові відтінки семантики, зміщувати смислові акценти контекстів, вони звучать свіжо й оригінально. Такі слова будять думку, залучають читача до процесу мовотворчості («книгокрад», «піврідний», «інакшіє»). Така ж роль і застарілої, а також рідковживаної лексики. Коли письменник актуалізує рідковживані слова, він знайомить читача з раритетним фондом національних мовних надбань.

Ключові слова: мовні штампи, неологізми, okazіоналізми, композит, словотворення, індивідуальна мовотворчість, факультативність, функціональна доцільність, ідіостиль.

Постановка проблеми. Дослідження мовотворчості визначних українських письменників дає можливість оцінити їхній внесок у систему словесних художніх образів національної мови, що вже функціонують, визначити загальні закономірності та провідні тенденції розвитку літературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова художніх творів письменника виразно презентує його індивідуальну картину світу, визначає індивідуальний, неповторний стиль. Проблемі дослідження індивідуального стилю письменника через мову його творів присвячено чимало праць мовознавців (В. Виноградов, Г. Винокур, Б. Ларін, І. Степанченко, Н. Борисенко й інші).

В українському мовознавстві – праці В. Дроздовського, О. Кухар-Онишко, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицької, А. Мойсієнка, Н. Дужик, С. Бирик та інших.

Постановка завдання. Мета – показати майстерність творчого використання багатих ресурсів

загальнонародної мови й індивідуального словотворення Валерія Шевчука.

Виклад основного матеріалу. Мова творів Валерія Шевчука репрезентує мовну особистість одного з найвизначніших представників інтелектуально-філософської, психологічної прози в сучасній українській літературі.

Мовотворчість письменника демонструє невичерпні виражальні можливості рідної мови.

Засобом досягнення особливої емоційно-експресивної виразності художнього тексту є авторські неологізми. Авторські індивідуальні словесні новотвори – одна з визначальних ознак ідіостилу Валерія Шевчука. Здебільшого вони утворюються за поширеними в мові словотвірними зразками і виконують естетичну функцію. Л. Скворцов зазначає: «Письменник, зважаючи на норми літературної мови, орієнтуючись і відштовхуючись від них у своїй творчості, аж ніяк не обмежує тим самим свободу мовотворчості» [4, с. 51].

Одним із ключових понять теоретичних міркувань Р. Барта про мову художньої літератури є поняття міри оригінальності письменника. Проблема для французького семіолога і літературознавця полягала в пошуку такої позиції, яка дала б можливість письменникові «вислизнути з-під влади «масифікуючого» слова» [4, с. 28].

Він знаходить таку позицію «не в конструюванні нездійсненої «мовної утопії», а в реальному «опануванні» мови. Мова не може бути ні змінена у своїй суті, ні зруйнована, як не може бути ні змінена, ні зруйнована література; єдиний спосіб звільнення – це «обманути», «обійти з тилу» мову – супротивника, а саме – добровільно підкоритися її нормам і правилам, щоб тим поставити їх собі на службу». Тоді мірою оригінальності письменника є міра свободи варіювання. «Варіювання» – єдиний засіб, який дозволяє авторові боротися з його справжнім ворогом – банальністю, бо «банальність» є не що інше, як прагнення літературної інституції підпорядкувати письменника своїм штампам» [4, с. 29].

Прагнення уникнути мовних штампів, банальності спонукає письменника до індивідуальної мовотворчості. Так виникають оказіональні слова. Таких мовленнєво-експресивних словесних одиниць, що мають властивості невідтворюваності, ненормативності, номінативної факультативності та словотвірної похідності, у творах В. Шевчука виявляємо чимало.

Словесні інновації В. Шевчука підпорядковані ідейно-художній спрямованості твору, активізують асоціативну уяву читача, поглиблюють сприйняття художнього тексту. Увагу привертає значна кількість новотворів – складних слів.

Продуктивним способом творення іменникових і прикметникових оказіоналізмів є складання – традиційний спосіб для української, особливо поетичної, індивідуальної мовотворчості (*громоносна, злотостеблі* (М. Рильський), *сиво-зоревих* (А. Малишко), *джерельноводі* (І. Драч)).

Прозові твори української літератури ще від І. Вишенського мають ту ж саму традицію.

Складні утворення конденсують зміст словосполучень. Новоутворені слова мають більшу експресивну силу, ніж словосполучення, звороти, речення, які вони замінюють. Це такі складні прикметники й іменники, як: *святлолюблене, богоодуховлена, святлолюбливе, живоводні, лихочинна, маломисельні, щиродушні, маломожний, важкомисельний; кривомисля, хитродійці, блудосіятелі, грошозбирачі, маєткорозширювачі, самоприневолення, байкотворці, світлолюбці, лихоносність,*

красолобці, злочиння; дієслова та прислівники: чудотворить, богонатхненно, солодкостівно, богозневажає.

Розглянемо їхню функціональну доцільність у текстах творів.

Зображуючи в історичних повістях та романах атмосферу життя певного часу, думки та почуття персонажів – представників релігійно-культурного стану, В. Шевчук не лише використовує наявні в мові відповідні шари лексики, але й збагачує лексико-семантичні поля власними новотворами за діючими в мові словотвірними зразками. Такі новотвори не порушують цілісності звучання художнього тексту, навіть більше, вони посилюють експресивність його тональності. Це складні слова з компонентом *Бог*, який поєднується у другій частині з іменником (*богомисля*), дієприкметником (*богоодуховлена*), дієсловом (*не богозневажай*), прислівником (*богонатхненно*), є функціонально доцільними. Перший компонент *бог* – надає таким утворенням піднесеності звучання.

Складний іменник *богомисля*, утворений на основі моделі «іменник + дієслово», виступає заміном словосполучення *мислити про Бога*.

«Але це не відвертало його від *богомисля*, все терпів мужньо» [8, с. 107]

Цього слова не фіксують ні СУМ, ні «Словник» Б. Грінченка, але воно є цілком логічним утворенням за наявними зразками (*богомілья*), яке засвідчено зазначеними словниками. Віднесемо це слово до потенційного.

Складний прислівник *богонатхненно* утворений поєднанням іменника із прислівником. Авторський новотвір, який виник у результаті такого поєднання компонентів, наявних у літературній мові, виразноє ознаку дії. Слово стає більш емким, воно містить характеристику роботи Михайла Василевича – творця Пересопницького Євангелія.

«В Житомирі я також почав писати й малювати Євангеліє, але робота не пішла так *богонатхненно*, як у Двірцях чи Пересопниці <...>» [8, с. 3].

Отже, словотворчість письменника спрямована на більш виразну презентацію глибинної структури художнього тексту через більш виразні елементи його поверхневої структури.

«Словник» Б. Грінченка фіксує слово «богозневага» [т. I, с.79] і тлумачить його як «богохульство, кошунство». В. Шевчук уживає в тексті твору іменник *богозневаження*, який також є оказіональним композитом, де твірними основами виступають повні основи словникових слів, поєднані за допомогою інтерфікса «о». Значення новотвору збігається зі значенням його компонентів.

«– Дивовижні речі ти кажеш, – мовив Павло. – Чи ж не *богозневаження* називати Бога грачем?» [8, с. 95].

Автор також утворює імператив, що є похідним від новотвору *богозневаження*, – *не богозневажай*.

«– Не богозневажай, брате Созонте, – мовив Павло. – Чому рівняєш цього карлика до Христа?» [8, с. 121].

До лексико-семантичного поля, ядром якого є слово «Бог», входять також індивідуальні авторські новотвори – складні слова, першим компонентом яких є повні основи «добро», «зло», «лихо», другий же компонент є похідним від дієслів із значенням цілеспрямованої дії «творити», «чинити».

Це прикметник-означення *лихочинні* (справи), який, очевидно, утворено за зразком прикметника *доброчинні* (з пом. *рідко*. СУМ). «<...> служба моя – розсічене коло, адже повз мене проходить тіняве, що чинять люди, і розглядаємо справи *лихочинні*, бо справи добрі, в любові творені, в жодні замкові книги не записуються, а хіба що в Божі» [11, с. 92].

Значення прикметника *лихочинний* тотожне значенню словникового слова «лиходійний» (за СУМ, «який чинить лихо» [т. IV, с. 497]).

Іменник-новотвір *лихоносність*, якому словотвірний суфікс *-ість* надає значення узагальненої ознаки, постав із складного прикметника *лихоносний*, який письменник утворив за аналогією до *лиходійний* (СУМ, т. IV, с. 497 – «який чинить або несе за собою лихо»).

Авторові конче було потрібне слово, яке б точно і тонко передавало суть роздумів про людське буття, добро і зло в ньому не лише в діях, але й у намірах. І він утворює це слово, за словотвірним зразком, актуалізувавши семантику другого компонента складного слова. Загалом же новотвір набуває значення: зло ще не вдіяне (учинене), але воно потенційно можливе як наслідок інших дій, які, можливо, на перший погляд і не здаються лиходійними.

«Я знав, що ці думки не швидко зважуся проголосити, бо ті, для яких віра – гра в обряди, проклянуть мене і зневажать, але в ту ніч вони, ці помисли, в мені проросли, і я був переконаний, що не було в них *лихоносності*, бо на терпимості засновувалися, а *лихоносність* з'являється там, де вершить нетерпимість» [8, с. 119].

Авторський новотвір *злоначальник* утворений з повних основ слів «іменник + іменник», до того ж цей композит є елементом у юкстапозиті *злоначальник – ворог*, що передає одне поняття і несе на собі значне смислове навантаження.

«Коли ж віддамося голосу плоті й корисливості, плоть же дамо пристрастям, пристрасті кинуть нас *злоначальнику* – *ворогу* і з ним буде мзда вічна тим, що в гесні йому працюватимуть. Амінь» [8, с. 126]. Поняття «добро» і «зло» протиставляються. Добро уособлює Бог, зло – *злоначальник* – *ворог*.

Серед авторських новотворів цікавими також є композити, другий компонент яких похідний від дієслова *мислити*, перший же компонент – прислівники, які характеризують або узагальнену дію, або ознаку за дією (мислення): *кривомисля*, *маломисельні*, *кривомисельні*, *різномисля*, *важкомисельний*.

Розглянемо вживання цих слів у мікроконтекстах.

«– Ми не бажаємо *кривомисля* і перекручень, – сказав Антоній.

– Через це свої сумніви й думки нам відкрийте – ми відкриті перед вами» [8, с. 101].

Очевидно, *кривомисля* утворено за зразком наявного в літературній мові рідковживаного слова «кривотлумачення» [СУМ, т. IV, с. 341].

Авторське ж означення *важкомисельний* у контексті набуває зневажливої конотації, сприяє виразності художнього тексту.

«– Гроші? – перепитав Іван, коли він їв, то був *важкомисельний*» [4, с. 239].

Заслугують на увагу також складні слова такого типу: *хитродійці*, *блудосіятелі*, *грошозбирачі*, *маєткорозширювачі*, *лихочинці*. Вони утворені від дієслівних словосполучень (*хитро діяти*, *сіяти блуд*, *збирати гроші*, *розширювати маєтки*, *чинити лихо*).

Ці віддієслівні іменники називають носіїв процесуальної ознаки, утворені вони за допомогою продуктивних суфіксів *-ець*, *-ач* та малопродуктивного суфікса спільнослов'янського походження *-тель*, який використовується у творенні слова, що поєднується із застарілим словом «блуд» (*блудосіятелі*). У синтаксичній конструкції ці назви становлять цілий ряд однорідних підметів, які об'єднані присудком-іменником, що є водночас узагальнюючим словом для назв осіб.

«Усі лихочинці, облудники, *хитродійці*, підступники, сквернителі, *улесники*, *блудосіятелі*, *славителі*, *гудителі*, еретики та святі, тирани, розбійники, воїни, ненависники, проповідники, купці, лихварі, *скупарі*, грошозбирачі й маєткорозширювачі – це грачі, і тому, що без гри людина прожити неспроможна» [8, с. 94].

Цей перелік асоціюється з картинами пекла, створеними І. Котляревським в «Енеїді». В. Шевчук використовує поряд з активною лексикою

застарілі слова, доповнює ряд індивідуальними новотворами за діючими моделями. Так, слово *лихварі* стало зразком для творення авторського *скупарі*, поряд із яким воно розміщене, а слово *улесники* утворилося за зразком «ненависники, проповідники». Відсутні у словнику назви носіїв процесуальної ознаки *славителі, гудителі*, утворені автором за зразком застарілого книжного *сквернителі* з використанням малопродуктивного суфікса *-тель*. Деякі однорідні члени синтаксичної конструкції перебувають у синонімічно-антонімічних відношеннях. Таке групування лексики дає можливість письменникові відобразити складність і неоднозначність світу.

«І це тому, що найбільший із усіх гравців – Господь Бог, від гри якого створився світ, бо всяке творення – це гра. Це він сплів світову сіть, пов'язавши всесвіт *живоводними* нитками. І той світ став жити. Через це рай, пекло і життя на землі – це гра» [8, с. 94].

Утворений автором складний прикметник *живоводний*, очевидно, за аналогією до існуючих поетичних *живодайний, живоносний*, є близьким до них за значенням. Разом з означуванням іменником (*живоводними нитками*) він створює метафору для образного унаочнення світобудови.

Автор також освіжує дещо призабуте слово *грач*, уживає його поряд із більш активно вживаним *гравець*.

В. Шевчук використовує різні способи афіксального словотвору у процесі творення нових слів. Авторські новотвори різних частин мови несуть на собі естетичне навантаження, що визначається семантикою афіксів.

Афіксальні новотвори-іменники широко представлені у творах В. Шевчука. Це назви осіб, предметів, явищ, узагальненої дії або ознаки.

Відприкметниковим іменникам значення узагальненої ознаки надає словотвірний суфікс *-ість*: *ніякість, святошність, множність, змінливість, хитринкуватість, приявність, позачасовість, незлодійність, повстримність, глупість, плиткість, розмлоєність*.

Для утворення іменника *ніякість* автор використовує наявний у мові займенник *ніякий*, актуалізує його периферійне прикметникове значення. Новотвір постає як узагальнена ознака із «природженою» авторською семантикою: «<...> покидає тебе розм'якшила *ніякість*, і сталяться м'язи, і мужніє обличчя, і пізнаєш себе за вояка, в грудях якого стукоче палке й хоробре серце» [11, с. 59].

Іменник *хитринкуватість* узагальнює частковий вияв ознаки. Хоча словники не фіксують

ні зазначеного іменника, ні мотивуючого прикметника, але новотвір, на нашу думку, є словесною одиницею, експресивність якої досягається подвійним виявом семантики емоційно-оцінних суфіксів (*хитринка* – зменш.-пестл. – *хитринкуватий* – неповнота вияву ознаки).

«Стара всміхалася до нього вже зовсім добродушно, зникла і *хитринкуватість*, і *найжаченість*: сиділа перед ним тиха, стара жінка і дивилася на нього із теплим співчуттям» [9, с. 297].

Авторська лексична одиниця сприяє розкриттю внутрішнього стану персонажа, його змін. У цьому ж контексті слово *найжаченість* автор утворює від мотивуючого, ужитого у значенні прикметника, розмовного дієприкметника з переносним значенням «внутрішньо напружений, насторожений» [СУМ, т. V, с. 95].

Від книжного *позачасовий* автор утворює за допомогою суфікса *-ість* іменник *позачасовість*, який відрізняється від мотивуючого слова лише семантикою афікса.

«Вони ж були хитрюги, ті дівчата: змінювали одягу, зачіски і взуття, наче хотіли приховати оцю чарівну свою *позачасовість* <...>» [1, с. 164–165].

Рідковживаний прикметник *глупий* послужив основою для авторського утворення *глупість*. У синтагмі, побудованій на антитезі, воно протиставляється поняттю розуму.

«Відтак не Богу почали служити і не в Бога вірити, а траві своїх приписів щодо віри в Бога; розум засудили, а *глупість* узяли за розум, терпіння змінили в нетерпимість і стали більшими варварами від тих, котрі ставились до них по-варварському» [11, с. 12].

Приростково-наростковим є новоутворення *повстримність*.

Слово *стрим* фіксують СУМ [т. IX, с. 769] та «Словник» Б. Грінченка [т. IV, с. 216] як розмовне зі значенням «стримування».

Повстримність – визначальна риса характеру Мойсея, який вистояв перед спокусою жінки, про що розповів в одній із своїх притч Ілля Турчиновський [5, с. 16].

Пояснюючи в тексті повісті «Початок жаху» назву твору, В. Шевчук уживає іменник *незлодійність*, утворений ним за моделлю *незლობливість*. СУМ [т. III, с. 600] фіксує іменник *злodianня* з позначкою «книжне» і значенням «заподіяння зла кому-небудь». Це значення близьке, але не тотожне авторському навіть за наявності заперечення «не».

Значення узагальненої ознаки новотвору – визначальне для характеристики персо-

нажа і є ключовим словом для розуміння назви твору. «*Не чинив я зла, але не чинив нікому й добра, нікому не приніс смутку, але нікому не дав радості, не спричинив нікому горя, але й щастя не приніс, тож своєю повною незлодійністю ніби протиставився світові, відтак і став поза ним. Ось де був початок мого жаху <...>*» [12, с. 25].

Авторський іменник *множність* є опредмеченою ознакою великої кількості, і в історичному творі в поєднанні з книжним урочистим словом *вої* з означенням *небесні* є більш функціонально доцільним, ніж словникове *множинність*.

«Хто його привів до мене, той із *множністю* воїв небесних прийде і забере його, очищеного покайням, до себе <...>» [8, с. 91–92].

Новотвір-іменник на *-ість* *святошність* пов'язуємо із семантикою словникового слова *святоша* – назвою «богомільної людини, яка суворо дотримується церковних обрядів» [СУМ, т. IX, с. 106]. Авторське ж утворення в поєднанні з означенням *дивна* є узагальненою характеристикою суті святенництва ченця Созонта:

«От яка дивна *святошність* була в диякона Созонта, і я думаю, що в цьому він грішив перед Богом, гадаючи, що людський розум – частка великого розуму Господнього <...>» [8, с. 9].

Серед суфіксальних новотворів – віддієслівні іменники зі словотвірним значенням узагальненої дії, утворені за допомогою суфіксів *-анн* (*я*), *-енн* (*я*): *порожнювання, затурбування, обшахраювання*.

СУМ [т. VII, с. 269] та «Словник» Б. Грінченка [т. III, с. 345] фіксують розмовне дієслово *порожнювати* зі значенням «бути тимчасово незаселеним».

Авторський новотвір *порожнювання* в результаті «внутрішньої семантичної деривації» (БЕСЯ) виявляє нове значення. Крім того, дієслово *порожнюють* у контексті переосмислюється:

«– Але ж, дядьку, – сказав, – чи ж сам не відкинувся світу й чи не перебуваєш у безділлі, а отже, *порожнюванні*? Чи ж не живеш, уподібнюючись до ченців, що *порожнюють*?» [11, с. 43].

Письменник сам пояснює значення новоутвореного слова (*порожнювання* – безділля).

Затурбування – оказіоналізм, утворений суфіксальним способом від дієслова «затурбуватися», зберігає його семантику «тривожитися, непокоїтися» [СУМ, т. III, с. 366].

«Таким блідим як стіна й побачила його Марія, і пережила перші хвили *затурбування*» [2, с. 118–119].

Отже, у процесі авторського словотворення виникають не просто нові слова, вони несуть значне семантичне й естетичне навантаження.

Словосполучення *обшахраювання часу* є метафоричним завдяки поєднанню в ньому авторського утворення, яке є похідним від рідковживаного розмовного дієслова *обшахрати*, дія якого неодмінно має переходити на істоту, з іменником абстрактної назви. Авторський новотвір «спрацював» на образність художнього твору, став виразовим мовним засобом.

«– Фотографія – це облуда, – різко сказав Хлопець. – Блюзнірське *обшахраювання часу*!

– Як ти сказав? – здивувалася Галя.

– *Обшахраювання часу*. Ми легковажно тра тимо час і весь час намагаємося обдурити себе. Спогади, листи, фотографії – все це без вартості, хіба що вбирається в одержу мистецьку. Тоді воно витворює хоча б ілюзію» [2, с. 192].

Витворюється цікавий перифраз: *фотографія – обшахраювання часу*, який годі заперечити.

За активною в сучасній українській літературній мові моделлю письменник утворює збірні іменники середнього роду на *-я* з подовженням попереднього приголосного: *брилля, всечасся, биління*.

Збірний іменник *брилля*, утворений автором від *брили*, знадобився йому для позначення нагромадження великої кількості предметів – «сотні інших», як зазначено в тексті.

Іменник *всечасся* – складне утворення за словотвірним зразком іменників *всевладдя, всесилля*.

Авторський новотвір – складне слово – співвідноситься за значенням із його компонентами (*весь час*), але в контексті набуває додаткового просторового значення (*всечасся* – це позачасовий ірреальний простір, де жінка в ньому – лише абстракція досконалості).

«Отже, Вікторія тільки зовнішньо нагадує мені жінку, яку я безнастанно розшукую у *всечассі*, і я не врахував, що за стільки років вона цілком могла змінити свою подобу» [3, с. 151].

У поетичному описі початку дня – улюбленого часу – письменник уживає збірну назву *росся*. Такий оказіональний новотвір активізує творчу уяву читача, породжує асоціацію: роса під сонячним промінням – коштовне каміння (*росся*).

«Уранці ніколи не навідує мене Око Прірви, початок дня завжди наповнює творчоною силою, тоді світ інакше, стає ніби зачарований, скісне проміння перетворює в коштовне каміння, в золото і срібло густо насипане *росся*, воно чудово виблискує граючи. Покриті ним трави ніби

вважають і стають сиві <...> Усе живе рухається вранці уповільнено, бо ще тримає в глибинах своїх голів мариська снів, які також немовби той-таки серпанок – ще вони живуть, але без контурів і чіткого бачення. Тоді починаєш відчувати: тіло ніби наливається соком зілля і тепла радість уходить у плоть, а впливає з очей, ласкаючи барви, світляні латки, тіні, блискоти; тоді по-особливому пахне *билиння* й бур'яни, і квіти, й листя, а може, це починає пахнути сама земля. Саме тому я вважаю, що вранці Бог розмовляє із землею» [8, с. 24].

Авторське утворення *билиння* у складній синтаксичній конструкції виконує роль узагальнення в ряду однорідних підметів одного з компонентів складного речення.

Віддієслівні іменники-новотвори, що є абстрактними назвами, *пережиття*, *пробуття* утворено за допомогою непродуктивного суфікса *-j (a)*. Іменник *пережиття* мотивується дієслівною основою (*пережити*).

«<...> Міг би зовсім не згадувати свого премудрого і дивачного дядька, коли б він не став дійовцем і цього *пережиття*» (11, с. 14).

Іменник середнього роду *пробуття* мотивується дієсловом «пробувати» [СУМ, Т. VIII, с. 124] із значенням «бути де-небудь» (звичайно тимчасово). У «Словнику» Б. Грінченка є іменник «пробуток» із значенням «життє» [т. III, с. 458].

Життя людини є тимчасовим *пробуттям* на землі. Авторське новоутворення звучить природно з вуст ченця Созонта:

«– Бо людина родиться не тільки з волі батьків своїх, а з волі Божої. Коли ж Господь призначив їй місце народження – це значить визначив їй *пробуття*» [8, с. 138].

Афіксальна модель із йотованою суфіксацією використана також у новотворі *потойбіччя* – назві «неземного, загробного» життя («потойбічний») [СУМ, т. VII, с. 414].

«Збагнув диякон Созонт: йдуть до монастиря й церкви, де він дияконував разом з ієромонахом Петром, і де розпалася їхня сварка, і звідки пішов у *потойбіччя* отець Петро, так з ним і не помирились» [8, с. 20].

За цією моделлю також утворені іменники з конкретною назвою (*ухіддя*, *передухіддя*), без подвоєння (*прихистя*). Такого типу іменники *подоб'я*, *знеб'я*, віддієслівний іменник *осердя*.

«Але зауваження було справедливе, тож вийшов у *передухіддя*, де ніколи не горіла лампочка <...>» [3, с. 128];

«<...> у тій банально-пишній вітальні <...> я сидів з новим *подоб'ям* свого вимріяного образу, з Оксаною <...>» [6, с. 89];

«Чоловік на бочці сидів, нерушно втупившись у голубе *знеб'я* <...>» [7, 521];

«<...> пан підстароста Іван Станишівський наказав винести його високе різьблене крісло, поставити перед *ухіддям* до урядового покою <...>» [11, с. 59];

«Ліпше поспішу у своє скромне, затишне *прихистя*, бо мені таки треба десь сховатися» [10, с. 212];

«Тож нараз оглух, і знову повернулася тиша, м'яка й гарна, і знову не відчув він *осердя*, навіть не огризнувся, як це бувало <...>» [1, с. 59].

Іменник *осердя* утворено від дієслова *осердити*, яке фіксує СУМ [т. V, с. 759]. Авторське утворення є омонімом до функціонуючого в мові іменника *осердя*, що називає зовсім інше поняття – внутрішню частину чогось. Наведений контекст дає змогу безпомилково сприймати значення новотвору, який не утруднює розуміння тексту, зате звучить нешаблонно.

Характерним для мови творів В. Шевчука є активне використання суфіксів *-ець (-иця)*, *-ник*, *-льник* для утворення назв осіб-виконавців або об'єктів певної дії: *обнімальники*, *переслідник*, *нахідці*, *нахідник*, *похитник*, *паленець*, *вибраниця*, *осудниця*, *непрорханець*, *призвідець*.

Відіменникові утворення *нахідник* (*нахід* – «нашествіє», у «Словнику» Б. Грінченка, т. II, с. 531), *похитник* (*похить* – СУМ, т. VII, с. 450) співвідносні за значенням із твірними основами. Прирошення значення авторського деривата розкривається в контексті через протиставлення:

«– Отче Іоанне, – жорстко сказав я, – ви чудово знаєте, що не з великою охотою пускаю вас у свій дім, але гість, який ображає господаря, – *не гість*, а *нахідник*» [10, с. 50].

Для назви чоловіка і жінки, які перебувають у шлюбі, автор уживає в багатьох своїх творах слово *супряжник* (*супряжниця*), яке відоме зі значенням «один із господарів, які об'єднуються для спільної праці» [СУМ, т. IX, с. 852]. У перенесенні письменник актуалізує саме значення «спільної праці», яка часто стає вирішальною у спілці-шлюбі, де зникає романтичне почуття і залишається лише тягар обов'язку. Отже, відбувається не лише переосмислення значення, але й значне його природження.

«На чоловіка не без утіхи зорила Ларисина мати, бо, незважаючи на літа, її *супряжник* зберіг добру статуру <...>» [12, с. 32].

Такі іменники із суфіксом *-ник*, як *збійник*, *збитошник*, *убійник*, не є власне авторськими утвореннями і зафіксовані у «Словнику» Б. Грінченка [т. II, с. 124; т. IV, с. 136] та СУМі [т. III, с. 438; т. X, с. 355].

Застаріле слово *убійник*, яке автор уживає для назви того, хто хотів позбавити життя Іллю Турчиновського (XVII ст.), є доцільним у контексті, звучить природно з вуст єпископа:

«– Свята богородиця врятувала мене, – відповів, відчуваючи на очах сльози.

– *Убійника*, злодюгу вже шукають, – сказав єпископ. – А ти, сину, лишайся в мирі <...>» [5, с. 21].

Називаючи *збитошниками* тих, хто пограбував і жорстоко побив Іллю Турчиновського, письменник розширює семантику словникового слова від невинного «пустун, бешкетник» («Словник» Б. Грінченка, т. II, с. 123; СУМ, т. III, с. 438) до значення, яке називає тих, хто вчинив злодіяння. В авторському вживанні слово набуває значного експресивно-емоційного забарвлення і є оцінним елементом (за дією) у концептуальній ідеї співвідношення добра і зла.

«Чому вони, учинивши стільки злого, такі впевнені й незворушні, навіть знаючи про неминучу собі кару? Чому так незмигтно й сміливо дивляться мені у вічі, начебто злочинець я, а не вони? Ось що примусило мене пильніше зазирнути цим *збитошникам* у вічі, але не побачив там нічого» [5, с. 46].

На думку Б. Ларіна, такі авторські вживання теж можна віднести до неологізмів.

«*Неологізмом називають* нове, незвичне слово, яке вводить письменник в літературну мову. Це «нове» слово часто буває почерпнутим з *дуже старих джерел* і є власне *забутим словом*».

Застарілі слова-іменники з старослов'янським суфіксом *-тель* надають урочистості звучання висловлюванням:

«– Ти мені, – сказав він старцеві, – батько й мати, *навчитель* справ добрих і вождь спасіння мого» [8, с. 25].

Письменник утворює нові слова-іменники на позначення абстрактних понять за допомогою суфікса *-от (а) (благота)*.

Цей новотвір якнайточніше передає емоційний стан героя, є узагальненою назвою душевного стану.

«Це була мить, коли ніжно завітало на деревах листя, а трава починає пахнути. Тоді краплі, що миготять перед очима, стають срібні і тиха музика виникає. Вона звучить десь на споді серця, й назва їй – *благота* душевна» [6, с. 127].

Індивідуальні авторські іменники, утворені за допомогою суфіксів *-чик, -ець, -у (е), -юк, -иськ (о)*, надають їм відтінків зменшеності або збільшеності та суб'єктивної оцінки і набувають у художньому тексті експресивності, наприклад:

«Я вперше відчув після довгої-довгої ночі, що існують на світі отаки залиті сонцем ранки, що ранки ці – не рана, а бальзам на душу, що в мені таки заховане велетенське *накописько* енергії <...>» [6, с. 103].

Автор використовує суфікс *-иськ (о)* для утворення назви абстрактного поняття. Цей суфікс не лише надає поняттю значення збільшеності, але й несе відтінок суб'єктивної оцінки (внутрішнього відчуття потенційних можливостей).

Слово ж *гралисько* утворено за зразком, скажімо, *пасовисько*, де суфікс *-иськ (о)* вказує на простір для тих чи інших дій.

«Священнослужителі перетворили храми у *гралиська*, бо де є обряд – там і гра» [8, с. 94]. Авторський новотвір несе в собі суб'єктивну оцінність, саме суфікс *-иськ (о)* надає йому відтінок осуду.

Різних відтінків набувають у контекстах авторські іменники-новотвори такого типу: *мовчазнюк, смішець, дімець, піреньце, единчик, дідусяк* тощо.

Характерним для В. Шевчука є також творення іменників безафіксним способом від префіксальних дієслів: *прихек, задих, прихлип, припин, нагад, спротив, вичерп, погук, притома, озлоба, ослаб, прийда, розмисль*. Це іменники чоловічого і жіночого роду.

Серед відприкметникових авторських утворень іменників шляхом усічення бачимо у творах як іменники, утворені від безпрефіксальних прикметників (*швид, густ, огидь*), так і префіксальних (*безлюдь, бездонь*).

«Вітер плескав полотнищами, над головою цвіла яскраво-синя *бездонь*, яка впала йому у вічі» [1, с. 140].

Іменник *співдорожжани*, який неодноразово трапляється в тексті художніх творів В. Шевчука [8, с. 7; 5, с. 74], утворений автором за допомогою префікса *спів-*, що має значення спільної участі, для назви тих, хто ділить дорогу із «блудними синами» – героями творів письменника.

Для утворення іменників *самотиха, самоприневолення, самоприреченість* використовується наявний у мові словотворчий засіб – префіксоїд *само-*. Авторський іменник *отхлань* утворено префіксальним способом від діалектного «хлань» [СУМ, т. XI, с. 76] із значенням «безодня».

«Лариса відчинила двері парадного, за якими – чорна *отхлань*, вона наче завагалася, ступати їй туди чи ні <...>» [12, с. 11].

Збагачують мову творів В. Шевчука також уживання застарілих, діалектних та рідковживаних іменників: *переступ, полегиша, острога, псиця*,

зажма, прочіл, плохій, здиря, варіяти, погонь, живло, казань.

Граматичну зміну роду іменника *крават* на чоловічий замість відомого іменника *краватка* жіночого роду можна розглядати як прагнення автора спрямувати читача на асоціацію предмета, який називає це слово, усе-таки з особою чоловічої статі.

«А коли вдягав на сорочку *кравата*, помітив, що руки тремтять <...>» [3, с. 136].

Система новотворів у В. Шевчука поповнюється також прикметниками. За допомогою наявних у мові словотворчих засобів та продуктивних способів словотворення, послуговуючись діючими моделями української мови, письменник утворює прикметники, які розширюють оцінні можливості їх як епітетів, привертають увагу читача своїм свіжим звучанням або незвичним поєднанням. Це передусім прикметники-означення, утворені способом основокладання: *гіркосмачні* (вуста), *творчоносна* (сила), *м'яко-докірлива* (мова), *сіро-крепдешиновий* (день), *добродушно-задоволені* (очі), *козлоголосий*, *каланчеподібний* (піжон).

Оцінні можливості новоутворень реалізуються в художніх текстах.

«Дмитро стоїть навпроти *каланчеподібного* піжона, який, здається, привів Ларису <...> обидва ж бійці найжачені й голосно метають один в одного бойовими покриками» [12, с. 40].

Каланчеподібний піжон – це чужак, якому не симпатизує оповідач.

Героєві, який передчуває щось недобре у своєму майбутньому шлюбі, у голосах товаришів, які співають на честь його нареченої, «щось учувалося жабиного, *козлоголосого* та *ослиного*» [11, с. 113].

Авторське означення-новотвір у ряду інших означень є засобом передачі психічного стану персонажа й опосередкованого цим станом сприйняття.

Створений автором складний прикметник-оксюморон *гіркосмачні*, що є означенням, дає можливість визначити внутрішній стан героя, поєднання в його душі таких же контрастних відчуттів темного і світлого. Розкриття внутрішнього через прояви зовнішнього – душевних порухів через смакові відчуття: «<...> аж вуста мені стали *гіркосмачні*, а щось у душі тануло, щось збуджувалося – хто знає, може, отой темний ворог? Але ні, я почав пізнавати ще одну істину: на споді душі в нас живе не тільки темне й несвідоме,

є там ще одне сотворіння. Щось ніжне й красиве, розчулено беззахисне, те, що просить сонця й тепла» [6, с. 88].

Найпродуктивнішим способом суфіксації письменник утворює прикметники-новотвори. За допомогою суфіксів *-альн* (*проникальні*), *-яв* (*шарудявий*), *-лив* (*колислива*, *заколислива*, *дерлива*, *вигинлива*), *-н* (*уломні*, *спалашна*, *оповіджене*, *дивачний*), *-ат* (*пасматі*).

Додаючи префікси до функціонуючих у нашій мові прикметників, він неологізує такі слова: *безсмачна*, *безпашна*, *піврідний*, *підставна*.

Їжу, яка не викликає задоволення (не має смаку і запаху), він означає *безсмачною*, *безпашною*. Прикметник *підставна* (думка) утворено, навпаки, відкиданням префікса від уживаного слова «безпідставний». Значення новотвору відповідно змінюється на протилежне: *безпідставна* – *підставна* (думка).

Прикметник *піврідний* автор доречно вживає для визначення міри кровної спорідненості брата і сестри, у яких різні батьки й одна мати.

«– Все-таки ти рідний її брат!

– *Піврідний*, виправив з легенькою усмішкою Хлопець» [2, с. 196].

Суфіксально-префіксальні новотвори-прикметники можна представити такими прикладами: *безпошанівний*, *безвгадна*, *заїнена*, *нерозлийний* (ворог), *повабліві*, *оспалі* (очі).

Усі вони – результат словотворчості письменника, цікаві, на нашу думку, творчі авторські знахідки.

Отже, актуалізація «прихованих (імпліцитних сем) словесних одиниць «у похідних значеннях, у похідних словах або окремих випадках уживання» виявляє їх в індивідуально-авторських новотворах, сприяє реалізації ідейно-естетичних настанов письменника, розширює тезаурус його індивідуальної мовної картини світу.

Висновки і пропозиції. Постать Валерія Шевчука є цілком самостійним і неповторним явищем у сучасному мовно-літературному процесі.

Самобутній письменник В. Шевчук є одним із тих, хто своєю творчістю виводить українську літературу на світовий рівень, започаткований його попередниками.

Мова творів Валерія Шевчука багата і різноманітна, тому всі подальші дослідження його мовотворчості шляхом мовознавчого аналізу тканини художніх текстів письменника видаються нам цікавими і перспективними.

Список літератури:

1. Барт Ролан. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Пер. с фр. Москва : Прогресс, 1989. 615 с.
2. Ларин Б. Эстетика слова и язык писателя: Избранные статьи. Ленинград : Худ. лит., 1974. 287 с.
3. Лисиченко Л. Лексико-семантическая система української мови. Харків, 1997. 129 с.
4. Скворцов Л. Художественная литература и нормы языка. *Русский язык: Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография (Виноградовские чтения IX–X)*. Москва : Наука, 1981. С. 48–61.

Список ілюстративних джерел:

1. Шевчук В. Двоє на березі : повість-диптих. *Камінна луна : повісті*. Київ : Молодь, 1987. С. 135–213.
2. Шевчук В. Дім на горі : Повість-преамбула. *Вибрані твори : Роман-балада. Оповідання* / В. Шевчук. Київ : Дніпро, 1989. С. 18–228.
3. Шевчук В. Жінка в блакитному на сніговому тлі : повість. *Жінка-змія : сучасна проза* / В. Шевчук. Львів : Класика, 1998. С. 104–152.
4. Шевчук В. Закон зла. Загублена в часі. *Біс плоти : історичні повісті* / В. Шевчук. Київ : Твім інтер, 1999. С. 295–356.
5. Шевчук В. Ілля Турчиновський (листок перший) : повість. *Три листки за вікном : роман-триптих* / В. Шевчук. Київ : Рад. письменник, 1986. С. 15–136.
6. Шевчук В. Камінна луна : повість. *Камінна луна : повісті* / В. Шевчук. Київ : Молодь, 1987. С. 45–133.
7. Шевчук В. Мандрівка в гори. *Вибрані твори : Роман-балада. Оповідання* / В. Шевчук. Київ : Дніпро, 1989. С. 446–525.
8. Шевчук В. Око Прірви : роман. Київ : Укр. письменник, 1996. 197 с.
9. Шевчук В. П'ятий номер. *Стежка у траві. Житомирська сага* : у 2-х т. / В. Шевчук. Харків : Фоліо, 1994. Т. 1. С. 142–188 ; 259–331 ; 396–453.
10. Шевчук В. Початок жаху : повість. *Сучасність*. 1993. № 3. С. 18–66.
11. Шевчук В. Розсічене коло. *Біс плоти : історичні повісті* / В. Шевчук. Київ : Твім інтер, 1999. С. 5–116.
12. Шевчук В. Чудо : повість. *Камінна луна : повісті* / В. Шевчук. Київ : Молодь, 1987. С. 4–44.

Perelomova O. S. PRESENTATION OF THE LANGUAGE PICTURE OF VALERIY SHEVCHUK'S WORLD IN INDIVIDUAL WORD FORMATION

The language of Valery Shevchuk's works represents the linguistic personality of one of the most prominent representatives of intellectual-philosophical, psychological prose in modern Ukrainian literature.

Creatively using the rich resources of the vernacular, the writer strives for aesthetic perfection, revealing in literary texts a high culture of writing, creates an elitist form of national literature.

The use of language is subject to the disclosure of ideological and aesthetic guidelines of the artist. The linguistic picture of the artist's world, which emerges from the texts created by him, is a verbal reflection of the writer's worldview and his values.

The richness and diversity of the outside world, which impresses Shevchuk's heroes, observers and thinkers, has a corresponding linguistic expression – the writer's works are marked by lexical richness.

The individual linguistic picture of the world not only of the writer V. Shevchuk, but also of the heroes of his works is nationally determined.

Against the background of neutral common vocabulary of works of art, professional vocabulary, dialect, book (old book), individual vocabulary is noticeable. Valery Shevchuk as a writer – “scribe” formed his individual style under the influence of world culture and ancient Ukrainian art.

The author forms new words according to productive and unproductive models (“dyvohidna”, “vkmityv”, “narodytel'ka”, “mnozhnist”, “prohavcho”). These innovations allow the writer to make additional shades of semantics, to shift the semantic accents of contexts, they sound fresh and original. Such words arouse thought, involve the reader in the process of language creation (“knyhokrad”, “pivridnyi”, “inakshiye”). The same role and outdated, as well as rarely used vocabulary. By updating the rarely used words, the writer introduces the reader to the rare fund of national linguistic heritage.

Key words: language stamps, neologisms, occasionalisms, composite, word formation, individual language creation, optionality, functional expediency, idiosyncrasy.

УДК 811.161.2'282

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/09>**Стецик Х. М.**

Національний авіаційний університет

Оксамитна Л. Б.

Національний авіаційний університет

НАДДНІСТРЯНСЬКІ ДІАЛЕКТНІ ЕЛЕМЕНТИ В ХУДОЖНІЙ МОВІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Статтю присвячено аналізу проблеми взаємодії територіального діалекту і літературної мови в художньому тексті. Досліджено мову новел і оповідань Осипа Маковея з погляду відображення в ній наддністрянських діалектних рис. Охарактеризовано особливості мовного процесу в Західній Україні, що зумовили використання письменником місцевих говірок. Вказано на неунормованість і некодифікованість тогочасної української літературної мови як чинники стихійного, стилістично невмотивованого застосування автором діалектних мовних одиниць у художніх текстах. Проаналізовано фонетичні, морфологічні й синтаксичні діалектні риси в новелах і оповіданнях Осипа Маковея. Виділено лексичні наддністрянські діалектизми, охарактеризовано їхні тематичні групи. Досліджено спосіб використання у творах різнорівневих діалектних елементів, визначено їхні функції і статус. Вказано на непослідовність і нецілеспрямованість у вживанні діалектних мовних засобів. З'ясовано, що говіркові елементи в художній мові Осипа Маковея здебільшого виступають органічною складовою частиною тогочасної української літературної мови. Установлено, що засвідчені у творах наддністрянські діалектизми часто позбавлені стилістичного навантаження, їх наявність зумовлена орієнтацією письменника на народно-розмовну основу формування української літературної мови. Проаналізовано випадки поодинокого стилістично зумовленого використання наддністрянських діалектних одиниць у художніх творах. У результаті дослідження мови автора і мови персонажів новел і оповідань визначено склад фонетико-граматичних наддністрянських говіркових рис, вжитих у художніх текстах зі стилістичною метою – для відтворення місцевого колориту, мовної характеристики персонажів твору, їхньої соціальної і регіональної ідентифікації, забезпечення досягнення реалізму зображуваного.

Ключові слова: наддністрянський діалект, літературна мова, діалектизм, мова автора, мова персонажа.

Постановка проблеми. У сучасній українській лінгвістиці актуальними є дослідження, пов'язані з вивченням особливостей відображення в художній мові територіальних діалектів. Аналіз використання різнорівневих діалектних мовних одиниць у художніх творах має самодостатню цінність, оскільки дає можливість з'ясувати, які з говіркових рис, у якому обсязі, яким чином і з якою метою вжиті в мові художньої літератури. Вивчення взаємодії діалекту і літературної мови в художньому тексті важливе також для розв'язання теоретичних питань функціонування української літературної мови, встановлення тенденцій розвитку її художнього стилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі південно-західні діалекти вже були предметом спеціальних лінгвістичних досліджень із погляду їх використання в художній літературі. Нині досить повно і всебічно висвітлено питання

відображення в українській художній мові гуцульського говору (В. Грещук, В. Грещук [2], Ф. Жилко [3], Б. Кобилянський [6; 7] та ін.), значну увагу приділено вивченню використання в мові художньої літератури покутських (В. Грещук, В. Грещук [2], К. Кисілевський [4], Б. Кобилянський [6; 7], І. Матвіяс [11] та ін.), буковинських (Ж. Колоїз [8], І. Матвіяс [12], М. Станівський [13] та ін.) і бойківських (В. Грещук, В. Грещук [2], І. Матвіяс [10], І. Ціхоцький [18] та ін.) говірок.

Наддністрянський говір у такому аспекті досліджено менше. Предметом вивчення стали наддністрянські діалектні елементи в художньому мовленні Б. Голода [1], М. Шашкевича, Я. Головацького [14], М. Яцкова [15], А. Чайковського [16], Б. Лепкого [17]. Мова художніх творів О. Маковея з погляду відображення в ній наддністрянського говору ще не була об'єктом окремого дослідження, що зумовлює актуальність теми нашої розвідки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз особливостей застосування наддністрянського діалекту в мові прози О. Маковея.

Виклад основного матеріалу. Тенденції взаємодії говорів і художньої мови, мотиви, спосіб використання діалектизмів у художньому тексті в різні періоди розвитку української літературної мови зумовлюються неоднаковими чинниками. Якщо на сучасному етапі вживання говіркових елементів у художніх творах здебільшого мотивоване стилістичними настановами – відтворенням місцевого колориту, мовною характеристикою персонажів, локалізацією зображуваних подій, то в художній літературі кінця XIX – початку XX ст. – в період існування західноукраїнського варіанту літературної мови – статус і функціональне навантаження діалектизмів інші. В умовах неусталеності і браку нормалізації й кодифікації літературної мови використання діалектизмів здебільшого є наслідком орієнтації тогочасних письменників на мовні норми місцевих говірок. Діалектизми в художній літературі означеного періоду виконують комунікативну функцію, виступають органічною складовою частиною тодішньої західноукраїнської літературної мови. Як діалектні, такі мовні одиниці кваліфікуються з позиції норм сучасної української мови.

Закономірності розвитку української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. відображено в прозі О. Маковея.

О. Маковей – письменник, творча діяльність якого припадає на час існування західноукраїнського варіанту літературної мови, нормам якого відповідало використання діалектних слів, форм і правил побудови словосполучень і речень. Зважаючи на це, логічною і закономірною в новелах і оповіданнях О. Маковея є низка різнорівневих діалектизмів. Носій наддністрянського діалекту (мовна особистість письменника формувалася під впливом наддністрянського говору – дитячі і юнацькі роки він провів у його ареалі – м. Яворів Львівської області), О. Маковей активно послуговувався в художній практиці діалектними елементами місцевої говірки. Діалектна стихія виразно виявляється у творах О. Маковея, проте, як показує аналіз наддністрянських діалектизмів з погляду їх відображення в мові персонажів та в авторській мові, лише в деяких випадках їх ужито зі стилістичною метою, здебільшого їх використано як нормативний компонент тодішньої західноукраїнської літературної мови, в основі якої був рідний для письменника наддністрянський діалект.

Прикладом стилістично вмотивованого застосування О. Маковеєм наддністрянського говору може бути такий фрагмент тексту з новели «Трудне ім'я»:

– А що є *окунь*, знаєте?

– На! Маєш! Я не знав би, що є *вокунь*?! Та я раз – буде тому вже з трицять літ так коло святої Покрови – злапав такого *вокуня*, що Жид мені цілу квартиру горівки дав за нього!

– Отже добре! То наш кандидат називається з початку так, як та риба. *Окуневський*.

– Ніби такий *вострий* хребет має, як *вокунь*, – зажартував Воробець.

– Повторіть, Гнате: *Окуневський*!

– Та я знаю! *Вокуневський*!

– Не *Во* – лиш *Окуневський*!

– Хіба не все одно?

Введення автором у мовлення персонажа Гната Воробця специфічно наддністрянських діалектних фонетичних форм *вокунь*, *Вокуневський* здійснено цілеспрямовано й усвідомлено, на що вказує, зокрема, вживання в межах одного контексту – в мові іншого персонажа – їх літературних відповідників – *окунь*, *Окуневський*. Наддністрянські діалектизми в мовленні героя твору виконують функцію його мовної характеристики – соціальної і регіональної ідентифікації, відтворення місцевого колориту, забезпечення досягнення реалізму зображуваного.

Проаналізуємо, які особливості наддністрянського говору використано у творах О. Маковея.

Наддністрянську діалектну фонетику в мові новел і оповідань письменника характеризують такі говіркові елементи:

– голосний *e* замість *o* після шиплячих: *учера, вечерами*;

– голосний *и* на місці *i* на початку слова: *инше*;

– приставний *в*: *вострий, вокунь*;

– приголосний *в* замість *л* у кінці складу: *горівку*;

– епентетичний *л* на місці *й*: *здоровля*;

– приголосний *й* замість *д* у звукосполученні *дц*: *п'ятнайцять, трийцятькількалітні*;

– твердий приголосний *р* відповідно до м'якого в літературній мові: *вечера, трох*.

– Наддністрянська діалектна морфологія у творах О. Маковея репрезентована такими говірковими явищами:

– флексією *-e* в називному і знахідному відмінках однини іменників середнього роду: *черепа, вугле, піре*;

– закінченням *-ови, -еви* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду: *Ромкови, дякови, лікарєви*;

– флексією *-и* в родовому, давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду: *по хвили, на лавци*;

– закінченням *-ов, -ев* в орудному відмінку однини іменників жіночого роду та узгоджуваних із ними прикметниках і займенниках: *дівков, з Марієв*;

– займенниковою формою *тамтой*;

– формами дієслів минулого часу із залишками колишнього перфекта: *дістала-м, аби-сте знали, аби-сь пильнував*;

– вигуками *йой, ади*, сполучниками *коби, заки*, часткою *іно*: *Йой, старий, що мені з тобою діяти? Ади!* Аби я, рідний тато, не мав, рахувати, права до своєї дитини! Чи чував хто таке? *Коби* то мені таке Бог дав – зітхає важко Дутчиха, *Заки* батько прийшов на обід, мати дала Ромкові двадцять корон нагороди, – Добре, добре, – так батько, я твого не хочу. *Іно*, аби ти вчився.

На синтаксичному рівні мови творів О. Маковея наддністрянські діалектні ознаки виявляються у вживанні конструкцій з прямим додатком- назвою осіб у формі називного відмінка (Але надійшов на той крик старий батько Чупський і *розборонив* сварливі *доньки*; ... а слуга *діти бавить*) та вживанні складеного підмета, утвореного з іменника та числівника в родовому відмінку (*Чотирьох грачів* лишилося ще при століку; Година такої гри вистала, щоб *кількох священиків* від'їхало додому сполоканих чисто).

Із засвідчених у художній мові О. Маковея фонетико-граматичних наддністрянських діалектних одиниць як стилістичний засіб функціонують передусім такі говіркові елементи: приставний *в*, закінчення *-ов, -ев* в орудному відмінку однини іменників жіночого роду, фонетично змінені залишки перфекта в минулому часі дієслів і діалектні вигуки *йой, ади*. Ці наддністрянські діалектні риси відображає тільки мовлення персонажів- галицьких селян, у мові автора та в мові героїв-представників інших соціальних груп на їх місці вживаються літературні відповідники.

Наддністрянські лексичні діалектизми в новелах і оповіданнях О. Маковея, на відміну від фонетичних і граматичних, представлені ширше. Автор ужив у творах низку діалектних лексем, зокрема на позначення осіб за різними ознаками – віковими особливостями, спорідненістю, внутрішніми якостями, соціальним станом: *цьоця* ‘сестра батька або матері’, *вуйко* ‘брат матері’, *сестрінок* ‘син сестри; племінник’, *швагро* ‘чоловік сестри’, *братаниця* ‘дочка брата’, *стрий* ‘батьків брат’, *тета* ‘сестра батька або матері’, *зведенюк* ‘зве-

дена дитина’, *фамілія* ‘рідня’, *хлоп* ‘селянин’, *піяк* ‘п’яниця’, *кавалір* ‘парубок’, *бахор* ‘хлопець’, *скупіндряга* ‘скупа людина’, *газда* ‘господар’, *газдиня* ‘господиня’, *оферма* ‘вайло, тюхтій’: Ідть же собі нарвати яблука, тільки гілля не ломіть, – закінчив *вуйко* розмову з *сестрінками*, – Правду кажете, *швагре!* Дай, Боже, здоровля.

Досить повно представлено у творах побутову діалектну лексику. З-поміж неї виділяються назви одягу та прикрас, зокрема *бунда* ‘верхній одяг (пальто, куртка)’, *кацабайка* ‘безрукавка’, *сурдут* ‘короткий верхній одяг з домотканого сукна’, *шляфрок* ‘халат’, *кафтан* ‘верхній одяг; коротке пальто зі складками ззаду’, *запаска* ‘фартух’, *бурмус* ‘пальто, подібне до чемерки’, *капот* ‘верхній зимовий одяг із двома складками ззаду’, *бараниця* ‘зимова шапка з овечої шкіри’, *оберок* ‘пальто із блискучим коміром’, *сардак* ‘верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками’, *камізелька* ‘жилет’, *обшивка* ‘комірець-стійка в сорочці’, *ковтки* ‘сережки’, *лахи* ‘старий, зношений одяг’: То перше бувало, аж любо подивитися: дівка як убралася в *бунду*, підперезалася, чоботи вузула... а вліті на ній легенька перкалева сукенка, *кацабайка* гладка – дівка, як мур! Дідусь мав на собі запнятий аж під шию *сурдут* з двома рядами блискучих, золочених гудзиків, з золотим ковніром, на ковнірі три розети.

Із побутової добре заманіфестована також лексика хатнього й кухонного начиння, речей господарського призначення – *куфер* ‘скриня’, *банкбетель* ‘лавка-ліжко’, *коновка* ‘мале відро’, *гальба* ‘кухоль’, *пішва* ‘наволочка на подушку’, *таца* ‘піднос’, *фляжка* ‘пляшка’, *креденс* ‘шафа для посуду’, *кіш* ‘кошик’, *коц* ‘вовняна ковдра’, *рискаль* ‘лопата’, *гралі* ‘вила з гострими кінцями’, *сворінь* ‘шворінь’, *штилет* ‘держак (вил)’: Все, що жінка хотіла, було як не в сій шафі, то в другій, або в *куфрі*, Приходять обоє до хати; Савка спить на *банкбетли* – випив уже дещо – а слуга діти бавить.

Назви страв, продуктів харчування та напоїв репрезентовані лексемами *пирого* ‘вареники’, *чир* ‘страва з кукурудзяної або вівсяної муки’, *кулеша*, *мамалига* ‘страва з кукурудзяної муки, зварена на воді’, *лемішка* ‘страва з пшеничного борошна’, *начинка* ‘густа страва з кукурудзяної крупи, зварена на молоці’, *поливка* ‘сироватка’, *стиранка* ‘затірка’, *логаза* ‘ячмінна каша, зварена на молоці’, *редьква* ‘редька’, *бараболя* ‘картопля’, *гарбата* ‘чай’, *киселиця* ‘кисіль’: Тітка приняла хлопців *пирогам* і сметаною, Що ви їсте? Борщ,

хамулу, чир, кашу, киселицю, кулешу, квас, лемішку, мамалигу, начинку, поливку, саламаху, стиранку, смук, сумішку, жур – самі страви неестетичні.

Ужиті в новелах і оповіданнях деякі назви рослин та тварин, зокрема *боз* ‘бузок’, *чічка* ‘квітка’, *шувар* ‘аїр’, *зелепуги* ‘недоспілий плід’, *лабуз* ‘бур’ян’, *троща* ‘зарості над річкою’, *бузьок* ‘лелека’, *товар* ‘рогата худоба’, *веретільник* ‘гадюка’, *дик* ‘дика свиня’, *кертиця* ‘кріт’: Садок відживав, *боз* випускав уже бруньки, Перед хатніми дверима в два ряди стояли зелені галузки деревини, в хаті й на подвір’ю пах свіжий *шувар*.

Поодинокими наддністрянськими лексемами в художній мові О. Маковей репрезентовані інші тематичні групи. Наприклад, *шопа* ‘покрівля, накриття на опорах для захисту чого-небудь від сонця, дощу і т. ін’, *фіякр* ‘бричка’, *дзитарок* ‘наручний годинник’, *бантина* ‘поперечна перекладина між чепігами у плузі’, *фана* ‘прапор’, *зимно* ‘холод’, *хосен* ‘користь’, *збитки* ‘пустощі, витівки’, *мошонка* ‘гаманець’, *лаба* згруб. ‘нога з великою стопою’, *фіра* ‘віз, підвода’, *окап* ‘капіж’, *падолист* ‘листопад’: В тиждень потім, скоро світ, зайшов Гримала до *шопа*.

Наддністрянські лексичні діалектизми у творах представлені не тільки іменниками, але й іншими частинами мови. Так, використано діалектні прикметники *рапавий* ‘шорсткий, шершавий’, *таній* ‘дешевий’, *первий* ‘двоюридний’, *марний* ‘худий’, *пиркатий* ‘кирпатий’, *бутний* ‘розбещений (про дитину)’, *задуфалий* ‘гордовитий, пихатий’, *мосяжний* ‘мідний’, *штудерний* ‘хитрий, кмітливий’: Адже в нім пушка духу, такий *марний*, Сидить сердега і куняє, коли тут зі стропу стодоли вилазить знана відьма, стара Врублевска, брудна

і немита ... із *рапавими* ногами, Тут сливки дуже *тані*, кварта тільки 4 крейцари, ... його мачуха Васирина, що була за Тимофієм Кобзаєвим, ще його *первого* брата похресниця, – бо вона а Олексій Зелепуга, Штефанів син, то були якось в третім хресту, А людям хвалиться: – Нема, – каже, – як мій Стасьо мудрий! Там-то вам *штудерна* голова!

Із діалектних дієслів засвідчено *перепудити* ‘налякати’, *спублічити* ‘привселюдно зганьбити’, *лапати* ‘ловити’, *чипіти* ‘довго стояти на одному місці’, *банувати* ‘сумувати’, *пискувати* ‘сперечатися’, *кривати* ‘шкутильгати’: Наробив такого клопоту, що *перепудив* цілу бурсу, Так мене забездурно в церкві при людях *спублічити*, як би я вже була не знати яка, А що будете вночі робити? Миші *лапати*?

Вжиті в новелах і оповіданнях деякі наддністрянські діалектні прислівники, зокрема *туй-туй* ‘ось-ось’, *доста* ‘досить, достатньо’, *акурат* ‘саме так, якраз’, *файно* ‘гарно’ *тано* ‘дешево’, *глітно* ‘тісно’, *маркотно* ‘сумно’, *борше* ‘скорше’: Все він у Львові *борше* визнається, він там уже бувалий, *Туй-туй* і вже була б те вимовила, але Львів був недалеко, – О, є нас *доста*, слава Богу, – Ади! То *файно* називається.

Висновки. Отже, наддністрянський говір у художній мові О. Маковей представлений на всіх мовних рівнях: автор використав фонетичні, морфологічні, синтаксичні діалектизми, досить повно відтворено в новелах і оповіданнях наддністрянську діалектну лексику. Різномірні наддністрянські діалектизми функціонують у творах письменника передусім як компонент тогочасної західноукраїнської літературної мови, у деяких випадках – як стилістичний засіб.

Список літератури:

1. Грещук Василь, Грещук Валентина. Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Б. Голода. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. Дрогобич: Посвіт, 2011. С. 93–102.
2. Грещук В., Грещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. 309 с.
3. Жилко Ф. Т. Мова новел Марка Черемшини. *Українська мова і література в школі*. 1954. № 4. С. 20–31.
4. Кисілевський К. Надпрутський говір Стефаникових персонажів: Матеріали до словника. *Українське мовознавство в останній добі*. Рим, 1973. С. 153–189.
5. Кисілевський К. Мовні особливості наддністрянського гнізда. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. 169. Нью-Йорк; Париж, 1962. С. 28–297.
6. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова. К., 1960. 276 с.
7. Кобилянський Б.В. Про діалектизми в мові художніх творів та про мову творів В. Стефаника і М. Черемшини. *Наукові записки* [Львівського педагогічного інституту]. Серія філологічна. 1959. Т. 12. Ч. 2. С. 13–25.
8. Колоїз Ж.В. Діалектизми в романі Марії Матіос «Солодка Даруся». *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Вип. 4. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2010. С. 98–117.
9. Маковей О. Прижмуреним оком: Нариси й оповідання. Львів – Київ, 1923. 148 с.

10. Матвіяс І.Г. Відображення бойківського говору в художній прозі Івана Франка. *Культура слова*. 2005. Вип. 65. С. 21–25.
11. Матвіяс І. Відображення говорів у мові Леся Мартовича. *Культура слова*. Вип. 73. К., 2010. С. 80–84.
12. Матвіяс І. Говіркові риси в мові творів Ольги Кобилянської. *Українська мова*. 2010. № 1. С. 32–38.
13. Станівський М.Ф. Відбиття особливостей буковинських говірок у повісті О. Кобилянської «Земля» (фонетико-морфологічний нарис). *Наукові записки Чернівецького університету*. Т. 27. Серія філологічних наук. Вип. 4. Чернівці, 1958. С. 139–148.
14. Стецик Х. Наддністрянський говір у художній мові М. Шашкевича та Я. Головацького. *Українознавчі студії*. 2014-2015. № 15–16. С. 108–115.
15. Стецик Х.М. Наддністрянський говір у художній мові М. Яцкова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 300–303.
16. Стецик Х. Функції наддністрянського діалекту в художній мові А. Чайковського. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки* : збірник наукових праць. Випуск 38. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 298–302.
17. Стецик Х., Добровольська Л. Наддністрянський говір у художній прозі Б. Лепкого. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI(45), Issue: 152, 2018. P. 74–77.
18. Ціхоцький І. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації). Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Франка, 2006. 280 с.
19. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів, Нью-Йорк, 2008. 288 с.

Stetsyk Kh. M., Oksamytna L. B. UPPER DNIESTER DIALECTAL ELEMENTS IN THE ARTISTIC LANGUAGE OF OSYP MAKOVEY

The article of the analysis of a problem of interaction of a territorial dialect and literary language in the literary text is devoted. The language of Osyp Makovei's short stories and short stories has been studied from the point of view of the upper dniester dialectal features reflected in it. The peculiarities of the language process in Western Ukraine, which led to the writer's use of local dialects, are described. The non-standardization and non-codification of the contemporary Ukrainian literary language as factors of spontaneous, stylistically unmotivated use of dialectal language units by the author in literary texts are pointed out. Phonetic, morphological and syntactic dialectal features in Osyp Makovei's short stories and short stories are analyzed. Lexical dialectisms are highlighted, their thematic groups are characterized. The method of using dialects of different levels in works is investigated, their functions and status are determined. The inconsistency and inexpediency in the use of dialectal language means are pointed out. It was found that the spoken elements in the artistic language of Osyp Makovei are mostly an organic component of the then Ukrainian literary language. It is established that the dialectisms attested in the works are often deprived of stylistic load, their presence is due to the writer's orientation on the vernacular basis of the formation of the Ukrainian literary language. Cases of single stylistically conditioned use of dialect units in works of art are analyzed. As a result of studying the language of the author and the language of the characters of short stories and short stories, the composition of phonetic and grammatical dialects used in artistic texts with stylistic purpose – to reproduce the local color, linguistic characteristics of the characters, their social and regional identification, ensuring realism.

Key words: Upper Dniester dialect, dialecticism, literary language, author's language, the language of the characters.

Судук І. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ВИВЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ОТОЧЕННЯ ТЕРМІНА НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті описано методи вивчення лінгвістичного оточення фахової термінології студентами-іноземцями, що сприяють подальшому розумінню фахових текстів та успішному засвоєнню фахових дисциплін. Об'єктом дослідження стало лінгвістичне оточення терміна «нафта», оскільки методи вивчення нафтогазової термінології досі залишаються поза увагою мовознавців. Обґрунтовано потребу й можливість вивчення фахових термінологічних сполучень та читання текстів фахової тематики вже з першого семестру першого курсу. Сформульовано визначення поняття «лінгвістичне оточення». У процесі дослідження методом суцільної вибірки з текстів професійно орієнтованої тематики виділено конструкції, які становлять лінгвістичне оточення терміна «нафта», та описано методи і мету їх вивчення. Метою дослідження було розроблення завдань, які б забезпечили ефективно засвоєння термінологічних сполучень, що становлять лінгвістичне оточення терміна «нафта».

Унаслідок аналізу матеріалу дослідження виявлено низку словосполучень, у яких найчастіше вживається термін «нафта», визначено найбільш ефективні способи їх семантизації, після чого презентуємо студентам синонімічні ряди з виучуваною конструкцією, якщо такі наявні, граматично ускладнюємо її, додаючи інші члени речення, таким чином демонструючи особливості побудови речень в українській мові та готуючи студентів до читання й розуміння змісту професійно орієнтованих текстів.

Розроблено завдання на доповнення таких конструкцій відповідними даними, що передбачає набування навичок пошуку професійно орієнтованої інформації в Інтернеті. Граматичну й лексичну сполучуваність та використання в мовленні виучуваних конструкцій, що становлять лінгвістичне оточення терміна «нафта», синонімічні та антонімічні відношення між ними закріплюємо за допомогою низки лінгвістичних ігор.

Завершальним етапом вивчення конструкцій, що становлять лінгвістичне оточення терміна, є презентація їх у різних контекстах: у текстах професійно орієнтованої тематики та в післятекстових комунікативних завданнях, які передбачають використання інформації з тексту в усному мовленні.

Отже, вивчення лінгвістичного оточення того чи того терміна дозволяє з'ясувати його точне значення, найчастотнішу лексичну сполучуваність та будову синтаксичних конструкцій, у яких він найчастіше вживається, що полегшує розуміння змісту фахових навчальних текстів та сприяє більш ефективному засвоєнню фахових дисциплін.

Ключові слова: термін «нафта», лінгвістичне оточення терміна, професійно орієнтовані тексти, фахові дисципліни, семантизація термінів та термінологічних сполучень, передтекстові та післятекстові завдання, лінгвістичні ігри.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Нині у ЗВО України навчається значна кількість іноземних студентів. У багатьох із них мовою навчання є українська мова. Зараз докладно розроблена методика оволодіння нею для комфортної повсякденної комунікації студентів у побуті. Проте для них особливо актуальним є також оволодіння фаховою українською мовою, оскільки вже на першому курсі студентам читають низку професійно орієнтованих дисциплін, для успішного засвоєння яких студент повинен бути обізнаний бодай із найбільш часто використовуваними термінами свого фаху, розуміти їх значення і вживати на заняттях із цих дисциплін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Зараз багато дослідників методики викладання української мови як іноземної присвячують праці шляхам вивчення фахової термінології різних галузей. Зокрема, у значній кількості праць розглядають методи вивчення фармацевтичної та медичної термінології в іншомовній аудиторії (Г. Хирівська, Н. Авраменко, О. Литвиненко та Н. Харитоновна), термінології кіномистецтва (І. Василяйко), будівельної термінології (Л. Філюк), термінології конституційного права (П. Луньо), термінології та номенклатури лісівництва (О. Бурковська), економічної термінології (Н. Хібеба) тощо. Також вчені часто приділяють

увагу загалом методам вивчення української термінології іноземними студентами (О. Коляденко та Ю. Чернобров, Т. Михайлова, Т. Мельник, Л. Кісіль та ін.).

Актуальність дослідження. Проте досі не було об'єктом уваги дослідників вивчення лінгвістичного оточення терміна у текстах фахової тематики, тоді як прагмалінгвістична концепція вивчення фахової мови розглядає фаховий текст як найзмістовніший засіб вираження фахової мови, а лексика фахової мови розкриває свої властивості та ознаки тільки при дійсному, практичному її використанні у фахових текстах [5, с. 64]. Тому, на наш погляд, доцільним є вивчення зі студентами найбільш поширеного лінгвістичного оточення певного терміна до прочитання фахових текстів, під час прочитання й під час виконання післятекстових завдань, що допоможе студентам засвоїти значення низки пов'язаних із ним понять, його лексичну сполучуваність, поглибить розуміння значення терміна. Актуальність дослідження зумовлена й тим, що засвоєння лексичних одиниць у сполученні з іншими словами значно полегшується, і тим, що читання є головним джерелом поповнення рецептивного та репродуктивного словникового запасу тих, хто навчається [3, с. 233].

Під поняттям «лінгвістичне оточення» розуміємо найчастотнішу лексичну сполучуваність того чи того терміна та граматичні конструкції, у яких він найчастіше використовується.

Матеріалом дослідження ми обрали лінгвістичне оточення терміна «нафта», який входить до первинного базового словникового мінімуму студентів-іноземців, що навчаються за спеціальністю «Нафтогазова інженерія та технології». Означений мінімум містить лексичні одиниці, без володіння якими говоріння, слухання, читання та письмо з певної комунікативної теми чи з певної навчальної дисципліни, яку студенти вивчають у ЗВО, стануть взагалі неможливими [3, с. 235]. Вибір матеріалу дослідження зумовлений також тим, що методи презентації лінгвістичного оточення нафтогазової термінології для студентів-іноземців досі не були об'єктом спеціального вивчення мовознавців.

Джерелом фактичного матеріалу стали адаптовані тексти, тематично спрямовані на висвітлення стану нафтогазової промисловості в Україні і у світі, історію виявлення та використання нафтопродуктів, які дають змогу вводити спеціалізовану термінологічну лексику для студентів-іноземців нафтогазового профілю вже з першого семестру першого курсу. Ці тексти входять до

професійно-мовленнєвих блоків, вміщених у підручнику «Українська мова як іноземна», укладеному викладачами кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу [4]. Хоча Л. Кісіль стверджує, що, за її спостереженнями, іноземні студенти більш зацікавлено опрацьовують термінологію сучасних текстів науково-популярного стилю, періодичних видань за фахом лише на просунутому етапі вивчення української мови як іноземної [1, с. 52], з іншого боку, дослідниця зазначає, що вивчення професійно орієнтованої термінології іноземними студентами інженерно-технічних спеціальностей повинно мати послідовний і системний характер. Саме тому вже з першого семестру першого курсу вводимо у процес вивчення української мови як іноземної тексти, які містять спеціалізовану термінологію, використовуємо різні способи її семантизації та акцентуємо на її найчастотнішому лінгвістичному оточенні для вивчення її лексичної та граматичної сполучуваності, що є предметом розгляду у цій статті. Читання таких текстів та термінологічну роботу на їх основі практикуємо протягом усього першого курсу поряд із вивченням тем повсякденного комунікативного спрямування, що забезпечує постійну актуалізацію вже набутих знань.

Метою нашого дослідження є опис найчастотнішого лінгвістичного оточення терміна «нафта» у навчальних адаптованих текстах, використовуваних нами на заняттях з української мови як іноземної зі студентами спеціальності «Нафтогазова інженерія та технології», та методи його презентації та семантизації, розробити низку завдань, що забезпечать ефективне засвоєння лексем, пов'язаних із цим терміном та граматичних конструкцій, у яких ці лексичні одиниці найчастіше вживаються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо ознайомлення тих, хто навчається, з новою лексикою О. Тарнопольський зазначає, що поза контекстом воно неприйнятне, оскільки сприйняття ізольованого слова, сталого словосполучення тощо, відірваного від спілкування, не може дати тим, хто навчається, реального первинного уявлення про його функціонування і значення. Більше того, доцільно проводити показ і ознайомлення, використовуючи не один, а декілька контекстів, щоби продемонструвати якомога більше особливостей сполучуваності, вживання лексичної одиниці та її різні значення [3, с. 240].

Попри це, одним із передтекстових завдань, яке ми виконуємо зі студентами, є семантизація та граматичний розбір найбільш частотних слово-

сполучень із терміном «нафта», які будуть траплятися в текстах, що забезпечить надалі правильне розуміння змісту тексту загалом.

Так, найчастіше в текстах трапляється словосполучення *видобуток нафти*, щоб його семантизувати, використовуємо ілюстрації та відеоматеріали; у групах, які навчаються англійською мовою, додатково перекладаємо це термінологічне сполучення. Потім пропонуємо студентам самостійно пояснити його значення. Після цього презентуємо синонімічний ряд: *видобуток нафти* = *видобування нафти* = *нафтовидобуток*, зазначивши, що це абсолютні синоніми. Надалі ускладнюємо вивчене термінологічне сполучення спершу прикметниками-означеннями *світовий, промисловий*, звернувши увагу студентів на те, що слово *видобуток* – іменник чоловічого роду, отже: *промисловий видобуток нафти, промисловий нафтовидобуток*; а слово *видобування* – іменник середнього роду, отже: *промислове видобування нафти* (до цієї конструкції також подаємо студентам синонімічну – *нафтовий промисел*). Потім додаємо у виучувану конструкцію обставину *в Галичині*, пояснюємо, що ця граматична форма відповідає на питання *де?*, візуалізуємо на карті, де саме вівся найбільш активний видобуток нафти в нашому регіоні, і таким чином підводимо студентів до повного розуміння заголовка відповідного тексту, а також засвоюємо або повторюємо закони побудови українського речення. Щоб навчити студентів самостійної побудови подібних конструкцій, даємо завдання доповнити словосполучення *промисловий видобуток нафти (де?)* _____ назвою своєї країни та назвами країн, де найактивніше видобувають нафту у промислових обсягах. Якщо ці дані їм невідомі, студенти самі шукають їх в Інтернеті.

Таким чином, під час вивчення лише найчастотнішої лексичної сполучуваності певного терміна студенти опановують різноманітні види роботи для успішного вивчення української мови та професійного мовлення, такі як: побудова синтаксичних конструкцій в українській мові, узгодження членів речення, утворення місцевого відмінка іменників, а також пошук професійно орієнтованої інформації в Інтернеті.

На основі цих конструкцій також вводимо поняття про однорідні члени речення, зокрема про однорідні підмети (наприклад, *дослідження та видобуток нафти*). Таким чином ознайомлюємо студентів зі значенням у наведеному контексті слова «дослідження» (виявлення місць наявності нафти, її хімічного складу тощо), вивчаємо

сурядні сполучники, пояснюємо, що сполучник «та» має два значення (вживається у значенні сполучників «і (й)», «але»). В англомовних групах робимо це за допомогою перекладу, у групах, які навчаються українською мовою, – за допомогою ілюстрування функції сполучників, наприклад, кілька однорідних підметів об'єднуємо знаком «+» і підрядково під ним пишемо «і (й)», «та».

Вивчаючи поняття *райони нафтовидобутку*, будуємо речення з двокрапкою. Студенти мають завдання знайти в Інтернеті райони нафтовидобутку у своїй країні і доповнити речення: *У моїй країні є такі райони нафтовидобутку:...*

Так само докладно й комплексно (як на лексичному, так і на граматичному рівні) вивчаємо зі студентами інші часто вживані словосполучення, які містять термін «нафта»: *переробка нафти, поклади нафти, запаси нафти, родовище нафти / нафтове родовище, використання нафти / використовувати нафту* тощо. Щодо останнього наведеного словосполучення, то на основі його вживання в контексті привертаємо увагу студентів до засобів міжфразового зв'язку, коли вжите в попередньому реченні слово «нафта» замінюється надалі займенником «її». Щоби сформувати в студентів навички побудови елементів зв'язного тексту та закріпити вживання займенників у тексті, пропонуємо їм завдання, де підкреслене в першому реченні слово слід замінити відповідним займенником у правильному відмінку в другому реченні, на зразок: *1. Якась частина розлитої нафти з часом опускається на дно. Потім якась _____ кількість може піднятися вгору.* За зразком речень у вправі студенти повинні скласти кілька пар речень самостійно.

На основі змістового співвідношення більш ускладнених конструкцій, які включають лінгвістичне оточення терміна «нафта», пояснюємо студентам значення речень із причинно-наслідковим зв'язком між членами речення, на зразок: *Збільшення використання нафти і нафтопродуктів спричинило зростання світового видобутку нафти.* Це саме речення перебудовуємо так, щоб воно відображало відношення наслідку між членами речення: *Наслідком збільшення попиту на нафту і нафтопродукти стало зростання світового видобутку нафти.* Зміст цих речень унаочнюємо за допомогою відповідної діаграми із річного звіту НАК «Нафтогаз України» (рис. 1), таким чином додатково ознайомлюючи студентів із лексикою економічної тематичної групи, яка пов'язана з нафтогазовою справою (*попит і пропозиція*).

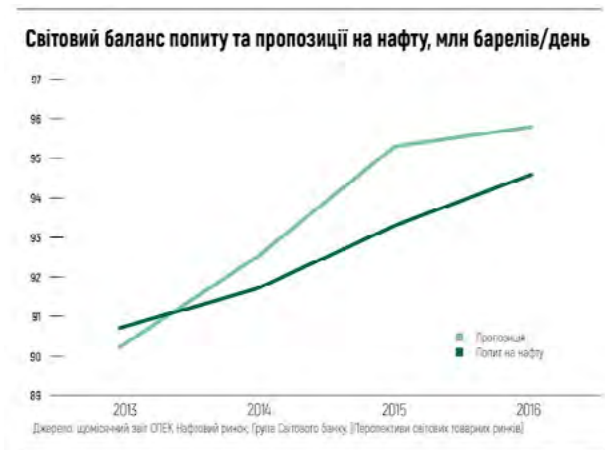

Рис. 1

Видом передтекстової лексичної роботи є й з'ясування родо-видових відношень між окремими поняттями. Наприклад, пояснюємо, що словосполучення *використання нафти* конкретизує значення словосполучення *використання корисних копалин*, розкриваємо значення терміна «корисні копалини» через відношення: *корисні копалини = нафта, газ, вугілля...*; пропонуємо студентам доповнити ряд самостійно, скориставшись пошуком потрібної інформації в Інтернеті, а також з'ясуємо, для чого використовують ті чи ті корисні копалини, таким чином збільшуючи словниковий запас потрібної термінологіки та наповнюючи термінологічні словники, які укладають студенти для користування на заняттях з української мови як іноземної та дисциплін фахового спрямування.

Родо-видові відношення між значенням словосполучень *родовище нафти* і *родовище вуглеводнів* студенти встановлюють самі, оскільки найпершим етапом передтекстової роботи була семантизація низки спеціалізованих термінів, про що йшлося в опублікованій нами розвідці [2, с. 153].

Зазначаємо також, що про нафту зокрема йдеться і у словосполученні *обсяг видобутку сировини*, конкретизуючи значення слова «обсяг» через синонім «кількість» та числове вираження, наприклад *10 мільйонів тонн*. Таким чином окреслюємо ряд гіперонімів, з якими співвідноситься гіпонім «нафта» (*корисні копалини, вуглеводні, сировина, джерело енергії*).

Лінгвістичне оточення терміна «нафта» містить, зокрема, контекстуально антонімічні словосполучення, поняття про які формуємо під час вивчення значення конструкцій *кустарні способи видобутку нафти – машинні способи видобутку нафти*.

Вказаними способами проводимо передтекстову роботу до всіх професійно орієнтованих текстів. Вивчені і впізнаванні конструкції дають студентам змогу зрозуміти зміст тексту, породжувати власне фахове мовлення на основі прочитаного, більш успішно виконувати післятекстові завдання.

Грамотичні особливості та лексичну сполучуваність і використання вивчених конструкцій, які становлять лінгвістичне оточення терміна «нафта», закріплюємо за допомогою низки лінгвістичних ігор, наприклад: хто швидше добре синоніми до поданого словосполучення, впише правильне закінчення (*використання нафт__ – використовувати нафт__*), добре антонім до словосполучення тощо.

Внаслідок передтекстового вивчення лінгвістичного оточення терміна «нафта» та прочитання низки професійно орієнтованих текстів студенти засвоюють ряд семантичних груп лексем, що формують у них стійке уявлення про основи нафтогазової справи. Зокрема, лексеми із семою кількості у лінгвістичному оточенні терміна «нафта» дають змогу студентам вивчити одиниці вимірювання нафти (*барелі* або *тонни*), конкретизувати динаміку зростання світового видобутку нафти в історичному аспекті (у які роки скільки видобували), з'ясувати, скільки відсотків світової нафти міститься в гігантських родовищах (і таким чином розкрити значення термінологічного сполучення «гігантські родовища»), одиниці вимірювання площі ділянок, де проводять видобуток нафти, скільки нафти видобуто зі старих свердловин, внаслідок чого їх подальше розроблення за допомогою сучасних технологій є перспективним, скільки нафти може витікати зі свердловини внаслідок аварії тощо. Крім того, під час вивчення цієї семантичної групи лексики студенти закріплюють навички прочитання власне кількісних та дробових числівників, засвоюють правила узгодження цих числівників з іменниками, для чого виконують додатково завдання на зразок: узгодьте іменники в дужках із запропонованими числівниками (*5 (тисяча, тонна); 500 (мільйон, барель)*).

Після цього здійснюємо моделювання ситуації, коли один зі студентів бере в іншого інтерв'ю (у групах, де навчаються студенти з різних країн, обов'язково обираємо «журналіста» й «респондента» різних національностей). Спершу «журналісти» формулюють запитання на зразок: *Скільки нафти зараз видобувають у вашій країні? Скільки родовищ у вас функціонує? Де вони розташовані?* тощо, а респонденти готують відповіді обов'язково повними реченнями, на зра-

зок: *У нашій країні зараз видобувають ... тонн нафти на рік*. Потім розігруємо комунікативну ситуацію з використанням запису «інтерв'ю» на диктофон із подальшим прослуховуванням, щоби студенти могли оцінити, наскільки вільно і зрозуміло вони висловлюються українською мовою. Такі рольові ігри дають змогу студентам більш упевнено почуватися під час опитувань на заняттях із фахових дисциплін.

Вивчаючи семантичні групи «продукти переробки нафти» та «застосування нафтопродуктів», студенти засвоюють значення синонімічних термінів «джерело енергії», «енергоносії» та «енергоресурси», а також низку термінів та термінологічних сполучень слів, що позначають нафтопродукти в сучасній промисловості, таких як *автомобільний бензин, дизельне паливо, освітлювальний газ, пічне паливо, нафтобітум, електродний кокс, моторні та індустриальні оливи, пластичні мастила та мастильно-охолоджувальні рідини, парафіни, розчинники (бензин, толуол), етилен, асфальт* тощо. Закріплюємо їх значення, вимову та написання за допомогою лінгвістичних ігор. Наприклад, хто зі студентів назве більше продуктів переробки нафти. Також завданням для роботи у малих групах може бути: «Зіставте подані на картках терміни та їх визначення». Крім того, надалі кожен зі студентів обирає картку з терміном – назвою нафтопродукту – та усно пояснює його значення, розповідає, для чого використовують цей нафтопродукт. На завершення передтекстового опрацювання цієї лексико-семантичної групи студенти складають ментальну карту «Продукти переробки нафти», метою створення якої є, зокрема, й закріплення правильного написання цих термінів.

Крім того, вивчаємо зі студентами такі лексико-семантичні групи, що входять до лінгвістичного оточення терміна «нафта», як «сучасні способи виявлення й видобування нафти», «вплив розливів нафти внаслідок аварій на екологію», «ринок нафти» тощо.

Наступним етапом вивчення лінгвістичного оточення терміна «нафта» є презентація його в різних контекстах, зокрема у фаховому тексті. Одним із післятекстових завдань є насамперед

доповнення діалогів, у яких використана інформація з тексту, та вивчення і розігрування їх. Наприклад, на основі тексту «Способи буріння» студенти доповнюють такий діалог:

Янніку, ти запам'ятав, які є _____?

Так, адже викладач докладно пояснив цю тему.

Я знаю, що є _____

_____ способи буріння, але не дуже чітко розумію, яка між ними різниця.

Ну, наприклад механічні способи буріння – це _____

_____

Таким чином, вивчені лексичні і граматичні одиниці, що становлять лінгвістичне оточення терміна «нафта», проходять три етапи актуалізації: у передтекстових завданнях, у науково-популярному тексті та в розмовному мовленні, що забезпечує високий ступінь їх засвоєння.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, передтекстове вивчення лінгвістичного оточення того чи того терміна дає змогу з'ясувати його точне значення, найчастіше лексичну сполучуваність та будову синтаксичних конструкцій, у яких він найчастіше вживається. Також студенти набувають навичок використання конструкцій, які містять фаховий термін, у власному мовленні, пошуку фахової інформації, яка стосується виучуваних понять, в Інтернеті; опановують гіперо-гіпонімічні відношення між поняттями, які вивчають. Все це полегшує розуміння змісту фахових навчальних текстів та сприяє більш ефективному засвоєнню фахових дисциплін. Закріплення вивченого мовного матеріалу відбувається за допомогою використання інтерактивних методів навчання: рольових, ситуативних та лінгвістичних ігор, роботи у малих групах.

Крім того, окреслення найчастотнішого лексичного оточення певного терміна у фахових текстах може слугувати джерелом укладання фахового словника-мінімуму для студентів-іноземців, зокрема словника термінів нафтогазової галузі, який нині відсутній, тоді як він міг би стати способом засвоєння студентами-іноземцями первинного базового словникового мінімуму та полегшити вивчення фахових дисциплін, зробити опанування ними більш ефективним.

Список літератури:

1. Кісіль Л.М. Термінологічна лексика як складник професійної підготовки студентів-іноземців у процесі навчання української мови. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 26. С. 49–53.
2. Судук І.І. Вивчення семантичного наповнення терміна «нафта» в навчальних текстах з української мови як іноземної. *Молодий вчений*. 2020. № 6 (82). С. 1521–55.
3. Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі : підручник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.

4. Українська мова як іноземна : навчальний посібник / М.І. Венгринюк, Н.В. Веселовська, О.Б. Литвин, М.П. Сахній. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2012. С. 107–164.
5. Шеремета К. Методологія вивчення фахових мов. *Advanced Linguistics*. 2020. № 6. С. 62–66.

Suduk I. I. THE STUDY OF THE LINGUISTIC ENVIRONMENT OF A TERM IN UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE LESSONS

The article describes the methods of studying the linguistic environment of professional terminology by international students, which contribute to the further understanding of professional texts and the successful mastering of professional disciplines. The object of the study is the linguistic environment of the term “oil”, since the methods of studying oil and gas terminology are still neglected by linguists. The necessity and possibility of studying professional terminological combinations and reading professional texts from the first semester of the first course is substantiated. The definition of “linguistic environment” was formulated. In the course of the study the constructions that make up the linguistic environment of the term “oil” and the methods and objectives of their study are described using the method of continuous sampling approach from the texts of professionally oriented topics. The aim of the study was to develop tasks that would ensure effective learning of the terminological combinations that make up the linguistic environment of the term “oil”.

It was identified a number of word combinations in which the term “oil” is most often used, determined the most effective ways of their semantization due to the analysis of the study material, then it was presented the students a synonymous series with the learned construction, if any available, grammatically complicate it by adding other sentence members, thereby demonstrating the features of sentence construction in Ukrainian and preparing students to read and understand the content of professionally oriented texts.

The author has developed tasks to supplement such constructions with relevant data, which provides the acquisition of skills to search for professionally oriented information on the Internet. Grammatical and lexical compatibility and use in the speech of the students of the constructions constitute the linguistic environment of the term “oil”, synonymic and antonymic relations between them are improved with a number of linguistic games.

The final stage in the study of constructions that constitute the linguistic environment of the term, is to present them in different contexts: in professional texts and in post-text communicative tasks, which provide for the use of information from the text in oral speech.

Thus, the study of the linguistic environment of a term allows to find out its exact meaning, find the lexical combination and structure of syntactic constructions, in which it is used most often, which facilitates the understanding of the content of professional educational texts and contributes to a more effective mastering of professional disciplines.

Key words: *term “oil”, linguistic environment of the term, professionally oriented texts, professional disciplines, semantizations of terms and terminological combinations, pre- and post-text tasks, linguistic games.*

Терентій А. С.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Куц Н. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Попова О. А.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У РОМАНІ Є. ГУЦАЛА «ПОЗИЧЕНИЙ ЧОЛОВІК»

У статті проаналізовано теоретичне підґрунтя фразеології як науки, її становлення, тлумачення основних термінів.

Досліджено фразеологічні одиниці на позначення якостей людини у романі Є. Гуцала «Позичений чоловік». Сформовано структурну класифікацію фразеологізмів з урахуванням частиномовної належності головного компонента, семантичних зв'язків між компонентами (якщо порівнювати фразеологізми зі словосполученнями або з реченнями), що дає змогу точніше розтлумачити значення фразеологізмів, передовсім у художніх текстах. Розкрито семантичну класифікацію, де висвітлено особливості семантики фразеологічних одиниць у художніх текстах загалом та фразеологізмів на позначення зовнішніх ознак людини в досліджуваному творі.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологія, структура, семантика, словосполучення, речення.

Постановка проблеми. Історичні витоки, становлення і розвиток є надважливим початковим етапом на шляху розуміння того чи того явища. Так, сучасна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню і становленню фразеології, оскільки саме фразеологічні одиниці пов'язують нас із мовним, культурним минулим наших прашурів, відображають їхні вірування, переживання, фізичний стан тощо.

Фразеологія становить необхідну ланку в засвоєнні мови, у підвищенні культури мовлення. Сталі вирази вміщують закодовану інформацію про минуле, про спосіб сприйняття світу нашими предками.

У сучасній українській фразеологічній системі особливе місце належить фразеологічним одиницям, які описують людину. Вважаємо за необхідне проаналізувати й охарактеризувати на матеріалі роману Є. Гуцала «Позичений чоловік» такі фраземи, оскільки вони не лише вирізняються метафоричністю, образністю, дотепністю, влучним змалюванням позитивних чи негативних характеристик людини, а й окреслюють концептуальну картину світу українців, що має тісний зв'язок із культурним кодом людини завдяки своїй неоднорідності.

Структура фразеологічних одиниць не проста, оскільки фразеологізм не тотожний слову, ця одиниця має складніший характер. Тому дослідження структурних особливостей є процесом багатоаспектним і різноплановим.

Семантика фразеологізму залежить від його компонентів, контексту, мети, емоційно-експресивного оцінного судження людини. Під час дослідження особливостей семантичного значення фразеологізму ми відкриваємо коди, що віддзеркалюють опис зовнішності людини, формування її світобачення, душевних переживань.

Дослідження структурно-семантичних особливостей фразеологічних одиниць викликає неабияку зацікавленість дослідників. У сучасній українській літературній мові структурна й семантична класифікації недостатньо проаналізовані мовознавцями, що є наслідком дискусій навколо фразеології як науки, кола її предмета вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема систематизації та класифікації фразеологічного складу мови постійно перебуває в полі зору українських мовознавців. Свідченням цього є низка монографій та дисертаційних праць дослідників, таких як: М. Алефіренко, А. Архан-

гельська, Ю. Прадід, О. Селіванова, Л. Скрипник, Н. Тодорова, Л. Щербачук.

Мета нашої роботи – розкрити структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць у романі Є. Гуцала «Позичений чоловік».

Виклад основного матеріалу. Пропонована наукова розвідка торкається вивчення фразеологічних одиниць опису людини. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити термінологічний апарат фразеології як науки, предмет її вивчення; 2) надати стислий аналіз структурних і семантичних особливостей фразем у художньому тексті; 3) виявити принципи розподілу фразеологізмів до тієї чи тієї групи.

Фразеологія є особливою галуззю мовознавства, що вивчає специфіку фразеологізмів як знаків вторинної номінації, їхнє значення, структуру, характер зовнішніх лексико-синтаксичних зв'язків, експресивно-стилістичні ознаки та системні зв'язки з іншими фразеологічними одиницями і словами. Одним із важливих завдань фразеології є дослідження національно-мовної своєрідності фразеологічних одиниць, що мають неповторний план вираження.

Як самостійний розділ лексикології фразеологія вперше була виділена Ш. Баллі. Передумови теорії фразеології були закладені в працях О. Потєбні, І. Срезневського, О. Шахматова і П. Фортунатова та інших. Дослідженню фразеологізмів присвячено чимало робіт українських та зарубіжних науковців. Останнім часом у лінгвістиці все більше вивчають традиційні дискусійні питання фразеології, такі як: класифікація фразеологічних одиниць, ознаки та критерії їх виокремлення, співвідношення фразеологізмів з іншими лінгвістичними одиницями. У цьому напрямі слід виділити роботи М. Алефіренко, Ю. Прадіда, А. Івченко, О. Селіванової, Л. Скрипник, В. Ужченко, Д. Ужченко.

За структурою фразеологізми найчастіше поділяють на словосполучення і речення. За семантикою надають перевагу або злитості компонентів фразеологічних одиниць (далі – ФО) (за В. Виноградовим), або, спираючись на структуру, розрізняють сполучення повнозначної частини мови зі службовою; сполучення двох повнозначних (будова словосполучення), ФО, організовані за моделлю речення (прислів'я, приказки).

Тож із погляду структурної організації ми поділили фразеологічні одиниці на дві великі групи:

1. Фразеологізми зі структурою словосполучення, де головним критерієм розмежування є поділ на головний і залежний компоненти. Такі

фраземи було поділено на поширені і непоширені. За частиномовною належністю ми розмежували іменні, дієслівні, прислівникові.

З-поміж іменних ми виокремили такі типи: **іменникові, прикметникові, займенникові.**

Іменні фразеологізми зі структурою **поширених словосполучень** мають один головний компонент і декілька залежних: **всякого діла мастак** складається з головного слова «мастак», вираженого іменником у називному відмінку однини, і двох залежних компонентів, іменника «діла» з означальним займенником «всякого», з атрибутивною семантикою. З подібною характеристикою функціонує і фразеологізм **одного поля ягоди**. Залежними словами можуть виступати прикметники: **на добрячі волоські горіхи**, іменники **як чорт грішну душу** з прийменниками або без них, **як дурень із писаною торбою, як козел на нові ворота**. Значна кількість фразеологічних одиниць уживаються зі сполучниками й частками.

Фразеологічні одиниці зі структурою **непоширеного словосполучення** складаються з одного головного й одного залежного компонентів. Наприклад, **дідько в греблі** складається з головного слова «дідько» і залежного «в греблі». Іменник «дідько» вживається в однині, у називному відмінку, а іменник «греблі» – у місцевому відмінку однини з простим прийменником «в», з атрибутивною семантикою. Схожим за структурою є фразеологізм **собака за возом**, де залежне слово в орудному відмінку. Також залежними компонентами в таких фраземах виступають прикметники, дієприкметники, іменники, які мають обставинні, об'єктні й атрибутивні відношення: **як посолений в'юн; як рак печений.**

Трапляються фразеологічні одиниці із сурядним зв'язком між компонентам: **ні живий ні мертвий.**

Високу частотність уживання мають дієслівні фразеологічні одиниці, які було поділено на **власне-дієслівні, дієприслівникові і дієприкметникові.** Незначну групу складають **прислівникові.**

Дієслівні фразеологізми зі структурою поширеного словосполучення найчастіше складаються з дієслова та іменника з прийменниками або без них: **стати кісткою в горлі, полізти до чорта на роги.** Іноді залежними компонентами виступають прикметники: **сипати із порожнього в пусте**, де фразеологізм має структуру поширеного словосполучення. Головний компонент – інфінітив дієслова «сипати», два залежних компоненти – «із порожнього в пусте». Перший компонент – суб-

стантивованій прикметник із простим прийменником + прийменник з іменником з обставинною семантикою способу дії.

Дієслово здебільшого уживане у формі інфінітива доконаного або недоконаного виду, рідше трапляються особові форми дієслів.

2. Фразеологізми зі структурою речення, де головним критерієм розрізнення виступають умовні головні та другорядні члени речення, також було поділено на поширені і непоширені (подібно до речень).

У фразеологічних одиницях зі структурою поширеного речення виділяємо граматичну основу, підмет і присудок, і другорядні члени речення: означення, додаток, обставина. Наприклад, *вовка зловила за вуха* є односкладним, де головний член – дієслово минулого часу, і два другорядні члени, виражені додатками, а *душа в п'яти сховалася* складається з умовного підмета, вираженого іменником «душа», і присудка, дієслова минулого часу, третьої особи однини, таке речення є двоскладним, поширеним, адже має другорядні члени – іменник з прийменником «в п'яти», вираженим обставиною місця.

У фразеологічних одиницях зі структурою непоширеного речення виділяємо тільки головні члени речення: підмет і присудок. Наприклад, *очі горять* має підмет – іменник у множині «очі», присудок – дієслово недоконаного виду, теперішнього часу, третьої особи множини «горять». Окремі речення можуть містити сполучники й підсилювальні (модальні) частки: *коли гедзь вкусить; нехай і лизень злизе*.

За семантичними характеристиками ФО ми об'єднали у дві великі групи:

1. Зовнішні ознаки людини, де представлені фраземи, що вказують на візуальні ознаки. У межах цієї групи було виокремлено такі підгрупи: **дія людини і характеристика зовнішності людини**.

У підгрупі **дія людини** визначено такі розряди: **спосіб дії, дії одних людей стосовно інших, виконання дії і результат дії**.

Для опису зовнішніх ознак характерні частотні фраземи з соматичним компонентом, особливо виділяються з загального контексту ті, що відображають процес говоріння, наприклад ідіома *аж за вухами лящить* у своїй структурі має соматизм «вухо» – «це орган, що працює для сприймання звуку», який не означає дію, що виконує цей орган. У словнику знаходимо таке значення фразеологізму: «жадібно, з великим апетитом; швидко». Фразема має значення способу спожи-

вання їжі. Знаходимо у романі Є. Гуцала синтаксичну конструкцію з фразеологізмом способу дії: *«Одарка Дармограїха говорить, як сніг сипле, а я сиджу за столом, як на помості, і їм, аж за вухами лящить»* [3, с. 50], де фразеологічна одиниця не має негативної конотації.

Доволі розповсюджені фразеологізми, у яких значення містить порівняння із тваринами. Зоофраземи *неначе пса макогоном; горнути змію до грудей; конем не об'їдеш; як риба з водою; як сич на сову; церковна миша; як козел на нові ворота* і ті, що мають протилежне від словникового значення, *пошити в дурні; циганський піт не пройма*. Тлумачення цих фразеологізмів подає фразеологічний словник. Хоча в нашій мовній картині світу присутні різні асоціації, але вони інколи не допомагають нам відтворити правильне значення фразеологізму.

2. Внутрішні ознаки людини, де репрезентовано ФО, що описують якості людини, приховані від людського ока, вони можуть бути надбані або вроджені. У цій групі були виділені такі підгрупи: **психологічний стан (позитивний/негативний), навички та вміння, риси характеру**.

Позитивний психологічний стан, який заслуговує схвалення та має бажані якості, властивості.

Фразеологічна одиниця *мов за кам'яною горою* у лексикографічному джерелі зазначає: «Під чимось надійним захистом, без клопотів тощо; позбавлений турбот, захищений» [10]. Слово «камінь» асоціюється з чимось надійним і міцним, а ми завжди прагнемо саме такого у своєму житті, тому це викликає тільки позитивні емоції. У контексті фразема реалізується таким чином: *«Тому-то я й позичила тебе в Мартохи, щоб бути за тобою, мов за кам'яною горою»* [3, с. 53].

Фразеологізм *у самісіньке серце* в лексикографічному джерелі зазначає: «Дуже сильно, надзвичайно» [10]. У контексті він функціонує для опису надзвичайного, позитивного стану людини: *«Зачарований, вражений у самісіньке серце, я забув про наїдки та напої, бо нарешті вони вже не мали наді мною недавньої влади, натомість Мартоха забрала владу і над моїми очима, і над душею моєю, й над серцем»* [3, с. 400]. Для українців серце – «перш за все любов, лагідність, співчуття, радість, щастя» [9, с. 264–265]. Здавна воно символізує життя, бо коли перестає битися, життя закінчується; символізує почуття взагалі, «бо коли людина лякається, гнівається, любить, радіє, вона відчуває, як серце б'ється, ніби хоче вискочити з грудей» [4, с. 536]. Компонент фраземи *серце* співвідносний з тілесним кодом культури,

який указує на всю сукупність уявлень про серце не тільки як про центр фізичного життя людини, але і як про зосередження її істинних почуттів і бажань [9, с. 631].

Запропонована підгрупа не вирізняється частотою вживання у контекстах, але функціонування представлених одиниць має свої особливості: лексикографічне значення фразеологізму не завжди характеризує чітко виражений позитивний або негативний стан людини: *вві сні; перехопило подих; у самісіньке серце; не вірити своїм вухам; об поли руками вдарити*. Для точного окреслення потрібен контекст. Тільки фразема *мов за кам'яною горою* має чітке визначення позитивного стану людини.

– **Негативний психологічний стан**, де представлені фразеологічні одиниці на позначення поганих властивостей, якостей, негативного призначення. Помітною особливістю, на наш погляд, є критичне ставлення людини до своїх дій, вчинків, рис характеру, негативних проявів поведінки, тому ця група вирізняється високою частотою вживання.

Фразеологічні одиниці *вуха зав'яли; душа в п'яти сховалась; заломлювати руки; очі полізли на лоба; серце тенькає; нехай і лизень злиже; жижки дрижать* теж мають в описі зовнішніх ознак людини соматичні елементи. Ця особливість допомагає краще зрозуміти їхнє значення без лексикографічного довідника, бо стан, який описується цими фраземами, відомий кожній людині. Проаналізуємо фразеологічні одиниці, що мають у своїй структурі не часто вживані, застарілі назви частин тіла *нехай і лизень злиже і жижки дрижать*. Наприклад, *лизень* – язик великої рогатої худоби [Словники України 2008], але цей фразеологізм не має у своїй структурі елементу, який хоча б частково пояснював нам значення фразеологізму. У такому разі звертаємось тільки до словника: «Уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, зневаги до когось, недоброго побажання комусь» [Словники України 2008]. У контексті реалізується таким чином: «А нехай отаким, як бузувірська мордяка, і світ замакітриться, нехай і лизень злиже» [3, с. 147]. А ось фразема *жижки дрижать*, хоч і має у своїй структурі не зовсім зрозумілу нам частину тіла «жижки» – «задня сторона колін, підколінні сухожилки» [Словники України 2008], але має у своїй структурі дієслово «дрижать», що вказує на негативний стан людини. У лексикографічному джерелі фразеологізм має таке значення: «у кого-небудь з'являється почуття страху перед кимсь-чимсь» [Словники України

2008]. У контексті реалізується таким чином: «Од страху дзигарі мені у скронях б'ють, серце тенькає, душа в п'яти сховалась, жижки дрижать – такого ляку нагнав на мене той погляд із бузини» [3, с. 174]. Зазначимо, що деякі фразеологізми неможливо зрозуміти без словника, бо їхні елементи не відтворюють навіть часткового значення. Такі одиниці В. Виноградов визначив як «фразеологічні зрощення».

ФО, що характеризують психологічний стан людини, можна розмежувати на фраземи з відтінком позитивного і негативного стану. Такі фразеологізми у своїй структурі можуть мати елемент, який частково буде наближати нас до розуміння семантики фразеологізму, наприклад дієслово, соматичний елемент або порівняння з твариною. Але є такі, значення яких ми можемо знайти лише в лексикографічному джерелі.

– **Навички та вміння**, ця група характеризує фраземи на позначення здобутих протягом життя якостей людини. **Уміння** – це готовність людини успішно виконувати певну діяльність, яка ґрунтується на знаннях і навичках. **Навички** розглядають як дію, доведену внаслідок багаторазових повторень до досконалості виконання.

Фразеологічні одиниці *в ліве ухо влізти, з правого вилізти; за розум братись; не сушити собі голови* у своїй структурі мають соматичний елемент. Однак цього недостатньо для глибшого розкриття семантичних особливостей сталої словосполуки. Тому звертаємось до лексикографічного джерела. Фразеологізм у *ліве ухо влізти, з правого вилізти* має таке значення: «Уміти викрутитися з будь-якої складної ситуації, знайти спосіб уникнути небезпеки; бути спритним, винахідливим, хитрим» [Словники України 2008]. У контексті реалізується з позитивною конотацією: «Друге, здається нам, що раз ти годен в ліве вухо влізти, а з правого вилізти, то й скарби тобі відкриваються, тільки ти ховаєси зі своєю тасмницею» [3, с. 273]. Фразеологічна одиниця *за розум братись* у словнику має таке тлумачення: «Ставати розсудливішим, розумнішим; поводити себе розумно, діяти розсудливо» [10]. Наведемо приклади з роману: «Говорять, що й чорт на старість подався в монахи, щоб у монастирі заломлювати гріхи, то й мені, Хомі Прищепі, пора за розум братись...» [Гуцало 2018, с. 230]. У контексті ця фразема використовується з іронією. Фразеологічна одиниця *не сушити собі голови* має таке значення: «Напружено думати, роздумувати над чимось, шукаючи розв'язання якихось проблем» [10]. Наведемо приклади з контексту: «У колгоспі

матимеш і не багато, й не мало, а рівно стільки, скільки треба, щоб не сушити собі голови» [3, с. 266].

Зазначимо, що в цій групі є фразеологізми, що мають різні конотації опису людини, як позитивні, так і негативні. Ці значення і порівняння відображаються зокрема й у культурних символах, своєрідно позначених у внутрішній формі стійких висловів у мовній картині світу – основній смисловій базі семантичної системи.

– **Риси характеру**, де виокремлені фразеологічні одиниці, які характеризують індивідуальні й звичні форми поведінки людини у відповідних ситуаціях, у яких реалізується її ставлення до дійсності.

Наведені фразеологічні одиниці мають соматичний елемент *сіллю в оці, вовка зловила за вуха, гостре око, комар носа не підточить, не лізла по слово за пазуху*. Зокрема фразеологізм *сіллю в оці* в лексикографічному джерелі має таке значення: «Бути неприємним, завдавати прикросів кому-небудь; заважати комусь або дратувати когось» [Словники України 2008]. У романі цей

фразеологізм реалізується у такий спосіб: «*Ой Хомонько, став ти мені хріном у носі, став мені сіллю в оці!*» [3, с. 59].

Для опису внутрішніх ознак людини характерні також зоофраземи *мов сич на вітер; муха укусила; коли гедзь вкусить; надуться індіком*, фраземи із соматичними елементами *в ліве ухо влізти; з правого вилізти; за розум братись; не сушити собі голови* і ті, що мають протилежне значення, *ні швець, ні кравець, ні в дуду грець*. Під час уживання кожного фразеологізму присутня особлива емоційно-експресивна забарвленість слова, яка може виражатись як позитивною, так і негативною конотацією.

Висновки. Отже, спираючись на проведений ґрунтовний аналіз структурно-семантичних особливостей фразеологізмів у романі Є. Гуцала «Позичений чоловік», можна дійти висновку, що подібний детальний аналіз впливає на розуміння фразеологічних одиниць певної мови, смислово точність їхнього відтворення у контексті, що сприятиме подальшому глибинному опрацюванню ФО в межах однієї мови або на міжмовному рівні.

Список літератури:

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології: монографія. Харків : Вища школа, 1987. 136 с. URL : <https://docviewer.yandex.ru/view/> (дата звернення: 2.06. 2020).
2. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на-Дону, 1964. 280 с. URL : <https://www.riash.ru/jour/article/viewFile/75/75> (дата звернення: 25.05. 2020).
3. Гуцало Є.П. Позичений чоловік : роман. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. 464 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
5. Прадід Ю.Ф. Структурно-граматичні групи фразеологізмів та їх функції у мові газети. У царині лінгвістики і права : монографія. Сімферополь, 2006. С. 5–8.
6. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
7. Селіванова О.О. Особливості когнітивної проєкції синтаксичних структур українських фразеологізмів. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2004. Вип 34. Ч. I. С. 354–359.
8. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1973. 270 с.
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
10. Словники України on-line. Український мовно-інформаційний фонд НАНУ. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/LSlist/> (дата звернення: 19.09.2020).
11. Тодорова Н.Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах : дис. ... канд. філолог. наук 10.02.17. Львів. 2018. 244 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/12/dis_todorova.pdf
12. Щербачук Л. Ф. Культурні коди через призму неґації у фразеологічній системі української мови. Мовні і концептуальні картини світу : *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Симферополь, 2014. № 1. Т. 27 (66). Ч.1. С. 134–138.
13. Щербачук Л.Ф. Харчовий код культури в контексті фразеології : збірник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. Вип. 37. С. 476–481.

Terentii A. S., Kushch N. V., Popova O. A. A STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTIC OF IDIOMS IN A Y. HUTSAL'S NOVEL "THE RENTED MAN"

A theoretical background of phraseology as the science, its establishment, the interpretation of the main terms were analyzed in this article. The structural and semantic classifications of phraseological units available in Slavic linguistics are generalized.

The phraseological units for indexing the traits of a person in Y. Hutsal's novel "The Rented Man" were researched. The structural classification of idioms were formed, including the belonging of the main component to the part of the speech, semantic relationship between components (if to compare the idioms with collocations and sentences), that gives us an opportunity to interpret the meaning of idioms in the fictional texts better. The difficult structure of phraseological units is determined, because phraseology is not identical to a word, this unit has a more complex character.

A semantic classification is discovered, where the semantics' peculiarities of idiomatic units are shown – in the fictional texts overall; and, idioms for the indexation of the external traits of a person in the studied text were discovered and shown in the work as well. It is established that the semantics of phraseology depends on its components, context, purpose, emotionally-expressive evaluative judgment of a person.

It is revealed that such a detailed analysis affects the understanding of phraseological units, the semantic accuracy of their reproduction in the context, further in-depth study of phraseology within one language or at the interlingual level.

Key words: *phraseological unit, phraseology, structure, semantics, collocation, sentence.*

Щербак О. В.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО КІНОТЕКСТУ: НЕЙРОЛІНГВОСЕМІОТИЧНЕ БАЧЕННЯ

У статті презентовано модель нейролінгвосеміотичної структури українського публіцистичного кінотексту. Розмежовано поняття «документальний» і «публіцистичний» з акцентом на релевантності останнього в кінодискурсивній площині, а також основний фокус зосереджено на понятті «публіцистичний кінотекст», дефінованому як вид кінотексту в його класичному розумінні, вербальні складники якого корелюють із маркерами публіцистичного стилю.

Здійснено аналітику існуючих моделей структурної організації кінотекстів і помічено, що відповідна операція здійснюється на платформах власне-семіотики, когнітивної семіотики та лінгвосеміотики. У зв'язку із цим запропоновано поєднати інструментарій власне-семіотики з нейролінгвістичним програмуванням і представити відповідну структурну модель кінотекстів.

З опертям на Мілтон-модель, розроблену в парадигмі нейролінгвістичного програмування, а також з урахуванням власних спостережень щодо специфіки представлення кінотекстів виведено формулу їхнього стратегічно-тактичного впливу. Запропоновано її аббревіатурний запис: 5 Look АВТІА, що розшифровується відповідно до цільового праксису стратегій впливу: фокусування уваги адресатів на проблемі (LOOK AT), огляд подій минувшини (LOOK BACK), звернення до думки свідків та експертів (LOOK TO), дослідження фактів (LOOK INTO), прогнозування подій у майбутньому (LOOK AHEAD). Кожна із значених стратегій реалізує свої тактики впливу, причому вони збігаються з Мілтон-модельними процесами. Для стратегій LOOK AT і LOOK BACK характерними є процеси упуцнення, для стратегії LOOK TO – процеси узагальнення та почасти викривлення, для стратегії LOOK INTO – процеси викривлення, а для стратегії LOOK AHEAD – синтез усіх вищезгаданих процесів.

Виявлено, що для стратегій, які об'єктивуються однією чи двома тактиками, актуальною є вербалізація за допомогою лексем, що мають статус знаків-індексів та рідше знаків-символів. Стратегія, що об'єктивується шляхом синтезу всіх можливих тактик або процесів НЛП, відзначається наявністю і знаків-копій.

Ключові слова: публіцистичний кінотекст, Мілтон-модель, упуцнення, узагальнення, викривлення, індекс, копія, символ, стратегія, тактика.

Постановка проблеми. Поняття «кінотекст» має дуплексивну генезу, експонуючи лінгвістичний термін «текст» (у його широкому розумінні) на реалії, пов'язані з таким видом мистецтва, як кіно. Історія не приховує той факт, що поява ґрунтовних наукових досліджень кінотекстів не збігається з моментом виникнення самого кінематографа (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.), а припадає лише на 60-ті рр. ХХ ст., коли «межі кінофільмів як творів мистецтва руйнуються і кінотекст починають інтерпретувати як складник різнорідних культурних практик – гендерних, вікових, етнічних, професійних тощо» [13, с. 90]. У зв'язку із цим «пальму першості» серед дослідницьких платформ довгий час тримає семіотика, що, зрештою, послужило автономізації семіотики кіно як напрямку (див. праці П. Пазоліні, К. Мец, У. Еко,

Ю. Лотман). Однак твердження французького філософа та семіотика Р. Барта про те, що «глядач відчуває жах перед смисловою невизначеністю іконічних знаків, і саме мовне повідомлення виступає одним із прийомів подолання цього жаху» [1, с. 260], активізувало інтерес до кінотекстів і з боку лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спочатку кінотекст почав обстежуватися під кутами зору структурної лінгвістики (М. Давидова), перекладознавства (А. Корячкіна), комунікативної лінгвістики (О. Пронін), лінгвокультурології (М. Єфремова, Г. Слишкін) та психолінгвістики (Т. Винникова), хоч своєрідним теоретичним опертям продовжувала залишатися семіотика. Сьогодні відповідна традиція зберігається, проте наявні студії відзначаються вже синтезацією

в рівних частках методологій семіотики з різними галузями лінгвістики, щоправда, найбільшою мірою експлуатується когнітивно-семіотичний аспект (див., напр., дисертацію Т. Лук'янець), що допоки не дає вичерпного уявлення про впливовість структурної організації кінотекстів, хоч і визнає потужність їхньої впливової функції. Відтак убачається логіка в об'єднанні методологічних платформ семіотики та нейролінгвістичного програмування з огляду на наявність в останньої інструментів виявлення впливової динаміки різноманітних мовних і мовленнєвих повідомлень. З урахуванням того, що зазначена дослідницька операція в науковій парадигмі здійснюється вперше, це й указує на актуальність пропонованої розвідки, що, своєю чергою, пояснюється необхідністю отримати цілісне уявлення про нейролінгвосеміотичну тектоніку кінотексту, а також посилюється через звернення до зразків українського публіцистичного кіно як матеріалу для верифікації основних гіпотез статті.

Постановка завдання. Мета роботи – презентація моделі нейролінгвосеміотичної структури публіцистичних кінотекстів. Для досягнення поставленої мети маємо розв'язати такі завдання: 1) дефінувати центральне поняття дослідження – «публіцистичний кінотекст»; 2) здійснити аналітику існуючих моделей структурної організації кінотекстів; 3) запропонувати авторську модель структурної організації публіцистичних кінотекстів, спираючись на методологічний фундамент нейролінгвістичного програмування та семіотики.

Об'єктом дослідження обрано феномен публіцистичного кінотексту, а предметом – нейролінгвосеміотичну структуру його вербального рівня.

Джерельною базою послужив українськомовний публіцистичний (документальний) фільм «Помаранчева революція: гострі кути круглих столів» (ТК «ІСТV», 2020 р.) загальною тривалістю 36 хв. До фактичного матеріалу ввійшло близько 1500 слів.

Проведенню дослідження посприяло використання низки методів. Серед загальнонаукових методів для висвітлення теоретичних положень наукової статті, оброблення зібраного фактичного матеріалу та презентації отриманих результатів особливо прислужилися описовий і метод спостереження, а також методи аналізу, синтезу й узагальнення. Завдяки методу моделювання створено нейролінгвосеміотичну модель структури публіцистичного кінотексту, чому додатково посприяли й такі спеціальні методи,

як метод семіотичного аналізу, метод Мілтон-модельної ідентифікації, а також метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Термін «кінотекст» у лінгвістичній парадигмі налічує чимало дефініцій. Зокрема Т. Крисанова вважає його результатом кінодискурсу [9, с. 81], Д. Гайданка – суто вербальним компонентом кінодискурсу [4, с. 73], М. Єфремова та О. Анисімова – різновидом креолізованого тексту [6, с. 4]. Попри неоднотайність у розумінні сутності цього поняття, вчена спільнота все ж має однаковий погляд на виокремлення різновидів кінотекстів, здійснюючи класифікаційні поділи з опертям на окреслені кінознавцями шляхи розвитку кінематографії – «лінії Люм'єра» та «лінії Мельєса», де «перша, «реалістична», поклала початок документальному кіно, а друга, «видовищна», – художньому» [12, с. 37]. Відтак маємо два різновиди кінотекстів – документальні та художні. Якщо ж на поняття «художній кінотекст» у науковій думці вже сформувалося єдине бачення і його втрадиційовано трактувати як текст художнього фільму (Ю. Лотман), то поняття «документальний кінотекст» ще вивчається. Цей термін до вокабулярію наукової громади й пересічних адресатів кінокомунікації ввів британський режисер і критик Дж. Гірсон у 1926 р., згодом ставши «одним із теоретиків, які вплинули на визначення природи документального кіно» [16, с. 90]. Проте тривалі спостереження Д. Кармайкл та Р. Адріан дали підстави заперечити доцільність уживання поняття «документальний», оскільки, як запевняють дослідниці, засоби представлення цього кінонічим не відрізняються від інструментів художнього й «по суті змінюють об'єктивність документального і, можливо, більш влучно, його варто називати творчою публіцистикою» [14, с. 8]. Ми, своєю чергою, також поділяємо цю думку, наполягаючи лише на більшій коректності оперування терміном «публіцистичний кінотекст» з огляду на доведений наукою факт про те, що «документальний фільм тяжіє до публіцистичного стилю» [12, с. 41]. У зв'язку із цим публіцистичний кінотекст трактуватимемо як різновид кінотексту, в якому за допомогою комбінації знаків різних семіотичних систем презентується авторський та / або колективний погляд на факти й події, що мали місце в реальності, а вербальні складники є маркерами публіцистичного стилю.

Виокремлення структурних складників кінотекстів, у т. ч. і публіцистичних, залежить від обраного підходу до здійснення відповідної

наукової ініціативи. Із позицій власне-семіотики кінотекст може членуватися на кадри [15, с. 128]. З когнітивно-семіотичного кута зору кінотекст містить знакові системи для зорового та слухового сприйняття [3, с. 9]. Фахівці з лінгвосеміотики в кінотекстах убачають зображальні та словесні знаки (Ю. Лотман); портретну, лінгвістичну та звукову кодові системи (У. Еко); а також лінгвістичну та нелінгвістичну кодові системи, що оперують знаками різного роду (М. Єфремова) [6, с. 4–5]. Однак структурна організація публіцистичних кінотекстів, основними функціями яких, на думку Г. Слишкіна, є інформаційна та впливова [12, с. 41], ще не розглядалася одночасно з позицій семіотики й нейролінгвістичного програмування (далі – НЛП), якраз і «направленого на дослідження когнітивних структур людини, пов'язаних зі специфічними процесами діакризації метатексту дійсності та відповідною експлікацією вербалізованих і аналогових моделей у полікомунікативних площинах» [8, с. 127].

НЛП – це «міжгалузевий напрям оптимізації комунікативних процесів і комунікативного впливу» [10, с. 698]. У його арсеналі міститься чимало технік, «описаних у вигляді моделей» [10, с. 700]. Проте, за твердженням Т. Ковалевської, на особливу увагу з-поміж наявних понад 35 моделей заслуговує т. зв. Мілтон-модель з огляду на те, що саме вона «має на меті не смислову конкретизацію мовлення, а оптимізацію його сугестивних (чит. – і сугестійних. – О. Щ.) властивостей, спрямованих переважно на підсвідомість, що зближує її з гіпнотичними технологіями, увиразнюючи актуальність відповідних досліджень, оскільки феномен гіпнозу становить найвищий ступінь впливу як такого» [7, с. 119]. У ній також міститься систематизований перелік мовних одиниць, що генерують такі процеси НЛП, як упушення, узагальнення та викривлення. Розглянемо їх та проілюструємо прикладами з обраного для дослідження кінотексту.

Процес упушення передбачає вилучення «з поверхневої репрезентації певних значущих частин глибинної структури» [7, с. 119], що досягається за допомогою а) номіналізацій (віддієслівних іменників): *Міжнародні спостерігачі зафіксували численні порушення з обох боків*; б) неспецифічних дієслів (пасивних дієслів та присудкових форм на -но, -то): *Уже опрацьовано 99, 38 % протоколів*; в) неспецифічних номенів (абстрактних іменників): *Бурхливий політичний Хрещатик: опозиція називає вибори сфальсифікованими і обіцяють домогтися перемоги до кінця*.

Процес узагальнення «відображає заміщення цілої категорії явищ певним елементом, наявність якого в заміщуваній категорії є лише одним випадком» [7, с. 119], у зв'язку із чим у його межах провідна роль належить а) універсальним квантифікаторам (підсилювальним часткам, означальним займенникам та деяким кількісно-означальним і обставинним прислівникам): *Вони знали, тільки самі українці мають розібратися у своїх протиріччях і визначити своє майбутнє; Не сталося кровопролиття, яке поставило б під загрозу не лише місію міжнародних посередників, але і взагалі збереження громадянського миру в Україні, тоді вкрай хиткого*; б) модальним операторам можливості / необхідності: *Здавалося, ми не могли нічого зробити*.

Процес викривлення є «вербалізацією гіпотетично змодельованого доквілля з неідентифікованими в попередньому досвіді складниками» [7, с. 119] й реалізується в таких синтаксичних комплексах, як: а) пресупозиції (маркери імпліцитної інформації): *Київ помаранчевих тижнів був буремним місцем* (пресупозиція: Помаранчева революція – буремна подія); б) каузальні комплекси (причинно-наслідкові відношення між частинами висловлень): *Що далі втрачав стратегічну перевагу Янукович, то більше роздратування висловлювала Росія*; в) читання думок (апріорне моделювання): *Знаєш, ми хочемо дочекатися рішення Євросоюзу, узгодити все з ним*.

Наведене уяскравлює нейролінгвістику публіцистичних кінотекстів, однак у спробах представити їхню структуру з урахуванням нейролінгвосеміотичних характеристик, насамперед вербального рівня, вважаємо доцільним спиратися певною мірою на ідею про стратегічно-тактичний вимір комунікації, що вможлиблює детальний опис механізму впливу, оскільки стратегія презентує «правила і послідовність комунікативних дій, яких дотримується адресант» [2, с. 119], а тактика – «визначену лінію поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного» [2, с. 120]. Рациональність сортування різноманітних технік впливу за таким принципом у науці вже доведено (див. праці І. Авдєєнка, О. Горячева, О. Макєдонової, О. Попової, С. Романюк, Т. Семенюк), хоч і без акценту на семіотичну генезу тексту як продукту комунікації. Через це ми пропонуємо в нейролінгвосеміотичному моделюванні структури публіцистичного кінотексту стратегію впливу пов'язувати з його основними репрезен-

тативними блоками, яких, на нашу думку, можна виокремити до п'яти: фокусування уваги адресатів на проблемі (відповідає фразовому дієслову англійської мови LOOK AT), огляд подій минувшини (LOOK BACK), звернення до думки свідків та експертів (LOOK TO), дослідження фактів (LOOK INTO), прогнозування подій у майбутньому (LOOK AHEAD). Відзначимо, що в деяких кінотекстах певні репрезентативні блоки можуть бути відсутніми, що залежить більшою мірою від проблематики фільму. Однак стратегічно структура публіцистичного кінотексту в загальному вигляді цілком відповідає формулі **5 Look ABTIA**, у якій англійське фразове дієслово *look* презентує щонайперше первинний спосіб засвоєння кінотексту, абрєвіатуру ж *ABTIA* утворено з початкових літер допоміжних слів вищезазначеного дієслова, що якраз і вказують на цільовий праксис кожного репрезентативного блоку. Своєю чергою, тактиками для реалізації стратегій публіцистичного кінотексту можуть виступати розглянуті вище Мілтон-модельні процеси НЛП, що презентуватимуться за допомогою мовних знаків із різним семіотичним статусом (відповідно до класифікації Ч. Пірса). Пояснимо детальніше.

Стратегія LOOK AT щонайперше вербалізується в групі висловлювань, що становлять собою зачин кінотексту й належать до реплік автора кінофільму, який може мати явну (наприклад, журналіст) чи приховану присутність у кадрі (зокрема, диктор, який озвучує закадровий текст) і має на меті сфокусувати увагу адресатів кінокомунікації на проблемі / події, про яку йтиметься далі. Для реалізації цієї стратегії в площині нашого фактичного матеріалу актуальною виявляється тактика, пов'язана з процесом упушення, генерованим передусім неспецифічними номенами: *Воно стало символом перемоги суспільства, яке готове відстояти власні інтереси, і влади, яка вмє йти на діалог*. Відзначимо, що виділені лексеми позначають «явища, характерні для більш високих рівнів ціннісної ієрархії» [5, с. 50], через що ми вналежнюємо їх до категорії знаків-символів, що якраз і відзначаються «умовним, довільним зв'язком із позначеним» [10, с. 124].

Стратегія LOOK BACK об'єктивується в групі висловлювань автора фільму, що є своєрідними екскурсами в минуле, чи групі висловлювань архівних кадрів, що засвідчують реальність подій і фактів, яким присвячено фільм. Реалізація окресленої стратегії стає можливою також завдяки тактиці генерування процесів упушення,

однак через використання номіналізацій (*Мітинг на підтримку Віктора Януковича зібрав у центрі Дніпропетровська дві з половиною тисячі його прихильників, одна тисяча симпатиків Ющенка там же висловлювали своє незадоволення результатами виборів*) і неспецифічних дієслів (*Це було неприйнятно*). Додамо, що виділені мовні одиниці у своїх семах презентують «якість / властивість» та / або «наслідок», що мотивує зараховувати їх до категорії знаків-індексів, бо зміст знаків саме цього типу «відповідає формі за суміжністю причини й наслідку» [10, с. 124].

Стратегія LOOK TO є характерною для текстових блоків, що представляють собою виступи та коментарі, запрошених до зйомок фільму героїв, які стали учасниками чи свідками подій або є фахівцями / експертами з порушених у фільмі питань. Ця стратегія вможливує розглянути певну проблему з різних боків і в подальшому дати об'єктивну оцінку досліджуваному. Цілком логічно, що її реалізації сприяють одразу дві тактики, одна з яких пов'язана з процесом узагальнення і вербалізована в усьому комплексі відповідних мовних генераторів (репліка Леоніда Кучми: *Західних керівників мені не треба було переконувати, бо вони бачили роль і місце України в сучасному світі*), а друга – із процесом викривлення, щоправда, експлікованим лише у формі читання думок (репліка Яна Кубіша: *Ви розумієте, всім було нелегко*). Як і в попередній стратегії, для актуалізації стратегії LOOK TO також використовуються знаки-індекси, що, можливо, зумовлено функціонуванням цих репрезентативних блоків кінотексту на одній часовій лінії – лінії минулого.

Стратегія LOOK INTO виражається у текстовій (мовленнєвій) діяльності автора фільму й передбачає формулювання ним виснувань щодо фактів із проблеми / події, яка знаходиться у його фокусі. Із цією метою найактивніше використовується тактика із залученням вербалізаторів процесу викривлення НЛП, насамперед каузальних комплексів (*Ющенко всіляко опирався політреформі, яка мала б перетворити Україну на парламентсько-президентську республіку та зменшити його повноваження як наступного президента. Тому підсумкове комюніке круглого столу не виглядало аж надто оптимістичним; Для того, щоб скинути його авторитарну владу, Україна пройде ще через одну революцію, вже криваву, але це буде потім, а Помаранчева революція стала прикладом мирного вирішення громадянського конфлікту*). Наявність причинно-наслідкових відношень між

частинами висловлень указує на те, що мовні зв'язки між ними, виражені, наприклад, сполучниками *тому, бо, щоб* належать до знаків-індексів.

Стратегія LOOK AHEAD знаходить свій вияв у фразях і репліках автора фільму, що відбивають зв'язки подій / явищ минулого з їхніми наслідками в найближчому майбутньому. Вербалізується ця стратегія зазвичай у фінальній частині кінотексту, виступає кінцівкою, однак її головною особливістю є те, що її реалізації сприяють одразу кілька тактик. Зокрема, в аналізованому нами кінотексті спостерігається синтез одразу трьох тактик, тобто всіх процесів НЛП. Як приклад: *Після Помаранчевої революції майдан став символом перемоги і місцем святкувань. Так було до 2014 року, поки він не перетворився на криваву рану, коли тодішня влада пішла на злочин проти власного ж народу. І щоразу ступаючи тут на бруківку, ми про це згадуємо, але маємо пам'ятати і найперший майдан, коли народ і влада знайшли спільну мову, і ті круглі столи, які цьому посприяли.* У наведеному текстовому відрізку наявні маркери процесів упущення (іменник *перемога*), узагальнення (займенник *ті*; модальне дієслово *мати*), викривлення (словосполучення *кривава рана*, що є пресупозицією – битва / боротьба, в якій були жертви; дієслівні форми *ступаючи – згадуємо*, що в контексті вказують на каузальність). Крім цього, нами помічено, що в межах цієї стратегії актуальними є не тільки знаки-індекси (див. процеси узагальнення) та знаки-символи (див. процеси упущення), але й знаки-копії, форма та денотат яких рівнозначні чи певною мірою схожі один на одний [10, с. 124]. Зокрема, до знаків-копій належними виявляються словосполучення *кривава рана*, оскільки апелює

до активації зорових асоціацій і кольорових образів (наприклад, червона кров), а також почасти дієслова *згадувати* й *пам'ятати*, які також здатні запускати у свідомості адресатів механізми формування зорового сприйняття раніше засвоєних образів і картинок. Такий висновок робимо на підставі першорядних словникових значень цих слів: *кривавий* – «1. Прикм. до кров; 2. Залитий кров'ю, закривавлений; 3. Який має колір крові, червоний, багрянний» [11, Т. 4, с. 337]; *згадувати* – «відтворювати в пам'яті, свідомості події, обставини, *образи* і т. ін. минулого, відновлювати уявлення про кого-, що-небудь» [11, Т. 3, с. 507] (курсив наш. – О. Щ.); *пам'ятати*, що пов'язано за семантикою з попередньою лексемою, – «зберігати в пам'яті, не забувати» [11, Т. 6, с. 37].

Висновки і пропозиції. Структура публіцистичного кінотексту з нейролінгвосеміотичного погляду відповідає формулі 5 Look AVTIA, яка вказує на його репрезентативні блоки та стратегії їхнього впливу: фокусування уваги адресатів на проблемі, огляд подій минувшини, звернення до думки свідків та експертів, дослідження фактів, прогнозування подій у майбутньому. У межах цих стратегій запускаються тактики впливу, що відповідають різним процесам НЛП, зокрема характерним для Мілтон-моделі. Стратегічно-тактичному впливу кіно тексту сприяють також і мовні одиниці, що мають різний семіотичний статус, насамперед це знаки-індекси та знаки-символи. Знаки-копії у вербальній організації кінотекстів є найменш експлуатованими.

Перспективою подальших розвідок стане здійснення порівняльного аналізу нейролінгвосеміотичних структур різних продуктів кінодискурсу.

Список літератури:

1. Барт Р. Нулевая степень письма / Пер. с фр. Москва : Академический Проект, 2008. 431 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Вид-во «Довіра», 2007. 205 с.
3. Винникова Т. А. Моделирование механизмов понимания кинотекста : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Барнаул, 2010. 23 с.
4. Гайданка Д. В. Оказіональне словотворення у сучасному англomовному кінодискурсі: лінгвокогнітивний і комунікативно-когнітивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 312 с.
5. Гулак Т. В. Ценностные структуры современного рекламного дискурса (на материале российской коммерческой и политической рекламы) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Харьков, 2004. 178 с.
6. Ефремова М. А. Концепт кинотекста: структура и лингвокультурная специфика (на материале кинотекстов советской культуры) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2004. 20 с.
7. Ковалевська Т. Ю. Нейролінгвістична Мілтон-модель у системі методів дослідження комунікативної сугестії. *Записки з українського мовознавства* : Вип. 24 : У 2-х томах. Т. 2. : 3б. наук. праць / Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : «ПолиПринт», 2017. С. 116–123.
8. Ковалевська Т. Ю. Особистісна ідентифікація в системі нейролінгвістичного програмування: комунікативні перспективи. *Мовознавство*. 2009. № 3-4. С. 126–132.
9. Крисанова Т. А. Актуалізація негативних емоцій в англomовному кінодискурсі: когнітивно-комунікативний і семіотичний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Харків, 2020. 514 с.

10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник. Полтава : Довкілля. Київ, 2008. 712 с.
11. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
12. Слышкин Г. Г., Ефремова М. А. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). Москва : Водолей Publishers, 2004. 153 с.
13. Тищенко Н. В. Развитие исследований кинематографа: от «языка кино» к «языку социума». *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 15. С. 89–91.
14. Adrian R. Through Dialogue to Documentary. An Exploration of Film Dialogue Analysis Methodology in the Classification of Genre in CREATURE COMFORTS. Master Thesis (22 April 2014, Film and Television Studies). Utrecht : Utrecht University, 2014. 34 p.
15. Christian Metz and The Codes of Cinema Film Semiology and Beyond. Edited by Margrit Tröhler and Guido Kirsten. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2018. 485 p.
16. Hayward S. Cinema Studies: The Key Concepts. 2th ed. London–New York : Routledge & Key Guides, 2001. 550 p.

Shcherbak O. V. STRUCTURE OF UKRAINIAN PUBLICIST CINEMA TEXT: NEUROLINGVUOSEMIOTIC VISION

The article presents a model of the neurolinguosemiotic structure of the Ukrainian publicist cinema text. The notion of “documentary” and “publicist” is distinguished, the relevance of the latter for the research of film discourse is indicated, and the notion of “publicist cinema text” is detailed. We interpret it as a kind of cinema text in its classical sense, the verbal components of which correlate with markers of publicist style.

The analysis of existing models of structural organization of cinema texts is carried out. It is noticed that scientists carry out this operation on the platforms of semiotics, cognitive semiotics and linguosemiotics. In this regard, we proposed to combine the tools of semiotics with neurolinguistic programming and to present an appropriate cinema texts structural model.

Based on the Milton-model developed in the paradigm of neurolinguistic programming, as well as taking into account our own observations on the specifics of the cinema texts presentation, we derived a formula for their strategic and tactical impact. Its abbreviation is as follows: 5 Look ABTIA, which is deciphered according to the goals of impact strategies: focusing on the problem (LOOK AT), review of past events (LOOK BACK), appeal to witnesses and experts (LOOK TO), fact-finding (LOOK INTO), forecasting future events (LOOK AHEAD). Each of these strategies implements its own impact tactics, and they coincide with the Milton-model processes. The LOOK AT and LOOK BACK strategies are characterized by omission processes, the LOOK TO strategy is characterized by generalization and partial distortion processes, the LOOK INTO strategy is characterized by distortion processes, and the LOOK AHEAD strategy is characterized by a synthesis of all the above processes.

The strategies objectified by one or two tactics, verbalized with the help of index and symbol signs. The strategy, which is objectified by a synthesis of all possible tactics or processes of NLP, is marked by the presence of copy.

Key words: *publicist cinema text, Milton-model, omission, generalization, distortion, index, copy, symbol, strategy, tactics.*

РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 811.161.1'373.611'374.6 (045)

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/13>

Бондарєва О. О.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТА УНІВЕРБ ЯК КОМПОНЕНТИ НОМІНАТЕМ КОМПЛЕКСНОГО ЗРАЗКА

Номінативну одиницю тієї чи тієї мови доцільно розглядати як певний інваріант, здатний містити характеристики слова та його форм або характеристики словосполучення та його форм відповідно. Метою статті постає аналіз особливостей універбів як однієї з мовленнєвих реалізацій номінатем комплексного зразка. Мета зумовила такі завдання: 1) проаналізувати мотиваційні відношення, що встановлюються між словосполученням та його вербальним еквівалентом; 2) описати критерії тотожності номінатема зі своїми модифікаціями – словосполученнями та еліптичними універбами. У дослідженні використано низку методів, які відповідають його тематиці: метод суцільної вибірки для накопичення фактичного матеріалу; методика дистрибутивного аналізу для диференціювання понять; описовий метод для опису та узагальнення статусу досліджуваних одиниць. Основною досліджуваною мовною одиницею постає номінатема, що здатна містити характеристики словосполучення та його форм відповідно. Виокремлено вісім структурних різновидів номінатем комплексного зразка, разом з якими загалом наявні чотирнадцять таких різновидів. Універби як одиниці, в яких мовленнєво втілюються номінатемами з домінуючо-словосполученням комплексного зразка, становлять більшість структурних різновидів цих інваріантів, а саме: 1) словосполучення + аббревіатура + еліптичний універб, 2) словосполучення + композит + еліптичний універб, 3) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб, 4) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + композит, 5) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (залежне слово), 6) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + аббревіатура + еліптичний універб, 7) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + аббревіатура, 8) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + компресивний універб, 9) словосполучення + еліптичний універб + композит аббревіатурного зразка + еліптема (головне слово), 10) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + еліптема (залежне слово), 11) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово), 12) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово).

Ключові слова: номінатема комплексного зразка, універбація, універб, словосполучення, тотожність.

Постановка проблеми. Номінативною одиницею тієї чи тієї мови не можна вважати лише слово, як стверджують прихильники словоцентризму. Таку одиницю доцільно розглядати як певний інваріант, здатний містити характеристики слова та його форм або характеристики словосполучення та його форм відповідно. Найголовнішими чинниками визначення мовного інваріанта постають номінативність та семантико-граматична тотожність всіх її форм різної форми та структури.

Отже, вона постає абстрактною одиницею, яка є «відволіченою від всіх своїх реалізацій, яка постає чимось загальним, що в тій чи тій мірі присутнє в низці однорідних конкретних одиниць, що мають статус її варіантів чи дублетів» [1, с. 47]. Інваріант завжди представлений своїми модифікаціями.

Н. В. Дьячок [2, с. 93–98] виокремила шість структурних типів мовних інваріантів, що комплексно зреалізуються в усному та писемному мовленні:

1) словосполучення + аббревіатура + еліптичний універб, наприклад: *административная страница – админстраница – админка*;

2) словосполучення + композит + еліптичний універб, наприклад: *ливневый сток – ливнесток – ливневка*;

3) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб, наприклад: *микроволновая печь – МВ-печь – микроволнушка*;

4) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + композит, наприклад: *электрическая печь – электричка – печь – электропечь*;

5) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (залежне слово), наприклад: *борзая собака – борзюк – борзая*;

6) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + аббревіатура + еліптичний універб, наприклад: *заграничный паспорт – загранпаспорт – загран – заграник*.

Ми додали до цього переліку ще вісім типів комплексної реалізації інваріанта з домінують словосполученням:

1) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + аббревіатура, наприклад: *системный администратор – сисадмин – системник – администратор – админ*;

2) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + еліптема (головне слово), наприклад: *аббревиатурная морфема – абброморфема – морфема*;

3) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + компресивний універб, наприклад: *день рождения – дняха – ДР – денрик*;

4) словосполучення + композит + еліптема (головне слово), наприклад: *детектор лжи – лжедетектор – детектор*;

5) словосполучення + еліптичний універб + композит аббревіатурного зразка + еліптема (головне слово), наприклад: *медицинская сестра – медичка – медсестра – сестра*;

6) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + еліптема (залежне слово), наприклад: *наличные деньги – наличка – нал – наличные*;

7) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово), наприклад: *микроволновая печь – МВ-печь – микроволнушка – печь*;

8) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово), наприклад: *оперативная память – оперативка – память*.

Отже, універби як одиниці, в яких мовленнєво втілюються номінатами досліджуваного зразка, становлять більшість структурних різновидів цих інваріантів.

Постановка завдання. Метою статті постає аналіз особливостей універбів як однієї з мовленнєвих реалізацій номінатом комплексного зразка. Мета зумовила такі завдання: 1) проаналізувати мотиваційні відношення, що встановлюються між словосполученням та його вербальним еквівалентом; 2) описати критерії тотожності номінатами зі своїми модифікаціями – словосполученнями та еліптичними універбами.

У дослідженні використано низку методів, які відповідають його тематиці: метод суцільної вибірки для накопичення фактичного матеріалу; методика дистрибутивного аналізу для диференціювання понять; описовий метод для опису та узагальнення статусу досліджуваних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Традиційно універбацію розглядають у межах семантико-синтаксичного способу словотвору і зараховують до «новітніх продуктивних засобів <...> як різновиду компресивної дериватології» [3, с. 117]. А. В. Ісаченко позначив терміном «універбація» втрату формальної і семантичної розчленованості найменування, тобто явища словоскладання, зрощення, еліптичного пропуску одного з елементів комплексного найменування (еліпсис залежного компонента словосполучення, еліпсис головного компонента словосполучення), аффіксальної деривації, нульовий суффіксації, різних типів аббревіації [4, с. 339]. У дослідженнях більш пізнього періоду значення зазначеного терміну розглядається як трансформація словосполучення в слово, в результаті якої в структуру похідного слова входить основа тільки одного з компонентів словосполучення; таким чином, дериват-універб формально мотивується одним словом, а семантично – всім вихідним словосполученням [5]. І. А. Устименко пояснює універбацію як практично будь-який акт появи нового слова на базі полівербальної синтаксичної одиниці – словосполучення [6, с. 21]. Н. О. Янко-Трінська називає універби (універбати) словами з включенням, визначаючи включення як «розширення значення номінативної одиниці, яке здійснюється за рахунок семантики іншої номінативної одиниці, яка не отримала в цьому слові окремого морфемного вираження» [7, с. 18].

Значний внесок у вивчення зазначеного процесу й одиниць, що постають його наслідком, зробили Н. В. Дьячок та О. С. Івко [8]. Зокрема, було розширено наукове уявлення про різноманітність

частин мови, які здатні бути універбами, запропоновано визначення та низку структурних моделей номінатем комплексного зразка, тобто таких, що репрезентовано в мовленні та тексті не лише двома компонентами, як вважалося донині. Наші студії є продовженням цієї низки досліджень. У них ми деталізуємо наявні доробки та пропонуємо нові структурні схеми таких номінатем.

Науковці розуміють одиниці на зразок *електричка* (*электрическая печь, электропечь, печь*), *суррогатка* (*суррогатная мама, сурмама*), *броник* (*бронированный жилет, бронезилет*), *кладовка* (*кладовая комната, кладовая*) тощо або як результат компресивного словотвору (О. О. Земська, О. С. Кубрякова, В. В. Лопатін, Н. Я. Янко-Триницька), або як наслідки вторинної номінації (А. А. Брагіна), або як зразок реалізації закону втрати формальної й семантичної розчленованості найменування (Е. М. Сидоренко), або як суфіксальні універби (Л. І. Осипова), або як наслідки окремих випадків лексичної конденсації (Л. В. Копоть). Але думки лінгвістів збігаються в тому, що це явище суто дериваційного зразка, хоча тотожність семантики словосполучення і слова, що йому відповідає, передбачає припущення: між словосполученням і словом наявні відношення не дериваційні, зовсім не ті, які зумовлюють виникнення нових номінативних одиниць.

У контексті вивчення універбації часто пишуть про те, що «між вихідним словосполученням і його конденсатом існують відношення зовнішньої вмотивованості» [9, с. 88]. Але якщо феномен зовнішньої вмотивованості розуміють як «відношення між двома номінатемами, значення однієї з яких (похідної) формується значенням іншої (твірної), але не збігається з ним» [10, с. 78, 131], можна констатувати, що в наведених прикладах між твірною і похідною одиницями не існує таких мотиваційних зв'язків. Це підтверджують такі факти:

1) значення слова в цьому випадку не визначається через значення словосполучення, а абсолютно збігається з ним;

2) за модифікації такого зразка зазвичай не відбувається і граматичних змін (спостерігається граматична – родова – для іменників – та, іноді, видова – для дієслів – тотожність головного слова вихідного словосполучення і універба).

Отже, доцільно вважати, що між словосполученням та його вербальним еквівалентом зреалізовано словотвірні, але не зовнішні – дериваційні, а внутрішні – міжгласові – мотивувальні відношення.

Тому й було потрібно дослідникам запропонувати єдиний термінологічний еквівалент зазначе-

ному процесу і тим одиницям, які внаслідок цього процесу з'явилися. Одиниці, що мають семантичну тотожність у всіх різновидах, що підкріплено формальною вмотивованістю, тобто виводимістю однієї одиниці з іншої на рівні форми, і вважатимуться нами структурними різновидами номінатем. Критерії її тотожності можна представити так: 1) номінатема як одиниця мови здатна містити безліч диференційних ознак, що не порушує уявлення про її єдність; 2) номінатема реально функціонує в мові в одній або кількох зі своїх модифікацій (дублетів), тому модифікування номінатемі – це форма її існування; 3) тотожність номінатемі передбачає дублетне модифікування, яке полягає в повній семантичній ідентичності дублетів; за дублетного модифікування ці дублети завжди збігаються як в плані лексичної, так і в плані граматичної семантики; 4) семантико-граматична цільноформленість номінатемі, тобто сукупність текстово-мовленевих реалізацій конкретної номінатемі, потенційно їй властивих.

У межах новітньої теорії номінації виокремлюють 1) структурні різновиди номінатемі з домінантою-словом представлені всіма семантично тотожними одиницями, які ототожнюються на рівні слова; 2) структурні різновиди номінатемі з домінантою-словосполученням своєю чергою представлені всіма семантично тотожними одиницями, які ототожнюються на рівні словосполучення, а саме:

а) ідіоматизоване словосполучення, тобто колокація, яка бачиться як «лексико-семантичний тип словосполучення, за своєю внутрішньою семантичною структурою стоїть між вільним і фразеологічним поєднанням» [10, с. 97];

б) фразеологізоване словосполучення, виникнення якого зумовило ідіоматизоване словосполучення і яке є «постійним і повторювальним вживанням вільного сполучення слів не в прямому, а в узагальненому, образно-переносному значенні» [10, с. 92];

в) поєднання зі службовим словом і аналітичні лексико-семантичні варіанти;

г) універбалізований (вербальний) еквівалент словосполучення – слово, що виникло в результаті вербальної модифікації словосполучення, тотожне словосполученню в лексико-граматичному аспекті, тобто демонструє тотожність лексичного, граматичного значень і синтаксичної функції.

Останній структурний різновид номінатемі своєю чергою представлений так.

1. Словесна модифікація номінатемами з домінантою-словосполученням «створюється шляхом еліпсиса, скорочення поєднання слів в слово, яке за своєю природою є його компонентом» [10, с. 135]: а) еліпсис (залежне слово); б) еліпсис (головне слово); в) еліптична універбація, результатом якої можуть бути іменники, прикметники, дієслова, дієприкметники, дієприслівники, прислівники та вигуки.

2. Словесна модифікація номінатемами з домінантою-словосполученням створюється внаслідок композитної компресії словосполучення: а) аббревіація; б) власне формальна компресія, за якої спостерігається просте інтерпретирування колокації як слова (те, що в традиційній лінгвістиці називають стягненням); в) компресійна універбація, за якої компресія супроводжується імітацією словотворення.

Крім того, як було зазначено на початку цих студій, номінатемами з домінантою-словосполученням можуть бути представлені одночасно кількома своїми структурними різновидами, будучи номінатемами комплексного зразка. Їхніми інтерпретаціями найчастіше стають універби. Тому ці одиниці й вимагають особливої уваги.

Отже, спираючись на праці Н. В. Дьячок, О. С. Івка та ін., доцільно розглядати кожну таку одиницю як універбалізований (вербалізований) еквівалент словосполучення, тобто як слово, що виникло внаслідок словесної модифікації (універбації, універбалізації) словосполучення, яке має тотожні цьому словосполученню лексичне та граматичне значення й синтаксичну функцію. Універб здатен стилістично відрізнятися від еквівалентного словосполучення наявністю розмовних рис, сленговості або може стилістично збігатися з ним. Універбам властива «поліфункціональність, що виявляється в переході похідних із розмовного, розмовно-професійного мовлення до кодифікованого» [11, с. 30]. Досліджуваний шар універбів у сучасній російській мові має «безсумнівну тенденцію до витіснення своїх «повних» фразеологічних еквівалентів. Деякі з таких еквівалентів нині уже важко уявити навіть в «офіційній» мові» [12, с. 266].

Є низка інтралінгвістичних та екстралінгвістичних причин появи універбів. По-перше, це компресія в словотворенні, що пояснюється дією закону економії мовленевих засобів, особливо сильно виявляється в розмовній мові. По-друге, вона мотивується виникненням нових явищ,

які вимагають позначення. По-третє, можуть бути причини для зміни імені чогось вже наявного. До цього можуть підштовхувати чинники зі сфери політики, економіки, комунікації тощо. По-четверте, це прагнення до економії мовленевих зусиль мовців. По-п'яте, це вияв компенсаторних властивостей мовної системи: «прагнення мови до «слівності», тенденція до синтетизму або, принаймні, до врівноваження аналітизму і синтетизму» [11, с. 10].

Висновки і пропозиції. Основною досліджуваною мовною одиницею постає номінатема, що здатна містити характеристики словосполучення та його форм відповідно. Її найголовнішими чинниками є номінативність та семантико-граматична тотожність всіх форм незалежно від їхньої різниці за формою та структурою. Ми виокремили вісім структурних різновидів номінатем комплексного зразка, разом з якими загалом наявні чотирнадцять таких різновидів. Універби як одиниці, в яких мовленнєво втілюються номінатемами з домінантою-словосполученням комплексного зразка, становлять більшість структурних різновидів цих інваріантів, а саме: 1) словосполучення + аббревіатура + еліптичний універб, 2) словосполучення + композит + еліптичний універб, 3) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб, 4) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + композит, 5) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (залежне слово), 6) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + аббревіатура + еліптичний універб, 7) словосполучення + композит аббревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово) + аббревіатура, 8) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + компресивний універб, 9) словосполучення + еліптичний універб + композит аббревіатурного зразка + еліптема (головне слово), 10) словосполучення + еліптичний універб + аббревіатура + еліптема (залежне слово), 11) словосполучення + словосполучення юкстапозитно-аббревіатурного зразка + еліптичний універб + еліптема (головне слово), 12) словосполучення + еліптичний універб + еліптема (головне слово). Модифікаціями досліджуваних номінатем, окрім універбів і словосполучень, стають також аббревіатури (звичайні та юкстапозитного зразка), еліптеми, композити (традиційні та аббревіатурного зразка). Кожна з цих модифікацій теж вимагає аналізу, що й стане матеріалом наших подальших розвідок.

Список літератури:

1. Теркулов В. И. Слово и номинатема: опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка. Горловка : ГГПИИЯ, 2007. 240 с.
2. Дьячок Н. В. Принципы определения номинатемы комплексного типа. *Мова*. 2017. № 28.
3. Зеленин А. В. Компрессивное словообразование в эмигрантской прессе (1919–1939 гг.). *Вопросы языкознания*. 2007. № 4. С. 117.
4. Исаченко А. В. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia*. 1958. Вып. 27. С. 334–352.
5. Осипова Л. И. Суффиксальная универбация как продуктивный способ образования новых слов в русской разговорной речи. *Русский язык : исторические судьбы и современность* : тезисы докладов II Международного конгресса исследователей русского языка, 18–21 марта 2004 г. URL: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2004/ru/participants/psearch.php?pid=12514> (дата звернення: 02.03.2021).
6. Устименко И. А. Ономазиологический аспект семантической конденсации. *Лексикология. Семасиология*. Белгород : БелГУ, 2001. С. 19–25.
7. Янко-Триницкая Н. А. Процессы включения в лексику и словообразовании. Развитие грамматики и лексики современного русского языка. Москва : Наука, 1964. С. 18–36.
8. Дьячок Н. В., Ивко А. С. Материалы к словарю универбов современного русского языка. Издание дополненное. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 491 с.
9. Снитко Е. С. Деривация и ее виды в русском языке. *Русское языкознание*. 1982. Вып. 4. С. 84–89.
10. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономазиологическом аспекте : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.02. Горловка, 2008. 472 с.
11. Гафарова Р. И. Суффиксальные универбы русского языка: семантика, деривационные отношения : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Харьков, 2009. 178 с.
12. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. Москва : Госуд. учебно-пед. изд-во Министерства просв. РСФСР, 1957. 295 с.

Bondarieva O. O. WORD COMBINATION AND UNIVERB AS COMPONENTS OF NOMINATHEMES OF COMPLEX TYPE

The nominative unit of a language should be considered as a certain invariant that can contain the characteristics of the word and its forms or the characteristics of the word-combination and its forms, respectively. The purpose of the article is to analyze the features of univerbs as one of the speech realizations of the nominathemes of the complex type. The purpose has stipulated the following tasks: 1) to analyze the motivational relationships established between the word combination and its verbal equivalent; 2) to describe the criteria of identity of nominathemes with their modifications – word combination and elliptical univerbes. Methods. The study used the method of continuous sampling for the accumulation of factual material; methods of distributive analysis for differentiation of concepts; descriptive method for describing and generalizing the status of the studied units. Conclusions. The main language unit is the nominatheme, which is able to contain the characteristics of the word-combination and its forms, respectively. Eight structural varieties have been identified as nominatheme of the complex type, together with which there are a total of fourteen such varieties. Univerbs as units in which speech nominathemes with a dominant word-combination of a complex type are verbally embodied: 1) word-combination + abbreviation + elliptic univerb, 2) word-combination + composite + elliptic univerb, 3) word-combination + word-combination of a juxtapositive-abbreviated type + elliptic univerb + elliptheme (main word) + composite, 5) word-combination + elliptic univerb + elliptheme (dependent word), 6) word-combination + composite of the abbreviation type + abbreviation + elliptic univeb, 7) word-combination + abbreviation type composite + eleptheme (main word) + abbreviation, 8) word-combination + elliptic univerb + abbreviation + compression univerb, 9) word-combination + elliptic univerb + abbreviation type composite + elliptheme (main word), 10) word-combination + elliptic univerb + abbreviation + elliptheme (dependent word), 11) word-combination + word-combination of a juxtapositive-abbreviation type + elliptic univerb + elliptheme (main word), 12) word-combination + elliptic univerb + elliptheme (main word).

Key words: *nominatheme of complex type, univerb, univerbalization, word-combination, identity.*

Токарева Л. В.

Бакинский славянский университет

ФЕНОМЕН СОВРЕМЕННОЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

У статті піднімається питання про феномен сучасної азербайджанської російськомовної літератури через призму лінгвістичної стилістики. Лінгвостилістичний аналіз розглядається як невід'ємна частина вивчення художнього тексту й охоплює одиниці всіх рівнів мови, дозволяючи передати унікальну самобутність літературного твору. Автор вважає, що в російськомовному контексті процес використання іншомовних, образних та інших засобів має свої особливості. Лінгвістична система побудови російськомовного художнього тексту виражає певний спосіб його розуміння читачем: він відображає звичаї і традиції, етичні норми, політичні погляди, релігію і культуру іншого народу.

Мова художніх творів, написаних російськомовними письменниками, має індивідуально-мовну систему, яку можна охарактеризувати як значний літературно-мовний факт. У російськомовних художніх текстах як поліфункціональні номінативні і стилістичні засоби виступають екзотизми азербайджанської мови, способи введення яких у текст є одночасно способами актуалізації їх значень. Російськомовні художні тексти мають підвищений ступінь метафоричності; однією з основних властивостей російськомовних текстів є інтертекстуальність і прецедентність, які виражаються у введенні в тексти «чужих» текстів. Це проявляється на рівні заголовків, епіграфів, текстуальних включень.

Лінгвостилістичний аналіз розглядається як один з аспектів розгляду художнього тексту, включаючи в себе одиниці всіх рівнів мови і тим самим дозволяючи передати його оригінальність. Лінгвостилістичні засоби мови в російськомовних художніх творах Азербайджанських письменників розкривають і допомагають адекватно сприймати національно-культурну специфіку мовних одиниць.

Ключові слова: російськомовна література, феномен, національна культура, лінгвостилістика, мовна своєрідність.

Современная литература Азербайджана представляет собой сложное и многомерное явление и как национальный, интернациональный и инонациональный феномен требует глубокого осмысления как в историко-культурном, так и в художественном контексте.

Многие национальные писатели на постсоветском пространстве, в том числе и в Азербайджане, обращаются в своем творчестве к русскому языку. Одной из причин этого является стремление авторов сохранить поликультурное пространство, а также понимание необходимости использования русского языка для знакомства с литературными и культурными традициями русского народа. Как отмечают исследователи, «чувство приобщенности к сообществу русскоговорящих, независимо от ареала их проживания, позволяет примирить советское как прошлое и национальное как настоящее, тем самым преодолевая возникший после распада СССР негативный эффект отчуждающей культурной дистанции» [15, с. 154–162].

Вместе с тем в настоящее время в постсоветском обществе наблюдается концептуальный сдвиг от русского как «языка межнационального общения» к русскому как языку самовыражения, востребованность которого продиктована творческими соображениями: произведения русскоязычных писателей, погруженных в иноязычную действительность, дают представление русскому читателю о национальной культуре, быте, национальном менталитете того или иного народа.

Яркий художественный феномен – русскоязычная литература – возник благодаря произведениям, написанным на русском языке авторами, являющимися представителями различных народов, в том числе азербайджанского (Ч. Гусейнов, А. Мамедов, Э. Агаев, М. Ибрагимбеков, Э. Гасанов и др.). Когда заходит речь о русскоязычной литературе, возникает вопрос об этнокультурной идентичности авторов, пишущих на русском языке в условиях иноязычной среды. В Азербайджане в основной своей массе это не

этнические русские, а русскоязычные азербайджанцы и представители других национальностей. Таким образом, акцент может быть перенесен на определение культурной идентичности этих писателей. Этническая идентичность – это эмоционально-когнитивный процесс отождествления субъектом себя с другими представителями одной с ним этнической группы, с позитивным ценностным отношением «к истории, культуре, традициям и обычаям своего народа, к его идеалам, чувствам и интересам, фольклору и языку, территории проживания этноса и его государственности» [10, с. 76], в то время как культурная идентичность характеризуется ценностными ориентирами разных культур. Формой выражения мыслей, чувств, настроений автора становится другой язык, в данном случае русский.

Русскоязычная литература имеет особую природу, так как любой из ее авторов принадлежит к двум национальным культурам. Лингвисты считают, что в русскоязычной художественной литературе запечатлен особый русский язык, который необходимо исследовать. Кроме того, русскоязычные художественные тексты доказывают своим существованием высокую степень кодируемости русской языковой системы [3, с. 241].

Провести четкую грань между русской и русскоязычной литературой очень сложно, и этот вопрос не решен окончательно до сих пор. В 60–90-е гг. XX в. была распространена теория, что национальные писатели, работающие в пространстве русского языка, по этническому признаку включаются в национальную литературу. Наши земляки, живущие за пределами страны, придерживаются в своих произведениях национально-культурных приоритетов (Афанасий Медведев, Александр Иличевский, Чингиз Гусейнов, Эльчин Сафарли и др.). С советских времен в столице огромной страны проживало немало азербайджанских литераторов: поэтов, прозаиков, литературоведов, драматургов, сценаристов и переводчиков. Как отмечают исследователи, еще «с 1980-х гг. в Москве зарождалась полноценная азербайджанская литературная среда. Уже в начале 1990-х гг. в московских культурных кругах во весь голос начали говорить об азербайджанских литераторах как о членах сформировавшегося литературного сообщества. Появление, формирование, существование, развитие и долголетие московской азербайджанской литературной среды поистине стало феноменальным национально-художественным явлением» [2, с. 147]. Как считает Ч. Гусейнов, «русские нерусские писатели оказали существен-

ное влияние на «чисто» национальных писателей, внесли в их ряды состязательность, активизировали художественный потенциал этих литератур, заложили традиции критического отношения к «национальной» реальности» [7, с. 212].

Мы придерживаемся широкого понимания русскоязычной литературы: это литература, написанная на русском языке, а в условиях инонациональной среды – как нерусскими, так и русскими авторами. Произведения русскоязычной национальной литературы рассматриваются нами как отражение одной из разновидностей художественной культуры, имеющей свои особенности культурно-национального и регионально-географического характера. При чтении русскоязычного произведения читатель погружается в специфический мир образов, вещей, явлений: взаимоотношения героев, их мышление и действия, поведение в различных обстоятельствах, психологические особенности, речь, восприятие окружающей действительности – все это имеет национальные особенности.

Феномен русскоязычной литературы достаточно полно описан в литературоведческих работах как в плане культурного значения, генезиса [1, с. 185–191], [5, с. 103–115], [9, с. 232–236], [11, с. 48–59], так и в аспекте «включенности» в систему национальных литератур: [4],[12] и др. История нашего государства сложилась таким образом, что Азербайджан, в отличие от других республик бывшего СССР, был одной из многонациональных республик еще в дореволюционное время. В послеоктябрьский период Азербайджан оказался на пути перекрестного взаимодействия разных национальных культур и стал активно развиваться в русле межэтнических и межкультурных отношений. Все это имеет непосредственное отношение и к литературе Азербайджана, которая объединяет представителей разных народов.

Русскоязычная литература Азербайджана имеет глубокие корни и давнюю историю. Литературное двуязычие объясняется историческим взаимодействием русской и азербайджанской культур, восходящим к традициям великих азербайджанских просветителей, писателей, общественных деятелей XIX–XXI вв., таких как А. Бакиханов, А. Зохраббеков, Н. Нариманов, И. Касумов, Г. Сеидбейли, С. Мамед-заде, М. Ибрагимбеков, М. Векилов, Р. Ибрагимбеков, Н. Расулзаде, Ч. Абдуллаев и др. Они писали на двух языках и считали русский язык величайшей ценностью, которая давала возможность постигать мир не только русской, но и европейской культуры. Рус-

ские прозаики Азербайджана 20–30-х годов XX в. (П. Бляхин, П. Тарасов, А. Крюков, Н. Полканов, В. Козин, Е. Гурвич, Ю. Гранин, М. Камский и др.) создали немало произведений, как малых (рассказ, очерк), так и крупных (повесть, роман) форм, в которых нашла отражение азербайджанская действительность тех лет, быт, нравы, социалистическая новь национальной деревни, тема дружбы азербайджанского и русского народов, вопрос эмансипации азербайджанской женщины. В этих произведениях были созданы образы азербайджанских рабочих, крестьян, интеллигенции [13].

Творческие достижения современных русскоязычных авторов обусловлены успешным использованием традиций представителей «старшего поколения» русских писателей Азербайджана, а также тесной связью с процессами, происходящими в современной азербайджанской, русской и мировой литературе. Современная русскоязычная литература Азербайджана стала сегодня неотъемлемой частью мирового литературного процесса.

В сплочении литературных сил Азербайджана несомненна роль журнала «Литературный Азербайджан» – органа Союза писателей Республики, а также Республиканского общества солидарности народов Азербайджана «Содружество». Ищут и находят возможности для общения с читателями современные русскоязычные писатели и поэты С. Мамедзаде, В. Эфендиева, Э. Меликов, А. Хакимов, Э. Зарбалиева, Я. Кандова, А. Талыбова, Ф. Мурадлы. Они, как и авторы, пишущие на азербайджанском языке, живут проблемами страны, отражают ее реалии. Можно сказать, что это «та самая живая творческая струя, которая естественно сливается с многоводной рекой русского слова и российской словесности» [8].

Изучение литературного русскоязычия в Азербайджане в целом пока не нашло своего места в системе современного гуманитарного знания: русскоязычная литература уже заявила о себе как явление, но еще не стала предметом серьезного лингвистического анализа. Имеющиеся работы, связанные с русскоязычной литературой, не были предметом рассмотрения современных исследователей языка и представлены в основном литературоведением [6], [14, с. 84–107].

В центре внимания нашей статья находится вопрос об изучении азербайджанской русскоязычной литературы с языковой стороны, который естественно вписывается в проблематику исследования художественного текста в рамках лингвостилистики.

В конце XX в. сложились факторы для развития национальных литератур, способствующие поискам новых творческих возможностей в условиях появившейся языковой «свободы» (отсутствие цензуры, стилистическая «раскрепощенность», возможность языковой игры, ставшей модной тенденцией и др.), что повлекло за собой трансформацию авторского мышления. Появились новые направления в изучении литературы – к новому пониманию исторических событий через психологию людей и своеобразное наложение культур.

Особенность языкового подхода к русскоязычным художественным текстам заключается в выделении и описании их лингвостилистических характеристик, способствующих осуществлению авторского замысла, в выявлении структурно-композиционных особенностей и специфических лингвистических средств их выражения.

В русскоязычном контексте процесс использования инонациональных языковых, образных и иных средств имеет свои особенности. Лингвистическая система построения русскоязычного художественного текста выражает определенный способ его понимания читателем: в нем находят отражение этические нормы, политические установки, религия и культура другого народа.

В русскоязычном художественном тексте особенности стиля передаются при изображении обычаев, обрядов и традиций, в описании пейзажа, быта, предметного мира, исторических событий, при использовании фразеологических выражений, пословиц, поговорок, что в своей совокупности отражает национальное мироощущение и мышление автора.

Так, в русскоязычном тексте ориентальная лексика повседневного быта (формулы речевого этикета, общеизвестные устойчивые слова благодарности, приветствия, прощания и др.) выполняет культурологические функции: *Ай, Аллах!* Ну, наконец!.. Где вы-э? (А. Эфенди. Ты разбудила чайку) [Литературный Азербайджан, 2010, № 10]; А парнишке причуды эти были в тягость, и он мысленно призывал на помощь садовника. Ай Карим-даи, *ради Аллаха*, позови меня поскорее! (Г. Тофиггызы. Птица счастья гнезда не вьет) [Литературный Азербайджан, 2017, № 6].

В данной группе большое место занимают слова и выражения, описывающие национальные традиции и обычаи. В рассказе Л. Умуд «Цветок айвы» автор включает в текст описание двух обычаев, где одни традиции (поздравление обрученной девушки) переплетаются с другими (праздник Новруз):

(1) Тогда Аскер пришел сообщить ей, что они придут на праздник Новруз байрам, который отмечался в день весеннего солнцестояния, 21 марта. (2) По обычаю в этот день обрученным девушкам семья жениха приносит поздравления и *байрамлыг* – традиционные подносы с подарками, *хонча* – испеченные *шекербура*, *пахлаву*, сладости, благоухающие кардамоном, орехами и ванилью. (3) Каждого вида по 51 штуке. Так принято (Л. Умуд. Цветок айвы)[Литературный Азербайджан, 2018, № 7].

В контексте (1) содержится фактическая информация о Новруз-байраме. Контекст (2) содержит сведения о том, что существует обычай – в этот день семья жениха поздравляет обрученную девушку. В этом же контексте раскрывается понятие «байрамлыг» и «хонча». Контекст (3) сообщает

о том, какое количество сладостей должна содержать хонча. Экзотизмами здесь выступают название праздника *Новруз*, *хонча*, наименования сладостей *шекербура* и *пахлава*. Единицу *байрамлыг* следует рассматривать как иноязычное включение.

Русскоязычная литература, будучи включенной в единый европейский литературный контекст, обладает рядом особенностей, обусловленных двуязычием ее авторов.

В современных русскоязычных произведениях мы наблюдаем тенденции сохранения традиционных и развития новых языковых средств, способы их преобразования или переосмысления. Можно констатировать, что русский язык создает особенно благоприятные обстоятельства для преодоления национальной ограниченности творчества русскоязычных писателей и расширения его горизонта.

Список литературы:

1. Аскарлова А.Ш. Основные тенденции русскоязычной художественной литературы Казахстана в постсоветский период. *Stephanos*, 2016, № 3 (17). С. 185–191.
2. Багиров А.М. Феномен московской азербайджанской литературной среды//Историко-культурное наследие народов Урало-Поволжья. 2020, № 1(8). С. 147–154.
3. Бахтикиреева У.М. Художественный билингвизм и особенности русского художественного текста писателя-билингва : дис... докт. филол. наук. М., 2005. 387 с.
4. Белоус Л.В., Бикоева М.Т., Мурадова Т.А. Осетинская русскоязычная литература. XXI век. Владикавказ: СОГУ, 2009. 92 с.
5. Габуниа З.М. Художественный русскоязычный текст как посредник двух языков и двух культур. *Cuadernos de Rusística Española*. 2006. Vol. 2. С. 103–115.
6. Герайзаде Лейла. Творчество русскоязычных писателей как феномен в литературном развитии XX века. «Dil və ədəbiyyat». *Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal*. Bakı, 2009. № 3 (69).
7. Гусейнов Ч. К вопросу о «русскости нерусских». Дружба народов, 2014. № 4. С. 205–225.
8. Джафаров (Велиханлы) Тельман, Рустам Камал. Совместный проект «Евразийская муза». URL: <https://www.lgz.ru/article/7864>.
9. Иванов А.В., Сычова Е.К., Лавшук О.А. Русскоязычная литература: генезис и образовательный потенциал. *Итоги научных исследований ученых МГУ имени А. А. Кулешова*: сб. науч. статей. Могилев: МГУ им. Кулешова, 2012. С. 232–236.
10. Кортунов С. В. Национальная идентичность. Постижение смысла. М.: Аспект-Пресс, 2009. 342 с.
11. Лейдерман Н.Л. Русскоязычная литература – перекресток культур. *Русская литература XX–XXI веков: Направления и течения*. Вып. 8. Екатеринбург: Изд. Уральского гос.педаг. ун-та, 2005. С. 48–59.
12. Лагунова О.К. Феномен творчества русскоязычных писателей ненцев и хантов последней трети XX века (Е. Айпин, Ю. Вэлла, А. Неркаги): монография. Тюмень: Изд-во Тюменского ун-та, 2007. 260 с.
13. Рагимова Э.А. Литературная деятельность русских советских прозаиков Азербайджана в 20–30-е годы : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Баку, 1975. 30с.
14. Сорокина В.В. Русскоязычная проза Азербайджана начала XXI века. Литературные связи и художественные особенности. *Вестник Московского ун-та. Серия 9: Филология*. 2015. № 2. С. 84–107.
15. Султанов К.К. Русскоязычная литература как культурный феномен и объект исследования. *Stephanos*. М., 2016. № 3(17). С. 154–162.

Tokareva L. V. THE PHENOMENON OF MODERN AZERBAIJANIAN RUSSIAN LITERATURE

The article raises the question of the phenomenon of modern Azerbaijani Russian-language literature through the prism of linguistic stylistics. Linguo-stylistic analysis is considered as an integral part of the study of a literary text and covers units of all levels of language, making it possible to convey the unique originality of a literary work. The author believes that in the Russian-speaking context, the process of using foreign language, figurative and other means has its own characteristics. The linguistic system of constructing a Russian-language literary text expresses a certain way of understanding it by the reader: it reflects the mores and traditions, ethical norms, political attitudes, religion and culture of another people.

The language of works of fiction written by Russian-speaking writers has an individual language system, which can be described as a significant literary and linguistic fact. In Russian-language literary texts, exotisms of the Azerbaijani language act as multifunctional nominative and stylistic means, the ways of introducing them into the text are at the same time ways of actualizing their meanings. Russian-language literary texts have an increased degree of metaphoricity; one of the main properties of Russian-language texts is intertextuality and precedent, which are expressed in the introduction of "foreign" texts into the texts. This is manifested at the level of titles, epigraphs, textual inclusions.

Linguistic-stylistic analysis is considered as one of the aspects of the consideration of a literary text, including units of all levels of the language and thereby allowing to convey its originality. The linguistic and stylistic means of language in the Russian-language works of Azerbaijani writers reveal and help to adequately perceive the national and cultural specifics of language units.

Key words: *Russian-language literature, phenomenon, national culture, linguistic stylistics, linguistic originality.*

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.112.2'38:[81'42:004.738.5]
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/15>

Авчиннікова Г. Д.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано поняття «комунікація» та «Інтернет-комунікація», розглянуто специфіку Інтернету як засобу комунікації, який визначає типи Інтернет-комунікації. Актуальність теми зумовлена інтересом сучасної лінгвістики до питань розвитку мови, що, зокрема, пояснюється тією значною і неухильно зростаючою роллю, яку відіграють слова й терміни з області Інтернет-комунікації в різних областях мовної діяльності, а також відсутністю ґрунтовного дослідження лінгвостилістичних особливостей німецькомовного Інтернет-дискурсу.

Основними цілями дослідження було визначено розгляд поняття «комунікація», особливостей її вербального та невербального аспектів, ролі мови як засобу комунікації, а також вияв специфіки Інтернет-комунікації, що розуміється як міжособистісна комунікація, опосередкована комп'ютером через мережу Інтернет.

У статті визначено Інтернет-комунікацію як комунікацію, здійснювану між людьми за допомогою мережі Інтернет та охарактеризовано трьома функціями: функція економії мовних засобів; функція ідентифікації; функція інтерпретації. З'ясовано відмінності між синхронною та асинхронною комунікацією.

Аналіз теоретичного матеріалу дав змогу визначити комунікацію як взаємний процес, що відбувається між двома або більше учасниками комунікації, з метою отримання інформації, обміну досвідом, враженнями, думками. Характерними особливостями Інтернет-комунікації є відсутність особливостей, властивих природній комунікації, наприклад, відсутність змоги скористатися жестами та мімікою, або потреба чітко й лаконічно формувати думки.

Встановлено, що більшості типів Інтернет-комунікації властиві відсутність безпосереднього зворотного зв'язку, можливість ведення комунікації між двома чи більшою кількістю учасників, її сленговий характер.

Також у дослідженні з'ясовано компоненти, форми та функції комунікації. Автором досліджено метафори, які використовуються в цій сфері комунікації, і правила мережевого етикету.

Ключові слова: *Інтернет-комунікація, німецька мова, лінгвостилістичні особливості, метафора, типи комунікації.*

Постановка проблеми. У наш час лінгвістами багатьох країн визначається надзвичайна активізація в еволюції мов різного типу. Це пов'язано, в першу чергу, з науково-технічним прогресом, який торкнувся майже всіх країн земної кулі, серйозними політичними та соціальними змінами, розвитком засобів масової комунікації. Інтернет є одним із найбільших технологічних феноменів у сучасній історії. Нині він є тим засобом комунікації, який розвивається найшвидше. Це зумовлено високою швидкістю передачі даних практично в будь-яку точку земної кулі й зручністю використання.

Спілкування в мережі Інтернет передбачає специфічні форми комунікації. Ця комунікація здебільшого характеризується відсутністю безпосереднього контакту між користувачами, що вимагає застосування спеціальних засобів вираження. При цьому мова залишається найважливішим засобом комунікації в Інтернеті, а в умовах спілкування людей за допомогою мережі Інтернет у мові розвиваються специфічні форми вираження змісту повідомлення та емоцій комунікантів. Актуальність теми зумовлена інтересом сучасної лінгвістики до питань розвитку мови.

У лінгвістичній літературі дедалі більше уваги приділяється проблемі взаємодії літературної мови, спеціальних мов й жаргонів. Це пояснюється тією значною і неухильно зростаючою роллю, яку відіграють слова й терміни з області Інтернет-комунікації в різних областях мовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікація – дуже складний феномен. Дослідники з різних областей науки наводять різні визначення. Ми розглянемо деякі з них. Наприклад такі дослідники, як Р. Портер і Л. Самовар, визначають комунікацію як «те, що відбувається щоразу, коли хтось реагує на поведінку або наслідки поведінки іншої людини» [1]. І. Яковлев, досліджуючи комунікацію, концентрує увагу на її ролі в суспільстві, маючи на увазі її розвиток, зміст і структуру комунікаційних процесів, використання їх ресурсів. М. Андріанов у процесі дослідження комунікації ставить на чільне місце сенс аспектів соціальної взаємодії [3, с. 8–10].

На думку дослідника С. Боріснева, комунікацією є соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації в умовах міжособистісного й масового спілкування по різних каналах за допомогою різних засобів комунікації [1]. Виникає питання: чи обов'язково учасниками комунікації мають бути люди або живі істоти, чи можна вважати різні технічні пристрої учасниками комунікації? Наприклад, спілкування «людина-комп'ютер» теж можна зарахувати до комунікації, бо метою будь-якої комунікації є розуміння.

Нині немає єдиного визначення Інтернет-комунікації. Такі автори, як Л. Щіпіціна і І. Розіна, називають її комп'ютерно опосередкованою комунікацією, О. Лутовинова і Л. Компанцева визначають як віртуальний дискурс [2, с. 114]. Деякими лінгвістами Інтернет-комунікація визначається як електронне спілкування або комунікація. Інтернет-комунікація, будучи комунікацією, не має при цьому деяких особливостей, властивих реальній комунікації, таких як жести, вирази обличчя, інтонація і тон, а також безпосередній зворотний зв'язок. Незважаючи на наявність зазначених досліджень, вони не розкривають лінгвістичних особливостей німецькомовного Інтернет-дискурсу.

Постановка завдання. Предметом дослідження цієї статті є розгляд мовностилістичних особливостей німецькомовних текстів Інтернет-комунікації. Елемент наукової новизни полягає в спробі виявлення одиниць, що належать до новітнього пласту комп'ютерної та мережевої лексики в сучасній німецькій мові, а також у спробі їх систематизації.

Метою є аналіз мовних особливостей Інтернет-комунікації німецькою мовою. Для досягнення вказаної мети ставляться такі завдання (цілі):

- розгляд поняття «комунікація», особливостей її вербального та невербального аспектів, ролі мови як засобу комунікації;

- вияв специфіки Інтернет-комунікації, що розуміється як міжособистісна комунікація, опосередкована комп'ютером через мережу Інтернет;

- вияв типів Інтернет-комунікації та розгляд умов їх здійснення, релевантних для вибору мовних засобів;

- визначення місця засобів вираження, властивих Інтернет-комунікації, в системі німецької мови;

- вияв особливостей лексики, характерної для німецькомовної Інтернет-комунікації, і класифікація цієї лексики.

У процесі роботи застосовувалися такі методи збору матеріалу та дослідження: метод суцільної вибірки, порівняльний аналіз, компонентний аналіз, семантичний аналіз.

Джерелами матеріалу є німецькомовні вебсайти ChatCity, Musiker-Board, Newsgroups, а також німецькомовні словники комп'ютерної та мережевої термінології, розміщені у вільному доступі в мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. Ключовим для нашого дослідження є поняття комунікації. Слово «комунікація» походить від латинського дієслова «communicare», який перекладається як «ділити, розділяти, брати участь, робити разом, спілкуватися». Комунікацією є обмін або передача інформації. У цьому контексті під словом «інформація» варто розуміти знання або досвід, отже, обмін інформацією є обміном думками, уявленнями, поглядами та досвідом між комунікантами.

Комунікація розглядається як взаємний процес, під час якого обидва комуніканти мають активно брати участь у ньому. Необхідною умовою для успішної реалізації комунікації є здатність усіх учасників комунікаційного процесу розуміти один одного, наприклад, комуніканти мають розмовляти однією мовою або мати досить спеціальних знань у певній галузі для успішного спілкування.

Для здійснення комунікації, що складається з кодування інформації, передачі інформації та її розшифрування, мають бути присутніми такі компоненти:

- відправник інформації (один із комунікантів або джерело інформації);

- інформація (повідомлення, публікація);

- засіб комунікації (наприклад технічні засоби);

- одержувач інформації [10].

Серед форм комунікації виділяють дві: одностороння комунікація та багатостороння комунікація. До односторонньої належать промови, виступи, доповіді, реферати, спічі, висловлення власної думки, інші види монологічного мовлення. До багатосторонньої своєю чергою належать розмови, обговорення, інтерв'ю, дебати, переговори, інші види діалогічного мовлення чи спілкування трьох і більше людей. Форми комунікації також діляться на індивідуальну, міжособистісну, групову та масову.

Думки не можуть бути передані іншій людині без особливих засобів, тому виникає необхідність використання сигналів і символів як засобів комунікації. Вони можуть бути вербальними та невербальними. Основним типом комунікації є вербальна – вона універсальна. До цього типу належать усна й письмова мова. Під вербальною комунікацією розуміється будь-яка форма міжособистісної комунікації за допомогою мови. Сюди можна зарахувати як усну, так і письмову комунікацію.

До невербальної комунікації зараховуємо систему жестів, міміку, зоровий контакт між комунікантами, знаки, символи, зовнішній вигляд такої мови, як азбука Морзе, мови програмування, ноти тощо. Головні функції невербальної комунікації:

- доповнення та заміщення мовного висловлювання;
- регуляція міжособистісних відносин;
- репрезентація емоційних станів;
- обмін ритуалами тощо [11].

Розглянувши різні трактування поняття «комунікація», мидійшли висновку, що загальним для них є обмін і передача інформації між комунікантами різними способами. У межах нашого дослідження під комунікацією розуміємо обмін інформацією, здійснюваний вербально або невербально індивідами за допомогою загальної системи символів.

Нині Інтернет набув поширення по всьому світу, він є найбільш доступним, оперативним і повним джерелом інформації, а також засобом комунікації. Далі детальніше проаналізуємо Інтернет як засіб комунікації.

Інтернет (від латинського «inter» – між та «net» – мережа) – всесвітнє об'єднання обчислювальних і автономних систем. Культурне значення розвитку Інтернету порівнюють із винаходом друкарства. У наш час він став невід'ємною частиною повсякденного життя. Тому окреслимо характеристики всесвітньої мережі, які визначають особливості Інтернет-комунікації:

- постійна доступність інформації. Можна за секунди отримати доступ до всіх даних, що зна-

ходяться в Інтернеті, в будь-який час і практично з будь-якої країни світу;

- інтерактивність. Змінність ролі відправника та одержувача (як у спілкуванні через електронну пошту) говорить про інтерактивність між комунікантами; користувачі взаємодіють і можуть як приймати, так і відхиляти передану інформацію;

- пряма адресація інформації. Незалежно від різниці в часі та великої відстані, Інтернет дає змогу здійснювати прямий зв'язок між двома або більше співрозмовниками;

- індивідуальність. Користувач добирає інформацію на основі власних потреб та уподобань [6].

Зазначені характеристики визначають особливості Інтернет-комунікації, про що йдеться далі в нашому дослідженні. Поняття «Інтернет-комунікація» багатозначне, воно може означати міжособистісну комунікацію, опосередковану комп'ютером через мережу Інтернет, або зв'язок комп'ютерів за допомогою мережі.

Під Інтернет-комунікацією розуміємо комунікацію, здійснювану між людьми за допомогою мережі Інтернет. Інтернет-опосередкована комунікація може бути міжособистісною або масовою залежно від кількості людей, які беруть у ній участь.

Крім того, Інтернет-комунікацію можна охарактеризувати трьома функціями:

- 1) функція економії мовних засобів – економія часу та зусиль шляхом скорочення слів і виразів;
- 2) функція ідентифікації – використання специфічних символів, виразів і термінів;
- 3) функція інтерпретації – через використання розмовних виразів, помилок і характерних знаків передається інформація про партнера і те, як слід інтерпретувати те, що було написано партнером [9, с. 36].

Для компенсації труднощів, які виникають через неможливість повною мірою проявляти емоції в Інтернет-опосередкованій комунікації, в Інтернеті є спеціальні прийоми.

- Інтернет-комунікації притаманні такі ознаки:
- антропоцентричність;
  - приналежність до соціальної діяльності;
  - діалогічність;
  - особливий характер авторства;
  - наявність категорії авторизації з чітко вираженим суб'єктом;
  - особливе уявлення про об'єкт зображення;
  - зняття тимчасових і просторових обмежень;
  - наголошення на рівноправність учасників;
  - необмеженість у виборі мовних засобів [3, с. 43].

Спілкування в мережі Інтернет передбачає специфічні форми комунікації. Комунікація може ділитися на синхронну та асинхронну.

Наприклад, так звана електронна пошта являє собою асинхронний вид комунікації, в якому електронні повідомлення, спрямовані певному адресату, можуть бути прочитані, оброблені, збережені або переслані далі. Йдеться про форму спілкування, в якій відправник та отримувач інформації не перебувають у мережі одночасно. Прикладом служать SMS-повідомлення, повідомлення у Viber, Messenger, Instagram тощо, а також повідомлення в групах обговорення [7].

До другого виду комунікації належить синхронна комунікація, реалізація якої відбувається в режимі реального часу. Партнери по комунікації одночасно відправляють або отримують дані, тобто під час виклику або написання повідомлення користувачі активні, і під час звернення можуть негайно обробити отриману інформацію. До прикладів такого виду комунікації належать чати, Інтернет-дзвінки або онлайн-ігри. За деякими винятками (відеоконференції за допомогою GoogleMeet, Skype) Інтернет-комунікація проходить без таких вербальних і невербальних засобів спілкування, як жести, міміка, інтонація тощо [4, с. 107].

Користувач, сидячи за комп'ютером, практично не рухається, адже для того, щоб стежити за швидко мінливим змістом розмови, потрібна концентрація уваги. Під час такої комунікації не вдається продемонструвати жести, міміку або, наприклад, відвернутися від співрозмовника через роздратування, виразити нерозуміння або скептичне ставлення до слів партнера по комунікації чи то знизування плечима на знак невпевненості. Це іноді призводить до нерозуміння. Всі емоції мають бути передані лише за допомогою клавіатури. З цього виникає необхідність правильно складати повідомлення для партнерів по комунікації. Коли під час комунікації в повідомленнях дотримана тактовність, то спілкування проходить легко та без непорозумінь.

Розглядаючи детально спілкування в Інтернеті, не можемо не згадати про метафору. Метафора – це вираз, який передає не буквально значення фрази або слова, а переносне. Метафори, як правило, вживаються в художній літературі для більш яскравого опису того, що відбувається. Відмінною рисою метафори є аналогія між буквальною фразою та її смислом. Існує кілька типів метафор:

1) персоніфіковані – це метафори, які надають неживим предметам людські риси (наприклад «Die Wolken weinen» (хмари плачуть));

2) стерта метафора – метафора, сенс якої вже не є відомим;

3) розгорнута метафора – метафора, що складається з різних схожих асоціацій;

4) стійка метафора – метафора, сенс якої залишається незмінним у будь-якому контексті.

Метафори широко вживаються не лише в літературі та публіцистиці, а найпоширенішими метафорами, що стосуються Інтернету та Інтернет-комунікації німецькою мовою, є такі слова, як «global Net» (глобальна павутина), «elektronisches Netz» (електронна мережа), «Cyberspace» (віртуальний простір), «Troll» (троль, провокація в Інтернеті), «Navigation» (навігація), «Datenmeer» (море даних), «Trojanisches Pferd» (троянський кінь (позначення для вірусу)). Метафоричність є важливою особливістю Інтернет-комунікації [6].

Особливості мови, які проявляються у спілкуванні в мережі Інтернет, позначаються терміном «мережевий жаргон». Аналіз мовного матеріалу показав, що до особливостей лексики німецькомовної Інтернет-комунікації належать термінологічний характер, запозичення і словоскладання.

Таким чином, Інтернет-комунікація є фактором збагачення словникового складу німецької мови. Запозичення з англійської мови є суттєвою особливістю німецькомовної Інтернет-комунікації, при цьому вони служать матеріалом для створення нових слів за правилами німецького словотворення Chatsprache, anklicken, klickbar.

У результаті аналізу матеріалів Інтернет-джерел було виявлено значну кількість скорочень. Скорочення при Інтернет-комунікації, як правило, використовуються задля передачі якомога більшої кількості інформації за короткий час. Аналіз їх структури дозволив встановити, що більшість скорочень є абрєвіатурами. Було встановлено, що до важливих функцій скорочень, що використовуються в дистанційному письмовому спілкуванні, належить не тільки мовна економія, але й висловлення емоцій партнерів по комунікації.

До орфографічних і графічних особливостей німецькомовної Інтернет-комунікації належить використання так званого «Leetspeak» і різних емотіконів. Leetspeak – це заміна букв зображеннями за допомогою цифр, що дає змогу автору повідомлення відокремитися від інших (недовідчених) користувачів Інтернету [7]. Емотікони широко використовуються для вираження емоцій. Крім того, щоб представити себе, виділитися серед інших або підкреслити своє ставлення, можлива зміна кольору шрифту, його форми, розміру

і положення. На німецькомовних форумах і в чат-кімнатах також часто зустрічається написання всього тексту повідомлення малими літерами, без дотримання правил німецької орфографії.

Висновки і пропозиції. Нині Інтернет – найбільш доступне, оперативне й повне джерело інформації, а також засіб комунікації. Як засіб комунікації Інтернет поширюється найшвидше, такі його характеристики, як постійна доступність, пряма адресація інформації, інтерактивність, індивідуальність, визначають особливості спілкування в мережі. Під Інтернет-комунікацією ми розуміємо опосередковану мережею Інтернет міжособистісну комунікацію за допомогою різних технічних пристроїв. Така комунікація є переважно вербальною і має текстову форму.

Аналіз теоретичного матеріалу дозволив нам визначити комунікацію як взаємний процес, що відбувається між двома або більше учасниками комунікації, з метою отримання інформації, обміну досвідом, враженнями, думками. Мова є найважливішим засобом комунікації, в тому числі в Інтернеті. Нами визначені характерні особливості Інтернет-комунікації: відсутність осо-

бливостей, властивих природній комунікації, наприклад, відсутність можливості скористатися жестами та мімікою, або потреба чітко й лаконічно формувати думки.

Вивчення теоретичної літератури дозволило нам встановити, що більшості типів Інтернет-комунікації властиві відсутність безпосереднього зворотного зв'язку, можливість ведення комунікації між двома чи більшою кількістю учасників, її сленговий характер.

Важливою особливістю Інтернет-комунікації є метафоричність. Метафори поширені як у професійному комп'ютерному жаргоні, так і в повсякденному непрофесійному спілкуванні в мережі Інтернет. Комп'ютерна та Інтернет-термінологія використовується не тільки в рамках Інтернет-комунікації, але активно проникає в молодіжний сленг і розмовну мову.

На нашу думку, цікавими будуть подальші дослідження німецькомовного Інтернет-дискурсу, зокрема, вивчення впливу локдауну та дистанційності на зміну кількості користувачів Інтернету, проведеному часу онлайн, кількості сайтів та їх змісту від початку пандемії.

Список літератури:

1. Асмус Н. Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Челябинск, 2005. 265 с. URL: <http://www.lib.csu.ru/texts/diss/002689.pdf> (дата обращения: 10.08.21).
2. Пескова Е. Н. Дискурс веб-сайта: взаимодействие с другими типами дискурса, жанровые особенности. *Учёные записки ЗабГУ. Филология, история, востоковедение*. 2015. № 2 (61). С. 112–116.
3. Чашин О. А. Лингвостилистические особенности немецкоязычных текстов интернет-коммуникации. Иркутск, 2013. 72 с. URL: <https://www.docme.ru/doc/1186604/3421.lingvostilisticheskie-osobennosti-nemeckoyazychnyh-tekstov> (дата обращения: 12.08.2021).
4. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : кол. монографія / під заг. ред. І. С. Шевченко. Харків: Константа, 2005. С. 105–117.
5. Bußman H. *Lexikon der Sprachwissenschaft* 3. Kröner, Stuttgart, 2002. 131 S.
6. Döring, N. Identität und Internet = Virtuelle Identität? *Forum Medienethik*. Kopaed Verlags GmbH. München, 2000. S. 65–75.
7. Döring N. *Sozialpsychologie des Internet*. Göttingen.: Hogrefe Verlag, 2003. 56 S.
8. Kluver R. Globalization, Informatization, and Intercultural Communication. *American Communication Journal*. Vol. 3. Issue 3. May 2000. URL: <http://www.acjournal.org/holdings/vol3/Iss3/spec1/kluver.htm>.
9. Arntz R., Picht H., Mayer F. Einführung in die Terminologiearbeit, 5. Auflage. Georg Olms Verlag, 2004. 112 S.
10. Siever T., Schlobinski P., Runkehl J. *Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet*. B.: [s.n.], 2005. 49 S.
11. Voigt S. E-Mail-Kommunikation in Organisationen. Eine explorative Studie zu individuellen Nutzungsstrategien. *Internet Research*. Bd. 11. München, 2007. 73 S.

Avchinnikova H. D. LANGUAGE AND STYLISTIC FEATURES OF THE GERMAN LANGUAGE INTERNET DISCOURSE

The article analyzes the concepts of “communication” and “Internet communication”, considers the specifics of the Internet as a means of communication that determines the types of Internet communication. The urgency of the topic is due to the interest of modern linguistics in language development, which, in particular, is due to the significant and steadily growing role played by words and terms in the field of Internet communication in various fields of language, and lack of thorough study of linguistic stylistic features of German-language Internet.

The main objectives of the study were to consider the concept of “communication”, features of its verbal and nonverbal aspects, the role of language as a means of communication, as well as the manifestation of the specifics of Internet communication, understood as interpersonal communication mediated by a computer via the Internet.

The article defines Internet communication as communication between people via the Internet and describes three functions: the function of saving language resources; identification function; interpretation function. The differences between synchronous and asynchronous communication are clarified.

The analysis of theoretical material allowed to define communication as a mutual process that takes place between two or more participants in communication, in order to obtain information, exchange experiences, impressions, thoughts. Characteristic features of Internet communication are the lack of features inherent in natural communication, such as the inability to use gestures and facial expressions, or the need to clearly and concisely form ideas.

It is stated that for most types of Internet communication is characterized by the lack of direct feedback, the ability to communicate between two or more participants, its slang nature.

The study also clarifies the components, forms and functions of communication. The author explores the metaphors used in this area of communication and the rules of network etiquette.

Key words: *Internet communication, German language, linguistic and stylistic features, metaphor, types of communication.*

Агаєва Г. М.

Азербайджанский университет языков

ЭТИМОЛОГИЯ ФИТОНИМОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Останнім часом особливе значення надається історичним знанням сучасного суспільства, світової цивілізації. Вивчення такого напряму лінгвістики, як етимологія, відіграє величезну роль у цьому процесі. За допомогою етимології як засобу пізнання минулого і сьогодення можна довести, що всі люди на землі – як одна сім'я. Етимологія назв рослин нині є новою і однією з основних гілок у ботаніці. У статті розглядається етимологія групи слів в англійській мові. Зазначається, що в кожній світовій мові є слова різної семантики, різної структури, і серед них фітоніми мають своє місце і роль. У статті також приділяється увага ареалу вживання фітонімів, рельєфу місцевості, умовам життя людей, різним назвам одного і того ж фітоніма залежно від структури мов, сфери їх використання і т. д. У статті також робиться спроба пояснити на цьому етапі, перш за все, значення слова «етимологія,» і водночас наголошується, що в лінгвістичній літературі фітоніми можуть бути класифіковані по-різному, тобто за структурою (прості, похідні, складні), сферою використання (в медичній сфері, у сфері спецій побутового призначення, у парфумерії і т. д.) . Іноді один і той же фітонім може використовуватися в кількох сферах життя. У статті на продовження різних досліджень дається інформація про те, до якого роду рослин належить частина фітонімів одночасно з ботанічного погляду, в якому регіоні вони ростуть і як їх переносити в інші регіони, вирощувати, настільки вони багаторічні, хвойні, в тому числі колір їхніх плодів, як використовувати шкірку плодів, стовбур. У процесі дослідження також дається докладний коментар про те, скільки видів заданих фітонімів існує в кожному регіоні, а також про те, скільки видів існує у світі взагалі. У деяких випадках особливо підкреслюється наявність у фітонімів відмінних ознак, якщо зазначаються висота, колір листя, плодів, квіток під час цвітіння, а також схожість за формою плодів з іншими. Невипадково в якийсь момент було порушено питання про те, що один і той самий фітонім може бути названий за аналогією з чимось іншим. Тлумачення назви фітонімів з історичного погляду в багатьох випадках також знайшло своє місце в статті. Зазначається їх грецьке, латинське, французьке, англійське походження, а також розповідається про те, як вони зазнавали змін на подальших етапах цивілізації. У статті подана необхідна інформація про групу фітонімів у загальному вигляді за їхніми характерними ознаками.

Ключові слова: фітонім, лексичні значення, семантичний компонент, простір, етимологія.

Этимология названий растений проясняет происхождение отдельных растений как по форме, так и по значению. В этимологическом исследовании первостепенную роль играет сравнительно-исторический метод. Она также отслеживает процесс фонетического, лексико-семантического и грамматического развития английского языка, выявляя древний вариант названий растений. Наряду с этим здесь широко используется ряд научных принципов.

При анализе и изучении словарного состава английского и азербайджанского языков можно четко заметить, что названия растений в словарном составе обоих этих языков количественно составляют определенную часть лексического фонда и слова, обозначающие названия растений в словарном составе этих языков, используются как для

обозначения общего названия видов растений, так и для обозначения отдельного особого вида входящих в определенный класс. Группы слов данного типа в языке, будучи количественно избыточными, дают не только обширную информацию о древней истории того или иного народа, его этнографических особенностях, быте, контакте с природой и возможности целенаправленного использования ее отдельных благ, но и обширную информацию об исторической лексикологии этих языков, происхождении в этих языках различных названий растений и их основных особенностях.

Словарный состав каждого из языков мира содержит слова различного характера, разной семантики и структуры. Некоторые из этих групп слов являются фитонимами, обозначающими названия растений, которые имеют свое особое

место и функции в словарном составе языка. Фитонимы, в свою очередь, привлекают внимание своей функциональной активностью, своеобразием, количественным и смысловым богатством, разнообразием семантики, условиями жизни, быта, образом жизни людей, а также тем, что их называют в зависимости от географического рельефа и возможности иметь лечебное значение.

Фитонимы, естественно, могут быть классифицированы по разным параметрам. Они могут состоять из простых, производных и сложных слов в зависимости от их структуры.

Область, изучающая происхождение слов, называется этимологией. История возникновения и развития названий растений также изучается в этой области. Термин «этимология» принадлежит греческому языку. Слово «этимон» в этом языке имеет понятие «основной, истинный смысл» [4, с. 125]. Этимология проникает в глубины языка на основе сравнительно-исторического метода и внутренней реконструкции [9, с. 54].

Проведение обоснованного этимологического исследования невозможно без использования научных принципов, касающихся фонетических, семантических, морфологических закономерностей. Говоря об этимологии, необходимо отличать понятие «научная этимология» от «народной этимологии». Научная этимология дает не случайное, а ясное, точное, обоснованное представление о происхождении слова [8]. Например, иногда требуется очень напряженное – тщательное исследование, чтобы выяснить структуру ряда фитонимов, подобных *cotton* (хлопок), *cinnamon* (корица), *melon* (дыня), *cornel* (кизил) и т.д. используемых в английском языке, чтобы уточнить их происхождение из разных слов и языков. Поэтому следует отметить, что при разъяснении таких слов иногда обнаруживаются ценные факты для раскрытия даже исторических тайн. Именно с такой точки зрения рассмотрим ряд названий растений.

Tig/shoot (отросток). Примечательно, что слово, которое используется в английском языке для обозначения названия ветки, которая только начала формироваться на дереве, а иногда и для обозначения «почки», является элементом языков албанских племен и до сих пор используется в языке удин, одного из албанских племен, означает «новая, незрелая ветвь» и этим обращает на себя внимание.

Cornel // *cornelian cherries* (кизил). Из-за красного цвета фрукта, известного под этим названием, во многих тюркских языках он называется *qizil/kizil*, и остался неизменным в форме «*kizil*» на русском языке [4].

Medlar (мушмула) – это один из плодов, который в основном растет в лесах и горах. Этот фрукт не большой, а маленький. Корень слова *medle* (измельчение, перемешивание) означает его признак, как мы знаем, *medlar* (мушмула) измельчается через некоторое время, будь то на дереве или в месте, где она хранится. Этой особенностью *medlar* отличается от других фруктов. Учитывая эту особенность, кажется, что этот фрукт описывается как «измельченный» или «смешанный» фрукт [5].

Корица (*cinnamon*) – это растение, что означает пряность, но на самом деле это название используется как название лекарства. Название этого растения и его коры, а также название лекарства, сделанного из этой коры, происходит от слова «*sinnemon*». Этимология этого слова, звучащего в азербайджанском языке как «*darçin*», такова: «*daru*» означает «лекарство» на персидском языке, другая часть «*-çin*» – это фонетически измененное название страны *Китай* / *Cin*. Из первоисточников ясно, что это растение и его кора использовались в качестве лекарства, привезенного из Китая, и поэтому название этого растения означает «*daru çin*», что означает «лекарство Китая». Слово происходит из персидского языка и какое-то время использовалось в азербайджанском языке, особенно в письменной речи. Однако позже оно получило широкое распространение, адаптировалось к законам языка и стало словом «*darçin*» [7].

«*Sactaceae*» (кактус) – многолетнее травянистое растение, деревья кустарниковые, а некоторые виды – *Peres-kioideae* – низкорослые деревья, шаровидные или яйцевидные, некоторые с нормальными листьями, некоторые с цилиндрическими, а некоторые с мясисто-сочными безлистными стеблями. Они покрыты волосками или колючками, приспособленными к транспирации и сбору воды. Поскольку в его стволе хорошо развиты водянистые клетки паренхимы, он собирает много воды. Существует более 2000 видов, распространенных в основном в Америке. Половина из них встречается в Мексике, Африке, на Мадагаскаре, Маскарене и Шри-Ланке.

Carpinus (граб) – дерево из семейства ореховых, листья которого быстро опадают. Ствол гладкий, покрыт серой корой. Из тяжелой, твердой древесины изготавливают «челнок» для ткацких станков, используют в производстве музыкальных инструментов и машиностроении.

Carrot – от латинского «*carrota*» (морковь). Это оранжево-желтое растение из группы каротиноид-

дов. В плодах моркови, шиповника, смородины, клюквы, чабрец и т.д. много каротина.

Gladiolus (Вороний лук) – многолетнее растение из семейства ирисовых. Высота 25–220 см. Корень луковичный. Цветы красочные (белые, желтые, оранжевые, алые, сиреневые, фиолетовые и др.). В Северной Африке, Европе насчитывается около 200 видов.

Bamboo (бамбук) – название древесного зерна. Это название всех зерен подсемейства бамбука. Около 70 видов встречаются в тропических и субтропических районах Америки и Африки. *Vambusoideae* – подсемейство злаков, иногда выделяемое в отдельный род – *Vambusaceae*.

Vamia-Hibiscus esculentus – однолетнее растение из семейства мальвы, достигает 1,5 м в высоту. Его незрелый плод используется в качестве овоща.

Melilotus-barinc – многолетнее, иногда однолетнее растение из семейства бобовых. Существует около 20 видов. Это ценное кормовое растение, очень богатое витаминами и минеральными солями, а также дает хороший мед.

Iromoea batatas (батат) – сладкий картофель – растение, похожее на топинамбур (*уег алмасі*) в Азербайджане. По химическому составу близок к картофелю.

Viburnum (калина) – род древесных цветковых растений. Это кустарник или небольшое деревце. Высота 1,5 м, листья супротивные, края зубчатые, мелкие белые и розовые цветки собраны в виде зонтиков, плод съедобный, цветет в мае-июне, созревает в августе-сентябре.

Beqonia – кустарник, а иногда и вьющийся полукустарник. Листья простые, асимметричные, часто красиво окрашенные, цветы неправильной формы. Насчитывается около 800 видов.

Bennettiales (Беннеттитовые) – древесное растение с голыми семенами, найденное при раскопках. Названо в честь английского ботаника Дж. Беннетта. Вероятно, образовалось из семенных покровов палеозойского периода и исчез в юрском и первой половине мелового периода. Стебли простые или ветвистые, листья перистые или простые. Зарегистрировано около 20 видов.

Violet – растение из семейства фиалковых (*violaceae*). Большинство из них – травы, некоторые – кустарники и небольшие древесные однолетние или двухлетние цветы. Простые листья овальной формы выстроены в линию. Бывает 850 видов и представляет собой уникальный сложнолистный колючий кустарник. Цветки бело-розовые. В Северной Америке насчитыва-

ется более 200 видов, а в Азербайджане обнаружено 15 видов. Оно принадлежит к семейству Роголистник (*Ceratophyllum*) и представляет собой многолетнее растение. Это водное растение.

Daisy (Маргаритка) – этот фитоним является названием цветка, который также встречается как «day's eye» или «eye of day». Внешний вид цветка похож на солнышко. Также есть вариант для *MEdayes*. Употреблено в произведениях Чосера как «The dayesye or elles theye of day» (*Prol.to Legend of Cook Women, 184*). Встречается в виде *AS-dogesege, daisy* (*Cott, Faustina, a cockayne's Luchdoms, 292*).

Carnation (Гвоздика) – это название цветка, перешедшее из французского языка в латинский. Спенсер Шеф употребил его в своем творчестве как «coronation». Название *Carnation* объясняется тем, что плоды имеют форму «короны».

Fir – это ель (скандинавского происхождения). В средневековом английском это растение использовалось для строительства паромов. С. Г. Джосер использовал в своих произведениях в этом значении. У англосаксов были развиты *furh* (ель), *furh-udn* или *fir-ood*. Швейцарцы приняли это слово как *fyr, fura*. Есть и другие варианты: *feraha, fuhre*. Греки использовали название этого растения как *rug*, а на латыни оно было найдено в формах *quercus* и *an oak*.

Elm (смородиновое дерево) – данное название развивалось в средневековой Англии, и англосаксы отдали предпочтение этому варианту. *Gloss Cocknaune's Saxon* (встречаются формы *Luchdoms + icelş alm., Dan.alm*, варианты *süed.-alm; Latin - ulmus; Gr.-ulm, on olm*).

Maqnoia (магнолия) – слово французского происхождения. Это растение названо в честь человека по имени *Пьер Магнол*, который был директором французского ботанического сада Монпелье, профессором. Он родился в 1638 году и умер в 1715 году. Всю свою жизнь он посвящал растениям.

Tulip (лилия) – это название розы. Слово имеет французское происхождение, отсюда оно перешло в итальянский язык, затем в турецкий язык, а затем в персидский язык. В средневековом английском языке были такие варианты – *tulippe, tulipon*. Однако название этого растения имеет и вульгарное произношение (*bullbend, turban*), такие слова употребляются в турецком языке и входят в группу вульгарных слов (*Zenker's Turk; Dictionary, p. 433*). Также эти слова все еще встречаются в персидском языке в вульгарном варианте: *dullbend*, а *turban* – имеются в виду недалновидные люди.

Lily (Лилия) – это еще и название розы (L., Gr.). В средневековом английском использовалась форма – *Li-lie*; англосаксы также предпочитали форму *lilie*. Форма множественного числа этого слова возникла на основе собственных правил языка (лат. -*upan*), откуда оно взято, как и все слова: *Lilian* – на латыни, *lilium*; на греческом – *le'peovo*. Самый простой вариант, как и греческое слово, – *kpirov*.

Lime (липа) – английского происхождения. А в древнеанглийском это нашло отражение в словарях как *Line*. Это также совпадает с формой *linden tree*. В своей работе Керсей использовал его как *linden tree*, так и *line tree*. Однако в современном английском языке также встречается в форме *lime groke*. Переход названия растения *Line* к названию растения *lime* произошел в 1625 году.

Название растения *Line* содержит *Bailey's Dictionary* [e.d. 1731]. Название растения *lin* возникло в результате выпадения буквы «д» в конце древнего названия *lind*. Слово *Linden* приобрело суффикс *en*, употребляясь в функции прилагательного. Настоящее название – *lind tree* (липовое дерево).

Gypress (кипарисовое дерево) (F.L.Gr.) – в средневековом английском языке были и другие варианты этого слова: *cirpres*, *sirpresses*, *cupresses* и *cipressus* или *super-tree* и т.д. В древнем французском языке название растения *cypress* позже претерпело фонетические изменения. *Gotgrave* – латинское название этого растения, которое использовалось в работах в форме *The Sypres tree vā Cuprus wood*. В то время как на латыни – *cuprassus*, как и на греческом – *kunaptoeos*, в настоящее время это понятие употребляется в форме *cypress* в современном английском языке.

Maple (клен) – слово английского происхождения, происходящее от названий крупных многолетних растений. В среднеанглийском языке использовались и другие варианты названия этого дерева: *maple*, *mapul*; у англосаксов оно отражено в словарях в форме *mapul*, *der*.

Banana (банан) – фрукт, впервые появившийся в Западной Африке. Название было употреблено в 1986 году в работе Дампера. Суффикс множественного числа этого слова образуется с помощью суффикса *-s* на основе грамматических законов самого английского языка, а не языка, из которого оно взято, как из других заимствованных слов. В 1599 году А. Дэвис впервые использовал форму множественного числа этого слова в своем «путешествии». Происхождение слова

берет начало в Португалии. Само дерево также по-испански называется *банано*. Подобное название этому термину дали португальские писатели. Португальцы же заимствовали этот термин из Гвинеи.

Beech – (бук) название как самого дерева, так и его плода, имеет английское происхождение. В средневековом английском языке был вариант *beeck*, а у англосаксов встречается еще одна форма: *bice gloss to fagus*. Впервые использовался англосаксами как *bio-treow*. В латинском языке – *focus*, в греческом есть формы, которые употребляются как *foxos*. Эти формы указывают на историю происхождения и образования слова *beech*.

Beet (свекла) – название растения латинского происхождения. Встречается *bete* как в средневековом английском, так и в англосаксонском. Плиний использовал слово в своей работе как *beta*.

Olive (оливковое дерево) (F, L, Gr.) используется в средневековом английском как *olive* (OE – *Homilies*, ed. Worriss, 9), во французском языке – *olive*, в латинском языке – *olive*, в греческом языке – *esaia*.

Cedar – очень выносливое, вечнозеленое дерево. Имеет латинское и греческое происхождение – от слова *кедрос*.

Chrysanthemum [kriz-an = the-mum] – хризантема – это название цветка, растения, похожего на мак «буйволиный глаз» и «астру». Имеет греческое происхождение. Происходит от слов *Chrysos-gold* и *antheon*.

Clematis [клематис]. У названия этого растения странное происхождение. Существует такое поверье: когда это растение видят путешественники, их путешествие проходит успешно, поэтому его также называют «радость путешественника». Слово греческого происхождения. Происходит от слов *Klema*, *twiq* (*calamus/sweet glas-swet-flaq*). Это растение обладает свойствами картофеля, ароматное и носит разные названия из-за формы, напоминающей острый меч: *sweet peaswet pe* – зеленый горох, сладкий горох.

Sweet potato – *swet potato* – в азербайджанском языке эквивалентом этого слова является название растения «*dombalan*».

Aconite [ako-nit] – ядовитое растение латинского происхождения, используемое в варианте *aconitum*. Переведено с греческого на английский. Греческая версия – аконитиан.

Azalea [az'alea] – комнатное растение, цветущее круглый год.

Sugar beet (сахарная свекла) – имеет английское происхождение, англосаксы использовали это

слово как *bete*. Корневая часть растения считается основной, а из листьев готовят корм для животных.

Bread-fruit – плодовое дерево, которое растет на юге, плоды жарятся при употреблении в пищу. Это английское название растения, хлеб делают из молотых фруктов, конечно, дословный перевод этого слова взят от слов *bread* – хлеб, *fruit* – фрукт, что означает «хлебный фрукт».

«Народная этимология» также важна для изучения с этимологической точки зрения. В основе данной этимологии лежат представления лиц, не имеющих специальной научной подготовки. Например, о происхождении многих растений

в лексической системе английского языка в народе существуют разные мнения. В комментариях к таким названиям растений четко прослеживаются суждения непрофессионалов.

История этимологически исследуемых фитонимов индивидуальна. В образовании фитонимов большую роль играют различные этимологически или семантически значимые факторы.

Является ли какое-либо значение результатом влияния выхода из употребления или восприятия орфографических или грамматических различий в фитонимах, можно выявить только на основании конкретных этимологических исследований.

Список литературы:

1. Abbasov Ə. N. Ad insana ilk hədiyyədir, Elm və Nəyat, 1966.
2. Akhmanova O. Linguistic Terminology, M., 1977.
3. Afanasyeva O. V. Twelve Flowers of the Year, M., 1997.
4. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. Москва, 1956. 219 с.
5. Everyman's English Dictionary by D. C. Browning. London, 1962.
6. Picture Dictionary, Azərbaycan Nəşruuyatı, Bakı, 1991.
7. Qurbanov A. M. Azərbaycan Onomastikası, Bakı, 1986.
8. Xalq təbabəti xəzinəsindən, Azərbaycan Ensiklopediyası, Bakı, 1982.
9. Пизьни В., Этимология. Москва, 1956.
10. Серебрянников В. А. О методах изучения топонимических названий. Москва, 1959.

Aghayeva G. M. ETYMOLOGY OF PHYTONYMS IN ENGLISH ETYMOLOGY OF PHYTONYMS IN ENGLISH

Recently, special importance has been attached to the historical knowledge of modern society and world civilization. The study of such a branch of linguistics as etymology plays a huge role in this process. With the help of etymology as a means of knowing the past and present, it can be proved that all people on earth are like one whole family. The etymology of plant names is currently a new and one of the main branches in botany. The article considers the etymology of a group of words in the English language. It is noted that in every world language there are words of different semantics, different structures, and among them phytonyms have their place and role. The article also pays attention to the area of use of phytonyms, the terrain, the living conditions of people, different names of the same phytonym depending on the structure of languages, the scope of their use, etc. The article also attempts to explain at this stage, first of all, the meaning of the word etymology, and at the same time it is noted that in the linguistic literature, phytonyms can be classified from different points of view, that is, by structure (simple, derived, complex), by sphere of use (in the medical field, in the field of household spices, in the field of perfumery, etc.) Sometimes the same phytonym can be used in several spheres of life. The article, continuing various studies, provides information about which genus of plants some phytonyms belong to at the same time from a botanical point of view, in which region they grow and how to transfer them to other regions, grow them, they are so perennial, coniferous, including the color of their fruits, how to use the peel of fruits, the trunk. The study also provides a detailed commentary on how many species of the mentioned phytonyms exist in each region, as well as on how many species exist in the world, in general. In some cases, the presence of their distinctive features in phytonyms is particularly emphasized, if the height, color of leaves, fruits, flowers during flowering are noted, as well as the similarity in the shape of the fruits of some phytonyms with others. It is not by chance that at some point the question was raised that the same phytonym can be named by analogy with something else. The interpretation of the names of phytonyms from a historical point of view in many cases also found its place in the article. Their Greek, Latin, French, and English origins are noted, and they are also told about how they underwent changes in the subsequent stages of civilization. The article as a whole provides the necessary information about the group of phytonyms in general by their characteristic features.

Key words: *phytonim, lexical, meaning, semantic component, place, etymology.*

УДК 811.111: 81'42
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/17>

Bilyk O. I.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Ivanotchak N. I.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Pyliachyk N. Ye.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

METAPHORICAL PRESENTATION OF FUTURE IN THE AMERICAN ELECTION DISCOURSE

The article deals with the metaphorical actualization of the temporal concept FUTURE in the American election discourse. Any election campaign is closely connected with the vision of future and as the concept of time is extremely complex, this complexity calls for metaphorical understanding. In this study such metaphors as FUTURE IS A PATH, FUTURE IS A JOURNEY, FUTURE IS WAR, FUTURE IS A RECOVERY, FUTURE IS A VEHICLE, FUTURE IS A HOUSE, and FUTURE IS A HUMAN BEING are singled out and analysed. It is stated that the metaphors express positive or negative attitude of the speakers depending on their intention and purpose of communication.

The election discourse is characterized by a high level of manipulation which gives the possibility to assume that the use of certain strategies is a necessary part of manipulation in election discourse. So, special attention is paid to the activation of temporal metaphors within a strategy employed by the candidates. Such strategies as positive self-presentation and negative other presentation are considered and discussed in the study. The conceptual temporal metaphors of future are exploited by the politicians with the aim to forming a certain public view on political events in general and the course of the election in particular. Thus, the current research goes beyond the identification of metaphors in the election discourse. It goes a step further to interpret the way metaphors interact within the context and their function within communicative strategies employed by candidates.

The analysis of the metaphors with the FUTURE target domain shows that the politicians use these conceptual metaphors to foresee the future by developing plans, trying to form the right vision of future and make the life of the society better. In most cases the image of the future is metaphorised positively via the metaphors of path, journey, medicine, house, and human being within the strategy of positive self-presentation. Some metaphorical expressions from the source domains of war and path reveal negative aspects of the future within the opponent negative presentation strategy.

Key words: *conceptual metaphor; temporal metaphor; FUTURE, source domain, target domain, election discourse.*

Introduction. Studying the strategies of manipulation Paul Danler states that the aim of any political speech is to persuade the audience of selected political goals [2]. Political campaign discourse or election discourse possesses one encompassing goal: to win the election by convincing enough citizens to cast their votes for one candidate [1, p. 22]. So it is possible to say that election discourse is characterized by a high level of manipulation. Teun A. Van Dijk writes that manipulation involves: “enhancing the power, moral superiority and credibility of the speaker(s), and discrediting dissidents, while vilifying the others, the enemy...” [11, p. 380]. The use of certain strategies is a necessary part of manipulation in election discourse. The overall strategy of positive self-pres-

entation and negative other presentation [1] is very typical in account of the facts in favour of the speaker’s own interests, while blaming negative situations and events on opponents.

One of the main areas of discussion during the election campaign is analyzing the past, a critical assessment of the present, plans and prospects for the future. The cognitive process of creating a model of socio-political situation in the past, present and future is characterized by the use of various metaphors in the political communication. Time is considered to be more abstract concept than theatre, journey, family, food, and building. Awareness of the present as the time experienced at each moment, the past as the time related to remembered events,

and the future as the time related to predicted events [10] calls for metaphorical understanding which enable people to simplify these complex and abstract concepts with the help of easily accessible and comprehensive ones. So the conceptual temporal metaphors of future definitely help form a certain public view on political events in general and the course of the election in particular.

Literature review. The ways of using specially chosen language units plays an important role in manipulating social cognition. Metaphors are considered to be effective persuasive devices in election discourse. They play a role in the creation of our social reality. Trying to understand metaphor means attempting to understand a vital part of what kind of world we live in [6]. Metaphors are important and necessary tools of politicians as political events are often abstract and too numerous for public consumption. They are considered to create political reality, shape our perception and lead to logical consequences [9, p. 121]. Since electors cannot pay attention to all aspects of election campaign process they need something to simplify decision making. In this case metaphor addresses this need. Besides, being manipulative tools of candidates, metaphors help achieve their main aim – to persuade people to vote for them.

For the purposes of the present study, metaphors are taken to be cases of figurative language in which one concept is understood in terms of another and in which features are transferred from one domain to another [3]. A conceptual domain is viewed as any coherent organization of people's experience [6, p. 4]. The analysis of metaphors presented in this article is based on the Conceptual metaphor theory by Lakoff and Johnson [7, p. 110] who distinguish such conceptual domains as source domain (the conceptual domain from which we draw metaphorical expressions) and target domain (the conceptual domain that we try to understand).

Metaphors are not only pervasive but also important in everyday life, in thought and action. They enable us to make sense of abstract concepts by conceptualizing the nonphysical in terms of the physical [7, p. 59]. Thus, conceptual metaphors typically employ a more abstract concept as target and a more concrete or physical concept as their source [6, p. 6] and in order to easily understand any nonphysical concept, one should exploit another more concrete and tangible concept than the former one for achieving this purpose. The experiences and connections with the physical world may serve as a natural background for understanding more abstract notions.

We think that under such circumstances it is reasonable to study the conceptual temporal metaphors used in election discourse and their manipulative power. **The purpose** of this paper is to provide a comprehensive linguistic analysis of the main metaphorical expressions used for conceptualization of the future and to study the role of these metaphors in the American election discourse.

The paper is based on the data from McCain's, Obama's and Romney's speeches, which they delivered in different locations during their presidential election campaign in the USA. The speeches were collected from the online resources and comprise transcripts of press conferences, nomination acceptance speeches, remarks, debates and interviews.

The methodology employed in the study is Critical Metaphor Analysis [4], which presents a basic framework for the linguistic analysis. Critical Metaphor Analysis (CMA) is based on Critical Discourse Analysis [5; 12] and Conceptual Metaphor Theory [6; 7] and aims to reveal the covert and possibly unconscious intentions of language users and expose conventionalized social hierarchies as they appear in linguistic references to conceptual metaphors [4, p. 34]. These approaches consider the incredible potential of metaphor as a political tool. There is the assumption that political elites exploit the rhetorical power of metaphor for their own political aims [8].

To begin the analysis, the entire corpus was given a close-reading and specifically studied for utterances which referenced three temporal category of future. Then, these highlighted utterances were further scrutinized for metaphorical expression at the textual and conceptual level. The found metaphorical expressions were then categorized into source domains (for example, path, war, journey) of conceptual metaphors of future. As metaphors convey a moral evaluation or an emotional slant on what is metaphorized, their role in contributing to positive or negative images of the metaphorized target was stated.

Results and discussion. Further the metaphorical linguistic expressions that can prove the existence of the conceptual metaphor FUTURE IS A PATH in the election discourse are presented: *road, path, track, bend, climb, direction, horizon, frontier, to seek the road, to choose the path, to move in the right direction, to take a different path.*

In the American election discourse, *"I'm going to offer you what I believe is a better path forward, a path that will grow this economy"*, stated by Barack Obama, is one of the clearest cases of describing the future as a road. The metaphor *"there's still a long*

road ahead”, voiced by John McCain, is another example. Understanding life as a path is closely connected with journey that is why the path metaphor develops into the journey metaphor and they often appear together as in the following example: *There is only **the road we’re traveling** on as Americans – and we will rise or fall on **that journey** as one nation; as one people* (Barack Obama. Remarks in Reno, Nevada. September 30, 2008).

It seems that FUTURE IS A PATH and FUTURE IS A JOURNEY are so frequent because travelling, no matter how short the journey, is a universal experience that everyone can easily make sense of. Though these metaphors take part in the positive image of the future realization (*a better path forward, a path to prosperity, the right direction*) within the strategy of positive self-presentation, some metaphorical expressions from the path and journey domains (*bumps in the road, a long road, a steep climb, a hill, a harder path*) may evoke negative associations. Let us consider the following examples:

*The journey will be difficult. **The road** will be long* (Barack Obama. Remarks in St. Paul, Minnesota Claiming the Democratic Presidential Nomination Following the Montana and South Dakota Primaries. June 3, 2008).

*But I was pretty certain and continue to be pretty certain that there are going to be **bumps in the road**...* (Barack Obama. 60 Minutes Interviews with Obama and Romney, September 23, 2012).

*I have no illusions about how far we have to go. **Our road is still long. Our climb is still steep*** (Barack Obama. Remarks in Indianapolis, Indiana. May 3, 2008).

The candidate uses the linguistic expressions from the source domain of path to speak about some possible difficulties the country may face in the future. A difficult journey, bumps in the road or long roads are not the things travelers dream of. But the politician’s intention is to show that he is aware of the obstacles and ready to overcome them. Besides with the help of the expressions *our road* and *our climb* the candidate tries to show that he will be together with people even in difficult situations.

It is obvious that a difficult journey or bumps in the road are not the things travelers (voters) dream of and these obstacles are extrapolated to future possible political and social problems, but the candidate turns to such metaphorical expressions to show the audience that he is a strong leader who is capable of choosing the right way and despite all the difficulties take the country to the final destination which he sees as the better future:

*Now, I won’t pretend **the path** I’m offering is quick or easy. **The path** we offer may be harder, but it leads to a better place; America, I never said **this journey** would be easy, and I won’t promise that now. Yes, **our path** is harder, but it leads to a better place. Yes, **our road** is longer, but we **travel** it together. We don’t turn back. We leave no one behind* (Barack Obama. Remarks Accepting the Presidential Nomination at the Democratic National Convention in Charlotte, North Carolina. September 6, 2012).

Being connected with the idea of conflicts the metaphorical expressions from the source domain of war create a negative image of future and presuppose the existence of the conceptual metaphor FUTURE IS WAR: *to fight for the future, to secure the future, to strive for over the next 5 years, to combat future threats, to attack, the future security, the front lines of the future, the threats of the future, a 100-year occupation, a long and hard and tough struggle; to win the fight for the future, to lose the fight for the future, to remain half-slave and half-free*. The politicians often turn to this metaphor in the negative other presentation strategy but, if in case with the present which is understood in terms of war the criticism is aimed at the current political power, speaking about the future as war the candidates blame it on their opponents. According to Barack Obama due to the political strategies of John McCain “future is put in jeopardy” and he is “offering us a 100-year occupation”. Notably John McCain also refers to the war metaphor to speak about the future but having military career he successfully uses this metaphor to employ the strategy of positive self-presentation:

*I’m going to **fight** to make sure every American has every reason to thank God, as I thank Him: that I’m an American, a proud citizen of the greatest country on earth, and with hard work, strong faith and a little courage, great things are always within our reach. **Fight with me. Fight with me. Fight for what’s right for our country. Fight for the ideals and character of a free people. Fight for our children’s future*** (John McCain. Address Accepting the Presidential Nomination at the Republican National Convention in Saint Paul. September 4, 2008). Thus, the high concentration of war metaphors within one excerpt is a strong indicator that the emphasis is not so much on the bad future as on personal qualities of the speaker who is immensely experienced in war events.

So within the strategy of self-presentation the candidates exploit the war metaphor, firstly, to show the audience the ability to fight for the country and its people in every sphere of life as in: *It will be a choice between two different paths for America, a choice*

between two fundamentally different **visions for the future**. **Ours is a fight** to restore the values that built the largest middle class and the strongest economy the world has ever known... (Barack Obama. Remarks Accepting the Presidential Nomination at the Democratic National Convention in Charlotte, North Carolina. September 6, 2012). Secondly, the politicians want to prove the necessity of their socio-political plans such as **“to recruit a generation of new teachers, an army of new teachers, especially in math and science, give them higher pay”** because **“they’re (teachers) on the front lines of our country’s future”** (Barack Obama. Remarks at a Campaign Rally in North Las Vegas, Nevada. August 22, 2012).

In terms of the disease metaphor the future is opposed to the negative present and is understood as *a recovery* from the disease that stands for the present. This metaphor is often employed in positive self-presentation strategy and is realized in the binary temporal opposition “negative present :: positive future”: *When I’m president, I’m going to make real changes that lead to a real recovery, so that the next four years are better than the last* (Mitt Romney. Statement by Mitt Romney on the October Unemployment Report. November 2, 2012). Though some possible difficulties in the future are viewed as *short-term pain* the image of the future conceptualized in terms of medical metaphor appears to be positive. On analyzing metaphorical expressions from the source domain of medicine it was found out that the present and the future are conceptualized differently which results in conceptual metaphors PRESENT IS A DISEASE and FUTURE IS A RECOVERY.

Let us consider the FUTURE IS A VEHICLE metaphor, which produces linguistic metaphors such as **“millions of new jobs, many in industries that will be the engine of our future prosperity”** stated by John McCain and **“the industries and the jobs that will fuel our future”** produced by Barack Obama. The candidates employ the mechanical metaphor in the positive self-presentation strategy as speaking about the future as a vehicle *the engine* and *fuel* stand for millions of new jobs and industries they are planning to create and develop. This metaphor also implies a driver that stands for the certain candidate who will become the president and will *steer* the nation *in the right direction*.

If in the American election discourse the mechanical metaphor contributes to creating a positive image of the future, the conceptual metaphor with the financial source domain draws the audience’s attention to some negative aspects of the future as illustrated by the examples below:

We let earmarking and corrupt spending get to the point where we mortgaged our kids’ futures (John McCain. Interview with Larry King of CNN. July 28, 2008).

I think it’s immoral for us to continue to spend our kids’ future year after year, trillions of dollars passed onto the next generation, knowing we can’t possibly pay it back (Mitt Romney. Remarks in Des Moines Following the Iowa Caucuses. January 3, 2012).

I’ve seen crumbling schools in South Carolina that are stealing the future of black children and white children. (Barack Obama. Remarks in El Dorado, Kansas: “Reclaiming the American Dream”. January 29, 2008).

From very early on, people living in human society have engaged in economic transactions of various kinds. These transactions often involve the use of money and commodities in general [6, p. 18]. That is why metaphorical expressions from the financial source domain are so powerful in manipulating people. Notably the metaphors *mortgaged our kids’ futures*, *spend our kids’ future*, *stealing the future of black children and white children* paint a negative picture of the future in the temporal opposition “negative present :: negative future”. The financial metaphor is thus used to attribute blame for the future failures to those who is responsible for the present problems. The fact that the present events will influence the future of *kids* implies that the present politics will have long lasting results. Only the metaphorical expressions *invest it in your future* and *the single most important investment you can make in your future* from the speeches of John McCain and Barack Obama respectively paint a positive picture of the future as the speaker talk about their politics.

Another way to conceptualize the future in the context of the presidential election is a group of metaphors that emphasize the dynamics of society and belong to source domain of building. The reason for the use of these metaphors is that the building process is associated with positive changes as in the following excerpt:

*I want to wake up and know that every single American has health care when they need it, that every senior has prescription drugs they can afford, and that no parents are going to bed at night worrying about how they’ll afford medicine for a sick child. **That’s the future we can build together.** That’s the choice you’ll have this fall. And that’s why I’m running for President of the United States of America* (Barack Obama. Remarks in Bristol, Virginia. June 5, 2008).

The source domain of building produces a conceptual metaphor FUTURE IS A HOUSE which the can-

didates employ within the positive self-presentation strategy to paint a positive picture of the future:

*And if we want to get people working again – and that’s my priority – if we want to get people working again, we have to celebrate success and achievement and not demonize it and denigrate the people who have worked hard, who are smart, who have made the kinds of investments to **build a brighter future** (Mitt Romney. CNBC Exclusive: CNBC Transcript: Republican Presidential Candidate Mitt Romney Speaks one-on-one with Larry Kudlow Today on CNBC. July 23, 2012);*

The house is an important concept in the system of human experience and a traditional metaphorical source domain. The domain of house is related to people’s everyday life, is familiar and close to every person, because the house is the main most comfortable sphere of human in general and family in particular existence. For example, doors allow entry and exit, as well as protect against unwanted guests. In the FUTURE IS A HOUSE metaphor, doors stand for new opportunities that lead to a better future as proved by the following examples:

The door to a brighter future is there, open, waiting for us (Mitt Romney. Remarks in West Allis, Wisconsin: “Real Change From Day One”. November 2, 2012).

New doors are open for us to sell our ideas and our products to the entire world (Mitt Romney. Remarks on the Economy in Ames, Iowa. October 26, 2012).

The source domain is a human being which helps us understand a non-human target domain of future. People can conceptualize nonhuman things in terms of a human because it is related to them and what is closer and familiar to a person’s life and experience is definitely easier to understand. The positive vision of the future is invoked by the metaphors that present the future as a young person because *America’s youth are ... our future (Barack Obama)*, a person one can *embrace* or *feel a special kinship with (Mitt Romney)*. The future is somebody *on the behalf of* whom the candidates are ready to *work every single day, tirelessly (Barack Obama)*. The FUTURE IS A HUMAN BEING metaphor produced metaphorical expressions to indicate people’s jobs: *worker is the fundamental strength and future, entrepreneurs*

like Martha and Dorene are the future for America, farmers are America’s future. Such metaphors evoke pleasant emotions as make people of different professions think they are important for the country and its future. Thus the metaphors from the source domain of human being help the candidates paint a picture of positive future thus implementing the strategy of positive self-presentation.

Conclusion. The present study has been concerned with the metaphorical representation of the temporal concept FUTURE in the American election discourse. As metaphors are vehicles of hidden meanings, used by candidates as a discursive practice with a precise strategic aim and intent in mind [3, p. 18], special attention has been devoted to the activation of metaphors within certain strategy employed by the candidates. The metaphorical conceptualization of the future in the election discourse gives the empirical evidence for metaphor as a persuasive device as the candidates effectively created the images of good/bad future for positive self-presentation or disqualifying some political developments, authorities or even their opponents. While positive metaphors are used to paint a pleasant picture of life experiences at a certain period of time, negative metaphors have a great potential to dramatically change the opinion of public.

A great number of metaphorical realisations and various metaphors from different source domains activated for conceptualization of the future indicate the tendency of the candidates to foresee the future by building plans, trying to predict the development of the society and make its life better. The analysed material proves that the metaphorical conceptualization of the future is characterized by a great number of metaphors which paint a positive picture of the future and are employed by the candidates within the strategy of self-presentation. Some negative aspects are revealed by the metaphors from the source domains of war, path and finance. But the overall positive image prevails in the conceptualization of the future and proves the idea of ‘a better future’ which underlies the basic idea of progress.

Being manipulative by nature election discourse has a great number of concepts that are understood metaphorically and this variety calls for further study which can reveal many interesting aspects.

References:

1. Benoit, W. L. (2000). Let’s Put ‘Debate’ into Presidential Debates. *Rostrum*.
2. Danler, P. (2005). Morpho-syntactic and textual realizations as deliberate pragmatic argumentative linguistic tools? <https://doi.org/10.1075/dapsac.17.04dan>
3. Cammaerts, B. (2012). The strategic use of metaphors by political and media elites: The 2007–11 Belgian constitutional crisis. *International Journal of Media & Cultural Politics*, 8(2), 229–249. http://dx.doi.org/10.1386/macp.8.2-3.229_1

4. Charteris-Black, J. (2004) *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. NY: Palgrave Macmillan.
5. Fairclough, N. and Wodak, R. (1997) Critical discourse analysis. In T. van Dijk (ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, Vol. 2*. London: Sage. pp. 258–286.
6. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press: Chicago.
8. Meadows, B. (2007). Distancing and showing solidarity via metaphor and metonymy in political discourse: A critical study of American statements on Iraq during the years 2004-2005. *Critical approaches to discourse analysis across disciplines*, 1(2), 1–17.
9. Mio, J. (1997). Metaphor and Politics. *Metaphor and Symbol. Metaphor and symbol*, 12 (2), 113-133. DOI:10.1207/s15327868ms1202_2
10. Radden, G. (2003). The Metaphor TIME AS SPACE across Languages. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 8.
11. Van Dijk, T. A. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse and society*, 17, 359–383.
12. Wodak, R. (2007). Pragmatics and Critical Discourse Analysis. A cross-disciplinary inquiry. *Pragmatics and Cognition*, 15(1), 203–225. <http://dx.doi.org/10.1075/pc.15.1.13wod>

Білик О. І., Іванотчак Н. І., Пилячик Н. Є. МЕТАФОРИЧНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПЕРЕДВИБОРЧОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається метафорична актуалізація темпорального концепту МАЙБУТНЄ в американському передвиборчому дискурсі. Будь-яка передвиборча кампанія тісно зв'язана з баченням майбутнього, і, оскільки концепт часу є складним поняттям, він потребує метафоричного пояснення для кращого його розуміння. У дослідженні виділено й описано метафори *FUTURE IS A PATH*, *FUTURE IS A JOURNEY*, *FUTURE IS WAR*, *FUTURE IS A RECOVERY*, *FUTURE IS A VEHICLE*, *FUTURE IS A HOUSE*, і *FUTURE IS A HUMAN BEING*. Проаналізовано також позитивний і негативний потенціал метафор і доведено, що він залежить від намірів і мети мовця.

Передвиборчий дискурс характеризується високим ступенем маніпуляції, і це дає змогу припускати, що використання відповідних стратегій є невід'ємною частиною маніпуляції в передвиборчому дискурсі. Тому особливу увагу привертає активація темпоральних метафор у межах стратегії, яку використовує кандидат у президенти. У статті виокремлено та розглянуто такі стратегії, як позитивна самопрезентація та негативна презентація інших. Концептуальні темпоральні метафори майбутнього в передвиборчому дискурсі використовуються політиками з метою вплинути на формування громадської думки на політичні події загалом і на хід розвитку виборів зокрема. Тому дослідження має на меті не просто ідентифікувати та проаналізувати темпоральні метафори майбутнього, а й розглянути та описати, як інтерпретація метафори залежить від контексту і як комунікативні стратегії, які використовуються кандидатами, впливають на функціонування метафор.

Аналіз концептуальних метафор із референтом *FUTURE* показує, що кандидати в президенти використовують ці метафори, щоб передбачити майбутній розвиток країни; політики також намагаються сформувавши правильний образ майбутнього і вплинути на формування суспільної думки щодо того, яким має бути майбутнє і яким воно стане за умови перемоги того чи іншого кандидата. Здебільшого створюється позитивний образ майбутнього через метафори шляху, подорожі, дому і людини в межах стратегії позитивної самопрезентації. Деякі метафоричні вирази, що належать до сфер-джерел війни і шляху, розкривають негативні сторони майбутнього в межах стратегії негативної презентації опонента.

Ключові слова: концептуальна метафора, темпоральна метафора, МАЙБУТНЄ, сфера-джерело, сфера-ціль, передвиборчий дискурс.

УДК 340.811.050
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/18>

Бойван О. С.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Ковтун О. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КАТЕГОРІЇ РОДУ В АСПЕКТІ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ НА МАТЕРІАЛІ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

У статті проаналізовані різновиди функціонування гендерної категорії роду в аспекті гендерної лінгвістики на матеріалі періодики. Сучасні лінгвістичні дослідження висвітлюють різні аспекти явища гендеру. Вони створюють підґрунтя для аналізу гендерної ідентичності в публіцистичному тексті, з яким ми маємо на меті працювати, бо наполягають на існуванні численних ідентичностей, визнаючи їхню мінливість. У межах гендерної лінгвістики виділяють два мовних процеси, перший з яких отримав назву «специфікація» або «фемінізація». «Нейтралізація» ж стає основним мовним засобом гендерної політкоректності, де наголошується на про необхідності усунення назви осіб жіночої статі за професією. Сучасні періодичні видання, як частина ЗМІ, висвітлюють нові соціальні, політичні, економічні та ін. процеси, сприйняття яких проходить через ціннісну орієнтацію людини, її вибір, що знаходить своє відображення безпосередньо у комунікативній діяльності.

На рівні теоретичного узагальнення нами було визначено, що гендерів у сучасній лінгвістиці нараховується значно більше, ніж граматичних родів (яких традиційно три): співвідносні із займенниками: 1) що належать до чоловічого роду, співвідносні із займенником he; 2) що належать до жіночого роду, співвідносні із займенником she; 3) що належать до середнього роду, співвідносні із займенником it; 4) що можуть належати до жіночого та чоловічого родів, співвідносні із займенниками he, she; 5) що можуть належати до чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками he, it; 6) що можуть належати до жіночого та середнього родів, співвідносні із займенниками she, it; 7) що можуть належати до жіночого, чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками she, he, it. Аналіз періодичних видань дозволив визначити деякі тенденції у висвітленні в них категорії роду.

Ключові слова: гендер, категорія роду, гендерна лінгвістика, сучасні періодичні видання, гендерна ідентичність.

Постановка проблеми. Сучасна гендерна лінгвістика розвивається у напрямках конструювання та аналізу гендерного дискурсу як нового типу культурологічного дискурсу, заснованого на ненасильстві й неприйнятті агресії. Цей дискурс характеризується, з одного боку, наявністю гендерної культури, з іншого – браком або повною відсутністю мовних засобів для її вербалізації. Сучасні лінгвістичні дослідження торкаються різних аспектів явища гендеру. Вони дають основу для аналізу гендерної ідентичності в публіцистичному тексті, бо стверджують існування численних ідентичностей, визнають їхню нестабільність та мінливість.

У межах гендерної лінгвістики виділяють два мовних процеси, перший з яких отримав назву «специфікація» або «фемінізація». Специфікація

служить для репрезентації в мові «непрозорі» жіночої статі шляхом послідовного і симетричного маркування статі». «Нейтралізація» ж стає основним мовним засобом гендерної політкоректності, представники якої оголошують про необхідність усунення назви осіб жіночої статі за професією.

Сучасні періодичні видання як частина ЗМІ висвітлюють нові соціальні, політичні, економічні, екологічні та інші процеси, сприйняття яких проходить через ціннісну орієнтацію людини, її вибір, що знаходить своє відображення безпосередньо у комунікативній діяльності. Гендерна проблематика висвітлюється у періодичних виданнях імпліцитно та експліцитно. У першому разі це публікація статей на гендерну тематику. У другому ж разі можна досліджувати гендерну проблематику через різні лексичні, граматичні

та інші засоби, що використовуються авторами статей інколи навіть на підсвідомому рівні. Вживання тих або тих іменників, займенників, граматичних конструкцій щодо осіб чоловічого або жіночого роду може свідчити про свідоме або неусвідомлене ставлення авторів статей до осіб чоловічої або жіночої статі. Можна говорити про те, що, з одного боку, періодичні видання черпають свої образи з уже існуючих стереотипів, з іншого – останні підкріплюються, створюються і поширюються ЗМІ. Таким чином, ті гендерні образи, які передаються нам ЗМІ, не тільки відображають реальну картину взаємин статей, але і конструюють цю систему відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці відбувається зміщення уваги до гендерних та інших аспектів соціальної ідентичності. Ранні дослідження проводилися з постпозитивістської точки зору і недостатньо враховували відмінності в соціальній ідентичності. На відміну від цього, сучасні дослідники використовують широкий спектр поглядів та досліджують виміри розвитку соціальної ідентичності окремо та пересічно [8, с. 577–596].

Загальні питання гендеру на філософському та культурологічному рівнях були досліджені у роботах А. Баллу, Дж. Батлер, С. де Бовуар, Я. Бондарчук, Г. Брандт, О. Вороніна, Ю. Галустьян, Дж. Дейтс, Дж. Дентон, Д. Жданова, Дж. Копитофф, Дж. Корбетт, А. Курзан, В. Торрес, Л. Уестбрук, К. Шильт, А. Шлегель та ін.

Різні напрями гендерної лінгвістики розглядалися у працях таких учених, як Л. Бородицьки, А. Вандишева, Г. Вільданова, О. Вороніна, Н. Габріелян, О. Горошко, Н. Зборовська, І. Зикова, М. Ібрагім, Б. Ілліш, А. Кириліна, А. Мартинюк, Ю. Маслова, Н. Овчаренко, С. Охотнікова, М. Павленко, Т. Ровенська, М. Рюткьонен, Е. Сепір, О. Федорова, Т. Шварненгер, А. Шлегель та ін.

Визначено, що гендер – це соціальна конструкція, яка передбачає «інтеракційний процес розроблення гендерних ідентичностей, який, як передбачається, відображає і, природно, походить від біологічних ознак» [7, с. 442].

Американська психологічна асоціація визначає біологічну стать як хромосомні, гормональні та анатомічні характеристики, які класифікуються як чоловічі, жіночі або міжстатеві чи інтерсексуальні. Поняття «гендер» та «біологічна стать» часто неправильно використовуються та недоцільно взаємозамінюються. Гендерна ідентичність – це «внутрішня концепція людини щодо гендерних категорій» [5, с. 424].

Н. Пушкарьова зазначає, що «гендер – це системна характеристика соціального порядку, від якої неможливо відмовитися або позбутися» [2]. Гендер означає по суті й соціально-культурний процес, під час якого відбувається конструювання суспільством відмінностей у чоловічих і жіночих ролях, поведінці, психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних та емоційних характеристиках, і сам результат – «соціальний конструкт гендеру» [2].

Постановка завдання. Ця наукова розвідка ставить перед собою завдання детально проаналізувати функціонування гендерної категорії роду в аспекті гендерної лінгвістики на матеріалі періодики.

Виклад основного матеріалу. Отже, розпочнемо з іменників, що належать до чоловічого роду, співвідносні із займенником *he*. Попри те, що традиційно більшість англійських іменників на позначення осіб співвідносяться з чоловічим родом, контекстуально не усі вони номінують саме чоловіків. Втім, існує багато лексем на позначення осіб саме чоловічої статі, і насамперед це, звичайно, лексема *man* – ядро семантичної групи іменників, що належать до чоловічого роду. *A Turkish man and his British wife have been told they cannot settle together in the UK, prompting claims that the Home Office is “exiling” its own citizens if they happen to fall in love with somebody from a different country* (ТІ: 08.01.19).

Спочатку слово *gentleman* означало чоловіка шляхетного походження (це було основним визначенням аристократа, наступний титул – *esquire*), але потім цим словом стали називати освіченого чоловіка, поважного та врівноваженого. *These are confusing times for the English gentleman* (ТІ: 01.10.10). *The Independent has contacted Esquire for comment* (ТІ: 16.02.19).

Один із варіантів сучасного використання слова *gentleman* в англійській мові – номінувати чоловіка, який має достатньо коштів та вільного часу, щоб зацікавитись предметом, не будучи професіоналом, та не використовуючи своїх аматорських знань та вмінь, щоб заробити на життя. У таких випадках це слово зазвичай стає префіксом і інколи використовується у періодичних виданнях. *You can't be a gentleman-architect any more* (ТІ: 05.12.93).

Early in 1890, Douglas Pelly, the son of a clergyman, set sail for Canada, where he hoped to make an agreeable living as a gentleman-farmer (ТІ:01.09.04).

When he persuaded the gentleman-racer Ray Bellm to let him try a contemporary Le Mans (ТІ: 15.06.97).

Лексема *boy* номінує дитину або підлітка чоловічої статі:

An 11-year-old boy has been shot in east London, police said (ТІ: 02.05.20). Слова, які номінують чоловіків за сімейними стосунками, також завжди співвідносяться із займенником *he*. *The father of a man killed in the London Bridge terror attack has launched a stinging attack on Boris Johnson, accusing him of using his son* (ТІ: 17.12.19). *James Gallagher plays guitar while he sings along with his granddad, 73-year-old Paul Browne, who can be seen on the TV* (ТІ: 17.12.19).

Гоноративи відносно чоловіків, що стоять перед прізвиськами, так само завжди співвідносяться із займенником *he*. *Mr Bozkurt faces being imprisoned for at least six months if he returns to his home country because he did not carry out obligatory military service due to being in the UK when he reached the age of 20* (ТІ: 08.01.19). *Sir* is an honorary naming of a man in the English-speaking world, which has two meanings – title and appeal: *Sir Patrick Vallance has said people should not rely on the swift development* (ТІ: 20.04.20).

Загалом більшість іменників англійської мови на позначення осіб співвідносні із займенником *he*, проте деякі з них одночасно співвідносяться і з іншими займенниками, що буде досліджено нижче.

Іменники, що належать до жіночого роду, співвідносні із займенником *she*. Ядром семантичної групи іменників, що належать до жіночого роду, співвідносних із займенником *she* є лексема *woman*, що завжди номінує осіб жіночої статі. *Women ban mens-only golf club members from sitting on park bench* (ТІ: 24.01.18).

Також до жіночого роду зазвичай належить іменник *fiancee*. *Dr Kriel and his fiancee are both British residents but were told their UKborn daughter had no right to live in the UK* (ТІ: 19.04.19). *I will be separated from my wife* (ТІ: 08.01.19).

Слова, утворені за допомогою афіксів *-ess*, також традиційно номінують осіб жіночої статі. *Hostesses at the Presidents Club charity dinner, who were allegedly told to wear “black sexy shoes” and black underwear, accused attendees of groping and propositioning them* (ТІ: 24.01.18).

Додавання до такого іменника лексеми *woman*, що маркує жіночу стать, так, як у наступних прикладах, є плеоназмом. *Top businessmen seen “groping” women hostesses at charity dinner* (ТІ: 24.01.18). *The FT investigation revealed 130 women hostesses were hired by the Artista agency, to keep attendees “happy” and serve them drinks* (ТІ: 24.01.18).

У сучасній англійській мові формальні показники жіночого роду переважно втратили граматичну функцію позначення біологічної статі особи. Суфіксальний спосіб позначення роду стає способом вираження несерйозного або презирливого ставлення до жінки і частково демонструє її положення в суспільстві (зокрема, несерйозне або презирливе ставлення).

Ставлення окремих найменувань відображає нерівноправність статей у професійній діяльності, виявляючи більш низький статус осіб жіночої статі. Так, корелюючий суфікс жіночого роду співвідноситься з більш низьким статусом жінки, наприклад: *the indignity was too much for fishwoman* (ТІ: 29.09.99) Тут слово *fishwoman* означає ‘торговка рибою’, тоді як лексема чоловічого роду *fishman*, що корелює з нею означає ‘рибалка’.

The manageress of a pub in Consett, just north of Durham city, said that the “overwhelming” bar-room opinion pre-referendum was “We want to be British again” (ТІ: 04.07.16). Тут слово *manageress* означає ‘жінка, яка володіє невеликим магазином, пабом чи іншим торгівельним закладом’, тоді як лексема чоловічого роду *fishman*, що корелює з нею означає ‘керівник’, ‘менеджер’ тощо.

The conductress came down the stairs and correctly threw me off the bus on the basis that there were more than five people standing (ТІ: 14.09.99). В цьому прикладі лексема *conductress* означає ‘жінка-кондуктор у міському транспорті’, тоді як лексема чоловічого роду *conductor*, що корелює з нею, означає ‘диригент’.

Hadiya Pendleton was murdered a week after appearing as a majorette in the King College Prep School drill team at the inauguration (ТІ: 30.01.13). У прикладі, наведеному вище, лексема *majorette* означає ‘майоретка’, ‘дівчина, яка марширує попереду оркестру з жезлом’, тоді як лексема чоловічого роду *major*, що корелює з нею означає ‘майор’. Фактично відповідність між іменниками чоловічого і жіночого роду є тільки в групі позначень станових титулів.

Як уже зазначалося, для сучасної англійської мови характерні дві стратегії досягнення симетричної представленості статі в мові: нейтралізація роду (Gender neutralization) і специфікація роду (Gender specification). Відповідно до першої стратегії, будь-які морфосинтаксичні і лексичні риси, які наділяють іменники чоловічого і жіночого роду, займенники та інші частини мови нейтралізуються, особливо в невизначено-особистих контекстах [6]. Нейтралізація досягається витісненням займенники третьої особи чоловічого роду

he з узагальнено-особистих тверджень, створенням складних іменників з напівфіксами *-person* і виключенням з активного вживання напівфіксів *-man*. Зберігаються формальні показники приналежності до статі у складних іменників: основи жіночого роду (*-girl, -woman, -lady* та ін.) Наприклад: *a black schoolgirl has admitted to lying about a racist playground attack which attracted global attention* (ТІ: 01.10.19). *This Tosca comes on less like the diva we expect than a dumpy washerwoman who has been taught a few stock operatic poses* (ТІ: 12.05.14). В цих прикладах основи жіночого роду *-girl*, і *-woman* використовуються в словоскладанні, сигналізуючи про те, що найменування означає особу жіночої статі.

Іменники, що належать до середнього роду, співвідносні із займенником *it*. При метонімії інколи дія людини переноситься на організацію, в якій вона працює. В такому разі, коли суб'єктом виступає організація вживається займенник *it*: *in the refusal letter the Home Office acknowledged the "change in culture" may make integrating into society in Turkey difficult for his wife <...>*. *It continued <...>* (ТІ: 08.01.19).

Іменники, що позначають неживі предмети і абстрактні поняття, явища, як правило, відносяться до середнього роду (neuter gender), наприклад: *this chair has a wooden frame with a 10-year guarantee and it's made in the UK* (ТІ: 08.01.19). *There's a storage tray and a cup holder – perfect for transporting your stuff, as well as the cat's. It even has brakes* (ТІ: 04.03.20). *Talking to children about adult issues like disease, terrorism or war has never been an easy job for parents – particularly when fear is fueled by classroom chatter and rumours* (ТІ: 23.03.20). До цього ж роду зазвичай відносяться й іменники, що позначають тварин, наприклад: *he "seemed certain that if it was a cat it was a bloody big one"* (ТІ: 16.10.19).

Категорія роду є категорією постійної ознаки: вона виражається через іменникову класифікацію, а не через зміну форм слів, кожний іменник відноситься до одного з трьох родів.

Іменники спільного роду – це окрема група іменників. Для них категорія роду – це категорія змінної ознаки. У всіх правилах є виключення, тому і в питанні гендерного складу англійської мови існують такі ситуації, коли просто необхідно виходити не із загальних правил і логічного аналізу, а з уже усталених мовних форм вираження, пов'язаних із культурним і історичним розвитком мови та її носіїв. Так, наприклад, в англійській мові до середнього роду, крім неживих предме-

тів, відносять тварин і також дітей до одного року. Крім того, не всіх тварин людина схильна відносити до середнього роду. Люди часто називають за статевою ознакою своїх домашніх вихованців. Відповідно, собака (самця) буде *she* – вона, а пес *he* – він. Крім того, існують і зворотні виключення, оскільки деякі неживі предмети і навіть назви абстрактних явищ, в стилістично забарвленій мові, можуть бути визначені як живі і, відповідно, замінюватися займенниками *he* або *she*. До таких слів належать, наприклад групи іменників, такі як назви кораблів, різних країн, автомобілів, і так далі. Подібного роду іменники, природно, не мають родової ознаки, але їх майже завжди замінюють займенником *she*. В цілому ж займенник середнього роду *it* традиційно позначає неживі об'єкти, а також тварин і стосовно до людей окремо не вживається (але може вживатися паралельно із *he* та /або *she*, що буде розглянуто нижче).

Іменники, що можуть належати до жіночого та чоловічого родів, співвідносні із займенниками *he, she* одночасно. В результаті планомірного впливу феміністської мовної політики і зміни історичних реалій в сучасних англійських періодичних виданнях намітилася низка змін.

Звернемо увагу на те, що значно збільшилася група іменників з немаркованим родом: *Angela Walder Chairperson RSPCA* (ТІ). І в цьому прикладі використано іменник *chairperson* замість традиційного *chairman*. З контексту зрозуміло, що іменник відноситься до жінки, отже, в цьому разі він співвідносний із займенником *she*. Нині розширилося семантичне наповнення таких лексем, як *man, woman* і *person*, займенникове словосполучення *he and she* служить показником формального, політкоректного письма та ін.

Sussex students' union said its policy has received a positive reaction from students, however union officers have been forced to deny rumours that gender specific pronouns "he" and "she" had been banned completely, following media speculation (ТІ: 02.01.17). *In a statement, USSU said: "Contrary to some press reports, the Students' Union has not banned the words she/her/he/him or any other pronoun* (ТІ: 10.11.19)

Крім того, з метою політкоректності навіть йдуть далі: *In 2015, the University of Tennessee switched its official gender pronouns from he and she to xe and ze to encourage a culture of inclusion* (ТІ: 08.11.16).

Gender pronouns range from "he" and "she" to more nuanced forms such as "xie" and "ey" (ТІ: 10.11.19).

Таким чином, антропоцентричний поворот у розвитку лінгвістичної науки детермінував переорієнтацію вектора мовного розвитку в бік симетричного уявлення гендеру, іноді на шкоду природному розвитку мови. Наведемо приклад іменника, що номінує особу за громадянським статусом.

The fact that she was travelling on a US passport does not affect her rights as a British national (ТІ: 19.04.19). Слово *national* ‘громадянин’ може позначати особу і чоловічої, і жіночої статі. У цьому прикладі стає зрозумілим, що йдеться про особу жіночої статі через наявність займенників *she, her*.

Слід зазначити, що не завжди йдеться про особу певної статі. Може йтися про особу взагалі так, як у такому прикладі: *A child born to a person who has indefinite leave to remain in the UK is a British citizen by birth* (ТІ: 19.04.19). В цьому разі не має значення гендерна чи статева приналежність особи, адже йдеться про людину, яка підходить під певні умови (*who has indefinite leave to remain in the UK*) незалежно від її статі.

Так само і в наступному прикладі: *the Home Office must apologise to the family immediately and finally put an end to the open hostility towards any individual who dares to be in this country without a British passport* (ТІ: 19.04.19).

Сучасний погляд на батьківство як на взаємну відповідальність батька і матері із догляду за дитиною припускає, що іменник *parent* не завжди супроводжується займенником або іншим іменником, який би дозволив ідентифікувати стать: *these are all frequent internal (and sometimes external) queries of the new parent – and each is hard to answer without experience or a philosophy degree* (ТІ: 22.04.19).

Основи чоловічого роду (*-man, -master*) вживаються для створення гендерно нейтральних складних найменувань, які позначають осіб обох статей. Наприклад: *Independent Digital News and Media, publisher of The Independent and Indy100, has appointed John Paton as chairman* (ТІ: 03.09.19). Тут слово *chairman* має значення ‘голова’ і співвідноситься із займенником *he*, про що ми можемо зробити висновок із контексту, в якому присутне чоловіче власне ім’я *John*. Тоді як у наступному прикладі через присутність жіночого власного імені *Janet* ми можемо зрозуміти, що йдеться про особу жіночої статі і, отже, про співвіднесеність слова *chairman* із займенником *she*

Janet Yellen confirmed as Federal Reserve chairman (ТІ). Займенник *she* знаходиться в пре-

позиції з іменником, що позначає вид діяльності, типовий тільки для чоловіків так, як у наступних прикладах: *the She-Apostle, By Glyn Redworth* (ТІ: 06.11.08). *On the 12th and 14th of May, Sweden's She Captain sailing network for women chose our base in Stockholm to hone their skills* (ТІ: 17.05.19). Елемент *she* може акцентувати гендерну приналежність носія негативної характеристики, наприклад: *'Well, my gotbigger, she baggage has just said. I'll die when I'm eighty I'm feeling so lazy lately greatly she malady*. Займенник *she* по відношенню до чоловіків підкреслює їх жіночність або безхарактерність, наприклад: *Ms Stainfield-Bruce said she he was still in shock following her ordeal* (ТІ: 11.08.19). Займенники чоловічого роду *he* перед лексемами жіночого роду передають різко негативну конотацію, наприклад: *Charlize is intelligent and beautiful, while Seth is an over weight he-frump with a great pelt of beard* (ТІ: 16.05.19).

Складні слова, що містять другий компонент чоловічого роду, тим не менше, можуть номінувати осіб жіночої статі, наприклад:

When Natasha Kittelsen-Clifford's daughter Alice started in year one, overnight she turned into a "tomboy" (ТІ: 20.19.11). Тут слово *tomboy* має значення ‘дівчинка-бешкетниця’ і співвідноситься із займенником *she*, що ми бачимо і з контексту. Крім того, стать людини, про яку йдеться у публікації ідентифікується додатково за допомогою іменника *daughter*, який завжди співвідноситься із займенником *she*. Водночас у сучасних періодичних виданнях інколи лексемою *tomboy* ‘томбой’ номінується один із гендерів. Як правило, за статевою ознакою томбої – жінки, але вони прагнуть зовнішньо виглядати, як чоловіки (зачіска, одяг) і інколи співвідносять лексему *tomboy* із займенником *he*. Так, як в наступному прикладі: *You don't like princesses? Aah, you're a tomboy, that's cool too. Tomboys are always popular with the boys, but for the wrong reasons* (ТІ: 15.10.15). Було знайдено один приклад поєднання іменника жіночого роду із гоноративом *Mr* і співвідносного із займенником *he*: *Mr Toad escapes from prison by disguising himself as a washerwoman* (ТІ: 19.08.13). Але цей приклад можна назвати виключенням, а така колізія створилася через контекст: у статті йдеться про особу-трансгендера.

Іменники, що можуть належати до чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками *he, it* одночасно. Наявність у складного іменника другого компонента чоловічого роду не завжди свідчить про те, що слово позначає тільки особу чоловічої статі. Складний

іменник з другим компонентом чоловічого роду може позначати також неживі предмети: *take a large glass carboy bottle and measure the diameter of the inside of the top of the bottle* (ТІ: 01.11.06). Тут іменник *carboy* має значення ‘обплетена бутель для кислот’. В цьому прикладі незаперечна співвіднесеність лексеми *carboy* із займенником *it*, але у наступному прикладі бачимо, як це складне слово обіграно таким чином, що має власне ім’я *i*, отже, може бути співвіднесено із займенником *he*: *the Florida cosplayer, who was born with spinal muscular atrophy, seemed to be going for the early scenes of the film, when Mad Max is chained up by carboy Nux* (ТІ: 14.09.15). Наведемо ще приклад: *A po’ boy with oysters is a traditional New Orleans dish which originated during the Depression when oysters cost as little as 5 cents a dozen*. Словосполучення *po’ boy* номінує один з видів бутербродів і співвідноситься із займенником *it*.

Але О. Смирницький у своїх працях вказує, що слово *love* в англійській мові може відноситися до чоловічого і середнього роду. Закріплення чоловічого роду за іменником *love* засноване на культурно-історичній традиції і пов’язане із запозиченням цього образу з класичної міфології – можливо, образу бога любові – Купідона [4, с. 140]. Дослідниця І. Руденкова також вказує, що з поняттям *love* іноді вживається особовий займенник чоловічого роду *he*, але заперечує будь-яке відношення до категорії роду, а посилається на прагнення досягти певного стилістичного ефекту [3, с. 34].

Отже, співвідносність із тим або тим займенником може визначатися як граматикою, так і традиціями, а також власним бажанням автора тексту, якщо від хоче створити певний стилістичний ефект.

Іменники, що можуть належати до жіночого та середнього родів, співвідносні із займенниками *she, it* одночасно. Серед іменників, що можуть співвідноситися із займенниками *she, it* одночасно, традиційно переважають назви тварин жіночої статі. Але, крім того, у дискурсі ЗМІ стала помітна тенденція до персоніфікації деяких неживих об’єктів, причому під час персоніфікації їм частіше стає властивим жіночий рід.

В інших контекстах наведені іменники можуть співвідноситися із займенником *it*. Назви деяких самиць тварин можуть співвідноситися із займенником *she*. Наприклад: *Dallas Zoo has launched an investigation into why a male lion attacked and killed a lioness in front of hundreds of visitors. Despite living peacefully together for years, witnesses say the male lion suddenly turned*

on the lioness, calmly forcing his jaws around her throat and dragging her to the ground. An autopsy on the lioness showed she had died from severe neck wounds and hemorrhaging. The lion exhibit was immediately closed following the incident, and the male removed from the enclosure (ТІ: 19.11.13). Тут лексема, яка номінує самицю лева – *lioness*, вживається із займенником *she*. У наступному прикладі лексема, що номінує самицю бика – *cow* – так само вживається із займенником *she*: *a cow and her calf are doing well after a local vet pulled off a socially distanced caesarean-section single-handed on a Cumbria farm* (ТІ: 21.04.20).

Отже, хоч деякі тварини – живі об’єкти англійської культури – вважаються тваринами вищого положення (наприклад, свійські, або наділені особистими якостями, як то ле і львиця), та їм надаються особисті якості людської суті, їх назви не завжди вживаються із займенником *he / she*, а в деяких випадках – із особовим займенником *it*, як і решта тварин і взагалі всі об’єкти, що не заміщаються займенниками *he / she*.

Іменники, що можуть належати до жіночого, чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками *she, he, it* одночасно. Зазвичай гендерна ознака маркується в цьому або наступному реченні. Наприклад: *they said his child did not have the right to reside in the country. Instead they said she could enter the UK but only on a six-month tourist visa specifying that she must not work or use public services* (ТІ: 19.04.19).

Отже, було використано іменник *child*, але рід було визначено у наступному реченні через вживання займенника *she*, через що читач може дізнатися, що йдеться про дитину жіночої статі. При вживанні іменників, що можуть належати до жіночого, чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками *she, he, it*, стать може маркуватися не тільки займенником, але й іменником, якщо він усталено співвідноситься з тим або тим родом, наприклад: *a baby that was born in the UK to two British-resident parents has been denied the right to live in the country. <...> Dr Charles Kriel, a US national and special adviser to a parliamentary select committee, was returning to Britain from Florida with his fiancée Katharina Viken and their 15-week-old daughter <...>* (ТІ: 19.04.19). В наведеному прикладі таким маркером гендеру виступив іменник *daughter*, який завжди співвідноситься із займенником *she*. Іменник, що маркує стать, може супроводжувати безпосередньо іменник, що може належати до жіночого, чоловічого та середнього родів:

*Officers said the child, a **baby boy**, was found in a grey babygrow in Dalston, Hackney, close to the busy Kingsland road at around 11:40am* (ТІ: 25.01.20). Також індикатором може виступати власне ім'я: *Dr Kriel was told his 15-week old **baby Viola** did not have the right to reside in the country* (ТІ: 19.04.19).

Але власне ім'я не завжди може бути надійним індикатором через наявність великої кількості імен, що можуть належати як чоловіку, так і жінці. В наведеному випадку вжито традиційно жіноче ім'я, отже, воно може слугувати маркером статі. Так само, як і у випадку з іменниками, що можуть належати до жіночого та чоловічого родів, співвідносними із займенниками *he, she* одночасно, іменники, що можуть належати до жіночого, чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками *she, he, it* одночасно також не завжди відносяться до особи певної статі: *a **child** born to a person who has indefinite leave to remain in the UK is a British **citizen** by birth* (ТІ: 19.04.19).

Загалом у публіцистичному дискурсі небагато прикладів співвідносності іменників на кшталт *child* або *baby* із займенником *it*, що може свідчити, що в цьому дискурсі, на відміну від розмовного, згадування дитини як істоти середнього роду не є поширеним. Серед небагатьох прикладів можемо навести: *it is our **baby**. It is the seed of our love*. Було знайдено один випадок співвідносності іменника *baby* у формі однини з іменником третьої особи множини *they*: *Making a **baby** sleep – and ensuring **they** stay asleep – is one of the hardest challenges of parenthood (and to those of you whose **baby** just nods off on command, be thankful, and quiet)* (ТІ: 22.04.19).

На нашу думку, семантично тут *they* скоріше наближається до займенника середнього роду *it*, ніж *she* до або *he*. Процес соціалізації хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок істотно відрізняється один від одного і передбачає засвоєння ними моделей статевої поведінки. З погляду І.Л. Когана, статева роль – це модель соціальної поведінки, комплекс очікувань, стереотипів, вимог, адресованих суспільством людям чоловічої або жіночої статі [1].

Крім того, одночасна співвіднесеність із займенниками *it* може спостерігатися у полісемічних слів та словосполучень:

*Guoco Group Limited, to create a Community-Based **Master Land** Use Plan*

for (ТІ). Тут словосполучення *Master Land* означає 'землекористування', отже, неживий об'єкт, який співвідноситься із займенником *it*.

Але в інших випадках *master land* або *master-land* може мати значення 'майстер', 'спеціаліст' і позначати чоловіків та жінок і, отже, співвідноситься із займенниками *he, she* відповідно.

Висновки та пропозиції. Отже, на рівні теоретичного узагальнення нами було визначено, що гендерів у сучасній лінгвістиці нараховується значно більше, ніж граматичних родів (яких традиційно три). З опертям на дослідження Ч. Хоккета ми класифікували іменники англійської мови на такі групи, співвідносні із займенниками: 1) що належать до чоловічого роду, співвідносні із займенником *he*; 2) що належать до жіночого роду, співвідносні із займенником *she*; 3) що належать до середнього роду, співвідносні із займенником *it*; 4) що можуть належати до жіночого та чоловічого родів, співвідносні із займенниками *he, she*; 5) що можуть належати до чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками *he, it*; 6) що можуть належати до жіночого та середнього родів, співвідносні із займенниками *she, it*; 7) що можуть належати до жіночого, чоловічого та середнього родів, співвідносні із займенниками *she, he, it*.

Аналіз періодичних видань дозволив визначити деякі тенденції у висвітленні в них категорії роду.

1. В аналізованих статтях зафіксовано як іменники чоловічого роду, так і відповідні їм іменники жіночого роду. Але аналіз статей дає змогу виявити високу частотність вживання іменників чоловічого роду і нижчий ужиток іменників жіночого роду.

2. Кількість займенників, знайдених у статтях, на позначення осіб відрізняється від загальноприйнятої градації *she, he, it*. Так, було знайдено випадок співвідносності іменника *baby* у формі однини з іменником третьої особи множини *they*. Крім того, виявлено альтернативні «новостворені» займенники *xe* і *ze* та їхні варіанти *xie* і *ey*, що вживаються замість традиційних займенників *he* і *she* відповідно.

3. Вживання морфем на позначення чоловічого або жіночого роду додає лексемам неоднозначне семантичне значення. У деяких випадках це допомагає просто ідентифікувати стать особи, про яку йдеться, але водночас низка таких найменувань жіночого роду відображає жартівливе або зневажливе ставлення до осіб жіночої статі. Можна сказати, що у періодичних виданнях формальні показники жіночого роду переважно втратили граматичну функцію позначення біологічної статі особи. Суфіксальний спосіб позначення роду стає

способом вираження несерйозного або презирливого ставлення до жінки і частково демонструє її положення в суспільстві (зокрема, несерйозне або презирливе ставлення). Семантичні асиметрії виявляють більш низький статус осіб жіночої статі. Це ж стосується і додавання займенників *he* і *she* або лексем жіночого роду у препозицію до іменників. Наявність в препозиції лексем жіночого роду підкреслює, що особа жіночої статі займається не типовим або не широка поширеним для жінок видом діяльності, а також маркує нижчу оцінку фахівця-жінки. При чому в такому випадку може виражатися і зневажливе ставлення до чоловіків (якщо у препозиції до номінації чоловіка стоїть займенник *she*). Гендерно нейтральні іменники не мають такої конотації. Взагалі у сучасних періодичних виданнях відображається перевага гендерно нейтрального найменування на кшталт *person*.

4. Для періодичних видань характерне значне переважання морфологічних показників жіночого роду над показниками чоловічого роду, а також словотворчих основ для позначення осіб жіночої

статі. Іменники, що мають формальний показник чоловічого роду, використовуються для позначення референтів чоловічої, жіночої статі і як гендерно нейтральне найменування.

5. У періодичних виданнях використовуються складні іменники, які утворюються за допомогою основ чоловічого або жіночого роду. Складні слова, що позначають осіб жіночої статі, зустрічається рідше. Іменники з формальними показниками чоловічого роду стають гендерно нейтральними. Все більша кількість основ чоловічого роду позначає осіб обох статей. Номінація осіб жіночої статі іменниками чоловічого роду зараховується до розряду гендерних асиметрій. У результаті політики, спрямованої на їх усунення, створюються гендерно нейтральні терміни, які не містять формальних показників на стать особи. Вказівка на стать особи, переважно у жінок, вважається недоречною.

Тобто в результаті дотримання мовної політкоректності створюються гендерно нейтральні найменування в руслі західної тенденції до унісексу.

Список літератури:

1. Коган И.Л. Гендерная культурология: культура пола и пол культуры. URL: <http://nashaucheba.ru/v37637>.
2. Пушкарева Н. Гендерные исследования и исторические науки. 1999. № 3, С. 166–181.
3. Руденкова И.В. Анафорический род в его отношении к грамматическому роду и именной категории лица (на материале индоевропейских языков): дис. ... канд. филол. наук. Владимир, 2010.
4. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. М. : ИЛНИИЯ, 1959. 432 с.
5. Catalano, C., Shlasko, D. Transgender oppression: Introduction. *Readings for diversity and social justice*. 2010. New York: Routledge. P. 423–429.
6. Pauwels A. Feminist language planning and titles for women: some cross linguistic perspectives. *Contrastive Sociolinguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1996. P. 251–269.
7. Schilt K., Westbrook L. Doing gender, doing heteronormativity: "Gender normals," transgender people, and the social maintenance of heterosexuality. *Gender & Society*. 2009. № 23(4). P. 440–464.
8. Torres, V., Jones, S. R., Renn K.A. Identity development theories in student affairs: Origins, current status, and new approaches. *Journal of College Student Development*. 2009. № 50. P. 577–596.

Boivan O. S., Kovtun O. V. THE ANALYSIS OF FUNCTIONING OF THE GENDER CATEGORIES IN ASPECTS OF GENDER LINGUISTICS ON MATERIALS OF PERIODICALS

The article analyzes the types of functioning of the gender category of the genus in the aspect of gender linguistics on the basis of periodicals. Modern linguistic research covers various aspects of the phenomenon of gender. They provide the basis for the analysis of gender identity in the journalistic text we intend to work with, because they insist on the existence of multiple identities, recognizing their variability. Within the framework of gender linguistics, there are two language processes, the first of which is called "specification" or "feminization". "Neutralization" is becoming the main linguistic means of gender political correctness, which emphasizes the need to eliminate the name of women by profession. Modern periodicals, as a part of the media, cover new social, political, economic, and other processes, the perception of which passes through the value orientation of man, his choice, which is reflected directly in the communicative activity.

According to the level of theoretical generalization, we have determined that there are more genders in modern linguistics than grammatical genders (there are traditionally three of them): related to pronouns: 1) belonging to the masculine gender, related to the pronoun he; 2) belonging to the feminine, corresponding to the pronoun she; 3) belonging to the middle genus, correlated with the pronoun it; 4) that may belong to the feminine and masculine genders, correlated with the pronouns he, she; 5) that may belong to the masculine and neuter genders, correlated with the pronouns he, it; 6) that may belong to the feminine and neuter genders, correlated with the pronouns she, it; 7) that may belong to the feminine, masculine and neuter genders, correlated with the pronouns she, he, it. Analysis of periodicals has identified some trends in their coverage of the genus category.

Key words: gender, gender category, gender linguistics, modern periodicals, gender identity.

Бондарчук Н. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

Сапрун А. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ МЕТАФОРИ В КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ)

Мова сучасних засобів масової інформації (зокрема газет) багата на метафори, які мають різноманітне стилістичне забарвлення. У статті проаналізовано особливості вживання метафори в контексті кліматичних змін в британських газетах (The Times, The Guardian, The Sun, The Daily Mirror). Зокрема, увагу зосереджено на використанні метафор для увиразнення і надання експресивності тексту новин про зміни клімату. Актуальність статті полягає в необхідності виявлення стилістичних функцій метафори в контексті зміни клімату в засобах масової інформації та аналізу можливих наслідків цього впливу на людину. Метою цієї статті є з'ясування особливостей вживання метафори в контексті зміни клімату в засобах масової інформації. У результаті дослідження встановлено, що метафори використовують для досягнення різних цілей: вони надають емоційного забарвлення, асоціативно збагачують мову, впливають на сприйняття інформації та можуть змусити глибше замислитись над проблемами сьогодення. Отже, метафора є одним із найпродуктивніших засобів збагачення мови та вагомим інструментом впливу на людську свідомість і мислення, а також формування мовної картини світу. Здійснений аналіз мовного матеріалу вживання метафор у контексті зміни клімату дав змогу виявити часте використання воєнної лексики, що своєю чергою створює в людській свідомості образ ворога, з яким потрібно фізично боротися, тим самим підсилюючи значне занепокоєння. Також виокремлення таких засобів дозволяє доступніше пояснити складні поняття в контексті кліматичних змін та робить інформацію більш доступною для читача. Уявлення в нашій свідомості про якесь явище переносяться на менш відомі, віддзеркалюючи спільні риси в обох. Когнітивна функція метафори полягає у створенні засобу для розуміння й осягнення навколишнього світу, уявлень та оцінок певних фрагментів дійсності.

Ключові слова: метафора, метафоризація, кліматичні зміни, стилістичні засоби, експресивність.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження медіадискурсу постулюють збільшення впливу на читача, зумовленого використанням стилістичних засобів, які дозволяють акцентувати увагу на найактуальніших темах сьогодення шляхом уяскравлення й увиразнення мови. Проблема функціонування метафори в ЗМІ є однією з основних у сучасній лінгвістиці. Метафоризація – це семантичний процес, в якому форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами в процесі відображення у свідомості мовця [2, с. 334]. Метафора – це один із найпродуктивніших інструментів збагачення мови, водночас це засіб концептуалізації дійсності і формування суспільних поглядів. У когнітивній лінгвістиці метафору трактують як ментально-мовне явище та визначають її пізнавальний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метафори неодноразово ставали предметом досліджень зарубіжних та українських лінгвістів (Дж. Лакофф [16], М. Джонсон [16], Дж. Міо [20], Дж. Фуконьє [12], М. Тернер [27], Ш. Баллі [2], М. Блек [9], К. Бюллер [3], Е. Семіно [21], І. Арнольд [1], В. Телія [5], С. Жаботинська [4], Дж. Чаргеріс-Блек [10], Р. Гарре [15], Дж. Брокмейєр [15], П. Мюльхейслер [15], Е. Маккормак [18]). У книзі «Metaphors we live by» (Дж. Лакоффа, М. Джонсона) [19] метафора описується як інструмент, який дозволяє людям використовувати те, що вони знають про свій безпосередній фізичний та соціальний досвід, щоб зрозуміти більш абстрактні речі, такі як робота, час, розумова діяльність та почуття.

Постановка завдання. Зміна клімату – одна з найбільш обговорюваних та гострих проблем

сьогодення. Неабиякий інтерес медіа (зокрема газет) до теми навколишнього середовища, природних катаклізмів, стихійних лих і кліматичних змін зумовлений антропоцентричним фокусом повідомлення новин та свідчить про нагальність і важливість цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. За прогнозами провідних міжнародних наукових центрів, які займаються дослідженнями клімату, впродовж наступного століття температура повітря зросте на 2-5 градуси за Цельсієм. За таких темпів глобального потепління настануть серйозні кліматичні зміни та певні екосистеми опиняться на межі зникнення. Ба більше, навіть нині ми можемо спостерігати ці зміни [5]. Тому недивно, що ця тема дедалі більше з'являється на шпальтах газет, адже не тільки світові уряди мають займатись її вирішенням, а також звичайні люди.

Суспільство має бути обізнане з причинами та наслідками кліматичних змін із метою їх запобігання та підтримування планети в належному стані, бо наслідки можуть бути жахливими: рівень світового океану підніметься й океанічні течії можуть істотно змінитись, збільшиться кількість катаклізмів (сильні засухи, урагани, шторми, повені, надзвичайно спекотні дні, які відбуватимуться частіше), людство буде змушене зіткнутися з проблемами водопостачання та деградацією сільськогосподарських земель та лісів.

У національних і місцевих газетах щодня з'являються заголовки статей, що стосуються кліматичних змін та погіршення погодних умов загалом, увиразнені метафорами та іншими тропами для надання експресивності та образності викладу. Тому джерельною базою нашого дослідження є такі британські газети: *The Times*, *The Guardian*, *The Sun*, *The Daily Mirror*. Використання таких стилістичних засобів урізноманітнює і реалізує прагматичну спрямованість текстів новин про кліматичні зміни, адже замість «сухої» інформації з науковими фактами читач отримує емоційно-забарвлену лексику, яка підштовхує його до роздумів, співпереживання проблеми та мотивує до дій.

Метафора обов'язково передбачає передавання намірів мовця, а також тлумачення реципієнта, і тому є прагматичним явищем. Вживання метафори – це запрошення слухача оцінити наміри, мотиви та цілі мовця [20, с. 123]. Схожу думку знаходимо у Дж.Чартеріс-Блека: «Використовуючи метафору, мовець запрошує слухача взяти участь в інтерпретаційному акті». Якщо слухачеві вдається подолати протиріччя між сказаним і тим, що мається на увазі, це означає, що мовець

та слухач зайнялися «спільною діяльністю створення сенсу» [10, с. 12]. Дж. Лакофф і М. Джонсон називають цю діяльність ефектом «виділення та приховування» метафори [16, с. 10–13], що перегукується з ефектом переконання метафори. Метафори – це прожектори, які освітлюють лише певні ділянки місцевості, залишаючи інші частини в темряві [13, с. 3]. Метафора – це сонячне затемнення, вона приховує об'єкт дослідження і водночас розкриває деякі з його найвишарпаних та найцікавіших характеристик, якщо дивитися через правильний телескоп. [20, с. 113]. Отже, йдеться про щось з позиції чогось іншого, і це дозволяє підкреслити певні аспекти чи якості цього предмета.

За Е. Семіно, метафори рідко бувають нейтральними, оскільки їм притаманна властивість виділяти і приховувати [21, с. 32–33]. Метафори дають змогу передавати конкретні думки та установки нетиповими (оказіональними) мовними засобами.

Розглянемо наступний приклад:

Cities are at the frontline of combating climate change and the spread of epidemics [17]. (Міста стоять на передовій у боротьбі зі зміною клімату та поширенням епідемій.)

Та розглянемо перефразований приклад:

Cities are at the frontline of dealing with climate change and the spread of epidemics. (Міста починають стикаються зі зміною клімату та поширенням епідемій.)

У першому прикладі зусилля, необхідні для зменшення або запобігання змінам клімату, порівнюються з боротьбою (*combating climate change*). Другий приклад – це інший варіант того ж речення, в якому слово *стикаються* (*dealing with climate change*) стає на противагу *боротьбі*. Припустимо, що між цими різними видами зусиль є певна схожість, яку можна зауважити в зіткненні зі зміною клімату та фізичній боротьбі. У цьому контексті зіткнення з кліматичними змінами метафорично уподібнюється до фізичної боротьби.

Перейдемо до прикладів:

He said the Cop26 UN climate conference in Glasgow must be the “turning point” at which all countries present more ambitious targets that cut global emissions by 45 per cent by 2030, compared with 2010 levels. Він сказав, що конференція ООН із питань клімату Cop26 у Глазго має стати «поворотним моментом», коли всі країни ставлять більш амбітні цілі, які скоротять глобальні викиди на 45% до 2030 року, порівняно з рівнями 2010 року [26].

Тут автор оперує словосполученням *turning point* (поворотний момент) як означення конференції ООН із питань клімату, яке теж часто вживається в контексті війни, коли настають події, що кардинально змінюють хід війни.

Розглянемо приклад:

“Code red for humanity” was the headline from the latest IPCC report, which came out last month, authored by the world’s leading scientists, and backed by governments”. «Червоний код для людства» був заголовком з останнього звіту МГЕЗК, опублікованого минулого місяця, автором якого є провідні вчені світу, та за підтримки урядів [26]. У воєнній і медичній термінології «червоний код» має значення критичних станів. У цьому ж контексті він означає критичний стан стосовно кліматичних змін.

Наступний фрагмент є яскравим прикладом використання метафоричної конструкції, в якому відбувається метафоричне уособлення шкідливих викидів в атмосферу, які ніби ковтають нашу планету, при цьому сигнали тривоги глухнуть:

“The alarm bells are deafening, and the evidence is irrefutable: greenhouse gas emissions from fossil fuel burning and deforestation are choking our planet and putting billions of people at immediate risk” [23] («Сигнали тривоги оглушають, і докази є незаперечними: викиди парникових газів від спалювання викопного палива та вирубка лісів душить нашу планету і ставлять мільярди людей під безпосередній ризик»).

Розглянемо такі фрагменти:

“Why is the UK still in thrall to dirty energy? The dirty energy industry still has Boris Johnson’s government completely under its thumb, despite the climate and biodiversity crises we are facing” («Чому Об’єднане Королівство досі у полоні невідновлюваної енергії? Невідновлювана енергетична промисловість все ще повністю тримає підкореним уряд Бориса Джонсона, незважаючи на кризу клімату та біорізноманіття, з якими ми стикаємось») [23].

Два попередні приклади говорять про певне захоплення та підкорення: *in thrall, under its thumb*. У наступному прикладі мовець говорить про приборкання змін клімату:

Boris Johnson warns world leaders they have just 1,000 hours to tackle climate change. Борис Джонсон попереджає світових лідерів, що у них є всього 1000 годин на приборкання змін клімату [25].

У наступному прикладі кліматичні зміни персоніфікуються:

“Climate change puts future of football at risk – as amateur teams could disappear” [24]. («Зміна

клімату ставить під загрозу майбутнє футболу – аматорські команди можуть зникнути»).

Тут теж зміни клімату виступають ворогом, у цьому випадку перешкоджають аматорським командам із футболу.

“‘Frustrated’ Boris Johnson skewers fellow world leaders for ducking climate change challenges” [25]. («‘Розчарований’ Борис Джонсон присоромлює колег – світових лідерів за уникнення проблем, пов’язаних зі зміною клімату»).

“Boris Johnson has let rip at fellow world leaders and accused them of shirking their green duty” («Борис Джонсон накинувся на інших світових лідерів і звинуватив їх в ухиленні від свого ‘зеленого’ обов’язку»).

У двох попередніх прикладах використовуються синонімічні метафори на позначення уникнення та ухиляння (*ducking, shirking*) від проблем зміни клімату.

Цікавою є думка, що метафори є реалізацією та можливим доказом основоположних концептуальних метафор, і, таким чином, можуть відкрити щось про наше мислення. Дж. Лакофф і М. Джонсон також стверджують, що метафори можуть впливати на те, як ми думаємо. Метафори «відіграють основну роль у побудові соціальної та політичної реальності» [16, с. 159]. Відповідно, говорячи про екологію з позиції війни – це може вплинути на наше мислення про цю екологію.

Дж. Міо використовує модель обробки інформації з когнітивної психології для пояснення сили метафори [20, с. 117]. Модель передбачає, що можливості людей обробляти інформацію обмежені, і тому ми залежимо від певної когнітивної евристики, щоб впоратися із цим завданням. Метафора може функціонувати як когнітивна евристика, так зване «правило великого пальця», яке не бере до уваги всі частини інформації [20, с. 117], або «інструмент обробки інформації», який може сприяти спрощенню прийняття рішень [20, с. 130]. Отже, Р. Гарре, Дж. Брокмейер та П. Мюльхейслер стверджують, що метафора функціонує як «один із найпотужніших інструментів генерації нових знань», що може допомогти нам просунути знання та розуміння екологічних питань [15, с. 99–114].

Багато концепцій настільки складні, що ми не можемо їх повністю зрозуміти, і виділення метафорою лише певних їхніх аспектів допомагає краще їх зрозуміти. Натомість «метафорична концепція може утримати нас від зосередження на інших аспектах цієї концепції, що несумісні з цією метафорою» [16, с. 10]. Словом, використання метафор у мові газет має маніпулятивний ефект.

Тема зміни клімату часто використовується в політичних дискурсах. Більш того, використання метафор може мати політичну мотивацію і, отже, може відігравати значну роль у часи підвищеної тривоги громадськості. Прикладами успішних метафор, що використовуються в політиці, є урядова програма президента Рузвельта «Нова угода» та метафора «холодної війни», згідно з М. Едельманом [20, с. 118]. Такі метафори роблять політичні проблеми зрозумілими для громадськості, а отже, можуть сприяти тому, що громадськість відчуває себе частиною політичного процесу та підтримує політичні рішення.

Візьмемо до уваги висловлювання Бориса Джонсона:

“We know what must be done to limit global warming – consign coal to history and shift to clean energy sources, protect nature and provide climate finance for countries on the frontline” [11] («Ми знаємо, що потрібно зробити, щоб обмежити глобальне потепління – відправити вугілля в історію та перейти на чисті джерела енергії, захистити природу та забезпечити фінансування клімату для країн, що знаходяться на передовій»).

Прем'єр-міністр говорить про обмеження глобального потепління, ніби уособлюючи це явище і створюючи перешкоди на шляху його розвитку, а також згадує країни, що «знаходяться на передовій», тобто наголошує на найбільш небезпечній ситуації саме для цих країн.

Перейдемо до аналізу фрагмента, в якому президент Байден каже:

“A drought or a fire doesn't see a property line” [8] («Посуха чи пожежа не бачать лінії, де починається чиясь власність»).

Тим самим Байден звертає увагу на те, що зміни клімату вплинуть абсолютно на кожного і це матиме негативні наслідки для всіх.

Крім того, деякі лінгвісти стверджують, що метафора покликана викликати емоції. Слушною тут є думка Е. Маккормака, що однією з основних функцій метафори є вираження емоцій і що вплив, який можуть мати певні метафори на слухача, буде відрізнятися залежно від окремих людей та контекстів [14, с. 158]. Схоже твердження знаходимо у М. Джеймсона, який бачить здатність метафори збуджувати емоції як поєднання раціонального з ірраціональним. Метафори є яскравим прикладом можливого переплетення раціонального та нераціонального, вони дають волю мінливості, що дозволяє їм нести когнітивний та емоційний потенціал у певних рамках [20, с. 123].

Висновки і пропозиції. Отже, метафора є важливим елементом медіадискурсу, головною метою якого є вплив на читача, формування в нього думки на певну тему, що досягається за допомогою когнітивного, прагматичного потенціалу метафори, яка є способом мислення і становить матеріал для осмислення мови та формування мовної картини світу.

Метафора забезпечує когерентність тексту новин, експресивно уявляє й увиразнює його. У контексті змін клімату метафори часто виступають засобом їх порівняння з війною: *combating climate change, code red, in thrall, under its thumb*. Тим самим висвітлюється ця проблема як ворог, з яким треба негайно боротися, адже від цього залежить наше життя. Тема вживання метафор у контексті кліматичних змін вимагає копіткого дослідження.

Список літератури:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Москва : Просвещение, 1990. 300 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Издательство иностр. литературы, 1961. 394 с.
3. Бюлер К. Теория языка: Репрезентативная функция языка. Москва : Прогресс, 1993. 501 с.
4. Жаботинська С. А. Синтаксична метафора у світлі граматики конструкцій. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2013.
5. Національний екологічний центр України: Зміна клімату. URL: <https://necu.org.ua/climate/>
6. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте. Москва : Наука, 1988. 176 с.
7. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
8. Biden Urges Climate Action: 'We Don't Have Much More Than 10 Years'. The NY Times. URL: <https://www.nytimes.com/2021/09/14/us/politics/biden-climate-change.html>
9. Black M. Models and Metaphor. New York : Cornell University Press, 1962. 278 p.
10. Charteris-Black, J. Corpus approaches to critical metaphor analysis. Hampshire / New York : Palgrave Macmillan, 2004.
11. Climate change: Make coal history says PM after climate warning. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-58144779>
12. Fauconnier G. Mappings in thought and language. Cambridge University Press, 1997.
13. Fill A., P. Mühlhäusler. The ecolinguistics reader. London and New York : Continuum, 2001.

14. Goatly A. The language of metaphors. London and New York : Routledge 1997.
15. Harré, R., J. Brockmeier and P. Mühlhäusler. Greenspeak. Thousand Oaks/London/New Delhi : SAGE Publications, 1999.
16. Lakoff G., Mark Johnson. Metaphors we live by. Chicago and London : The University of Chicago Press, 2003.
17. Let's Green Our Cities. *Greenpeace*. URL: <https://www.greenpeace.org/international/act/green-our-cities/>
- Mac Cormac E. A cognitive theory of metaphor. M.I.T. P., 1985. 254 p.
18. Metaphors We Live By. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Metaphors_We_Live_By.
19. Mio J.S. 'Metaphor and Politics'. Metaphor and symbol, 1997.
20. Semino E. Metaphor in discourse. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2008.
21. Skinnemoen J. Metaphors in Climate Change Discourse. The University of Oslo, 2009. 148 p.
22. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/uk>
23. The Mirror. URL: <https://www.mirror.co.uk>
24. The Sun. URL: <https://www.thesun.co.uk>
25. The Times. URL: <https://www.thetimes.co.uk>
26. Turner M. The Literary Mind. Oxford: Oxford University Press, 1996. 208 p.

Bondarchuk N. I., Saprun A. V. PECULIARITIES OF METAPHORS IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE (BASED ON BRITISH NEWSPAPERS)

The language of modern media is full of metaphors that have a variety of stylistic meanings. Metaphors are used to achieve various effects: they give emotional engagement, affect the perception of information and can make think more deeply about current problems. They form a certain picture of the worldview, they can both devalue the information and illuminate it from a "favorable" angle. Thus, metaphor is the most productive means of enriching language and a tool for influencing human thinking. Metaphorization is a semantic process in which the form of a language unit is transferred from one object of notation to another on the basis of a certain similarity between these objects when reflected in the consciousness of the speaker. The problem of the functioning of metaphor in the media is significant in modern linguistics. Metaphor is one of the most productive tools of language enrichment, at the same time it is a means of conceptualizing reality and forming public views. The topic of climate change is one of the most discussed and acute issues of our time. Speaking of the use of metaphors in the context of climate change, one can often observe the use of military vocabulary, which in turn creates in the human mind an enemy that must be physically fought, thereby increasing human concern about this problem. The article analyzes the peculiarities of the use of metaphor in the context of climate change in British newspapers (The Times, The Guardian, The Sun, The Daily Mirror). In particular, the focus is on the use of metaphors to make the text of climate change news more expressive. The relevance of the article is in the need to identify the stylistic functions of metaphor in the context of climate change in the media and analyze the possible consequences of this impact on humans. The purpose of this article is to identify the stylistic function of metaphor in the context of climate change in the media.

Key words: metaphor, metaphorization, climate changes, stylistic devices, expressiveness.

Гремалюк Т. В.

Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової

ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЧНІ ЗМІНИ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ЇХ ПРИЧИНИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано особливості фонетико-морфологічних змін запозиченої лексики та їх причини в німецькій мові. Зокрема, увагу зосереджено на розгляді актуальних змін у словниковому складі німецької мови, що були спричинені умовами існування в новій реальності. Автор досліджує основні причини змін у фонетиці і морфології запозиченої лексики в сучасній німецькій мові. У результаті засвідчено, що іношомовні запозичення, переважно англійські, проникаючи в німецьку мову, адаптуються повністю або частково до її морфологічної і фонетичної мовних систем. Постулюється ідея, що найбільш рухливою підсистемою в мові є лексика. З одного боку, окремі слова, що в ній виникають, недовговічні. З часом вони зникають з активного вжитку. З іншого боку, багато слів закріплюються в мові, входячи поступово до її основного словникового складу. Якщо зміни мови як системи відбуваються на фонетичному і морфологічному рівнях, то тут йдеться про лінгвальні перетворення. Варто додати, що не менш важливими є екстралінгвальні чинники, під якими розуміють сукупність імпульсів із навколишнього середовища, що пов'язані з особливостями історичного розвитку, переселеннями, змінами форми спілкування, прогресом науки та техніки тощо. Як правило, саме екстралінгвальні фактори є причиною того, що мова демонструє певну рефлексію на події у світі. Через різноманітні зв'язки між носіями мови, культурні відносини виникає мовна асиміляція і відбувається процес запозичення. Протягом століть німецька мова зазнавала впливу інших мов, змінювалася, активно вбираючи в себе іношомовні елементи. При цьому іношомовна лексика частково зберігала свої фонетичні та морфологічні ознаки. Своєю чергою запозичені слова збагачували німецьку мову, розширюючи її лексичний склад.

Ключові слова: фонетика, морфологія, мовні зміни, запозичення, інтеграція, трансференція, інтенференція, асиміляція, адаптація.

Постановка проблеми. Філологічні дослідження, присвячені вивченню еволюції мовної системи та впливу на неї лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, доводять, що суспільні процеси здійснюють безпосередній вплив на лексичну систему мови [4, с. 239]. Всебічне вивчення одиниць мови вимагає їх розгляду в динаміці, тобто виявлення шляхів і тенденцій змін. За словами О. С. Мельничука, в теорії сучасного мовознавства найбільш актуальними є питання про причини мовних змін і про напрями розвитку мови [5, с. 23]. З розвитком мови змінюється також фонологічна і морфологічна система. Проте зміни відбуваються в межах морфеми і слова загалом, які значно впливають на відповідні формальні реалізації одиниць мови [2, с. 3]. Варто взяти до уваги, що німецька мова, запозичуючи лексичні одиниці з інших мов, часто містить характеристики, що визначають їх як іношомовні. З часом вони адаптуються до правил німецької мови. Відповідно, цей процес асиміляції називається «інтеграцією» [11, с. 28].

Однак навіть німецька мова, всотуючи іношомовні слова, не залишається незмінною. Це пояснюється тим, що відмінні ознаки будь-якої іноземної мови поступово призводять до утворення нових структур. У цьому випадку можна говорити про «трансференцію». Обидва явища, інтеграцію та трансференцію, варто узагальнити під терміном «інтерференція». Якщо трансференція означає «перенесення елементів, особливостей і правил однієї мови в іншу», то інтеграцію Г. Мунске розуміє як «втручання мови одержувача в передання елементів, особливостей та правил» [9, с. 563]. Характерно, що одні дослідники елементами чужої мови вважають одиниці різних рівнів мовної системи, таких, наприклад, як фонетика та морфологія, пропонуючи при цьому розрізняти фонетичне та морфологічне запозичення. Інші науковці під «запозиченням» розуміють сам процес запозичення і запозичені лексеми [10, с. 78]. Л. Блумфілд пропонує під запозиченням розуміти певний вид мовних змін [1, с. 456].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема мовних змін у процесі запозичення іншомовної лексики, переважно з англійської та французької мов, у сучасній німецькій мові є дуже актуальною. Цій проблематиці присвячено багато праць різних авторів. Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю теоретичного узагальнення змін у лексичній системі німецької мови під впливом переважно англословних запозичень, оскільки німецька мова як соціальне явище перебуває в постійному розвитку разом із суспільством. Зазначимо, що лексика як динамічна підсистема мови, найбільш сприйнятлива до змін. Вона безпосередньо реагує на те, що відбувається в суспільстві [6, с. 194]. Так, М. Яблонський досліджував англійські запозичення в німецькій та польській мовах, С. Брандт – у німецькій та норвезькій мовах. У теоретичній частині ми також проаналізували роботи Н. В. Армаш, Р. А. Будагова, Ф. Є. Вейсалової, Н. І. Власюк, Н. П. Гавриш, Т. В. Гремалюк, О. П. Дімірової, І. І. Мельничук, В. В. Нечепуренко, І. В. Пересади, О. О. Шульган та інші сучасні дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути актуальні зміни у вокабулярі німецької мови, спричинені умовами існування в новій реальності, пов'язаній як із глобалізацією політичних, соціально-економічних, науково-освітніх, релігійних процесів, так і з пандемією коронавірусу, акцентуючи на запозиченнях. Метою розвідки також стало з'ясування причин фонетико-морфологічних змін запозичень у сучасній німецькій мові. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження необхідно виконати основне завдання, а саме: простежити фонетичні та морфологічні зміни, які зазнають запозичення в процесі проникнення в німецьку мову. Об'єктом дослідження є запозичена лексика, що функціонує в сучасній німецькій мові (відібрана з сучасного німецькомовного публіцистичного дискурсу).

Виклад основного матеріалу. Мова – складне суспільне явище, що є засобом комунікації і знаходиться в постійному русі. Вона є структурованою системою, яка постійно змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [6, с. 195]. Доведено, що іншомовна лексика запозичувалася в сукупності її фонематичних і морфологічних особливостей. Зокрема, на запозичення лексики впливають як позамовні, так і мовні фактори [3, с. 85–86].

Заміна звуків може мати характер конвергенції (заміна двох близьких звуків одним), дивергенції (заміна одного звуку двома) і субституції (заміна

одного звуку мови-джерела одним звуком приймаючої мови) [8, с. 19]. У нашій роботі дослідження проводиться на матеріалі лексикографічних довідників, тому матеріал являє собою частково асимільовані запозичення.

В основу фонетичного освоєння іншомовної лексики покладено принцип фонетичної асиміляції, згідно з яким відбувається заміна за артикуляційною схожістю [14, с. 78]. Асиміляція спрямована на фонетичне пристосування до норм німецької стандартної вимови. В основі формування вимови запозичень у німецькій мові лежить фонетична форма слова. У першому випадку іншомовні звуки передаються максимально подібними в артикуляційно-акустичному плані з німецькими звуками, у другому – запозичення вимовляється відповідно до норм буквено-звукових відношень, що існують у німецькій мові.

Особливу увагу в процесі розгляду фонетико-морфологічних змін іншомовної лексики слід приділити англійським та французьким запозиченням, оскільки в нашому дослідженні їх більшість і саме вони виявляють найчастіше ті чи інші зміни. Запозичення з французької мови мають у своєму складі носові голосні і зберігають ці фонемі в німецькій мові. Тут і далі йдуть приклади з нашого дослідницького матеріалу: *Avance* (lat.-vulgärlat.-fr.) [a'vaŋsə], [a'vã:s], 1982 p. → [av'ã:s], 2010 p. Такі запозичення в процесі їх функціонування в німецькій мові мають тенденцію до заміни носового голосного на «приголовний + носовий сонант η», наприклад: *Balkon* (fr.) [Balkɔŋ], [balko: ŋ], 1982 p. → [balkɔŋ] або [... kɔ:] 2010 p. У сучасній німецькій мові функціонують запозичення з подвійною (потрійною) вимовою, що дозволяє, спираючись на основні словники, переглянути тенденції в процесі асиміляції, наприклад: *Feuilleton* (lat.-fr.) [føjɛtɔŋ], [føjɛtũ], 1982 p. → [føjɛtɔŋ] або [fø: ...] або [føjɛtõ:] 2010 p. На основі аналізу транскрипцій у словниках Krech (1982 p.) та Krech (2010 p.) виявляється зворотна апроксимація до норм англійської вимови, наприклад: *Derby* (engl.) [Dɛrbi:], [dɑ: b], 1982 p. → [da: 'bi:], [dæ: ' ...] 2010 p.

У запозиченнях із французької мови спостерігається також зворотна апроксимація до норм оригінальної вимови, наприклад: *Abonnement* [abɔnɛ'maŋ], [abɔnɛ'mã:], 1982 p. → [abɔnɛm'ã:] 2010 p. Така варіативність відображає тенденції асиміляції іншомовних слів, яка поширюється на всі фонетичні ознаки іншомовного слова. Поряд з оглушенням приголосних на кінці англійських слів нині спостерігається і їх вокалізація, напри-

клад: *Leasing* до недавнього часу транскрибувалося як [ˈli:sɪŋ] [14, с. 123], в останньому словнику – [ˈli:ziŋ] [15, с. 567] замість [s] – [z].

Вплив фонетичної системи німецької мови спостерігається під час вокалізації приголосного, що є глухим в англійській мові в інтервокальній позиції, або між сонорним і голосним звуками: [ˈli:ziŋ] – англ. [ˈli:sɪŋ] [15, с. 567-568]. Це відбувається також і з запозиченнями з інших мов. Крім того, може відбуватися оглушення дзвінкого приголосного наприкінці слів, що підтверджується прикладом із нашого дослідницького матеріалу: *Avantgarde* [aˈvaŋgardə], [avã'gardə], 1982 р. → [avãg'aʁt] 2010 р. За даними словника, трапляються варіанти вимови буквосполучення sp – [sp], [ʃp], наприклад: *Steril* (lat.-fr.) [ste'ri: l], [ste'ri: l], 1982 р. → [stev'i: l] 2010 р. Вплив англійської мови спостерігається в деяких запозичень із французької мови. Таким чином, можна зробити висновок, що останнім часом спостерігається взаємодія двох різноспрямованих тенденцій. Помітна тенденція до повної асиміляції фонетичної зовнішньої форми, а також до збереження фонетичних ознак іншомовного слова, що свідчить про інтенсивний розвиток ЗМІ. Нині виявляється посилення цих тенденцій, що ми і підтвердили зазначеними вище прикладами.

Зупинимось коротко на основних ознаках асиміляції іншомовної лексики на морфологічному рівні. Щодо лексичних запозичень йдеться в основному про асиміляцію на морфологічному рівні. Л. Блумфілд вважає, що є зв'язок між фоне-

тичною та морфологічною асиміляцією [1, с. 492]. Основною морфологічною ознакою, що має значення для цього дослідження, є граматичний рід лексем. Деякі дослідники вважають, що понад половина англіцизмів у німецькій мові чоловічого роду, а друге місце займають іменники середнього роду, решта – жіночого. Проблема отримання роду іншомовними іменниками полягає в тому, що носії мови автоматично проводять заміну граматичного роду на основі морфологічних і деяких інших ознак мови, що запозичує. З нашого корпусу експериментального матеріалу як приклад наводимо іменники з суфіксами -ier, -ismus, -ist, -or і низку іменників з -at, які є іменниками чоловічого роду мови, що запозичує: *Chauvinismus* (fr.) [ʃovi'nismus], 1982 р. → [ʃovin'ismus], 2010 р. Іменники середнього роду представлені в нашому дослідному матеріалі суфіксами -at, -ett, -um, -ot: *Individuum* (lat.) [indi'viduum], 1982 р. → [indiv'i:du.ʊm], 2010 р. Іменники жіночого роду представлені в нашому дослідженні суфіксами -ie, -ik, -ion, -tion, -tät, -tur: *Jalousie* (gr. – lat. – vulgärlat. – fr.) [ʒalu'zi:], 1982 р. → [ʒaluz'i:], 2010 р.

Отже, в процесі асиміляції всі запозичені іменники набувають граматичної категорії роду. Частково асимільовані запозичені іменники відмінюються за сильною відміною. У більшості іменників усіх трьох родів множина утворюється за допомогою суфікса -s. У запозичених дієсловах відбувається процес морфологічної адаптації в німецькій мові. Є лише невелика кількість запозичених прикметників у німецькій мові,

Таблиця 1

Голосні фонemi в іншомовних словах-прикметниках, які зазнали змін за період із 1982 по 2010 рр.

Фонема	Приклад	1982	2010
1	2	3	4
α → a α:	<i>asymmetrisch</i>	1. [azy'me:triʃ] 2. [ˈa: me:triʃ]	1. [ˈazyɱ, e:ʈɪʃ] 2. [...m' e:...]
e: → ε e:	<i>sowjetisch</i>	[zɔv'je:ʈɪʃ]	[zɔvj'εʈɪʃ] [...j' e:...]
o → o.	<i>atmosphärisch</i>	[atmo'sfɛ:riʃ]	[atmo.sʃ' ε:vɪʃ]

Таблиця 2

Приголосні фонemi в іншомовних словах-прикметниках, які зазнали змін за період із 1982 по 2010 рр.

Фонема	Приклад	1982	2010
1	2	3	4
s → z	<i>sowjetisch</i>	[sɔ'vje:ʈɪʃ]	[zɔvj'εʈɪʃ] [...j' e:...]
b → p	<i>public</i>	[ˈpabli:k]	[p'abli:k] [p'apli:k]
v → f	<i>intuitiv</i> <i>intuitive</i>	[intui'ti:f] [intui'ti:və]	[intuitiv] [intuit'i:f]

які можуть бути означенням у реченні і в цьому випадку відмінюються і утворюють ступені порівняння як німецькі прикметники.

Нами був використаний наступний матеріал: тексти популярного журналу Німеччини *Der Spiegel* за 2010 р., *Der Spiegel Online*, а також словники: *Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache* [14], *Deutsches Aussprachewörterbuch* [15]. Для досягнення поставленої мети була проведена наступна робота з текстами журналу за 2010 р.: методом суцільної вибірки з текстів нами були виділені лексичні одиниці, для яких були обрані джерела запозичення на рівні лексики за словниками іншомовних слів. Перевірена за словниками іншомовна лексика потім була протранскрибована на основі словників *Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache* [14] і *Deutsches Aussprachewörterbuch* [15]. Далі були виділені ті слова, які в різних словниках за період з 1982 по 2010 рр. зазнали змін у фонетико-морфологічному складі за ці роки (1136 іншомовних слів), наприклад: *Buffet* (fr.) [by'fɛt], 1982 р. → [byf'e:], 2010 р.; *Arrangieren* (fr.) [araŋ'zi:rən], 1982 р. → [аваŋz'i:kən] або [авă...], 2010 р.

Далі нами були виділені з текстового матеріалу іншомовні фонемі, що зустрічалися в запозиченнях із вибраних нами німецьких журналів, а саме: всі іншомовні приголосні і голосні фонемі в експериментальному матеріалі за 1982, 2010 рр. Потім нами були складені таблиці фонем, які зазнали значних змін за період з 1982 по 2010 рр. (див. табл. 1, 2).

Таким чином, за даними словників 1982 і 2010 рр. ми можемо реєструвати зміни як якості, так і кількості голосного, відображені в транскрипції. Слід зазначити, що в словнику німецької мови Креха за 2010 р. відбулися зміни в транскрипційних знаках, так, наприклад, транскрипційний знак [α] був змінений на [a], що відбилося в нашій транскрипції, взятої з відповідних словників.

Зміни стосуються ознак приголосних: d / t, z / s, z / f, ʒ / ʃ, b / p, s / z, η / ā, η / ā:, v / f. Було визначено частотність виділених у дослідженні іншомовних фонем. Як мінімальний рівень частотності приймалася поява фонемі в експериментальному корпусі не менше трьох разів. Була побудована таблиця частотності як для голосних (табл. 3), так і для приголосних (табл. 4) фонем.

У цьому дослідженні максимальна кількість вживання іншомовних фонем у тексті становить 737 випадків для голосних фонем (і, 1982), і 384 випадки для приголосних фонем (з, 2010).

Таким чином, з іншомовних слів ми відібрали корпус дослідження. З цих слів зазнали змін іншомовні слова з видозмінами фонетично-морфологічного характеру, наприклад, слова, в яких напівдовгий голосний став довгим: *Hobby* ['hɔbi], 1982 р. – [h'ɔbi:], 2010 р.

За допомогою названих раніше словників іншомовна лексика (1136 іншомовних слів) була проаналізована з урахуванням змін у фонемно-морфологічному складі слів, які зачіпають як фонемі німецької мови, так і іншомовні фонемі. У процесі запозичення на фонетико-морфологічному рівні ми змогли виділити чотири тенден-

Таблиця 3

Частотність іншомовних фонем (голосних) у пресі (1982–2010)

Іншомовна фонема	Приклад	1982 р.	2010 р.	Приклад	Кількість фонем
		Частотність	Іншомовна фонема		
1	2	3	4	5	6
й	Aversion [αvɛr'zʲo:n] [ak'tsʲo:n]	737	ј	Aversion [avɛʳzj'o:n]	732
ɔ:	Ford [fɔ:t]	8	ɔ:	[fɔ:ʔt]	16

Таблиця 4

Частотність іншомовних фонем (приголосних) у пресі (1982–2010)

Іншомовна фонема	Приклад	Частотність	Іншомовна фонема	Приклад	Кількість фонем
з	Gendarmerie [zandarmɛ'ri:]	107	з	Gendarmerie [zandarmɛʷ'i:] або [зă...]	384
θ	Boothia [bu:θ iə]	2	θ	Boothia [bu:θ iə]	3
ð	Witherit [ʷi ðə'ri:t]	2	ð	Wither engl. [v'i ðɛ]	2

ції в зміні вимови іншомовної лексики за період з 1982 по 2010 рр.

Перша тенденція – поглинання іншомовних ознак, повна уніфікація фонетичного вигляду і формальних характеристик відповідно до закономірностей мови, що запозичує (онімечення): *Hauptsaison* (lat.-fr.) [zɛ'zɔŋ], [sɛ'zɔ̃], 1982 р. → [zɛz'ɔŋ], 2010 р.

Друга тенденція, яку нам вдалося поспостерегти, полягає у збереженні (реституції) звукової форми іншомовної одиниці, тобто часткове збереження фонематичного складу іншомовних слів. Наприклад: *Bombardement* (gr.-lat.-fr.) [bɔmbardə'maŋ], [bɔmbardə'mã], 1982 р. → [bɔmba'dəm'ã:], 2009 р.

Нині спостерігається інтенсивний прояв третьої тенденції. Іншими словами, відбувається поступове впровадження запозичених звуків до фонетичної системи німецької мови, які раніше піддавалися субституції (заміні) близькими німецькими звуками, наприклад, асимільований звук ɲ-Laut трансформується знову в чужий німецькій мові носовий: *Balkon* [ɲ, ã].

У певній частині запозичених одиниць проявляються одночасно відразу обидві тенденції: онімечення і збереження оригінальної вимови, тобто одні і ті самі лексеми піддаються як процесам асиміляції, так і процесам, що дозволяють зберегти фонемний склад, наприклад: *Arrangement* (fr.) [aʁaŋzə'maŋ] (онімеч.), [aʁãzɛm'ã:] (збереж.) або [aʁãsm'ã:] (онімеч.), 2010 р. ← [aʁãzə'mã:] (збереж.), 1982 р. У результаті проведеного дослідження різноспрямованих процесів були зроблені висновки: в словнику 1982 р. зафіксована тенденція до онімечення, а в словнику 2010 р. – тенденція до збереження оригінальної вимови, тоді як в деяких іншомовних словах у різноспрямованих процесах спостерігається часткове онімечення.

Як особливу категорію на основі отриманих даних ми виділили запозичення, вимова яких підпала під вплив англійської мови, незалежно від походження слів. Наприклад: *Gene* I. germ.-fr. ['ʒɛ: nə] або ['ze: nə], 1982 р. → [dʒi: n] engl. *Genée* fr. [ʒɛn'e:] 2010 р. ; II. gr. Gen = [gem], 1982 р. → Gen = [ge: n] gen [gen] 2010 р.

Дослідження дало змогу проаналізувати іншомовні слова з урахуванням змін у фонемному складі, відобразити вимовні особливості слів

в іншомовній лексичі, а також процеси, які відбуваються на фонетико-морфологічному рівні. Експериментальний корпус іншомовної лексики було систематизовано з урахуванням змін фонемного складу, що піддався класифікації на основі встановлених тенденцій у процесі асиміляції: онімечення, збереження вихідної вимови, різноспрямовані процеси, процеси, що відбуваються під впливом англійської мови. Така класифікація іншомовної лексики дала змогу продемонструвати комплексний характер фонетико-морфологічних змін іншомовної лексики порівняно з відповідними лексичними одиницями мови-реципієнта.

Висновки і пропозиції. Таким чином, запозичення, в тому числі, з англійської та французької мов, спричинені прагматичними потребами німецької мови найточніше відобразити ті зміни, до яких вони призвели в житті. Окремі з цих слів частково асимілюються, пристосовуючись до фонетико-орфографічних та морфологічних норм німецької мови. Прискорена інтеграція запозичень нині дуже часто призводить як до змін літературних норм, так і до порушень у мовленні. Вплив англійської мови на сучасну німецьку є як у загальноживаній, так у термінологічній лексичі доволі помітним. Різні частини мови еволюціонують із різною швидкістю. Відповідно, лексикон розвивається найшвидше, тоді як такі сфери, як фонологія та морфологія, – набагато повільніше. Проте не всі запозичення змінюють німецьку лексику.

Іншомовна лексика була проаналізована за допомогою вищевказаних словників і розподілена з урахуванням змін у німецьких і іншомовних фонемах. Часові рамки з 1982 по 2010 рр. становить період, який є досить значним для фіксування фонемного складу і процесів, що відбуваються за цей час, з огляду на помітну активізацію процесу просування інформації. Ми змогли зафіксувати різні зміни в фонемному складі іншомовного слова: онімечення, збереження вихідної (оригінальної) вимови, вплив англійської мови, а також різноспрямовані процеси (одне і те саме слово може піддаватися як асиміляції, так і онімеченню). Це відбувається саме тому, що воно засвоюється як усно, так і письмово. Причому саме при усному запозиченні відбувається онімечення іншомовного слова.

Список літератури:

1. Блумфилд Л. Язык. Москва : Прогресс, 1968. 606 с.
2. Гремалюк Т. В. Фонетико-морфологічна структура кінця слова й особливості її функціонування в німецькій мові (діахронічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2005. 22 с.
3. Дундій П. Н. Англійські лексичні та термінологічні запозичення в німецькій мові. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2009. № 3. С. 82–90.
4. Капніна Г. І. Аналіз актуальної лексики німецької мови на основі результатів мовних рейтингів Німеччини. *Вісник університету ім. Альфреда Нобеля*. 2018. № 1 (15). С. 239–244.
5. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 22–34.
6. Протовень О. П., Ніколаєва Н. М. Англомовні запозичення як один із шляхів збагачення лексики сучасної німецької мови. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : збірник статей II Всеукр. наук.-практичн. Конференції з міжнар. участю, 8–9 червня, 2017. Полтава: ВДНЗУ «УМСА». С. 194–196.
7. *Der Spiegel Kultur*. 2010. № 3. 46 S.
8. Dobaj M. Anglizismen in der Rundfunkwerbung und zum Verständnis von Werbeanglizismen beim Branchenpersonal. Tübingen: Narr. 1980. S. 101–107.
9. Munske H. Zur Fremdheit und Vertrautheit der „Fremdwörter“ im Deutschen. In: Germanistik in Erlangen. Hundert Jahre nach der Gründung des Deutschen Seminars. Erlangen. 1983. P. 559–583.
10. Schäfer W. Von Handys und Erbex. Zur Diskussion um Anglizismen im heutigen Deutsch. In: Deutsch als Fremdsprache. 2002. No. 2. P. 75–81.
11. Schütte D. Das schöne Fremde. Anglo-amerikanische Einflüsse auf die Sprache der deutschen Zeitschriftenwerbung, Opladen. 1996. P. 28.
12. Großes Fremdwörterbuch. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1984. 829 p.
13. Das große Fremdwörterbuch. Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter. Mannheim: Bibliographisches Institut Mannheim: Dudenverlag, 2007. 1548 p.
14. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache. GWDA / U. Stötzer. 1. Aufl. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1982. 600 p.
15. Deutsches Aussprachewörterbuch / E.-M. Krech, E. Stock, U. Hirschfeld, L.Ch. Anders. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2010. 1176 p.

Hremaliuk T. V. PHONETIC AND MORPHOLOGICAL CHANGES OF BORROWED WORDS AND THEIR CAUSES IN THE GERMAN LANGUAGE

The article analyzes the features of phonetic and morphological changes of borrowed vocabulary and their causes in the German language. In particular, attention is focused on the consideration of current changes in the vocabulary of the German language, which were caused by the conditions of existence in the new reality. The author explores the main causes of changes in the phonetics and morphology of borrowed vocabulary in modern German. As a result, it is shown that foreign borrowings, mainly English, penetrating into the German language, adapt in whole or in part to its morphological and phonetic language systems. The idea is postulated that the most mobile subsystem in language is vocabulary. On the one hand, the individual words that appear in it are short-lived. Over time, they disappear from active use. On the other hand, many words are fixed in the language, gradually entering its main lexicon. If changes in language as a system occur at the phonetic and morphological levels, then we are talking about linguistic transformations. It should be added that no less important are extralingual factors, which are understood as a set of impulses from the environment, associated with the peculiarities of historical development, resettlement, changes in communication, advances in science and technology, and so on. As a rule, it is extralingual factors that cause language to show a certain reflection on world events. Through various connections between native speakers, cultural relations, language assimilation occurs, and thus, the process of borrowing takes place. Over the centuries, the German language has been influenced by other languages, changing while actively absorbing foreign language elements. At the same time, foreign language vocabulary partially retained its phonetic and morphological features. In turn, borrowed words enriched the German language, expanding its lexicon.

Key words: *phonetics, morphology, language changes, borrowing, integration, transfer, interference, assimilation, adaptation.*

Гурбанова С. С.

Азербайджанский университет языков

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ДЕЛОВОЙ ПЕРЕПИСКИ

Нині більшість компаній і підприємств із міжнародними зв'язками потребують співробітників, які вже якоюсь мірою оволоділи навичками писемного мовлення. Так, з урахуванням мовних особливостей ділового листування важливим питанням виступає здійснення листування. Виникає необхідність у розвитку економічного листування англійською мовою. У ширшому масштабі особи, які вивчають англійську мову з конкретною метою, мають оволодіти знаннями і навичками, пов'язаними з діловою культурою і встановленням ділових відносин, що існують на глобальному рівні. Слід також зазначити, що попит на викладання і вивчення англійської мови, що використовується у сфері ділової економічної англійської, зростає щодня. Ті, хто не володіє такими знаннями, відчують труднощі в управлінні на належному рівні, не можуть домогтися ефективної організації робочого процесу. Поряд із висококваліфікованими фахівцями, які працюють у цій галузі, до цієї роботи мають залучатися і компетентні професіонали. Тільки в результаті їхньої спільної діяльності можна підготувати кадри на рівні, що відповідає вимогам часу, які надалі мають працювати в різних сферах і гідно представляти країну в глобальному масштабі. При цьому господарське листування має здійснюватися своєчасно, акуратно, поетапно. Висунуті тут цілі і мова документів також різноманітні. Але незалежно від того, в якому контексті ми визначаємо цілі, ми маємо прийняти рішення про те, які якості є пріоритетними. Так, залежно від загальних стратегій, що існують у тому чи іншому просторі, основні цілі можуть бути різними. У цей час важливими вважаються: а) підготовка кадрів із критичним мисленням; б) підготовка людей, які досконало володіють мовними особливостями листування; в) підготовка висококваліфікованих фахівців із високим рівнем психічного розвитку, які є цінними, гідними членами суспільства.

Варто також зазначити, що насамперед слід говорити про здібності (компетентності), які дозволяють нам використовувати мовні особливості, а не ті, які знаходяться на поверхні документів. Ключовим тут є мовний фактор у досягненні успішних результатів у сфері ділового листування. Але важливим питанням тут є те, щоб мова документів була лаконічною, аргументованою, зрозумілою, читабельною, побіжною. Таким чином, будь-який державний документ має бути переконливим, коротким, заснованим на фактах. Варто також зазначити, що все це передбачає організацію ділового листування в різних напрямках залежно від цілей, що висувуються в тому чи іншому контексті, а також від потреб із використанням мовних особливостей ділового листування.

Ключові слова: стратегія, ввічливість, мова, мова, мотивація, письмо, концепт.

В то время, когда активизируется подход к мировым языкам, культуре, вопросу деловой переписки уделяется особое внимание. Внедрение инноваций в эту сферу, специализация и совершенствование кадров, подготовка специалистов, отвечающих требованиям дня, и другие вопросы имеют особое значение. В последнее время в современном языкознании также представляет интерес изучение языковых особенностей деловой переписки, в которой речь, выраженная на английском языке, должна быть четкой. Таким образом, хорошо написанное коммуникативное письмо состоит из коротких

прямых предложений и фраз. Другими словами, нужно выражать идеи как можно в короткой форме. Считается целесообразным использовать простую, но эффективную грамматику. А. Мамедов и М. Мамедов пишут: «Таким образом, люди, являющиеся членами общества, используя все имеющиеся в их распоряжении языковые средства, делятся своими желаниями (эти желания определяются социальным контекстом с соответствующим социальным компонентом и коммуникативным контекстом, связанным с конкретной ситуацией) с другими с помощью текста или других семиотических систем, и в результате проис-

ходит явление очень сложной психологической, социологической, лингвистической, семиотической и культурной сущности, называемое дискурсом» [2, с. 64].

При деловой переписке обязательно должны учитываться критерии вежливости. По словам Б. Фрэйзера, нет никаких источников о разнице между лингвистической и нелингвистической вежливостью. Кроме того, нет никакой разницы между терминами и понятиями, которые привлекают к этому внимание, такими как вежливость и такт, уважение, гражданство [5, с. 234]. Обратим внимание, что методология делового английского также несколько отличается от общего английского. Письмо – это умение, которое считается жизненно важным. Итак, письмо – это ответ. Мы пишем, потому что мы реагируем на что-то. Письмо – это процесс, который считается важным для конкретных контекстов. Мы пишем, потому что хотим и нуждаемся в этом. Письмо требует выбора. Во время переписки на экономическую тему важным считается время. Кроме того, важно правильно выбрать тему, идею, вопрос. Все это – специфические детали, где нужно сосредоточиться на предмете. Основная проблема – это охват темы. Здесь важны скорость и качество, а также необходимо перечислить все идеи по теме. Техника под названием «Cubing» требует от пишущего подойти к теме с 6 разных точек зрения (можно представить себе 6 сторон куба). Детерминация темы является одной из важных проблем. Например: 1. Опиши! 2. Сравни! 3. Ассоциируй это с тем, которое знаешь! 4. Согласись или откажись! 5. Обсуди это! 6. Задавай вопросы!

Таким образом, в деловой переписке по экономической деятельности необходимо учитывать некоторые основные критерии. Для их осуществления требуются детальный опыт, обширные знания. Здесь также важно гибкое общение, богатый словарный запас. Таким образом, стороны становятся еще более успешными в следующих попытках. Здесь большую роль играют мотивация и формула, составленная из акронимов, «MAP formula». «MAP» – это акронимы слов *мотивация, активация, перформанс*. Существуют стратегии развития навыков письменной речи:

1. Стороны хорошо знают, какие вопросы задавать и на что отвечать. Это побуждает стороны высказывать свое мнение по проблемам, связанным с реальностью.

2. Мы что-то пишем. Все это играет большую роль в раскрытии способностей письма.

3. Стороны должны продумать определенную тему, уделить внимание вопросам использования ранее приведенных фраз, словосочетаний и предложений.

Кроме того, информация должна быть представлена кратко, лаконично, ясно, понятно. Желательно минимизировать или не использовать вопросительные предложения. Так, обращение к чрезмерным вопросительным предложениям делает его похожим на письменные дискуссии и беседы вопросно-ответного характера. Во время переписки с большой буквы употребляются имена собственные. Соблюдение соответствующих языковых норм при международной экономической переписке является одним из важных условий.

Если говорить о языковых особенностях деловой переписки, играют важную роль морфологические, лексические, грамматические особенности. Взаимодействие этих двух полюсов, а именно старой и новой информации, содержащейся в тексте при экономической переписке, определяет динамику языковых структур. Так, человек, показывающий текст, обменивается информацией через язык, влияет, с одной стороны, на формирование идеи, а с другой – на ее развитие, динамику. При сравнении деловой переписки по различным организациям можно частично встретить сложные имена существительные, неопределенный тип глагола, модальные глаголы и другие языковые структуры, широко используемые в научных текстах. В целом следует отметить, что использование однородных членов и параллельных компонентов в письмах представляет особый интерес. «Включение в структуру предложения однородных членов и параллельных компонентов предполагает необходимое расширение уровня содержания предложения с точки зрения коммуникативного наполнения», – пишет К. Абдуллаев [1, с. 59].

В результате проведенных сравнений исследователи пришли к выводу, что при деловой переписке внимание организаций и ведомств должно быть сосредоточено, в частности, на названных языковых структурах. Для деловой переписки не считается характерной подача самостоятельной информации в форме диалогической речи. При этом для коммуникативно-единообразного диалога не считаются характерными независимые от общего контекста реплики, а лишь связь двух реплик, соединенных в определенном порядке, в конкретных случаях может считаться основной. Таким образом, языковые особенности деловой переписки, хотя и подчиняются опреде-

ленным правилам и закономерностям экономического дискурса, привлекают своим разнообразием, «языковыми показателями», которые они демонстрируют.

Как уже упоминалось, когда дело доходит до выбора стратегий письма, это в основном фокусируется на внедрении стратегий делового письма. Основная цель здесь – уметь интерпретировать письменные тексты, понимать контекстные значения новых лексических единиц, адекватно воспринимать основную идею, смысл, содержащиеся в документе, формировать другие навыки. Владение английским языком с особыми целями на основе теории когнитивного обучения, развитие у людей критического мышления на иностранном языке, привитие им умения наблюдать и интерпретировать выдвигается в качестве одной из основных целей. Что касается проблемы специфической языковой идеологии, то следует отметить, что этот вопрос непосредственно связан с вопросом стилистического анализа.

Основной целью проведения анализа является выявление грамматических и лексических особенностей, присущих документам, относящимся к различным отраслям. Анализ языковых особенностей создает условия для написания программ для отдельных сфер делопроизводства и разработки на основе программ соответствующих стратегий письма, направленных на повышение эффективности рассматриваемого процесса. В английском языке в деловом стиле используются нарицательные и собственные существительные, имена и фамилии руководителей, организаций, лиц. Это также характеризует его морфологические особенности. Деловой стиль отличается от других стилей тем, что здесь употребляются слова, термины, относящиеся именно к этому стилю. Например: *The sides, fundamental objectives, transactions* и т.д. Еще одна особенность делового стиля заключается в том, что здесь не используются метафоры, эпитеты, фразеологические сочетания. Возможно использование только устойчивых сочетаний слов. Отметим, что в деловом стиле мы также встречаем употребление абстрактных существительных. Таким образом, абстрактные существительные используются при реализации кодексов, используемых в законодательных актах. Отметим также, что такие существительные чаще всего встречаются во вводной части текстов или в описательных пунктах. В современном английском языке интервалы скобок, такие как “*first of all*”, “*I think*”, “*generally saying*”, отбираются при составлении письма.

Кроме того, длинные слова и фразы, описание в документе эмоциональной сферы человека, считаются недопустимыми. В документах встречаются предложения, которые являются связующими между словами. Связка при этом играет ведущую роль, контекст становится зависимым от общего грамматико-семантического содержания связки. Стратегии вежливости здесь особенно важны. Кстати, Г. Лич отмечает, что негативная вежливость требует больше исследований, чем позитивная вежливость, за исключением противоречий [6, с. 80].

По словам Вэй-Лин Чанга, проблемы, лежащие в основе различных культур, могут привести к формированию различных уровней вежливости [4, с. 60]. Отношения в большинстве случаев не получаются, потому что мы боимся совершить ошибку. Выгодно обмениваться, получать «*feedback*» извне. Сегодня в ведущих странах мира изменились методы, в том числе в сфере деловой переписки, и возникла необходимость их адаптации к требованиям нового века. Здесь основными считаются четыре компонента: 1) целеустремленность; 2) планирование; 3) выполнение; 4) правильное оформление [3, с. 1000].

Большое внимание в мире уделяется правильному осуществлению экономической деловой переписки. Невозможно, чтобы люди, работающие в этой области, профессионально развивались без овладения указанными правилами. Количество кадров, работающих в сфере международного бизнеса, транснациональных нефтяных компаний, банках, растет с каждым днем.

Следует также отметить, что сегодня существует большая потребность в осуществлении экономической переписки на международном уровне. В таких условиях достаточно актуальным и важным вопросом становится овладение в совершенстве одним из ведущих языков мира, а также английским, который является языком международной деловой переписки. Эта потребность порождает необходимость осознания своей ответственности и принятия новой роли глобального гражданина, связанной не только с потребностью в квалифицированных сотрудниках, способных эффективно планировать, совместно сотрудничать и строить коммуникации. Правильная техника письма позволяет прекрасно, полно и аккуратно организовать процесс развития переписки с точки зрения получения четко осознанных и целенаправленных результатов.

В этом смысле деловая переписка также может дать важный толчок формированию самостоятельных и прогрессивных идей, представляя

их не формально и пассивно, а прогрессивно и динамично. Накопление экспериментального материала в этом направлении создало бы соответствующие условия для анализа общественного порядка новых концепций и тенденций. Отметим, что параллельно с понятием «глобализация» появились и новые понятия. Этот термин, о котором идет речь, сам по себе обусловлен инновациями во многих областях, а также в области экономической переписки. В этой сфере необходимо, чтобы персонал наряду со знанием, компетентностью, профессионализмом в области иностранного языка, связанной с деловой перепиской, был в определенной степени компетентен и осведомлен в соответствии со спецификой предприятия. Обладая такими характеристиками, как гибкость и компетентность, которые являются мотивирующими факторами, современные работники в зависимости от стадии этого процесса и поставленных здесь целей выполняют различные роли и соответствующие функции. Но вместе с тем реализация деловой переписки на современном ее фоне является одним из важнейших условий, способствующих налаживанию отношений с гражданами и обеспечивающих эффективность этого процесса.

Таким образом, овладение английским языком в условиях деловой переписки в современное время требует от специалиста быть знающим, компетентным, креативным, профессиональным человеком и привлекать сотрудников предприятий в качестве активных участников процесса изучения английского языка, пробуждать в них интерес и увлеченность английским языком. Выше мы отмечали, что в современном мире английский приобрел статус глобального языка общения. Подавляющее большинство тех, кто изучает английский язык, который является основным средством общения в глобальном масштабе, с различными целями, изучают его как иностранный (EFL – English as a foreign language) или как второй (ESL – English as a second language) язык. Вместе с тем английский язык сегодня изучается во всем мире как в академических целях (EAP – English for academic purposes), в целях достижения международного общения (EIT – English for international purposes), так и для проведения научных исследований (ESP – English for scientific purposes) и в деловых целях (ESP – English for specific purposes).

Следует также отметить, что сегодня число изучающих английский язык с особыми целями растет каждым днем. И это напрямую связано с изменениями, происходящими в мире и внутри страны.

Так, процессы, продолжающиеся и по сей день, сопровождаются интернационализацией многих деловых и промышленных предприятий, а также деловой переписки на этом фоне. Это, в свою очередь, обусловило необходимость для работающих людей овладеть иностранными языками, в первую очередь английским, который играет доминирующую роль в глобализирующемся мире.

Учитывая интерес и спрос специалистов, работающих в различных областях, а также языки, играющие ведущую роль в мире (особенно английский), разрабатывают стратегии, соответствующие требованиям времени. Подавляющее большинство специалистов, ранее работавших в различных сферах, овладевших в своей профессии высоким уровнем, но не имеющих особой потребности в английском языке, сегодня понимают, что без овладения им невозможно наладить отношения с коллегами, проживающими за рубежом, и ставят перед собой цель овладения деловым английским на высоком уровне. Следует также отметить, что руководители предприятий, компаний, осознавая важность овладения английским языком в совершенстве специалистами, работающими в возглавляемых ими учреждениях, также принимают серьезные меры по изучению языковых особенностей экономической переписки. Прежде всего, специалистам необходимо привить умение общаться на английском языке на языке документов. Люди разных профессий должны быть обучены специальным языковым навыкам, которые могут соответствовать требованиям, предъявляемым в областях, в которых они работают. Таким образом, чтобы выступать в качестве участника дискуссий на английском языке, специалист, работающий в соответствующей области, должен обладать специальными знаниями и навыками.

В соответствии с тенденциями, которые существуют в мире сегодня, специалисты и руководители предприятий, работающие в различных отраслях, предпочитают строить деловые отношения со своими коллегами напрямую, без использования посредников. А это предполагает достаточно высокий уровень развития у них навыков общения на английском языке. Следует также отметить, что привлечение носителей языка, работающих в соответствующей области, создает возможности для достижения более эффективных результатов. Специалисты должны в полной мере осознавать возложенную на них ответственность, поставленные перед ними цели и задачи. Так, деятельность специалистов должна быть направ-

лена в первую очередь на специализацию участников, одной из главных целей которых должно стать совершенствование навыков письма. Что касается применения английского языка, то следует отметить, что с каждым днем растет число учреждений, в которых востребованы ведущие языки мира, в частности английский язык, получивший статус мирового языка в современном мире, таким образом, в последнее время наблюдается рост интереса к этой области.

На сегодняшний день подготовка специалистов в области экономической переписки, в совершенстве владеющих английским языком, является одним из основных вопросов, стоящих в центре внимания. Учреждения, нуждающиеся в таких

специалистах, должны в первую очередь определить свои приоритеты, выстроить собственную политику по подготовке профессиональных кадров, способных успешно функционировать в глобальном масштабе, вступать в общение с коллегами из любой страны мира, обмениваться с ними идеями и мнениями, налаживать деловые контакты на официальном уровне.

Достижение высокого уровня результатов достигается, если правильно выстроена политика специализации и совершенствования кадров, правильно спланирована деятельность в этом направлении.

Следовательно, это обеспечит более эффективную организацию деятельности компаний и учреждений и достижение более высоких результатов.

Список литературы:

1. Abdullayev K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı : Maarif, 1999, 281 s.
2. Məmmədov A., Məmmədov M. Diskurs Tədqiqi. Bakı : 2016, 111 s.
3. Musayev E. Ə. Kərgüzarlığın təşkili. Bakı : 2012, 1041 s.
4. Chang, Wei-Lin. Australian and Chinese perceptions of im (politeness) in an intercultural apology. Griffith Working Papers in Pragmatics and Intercultural Communication, 2008, 1, 2 : p. 60.
5. Fraser, Bruce. "Perspectives and politeness". *Journal of Pragmatics*. 14, 1990, p. 234.
6. Leech, Geoffrey. Principles of Pragmatics, London, Longman, 1983. p. 80.

Gurbanova S. S. LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS CORRESPONDENCE

Today, the vast majority of companies and enterprises with international connections need employees who have already mastered the skills of writing to some extent. So, taking into account the language features of business correspondence, an important issue is the implementation of correspondence. Thus, there is a need for the development of economic correspondence in English. On a broader scale, English language learners with specific goals should acquire knowledge and skills related to business culture and establishing business relationships that exist at a global level. It should also be noted that the demand for teaching and learning English, used in the field of business economic English, is growing every day. Those who do not have such knowledge, have difficulties in managing at the proper level, cannot achieve an effective organization of the workflow. Along with highly qualified specialists working in this field, competent professionals should also be involved in this work. Only as a result of their joint activities, it is possible to train personnel at a level that meets the requirements of the time, who in the future should work in various fields and adequately represent the country on a global scale. At the same time, economic correspondence should be carried out in a timely, accurate, step-by-step manner. The goals put forward here and the language of the documents are also diverse. But regardless of the context in which we define the goals, we must make a decision about which qualities are prioritized. So, depending on the general strategies that exist in a particular space, the main goals may be different. At this time, the following are considered important: a) Training of personnel with critical thinking; b) Training of people who are fluent in the language features of correspondence; c) Training of highly qualified specialists with a high level of mental development, who are valuable, worthy members of society. It should also be noted that first of all we should talk about the abilities (competence) that allow us to use language features, and not those that are on the surface of documents. The key here is the language factor in achieving successful results in the field of business correspondence. But the important issue here is that the language of the documents should be concise, reasoned, understandable, readable, fluent. Thus, any state document must be convincing, concise, and based on facts. It should also be noted that all this involves the organization of business correspondence in various directions, depending on the goals put forward in a particular context, as well as on the needs using the language features of business correspondence.

Key words: strategy, politeness, speech, language, motivation, writing, concept.

УДК 811.111:659

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/22>**Деркачова А. О.**

Національний університет «Запорізька політехніка»

Лазебна Н. В.

Національний університет «Запорізька політехніка»

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ЯК КОНСТИТУЕНТИ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ВІДЕОРЕКЛАМИ АВТОМОБІЛІВ

У статті досліджено лінгвальні засоби актуалізації мультимодальності в текстах англomовних автомобільних відеореklamних повідомлень. Мета статті полягає у виокремленні лінгвістичних особливостей в автомобільній мультимедійній рекламі та встановленні їх мультимодальної потенції. Із впровадженням цифрових технологій інтенсивно розвиваються форми рекламної комунікації, породженням якої стають тексти принципово нового типу, характерною рисою яких є комплексність різноспрямованих засобів конструювання змістів. З огляду на це, дослідження комунікативного процесу в його семіотичній комплексності, відомій під назвою «мультимодальність», нині видається одним із найбільш пріоритетних напрямів у сучасній лінгвістиці. Мультимодальність відеоролику створюється шляхом поєднання в ньому відеоряду, музичного супроводу та вербальної складової частини, гармонійна цілісність яких слугує фундаментом для створення якісної реклами. Було встановлено, що в автомобільній відеореclamі широко вживаються фоностилістичні засоби виразності, зокрема алітерація, рима та ономаіопея, що сприяють створенню конотативної забарвленості повідомлення. На граматичному рівні в рекламних відеороликах перевага надається прикметникам з яскраво вираженою позитивно-оцінною семантикою, що вживаються задля гармонійної та ефективної презентації продукції; прикметники у вищому ступені порівняння повідомляють про модифікації попередніх моделей продукту, а прикметники найвищого ступеня наголошують на перевагах нової моделі щодо конкурентів. Поширеним прийомом є вживання займенників першої та другої осіб на позначення виробника і споживача відповідно, за рахунок чого створюється ефект анімованості комунікації. На лексико-семантичному рівні спостерігається переважання сленгу, вживання якого покликано урізноманітнити мовлення та заручитися довірою потенційного покупця. Серед стилістичних засобів значне місце належить прийому алюзії як інструменту утворення асоціативних зв'язків. На синтаксичному рівні варто зазначити активне використання повторів для акцентування уваги глядача на позитивних якостях автомобіля та враженнях, що виникають під час його експлуатації. Таким чином, лінгвальні засоби виразності допомагають досягти максимального інформаційного та експресивного наповнення тексту, утворюючи єдине ціле з відеорядом та звуковим супроводом рекламного ролику.

Ключові слова: мультимодальність, рекламний дискурс, відеореclama, засоби виразності, автомобільна реклама.

Постановка проблеми. Нині автомобільний ринок є однією з основних складових частин глобальної економіки, адже попит на автомобільну продукцію дедалі зростає, а з ним збільшуються й обсяги її продажів. В умовах жорсткої конкуренції спеціалісти з маркетингу мають розробляти нові методи привернення уваги до автомобільної продукції, що базуються на потужних емоційних тригерах та реалізуються за допомогою естетичної та креативної реклами. Інноваційні технології дають змогу впливати на споживача не лише на

текстовому рівні, але й за допомогою позамовних засобів, змістотворча роль яких посилюється з розвитком маркетингових комунікацій. Особливо ефективною в цьому плані видається відеореclama, оскільки поєднання в ній мультимедійних засобів та емотивно-експресивних текстів дає змогу одночасно впливати як на візуальний, так і на аудіальний канали сприйняття, повною мірою досягаючи прагматичної мети повідомлення. З огляду на це перспективним напрямом для розвідок у царині сучасного рекламного дискурсу

є аспект мультимодальності, що передбачає взаємодію вербальних одиниць із паравербальними та невербальними параметрами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаючий інтерес до дослідження мультимодальності пояснюється розширенням функцій паравербальних та невербальних засобів у сучасному комунікативному просторі: якщо раніше вони переважно слугували середовищем для передачі думок, то тепер їм відведена значно активніша роль у формуванні змісту тексту. Роботи Г. Кресса, Т. ван Лівена, К. Джевїт, Дж. Беземера заклали фундамент для нової галузі знань – мультимодальної лінгвістики. У вітчизняному мовознавстві взаємодію мовних та позамовних компонентів розглядають крізь призму їх реалізації в логотипах (Л. Т. Кияк-Редькович), брендинзі (М. В. Каратаєва), казках (В. А. Єфименко), художньому дискурсі (О. В. Білецька), мас-медійному комунікативному просторі (Л. Л. Макарук). Водночас у дослідженнях реклами та англійського рекламного дискурсу традиційними аспектами залишаються фонетичні (І. О. Лисичкіна), лексико-семантичні (І. О. Соколова), морфологічні (О. І. Зелінська), синтаксичні (О. В. Медведєва, І. В. Городецька) риси різножанрових рекламних текстів, а також семантика, стилістика і паралінгвістика рекламного дискурсу (В. В. Зірка). Проводилися розвідки, зокрема, і в напрямі аудіовізуальної реклами: О. Ю. Орешенкова (2013) розглядає форми адресації в слоганах телевізійної реклами; Л. С. Козуб (2016) аналізує соціолінгвістичні особливості просодичної організації англійської телереклами; Н. В. Кондратенко (2019) звертається до явища мовної гри в телевізійній рекламі. Втім, аспекту мультимодальності англійської відеореклами нині приділяється не так багато уваги, що зумовлює потребу в ґрунтовних дослідженнях із цієї теми.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні основних лінгвальних параметрів у текстах англійської автомобільної відеореклами, визначенні їхніх функцій у забезпеченні мультимодальності повідомлення та характеру їхнього впливу на глобального реципієнта. Емпіричним матеріалом цієї розвідки слугували рекламні відеоролики провідних автовиробників – Cadillac, Honda, Hyundai, Jaguar, Jeep, Mercedes-Benz, Nissan, Porsche, Skoda, Subaru.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток новітніх цифрових технологій та їх тотальна інтеграція в усі сфери життя сучасної людини слугують підставою для порушення питання про

мультимодальний характер комунікації. Останнім часом дедалі частіше в комунікативному просторі простежується загальна тенденція до естетизації, унаочнення, візуалізації текстів як комунікативних артефактів [9]. Сучасний комунікативний процес характеризується високим ступенем інтегрованості різних семіотичних ресурсів, внаслідок чого його вербальна складова частина дедалі тісніше переплітається з позамовними компонентами.

На думку І. А. Гусейнної, залучення невербальних компонентів забезпечує не тільки економію часу і зусиль творців рекламних текстів, але й надає таким текстам більшої переконливості [2, с. 11]. З огляду на це найефективнішою рекламою можна вважати мультимодальну рекламу, адже поєднання виражальних засобів, орієнтованих на різні канали сприйняття, створює оптимальні умови для формування незабутнього враження та забезпечення коректного розуміння рекламного матеріалу.

За визначенням Л. Л. Макарук, мультимодальність як об'єкт досліджень у межах сучасної комунікації розуміють як співіснування різних за природою ресурсів, що належать до щонайменше двох систем, використаних під час комунікативних актів [6, с. 99]. Коли йдеться про усне мовлення, маються на увазі мовні засоби та їхні додаткові характеристики: голосові параметри (тон, темп, тембр голосу), жести й міміку тощо. На візуальному рівні поряд із вербальними ресурсами великого значення набувають різотипні зображення та відеоряд, коректне позиціонування графічних елементів та їх розміри, кольорове оформлення тощо.

З позицій мультимодальності відеореклама є одним із найдосконаліших форматів маркетингової діяльності. Основними її перевагами є одночасний візуальний та аудіальний вплив, динамічність зображення, миттєвість інформаційного трансферу, жанрова аранжованість таргетингу та тенденція до образуутворюючої вербокреації [8, с. 20]. До того ж за останні десятиріччя реклама стала важливим елементом культури – персонажами комерційних роликів часто стають знаменитості, а рекламні сюжети віддзеркалюють настрої, що панують у суспільстві на момент їх створення.

Як зауважує М. І. Сєдова, імпліцитний вплив на адресата в рекламному відеоролику здійснюється в кількох напрямках [7, с. 64]. Найбільша частка інформаційного впливу припадає на візуальний компонент рекламного повідомлення – відеоряд. Мовне наповнення домінує за силою впливу в той момент, коли адресат відволікається від реклами

(саме цим, зокрема, пояснюється транслювання телевізійної реклами з більшою гучністю). Музичний супровід реалізує аттрактивну функцію реклами при першому перегляді та ремінісцентну – при всіх наступних. Ефективність рекламного відеоролику як текстово-дискурсивного утворення залежить від органічного поєднання мовних засобів із невербальним простором відео- та аудіоряду.

Платформою для реалізації прагматичного потенціалу вербального наповнення реклами слугують усі рівні мови з їх нескінченими виражальними можливостями, що відкривають безмежний простір для рекламного лінгвокреативу, а образність, якої вони допомагають досягти, є результатом вищого прояву творчих зусиль [5]. У нашому дослідженні ми проаналізували мовні засоби англomовної автомобільної реклами на фонетичному, лексико-семантичному, граматичному та текстово-дискурсивному рівнях в їх тісному взаємозв'язку з характеристиками звуко- та відеоряду, в просторі яких вони функціонують.

1. Фонетичний рівень. Насамперед у відеорекламі існує велике розмаїття засобів здійснення впливу на аудиторію завдяки фонетичному оформленню за рахунок елементів фоностилістики та просодичних параметрів. Зокрема, приклад *алітерації* продемонстровано у відеоролику *Hyundai Sonata «Smaht Pahk»* за участі акторів Кріса Еванса, Джона Красінскі, Рейчел Дреч та бейсболіста Девіда Ортіса [14], де на передній план виходить так званий бостонський акцент, характерною рисою якого є неротичність – виключення фонем [r] зі звукового ряду мовлення. Текст реклами умисно перенасичений варіаціями слів «*smart*» та «*park*» (*Stop being a smarty pants; the car parks itself; I parked it and then unparked it; that's alright, he's got smart park*), внаслідок чого створюється комічний ефект, що закріплює позитивне враження від реклами у свідомості глядача.

Ефективним прийомом для відеореклами також слугує *рима* – особливий різновид регулярного звукового повтору, повторення подібних сполучень звуків наприкінці рядків [1, с. 236]. На думку Н. В. Кутузи, використання рими в оформленні рекламного тексту є яскравим виразним засобом, оскільки рима полегшує перцепцію, сприяє запам'ятовуванню, «осіданню» тексту у свідомості глядачів [4, с. 111]. На приємні рими побудований текст відеоролику *Nissan GTR «Embrace the Myth»* [17], в якому автівка від власної особи ділиться своєю складною історією перемог та поразок: *I've played the game to my fame. // I've been accused, I've been abused. // I shook the elite,*

became the one to beat. // Broke every rule around and ruled underground. У поєднанні з естетичним відеорядом, в якому автівка подорожує вулицями міста, римований текст надає відеоролику кінематографічного забарвлення, викликаючи в глядача почуття захоплення, подібне до того, що виникає під час споглядання витвору мистецтва.

Ще одним фонетичним прийомом у відеорекламі виступає *ономатопея* – імітація звуків навколишньої дійсності засобами мови [1, с. 84]. Часто об'єктами такого уподібнення стають звуки, що існують у природі. Так, наприклад, у рекламі *Honda Summer Clearance Event* [15], де головними персонажами є коти, імітується котяче мовлення: *Meow is the moment! It's purrrfect!* Такий прийом апелює до психоемоційної сфери глядача, у свідомості якого теплі почуття до домашніх улюбленців поєднуються асоціативним зв'язком з автомобільною рекламою.

2. Граматичний рівень у текстах відеореклами автомобілів характеризується переважанням *прикметників* з яскраво вираженою позитивною конотацією, які деталізують, конкретизують, а також увиразнюють виклад тексту, привносять до нього емоційність та образність [3, с. 166]. Часто прикметники вживаються у вищому (для акцентування уваги на новітніх розробках та вдосконаленнях) та найвищому (для демонстрації переваги над конкурентами) ступенях порівняння. Так, наприклад, в експертному відеоогляді «*The all-new Škoda Octavia: 60-Second Review*» [21] тривалістю в одну хвилину було використано 13 прикметників: *the most aerodynamic, top selling, best looking, bigger, enormous, fresh, elegant, all-new, longer, wider, sportier, sturdier, adventurous.*

Прикметники, дієприкметники та інші означальні звороти в рекламі можуть також вживатися з метою створення певної специфічної атмосфери. Так, наприклад, у ролику *Jaguar «British Villains»* [11] популярні британські кіноактори Бен Кінгслі, Том Гіддлстон та Марк Стронг перелічують притаманні їхнім персонажам «суто британські» риси характеру, які водночас характеризують автомобіль Jaguar: *focused, precise, always one step ahead, with a certain style and eye for detail, obsessed by power.* У ролику обіграно деякі стереотипи про британців (витриманий «вікторіанський» стиль в одязі, любов до чаю, манірність, прагнення до контролю), а свої репліки актори промовляють із класичним британським акцентом – таким чином, спостерігаємо взаємодію просодичних та граматичних засобів, що сприяє створенню неповторного колориту.

Аналізуючи вживання *займенників* у рекламних текстах, можна помітити деякі особливості їх функціонування. Важливе значення у відеореklamі надається займенникам першої та другої осіб, внаслідок чого відбувається імітація діалогу між виробником та потенційним покупцем. Займенник другої особи (*you*) допомагає зробити повідомлення більш персоніфікованим, оскільки кожен рекламний текст – це, в першу чергу, звернення до глядача, тоді як займенник першої особи множини (*we*) в рекламі вживається з метою підкреслення невимуженості спілкування, щоб скоротити дистанцію між адресатом та адресантом. Так, наприклад, олімпійська чемпіонка Емілі Бетті у відеоролику *Porsche «Cayenne Coupé x Emily Batty: United by Passion»* [18] запрошує глядачів приєднатися до спільноти власників Porsche, активно використовуючи особові та присвійні займенники першої особи, внаслідок чого глядач підсвідомо починає відчувати себе частиною спільноти: *In our Porsche family we have our Roads App where we can share with other Porsche drivers our experiences and new routes on the road.* У цьому випадку в рекламі реалізується мотив уподібнення, описаний В. В. Зіркою, що пов'язаний із бажанням придбати товар або послуги, що рекламуються відомою особистістю [3, с. 20].

3. Лексико-семантичний рівень. Створенню неформальної атмосфери та особливого рівню довіри у відеореklamі сприяє вживання фраз, властивих усному побутовому мовленню, а також *сленгових виразів*, що вживають у своєму мовленні автомобілісти. Приклади використання такої лексики знаходимо в рекламному ролику *Mercedes-Benz «Sunday Driver»* [16], де головні ролі виконали легенди «Формули-1» Міхаель Шумахер та Міка Гаккінен. Завзяті суперники продовжують своє довготривале змагання на зимовій трасі в Альпах: у класичному купе-кабриолеті Mercedes-Benz SL бачимо Шумахера, аж раптом Гаккінен наздоганяє його на універсалі E-Class і поблажливо промовляє на його адресу «*Sunday driver*» («чайник», поганий або недосвідчений водій, що виїжджає на дорогу лише в неділю, коли транспортний потік доволі незначний). Однак у наступну мить фінського чемпіона обганяє білявка на Geländewagen і називає його «*senior citizen*» (стариган), натякаючи на невірність його водіння. Гумористичний ролик демонструє переваги повного приводу Mercedes-Benz у зимових умовах: із двигуном 4MATIC професійного гонщика може обігнати звичайний водій.

Використання сленгу спостерігаємо також у ролику *Subaru Legacy «Jr. Driver»* [12], в якому батько жартома пропонує п'ятирічному синові ключі від автівки, і хлопчик, перш ніж відповісти, уявляє себе в ролі водія «дорослого» автомобіля. У своїй фантазії він стикається з необхідністю вставати о пів на сьому ранку, щоб відвезти батька на роботу, оплачувати парковку та стояти в заторах, після чого вирішує, що він все ж таки ще надто замалий для таких турбот. У діалозі з хлопчиком контролерка на платній автостоянці використовує зворот «*to feed the meter*» – оплатити додатковий час стоянки на парковці, на що хлопчик перепитує: «*What's the meter?*». Нерозуміння хлопчиком виразу, знайомого кожному досвідченому автомобілісту, сприяє створенню комічного ефекту та позитивної атмосфери.

4. Текстово-дискурсивний рівень. Цікавим рішенням у відеореklamі є використання *алюзії* – стилістичного прийому, що полягає в натяку на загальновідомі факти, історичні події, культурні явища тощо [1, с. 15]. Приклади алюзій в автомобільній рекламі часто базуються на відсилках до відомих книжок, пісень, серіалів чи культурних реалій. При цьому важливо, щоб асоціація була впізнаваною та легко декодувалася цільовою аудиторією. Так, наприклад, у ролику *Honda Ridgeline «New Truck to Love»* [13] вівці співають пісню гурту *Queen – Somebody To Love*, після чого пес промовляє слоган рекламної кампанії: *A new truck to love.* Таке поєднання відомої композиції та комічних образів тварин не залишає байдужим жодного глядача, а лаконічний слоган, що вмщує в собі асоціацію з цікавим відео- та аудіорядом, сприяє успіху рекламної кампанії.

Джерелом для алюзії відеореклами часто стають популярні фільми, що вже встигли стати класикою кінематографу. Наприклад, сюжет ролику *Cadillac LYRIQ «Scissorhandsfree»* [22] з Вайноною Райдер та Тімоті Шаламе розгортається за мотивами фільму «Едвард Руки-ножиці»: *This is the story of a boy with scissors for hands. No, no that one.* Головний герой ролику – Едгар, син Едварда Руки-ножиці, який успадкував від батька незвичну будову тіла та має ножиці замість рук, внаслідок чого щоденні справи викликають у нього чимало труднощів. Однак завдяки системі управління без рук Hands Free у Cadillac LYRIQ він може з легкістю керувати автомобілем та все встигати: *And Edgar drove off into the sunset, but don't worry, he still makes it home in time for dinner.* Наративний тон у ролику переключається з оповідною манерою у фільмі; до того ж текст промовляє та сама

акторка, що виконала в ньому головну роль, – все це дозволяє утворити відчуття ностальгії та занурити глядачів в атмосферу улюбленого фільму.

За мотивами фільму «*День бабака*» (1993) знято рекламний відеоролик *Jeep Gladiator «Groundhog Day»* з Біллом Мюрреєм у головній ролі [10]. Змушений проживати один і той самий день знову і знову, головний герой перебуває в пригніченому настрої, однак зустріч з автомобілем марки Jeep докорінно змінює його ставлення до життя, привносячи до нього нові барви та емоції – психологічні зміни відбиваються навіть у його міміці та голосі. Посил рекламного повідомлення довершується алюзивним друкованим слоганом, що з'являється на екрані наприкінці ролику: «*No day is the same in a Jeep Gladiator*». Таким чином, поєднані в гармонійному ансамблі, вербальні та невербальні засоби утворюють цілісне рекламне повідомлення, одночасно емоційно-насичене та просте для сприйняття й інтерпретації.

Характерною рисою в досліджуваному типі реклами є і різного роду **повтори**, покликані утримувати увагу споживача. Так, наприклад, оповідач у відеоролику *Porsche «911 Owner Stories: Lawrence and his 911 SC»* [19] за допомогою повторів переконливо передає відчуття захвату, яке новий автомобіль викликав у його знайомих: ***People love it. There's no car I've ever owned where you get more of people that love it, people that look at it, people that complement it, people***

that photograph it. Текст повідомлення супроводжується ефектним відеорядом, в якому оповідач подорожує на своїй автівці серед мальовничих краєвидів – глядач одночасно бачить автомобіль та чує розповідь про враження, пов'язані з ним.

Висновки і пропозиції. У структурі англомовних аудіовізуальних рекламних повідомлень важливу роль відіграють фоностилистичні прийоми, такі як алітерація, рима та ономапоєя, що надають тексту особливої виразності. Розглядаючи граматичний аспект, слід зазначити образотворчу роль прикметників на позначення виняткових якостей рекламованої продукції та займенників, вживаних із метою скорочення дистанції між виробником та потенційним покупцем. На лексико-семантичному рівні поширеними є сленгові вирази, спрямовані на встановлення контакту з глядачем. На текстово-дискурсивному рівні для відеореклами характерними є алюзії, що апелюють до відомих у культурі явищ, а також повтори, покликані зосередити увагу глядача. Усі ці засоби у своїй сукупності та поєднанні з аудіовізуальним супроводом становлять комплекс важливих елементів організації ефективного рекламного повідомлення. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі передбачають аналіз особливостей прояву мультимодальності у відеорекламі інших категорій продукції, порівнянні мотивів реклами та засобів їх мультимодального вираження у вітчизняній та іншомовних рекламних традиціях.

Список літератури:

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
2. Гусейнова И. А. Коммерческая реклама: современное состояние и тенденции развития. *Рекламная коммуникация: лингвокультурный аспект* : сб. обзоров / отв. ред. Н. Н. Трошина. Москва : [б. и.], 2011. С. 9-27.
3. Зирка В. В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.02 «Русский язык». Днепропетровск, 2005. 461 с.
4. Кутуза Н. В. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : збірник статей. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 288 с.
5. Лазебна Н. В. Образність англомовного комп'ютерного текстового простору : монографія. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. 205 с.
6. Макарук Л. Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04 «Германські мови» (035 Філологія). Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2019. 635 с.
7. Седова М. И. Рекламный видеоролик. *Наука и школа*. 2014. № 2. С. 64-67.
8. Чабанюк Т. А. Теория и практика рекламы. Учебное пособие. Комсомольск-на-Амуре : КНАГТУ, 2013. 62 с.
9. Kress G. *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London : Arnold, 2001. 142 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Bill Murray Super Bowl Ad. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Xxe_HLixs1Q
11. British Villains – 2015 One Show Automobile Advert of the Year Finalist. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=e7gR7EYjcP8>

12. Funniest Subaru Commercial with 5 Year Old Driver. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gr5ORr7AYCg>
13. Honda «A New Truck to Love». URL: https://www.youtube.com/watch?v=CEKi54m_gLE
14. Hyundai Super Bowl Commercial «Smaht Pahk». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WBvkmWDjsYc>
15. Meow is the moment: Honda Summer Clearance Event. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EvquBMDNz50>
16. Mercedes-Benz «Sunday Driver» commercial with Michael Schumacher and Mika Häkkinen. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rSMQM4ASGRg>
17. Nissan GTR Commercial «Embrace the Myth». URL: https://www.youtube.com/watch?v=SiC1KSPThf0&feature=emb_logo
18. Porsche. «Cayenne Coupé x Emily Batty: United by Passion». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eWLO7rEyG8s>
19. Porsche. 911 Owner Stories: Lawrence and his 911 SC. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=N3G1D8G4zeo>
20. Skoda «The all-new Skoda Octavia: Oliver Stefani explains». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BkZOfh302UY>
21. Skoda «The all-new Skoda Octavia: 60-second review». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Fhy-krIt8sI>
22. Winona Ryder and Timothée Chalamet «Edward Scissorhands» Super Bowl Commercial. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nO4AOxyPzmE>

Derkachova A. O., Lazebna N. V. LINGUAL MEANS AS CONSTITUENTS OF MULTIMODALITY IN ENGLISH-LANGUAGE AUDIO-VISUAL AUTOMOBILE ADVERTISING

The article deals with linguistic means of creating imagery in the texts of English-language automobile video advertising. The purpose of the paper is to define the linguistic features in video ads and analyse their multimodal potential. The outbreak of digital technologies ignites diversity of advertising forms. This has led to the advent of a fundamentally new type of texts characterized by the complexity of various means of content arrangement. The study of the communicative process in its semiotic complexity, known as multimodality, seems to be one of the highest priorities in modern linguistics. The multimodality of video ads is represented as a combination of a visual video component, soundtrack, and verbal component. Their harmonious integrity represents the basis for creating high-quality advertising. It has been found that phonostylistic means of expression, such as alliteration, rhyme, and onomatopoeia, are widely used in automobile video advertising to create expressiveness and an effective rhythmic pattern. At the level of grammar, preference is given to adjectives with positive semantic connotations that are used to present the products in the best light; adjectives of comparative degree indicate modifications and improvements in the newest models of cars, and adjectives of superlative degree emphasize the advantages of the advertised products in relation to similar products of competitors. The use of first and second person pronouns is also a common technique which provides the effect of live communication. The analysis of lexical and semantic level has shown a predominance of slang used to diversify speech and gain the trust of potential buyers. Among the means of stylistics, a significant place belongs to the allusion as a powerful tool for creating associations with the phenomena of mass culture. At the syntactic level, it is worth considering the active use of repetitions to draw the viewer's attention to the positive qualities of the car and the impressions that arise during its exploitation. Thus, lingual means of expression help to achieve the maximum informational and expressive integrity of the advertising text, forming the organic unity with the video component and soundtrack of the commercial.

Key words: multimodality, advertising discourse, video advertising, means of expression, automobile advertising

Єфименко Т. М.Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ КІНОФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (ВІДПОВІДНО ДО МОДЕЛІ SIOP)

Метою роботи є опис та особливості перекладу назв американських та англійських кінофільмів українською мовою, формування комплексної системи теоретичних та практичних знань, а також визначення способів перекладу назв фільмів з англійської мови українською. Дослідження полягає в порівняльному аналізі назв фільмів, характеристиці проведених трансформацій і аналізі найбільш поширених стратегій, використаних у процесі перекладу та виділення основних прийомів, засобів і стратегій перекладу назв американських та англійських кінофільмів українською мовою.

Це дослідження проводилося на основі порівняльних методів і методології спостереження, аналізу, функціональних та описових методів і за допомогою моделі SIOP (Sheltered Instruction Observation Protocol). Модель SIOP містить функції, які сприяють гарному засвоєнню вмісту різних предметів та розвитку самої мови (цільова мова).

Особливостями дослідження перекладу є зіставний аналіз назв американських, англійських кінофільмів українською мовою. Оскільки в наш час в прокат виходять нові фільми, які з'являються кожного року, таким чином дублюються і перекладаються безліч кінострічок. Саме через перегляд кінофільмів і дій, що відбуваються на екрані, люди формують та доповнюють своє уявлення про ту чи іншу країну і культуру та не завжди замислюються, чи повністю відповідає побачене або почуте дійсності.

Одним із чинників можна вважати відмінність двох культур, що відбивається на кожній сфері людського життя і робить їх унікальними та неповторними. Саме вона має враховуватись задля уникнення непорозуміння і неточностей, які можуть виникнути в процесі передачі назви кінофільму і призвести до помилкового бачення призначення фільму загалом, а отже, одна з головних функцій кінокартини – інформаційна – не буде виконаною.

Перекладач має бути особливо уважним, щоб надати назві такої ж звучності та неповторності, як в оригіналі. З огляду на це, написання та створення яскравого, правильного заголовку являє собою певний вид мистецтва та наявність творчих здібностей. Існує безліч чинників, які впливають на переклад назви фільму іншою мовою, наприклад, з англійської мови українською. Переклад можна визначити як поетапний процес декодування повідомлення з вихідної мови, переробки отриманої інформації та подальшого її кодування засобами вхідної мови. Але процес перекладу не слід зводити лише до механічного знаходження міжмовних відповідностей, адже встановити пряму еквівалентність між словами та конструкціями двох мов неможливо, оскільки семантично і функціонально знаки двох мов не збігаються. В основному лише дослівний переклад без осмислення та розуміння тексту призводить до помилок та викривлення сенсу.

Ключові слова: SIOP-модель, американські та англійські кінофільми, трансформація, стратегія, творчі здібності, зіставний аналіз.

Постановка проблеми. У наш час активних міжкультурних комунікацій в Україну імпортується багато іншомовної літератури та фільмів. Назви відіграють важливу роль для розуміння художнього твору, незважаючи на те, фільм це чи книга.

Знайомство з будь-яким художнім твором, у тому числі кінофільмом, незалежно від його теми та жанрового спрямування, починається

з його назви. Саме назва кінострічки розміщується на афішах, згадується в документальних та художніх фільмах, телепередачах, книгах. Саме назва є візитною карткою будь-якого фільму. Нині художній фільм як художнє та соціальне явище займає важливе місце в житті кожної людини. Для когось кінематограф існує як просто вид мистецтва, а для когось це можливість подивитися

на абсолютно іншу культуру через призму кінострічки, а для когось це просто один зі способів відпочити.

Незалежно від цілі, яку переслідує глядач, кінофільм загалом – це інформація, яку автор прагне донести до аудиторії. Між тим, нерідко складності та проблем у сприйнятті такої інформації виникають навіть в однорідному мовному просторі. Безперечно, набагато більше таких складнощів мають місце, коли аудиторія та автор фільму знаходяться в різних культурах, розмовляють різними мовами, трохи, а іноді і абсолютно по-різному сприймають дійсність та думають. У таких випадках донести певну інформацію до аудиторії є нелегкою справою. І посередником у такому інформаційному спілкуванні стає ніхто інший, як перекладач. Адже на успіх міжнародного прокату кінострічки, на тому ж рівні з оригінальним заголовком, впливає і те, наскільки коректним та вдалим є переклад заголовку мовою тих країн, в яких буде реалізований прокат картини.

Таким чином, необхідно проаналізувати характеристики та проблеми перекладу назв американських та англійських кінофільмів українською мовою щодо моделі SIOP.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем перекладу неодноразово було об'єктом наукових досліджень. В історії філологічних студій особливо помітними є праці Л. С. Бархударова, В. С. Виноградова, Н. К. Гарбовського, В. Н. Комісарова, Р. К. Миньяр-Белоручева [1–5].

Постановка завдання. Головне в будь-якому перекладі – це передача змістової інформації тексту. Усі інші її види й характеристики (функціональні, стилістичні (емоційні), стильові, соціолокальні та інші) не можуть бути передані без відтворення змістової інформації, а саме: весь інший зміст компонентів повідомлення нашаровується на змістову інформацію, витягується з неї, підказується нею, трансформується в образні асоціації і т.п. Таким чином, завдання перекладача полягає в максимальній повній передачі змісту оригіналу.

Кінофільм – це своєрідний феномен, який відображає соціокультурні пріоритети суспільства та один зі способів формування картини світу як окремої особистості, так і лінгвокультурного суспільства загалом. Досить часто саме кінофільм формує уяву про певну культуру [8, с. 65].

Мова існує для висловлювання думок, ідей, почуттів, та бажань. Це невід'ємна частина нашого життя. Так само людина використовує власні назви для висловлювання свого сприй-

няття дійсності та роботи своєї думки. Власні назви виникли як результат прагнення до економії часу, енергії та зручності спілкування. Набагато легше привернути увагу співбесідника, назвавши предмет одним словом, ніж довго описувати його або кожного разу вказувати на нього для порозуміння. Такою вказівкою і слугує власна назва.

Вчені вже давно зацікавлені власними назвами, адже вони становлять значний пласт лексичних систем різних мов. Мовознавці вивчають історію, походження, поширення та призначення власних назв.

Культура як перекладна одиниця має мовне відображення в тексті, адже переклад – це не просто перехід з одного мовного коду на інший. Процес перекладу являє собою перенесення тексту з рідної культури в середовище чужої культури. Іншими словами, в перекладі варто враховувати культурний контекст як оригіналу, так і перекладу [10, с. 33]. Саме тому завданням цього дослідження є виділення основних прийомів, засобів і стратегій перекладу назв американських та англійських кінофільмів українською мовою.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі кінематограф є однією з найбільш популярних сфер масової культури. Насамперед, популярність фільму істотно залежить від того, наскільки вдало переклали його назву. Адже тема фільму – це перше, на що звертає увагу потенційний глядач під час перегляду реклами або афіші. Назва має привернути увагу і зацікавлювати публіку.

Аналіз назв англійських і американських фільмів і їх перекладів на українську мову демонструє нам, що під час перекладу фільму перекладачу необхідно адаптувати створений в іншомовній дійсності текст в українськомовну культуру з урахуванням мовних, когнітивних, ціннісних установок масового адресата [2, с. 32], тобто враховувати сприйняття потенційного глядача.

Переклад назв кінофільмів вважається одним із найважчих видів міжмовної комунікації, бо вимагає від перекладача не тільки прекрасного знання мов, а й креативного підходу, знання культури цільової аудиторії.

Адаптація заголовка – це не тільки переклад слів, а й переклад ідей. Для того, щоб не втратити маркетинговий зміст заголовка, а також зберегти оригінальність, слід інтерпретувати зміст заголовка, а не копіювати його. Однак варто зауважити, що частина назв може бути успішно передана українською мовою за допомогою традиційних прийомів перекладу, зокрема, лексичних (транскрипція, транслітерація, калькування, лексична

заміна та ін.) і граматичних перекладацьких трансформацій (синтаксичне уподібнення, членування речення, компенсація і ін.) [6, с. 103].

Оскільки переклад назв кінофільмів має пряме відношення до групи перекладу художніх текстів, є сенс звернутися до основних перекладацьких трансформацій, які використовують перекладачі в процесі перекладу текстів і назв кінофільмів.

Перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, називаються перекладацькими (міжмовними) трансформаціями. Оскільки перекладацькі трансформації взаємодіють із мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план вираження, вони мають формально-семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення вихідних одиниць.

У рамках опису процесу перекладу перекладацькі трансформації розглядаються не в статичному плані, а як засоби аналізу відносин між одиницями іноземних мов і їх словниковими відповідниками, а в плані динамічному як способи перекладу, які може використовувати перекладач у процесі перекладу різних оригіналів у тих випадках, коли словникова відповідність відсутня або не може бути використана за умовами контексту. Залежно від характеру одиниць іноземної мови, які розглядаються як вихідні в операції перетворення, перекладацькі трансформації поділяються на лексичні і граматичні. Крім того, існують також комплексні лексикограматичні трансформації, де перетворення або зачіпають одночасно лексичні і граматичні одиниці оригіналу, або є міжривневими, тобто здійснюють перехід від лексичних одиниць до граматичним і навпаки. Таким чином, у нашій роботі ми можемо виділити певні типи трансформацій.

Заміна – це спосіб перекладу лексичних одиниць іноземної мови шляхом використання одиниць мови перекладу, які не збігаються за значенням із початковими, але можуть бути виведені логічно.

Переклад фільма «*Diehard*» – «*Міцний горішок*» – служить прикладом заміни одного сталого виразу іншим, подібним за значенням (ідіома *Diehard* – живучий, безстрашний чоловік).

«*Lock, stock and two smoking*» – ще один фільм з ідіомою, тільки в цьому випадку змінений. Ідіома «*Lock, stock, and barrel*» перекладається як «все», «повністю», «все повністю». В українському кінопрокаті фільм переклали як «*Карти, гроші та два стволи, що димлять*» – заголовок вийшов «сильний» та інтригуючий, добре передає жанр фільму і визначає його аудиторію.

Фільм «*Limitless*» в перекладі з англійської означає «Безмежний», «Без кордонів». Тему цього фільму в нашому прокаті переклали як «*Області темряви*». На перший погляд, незрозуміло, чому перекладачі вибрали саме такий варіант, адже оригінальна назва підходить за змістом (письменник, бажаючи подолати чорну смугу в житті, приймає засекречений препарат, який дає йому нові можливості, відкриває нові кордони). Але переклад українських кінопрокатників пов'язаний із поверненням до першоджерела – назвою книги Алана Глина, за якою був знятий цей фільм – *The Dark Fields* («*Області темряви*»). Це допомогло кінопрокатникам розширити потенційну аудиторію, включивши в неї і тих, хто знайомий із романом Глина.

«*Thor: The Dark World*» – «*Тор: Царство темряви*». «Царство темряви» звучить більш цікаво і захоплююче і більше підходить до фантастичного жанру цього фільму про супергероїв і богів, ніж «Темний світ». Щодо сюжету фільму ця трансформація цілком доречна, хоча переклад «Темний світ» підходив більше.

Додавання – розширення тексту оригіналу, пов'язане з необхідністю повноти передачі його змісту, а також відмінностями в граматичному ладі.

Зазвичай цей прийом перекладачі використовують із метою зацікавлення публіки і в разі смислової недостатності оригінальної назви.

Тема мультфільму «*Tangled*» – «*Рапунцель: Заплутана історія*» – була розширена у зв'язку зі смисловою недостатністю оригінальної назви. *Tangled* перекладається як «заплутана», і дослівного перекладу в цьому випадку замало. Розширення заголовка підсилює його інформативну функцію – глядач розуміє, що мультфільм саме про Рапунцель.

«*Brave*» – «*Хоробра серцем*». Назва має бути інформативною, тому, коли назва складається тільки з одного прикметника, вона не дає чіткого уявлення про фільм. Мабуть, із цієї причини назва мультфільму «*Brave*» за допомогою прийому додавання була перекладена як «Хоробре серце», а не «Хоробра».

Опущення – операція, зворотна додаванню, якщо йдеться про об'єктивні розбіжності між мовами. Під опущенням розуміється опущення тих чи інших слів у процесі перекладу.

В українському кінопрокаті можна знайти багато таких прикладів:

Фільм «*All I See is You*» – «*Бачу лише тебе*». У процесі перекладу замість громіздкого перекладу «Все, що я бачу, – це ти» було створено лако-

нічну назву, шляхом опущення займенника «І», бо в українській мові за словом можна визначити особу та число, в займеннику «Я» немає потреби.

Антонімічний переклад – особливий вид трансформації, застосовується тоді, коли прямий шлях неможливий або небажаний. Це комплексна лексико-граматична заміна, яка полягає в трансформації конструкції в негативну.

Прикладів використання антонімічного перекладу не так багато, але він все ж таки використовується перекладачами. Так, наприклад, фільм «*Fair Game*» був перекладений як «*Гра без правил*». Не зовсім вдалий переклад, але чому перекладач вдався до такого прийому – загадка.

Компенсація – заміна непередаваного елемента першотвору елементом іншого порядку відповідно до загального ідейно-художнього характеру першотвору і там, де це видається зручним.

Прикладом компенсації слугує назва кінофільму «*The Grinch*», який був перекладений як «*Грінч, викрадач Різдва*». Українському глядачеві не відомий такий персонаж, як Грінч, тому перекладач вирішив компенсувати незнання глядача і додав саме видатне діяння Грінча – викрадення Різдва.

Описовий переклад – операція, під час якої лексична одиниця іноземної мови замінюється словосполученням, есплікується її значення, тобто те, що дає пояснення або опис цього слова.

Ще один прийом, який дуже рідко використовується для перекладу назв кінофільмів. Одним із прикладів описового перекладу слугує назва кінофільму «*The Maze Runner*», який вийшов на український екран під назвою «*Той, що біжить лабіринтом*». Переклад міг би звучати як «*Бігун лабіринтом*», але перекладач вдається до описового перекладу. Бігун – це та людина, що біжить.

Конкретизація – це спосіб перекладу, в процесі якому відбувається заміна слова або словосполучення іноземної мови з більш широким предметно-логічним значенням на слово в перекладі з більш вузьким значенням.

«*How to rain Your Dragon*» – «*Як приручити дракона*». У процесі перекладу було опущено присвійний займенник «your», бо його включення в кінцевий переклад зробило б назву надмірно конкретною і не вдалою за звучанням і структурою. У перекладі назви книги, на основі якої був створений мультфільм, також мало місце бути опущення займенника. Також «to train» було змінено на «приборкати», що близьке за значенням, але має набагато вужче значення.

Генералізація – процес, зворотний конкретизації. Заміна вихідного значення має місце в тих

випадках, коли міра інформаційної упорядкованості вихідної одиниці вище заходів упорядкованості відповідної їй за змістом одиниці в мові, що і полягає в заміні приватного загальним, видового поняття родовим. «*American Gangster*» – це один із прикладів генералізації. Дослівний переклад мав би звучати як «Американський гангстер». Але фільм вийшов під назвою «*Гангстер*». Це зумовлено тим, що зазвичай «гангстером» називають представника злочинної групи США, тому уточнювати, саме яким є гангстер, немає сенсу.

Модуляція – це заміна слова або словосполучення іноземної мови, значення яких можна вивести логічним шляхом із початкового значення. Прикладами модуляції є такі фільми. «*Ocean's Eleven*» – «*Одиннадцять друзів Оушена*» – в українському перекладі з'являється слово «друзі», що, судячи з назви і сюжету фільму, цілком логічно.

Транскрипція – відтворення звукової форми іншомовного слова. Прикладами транскрипції слугують: «*Upgrade*» – «*Ангрейд*», «*Carrie*» – «*Керрі*».

Транслітерація – відтворення буквенного складу іншомовного слова за допомогою літер мови перекладу. Це в основному фантастичні стрічки останніх років: «*Interstellar*» – «*Інтерстеллар*», «*Oblivion*» – «*Облівіон*», але зустрічаються і такі назви, що стали вже усталеними, наприклад, «*Batman*» – «*Batman*».

Висновки пропозиції. Згідно з виконаним порівняльним аналізом американських та англійських назв кінофільмів ми можемо сказати, що, без сумніву, назва фільму має бути безпосередньо зв'язана та максимально наближена до сюжетної лінії.

Назва визначає предмет та тему задумки головного режисера або сценаристів, які стають головним пунктом подій на екрані. Трапляються досить дивні переклади назв, які не можуть бути розшифрованими, навіть якщо переглянути весь фільм до кінця.

Найпоширенішим способом перекладу є калькування назви, тобто прямий переклад. Але одним із частих способів є повна заміна назви, оскільки структура назв більшості фільмів, на думку перекладачів, не відповідає природі української мови, що робить використання заміни найбільш адекватним способом перекладу для досягнення благозвучності назви українською мовою. Однак досить часто при повній заміні вихідного фільму втрачається основна задумка творців фільму, що не дуже сприятливо позначається на успіху фільму.

Під час перекладу назв фільмів найважливішим для перекладача є правильний вибір транс-

формацій, які допоможуть йому донести до глядача певну частку інформації, якою насичена стрічка. У процесі перекладу фільмів використовуються такі трансформації, як заміна, додавання, опущення, антонімічний переклад, компенсація, описовий, конкретизація, генералізація, модуляція, транскрипція та транслітерація.

Назва фільму відіграє велику роль у розумінні фільму взагалі та інформації, що міститься в ньому. Отже, перекладач має бути дуже уважним, перекладаючи назву фільму, знати методи перекладу, враховувати власну уяву і відчуття, а також бажання глядача заздалегідь, щоб передати значення, котре буде близьким до оригіналу.

Список літератури:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. Москва, 1975. 240 с.
2. Бочарникова Н. В. Дезориентирующий перевод названий кинотекстов как явление коммерческой адаптации. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 25 (240). 32 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы. Москва, 2001. 224 с.
4. Гарбовский Н. К. Теория перевода. Москва, 2004. 544 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода. Москва, 1990. 254 с.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Москва, 2001. 424 с.
8. Милевич И. Стратегии перевода названий фильмов. Русский язык за рубежом. Челябинск, 2007.
9. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод. Москва, 1980.
10. Gentzler E. Foreword (1998). *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation* / [eds. S. Bassnett, A. Lefevere]. Clevedon: Multilingual Matters.

Yefymenko T. M. COMPARATIVE CHARACTERISTICS AND PROBLEMS OF TRANSLATION OF THE AMERICAN AND ENGLISH MOVIES' NAMES INTO UKRAINIAN (ACCORDING TO THE SIOP MODEL)

The aim of the work is to describe and feature the translation of titles of American and English movies into Ukrainian, to form a comprehensive system of theoretical and practical knowledge, as well as to determine the translation methods needed by a translator when translating film titles from English into Ukrainian. The study consists of a comparative analysis of film titles, characteristics of the transformations and analysis of the most common strategies used in the translation and selection of basic techniques, tools and strategies for translating the names of American and English films into Ukrainian.

This study was conducted on the basis of comparative methods and methodology of observation, analysis, functional and descriptive methods and using the SIOP model (Sheltered Instruction Observation Protocol). The SIOP model contains functions that contribute to the good assimilation of the content of various subjects and the development of the language itself (target language).

Peculiarities of translation research are a comparative analysis of the names of American and English films into Ukrainian. Because, nowadays, new films are released, which appear every year, thus duplicating and translating many films. It is through watching movies and actions that take place on the screen that people form and complement their perception of a country and culture and do not always think about whether what they see or hear is completely true.

One of the factors can be considered the difference between the two cultures, which affects each area of human life and makes them unique and inimitable. It should be taken into account to avoid misunderstandings and inaccuracies that may arise in the process of transmitting the title of the film and lead to a misconception of the purpose of the film as a whole, and therefore one of the main functions of the film – information, will not be performed.

The translator must be especially careful to give the title the same sonority and uniqueness as in the original. Based on this, writing and creating a bright, correct title is a certain kind of art and the presence of creative abilities. There are many factors that depend on and that affect the translation of the title of a film from one language to another, for example, from English to Ukrainian. Translation can be defined as a step-by-step process of decoding a message from the source language, processing the received information and its subsequent encoding by means of the input language. But the translation process should not be limited to the mechanical finding of interlingual correspondences. After all, it is impossible to make a direct equivalence between words and constructions of two languages, because semantically and functionally the signs of two languages do not coincide. Basically, only a literal translation without comprehension and understanding of the text leads to errors and distortion of meaning.

Key words: *SIOP-model, American and English movies, transformation, strategy, creativity, comparative analysis.*

Корнєлаєва Є. В.

Одеський національний морський університет

АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ В ЕПОХУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ВЕБСАЙТУ НОВИН “THE INDEPENDENT”)

Статтю присвячено дослідженню англомовних неологізмів в епоху пандемії COVID-19 (на матеріалі британського вебсайту новин “The Independent”). Актуальність цього дослідження зумовлена, в першу чергу, необхідністю вивчення нової лексики як засобу відображення змін, що відбуваються в сучасній лінгвокультурі під впливом пандемії коронавірусної інфекції COVID-19. Значний інтерес до проблеми неології зумовлений важливим значенням неологізмів як показника розвитку мови, яке безпосередньо відображає пристосування мови до умов функціонування під впливом коронавірусної інфекції. Відомо, що випадки інфекційного захворювання, спричиненого коронавірусом, зафіксовані у грудні 2019 року в китайському місті Ухань. Однак у 2020 році хвороба з локальної китайської епідемії перетворилася на пандемію та стала загрозою всесвітнього масштабу насамперед через своє стрімке поширення. Пандемія коронавірусу торкнулася усіх суспільно значущих аспектів життя, зокрема, знайшла своє вербальне втілення в сучасній англійській мові. Метою дослідження є спроба зробити класифікацію новоутворень відповідно до виділених тематичних груп. У статті було досліджено нові надходження до англомовної лексичної системи неологізмів, сталих словосполучень, номінацій, асоційованих із COVID-19. У науковій розвідці була спроба об'єднання неологізмів у тематичні групи, що підтверджено мовним матеріалом, представленим у публікації. Матеріалом цього дослідження слугують неологізми, сталі словосполучення, оказіональні новотвори, що актуалізувалися у зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, які методом суцільної вибірки було вилучено зі словника Cambridge Dictionary, та було проаналізовано їх використання на британському вебсайті новин “The Independent”. Доведено, що пандемія значною мірою вплинула на неологізми, які передають тематику суспільства і почуття людини. Лексика, пов'язана з COVID-19, відображає всі життєві події і явища.

Ключові слова: неологізми, новотвори асоційовані із COVID-19, пандемія, тематичні групи, вебсайт новин.

Постановка проблеми. Англійська мова являє собою систему, яка вельми динамічно розвивається. Безперервно відбувається виникнення слів, які називають нові реалії життя. Необхідність аналізу та опису таких лексичних одиниць привела до появи такого розділу в лексикології, як неологія.

Проблемами неології займалися такі вчені, як О. Мешков, О. Ахманова, І. Арнольд, В. Заботкіна та інші. О. Ахманова описує неологізм як «слово або оборот, створений для позначення нового (раніше невідомого) предмета або вираження нового поняття» [3]. І. Арнольд пропонує таке визначення неологізму: «слова або фразеологічні звороти, що входять в мову у зв'язку з ростом культури і техніки, розвитком або змінами в суспільних відносинах і змінами в побуті і умовах життя людей і відчуються промовцями як нові» [2].

Стрімке поширення коронавірусу у світі призвело до появи нових понять і збагачення мови новими словами. Нині є нагальна потреба дослідити

лексичні новації, появу яких зумовила світова пандемія, адже, безумовно, найбільш глобальною та актуальною подією 2020 року стала пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження неологізмів займаються багато вчених, серед – І. Андрусак, Ю. Зацний, І. Мурко, В. Заботкіна, М. Шанський, О. Гармаш, С. Єнікєєва, В. Гак, О. Ребрій, О. Бабелюк, Л. Дідух, К. Акут, А. Зрігує, Т. Весна, Т. Телецька, І. Піллер, К. Красницька, Н. Степанюк, Н. Долусова, А. Гадад, С. Монтеро Мартінез. Проведений аналіз науково-методичної літератури свідчить, що проблема вивчення неологізмів у сучасній англійській мові ще мало вивчена та потребує уваги. Постійна поява нових лексичних одиниць у сучасній англійській мові зумовлена змінами в суспільному житті, новими реаліями XXI сторіччя – пандемією COVID-19.

Постановка завдання. Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі спостерігаємо новий поштовх до більш уважного і детального вивчення неологізмів з огляду на швидке зростання їх кількості. Метою дослідження є спроба зробити класифікацію новоутворень відповідно до виділених тематичних груп. Сформульована мета передбачає розв'язання низки конкретних завдань: відстежити методом суцільної вибірки та дослідити нові надходження до англomовної лексичної системи неологізмів, сталих словосполучень, номінацій, асоційованих із COVID-19; об'єднати неологізми в тематичні групи; сформулювати висновки і пропозиції щодо подальших досліджень у вибраному напрямі. Матеріалом для дослідження слугували словник Cambridge Dictionary та британський вебсайт новин "The Independent".

Виклад основного матеріалу. Кожен історичний період має фактор або групу факторів, які викликають появу нових ознак і властивостей конкретної мови. Ці фактори, як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні, відіграють вирішальну роль у дослідженні природи мовних змін, їх внутрішньої сутності й закономірностей. Перетворення всередині мови відбуваються на різних рівнях – фонетичному, морфемному, лексичному, синтаксичному тощо. При цьому очевидно, що перші три з них найбільш схильні до змін, які можна простежити навіть у рамках одного покоління. Синтаксичні зміни проявляються дещо повільніше, і ми можемо простежити їх в основному за допомогою письмових текстів кількох поколінь.

Найбільш помітні в мові лексичні зміни, оскільки словниковий склад мови постійно поповнюється. Нове невідоме слово, як правило, привертає увагу, змушує людину замислитися, вгадати його значення. Вивчення розвитку мови було вперше засновано на вивченні лексичних змін, тому що перші лінгвісти побачили, що тексти, письмові або усні, які стосуються більш ранніх тимчасових відрізків, відрізняються від сучасних здебільшого лексичним складом. Це була одна з причин, які змусили лінгвістів почати вивчати і досліджувати природу мови. Будь-яка епоха супроводжується впровадженням нових слів. Таким чином, центральний пункт у розвитку будь-якої мови – це збагачення і розширення її словникового запасу. Новостворені або запозичені слова, відомі як неологізми, після певного періоду сприймаються як невідокремлена частина мови [1].

У грудні 2019 року в китайській провінції Ухань був виявлений новий вірус, який швидко

поширився по всьому світу. Цей вірус змінив звичний устрій життя всіх людей без винятку. Цей вірус назвали Covid-19, або COronaVirus Disease 2019 (коронавірусна інфекція 2019 року).

Йдучи «в ногу з часом», почала змінюватися й мова. В англійській розмовній мові з'явилося безліч нових виразів, більшою мірою пов'язаних із коронавірусом, у тому числі з'явилося багато нових явищ, які вимагають найменування. Протягом короткого проміжку часу дослідники і лінгвісти виявили й проаналізували величезну кількість нових лексем і фразеологізмів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби, однак неологізми продовжують з'являтися з виникненням нових тематичних пластів, таких як, наприклад, розробка вакцини і масова вакцинація.

Слово «неологізм» має грецьке коріння: *neos* перекладається як «новий», *logos* – «слово». Лінгвістичний термін «неологізм» позначає нове слово, яке володіє відтінком новизни порівняно з іншими словами цієї мови. **Неологізм** – це слово або мовний зворот, створені для позначення нового предмета чи для вираження нового поняття. У лінгвістичному розділі мовознавства є спеціальний розділ, присвячений неологізмам, – «неологія». **Неологія** – це наука, яка вивчає класифікацію неологізмів, способи їх утворення, сфери вживання і т.д. [3].

Англійська мова є дуже динамічною та постійно змінюється. Англійська мова поповнює свій мовний склад шляхом створення нових лексичних одиниць. За словами лінгвіста, доктора філологічних наук В. С. Виноградова, неологізми – це слова або значення, що закріплюються у мові, які називають нові предмети і думки. Якщо в ХХ столітті без особливих зусиль можна було перевести нову лексичну одиницю або хоча б здогадатися про значення слова за контекстом, то тепер під час перекладу виникають труднощі і перекладачеві необхідно володіти більш глибокими знаннями мови. Насамперед це пов'язано з технологічним прогресом, комп'ютеризацією і розвитком самого суспільства [4].

Кількість неологізмів зростає, і вони дуже різноманітні: вони засновані на різних словотворчих моделях; по-різному функціонують; оказіоналізми швидко поширюються і переходять у розряд неологізмів; крім того, їх можна зарахувати до різних тематичних груп; у них по-різному проявляється національно-культурна специфіка. Широкий спектр різних аспектів неології за часів пандемії представляється на вибір лінгвіста.

Ми можемо сказати, що ця ситуація спричинила так званий неогенний бум у лексиці мови,

ініціювавши появу різноманітних деривативів. Адже саме словотвір, «використовуючи морфемний інвентар мови, виконує замовлення суспільства на створення необхідних для комунікації найменувань» [5].

Розглянуті в цій статті приклади з'явилися в короткий термін, викликавши активізацію оказіонального словотвору. У цей час відбуваються аналіз і впорядкування мовних одиниць, які так стрімко з'явилися. Хочемо зазначити, що одиниці «коронавірус», «ковід» і їх похідні породили цілі комплекси нових слів і смислів, зважаючи на це, багато лінгвістів присвятили роботи опису нової лексики (В. Карасик, В. Катерміна, С. Ліпіріді, Н. Купина, Ю. Шемчук).

У зв'язку з посиленням ролі ЗМІ та Інтернету в житті сучасного суспільства активно розвивається преса, причому поряд із традиційними друкованими версіями популярності набувають електронні версії видань, а також їхні акаунти в соціальних мережах. Все це перетворює газети, журнали та інші видання на джерело великої кількості лексичних новоутворень, оскільки ці видання показують найактуальніші новини та питання.

У рамках цієї статті ми проаналізуємо неологізми, викликані пандемією і подальшими карантинними заходами, що серйозно трансформувало людське суспільство і не могло не відбитися на мові.

Базою нашого дослідження послужили неологізми англійської мови.

Аналіз мовних одиниць, що відображають розглянуту тему, дає змогу виділити найбільш значущі теми для соціуму, появу нових форм діяльності, пам'ятні дати.

Vaxi Taxi (noun) – a taxi that picks people up from their home and takes them to a clinic for their Covid-19 vaccination, with the person sometimes being vaccinated while they are sitting in the taxi [6].

“The ‘Vaxi Taxi’ that ferried Reid to his appointment and whisked him home again is just one initiative doctors and community organizers are promoting as they try to make sure everyone gets inoculated” [7].

Teletherapy (noun) – the treatment of mental illness by discussing someone's problems with them using videoconferencing rather than in person [6].

“Florida Blue CEO Patrick Geraghty expects virtual care like teletherapy and home visits for people with chronic conditions to stay popular after COVID-19 begins to fade” [7].

“The program offers in-patient treatment and out-patient programs in several states, which switched to teletherapy when the pandemic began. That has

continued, although some in-person treatment has resumed” [7].

Social bubble (noun) – a small group of family and friends who are permitted to see each other as the COVID-19 lockdown measures are gradually eased [6].

“UK lockdown: Lovers reunited as Boris Johnson announces two households can form ‘social bubble’. Single-adult households will be able to form ‘support bubbles’ to end loneliness of lockdown” [7].

Vaccine hunter (noun) – someone who uses the internet to look for and organize covid-19 vaccination appointments on behalf of other people who cannot do this themselves [6].

“Hospital systems and vaccination sites have also run into the issue of having leftover doses at the end of the day. Once a vaccine vial is opened, it lasts only about six hours before it must be trashed. Reports surfaced of sites across the country trashing several doses in the evening because there was no one available to vaccinate who fit eligibility requirements, which has encouraged so-called ‘vaccine hunters’. These hunters, in an effort to prevent waste, have stalked and waited outside vaccination sites on the off chance an extra dose would be available. But the practice has resulted in young, healthy Americans receiving a necessary vaccine ahead of others at a time when supplies are so limited” [7].

V-Day (noun) – the day when the vaccination programme against the covid-19 virus was launched in the UK [6].

“Britain's rollout of the COVID-19 vaccine on Tuesday has been dubbed ‘V-Day,’ recalling the World War II D-Day landings that marked the start of the final push to defeat Nazi Germany” [7].

Однією з вимог в рамках боротьби з пандемією було дотримання

соціальної дистанції, це позначення стало одним із ключових у розглянутий період:

Social distancing (noun) – the practice of keeping away from other people as much as possible, or of keeping a certain distance from other people, in order to stop a disease from spreading to a lot of people [6].

“Boris Johnson set to announce easing of social distancing rules despite backlash from scientists. Drinkers expected to be allowed to order at the bar again – as public urged to ‘learn to live with this virus’” [7].

Air bridge (noun) – a flight route between two countries where the covid-19 virus is well controlled, enabling people to travel without having to go into quarantine afterwards [6].

“Almost as soon as No 10 started briefing its quarantine plans, the DfT began to urge the use of so-called “air bridges”. Such bilateral deals are seen as the best means to limit the damage caused by quarantine” [7].

“As the government prepares to reveal the long-awaited details of its quarantine policy for travellers arriving in the UK, leading Conservative MPs have called for the introduction of “air bridges”” [7].

Варто зазначити, що в англійській мові «корона» і «ковід» як мотиваційна база є досить продуктивними дериваційними основами для створення нових слів і словосполучень.

Covid-secure (adjective) – protecting people against the possibility of the Covid-19 infection being passed from one person to another, especially because of rules or processes that are being followed [6].

“Visits to care homes will be allowed during England’s one month-long lockdown under strict Covid-secure measures, including communicating through windows and behind screens, the government has announced” [7].

Covidiot (noun) – someone who behaves in a stupid way that risks spreading the infectious disease Covid-19 [6].

“Trump dubbed ‘Covidiot in chief’ after telling Americans not to be afraid of coronavirus” [7].

Long covid (noun) – a condition in which people who have had the covid-19 virus continue to have symptoms and feel unwell for a long time [6].

“Boris Johnson’s decision to drop mandatory face-masks and social distancing from 19 July in England could condemn thousands of young Britons to years of debilitating sickness with long Covid, those who study the illness have warned” [7].

Чималі зміни пандемія внесла в навчальну та професійну діяльність, змусивши по-новому сприймати реальність.

Schoolcation (noun) – a family holiday during which the children receive online schooling [6].

“Formal schoolcation programs have the potential to create further achievement gaps between high- and low-income families, and more cost-effective versions should be developed, but overall there are many learning benefits for taking children on schoolcations,” Khazenzon said [7].

Zoombomber (noun) – a person who takes part in a video conference (= a meeting at which two or more people who are in different places can talk to and see each other using electronic technology) to which they have not been invited, often with the intention of interrupting and annoying the people in the meeting [6].

“Hackers playing porn and loud music forced a judge to end a bond hearing for the alleged ‘mastermind’ behind a massive hack of high-profile Twitter accounts belonging to Elon Musk, Barack Obama, Kanye West and many others. The virtual hearing of Graham Ivan Clark lasted all of 25 minutes after several “Zoombombers” posing as staffers from CNN and BBC entered the chat app on Wednesday” [7].

Zoombombing (noun) – the act of joining a meeting on the Zoom videoconferencing platform without having been invited, with the aim of disrupting it, often by posting inappropriate content [6].

“Singapore has banned the use of Zoom after distressing “Zoombombing” attacks” [7].

“But that extra attention has also brought concern about its security features, amplified by a range of high-profile incidents. Those problems have included Zoombombing, where unauthorised people break into Zoom chats, often shouting offensive or troubling things” [7].

Для опису почуттів, емоцій, стану людини під час пандемії також з’явилися нові слова:

Re-entry anxiety (noun) – a feeling of stress or worry about returning to normal life after the restrictions caused by COVID-19 [6].

“Anxieties about returning to life after lockdown form part of a wider psychological condition known as re-entry anxiety, Marc Hekster, consultant psychologist at The Summit Clinic in north London tells The Independent. “It’s the fear of the unknown and the loss of this period of safety created by the enforced lockdown into our homes,” he says. “Lockdown has created an artificial sense of security about the world. We have been protected from the virus and perhaps also protected from complicated family circumstances, family conflicts and other external issues”” [7].

Headline stress disorder (noun) – a feeling of stress and anxiety caused by reading or watching a lot of negative or worrying news [6].

Home separation anxiety (noun) – a feeling of worry and fear about being away from home, especially as a reaction to having spent so much time at home during lockdown [6].

Coronasomnia (noun) – the condition of being unable to sleep because of anxiety related to the coronavirus pandemic [6].

Panpanic (noun) – a strong feeling of fear experienced by many people during the Covid-19 pandemic, leading to a lack of reasonable thought and action [6].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок, що пандемія значною мірою вплинула на неологізми, які передають тематику суспільства і почуття людини. Період самоізоля-

ції, обмеження змінили життя соціуму, змусили людей замислитися про цінності, про життя, адже наше життя – це калейдоскоп подій, моментів, дрібниць. Лексика, пов'язана з COVID-19, відо-

бражає всі життєві події і явища. Щорічно лексичний склад англійської мови поповнюється безліччю нових слів і виразів, які можуть стати об'єктом подальшого дослідження лінгвістів.

Список літератури:

1. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2003. 20 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. М. : ФЛИНТА: Наука, 2014. 376 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 4-е, стереотипное. М.: КомКнига, 2007. 567 с.
4. Виноградов В. С. Введение в переводоведение. М., 2006. 221 с.
5. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства. *Русский язык конца ХХ столетия* (1985-1995). М., 1996. С. 90–141.
6. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення 9.09.2021).
7. The Independent URL: <https://www.independent.co.uk/?CMP=ILC-refresh> (дата звернення 11.09.2021)

Korneliaeva Ye. V. ENGLISH NEOLOGISMS IN THE AGE OF THE COVID-19 PANDEMIC (BASED ON THE BRITISH NEWS WEBSITE “THE INDEPENDENT”)

The article is devoted to the study of English neologisms in the age of the COVID-19 pandemic (based on the British news website “The Independent”). The novelty of the research is primarily due to the need to study new vocabulary as a means of reflecting the changes occurring in modern linguistic culture under the influence of the pandemic of coronavirus infection COVID-19. Significant interest in the problem of neology is due to the importance of neologisms as an indicator of language development, which directly reflects the adaptation of language to the conditions of its functioning under the influence of coronavirus infection. It is known that cases of infectious disease caused by coronavirus were recorded in December 2019 in the Chinese city of Wuhan. However, in 2020, the disease from a local Chinese epidemic turned into a pandemic and became a global threat primarily due to its rapid spread. The coronavirus pandemic affected all socially significant aspects of life, in particular found its verbal representation in modern English. The purpose of the research is to try to classify neologisms according to selected thematic groups. The article investigates new additions to the English lexical system of neologisms, set expressions, nominations associated with COVID-19. In scientific research, there was an attempt to combine neologisms into thematic groups, which is confirmed by the linguistic material presented in the publication. The material of this study is neologisms, phrases, occasional words that have become relevant in connection with the pandemic of coronavirus infection COVID-19, which were removed from the Cambridge Dictionary by continuous sampling method and analyzed their usage in the British news website “The Independent”. It is proved that the pandemic to a greater extent influenced the neologisms that convey the themes of society and human feelings. Vocabulary related to COVID-19 reflects all life events and phenomena.

Key words: neologisms, COVID-19, pandemic, thematic groups, news website.

Кучеренко І. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджено особливості україномовного перекладу німецькомовної юридичної термінології. Особливу увагу приділено структурно-семантичному аналізу німецькомовної правничої термінології, розглянуто її стилістичні та функціональні особливості. Подано ідею врахування зазначених характеристик під час перекладу. Зокрема зауважено, що структура юридичних термінів має вагоме значення під час вибору способів і шляхів їх перекладу. У розгляді юридичної термінології в перекладацькому аспекті важливо враховувати специфіку перекладу однокомпонентних і багатокомпонентних термінів. У німецькій юридичній термінології продуктивним способом словотворення є словоскладання. Отже, особливі труднощі під час перекладу викликають багатокомпонентні складні терміни, адже перед перекладачем постає проблема встановлення внутрішніх смислових зв'язків. У роботі окреслено основні способи перекладу українською мовою юридичної термінології німецької мови. У дослідженні здійснено перекладацький аналіз німецькомовної термінологічної лексики в галузі юриспруденції. Відзначено, що для передачі термінів мовою перекладу перекладач вдається до перекладацьких трансформацій, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниці оригіналу до одиниці перекладу. Проведене дослідження дало змогу виявити основні перекладацькі закономірності. Під час перекладу відібраних нами юридичних термінів застосовувалися такі лексико-граматичні трансформації: калькування, транскодування (транскрипція та транслітерація), описовий переклад, пошук еквівалента й аналога, лексична заміна, переосмислення або модуляція значення, генералізація, конкретизація. У деяких випадках використовується прийом прямого графічного переносу і зміна частини мови. Розглядаючи особливості перекладу німецькомовних термінів із погляду впливу семантики, зазначимо, що, зважаючи на те, що більшість із них запозичені тезаурусом української мови, вони зазвичай перекладаються за допомогою транскрипції, калькування, пошуку еквівалента і прямого графічного переносу.

Ключові слова: юридична термінологія, труднощі перекладу, еквівалентність, адекватність, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Актуальність наукового пошуку статті зумовлена тим, що в сучасному світі в результаті активного розвитку міжнародних відносин у таких сферах людської діяльності, як політика, наука, культура й економіка, зростає значення успішної комунікації між представниками різних країн. Варто зазначити, що такий тип відносин часто регламентується правовими документами, серед яких трапляються як державні контракти, так і прості заявки на отримання вакансії за кордоном тощо. Отже, юридичний переклад в наші дні став одним із найбільш затребуваних видів перекладу. Правнича мова має свої закономірності й особливості, які мають враховуватися під час перекладу. У зв'язку із цим перекладацький аналіз німецькомовної юридичної термінології є дуже значущим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури із проблеми дослідження свідчить, що проблема визначення осо-

бливостей перекладу термінології є об'єктом пильної уваги науковців. Це питання неодноразово було предметом різних наукових розвідок. Зокрема, особливості перекладу термінів досліджувалися у працях багатьох науковців, серед яких В. В. Виноградов, В. Н. Комісаров, Я. І. Рецкер, І. В. Корунець, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер, Т. А. Казакова, П. Ньюмарк та інші теоретики і практики перекладу. У їхніх роботах висвітлено способи перекладу термінології, за допомогою яких стає можливою точна передача термінів як головних одиниць тексту спеціальної спрямованості, що є обов'язковою умовою правильності перекладу всього тексту загалом. Інтереси вчених в основному були зосереджені на виявленні особливостей перекладу англійської термінології, проте є також низка робіт, присвячених вивченню німецькомовної юридичної термінології. Фундаментальні роботи в цій галузі належать таким вітчизняним і зарубіж-

ним лінгвістам, як М. Г. Гамзатов [2], К. Г. Крушельницька [5], С. Griebel [6], S. Pommer [7], іншим. У рамках цих досліджень розкривається сутність техніки та специфіки юридичного перекладу, досліджуються шляхи подолання перекладацьких перепон у досягненні адекватності перекладу, проводяться емпіричні дослідження процесу перекладу. Роботи цих авторів значною мірою сприяли вивченню теорії, практики та досвіду перекладу юридичної термінології. Вони зробили істотний внесок у вивчення проблеми складнощів перекладу німецькомовної юридичної термінології та шляхів їх подолання. Отже, питання перекладу німецькомовної юридичної термінології досліджується значною кількістю вітчизняних та закордонних науковців, у роботах яких відображено теоретичні та практичні аспекти юридичного перекладу.

Інтереси вчених були сфокусовані на питанні адекватного та точного перекладу термінологічних одиниць юридичної сфери. Науковці широко вивчають перекладацькі стратегії, прийоми і тактики. Праці цих авторів становлять теоретичну та методологічну основу роботи.

Незважаючи на те, що вивчення особливостей перекладу німецькомовної юридичної термінології неодноразово було об'єктом дослідження в межах лінгвістичних студій, питання її україномовного перекладу з урахуванням структурно-семантичних, стилістичних та функціональних особливостей потребує подальшого розроблення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей перекладу українською мовою німецькомовної юридичної термінології.

Поставлена мета досягається шляхом розв'язання таких основних завдань:

- здійснити аналіз джерельної бази із проблеми дослідження;
- обґрунтувати ключові терміни;
- проаналізувати способи німецько-українського перекладу юридичних термінів, здійснити статистичний аналіз способів їх перекладу.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні ми використовували загальнонаукові та спеціальні методи наукового пошуку, основними з яких є: метод суцільної вибірки, метод аналізу та синтезу, метод перекладацького аналізу, статистичний метод.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що її результати уможливають актуалізувати знання та розширити уявлення про особливості перекладу українською мовою німецькомовної юридичної термінології.

Виклад основного матеріалу. Джерелом нашого дослідження слугував німецько-український словник юридичних термінів [8]. У межах цієї статті ми проаналізували понад 70 німецькомовних юридичних термінів із метою визначення особливостей їх україномовного перекладу та частотності вживання тих чи інших перекладацьких прийомів.

Дослідники виділяють декілька основних способів перекладу іншомовної лексики: буквальний переклад, що має на меті не стільки переклад, скільки передачу іншомовної одиниці, що включає транслітерацію, транскрипцію, калькування, а також утворення семантичного неологізму; функціональний переклад, що включає підбір еквівалента або функціонального аналога, а також експлікацію (описовий переклад); лексичні та лексико-граматичні трансформації, що включають диференціацію значень, конкретизацію або генералізацію значення лексеми, контекстуальний переклад, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсацію тощо [1–3].

В. Н. Комісаров розділяє трансформації на лексичні, граматичні та лексико-граматичні залежно від характеру перетворень [3, с. 159]. До граматичних трансформацій належать: дослівний переклад (синтаксичне уподібнення), членування й об'єднання речень, граматичні заміни (частин мови, порядку слів, членів речення, зміна типу синтаксичного зв'язку). До лексичних перетворень дослідник відносить: транскрипцію / транслітерацію, перекладацьке калькування, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція). До особливої групи, на думку В. Н. Комісарова, належать лексико-граматичні заміни, а саме антонімічний і описовий переклад, прийом компенсації [3, с. 163].

Передусім проаналізуємо тенденції вибору тих чи інших перекладацьких прийомів під час перекладу німецькомовної юридичної термінології.

Урахування структури термінів під час перекладу є необхідною умовою еквівалентного й адекватного перекладу. У межах цього дослідження було вирішено взяти за основу класифікації форму вираження відібраних термінів, у результаті чого було виділено такі групи:

1. Однокомпонентні терміни (іменники, дієслова).
2. Багатокомпонентні структури (словосполучення, канцеляризми (іменні присудки, аналітичні дієслівні структури, прийменникові групи), аббревіатури та латинські вкраплення).

Наші спостереження показують, що практично всі юридичні однокомпонентні терміни, виражені

простими словами, перекладаються українською мовою аналогічними структурами. Добирається еквівалент у мові перекладу для забезпечення однозначності й точності, отже, переклад відбувається без застосування трансформацій, наприклад: (1) *die Pflicht* – зобов'язання, (2) *das Abkommen* – угода, (3) *die Zugeständnisse* – поступки, (4) *die Person* – особа тощо. У такому разі відбувається пряма підстановка основного словникового значення терміна в мові перекладу, додаткові коментарі в тексті перекладу є зайвими.

Продуктивним способом перекладу юридичної термінології, запозиченої з римського права або з інших розвинених правових систем, є транслітерація: (5) *das Akzept* (від лат. *acceptum*) – акцепт; (6) *das Vindizieren* (від лат. *vindicare*) – виндикація; (7) *die Alimente* (від лат. *alimentum*) – аліменти тощо.

Транслітерація та транскрибування також використовуються для передачі незапозиченої німецької юридичної термінології: (8) *der Bundesrat* – бундесрат, (9) *der Bürger* – бюргер тощо.

Проте іноді під час перекладу терміна відбувається конкретизація значення, наприклад: (10) *die Vermutung* – презумпція (основне значенням лексеми *Vermutung* – припущення), (11) *der Widerspruch*, (12) *der Konflikt* – колізія (безпосереднім перекладом цих термінів слугує загально-вживаний іменник зі значенням *конфлікт*, тоді як лексема «колізія» є вузькопрофесійним терміном), (13) *der Alleinrichter* – одноосібний суддя.

Під час перекладу юридичного терміна (14) *die Prüfung* – розгляд – доцільно використати прийом генералізації, адже він має більш конкретне значення – контроль, перевірка, що не є дуже доречним саме в юридичному перекладі.

Німецькомовні терміни (15) *der Mord*, (16) *die Tötung*, (17) *der Totschlag* виступають у значенні «убивство», проте їхня уявна на перший погляд синонімічність може призвести до серйозних помилок у вживанні в мові. Отже, під терміном *der Mord* розуміється умисне вбивство за обтяжуючих обставин; термін *die Tötung* означає вбивство; умертвіння, воно може бути скоєно як з необережності, так і навмисно; термін *der Totschlag* позначає вбивство без обтяжуючих обставин.

Іноді перекладач може обрати однаковий варіант перекладу для декількох термінів із синонімічним значенням, наприклад: (18) *die Vorlagen*, (19) *die Stellungnahmen*, (20) *die Darlegungen* – заяви. Зазначені німецькомовні поняття мають деякі семантичні відмінності та різне контекстуальне вживання.

Німецький варіант *die Vorlagen*, утворений від дієслова *vorlegen* зі значенням «надати, подати», варто вживати як загальне поняття будь-якого документа, який подається на розгляд. Іменник *die Darlegung* має пряме значення «виклад, пояснення» і може вживатися тоді, коли йдеться про опис стороною стану справ. Значення терміна *die Stellungnahme*, безпосереднім перекладом якого є виклад думки, подібне до значення іменника *die Darlegung* і означає думку сторін щодо ситуації, що склалася. Україномовний варіант «заява» за семантикою збігається з німецьким відповідником *die Vorlage*, адже має досить загальне значення «офіційне повідомлення в письмовій формі» і не відображає сему «вираження думки щодо обставин, що склалися», подібно до лексем *die Darlegung* та *die Stellungnahme*. Незважаючи на це, уважаємо таку заміну цілком можливою через те, що в українській мові немає терміна з абсолютно еквівалентною семантикою.

Іноді під час перекладу однокомпонентного терміна відбувається заміна простого слова словосполученням, наприклад: (21) *der Dritte* – третя особа. Юридичний термін, виражений прикметником, перекладається українською мовою за допомогою атрибутивного сполучення з додаванням семантичного компонента – «особа».

Зважаючи на відмінності структур німецької й української мов, більшість німецьких складних слів, або композитів, в українській мові замінюються словосполученнями з різними видами зв'язку і різною кількістю компонентів. Наприклад: (22) *die Welthandelsorganisation* – Світова організація торгівлі, (23) *das Einspruchsgericht* – апеляційний орган, (24) *die Schiedssprüche* – арбітражні рішення.

У юридичному терміні (25) *das Industrieland-Mitglied* – розвинена країна-член – використовується прийом модуляції і компонент *Industrie-* передається за допомогою прикметника «розвинена», оскільки під терміном *das Industrieland* розуміється країна з розвинутою економічною й індустріальною системами.

Прийом конкретизації значення використовується під час перекладу терміна (26) *die Sondergruppe* – третейська група. У німецькому варіанті компонент *sonder* – «особливого призначення, спеціальна» підкреслює мету створення органу, тоді як в основі україномовної номінації закладено членський склад даної групи (третейський – незалежний, що складається із третіх осіб).

У композиті (27) *die Sachverständigengruppe* – консультативна група експертів – відбувається

не лише заміна композита словосполученням із підрядним зв'язком, але й додавання смислового компонента «консультативна» з метою конкретизації функції поданого органу.

Під час перекладу юридичних термінів, виражених дієсловами, також найчастіше використовуються однокореневі еквіваленти, наприклад: (28) *ermächtigen* – *уповноважувати*, (29) *ernennen* – *назначати* тощо. Іноді досягнення адекватного перекладу потребує передачі однокореневого слова за допомогою словосполучення, наприклад: (30) *verpflichten sich* – *беруть на себе зобов'язання*, (31) *bekraftigen* – *підтверджують свою готовність* тощо.

У наступному прикладі відбувається передача терміна за допомогою дієслова з іншим об'єктом семантики, аніж закладено до оригіналу: (32) *zunichte machen* – *анулювати*. Це дієслово має досить широке значення «знищувати», що не має стосунку до офіційно-ділового стилю. Українською мовою подане дієслово передається за допомогою однокореневого дієслова «анулювати», яке має більш вузьке значення.

Іноді переклад юридичних термінів-дієслів здійснюється за допомогою прийому конкретизації: (33) *beantragen* – *вимагати* (варіант перекладу несе в собі більшу імперативність, аніж німецькомовний оригінал).

Юридичні терміни, які мають багатокомпонентну структуру, можуть перекладатися українською мовою за допомогою їхніх еквівалентів, які є тотожними з погляду як структури, так і семантики, як представлено в наведених прикладах: (34) *ständiges Einspruchsgremium* – *постійний Апеляційний орган*, (35) *besondere oder zusätzliche Regeln* – *спеціальні або додаткові правила*, (36) *einschlägige Bestimmungen* – *відповідні положення*, (37) *der Binnenmarkt* – *внутрішній ринок*, (38) *gemeinsamer Markt* – *загальний ринок*, (39) *öffentlicher Dienst* – *державна служба* тощо. Калькування допомагає дослівно відтворити німецькомовний термін.

Однак іноді перекладач, зберігаючи структуру оригіналу, вдається до лексичних трансформацій. У наведених прикладах спостерігається модуляція (смиловий розвиток): (40) *Allgemeines Abkommen über den Handel mit Dienstleistungen* – *Генеральна угода про торгівлю послугами*, (41) *förmliche Gegendarstellungen* – *офіційні спростування*, (42) *zuständige Organe* – *компетентні органи*, (43) *hohe Beamte* – *старші посадові особи*, (44) *der Verwaltungsbezirk* – *адміністративний округ* тощо.

Антонімічний переклад також подеколи використовується під час перекладу багатокомпонентних юридичних термінів, наприклад: (45) *nicht öffentliche Tagung* – *закрите засідання*. Дослівний переклад є двозначним і не дозволяє досягти точності та ясності в передачі терміна українською мовою, тоді вдаємося до антонімічного перекладу – «закрите засідання».

Грамаітичні трансформації дозволяють перекласти юридичні терміни зі зміною структури оригіналу: (46) *einvernehmlich erzielte Lösungen* – *рішення, ухвалені за взаємною згодою*. Грамаітичні трансформації даного виду є типовими для подібних структур, що зумовлено особливостями німецької й української мов. Також має місце прийом модуляції.

Лексичне опущення спостерігаємо в такому прикладі: (47) *unter die Vereinbarung fallende Übereinkünfte* – *охоплені угоди*. У цьому разі навмисно опускаємо прийменникову групу *unter die Vereinbarung*, адже з контексту самої домовленості стає зрозуміло, що йдеться про угоди, на які поширюється її дія. Окрім того, передача всіх компонентів прикладу українською мовою спричинила б тавтологію, адже німецькі терміни *die Vereinbarung* і *die Übereinkunft* можуть мати тотожний переклад – «угода».

У наступному прикладі використано описовий переклад: (48) *die plurilaterale Handelsübereinkunft* – *торговельна угода з обмеженою кількістю учасників*. Проте переклад цього терміна також можливий за допомогою використання словосполучення «плюрілатеральні угоди», що містить елементи транслітерації.

У перекладі канцеляризмів найчастіше використовуються:

– модуляція значення: (49) *in Abstimmung mit den Streitparteien* – *консультуючись зі сторонами спору* (також спостерігається використання грамаітичної заміни), (50) *eine Frage zur Sprache bringen* – *поставити питання*;

– пошук еквівалента: (51) *zur Kenntnis bringen* – *доводити до відома*, (52) *eine Einigung erzielen* – *досягти угоди*;

– конкретизація: (53) *Bezug nehmen auf etw.* – *називати, вказувати* (пряме значення – *посилатися на що-небудь*); (54) *die Vermutung* – *презумпція* (пряме значення – *припущення, здогадка*), (55) *Einspruch erheben* – *подати апеляцію*.

Продуктивним механізмом семантичної деривації в німецькомовному юридичному словнику є створення правничих термінів на основі власних назв. Це явище називається антономазією.

Наші спостереження показують, що транслітерація і транскрипція часто застосовуються для перекладу епонімічних термінів (термінів, що мають у своєму складі власні назви) – (56) *die Drago-Doktrin* – доктрина Драго, (57) *die Monroe-Doktrin* – доктрина Монро, (58) *die Calvo-Doktrin* – доктрина Кальво тощо. Варто зазначити, що під час перекладу власна назва з положення препозиції переходить у постпозицію щодо головного терміноелемента (Nprop. + N – Im. + Im. влас.).

Усі скорочення від початкового тексту мають бути розширені відповідно до загальноприйнятих і спеціальних норм або передані засобами транслітерації: (59) *WTO-Abkommen* – Угода про СОТ (від англ. *World Trade Organization* / нім. *Welthandelsorganisation*); (60) *GtAM* = *Gesetz über technische Arbeitsmittel* – Закон про технічні засоби праці; (61) *LKH* = *Landkreis Hannover* – Земельний округ Ганновер; (62) *BGB* = *Bürgerliches Gesetzbuch* – Цивільний кодекс; (63) *BGH* = *Bundesgerichtshof* – Федеральний суд; (64) *L.S.* (*Loco Sigilli*) – МП = Місце для печатки; (65) *a.N.* = *Arbeitsnehmer* – найманий працівник; (66) *G7-Länder* – Країни Великої сімки; (67) *SozR.* = *Sozialrecht* – соціальне право ФРН; (68) *Übk.* = *Übereinkommen* – угода, конвенція.

Уживання латинських вкраплень трапляється в юридичній літературі досить часто. Вони найчастіше передаються за допомогою прямого графічного переносу, наприклад: (69) *prima facie gelten* – вважатися *prima facie* – зі значенням здається достовірним, за відсутності доказів на користь протилежного; (70) *die lex-specialis-Regel* – правило *lex specialis*; (71) *der Grundsatz pacta sunt servanda* – принцип *pacta sunt servanda*. Такий підхід зумовлено тим, що в україномовній юридичній літературі латинь уживається досить часто, особливо якщо йдеться про міжнародне або римське право.

Деякі проблеми можуть виникнути під час перекладу німецьких юридичних термінів, що

відображають специфічні поняття німецького права: (72) *das Schöffengericht* – суд шеффенов, (73) *freiwillige Gerichtsbarkeit* – добровільна підсудність тощо. Тлумачення цих понять потребує від реципієнта екстралінгвістичних знань, зумовлених специфікою понятійного апарату права ФРН. Якщо такий юридичний термін трапляється в науково-публіцистичному виданні на юридичну тематику, перекладачеві варто зробити виноску із тлумаченням терміна.

Висновки і пропозиції. До основних проблем перекладу німецькомовних юридичних термінів належать необізнаність у предметі обговорення, неоднозначність контексту, відсутність усталених міжмовних паралелей, наявність синонімів, які відповідають одному терміну, невміння визначити семантичні відносини між компонентами тощо. Сучасна теорія і практика перекладу оперує достатньою кількістю перекладацьких прийомів і трансформацій, за допомогою яких можна подолати труднощі, які виникають через різницю в семантичних полях мови оригіналу і цільової мови, і адекватно перекласти термінологію правничої галузі. Серед найпоширеніших способів перекладу юридичних термінів відзначимо: пошук еквівалента, транскодування (транскрипція і транслітерація), калькування, лексичні заміни, додавання й опущення, конкретизацію, генералізацію, експлікацію значення, модуляцію та граматичні заміни тощо.

Отже, за результатами проведеного дослідження відзначається прагнення впорядкувати правничу термінологічну систему з метою досягнення уніфікації її універсального образу в різних країнах світу.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо в більш детальному дослідженні та всебічному вивченні особливостей перекладу українською мовою німецькомовної правничої термінології.

Список літератури:

1. Алимов В. В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык. Москва : КомКнига, 2005. 160 с.
2. Гамзатов М. Г. Техника и специфика юридического перевода : сборник статей. Санкт-Петербург, 2004. 184 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. Москва : ЭТС, 2002. 424 с.
4. Корунец І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова книга, 2003. 448 с.
5. Крушельницкая К. Г., Попов М. Н. Советы переводчику немецкого языка. Москва : Астрель, 2004. 172 с.
6. Griebel C. Rechtsübersetzung und Rechtswissen : Kognitionstranslatologische Überlegungen und empirische Untersuchungen des Übersetzungsprozesses. Berlin : Frank & Timme GmbH, 2013.
7. Pommer S. Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung. Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, 2006.
8. Німецько-українській словник юридичних термінів / за заг. ред. С. В. Ківалова, Н. В. Петлюченко ; МОН України, НУ ОЮА. Одеса : Гельветика, 2016. 576 с.

Kucherenko I. V. PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF GERMAN LEGAL TERMINOLOGY

The article highlights the peculiarities of the Ukrainian translation of German legal terminology. Particular attention is paid to the structural and semantic analysis of German-language legal terminology, its stylistic and functional features are considered. The idea of taking into account these characteristics during translation is given. In particular, it is noted that the structure of legal terms is important in choosing the methods and ways of their translation. When considering legal terminology in the translation aspect, it is important to take into account the specifics of the translation of single-component and multicomponent terms. Compounding is a productive way of word formation in German legal terminology. Therefore, multicomponent complex terms cause special difficulties during translation, because the translator faces the problem of establishing internal semantic connections. The paper outlines the main ways of translating the legal terminology of the German language into Ukrainian. The study provides a translation analysis of German terminology in the field of jurisprudence. It is noted that in order to convey terms in the language of translation, the translator resorts to translation transformations, by means of which the change-over from the original unit to the translation unit is carried out. The study made it possible to identify the main translation patterns. The following lexical and grammatical transformations were used in the translation of our chosen legal terms: tracing, transcoding (transcription and transliteration), descriptive translation, search for equivalent and analogue, lexical replacement, rethinking or modulation of meaning, generalization, and concretization. In some cases, the method of direct graphic transfer and change of part of speech are used. Considering the peculiarities of the translation of German terms in terms of the influence of their semantics, we note that, given that most of them are borrowed by the thesaurus of the Ukrainian language, they are usually translated by transcription, tracing, equivalent search and direct graphic transfer.

Key words: legal terminology, difficulties of translation, equivalence, adequacy, translation transformations.

УДК 811.112.2'367.624

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/26>**Lazebna O. A.**Nationale Technische Universität der Ukraine
"Ihor Sikorskyj Kyjiwer Polytechnisches Institut"**Iovenko A. O.**

V. I. Vernadsky Nationale Universität Tavriya

Khomenko O. A.

V. I. Vernadsky Nationale Universität Tavriya

DIE KATEGORIE DER BEWERTUNG IN DER MODERNEN BELLETRISTIK (AM BEISPIEL VON H. HESSES ROMAN „DER STEPPENWOLF“)

Статтю присвячено ґрунтовному дослідженню німецькомовної літератури двадцятого століття. Джерелом для відбору фактичного матеріалу слугував відомий роман Германа Гессе «Степовий Вовк», дослідження якого є важливим із погляду розуміння таких мовознавчих та філософських категорій, як оцінка та емотивність. Правомірність порушення обраної теми зумовлена недостатністю дослідження цього періоду розвитку німецької мови, а саме мовних засобів, використовуваних для вираження оцінки, їх значення та використання в німецькомовній художній літературі. У даній науковій роботі розглянуто напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників із проблеми категорій оцінки та емотивності. Для досягнення мети дослідження було розглянуто категорії оцінки та емотивності у висловлюваннях і текстах, глибоко вивчено обраний твір та його головні особливості, виявлено різноманітні мовні засоби вираження оцінки на різних мовних рівнях та класифіковано використані автором обраного твору мовні засоби вираження оцінки.

Оцінний підхід до світу, що оточує, сприйняття світу через призму визначеної системи норм притаманний кожній людині. Концепт оцінки – важлива складова частина картини світу кожної особистості. Роль оцінки як категорії мовознавчої та філософської наук розуміли ще давні філософи, починаючи з мислителя Аристотеля. Звідси і велика кількість теорій щодо її визначення. Значна кількість теорій щодо природи оцінки, її класифікацій та кількості досліджень на тему оцінки в різних царинах науки пояснюється важливістю даної категорії для різноманітних соціальних та комунікативних процесів. Важливу роль також відіграє природа категорії, яка є водночас суб'єктивною та об'єктивною.

Вивчення оцінки, а також поняття емотивності на прикладі німецькомовної літератури двадцятого століття дає можливість ознайомитися з особливостями мови минулого століття, а також поглянути на особливості мови конкретних авторів, а саме на використання мовних засобів для вираження особистої оцінки тих чи інших явищ. Вивчення проблеми допоможе поглибити вже наявну теоретичну основу і доповнити її прикладами.

Ключові слова: оцінка, емотивність, емоційність, експресивність, німецькомовна література XX століття.

Die Problemstellung. Bewertung oder die bewertende Rede sowie Emotivität sind zwei wichtige Studienobjekte moderner Linguistik. Diese Kategorien sind für verschiedene Sprachen der Welt bekanntlich universell, weshalb Forschung dieser auch heute noch relevant ist.

Der Begriff bewertender Rede stammt aus den Werken der Denker aus dem antiken Griechenland. Diesem Problem widmen sich beispielsweise die ersten Werke von Aristoteles, wo er den Begriff des Guten betrachtet hat.

Es ist zu betonen, dass als Basis für die vorliegende Untersuchung des Gebrauchs und Funktionierens von bewertenden und emotiven Sprachmitteln ihre Beobachtung im Roman „Der Steppenwolf“, geschrieben von Herman Hesse, gilt.

Die Analyse jüngster Forschungen und Veröffentlichungen. Die Kategorien der Bewertung sowie Emotivität wurden erst vor kurzem, ungefähr im 20. Jahrhundert, zu einem bedeutsamen Studienobjekt moderner Linguistik. Heutzutage beschäftigen sich Linguisten mit dem eigentlichen Konzept der

Bewertung, unterschiedlichen Typen der Bewertung, den Ausdrucksmitteln der Bewertung und den wichtigsten Funktionen dieser Kategorie.

Die Kategorien der Bewertung betrachten Linguisten, wie zum Beispiel I. Arnold, N. Arutyunova, O. Bessonova, A. Ivin, O. Lazebna, Z. Vendler, V. Vinogradov, E. Volf, N. Vyschyvana und andere, im Hinblick auf die Funktionen der Bewertung in Äußerungen und Texten, den Einfluss nichtsprachlicher Faktoren auf die Wahl einer bestimmten Bewertungsart sowie die sprachlichen Ausdrucksmittel der Bewertung. Die Forscherinnen und Forscher, beschäftigt mit dem Phänomen bewertender Rede und deren wichtigsten Funktionen, sind auch daran interessiert, die Hauptunterschiede zwischen den Kategorien der Expressivität, Emotionalität und Emotivität zu untersuchen.

Die Relevanz der Arbeit kann auf die Universalität der Bewertungskategorie zurückgeführt werden, die den verschiedenen Sprachen der Welt kennzeichnend ist. Tiefgehende Studie diese Kategorie sowie auch des Begriffs der Emotivität am Beispiel der deutschsprachigen Literatur des 20. Jahrhunderts bietet uns und der wissenschaftlichen Gemeinde die Möglichkeit, sich mit einigen Merkmalen der Sprache des letzten Jahrhunderts vertraut zu machen und die eigenen Merkmale der Sprache einzelner Autoren zu betrachten, nämlich den Gebrauch der bewertenden Rede.

Die wissenschaftliche Novität der jeweiligen Studie liegt in der Untersuchung sprachlicher und philosophischer Kategorien, wie die bewertende Rede und Emotivität, wie erwähnt, am Material der deutschsprachigen Literatur des 20. Jahrhunderts. Tiefgehende Auseinandersetzung mit der Bewertungskategorie soll dazu beitragen, bereits bestehende theoretische Grundlagen zu vertiefen und diese dann mit anschaulichen Beispielen zu ergänzen.

Das Objekt der Studie sind die linguistischen und philosophischen Kategorien der Bewertung und Emotivität.

Als Gegenstand der Studie gilt das Funktionieren der bewertenden und emotiven Sprachmittel der deutschsprachigen Literatur des 20. Jahrhunderts, nämlich Mittel, verwendet von Herman Hesse im Roman „Der Steppenwolf“.

Die Aufgabe der Studie liegt darin, bewertende und emotive Mittel am Beispiel des Romans „Der Steppenwolf“, geschrieben von Herman Hesse, zu untersuchen.

Untersuchungsmaterial. Analyseinstrumentarium und Ergebnisse. Das Phänomen der Bewertung ist ein wichtiger Bestandteil des Weltbildes von Individuen, gesellschaftlichen Gruppen und Nationen, denn wir als Menschen unterteilen Ereignisse und Fakten

dieser Welt von unseren persönlichen Überzeugungen in positiv, neutral, negativ. O. Lazebna betont, „die bewertende Rede enthüllt individuelle Anschauungen des Weltbildes und Wertorientierungen des Bewertungssubjekts und wird durch die Strategie des Wortgebrauchs im Ausdruck ausgedrückt“ [8, S. 343].

Wie erwähnt, der Begriff bewertender Rede stammt aus den Werken der Denker aus dem antiken Griechenland. Dies erklärt die Vielzahl von Theorien zur Bestimmung der Bewertung.

Die sprachliche Evaluation hat ihre eigene spezielle Struktur – ihre Bestandteile enthalten Subjekt, Objekt, Bewertungsprädikat, Bewertungsskala, Bewertungsaspekt und Grundlage [6, S. 12].

Es ist zu beachten, dass Bewertung nicht immer auf der sprachlichen Ebene ausgedrückt wird, sondern dass der Empfänger nach seinen eigenen Schlussfolgerungen häufig selbst eine Erklärung erstellen kann.

Die Universalität der Bewertungskategorie versteht sich dank Vorhandensein gemeinschaftlicher Ideen von „gut“ und „schlecht“. Das Wort enthält somit nicht nur lexikalische Subjektbedeutungen, sondern ist auch Mittel zum Ausdruck der Attitüde des Subjekts [2, S. 21].

Das Weltbild wird auf zwei verschiedene Weisen präsentiert: auf die deskriptive und wertschätzende Weise. Der Erkenntnisprozess der Welt bewirkt die unterschiedlichsten Verhältnisse zu den bezeichneten Objekten und bringt in den nominativen und prädikativen Einheiten das evaluative Moment mit sich [9, S. 223].

Die Linguisten bezeichnen die denotative Bedeutung eines Ausdrucks als Sphäre der Lokalisierung der Bewertung im Wort [10, S. 100]. Neben der evaluativen Bedeutung gibt es auch eine evaluative Komponente lexikalischer Bedeutung, von Linguisten definiert als der Ausdruck positiven oder negativen Urteils, nämlich als „der Ausdruck der Zustimmung oder Ablehnung“ [2, S. 80], „eine im Sinne des Wortes enthaltene positive oder negative Einschätzung“ [10, S. 99], „positives oder negatives Merkmal einer Person, eines Objekts, eines Phänomens, eingebettet in ein Wort“ [11, S. 66].

Das Problem des Ausdrucks von Evaluation ist eine der schwierigsten wissenschaftlichen Fragen. Je nach der Art des Bewertungskriteriums unterscheiden die meisten Wissenschaftler nur drei semantische Bewertungsarten [12, S. 9]. Diese Arten der Bewertung umfassen rationale, emotionale und rational-emotionale Bewertung. Rationale Bewertung von Objekten ist verbunden mit einer solchen Einstellung zu der objektiven Realität, die auf logischen Urteilen über die inhärenten Eigenschaften jeweiliger Objekte

aufgebaut ist. Emotionale Bewertung wird verwendet, um das persönliche Verhältnis des Subjekts zu beschreiben. Rational-emotionale Bewertung tritt auf, wenn Urteile und Erfahrungen gleichzeitig organisch kombiniert werden.

In den früheren Arbeiten zur Ethik und Axiologie unterschied man meist nur einige Bewertungsarten. Die Klassifizierung vom „Guten“ reduziert Aristoteles auf nur drei Typen:

1. Externe Güter;
2. Mit der Seele verbundene Güter;
3. mit dem Körper verbundene Güter [1, S. 66].

Viele andere Gelehrten der damaligen Zeit unterschieden nur zwei Kategorien von Werten: Das Gute als Mittel oder Ziel. Mit anderen Worten, – relativ und absolut, trivial und hoch, äußerlich und inhärent, instrumentell und autonom usw.

Die Werte werden repräsentiert durch die extremen Pole des Gegensatzes, aber es sollte auch verstanden werden, dass neben polaren Werten wie „gut“ und „schlecht“ auch Mittelwerte (weder „gut“ noch „schlecht“) und Zwischenwerte („extrem schlecht“, „schlimmer geht es nicht“) ausgesondert werden. Genau aus diesem Grund spricht man von der sogenannten Bewertungsskala, auf der zwischen den extremen Polen Gesamtwerte und Teilwerte sowie Teilwerte und Zwischenwerte liegen. «Schließlich ist das Sprachsystem als solches ausgezeichnet durch eine breite Explikation der evaluativen Bedeutungen von Normabweichungen» [8, S. 345].

Es gibt zahlreiche Möglichkeiten des Ausdrucks der Bewertung. Auf der syntaktischen Ebene sind dies bewertende Aussagen mit einem expliziten Gegenstand der Bewertung und expliziter bewertenden Bedeutung, beinhaltet in ihrer Struktur.

Nicht-prädikative Formen, welche dazu verwendet werden, evaluative Bedeutungen zu vermitteln, liegen auf lexikalischer und morphologischer Ebenen. Dazu gehören qualitative Adjektive, Adverbien sowie die Wörter der Statuskategorie (zum Beispiel gut – schlecht, lustig – traurig), die daraus gebildeten Substantive (Gutes – Schlechtes, Freude – Traurigkeit) sowie Verben (lieben – hassen, freuen – trauern) und andere ausdrucksstarke, emotionale, bewertende Vokabeln, insbesondere abgeleitete, die auf subjektiv-evaluativen Wortbildungsmodellen aufgebaut sind.

Herman Hesses „Der Steppenwolf“ zeichnet sich aus durch häufige Verwendung vom teilweise wertenden Wortschatz, was bedeutet, dass die exakte Einteilung in „gut“ und „schlecht“ hier nur selten ist. Eine Bewertung erhalten zunächst die Hauptfigur sowie Gesellschaft, das heißt das Bürgertum.

Hier sind einige anschauliche Beispiele:

(1) *“... er war in einem hohen, von mir bisher bei niemanden beobachteten Grade ungesellig, er war wirklich, wie er sich zuweilen nannte, ein Steppenwolf, ein fremdes, wildes und auch scheues, sogar sehr scheues Wesen aus einer anderen Welt als der meinigen”* [13, S. 4];

(2) *“Sein Gang gefiel mir anfangs gar nicht, er hatte etwas Mühsames und Unentschlossenes, das nicht zu dem scharfen, heftigen Profil und auch nicht zum Ton und Temperament seiner Rede passte”* [13, S. 5].

Das erste herangeführte Beispiel illustriert perfekt den Teil des Protagonisten, welcher von ihm selbst als Steppenwolf, unmenschlich, entfremdet und misstrauisch, bezeichnet wird. Die Adjektive („ungesellig“, „fremdes“, „wildes“, „scheues“), verwendet in diesem Beispiel helfen uns, den Lesern, von den ersten Seiten des Romans zu verstehen, wer der Harry Haller, ein höflicher, aber überaus distanzierter Mann, tatsächlich ist.

Im nächsten sehen wir eine Beschreibung des Äußeren des Protagonisten („Mühsames“, „Unentschlossenes“, „scharfen“, „heftigen“), und wir verstehen sofort: Der Protagonist ist kein typischer Held aus einem populären Liebesroman. Schon nur wenige Details des Aussehens Harry Hallers, wie ein unentschlossener Gang und ein scharfes und heftiges Profil, verraten uns, den Lesern, dass sich die Erzählung nicht um einen Durchschnittsmenschen drehen wird.

In den beiden oben herangeführten Beispielen finden wir keinerlei Gesamtwerte, die Anzahl der Teilwerte ist dafür recht signifikant. Dies sind zunächst Bewertungen, die uns helfen sollen, den Protagonisten, seine Innenwelt und auch sein Temperament zu verstehen – Hermann Hesse gilt ja nicht umsonst als Meister des Psychologismus.

Bemerkenswert ist, dass im ersten Teil des Romans der Protagonist oftmals als „der Fremde“ oder „Haller“ bezeichnet wird, was seine starke Entfremdung und seine scheinbare Menschenfeindlichkeit illustrieren soll. Dies ist nur eines der Sprachmittel, die von dem Autor benutzt werden, um uns, den Lesern, die Welt des Steppenwolfs etwas näher zu bringen.

Hier zwei weitere Beispiele:

(3) *“Er machte durchaus und gleich beim ersten Anblick den Eindruck eines bedeutenden, eines seltenen und ungewöhnlich begabten Menschen, sein Gesicht war voll Geist, und das zarte und bewegliche Spiel seiner Züge spiegelte ein interessantes, höchst bewegtes, ungemein zartes und sensibles Seelenleben”* [13, S. 9–10];

(4) *„Ein zu uns, in die Städte und ins Herdenleben verirrter Steppenwolf – schlagender konnte kein and-*

res Bild ihn zeigen, seine scheue Vereinsamung, seine Wildheit, seine Unruhe, sein Heimweh, seine Heimatlosigkeit" [13, S. 22].

Herman Hesse ist bestrebt, immer wieder die Dichotomie der Persönlichkeit Harry Hallers zu betonen, seiner höflichen, zivilisierten Seite und dem wilden „Ich“. Einerseits sehen wir einen talentierten Mann mit einer zarten und sensiblen Seele („ungewöhnlich begabt“, „voll Geist“, „zart“, „sensibel“), andererseits ein wildes Tier, verloren an Orten, die ihm ekelhaft erscheinen, einen Steppenwolf, der Einsamkeit, Wildheit, Angst, Heimweh, Obdachlosigkeit nicht verbirgt („verirrter Steppenwolf“, „scheue Vereinsamung“, „Wildheit“, „Unruhe“, „Heimweh“, „Heimatlosigkeit“).

Das Thema der Einsamkeit des Menschen kann in diesem Roman als grundlegend bezeichnet werden. Kein Wunder, dass gerade der Wolf als das wichtigste Symbol ausgewählt wurde.

Der Leitgedanke von H. Hesse ist der schwierige und stetige Weg des Individuums auf der Suche nach dem Sinn des Lebens, der Versuch, den Preis des Lebens und dessen verblüffende Paradoxie zu erklären. Die unendliche Suche nach dem Sinn des Lebens ist verbunden mit Erfahrungen, Verzweiflung und natürlich Einsamkeit, was in berühmten Werken des Autors, darunter auch „Der Steppenwolf“, am deutlichsten widergespiegelt ist.

Die Seite des Autorenkonzepts der „Einsamkeit“, welche wir als die Wahrnehmungs- und figurative Seite bezeichnen können, wird von H. Hesse mit Hilfe einer an wertschätzenden Vokabeln reichen Sprache ausgedrückt. Es sollte erwähnt werden, dass die wich-

tigste Form der Verbalisierung hier von der Metapher vertreten ist – ein Sprachmittel zur Beschreibung der uns umgebenden Welt.

Das Konzept der Einsamkeit im allgemeinen, kollektiven Weltbild ist mit negativen axiologischen Merkmalen ausgestattet. Heute ist dieses Phänomen durch Merkmale wie Gefängnis und Fesseln, hohe Mauern und einige weitere gekennzeichnet.

In dem individuellen Bild Herman Hesses wird Einsamkeit ständig offenbart durch Bild-Symbole (der Wolf). Die Einsamkeit ist nach Hermann Hesse zum einen das Ergebnis der Entfremdung des Individuums und zum anderen eine notwendige Voraussetzung für die persönliche Weiterentwicklung.

Fazit. Abschließende Bemerkungen. Wie wir sehen können, verwendet hier der Autor überhaupt keine polaren Werte. Wie viele seiner Kollegen, verzichtet er stets darauf, die Dinge in „gut“ und „schlecht“ zu unterteilen, sondern gibt uns ein psychologisches Porträt des Helden und lässt uns, den Lesern, Raum, den Protagonisten in eine bestimmte Kategorie selbständig einzuordnen, wenn wir dies wollen.

Wie erwähnt wurde, so gibt es zahlreiche Möglichkeiten des Ausdrucks der Bewertung. Der Autor des hier erforschten Romans verwendet meist qualitative Adjektive und die aus Adjektiven gebildeten Subjektive, um ein ganzheitliches Bild des Helden und der umgebenden Welt zu kreieren.

Insgesamt ist der vorliegende Beitrag als ein Teil der Detailuntersuchung der Kategorie der Bewertung zu sehen, wobei eine Ausweitung auf weitere Möglichkeiten des Ausdrucks der Bewertung am Beispiel der deutschen Prosawerke wünschenswert wäre.

Quellenverzeichnis:

1. Аристотель. Соч. : в 4 т. / Мысль. Москва, 1983. Т. 2: Категории. С. 51–91.
2. Арнольд И. В. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистический компоненты значения. *XXII Герценовские чтения. Иностр. языки. Материалы межвузовской конференции*. Ленинград : ЛГПИИЯ, 1970. С. 87–90.
3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 344 с.
4. Бессонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова : автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.19. Донецьк, 1995. 18 с.
5. Виноградов В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. Москва : Наука, 1977. 312 с.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. 2 изд., доп. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 246 с.
7. Ивин А. А. Основания логики оценок. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1970. 229 с.
8. Лазебна О. А. До питання про зону норми в структурі оцінної шкали. *Studia linguistica*. 2013. Вип. 7. С. 343–346. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2013_7_55.
9. Покровская Е. В. Прагматика современного газетного текста. *Русская речь*. 2006. № 3. С. 81–87.
10. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. 156 с.
11. Харченко В. К. Розграничення оціночності, образності, експресії та емоційності в семантиці слова. *Русский язык в школе*. 1976. № 3. С. 66–71.
12. Хидекель С. С., Кошель Г. Г. Природа и характер языковых оценок. *Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака*. Воронеж : Узд-во Воронеж. ун-та, 1983. С. 11–16.
13. Hesse H. Der Steppenwolf. 2011. 280 S. ISBN:978-5-98405-100-2.
14. Vendler Z. Say What You Think. In: *Readings in Linguistics : Aspects of the Theory of Grammar* / Ed. by E. Starikova, N. Rayevskaya, L. Medvedeva. К., 1984. P. 31–45.

**Lazebna O. A., Iovenko A. O., Khomenko O. A. THE CATEGORY OF EVALUATION
(BASED ON H. HESSE'S NOVEL "DER STEPPENWOLF")**

The article is devoted to an in-depth study of the German literature of the twentieth century, more specifically to an deep study of the novel by Hermann Hesse "Der Steppenwolf", the examination of which is important in terms of understanding evaluation and emotional breadth as important linguistic and philosophical categories. This topic was chosen because of the paucity of research of the mentioned period of the German language and literature, more specifically the specific linguistic means used to express evaluation, their meaning and use in the German fiction. In this scientific work is considered the groundwork of both domestic and foreign researchers, who explored evaluation and emotional breadth. To achieve the goals of the present article, evaluation and emotional breadth and their practical appliance in utterances and texts were studied, the novel "Der Steppenwolf" and its special aspects were explored, linguistic means of evaluation at different language levels were identified, and the linguistic means used by the author were classified.

A so-called evaluative approach to everything around us, as well as the perception of the world through a norm system, is inherent for every single person. The mentioned evaluative approach is an important component of the world view of every human being. The role of evaluation as a separate category of linguistic and philosophy was understood by the ancient philosophers, starting with the great thinker Aristotle. That is the reason for the large number of its various definitions. The number of theories about the primary nature of evaluation, its classifications and the large number of studies on evaluation is explained by the importance of this category for various social and communicative processes. Its nature, which is both subjective and objective, also plays a rather important role.

The research on evaluation, as well as on emotional breadth, based on examples from German literature of the twentieth century, more specifically examples from "Der Steppenwolf", written by Hermann Hesse, provides an insightful opportunity to learn about the German language and literature of the last century, as well as to get a closer look at the linguistic means used by Hermann Hesse to express personal assessment.

Key words: *evaluation, emotional breadth, emotionality, expressiveness, German- literature of the XX century.*

Ляшенко А. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ФОНЕТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті висвітлюється тема використання англіцизмів та частота їх використання в політичних промовах, інтерв'ю та газетних матеріалів того ж напрямку. Вивчається використання англіцизмів на фонетичному, граматичному та лексико-семантичному рівні німецької мови. Особлива увага надається промовам Едмунда Штойбера, Петера Альтмаєра, Йоахіма Гаука, Йоганеса Рауха та інших. Метою дослідження було проаналізувати використання англіцизмів на фонетичному та граматичному рівні німецької мови.

Однією зі сфер, де англіцизми використовуються найчастіше, є різні наукові галузі. Це зумовлено інтернаціональністю науки, необхідністю легкого взаєморозуміння та відсутністю комунікаційних бар'єрів між науковцями різних національностей та мовних груп.

У таких умовах компромісом є уніфікація основних понятійних конструкцій у різних наукових сферах, яка реалізується через використання термінів латинського та, здебільшого, англійського походження. У таких умовах компромісом є уніфікація основних понятійних конструкцій в різних наукових сферах, яка реалізується через використання термінів латинського та, здебільшого, англійського походження. Таке положення продиктоване провідним становищем англійських науковців у Новий та Новітні час, кількістю носіїв мови, минулим колоніальним становищем Британії та іншими історичними причинами. Політологія як фундамент будь-якої політичної діяльності є одним із наочних прикладів використання англіцизмів, адже будь-які виступи політиків широко висвітлюються в інформаційних ресурсах і супроводжуються широким використанням термінів з політології, велика кількість з яких є англіцизмами.

Тому проведено аналіз використання англіцизмів у сучасних німецькомовних ресурсах, таких як 'Spiegel online', 'Welt', 'Süddeutsche Zeitung', у політичних та економічних ресурсах. За допомогою цих газет було проаналізовано приблизно 100 англіцизмів різних німецьких політиків.

Ключові слова: англіцизми, запозичення, фонетична адаптація, граматична адаптація, політичний дискурс.

Фонетичне освоєння

Постановка проблеми. Запозичуючи слово, мова-реципієнт не завжди засвоює його в тому вигляді, в якому воно існувало в мові-донорі. Під час уживання більша частина іншомовних лексем (як правило, разом із запозиченням понять, реалій і т. д.) адаптується структурою мови-реципієнта. Поступово багато слів, асимільованих німецькою мовою, проникають до складу загальноживаної лексики й перестають сприйматися як іншомовні [4, с. 135].

Фонетичне та графічне осмислення мають першорядне значення для успіху подальшої асиміляції з метою втрати запозиченим словом свого первісного іншомовного виду. Необхідно мати на увазі факт неминучості субституції звуків англійського слова відповідними звуками німецької мови, які, як правило, відрізняються від них у фонетичному

і фонологічному відношеннях. Таким чином, у сфері можливості є тільки певне наближення даного англійського слова у його фонетичних та фонологічних характеристиках до таких характеристик його українського аналога [6, с. 131].

Виклад основного матеріалу. Фонологічна адаптація, за спостереженнями А. Білецького [1, с. 17–23], базується на відповідностях між фонологічними системами мов, які знаходяться у стані контакт.

У галузі фонетичного оформлення англіцизмів у німецькій мові дослідниця О.І. Дмитрівська вирізняє [2, с. 67]:

1. Англіцизми, які повністю зберігають вимову: *Start up, Know-how, level, Google, Break-even-Point,*

Німецький міністр економіки Петер Альтмаєр у одному з інтерв'ю *'Keine Telefonate mit Ministerkollegen im Auto: Altmaier ist Deutschlands*

Netz zu *peinlich* у газеті *Maneger magazine* вживає англіцизми, які повністю зберігають вимову, наприклад [11]:

Nur ich möchte nicht, dass die Frage, welches Startup in der dritten Phase gefördert wird, von einem Beamten am grünen Tisch meines Ministeriums entschieden wird.

Dadurch erwerben diese Plattformen ein enormes Know-how, das man einsetzen kann bei der Entwicklung von KI.

Irgendwann werden wir vor der Frage stehen, ob wir autonomes Fahren Level 5 – das heißt, wo nur noch der Autopilot fährt, ohne dass der Mensch eingreift – ob wir das zulassen oder nicht.

Oder geht er zum Flagship Store von Google und kauft die Plattform von Google und die sagen: 'Naja, ein BMW kostet hunderttausend Zuzahlung, ein Golf noch 30.000 – und wenn Sie jetzt so einen Kleinwagen nehmen, den kriegen Sie umsonst'.

Aber der Staat wird das nicht so tun, dass er eine Milliarde einfach in die Gegend wirft, sondern wir werden das Geld ausgeben, wenn es Konsortien gibt aus Unternehmen, privatwirtschaftlichen Unternehmen, die sagen, wir möchten das in Europa entwickeln und ein vernünftiges Konzept vorlegen – und dann werden sie dabei unterstützt, und zwar nicht für die Ewigkeit, sondern für einen bestimmten Zeitraum, bis der Break-even-Point erreicht ist.

2. Англіцизми, де звуки, не характерні для німецької мови, замінюються артикуляційно близькими: *Camping* англ. [k æ m p i n g] нім. [k ɛ m p i ŋ] [9].

Наприклад:

1. *Der Bundesverband der Campingwirtschaft in Deutschland e.V. (BVCD e.V.) wurde am 10. November 2000 als Dachverband und Interessenvertretung der Camping- und Wohnmobilstellplatzunternehmer zur Förderung des Campingtourismus in Deutschland gegründet.*

2. *Der BVCD vertritt die Interessen der Campingplätze und Wohnmobilstellplatzbetreiber in Deutschland gegenüber Behörden, Verbänden und anderen Institutionen und setzt sich für die gemeinsamen fachlichen, bildungspolitischen und wirtschaftlichen Belange ein.*

3. *Der Bundesverband der Campingwirtschaft in Deutschland e.V. bildet auf Bundesebene die Plattform zur gezielten Förderung der Campingwirtschaft in Deutschland.*

4. *Ziel ist es, Camping als qualitativ hochwertige Form der Freizeit- und Urlaubsgestaltung in der deutschen aber auch europäischen Tourismuswirtschaft zu platzieren.*

3. Англіцизми, які вимовляються за моделями німецької мови (англ. *to start* [sta:rt], *starten* [ʃtartən]; англ. *demon'streɪfn*, нім. [dɛmɔn'stʁjɔ:n]).

Наприклад, німецький політик Едмунд Штойбер в інтерв'ю *'Edmund Stoiber über die Vorzüge des Transrapid'* у газеті *'Welt'* (27.03.2008) вживає англіцизм *starten*. Зрозуміло, що тут відбувається граматичне і фонетичне освоєння, цей англіцизм вимовляється за моделями німецької мови [67].

Wenn Sie vom Hauptbahnhof in München ... mit zehn Minuten, ohne, dass Sie am Flughafen noch einchecken müssen, dann starten Sie im Grunde genommen am Flughafen ... am ... am Hauptbahnhof in München starten Sie Ihren Flug.

В іншому інтерв'ю *'Wir hätten das Plakat der AfD schon 2017 nicht zulassen dürfen'* (19.09.2018) Едмунд Штойбер використовує інший англіцизм [34]:

Natürlich nimmt man das ernst, diese Demonstration gegen das Polizeiaufgabengesetz.

Die Demonstration gegen die Wohnungssituation sollten wir zum Anlass nehmen, unser Baurecht mal unter die Lupe zu nehmen.

4. Англіцизми, які орієнтуються на наявні фонетичні моделі засвоєння слів французького походження: англ. *budget* ['b ʌ dʒ i t], нім. *Budget* [b y 'dʒ e:]).

У газеті *'Spiegel online'* опубліковано інтерв'ю з відомим політиком, головою партії CDU в Тюрингії, міністром Майком Морінгом *'Ramelow kneift'* (17.10.2019) [13].

Wir haben gegenüber dem Westen noch viel aufzuholen im nächsten Jahrzehnt, der Solidarpakt läuft in wenigen Monaten aus, das EU-Budget ab 2021 ist noch nicht verhandelt.

В.А. Котвицька у своїй науковій роботі «Адаптація англіцизмів у сучасній німецькій мові» підтримує думку британських колег С. Барбура і П. Стівенсона про адаптацію англіцизмів на фонологічному рівні німецької мови. «У сфері вимови вже найменші відхилення можуть призвести до плутанини. Прикладом може слугувати нейтралізація різниці між /ɛ:/ та /æ/ (як у словах *bad i bed*), яка пояснюється тим, що носії німецької мови 'а' у словах англійського походження вимовляються як /ɛ:/: *Match ma Test* містять у німецькій мові один і той самий головний» [3, с. 65].

Вокальні та консонантні субституції, тобто заміна іншомовного звука найближчим до нього звуком рідної мови, і є об'єктом спостереження під час дослідження процесу освоєння запози-

чених слів фонетичною системою мови рецепієнта. За умов абсолютної адекватності звукових субституцій не було б необхідності в дослідженні особливостей звукової натуралізації запозичених слів. Таку необхідність може викликати тільки наявність варіантів, різних способів субституції іншомовного звука, що викликані певними зовнішніми та внутрішніми причинами. Непослідовність передавання одних і тих самих звуків, які знаходяться в однаковій позиції у слові, відносять до негативних рис адаптаційних традицій нашої мови, що пояснюється саме відмінностями фонологічних систем взаємодіючих мов [1, с. 17–23].

Наприклад:

Вимовлення слова *'Broker'* в англійській мові ми промовляємо звук /r/ в кінці слова, *amer. brookər*, а в німецькій мові ми чуємо звук *v* [*'bro:kə*].

Спостерігаємо у газеті *'Spiegel online'* у статті *'Rückkehr zum Modell Sparkasse'* (09.04.2001) [14].

Ebenfalls hart getroffen von der Börsenkrise sind die Online-Broker, die Anbieter also, bei denen man nicht nur nachschauen, sondern auch handeln kann.

Immerhin sind die Broker im Markt noch besser aufgestellt als die reinen Info-Portale.

Die Online-Broker gehen sogar noch weiter: Sie richten ganz altmodisch Filialen ein.

Ще один приклад вживання англіцизмів у німецькій мові. Відоме англійське слово *'Barrister'*, *amer. |'bærɪstər|*, на початку слова є довгий звук /æ/, а в кінці слова можна почути закінчення /r/. А вже в сучасній німецькій мові це слово дещо змінило свій правопис і вимову *'der Barista'* [*ba'vɪsta*]. На початку слова вживається короткий звук /a/, і в кінці слова також звук /a/.

Навіть в політичній статті *'Gewalteskalation. Kapstadt, Metropole der Angst'* (18.08.2019) на ресурсі *'Spiegel online'* можна прослідкувати використання слова *'der Barista'* [12]:

Der 27-Jährige arbeitet als Barista in einem Café im Stadtzentrum und haust in einer Blechhütte in Khayelitsha, im größten Township Kapstadts mit mehr als 400.000 Einwohnern.

Слово *'leasing'*, в англійській мові звучить, як *amer. |'li:ɪŋ|*, *брум. |'li:ɪŋ|*, у середині слова чітко прослуховується звук /s/, а в німецькій мові цей звук змінюється на дзвінкий /z/ [*'li:zɪŋ*]. *Наприклад, у статті 'Bundesregierung. Luxuslimousinen zum Schnäppchenpreis' в газеті 'Spiegel Online' (23.09.201) [15]:*

Minister und Staatssekretäre bekommen von Autokonzernen traumhafte Leasingraten für ihre Dienstkarossen.

Geschäftsgeheimnisse zwischen Leasinggeber und Leasingnehmer' geltend, über die 'Vertraulichkeit' vereinbart worden sei.

Die Fahrzeuge sind extrem günstig. Denn deutsche Autokonzerne gewähren den Ministerien beim Leasing ihrer Dienstlimousinen auffallend gute Konditionen.

'Grant' – *amer. |grænt|, брум. |gra:nt|*, у німецькій мові вимова слова *'Grant'* [*gʁant*] більший мірі схоже на британський маневр, але замість довгого звуку /a:/, цей само звук є коротким. Якщо порівнювати з американським сленгом, то відмінності будуть у звучанні голосної літери, замість широкого звуку /æ/, вживається короткий звук /a/.

Досліджуючи політичні промови та інтерв'ю, можна помітити, що політики активно вживають англіцизми. Так, наприклад, канцлер Німеччини Ангела Меркель у одній зі своїх промов вжила англійське слово *'shitstorm'*.

Вона скористалася словом *'shitschtorm'* на громадських зборах для характеристики кризи в Єврозоні, причому вимовила його як *'shitschturm'*, тобто на німецький лад.

На онлайн ресурсі *'Kreisbote'* у статті *'Gagfeuerwerk trifft auf Großzügigkeit beim Benefiz-Maibock-Kabarett'* можна спостерігати використання англіцизму *'shitschtorm'* (21.05.2019):

Als Edmund Stoiber, die sich notorisch versprechende „Lady Gaga der bayrischen Politik“, Horst Seehofer, der sein Unverständnis gegenüber dem „Shitschtorm“ äußerte, der ihn in jüngster Zeit ereilte oder Markus Söder auf dem Gipfel der Macht, der von seinen 51 Lebensjahren 80 darauf gewartet hat, endlich bayerischer Ministerpräsident zu werden [10].

Тож англіцизми на фонетичному рівні можуть частично або повністю змінювати своє звучання. Деякі англіцизми повністю залишаються незмінними. Більшість слів, які проникають у німецьку мову, асимілюються та перестають вважатися запозиченими.

3.2. Граматичне освоєння

На думку дослідниці О. В. Слабої, граматичні або морфологічні запозичення з англійської мови можна поділити на класифікацію числа, роду, відміни [49]. Родова класифікація відбувається:

1. За формально-родовими моделями, якщо іменник має морфологічне оформлення. У такому разі суфікси є ознаками роду: запозичені з англійської мови іменники з кінцевими елементами *-ing, -ment* завжди належать до середнього роду: *das Accounting, das Factoring, Averaging, das Leasing, , das Dumping, das Holding, Recycling, das Investment, das Management.*

В онлайн-газеті 'Süddeutsche Zeitung' у політичних та економічних рубриках можна знайти приклади використання англіцизмів у статті 'Wettlauf ums digitale Geld' від 26.09.2019:

Die Online-Plattform im Bereich Mittelstandsfiananzierung deckt unter anderem Serviceleistungen wie Factoring, Rechnungs-Vorfinanzierung, Leasing und Unternehmenskredite ab [31].

У статті 'So klappt die Schadensregulierung nach dem Unfall' від 15.10.2019.

Bei Leasing- oder Mietfahrzeugen könne eine polizeiliche Unfallaufnahme aber oft verpflichtend sein [33].

У статті 'Korruptionsaffäre bei Siemens: 'Sehr gefremdet' від 19.06.2010.

Dazu gehörte eine Art Strafverfolgungsapparat mit Spezialisten für Revision, Forensic Accounting und IT-Experten [30].

У статті 'Neuer Aktionär' від 20.10.2019

Die Holding Czech Media Invest, an der der tschechische Milliardär Křetinský 50 Prozent und der slowakische Investor Tkáč 40 Prozent halten, hat nach eigenen Angaben über die Börse 4,07 Prozent erworben im Wert von mehr als 120 Millionen Euro.

Der Holding gehören einige Radiosender in Tschechien und der Slowakei sowie 49 Prozent Anteil an der Tageszeitung Le Monde [32].

У статті 'CDU: Personalmangel in Bezirksämtern endlich beenden' від 20.10.2019.

Besonders betroffen sind in vielen Bezirken das Management des öffentlichen Raums und der Sozialbereich [24].

У статті 'Trump und die Konzerne' від 22.09.2019.

Auch Buchters sehr anschaulich porträtierte Erkenntnis, dass Großinvestoren wie Rentenfonds immer noch nicht den Umschwung zu grünen Investments schaffen, erscheint damit in einem neuen Licht [22].

З -er – до чоловічого роду, що здебільшого позначають назви осіб, які здійснюють той чи інший вид економічної діяльності: *der Manager, der Broker, der Jobber, der Promoter, der Outsider* тощо.

Приклади взяті з політичних статей в газеті 'Süddeutsche Zeitung';

'Maut-Ausschuss soll bald starten' від 31.10.2019;

Vernehmen wollen die Abgeordneten außer Verkehrsminister Andreas Scheuer (CSU) auch dessen Vorgänger Alexander Dobrindt (CSU), Spitzenbeamte des Ministeriums und Manager der geplanten Mautbetreiber [26].

У статті 'Wo Brandenburg und Sachsen boomen – und wo nicht' від 31.09.2019.

In der Arbeitslosenquote werden einige Menschen nicht erfasst, etwa Langzeitarbeitslose über 58 oder Ein-Euro-Jobber [28].

У статті 'Der Tod in Huntsville' від 17.06.2010.

Huntsville ist nämlich auch die Stadt James Addison Bakers, der als Anwalt, Finanzier und Promoter das benachbarte Houston aufgebaut hat und dessen Urenkel in der Bush-Ära Amerikas Außenminister wurde [21].

2. За семантико-понятійними моделями, які встановлюються за родом німецького синоніма, який може позначати також родові поняття: пор.: *das Business – das Geschäft, der Businessman – der Geschäftsmann, der Change – der Tausch* тощо.

Наприклад, у онлайн-газеті 'Süddeutsche Zeitung' від 31.10.2019 'Karriereschmiede für die Region' можна побачити вживання англіцизмів:

Beispiele dafür sind die Studiengänge International Business, Logistik und Digitalisierung, Physician Assistance oder Digital Healthcare Management in Weiden [29].

У статті 'Wir sind die schweigende Mehrheit' від 09.11.2016.

Ich bin ein Businessman, die Lage der Wirtschaft hat keinen sonderlich großen Einfluss auf mich [20].

А.Л. Міщенко вважає, що морфологічна вмотивованість значення відбувається на основі включення до похідного слова мінімум двох сегментів із семантичним та морфологічним значеннями. В аналізованому корпусі експліцитні деривати диференційовані на префіксні (*ab-, an-, aus-, ein-, vor-, um*) та суфіксальні (*-ierung/ -isierung, -er, -nen, -ung, -ei, -i, -sch*). Префіксні утворення представлені віддієслівними дериватами, утвореними шляхом комбінування морфологічно зміненого англіцизма як вільної морфеми з німецьким прийменником у функції префікса. (англ. *computer* → нім. *Computerei*). *Наприклад, у stammi 'Risiko Computer' від 04.01.2018:*

Das kommt dem größten anzunehmenden Unfall in der Computerei schon ziemlich nahe [19].

Іменники, які були запозичені з англійської мови, отримують артиклі, відмінок та категорію роду, закінчення для утворення множини характерних для німецької мови.

Типовими відмінковими флексіями англіцизмів у німецькій мові в однині є такі: -s – для іменників чоловічого та середнього роду сильного типу відмінювання; -en – тільки для іменників чоловічого роду слабого типу відмінювання; нульова флексія – для іменників жіночого роду (*Cyberspace, m, -, -s*);

Прикладом є вживання англiцизмiв у статтi ‘Ex-Nato-Chef Rasmussen: Iran darf nie Atomwaffen erhalten’ у газетi ‘Süddeutsche Zeitung’ вiд 28.06.2019:

Es gibt neue böartige Akteure auf der Weltbühne wie Terroristen, die überall zuschlagen können, wie skrupellose Akteure im Cyberspace [27].

Дiєслова нiмецької мови в iнфiнiтивнiй формi мають закінчення –en та вiдмiнюютьсiя, запозиченi дiєслова здатнi також переймати такi морфологiчнi особливостi (напр.: *to boot* → **booten**; *to crack* – **cracken**; **to stop- stoppen, joggen, kontrollieren**). У теперiшньому часi дiєслова вiдмiнюютьсiя так:

booten cracken

1) ich boote ich cracke;

2) du bootest du crackst;

3) er/sie/es bootet er/sie/es crackt;

4) wir booten wir cracken;

5) ihr bootet ihr crackt;

6) Sie booten Sie cracken.

У газетi ‘Süddeutsche Zeitung’ у статтi ‘Trump: Türkei verspricht dauerhafte Waffenruhe’ вiд 23.10.2019 [25]:

Die türkischen Streitkräfte würden ihre Kämpfe und die Offensive in Nordsyrien stoppen.

‘Wir danken Präsident Trump für seine unermüdlichen Bemühungen’, die den ‘brutalen Angriff’ der Türkei und ‘dschihadistischer Gruppen’ gestoppt hätten, erklärte der Generalkommandeur der von der Kurdenmiliz YPG angeführten Syrischen Demokratischen Kräfte (SDF), Maslum Abdi.

Англiйськi прикметники набувають у нiмецькiй мовi таких граматичних категорiй, як рiд, вiдмiнок i число, а синтаксичний тип зв’язку мiж iменником i прикметником має характер узгодження. Залежно вiд синтаксичного оточення змiнюється набiр флективних морфем (-er, -e, -en, -em – для препозитивних прикметникiв з iменниками чоловiчого роду; -e, -(e)s, -en, -em – з iменниками середнього роду; -e, -er, -en – з iменниками жiночого роду; -e, -en, -er – з iменниками у формi множини), на основi яких їх вiдносять до слабкого, сильного чи змiшаного типу вiдмiнювання.(groovy, smart.)

У газетi ‘Spiegel online’ стаття ‘Firmenweihnachtsfeier. O, du Peinliche!’ вiд 21.11.2016:

Zum Beispiel: Die ausgiebige Lästerei über das unfähige Controlling – und dann stellt sich der Gesprächspartner als Controller heraus; die John-Travolta-Tanzflächeneinlage des Abteilungsleiters, die nur sein Stellvertreter groovy findet; die Knutscherei mit dem Azubi, zu der es ohne Glühwein nie gekommen wäre [16].

У газетi ‘Süddeutsche Zeitung’ стаття ‘Nie wieder Schlüsseldienst’ вiд 18.10.2019:

Ein smartes Türschloss muss her, das die Wohnungstür einfach per Smartphone-App aufsperrt. Sein Handy hat man schließlich immer dabei.

Denn das smarte Gerät wird an der Innentür über den Schließzylinder inklusive Schlüssel gestülpt. Angetrieben wird es über einen kleinen Motor, den Strom dafür liefern vier Batterien [23].

На онлайн ресурсi ‘Deutschlandfunk’ можна спостерiгати використання прикметника smart у заголовку статтi ‘Smarter Politiker gegen harten General’ вiд 11.06.2014. Можна прослiдувати, як англiцизм пристосувався у нiмецьку мову i почав змiнювати закінчення за правилами нiмецької граматики [8].

Дослiджуючи виступи та промови нiмецьких полiтикiв, можна дослiдити граматичне освоєння англiцизмiв. Наприклад, полiтик Едмунд Штойбер у своєму iнтерв’ю в газетi ‘Welt’ ‘Edmund Stoibers unsterbliche Transrapid-Rede’ вiд 27.03.2008:

Wenn Sie vom Hauptbahnhof in München ... mit zehn Minuten, ohne, dass Sie am Flughafen noch einchecken müssen, dann starten Sie im Grunde genommen am Flughafen ... am ... am Hauptbahnhof in München starten Sie Ihren Flug [34].

Англiцизм *starten* активно використовується в нiмецькiй мовi. Дiєслово вiдмiнюється за правилами нiмецької мови. До англ. *to start* приєдналося закінчення *en*. Також дiєслово *einchecken*, до англi. *to check* приєдналося закінчення *en* та префікс *ein*, тепер дiєслово може змiнюватися вiдповiдно до часiв нiмецької мови.

В iншому iнтерв’ю Едмунд Штойбер ‘Sauna-Entüllung – So wird Stoibers letzte Rede’ вiд 20.02.2007 у онлайн-газетi ‘Welt’ вживає англiцизм *Show*.

Die Schröder Gerdshow kann abschalten. Die CSU schafft Fakten statt Gerede [36].

Тут ми можемо проаналiзувати вживання англiцизму-iменника. За правилами нiмецької граматики всi iменники пишутьсiя з великої лiтери та вживаютьсiя разом з артиклем.

На онлайн-ресурсi ‘Abendzeitung’ можна проаналiзувати iнтерв’ю ‘Wir hätten das Plakat der AfD schon 2017 nicht zulassen dürfen’ з Едмундом Штойбергом вiд 19.09.2018, де полiтик використовує граматичне освоєння англiцизмiв до правил нiмецької мови. Наприклад:

Wir müssen aber aufpassen, die Leute nicht zu beschimpfen, die zur AfD tendieren, so wie es die Grünen, die SPD und die Linken getan haben [7].

Дiєслово *tendieren* походить вiд англiйського слова *Tendenz* (нiм. *die Tendenz*), дiєслово може вiдмiнюватися.

У цьому ж інтерв'ю Прем'єр-міністр Баварії Маркус Содер використовує інше запозичення. Від англ. дієслово *to top* переходить у німецьке *toppen*. Ми можемо спостерігати подвоєння та вживання закінчення *en*.

Edmund Stoiber hatte 2003 einen gigantischen Wahlerfolg eingefahren, der so nie wieder zu toppen sein wird [17].

Висновки. Проаналізувавши промови та інтерв'ю німецьких політиків, можна стверджувати, що більшість англіцизмів асимілювалися в німецьку мову, вони вживаються як німецькі слова, за правилами німецької граматики. Англіцизми в німецькій мові відмінюються, іменники пишуться з великою літери та вживаються з певним артиклем.

Список літератури:

1. Білецький А. О. Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах. *Іноземна філологія*. Львів, 1971. Вип. 24. С. 17–23.
2. Дмитровская Е. И. Фоно-орфографическое, морфологическое и лексикологическое освоение англицизмов современным немецким языком : автореф. канд. дис. Львов. 1969.
3. Котвицька В. А. Адаптація англіцизмів у сучасній німецькій мові. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2013. №. 1. С. 62–67.
4. Петришин О. Л. Новітні англомовні запозичення як засіб міжкультурної комунікації. *Young Scientist*. 2018. С. 135.
5. Слаба О. В. Англоамериканізми в німецькій терміносистемі менеджменту та маркетингу. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження*. 2016. С. 109–114.
6. Чернікова Л. Ф. Англіцизми в сучасній українській / Л. Ф. Чернікова, Т. І. Смілик. *Вопросы духовной культуры – Филологические науки*. С. 131.
7. *Abendzeitung-muenchen.de*. URL : <https://www.abendzeitung-muenchen.de/inhalt.soeder-und-stoiber-im-interview-teil-1-wir-haetten-das-plakat-der-afd-schon-2017-nicht-zulassen-duerfen.17ff4c36-8ab6-4213-b469-54d90ce877b5.html>.
8. *Deutschlandfunk.de*. URL : https://www.deutschlandfunk.de/indonesische-praesidentenwahl-smarter-politikergegen.1773.de.html?dram:article_id=288829.
9. URL : <https://www.bvcd.de/der-verband/der-verband.html>.
10. *Kreisbote.de*. URL : <https://www.kreisbote.de/lokales/kaufbeuren/mauers-tetten-lady-gaga-bayrischen-politik-gagfeuerwerk-grosszuegigkeit-beim-benefiz-mai-bock-12302551.html>.
11. *Manager-magazin.de*. URL : <https://www.manager-magazin.de/politik/deutschland/peter-altmaier-im-interview-ueber-ki-autonomes-fahren-und-schlechtes-netz-a-1240042.html>.
12. *Spiegel.de*. URL : <https://www.spiegel.de/politik/ausland/suedafrika-warum-kapstadt-eine-der-gefaehrlichsten-staedte-der-welt-ist-a-1281263.html>.
13. *Spiegel.de*. URL : <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/mike-mohring-cdu-vor-thueringen-wahl-ramelow-kneift-a-1291917.html>.
14. *Spiegel.de*. URL : <https://www.spiegel.de/wirtschaft/online-broker-rueckkehr-zum-modell-sparkasse-a-127427.html>.
15. *Spiegel.de*. URL : <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundesregierung-luxuslimousinen-zum-schnaepchenpreis-a-1169403.html>.
16. *Stern.de*. URL : <https://www.stern.de/neon/magazin/weihnachtsfeier--diese-geschichten-sind-richtig-peinlich-7791830.html>.
17. *Stoiber.de*. URL : <https://www.stoiber.de/soeder-und-stoiber-im-interview-teil-2-1283/>.
18. *Stoiber.de*. URL : <https://www.stoiber.de/soeder-und-stoiber-im-interview-teil-2-1283/>.
19. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/it-sicherheit-risiko-computer-1.3813855>.
20. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/us-wahl-wir-sind-die-schweigende-mehrheit-1.3241804>.
21. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/death-row-in-den-usa-der-tod-in-huntsville-1.654153>.
22. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/klimapolitik-trump-und-die-konzerne-1.4611571>.
23. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/neue-technik-nie-wieder-schlusseldienst-1.4646249>.
24. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/parteien-hamburg-cdu-personalmangel-in-bezirksaemtern-endlich-beenden-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-191020-99-368720>.
25. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-syrien-trump-1.4653827>.
26. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/verkehr-maut-ausschuss-soll-bald-starten-1.4655338>.
27. *Süddeutsche.de*. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/verteidigung-ex-nato-chef-rasmussen-iran-darf-nie-atomwaffen-erhalten-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-190628-99-834430>.

28. Süddeutsche.de. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/vor-der-landtagswahl-wo-brandenburg-und-sachsen-boomen-und-wo-nicht-1.4578494>.
29. Süddeutsche.de. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/zum-wissenschaftstag-karriereschmiede-fuer-die-region-1.4530008>.
30. Süddeutsche.de. URL : <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/korruptionsaffaere-bei-siemens-sehr-gefremdelt-1.918221>.
31. Süddeutsche.de. URL : <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/digitaler-euro-wettlauf-ums-digitale-geld-1.4615508>.
32. Süddeutsche.de. URL : <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/pro-sieben-neuer-aktionaer-1.4648706>.
33. Süddeutsche.de. URL : <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/verkehr-so-klappt-die-schadensregulierung-nach-dem-unfall-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-191014-99-285561>.
34. Welt.de. URL : <https://www.welt.de/politik/article1844339/Edmund-Stoibers-unsterbliche-Transrapid-Rede.html>.
35. Welt.de. URL : <https://www.welt.de/politik/article1844339/Edmund-Stoibers-unsterbliche-Transrapid-Rede.html>.
36. Welt.de. URL : <https://www.welt.de/satire/article725822/Sauna-Enthuellung-So-wird-Stoibers-letzte-Rede.html>.

Liashenko A. V. PHONETIC AND GRAMMATICAL BORROWINGS OF ANGLICISM IN MODERN GERMAN-LANGUAGE POLITICAL DISCOURSE

The article covers the use of anglicisms and the frequency of their use in political speeches, interviews and newspaper articles of the same field. The use of anglicisms at the phonetic, grammatical and lexical-semantic level of the German language is being studied. Particular attention is paid to the speeches of Edmund Stoiber, Peter Altmeier, Joachim Gauck, Johannes Rauch and others. The aim of the experiment was to analyze the use of anglicisms at the phonetic and grammatical level of the German language.

One of the areas where Anglicisms are most frequently used is various scientific fields. This is due to the internationality of science, the need for easy mutual understanding and the absence of communication barriers between scientists of different nationalities and language groups.

In such conditions, the compromise is the unification of basic conceptual constructions in various scientific fields, which is realized through the use of terms of Latin and, for the most part, English-language origin.

In such conditions, the compromise is the unification of basic conceptual constructions in various scientific fields, which is realized through the use of terms of Latin and, for the most part, English-language origin. This situation is dictated by the leading position of English scholars in modern and modern times, the number of native speakers, the past colonial position of Britain and other historical reasons. Political science as the foundation of any political activity is one of the clearest examples of the use of English, because any speeches of politicians are widely covered in information resources and are accompanied by extensive use of terms from political science, many of which are Anglicisms.

Therefore, an analysis of the use of English in modern German-language resources, such as “Spiegel online”, “Welt”, “Süddeutsche Zeitung” in political and economic resources. With the help of these newspapers, about 100 Englishisms of various German politicians were analyzed.

Key words: *anglicisms, borrowing, phonetic adaptation, grammatical adaptation, political discourse.*

УДК 811.111'22'42
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/28>

Макарук Л. Л.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ІДЕНТИФІКАЦІЯ БРИТАНСЬКИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ КРІЗЬ ПРИЗМУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ МОДУСІВ В АНГЛОМОВНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ

Статтю присвячено дослідженню соціокультурних цінностей британців у масмедіа. Встановлено, що в англомовному масмедійному комунікативному просторі невербальні засоби є потужним джерелом соціокультурної інформації, яка має стосунок до британського етносу. За кожним із них стоять якась історія та події, унаслідок яких вони увійшли до масмедійного середовища. Більшість із них супроводжують статті, у яких нема посилання на них. Частина функціонує в масмедійному просторі як карикатури, шаржі, замальовки. Незначний відсоток репрезентує інформацію, яка додатково розкриває зміст, доповнюючи статтю новими відомостями. Окремі ж невербальні компоненти, які відображають британські цінності, реалії, стереотипи, настільки потужно вкорінилися в медіа, що не потребують жодних пояснень, і статті, до яких вони належать, не подають жодних тлумачень, оскільки вони давно вже отримали статус загальновідомих.

Виявлено, що графічні одиниці – це не лише засоби передачі інформації, а також важливі накопичувальні знаки, що поступово акумулюють інформацію про етнічну культуру та зберігають її протягом тривалого часу. Комічно-сатиричне змалювання подій та ситуацій за допомогою прототипів уможливають формування портретів британців, їхнього способу життя та ставлення до панівної верхівки. У масмедійному комунікативному просторі ідентифіковано значну кількість текстів, у яких відомі політичні діячі мають комічні образи. Усі виявлені нами тексти із соціокультурними маркерами складаються з вербального та невербального/невербальних складників. Ідентифіковані випадки, коли розкриття змісту тексту неможливе без ознайомлення з вербальною частиною, оскільки невербальна може мати велику кількість різних трактувань. Вербальний складник децю обмежує довільні інтерпретації, таким способом дає змогу ідентифікувати правильне значення, отже, і належне розуміння.

Ключові слова: цінності, прапор, зображення, функції, стилістичні засоби.

Постановка проблеми. Кожна лінгвокультура має усталений сет соціокультурних цінностей, реалій, стереотипів, які формувалися упродовж віків. Закономірно, що із часом вони піддаються трансформаціям. Змінюються світогляд, бачення, підходи до проблем, поступово модифікуються і ключові етнічні орієнтири. У масмедійному комунікативному просторі натрапляємо на тексти, які містять вербальні та невербальні складники. Під останніми в цій розвідці розуміємо зображення, які під різними кутами зору змальовують різні події та ситуації, до яких мають стосунок відомі британські політики.

Порушена проблема досить нова в лінгвістичних студіях, оскільки протягом тривалого часу вчені фокусувалися суто на вербальних складниках. Зрідка вони звертали увагу на вербалізовані невербальні засоби, які репрезентували деякі дії, що знаходили своє відображення в писемному

мовленні; незначна частина наукових розвідок також присвячені дослідженню усного мовлення й окремим його характеристикам: інтонації, темпу, тембру тощо. Своєчасність роботи зумовлена тим, що в сучасному масмедійному комунікативному просторі продуценти все частіше послуговуються зображеннями, які стають інтегральними складниками писемного спілкування, але станом на тепер залишаються недослідженими, що й зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Постановка завдання. *Мета* роботи полягає в докладному аналізі ілюстративних компонентів, які відбивають національні цінності, реалії та стереотипи, подекуди висміюють відомих політиків, зумовлює потребу в розв'язанні таких *завдань*:

– ідентифікувати масмедійні тексти, які містять зображення, що репрезентують соціокультурні цінності британської лінгвокультури;

- обґрунтувати причини використання зображень та їхню роль у тексті;
- окреслити взаємозв'язок та взаємозалежність вербального та невербального складників у мультимодальному масмедійному тексті.

Виклад основного матеріалу. У сучасному англomовному масмедійному комунікативному просторі натрапляємо на тексти, у яких поряд із вербальними засобами функціонують невербальні, зокрема ілюстрації зі стягами США та Великої Британії. Спостережено, що британським прапором у масмедіа маніпулюють значно рідше, ніж американським. Однак продуценти часто вдаються до використання геральдики, яка, як і стяг, має багаторічну історію. Коли йдеться про прапор (рис. 1), зазначимо, що в його основі лежить поле, що має темно-синє тло. Кілька хрестів названі на честь святих, кожен із них слугує певним уособленням. Червоний прями́й хрест святого Георгія є символом Англії, тоді як білий хрест святого Андрія, зображений навскіс, – Шотландії, а червоний хрест святого Патрика є ідентифікатором Північної Ірландії.

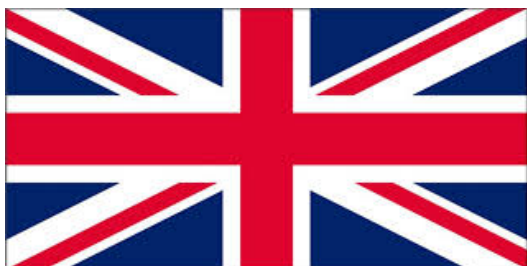

Рис. 1 [10]

Рис. 2 змальовує чоловіка в жилетці, яка віддзеркалює британський прапор. Він, як бачимо, везе у візку зменшені прототипи будівель і осіб, які обрали медичний фах: школу (*school*), лікарню (*hospital*), лікаря (*doctor*). Очевидним є те, що зображення залежне від вербального складника

Рис. 2 [3, с. 30]

аналізованого тексту під назвою “*Choosing to choose*”. Причиною використання вербально-невербальної ілюстрації комічного характеру в рубриці “*Britain*” журналу “*Economist*” є проблема, що виникла між британськими політиками, яким складно визначитися, яким способом населення Великої Британії може обирати послуги у сфері освіти та медицини.

Вербальним складникам *choice* та *choose* відповідає невербальний компонент – візок, який перебуває у руках людини чоловічої статі, яка вже зробила вибір на користь, як бачимо, певної школи, медичної установи та лікаря, якому вона може довірити себе і своїх близьких. Завдяки одягу, у який людина одягнена, розуміємо, що йдеться про британців. У візок британець помістив будівлі (їхню специфікацію розкривають вербальні назви, що розміщені на них), які відповідають його уподобанню. Обраний герой слугує уособленням британського етносу, кожен представник якого повинен зробити вибір на користь послуг у сфері освіти та медицини.

Складність цього процесу зумовлена політичною ситуацією у країні, оскільки представники різних політичних сил мають відмінні бачення ситуації. Незважаючи на те, що одяг має визначене маркування й дає можливість збагнути, про який етнос ідеться, без ознайомлення з вербальним складником, зрозуміти цілковиту сутність статті без вербального складника неможливо. Це свідчить про те, що більшість графічних маркерів невербальної природи залежать від вербального компонента. Лише останній уможливує істинне декодування значення. З огляду на труднощі та пошук оптимальної стратегії, розв'язання проблеми, що склалася у британському суспільстві, було зініційовано опитуванням серед населення, що дозволило з'ясувати ставлення британців до порушених проблем.

Рис. 3 [4, с. 55]

Рисунок 3 супроводжує статтю під заголовком “*Bribe Britannia*”, присвячену темі хабарництва. Як і в попередньому випадку, зрозуміти її зміст складно, оскільки така ілюстрація може мати необмежену кількість трактувань. Вона отримує статус культурно залежної завдяки невербальному елементу у формі колеса, що нагадує британський стяг. Значну частину цього комічного зображення відведено фінансам. У вербальній частині тексту знаходимо чимало звинувачень на адресу британських можновладців, які стверджують, що готові робити все для того, щоб припинити корупцію як на власній території, так і на території інших держав (*wherever we find it – whether here or abroad*).

Однак, як зазначає автор, реальний стан речей не відповідає обіцянкам, оскільки їм не вдається цього зробити як на теренах королівства, так і за його межами. Підтвердженням цього слугують наведені у вербальній частині конкретні випадки бездіяльності британців щодо корупції. Без вербального складника правильно зрозуміти зміст ілюстративної частини навряд чи можливо. Очевидним є те, що йдеться про саркастично змальовану Великобританію та рівень її фінансового забезпечення, проте це зображення не дає змоги збагнути, про що саме йдеться в цьому випадку, не беручи до уваги вербального модусу.

Мультимодальний текст на рисунку 4 складається із двох частин – вербальної та невербальної. На одній із будівель розміщено британський стяг, який цілком займає площу однієї стіни. Така ілюстрація належить до статті “*Rough Justice*”, присвяченій реформі у сфері правоохоронних органів та їхній співпраці з урядовими структурами. Значну увагу приділено й розподілу керівних посад до того, як відбулося обрання керівного складу в означених органах. У цій статті, як і в попередніх, у вербальній частині нема жодної згадки про ілюстративний компонент або покликання на нього. У цьому разі воно

свідчить лише про те, що має стосунок до правоохоронних органів Великобританії, оскільки натрапляємо на зображення її прапору й осіб у відповідній формі одягу, що працюють у структурах, що опікуються забезпеченням порядку та законності дотримання тих чи тих процедур.

Зауважимо, що таке ілюстрування не виконує важливої ролі, оскільки декодування значення є можливим тільки завдяки вербальному складнику, який деталізовано знайомить читача з означеними проблемами. У більшості ілюстративний компонент увиразнює та додатково розкриває зміст масмедійних текстів. Проте в такому разі, маючи приналежність до британської культури, про що свідчить прапор, нема підстав стверджувати, що цей компонент є невід’ємним, який розкриває сутність повідомлюваного або доповнює його.

На відміну від попередніх прикладів, зображувальний компонент на рисунку 5 є лаконічним текстовим конструктором, який вказує читачеві на тематику статті. Її присвячено проблемі еміграції. Одяг чоловіка, що супроводжує жінку, свідчить про те, що йтиметься про Великобританію. Жінка в паранджі символізує емігрантів, які постійно намагаються потрапити на терени королівства, оскільки їх приваблюють рівень та спосіб життя британців. Чоловік, змальований на фоні Біг-Бену, виступає прототипом британської нації, яка постійно бореться з емігрантами.

Отже, у цьому тексті зображення слугує репрезентантою однієї з найбільш обговорюваних проблем у британському суспільстві, соціокультурними маркерами ідентифікації яких виступають прапор та всесвітньовідома будівля Біг-Бену, з одного боку, і мусульмани-емігранти – з іншого. Ілюстрації такого типу покликані лаконічно унаочнити наявні проблеми, іноді світового масштабу, які постійно обговорюються серед широкого кола осіб і безпосередньо турбують британців, що підтверджує одяг, який нагадує стяг і Біг-Бен.

Рис. 4 [7, с. 36]

Рис. 5 [5, с. 48]

Рис. 6 [9, с. 8]

Рис. 7 [8, с. 32]

Уособленням невдоволення британців стосовно виходу країни з Європейського Союзу є карикатура на рисунку 6. Узор на парасольці цілком відповідає кольоровій гамі прапора, однак має круглу форму. Розкрити сутність ілюстрації, яка саркастично змальовує ситуацію, без вербального модусу, складно, оскільки вона може мати необмежену кількість трактувань. Її приналежність до британської культури засвідчує парасолька, що нагадує стяг. Як вона сама, так і позначки, розміщені над нею, порушують тему погоди, яка ніколи не втрачає актуальності, особливо серед британців. Аналізована ілюстрація слугує засобом репрезентації британського етносу, розкриває один із важливих аспектів їхнього життя. Хоча позначки мають імпліцитний характер, вони все-таки належать до тих, які змальовують цінності, реалії та традиції мешканців, які населяють аналізований ареал. На них покладено акумулятивну функцію.

Рисунок 7 супроводжує статтю, у якій ідеться про розбіжності в поглядах британських можновладців на битви під Ватерлоо та Пітерлоо. На ілюстрації бачимо Наполеона Бонапарта із прапором у руках на осідланому коні. Історично відомо, що він зазнав поразки під Вартелоо. Британський

стяг це підтверджує візуально. Так звана битва Пітерлоо змальована за допомогою тіні від коня, що символізує місце збройного конфлікту. Бачимо також і схематично репрезентованих учасників битви поруч із конем. Достеменно невідома кількість загиблих у цьому протистоянні, тому суперечки щодо цього точаться дотепер. Для британського етносу ця подія має особливий статус, але кілька фактів дають привід

для дискусій.

Використання таких ілюстрацій свідчить про те, що в мультимодальних текстах соціокультурні візуальні компоненти є засобами акумуляції культурних цінностей, які можуть лаконічно передати сутність статті. Часто один із зображених елементів має комічне чи саркастичне змалювання, але шляхом однієї графічно представлені особи жіночої або чоловічої статі змальовує чи представляє бачення всіх британців, показує ступінь важливості порушеної проблеми. Маркером приналежності таких ілюстративних компонентів є кольорова гама предметів, які мають різні форми (прямокутник, коло), що цілком збігається із британським стягом.

Складником статті *“Tax Politics”* є ілюстрація на рис. 8. Кухарі, репрезентовані на ньому, уособлюють три політичні партії Великобританії: лейбористську, консервативну та ліберальну. Це дають змогу зрозуміти графічні маркери на кухарських шапках, які є давно утвердженою партійною символікою. Червона троянда символізує лейбористську партію; золотий птах, що є уособленням свободи, символізує ліберальну; палаючий триколірний (відтінки британського стягу)

Рис. 8 [6, с. 45]

Рис. 9 [2, с. 29]

смолоскип був логотипом партії до 2006 р. Отже, саме завдяки схарактеризованим графічним засобам, які ні на рисунку, ні в тексті не мають жодного вербального еквівалента, розуміємо причини їх використання та смисл, який у них закладено. Іронічне змалювання переговорів панівних партій щодо оподаткування, представлене на зображенні, свідчить про складність цього процесу та ухвалення кінцевих рішень.

Підказками до того, яка проблема на часі, є кілька вербальних одиниць, розміщених на кухонних посудинах та на одній із сторінок у книзі рецептів: *inheritance tax, pension, green taxes, 40% off GDP recipes*. Сукупність вербальних та невербальних ресурсів дає змогу виявити проблему без ознайомлення з вербальним складником і зрозуміти, про що йдеться. Щодо останнього зазначеного компонента, то він наявний у цьому мультимодальному тексті, як у всіх попередніх, і уможливує деталізоване розуміння запропонованого матеріалу.

У масмедійному тексті “*Big Ben or Big Brother*” вміщено ілюстрацію Біг-Бену, з якого споглядає людське око (рис. 9). Порушена у статті проблема стосується камер спостереження, які, за словами автора, розміщені в багатьох місцях. Це створює незручності для мешканців, оскільки вони майже зовсім не мають можливостей залишитися непоміченими. У цифрову епоху виникла проблема власного простору, у якому люди можуть перебувати без думки, що за ними спостерігають.

Однак у статті йдеться про те, що за британцями й усіма, хто перебуває на території королівства, ведеться цілодобове стеження. Біг-Бен із вмонтованим людським оком, яке є прототипом відеокамер, свідчить, що залишитися непоміченим на території Великобританії неможливо. Фактично все, що хтось планує зробити, буде зафіксовано. Око є засобом застереження, що діяти треба

відповідно до закону, а Біг-Бен як символ країни уособлює її велич і міць та свідчить про те, що в цій країні має бути все під контролем, вони мають бути в курсі подій, що відбуваються навколо, та давати свою оцінку поточним ситуаціям.

Висновки і пропозиції. Закономірно, що не всі погляди панівної верхівки, зокрема й політичних діячів, однаковою мірою задовольняють представників різних етносів. Тому останні вдаються до комічного змалювання ключових образів осіб, які на найвищих рівнях ухвалюють рішення, що визначають долю країн, які вони представляють. Оскільки не всі поділяють їхнє бачення, то окремі моменти в сучасних англомовних масмедійних текстах зазнають критики та висміювання.

Корпус ілюстративного матеріалу свідчить, що значний сегмент у ньому відведено невербальним складникам, які репрезентують англомовні спільноти, зокрема американську та британську. Проаналізовані невербальні складники дають підстави стверджувати, що на більшість зображень у тексті нема покликань, їхню суть подекуди складно зрозуміти. У такому разі невербальний складник залежить від вербального. Проте зафіксовані і протилежні комбінації, у трактуванні значення яких нема потреби керуватися вербалізованою частиною. Невербальні компоненти акумулюють важливу інформацію та віддзеркалюють функціонування соціуму на певних етапах. Їхнє покликання полягає в унаочненні окремих фрагментів і змалюванні ставлення соціуму до процесів, які відбуваються у країні.

Перспективними вважаємо розвідки, спрямовані на дослідження в рамках мультимодальної стилістики соціокультурних невербальних засобів, які візуально репрезентують розвиток етносу, його цінності та реалії, відображають ставлення до різних ситуацій індивідів, які населяють досліджувані ареали.

Список літератури:

1. Макарук Л. Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Луцьк ; Запоріжжя, 2019. 635 с.
2. The Newswweek. 2000. № 6. February, 28. P. 29 (885).
3. The Economist. 2004. № 8405. Vol. 373. December, 11–17. 94 p. (984).
4. The Economist. 2006. № 8464. Vol. 378. November, 11. 95 p. (996).
5. The Economist. 2006. № 8500. Vol. 381. October, 21. 87 p. (1001).
6. The Economist. 2006. № 8507. Vol. 382. October, 28. 86 p. (1004).
7. The Economist. 2007. № 8525. Vol. 383. April, 21–27. 102 p. (1008).
8. The Economist. 2016. № 9011, Vol. 421. October, 15–21. 94 p. (1023).
9. The Economist. 2018. № 9115. Vol. 429. April, 5–7. 87 p. (1024).
10. British and American flags vector image. URL: <https://www.vectorstock.com/royalty-free-vector/british-and-american-flags-vector-1047954> (дата звернення: 17.09.2017).

Makaruk L. L. IDENTIFYING BRITISH SOCIOCULTURAL VALUES THROUGH THE PRISM OF MULTIMODAL PATTERNS UTILIZED IN THE ENGLISH-LANGUAGE MASS MEDIA

This article is devoted to the study of the sociocultural values of British people as manifested in the mass media. It is demonstrated that in the English-language mass media communicative space, non-verbal means are a significant source of sociocultural information with respect to the British population. Behind each picture that is utilized there is a certain background as a result of which they entered the mass media environment. In many cases, these images are not referred to directly in the articles which they accompany. One segment of these items exists in the mass media space in the form of caricatures, cartoons, and sketches. In a small percentage of cases, information presented in a multimodal way serves to provide information that supplements the content presented in the text of the article. Among the non-verbal components that reflect British values, realities, and stereotypes, some appear in the media so frequently that they do not need any explanation, and the articles in which they appear do not provide any explanations, because they have already been familiar for a long time.

Our research has made it possible to determine that graphic units are not only a means of transmitting information within one specific context, but that they can also be described as important “accumulative signs” that gradually contribute additional information about the specific culture in a manner that is lasting. Humorous or satirical depictions of events and situations by means of prototypes make it possible to form “composite portraits” of the British, including their way of life and their attitude to their political leaders. In the mass media communicative space, a significant number of texts have been identified in which well-known politicians are presented in a humorous manner. All of the texts containing sociocultural markers which we found include both verbal and nonverbal components. Cases have been identified where comprehension of the content of the text is impossible without a knowledge of the verbal part, as the non-verbal components can be interpreted in many different ways. The verbal component to some extent diminishes the possibility of arbitrary interpretations and thus makes it possible to convey an accurate understanding of the meaning.

Key words: values, flag, image, functions, stylistic devices.

УДК 811.111'276'42: 796.412
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/29>

Медведська І. М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Венсвцева Є. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАТИВНО-НАВЧАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСУ ФІТНЕС-ЗАНЯТЬ

Посилення глобалізаційних процесів неминує приводить до зміни ціннісних орієнтирів, виникнення нових соціальних інститутів і, як наслідок, до появи нових інституційних дискурсів. Так, панівними цінностями XX та XXI століть є міцне здоров'я та гарний зовнішній вигляд, що втілюються в понятті "healthism", який визначають як «соціокультурний феномен» і пов'язують із «високим рівнем медичної (фізіологічної та нутриційної) обізнаності». Пропаганда здорового способу життя і красивого тіла, як і популяризація фітнес-клубів, спричинили появу такого типу дискурсу, як фітнес-дискурс, під яким ми розуміємо різновид спортивного дискурсу, що постає як особливе самостійне когнітивно-комунікативне утворення, відносно м'який та гнучкий тип інституційного спілкування, якому водночас властиві ознаки особистісно орієнтованого спілкування.

Як відомо, будь-який дискурс має свої комунікативні завдання та цілі, базові потреби і цінності, а отже, базується на стандартному, ритуалізованому наборі стратегічно спрямованих висловлювань. Дискурс фітнес-занять не є винятком.

Статтю присвячено вивченню мовних засобів реалізації інформативно-навчальної стратегії англomовного дискурсу фітнес-занять. На основі дослідження контекстуальної семантики набору типових лексичних одиниць, характерних для тієї чи тієї комунікативної тактики в межах дискурсу фітнес-занять, з використанням системно-функціонального, стилістичного методів та семантико-синтаксичного аналізу встановлено текстові імплікації та стійкі конотації конкретних вербальних одиниць, що мають потенціал впливу на адресата дискурсу фітнес-занять. У результаті дослідження відеофрагментів занять фітнесом виокремлено такі комунікативні тактики інформативно-навчальної стратегії англomовного фітнес-дискурсу: тактику пояснення, переконання, аргументування, рекомендації, коментування, застереження / запобігання, повчання, головною комунікативною інтенцією яких є поповнення знання й уявлень клієнтів щодо правильності виконання фізичних вправ, запобігання травмам.

Ключові слова: інституційний дискурс, фітнес-дискурс, комунікативна інтенція, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовленнєвий акт.

Постановка проблеми. Зважаючи на той факт, що соціальне життя становить сітку взаємопов'язаних соціальних практик різного плану, під якими розуміють відносно усталені форми суспільної діяльності [12, с. 1], англomовний фітнес-дискурс (далі – АФД) є самостійним різновидом соціальної практики, що відображає деякі мисленнєво-мовленнєві особливості мовців та реалізує комунікативні наміри індивідів, спрямовані на задоволення різнопланових нижчих та вищих потреб [8, с. 52]. Інакше кажучи, фізіологічний бік людської природи, її біологічні потреби (тілесні чи духовні) мотивують індивіда до необхідності їх реалізації. Форми, у яких об'єктивуються потреби, можуть бути різними.

Однією з таких форм є комунікація, у процесі якої виникає новий інститут (фітнес-клуб) і, як наслідок, різновид дискурсу – фітнес-дискурс [1; 3; 5; 6; 7; 9; 10]. Результатом соціальних практик індивіда є новоутворені тексти – усні чи письмові, які є елементами соціальних подій [12, с. 21–25; 13, с. 12; 14, с. 32]. В основі таких текстів лежать комунікативні інтенції учасників дискурсу, що реалізуються низкою мовленнєвих стратегій і тактик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативна інтенція, що реалізується під час занять фітнесом, спрямована на досягнення позитивних змін у фізичній формі клієнта та стані його здоров'я; на підвищення його самооцінки, розвиток упевненості в собі, у своєму зовнішньому

вигляді; на покращення настрою, на фізичну та духовну рекреацію після напруженого робочого дня, на закріплення мотивації у подальшій необхідності заняття фітнесом шляхом інформування та навчання.

Будь-який інституційний дискурс передбачає використання стандартного, ритуалізованого набору стратегічно спрямованих висловлювань, що базуються на основних комунікативних завданнях та цілях, базових потребах і цінностях того чи іншого інституту. ДФЗ не є винятком. Згідно з методикою нашого дослідження [2], в основу якої для виокремлення стратегій ДФЗ покладаємо теорію мовленнєвих актів та теорію мовленнєвих жанрів [11, с. 108, 150; 15, с. 12–16], ми виокремили такі стратегії ДФЗ: інформативно-навчальну, фатичну, директивну, мотиваційно-заохочувальну, організаційну, оцінну, контролюючу та сугестивну.

Постановка завдання. Інформативно-навчальна стратегія та виокремлені в її межах тактики виступають своєрідною сполученою ланкою в ланцюгу інших стратегій та тактик дискурсу фітнес-занять, оскільки озброїти клієнта знаннями та навичками, необхідними для правильного виконання фізичних вправ, запобігти травмам є запорукою досягнення позитивного результату фізичних тренувань. Тому *завдання* нашого дослідження – вивчити мовні засоби реалізації інформативно-навчальної стратегії в рамках англійського дискурсу фітнес-занять. Відомо, що мовленнєві стратегії об'єктивуються за допомогою комунікативних тактик, тому мовні засоби реалізації мотиваційно-заохочувальної стратегії будемо досліджувати в рамках комунікативних тактик. Серед таких виокремлюємо: тактику пояснення, переконання, аргументування, рекомендації, коментування, застереження / запобігання, повчання.

Виклад основного матеріалу. Інформативно-навчальна стратегія ДФЗ орієнтована на передачу інформації, розширення світогляду, поповнення фонду знань клієнтів фітнес-клубів під час занять фітнесом, охоплює низку комунікативних тактик, які представлені різноманітними вербальними та невербальними засобами, що забезпечують ефективність мовленнєвої діяльності фітнес-інструктора, роблять його дискурс гнучким та різнобічним. Оскільки ми розглядаємо АФД як *цілеспрямовану мисленнєво-мовленнєву діяльність*, яка протікає у специфічному соціокультурному контексті, який визначає добір мовних засобів, то аналіз стратегій ДФЗ будемо здійснювати за

схемою: комунікативна спрямованість стратегії – вербальні / невербальні засоби її втілення – корекція / перетворення ментальних структур.

Так, ефективність **тактики пояснення** досягається вживанням дієслів, які безпосередньо звертають увагу клієнтів фітнес-клубу на сприйняття нової інформації, а саме: *to teach, to explain, to show*. На когнітивному рівні використання тактики пояснення передбачає поповнення ментальних структур новою інформацією, тобто інструктор вчить, пояснює, коментує, демонструє клієнтам щось нове (наприклад, вправу, її ефект), розширює таким чином рамки вже сформованих у клієнта знань, переконань, світоглядних позицій. Розглянемо приклади:

(1) *So I'm going to teach you something different. Ready? Take side, side, touch. Right here. Side, turn, hold a touch. Side, turn, hold a touch. Use the arms now. Use the arms: pull, push* [17].

(2) *I want to show you an easy exercise that you can do on the road, right in your hotel room* [16].

(3) *Okay, now we're gonna learn how to move sideways, ready? Let's go!* [17].

Тактика пояснення в дискурсі фітнес-інструктора також широко представлена сполучниками сурядності (*because, that is why*), що позначають причинно-наслідковий зв'язок між станами та процесами; вставними конструкціями та мовними зворотами, на зразок: *the thing is, it's called*; підрядними-означальними (*which means*), підрядними-підметовими *what it does is* тощо. Водночас вербальна діяльність інструктора підкріплюється невербальною, тобто вказуванням на задіяні частини тіла, демонстрацією ефекту вправи, наприклад, шляхом вдихання та видихання або поплескування по грудній клітині, що надає дискурсу інструктора більшої переконливості. Відзначимо, що в межах тактики пояснення переважає координативний тип взаємодії вербального та невербального компонентів, тобто такий тип взаємодії, коли і вербальна, і невербальна складові частини містять ідентичну базову інформацію, яка є семантично односпрямованою й інформативно однозначною:

(4) *It's called peripheral heart action, what means we're sending blood to the upper (upward hand movement) and lower body: this (the instructor's inhaling and exhaling) "hello" (breathing in and tapping herself on the chest), do you feel that? Okay. That's what it does – it makes the heart rate up* [18].

(5) *This is a great squad and you know why? Because it really works your hips, your thighs and your buttocks (points to thighs and buttocks)* [16].

Тактика переконання підкріплена прислівником *really* в поєднанні з допоміжним дієсловом *do*, що виконує функцію емпатичного підсилення, прикметником у найвищому ступені порівняння (*the best way to*), фразами на зразок *it's the only way to*, жестами (підняття вказівного пальця правої руки, стверджувальні кивки головою – ідентифікаційний тип взаємодії ВК та НВК), які не лише надають висловлюванню вагомості та переконливості, але й несуть певне емоційне забарвлення, тобто передають особисте ставлення інструктора до змісту повідомлення. Інакше кажучи, зміст вербального повідомлення розкривається та доповнюється за допомогою невербального. На ментальному рівні мовленнєві засоби тактики переконання змінюють ставлення адресата до фізичної активності чи якоїсь вправи:

(6) *Do really use your strap to help you bring that leg closer to your body* [18].

(7) *One of the best ways to really beat the cellulite is to exercise on a regular basis and doing toning exercises like these is the best way to really fight it. It's the only way to burn fat (assuring tone, hand gesture)* [16].

Тактика аргументування, на відміну від переконувальної, підкріплює повідомлення інструктора більшою достовірністю. До мовних засобів такого роду належать наукові терміни (*anaerobic training, metabolism*), посилання на дослідження (*with the latest research*), наукові відкриття (*after the age of 30 we start to lose the muscle mass*), статистику тощо. Серед невербальних засобів, що реалізуються в межах тактики аргументування, переважають кінесичні – запевнювальні кивки головою, стискання великого та вказівного пальців, підняття вказівного пальця, а також просодичні – інтонаційне виділення важливої інформації, наголошення, паузи тощо. Використання тактики аргументування передбачає не лише розширення ментальної сфери клієнта, але й зміцнення вже наявного фонду знань:

(8) *Name any (stress) body part and exercise will make it (presses the thumb and the index finger together), will improve the area of your body (shakes her head), whether it's external or internal. So you think about it and after the age of 30 we start to lose the muscle mass, without loss our metabolism slows down. What happens after that is you put on weight. And what happens after that is you start to have back pain knee pain, aches and pains throughout your whole body (counts on her fingers). Every single study that is coming out says that if you want to prevent back pain, if you want to have more energy, if you want to*

keep your smart (points with both index fingers to her temples), if you want to keep your mental alertness, if you want to keep your functionality – that's the key that we're talking about [18].

Тактика рекомендації реалізується в дискурсі фітнес-занять за допомогою підрядних-умовних речень *if ... (then)*, виразів на зразок: *one thing to keep in mind is, make sure that, the more <...> the better*; ненав'язливих пропозицій та натяків, що передаються через модальні дієслова *may* та *can*. Результатом використання тактики рекомендації є розширення уявлень та знань клієнтів про інші шляхи та ймовірні варіанти виконання фізичної вправи для підсилення її ефекту. Так, подані нижче приклади ілюструють рекомендацію інструктора використовувати рушник для ефективнішої розтяжки м'язів під час виконання звичної вправи або підкладання подушки під ноги на випадок, якщо клієнт відчуває дискомфорт від тієї чи іншої вправи. Водночас інструктор демонструє цю процедуру, щоби забезпечити точніше декодування змісту вербального повідомлення клієнтом (координативний тип взаємодії ВК і НВК):

(9) *I want to start with quad stretches. Maybe you can get your foot pulled like that, if you can't – use the towel. That's what it's there for. Wrap it around your ankle, and pull your heel into your buttocks (demonstrates the technique with the towel). The further you can pull your heel to your buttock, the more intense the stretch. Feel the stretch in the front of the back thigh and make sure that back leg is parallel with the standing leg* [18].

(10) *Now if you'd like to do more comfortable, you're welcome to put the pillow between your legs or underneath your feet – whatever you can do now (demonstrates the technique by putting with the pillow)* [18].

У межах **тактики коментування** інструктор просто вдається до опису певних фізіологічних станів чи процесів. Примітним у даному разі є вживання прислівника часу *now*, який підкреслює момент виконання вправи, усі стани і процеси, характерні для цієї вправи, а також прислівника місця *right here / there, this is where*, щоби акцентувати на тій частині тіла, яка перебуває у фокусі тренувань. Підсилюючий ефект вербального впливу тактики коментування мають невербальні компоненти, а саме використання жестів – вказування на ту чи іншу частину тіла, а також тактильний контакт із клієнтом. Зазвичай для цієї тактики характерний координативний тип взаємодії ВК та НВК, тобто коли ВК і НВК містять ідентичну базову інформацію. На ментальному рівні перетворення,

що мають місце внаслідок використання тактики коментування, передбачають корекцію знань та уявленнь клієнтів про вірогідне й очевидне, правильний та хибний перебіг процесу тренувань:

(11) *Working the hip right here. This is where we're targeting, right there (points to the target zone)* [16].

(12) *Let's come to a pelvic tilt. And <...> down and up, down and up. The thing about pelvic tilt is that babies sometimes land on the spine (sliding hand gesture along the belly and the spine) in a kind of an uncomfortable position, so this rocks the baby around, gets "her" in the right place again. I say "her", because I know I'll have a little baby girl (everyone's smiling)* [19].

(13) *You're really getting the obliques now. You are really getting the totality of the core* [18].

До мовних засобів **тактики застереження / запобігання**, що часто об'єктивується в межах дискурсу фітнес-занять, відносимо нагадувально-застережні слова *remember, don't (forget)* та модальне дієслово *might*, що вживається в заперечних реченнях та виражає припущення про те, що відповідна вправа може бути недоцільною натеper через те, що клієнт поки що фізично не готовий до її виконання, тому, щоби уникнути ушкоджень та травм, краще не вдаватися до цієї вправи або виконувати її без перевантажень. За допомогою тактики застереження інструктор може здійснювати акт референції на вже відомі клієнту факти, активує наявні знання. Характерними для тактики застереження є як просодичні, так і кінесичні НВК: паузи, наголоси, виділення голосом та інтонацією необхідної частини вербального повідомлення, вказування жестом на ту чи іншу частину тіла. Розглянемо приклади:

(14) *Now remember (pause), any time (stress) you want to skip one of these sets of push-ups – feel free to just skip it. It might be not the right day for you. It might be not the time you feel strong enough (negative hand gesture)* [18].

(15) *One thing to keep in mind is when your foot is too far forward we are putting too much stress on*

your flexors (points to the flexors). When it's too far then we are putting stress your knee. So it's up to you to figure out where the 90 degrees angle is for you (makes a commenting gesture) [17].

(16) *Don't point that foot or flax it (warning intonation), just leave it neutral. Back should be flat, abdominals pulled in. If you feel any discomfort in the bent knee, lessen the bend into more comfortable. Some of you may feel the stretch in the hip of the bent leg (demonstrates the technique)* [17].

Тактика повчання також виконує функцію інформування клієнтів фітнес-клубів щодо важливості та необхідності активного способу життя та реалізується через модальне дієслово *should*, яке виражає особисту пораду або повчання, і модальний вираз *have got to*, що передає думку зобов'язання. Падіння тону вимови інструктора або наголос на модальних *should* та *have got to* під час проголошення повчальних висловлювань, стверджувальні кивки головою надають переконливості та категоричності інформації:

(17) *Of 16 awake hours half an hour should be spent on getting in shape. You should always be organized (confident tone, "should" is stressed)* [16].

(18) *God gave us one body (the word-combination "one body" is stressed, nods her head) – you've got to keep it healthy (stresses and nods her head)* [17].

Ментальні перетворення, що мають місце внаслідок використання тактики повчання, передбачають зміну орієнтирів, світоглядних позицій клієнта щодо фізичної активності.

Висновки і пропозиції. Отже, як виявив аналіз відеофрагментів фітнес-занять, інформативно-навчальна стратегія представлена цілим спектром комунікативних тактик, вербальні та невербальні засоби яких спрямовані на те, щоби поповнити фонд знань клієнтів або корегувати вже наявні знання й уявлення щодо техніки правильного виконання фізичних вправ, імовірності їх варіації, кінцевим результатом чого є покращення форм тіла та стану здоров'я клієнта.

Список літератури:

1. Білоус І. М. Визначення дискурсу фітнес-класу як одного із видів спортивного дискурсу. *Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 7–8 квітня 2011 р. Тернопіль, 2011. С.17–19.
2. Білоус І. М. Методика дослідження англійськомовного фітнес-дискурсу. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації* : збірник наукових праць / за заг. ред. В. В. Жуковської, О. А. Черниш ; Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2014. С. 14–20.
3. Дубчак І. Є. Спортивний дискурс в російському масмедійному комунікативному просторі : автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.02. Київ, 2009. 21 с.
4. Зильберт А. Б. Спортивный дискурс: базовые понятия и категории: исследовательские задачи. *Язык. Сознание. Коммуникация* : сборник статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва, 2001. Вып. 17. С. 103–112.

5. Казеннова О. А. Функционирование фразеологизмов в устном дискурсе (на материале спортивных репортажей) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2009. 24 с.
6. Кудрин С. А. Базовые метафоры спортивного дискурса как текстопорождающие модели : автореф. дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19. Москва, 2011. 22 с.
7. Мальшева Е. Г. Русский спортивный дискурс: теория и методология лингвокогнитивного исследования : автореф. дис. ... док. фил. наук: 10.02.01. Омск, 2011. 47 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. Пер. А. М. Татлыбаевой. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 352 с.
9. Панкратова О. А. Лингвосомиотические характеристики спортивного дискурса : дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19. Волгоград, 2005. 228 с.
10. Снятков К. В. Коммуникативно-прагматические характеристики телевизионного спортивного дискурса : дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01. Череповец, 2009. 245 с.
11. Austin J. L. How to do things with words. Oxford : Clarendon Press, 1962. 174 p.
12. Fairclough N. The Dialectics of Discourse. URL: <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/2001a.doc> (дата звернення: 15.06.2012).
13. Kress G. Linguistic Process in Sociocultural Practice. Oxford : OUP, 1985. 101 p.
14. Sacks H. An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology. *Studies in social interaction*. New York : Free Press, 1972. 31–74.
15. Searle J. R. Expression and meaning. London : Cambridge University Press, 1979. 187 p.
16. Denise Austin Lite Workout. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=e0wW-Us2B1Y> (дата звернення: 24.03.2014).
17. Denise Austin Lose Those Last 10 Pounds. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=U0izWMGEiXU>.
18. Jillian Michaels: Banish Fat Boost Metabolism Complete Workout. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=FTT4W8ygJ7w>.
19. Kathy Smith Pregnancy Workout. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=Xa7ul6CI-Bs>.

Medvedska I. M., Vieniwtseva Ye. V. THE MEANS OF REALIZATION OF THE INFORMATIVE-TEACHING STRATEGY OF ENGLISH FITNESS DISCOURSE

The intensification of globalization inevitably leads to the change of people's values, the emerging of new social institutions, and, as a consequence, new institutional discourses. Thus, the dominating values of the XXth and XXIst centuries are strong health and good looks, which are embodied in the notion "healthism" – the high level of medical (physiological and nutritional) awareness. The popularization of healthy lifestyle and a beautiful body, as well as the promotion of fitness clubs resulted in the appearance of such type of a discourse as fitness discourse, which we define as a variety of sports discourse that comes as a unique independent cognitive-communicative phenomenon, a relatively soft and flexible type of institutional communication which at the same time possesses the features of individual-oriented communication.

It is a generally acknowledged fact that any discourse has its communicative tasks and aims, realizes basic needs and values of its participants, hence, it is based on a standard set of strategically oriented utterances. Discourse of fitness classes is not an exception.

The article deals with the language means which realize the informative-teaching strategy within the framework of English fitness discourse. Basing on the research of the contextual semantics of the typical language units set, characteristic of a specific communicative tactics of English fitness discourse, as well as using the systemic-functional and stylistic methods along with semantic-syntactical analysis we identified the textual implications and connotations of concrete verbal units, that possess the potential to influence the addressee of English fitness discourse. The research resulted in singling out the following communicative tactics of informative-teaching strategy: the tactics of explanation, argument, recommendation, comment, warning, moralizing, which realize the main communicative intention that is to expand the clients' knowledge and awareness as for the correctness of working out during fitness lessons as well as to prevent traumas.

Key words: *institutional discourse, fitness discourse, communicative intention, communicative strategy, communicative tactics, speech act.*

Сеньків О. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Тимчук О. Т.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ВНУТРІШНІЙ МОВНИЙ ПОРТРЕТ ДІВЧИНИ-ПІДЛІТКА У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТВОРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ШЕННОН ГЕЙЛ «АКАДЕМІЯ ПРИНЦЕС»)

Статтю присвячено особливостям мовного портретування дівчини-підлітка у творі Шеннон Гейл «Академія принцес». Підтверджено, що внутрішній мовний портрет головної героїні Мірі є динамічним, тобто змінюється протягом твору. На початку твору авторка передає в основному її негативні емоції, зокрема страх, але з розвитком подій вони змінюються на позитивні. Для вербалізації негативних емоцій письменниця більше використовує образність (тропи), ніж для позитивних. З'ясовано продуктивні лексико-семантичні та синтаксичні засоби опису внутрішнього мовного портрету дівчини в цьому творі. Серед найпродуктивніших лексико-семантичних засобів, використаних письменницею для внутрішнього мовного портретування дівчини, варто виокремити засоби непрямой стилістичної номінації, зокрема образні порівняння (23%), та засоби прямої стилістичної номінації емоційного стану, зокрема слова-номінативи, що називають емоції (27%). Синтаксичні експресивні засоби, на відміну від лексико-семантичних, прямо не характеризують емоції героїні твору, а посилюють емотивну забарвленість висловлювань Мірі. Для внутрішнього мовного портретування головної героїні твору авторка практично не застосовує слова-афективи, зокрема вигуки, та відсутні лайливі слова для її мовленнєвого портретування. Встановлено, що авторка в основному застосовує екстервентну форму психологічного зображення головної героїні, що передбачає наявність психологізованого пейзажу та інтер'єру. Виявлено, що внутрішній мовний портрет героїні Мірі є гендерно-нейтральним, а набуває гендерної маркованості лише у сполученні з її гендерним мовним портретом та частково фізичним.

Ключові слова: Шеннон Гейл, підліткове фентезі, дівчина, мовний портрет, підліток.

Постановка проблеми. Як літературний жанр фентезі активно розвивається і налічує близько 58 піджанрів за тематичною спрямованістю [11]. Незмінною залишається його спрямованість на читацьку аудиторію, відповідно виділяють: дитяче, підліткове та доросле фентезі. Водночас протягом останніх десятиліть питання гендеру, зокрема гендерної рівності, є одним із ключових у сучасному суспільстві, його висвітлення є одним із ключових, у тому числі й у лінгвістичних дослідженнях. Відповідно твори жанру фентезі можна класифікувати і за гендерною приналежністю головного героя (героїні), не стало винятком і підліткове фентезі, серед якого виокремлюють твори з протагоністами хлопцями та дівчатами.

Протягом останніх років у англійськомовному підлітковому фентезі простежується тенденція, коли письменники цього жанру обирають дівчат головними героїнями своїх творів. Ймовірно, це можна пояснити бажанням деяких авторів жанру

фентезі створити антипод до популярного образу Гаррі Поттера.

Якщо поглянути на статеву приналежність авторів підліткового фентезі, написаного англійською мовою, з головною героїнею – дівчиною, то більшість із них є жінками [10, 20]. Однак і чоловіки-письменники жанру підліткового фентезі обирали дівчат головними героїнями своїх творів. Це можна простежити у трилогії Ф. Пулмана «Темні матерії», де головною героїнею є Ліра Белаква, Пенні Сінклер у романі «Заклинаюче скло» Б. Найта тощо.

Шеннон Гейл – сучасна американська письменниця жанру підліткового фентезі. До її творчого доробку входять понад 30 романів для дітей та молоді [13]. Однак насамперед вона відома творами «Академія принцес» та «Дівчина-гуска». Проте, незважаючи на літературну популярність, її творчість є малодослідженою в лінгвістичному плані.

Актуальність цієї розвідки зумовлена спрямованістю сучасної мовознавчої науки на розроблення питань лінгвоперсонології, зокрема вивчення мовної особистості. Її новизна визначається вибором у якості фактичного матеріалу дослідження роману Ш. Гейл «Академія принцес» [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток лінгвоперсонології, що передбачає вивчення мовної особистості, є одним із актуальних напрямів сучасної мовознавчої науки. Проблема мовного портретування тісно пов'язана з поняттям мовної особистості. У вимірі художнього твору мовний портрет героя є відображенням певної зображуваної автором мовної особистості та його власної мовної особистості. Вагомий внесок у розроблення теорії лінгвоперсонології здійснив А. Загнітко [4]. Мовний портрет став об'єктом досліджень мовознавців у межах різних дискурсів, що відкрило можливості його вивчення у всьому розмаїтті його проявів. Питання мовного портретування у різних дискурсах у своїх працях висвітлювали: Н. Деренчук [2], К. Писаренко [6], О. Семенов [7], З. Шевчук [9] та ін. Слід зазначити, що в зарубіжних дослідженнях, написаних англійською мовою, на позначення цього поняття використовуються терміни 'idiolect' та 'personality in speech' [12, 15, 16, 19, 21].

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати внутрішній мовний портрет дівчини-підлітка у творі Шеннон Гейл.

Відповідно до поставленої мети виділяються **завдання:**

– уточнити дефініцію внутрішнього мовного портрета;

– охарактеризувати продуктивні засоби прямої та непрямої стилістичної номінації емоційного стану (лексичні, синтаксичні та графічні), використані для відображення мовного портрета дівчини-підлітка у творі Шеннон Гейл «Академія принцес»;

– встановити ступінь гендерної маркованості внутрішнього мовного портрету головної героїні у зазначеному творі.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом дослідження став текст твору Ш. Гейл «Академія принцес». **Об'єктом** аналізу стали 325 лексико-семантичних та синтаксичних одиниць, використаних автором для мовного портретування дівчини-підлітка у жанрі підліткового фентезі, виокремлені з тексту зазначеного твору методом суцільної вибірки. Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та фактичним матеріалом. У цій статті використано загальнонаукові методи.

Методи індукції та дедукції використано для аналізу теоретичної бази дослідження, а також методи аналізу та синтезу для виокремлення поняттєвих категорій та узагальнення основних положень. Серед власне лінгвістичних застосовано: метод лексико-семантичного аналізу, метод компонентного аналізу. Інтерпретаційно-описовий метод вибрано для інтерпретації фактичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Розкриття індивідуальності героя у художньому творі реалізується за допомогою мовного портретування. Мовний портрет персонажа дає змогу читачеві поглянути не тільки на художнє втілення його внутрішнього світу, а й на безпосереднє відображення інтелектуального і емоційного світу самого письменника. Є. Кусько визначає його як «індивідуальний та водночас типологічний спосіб передачі мовлення персонажа, зображення у ній характеру героя у неперервному розвитку, його світобачення, ідеологічних позицій, політичного рівня» [1, с. 287]. Мовне портретування передбачає певну єдність художніх засобів у взаємозв'язку з різними рівнями мови: фонетичним, лексичним, морфемним, синтаксичним, стилістичним тощо.

Типологія мовних портретів є розлогою «з урахуванням різнорівневих відносин людини із суспільством» [6, с. 150]. Дослідники виділяють: гендерний, соціальний, психологічний (характероцентричний) та фізичний мовний портрет. У тексті художнього твору вони становлять єдність авторської репрезентації персонажа.

Обрання хлопця чи дівчини головними героями фентезійного твору накладає певні зобов'язання щодо мовного портретування. Очевидно, що гендерні портрети хлопця і дівчини будуть відрізнятися. У підлітковому фентезі соціальний портрет дівчини зазвичай зводиться до ролі принцеси певного вигаданого королівства, що знаходить своє мовне відображення. Фізичний мовний портрет може відрізнятися, зокрема під час використання вестильної лексики. У підлітковому фентезі фізичний мовний портрет доповнює внутрішній мовний портрет героя, рідко коли контрастує з ним.

Ключовим для розуміння персонажу твору є зображення його внутрішнього стану, емоційних переживань, тобто його внутрішнього мовного портрету, і є важливою складовою частиною авторської концепції героя.

Так, у «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» під редакцією С. Єрмоленко виділяється поняття внутрішнього та зовнішнього мовних портретів [3, с. 94]. Перший передає психологічний стан персонажа, а другий передбачає

опис зовнішності героя. Інші науковці виділяють: гендерні, психологічні, соціальні та фізіологічні мовні портрети [6, с. 152–154]. Синонімічним до внутрішнього мовного портрету є психологічний мовний портрет. Внутрішній мовний портрет героя художнього твору розуміється нами як відображення його характеру, моральних якостей та особливостей поведінки за допомогою засобів мови. Ми послуговуємося терміном «внутрішній мовний портрет», бо вважаємо, що ця назва краще передає суть цього поняття, оскільки психологічний портрет передає риси характеру, а не внутрішній (емоційний) стан героя. Внутрішній мовний портрет є одним із засобів втілення внутрішнього стану персонажа в художньому творі.

Однією з особливостей творів жанру підліткового фентезі є психологізація, тобто зосередження на внутрішніх переживаннях підлітка. Для головних героїв часто притаманне почуття самотності та прагнення вирватись із оточуючої реальності. Цей емоційний стан притаманний для підліткового віку, що частково й зумовило популярність цього жанру.

Головними дійовими особами фентезійних творів Шеннон Гейл є дівчата-підлітки. Традиційно для цього жанру головні героїні живуть звичайним життям, аж поки їм не доводиться виконувати певну місію. Місія стає для них фізичним та емоційним викликом і після її виконання змушує побачити світ у іншому світлі [17, с. 3; 18, с. 7].

Слід зазначити, що ми не аналізуємо мовні портрети усіх героїнь підліткового віку цього твору, оскільки вважаємо, що образ головної героїні Мірі є збірним.

Головна героїня твору – 14-літня дівчина на ім'я Мірі. Вона проживає у селі на горі Ескель, що входить до території Денленду. Оскільки батько не дозволяє їй працювати з рештою мешканців села в кар'єрі, то вона відчуває себе ізгоем у громаді. Проте згодом Мірі стає однією з учениць академії, де виховують потенційну наречену для принца, і їй вдається стати однією з найкращих учениць та отримати звання «Принцеси Академії» згідно з голосуванням своїх однокурсниць. Мірі не стає принцесою, однак знання, отримані в академії, зокрема з комерції, вона впроваджує на благо життя свого селища. Її внутрішній стан проходить трансформацію від наляканої дівчини до впевненої у власних силах та знаннях, що знаходить відображення у тексті твору на лексичному, синтаксичному та стилістичних рівнях мови. Аналіз будь-якого мовного портрета, в тому числі внутрішнього, пов'язаний

із лінгвістичним аналізом тексту, не став винятком і зазначений твір Шеннон Гейл. Оскільки це внутрішній мовний портрет, то він передбачає використання емотивного компонента.

У процесі аналізу тексту твору встановлено, що продуктивними лексико-семантичними та синтаксичними засобами опису внутрішнього мовного портрету в цьому творі є:

– слова-номінативи (лексичні одиниці, що називають емоції) (27%): 'Embarrassed to have shown she wanted to go, Miri shrugged ...' [14, с. 9], '... as she had often feared, then she would never let them see she cared' [там само, с. 35]; 'Despite her uncertainty, Miri took Esa's hand' [там само], 'Miri wished that she could find the right words to express her anger, fear and longing' [там само, с. 56], 'The idea of marrying a lowlander still confused and frightened her' [там само, с. 88], '... Miri was surprised when she noticed it was light enough to see the stones littering the ground outside, rough with bites of morning frost' [там само, с. 158]; 'She stood to go to him, then hesitated' [там само, с. 128], '... she felt so happy and proud to be a part of people who knew craft no one else did' [там само, с. 165];

– слова-конотативи (лексичні засоби, що виражають емоційний стан) з образними порівняннями (23%): 'She hated to respond to the lowlanders trumpet like an animal to a whistle, but curiosity came to her pride' [там само, с. 17], 'Miri felt herself gawk like a coarse mountain girl, but she could not help it' [там само, с. 20], 'Miri had felt as safe as a goat scampering alone around Mount Eskel since she was five' [там само, с. 35], 'She stood up, feeling as though the idea were too big too big to crouch inside her and needed room to stretch' [там само, с. 133], 'Miri's head was light, and as she walked to the front of the class she seemed to float, as though she were a puff of tree pollen blown just above the ground' [там само, с. 194];

– слова-конотативи на основі метафоричного перенесення із соматизмами (12%): 'Miri's heart feels squeezed between two stones ... Her throat burned' [14, с. 9], 'Miri felt utterly frozen in her blunder' [там само, с. 63], 'Miri's tongue felt made of clay' [там само, с. 66], '... and the one that made Miri to roll her eyes – Poise' [там само, с. 92], 'Her eyes flicked to the painting, ...' [там само], 'Miri almost told Marda then of feeling like the outcast of the quarry and the mean, tight spot of jealousy she had harbored in her heart for years' [там само, с. 181];

– слова-конотативи на основі персоніфікації (9%): 'Her thoughts and emotions played a game of tug-rope inside her' [с. 54], '... and her desires

plunged and stumbled inside her' [там само, с. 92]; 'The cold and her fright made Miri feel half-dead' [там само, 74], 'The world seemed to shudder ...' [там само, с. 80], '... Miri imagined the mountain was laughing at her' [там само, с. 90];

– соматична лексика для відображення емоційного стану (10%): 'Miri's chin began to quiver, and she covered it with her hand' [там само, с. 56], 'Miri clapped her hands together' [там само, с. 122] (у цьому прикладі сплеск руками позначає здивування), 'Miri's eyes felt watery, and she put her face against her pa's chest' [14, с. 124]; 'The pause that followed made Miri want to hop from foot to foot' [там само, с. 164];

– оноματοпея (6%): 'Miri groaned to herself' [там само, с. 89], 'Miri's thoughts began to buzz like flies over a meal' [там само, с. 111] (цей приклад вміщує порівняння), 'Her voice creaked, but her mouth was too dry to swallow' [там само, с. 135]; 'She even peeked into the now empty closet and hissed into the dark' [там само, с. 302];

– синтаксичні та графічні експресивні засоби, зокрема повтори та риторичні запитання з курсивом (13, 88%): '*Let them all believe them I don't care ... Because I don't care. I don't*' [там само, с. 12], 'Would they think she was foolish to try? Would they laugh?' [там само, с. 82], '*What would it feel like to wear such a dress?*' [там само, с. 61], '*Is it free? Is it gone?*' [там само, с. 73], '*How can I do the same things with my thoughts?*' [там само, с. 80], '*He does?* thought Miri. Her heart beat once as she thought, *He does*' [там само, с. 197]. Риторичні запитання передбачають використання інверсії і передають роздуми головної героїні, зокрема ті, що з курсивом;

– використання оцінних прикметників 'wonderful' для відображення емоційного переживання захоплення та 'stupid' (0,12%) для позначення обурення. Наприклад: 'How wonderful it would be, Miri thought, to sing in time, to call out in quarry-speech to a friend working on another ledge' [там само, с. 15], 'Miri rubbed her arms and laughed. It's wonderful ...' [там само, с. 179]; 'This is stupid', Miri said as soon as they had exited the classroom' [там само, с. 54], 'Stupid Conversation' Miri said to Britta when they returned to individual conversations' [там само, с. 95].

Слова-номінативи, що називають емоції, можна віднести до прямої стилістичної номінації емоційного стану головної героїні, а решту – до непрямої стилістичної номінації.

Для внутрішнього мовного портретування головної героїні твору авторка практично не

застосовує слова-афективи, зокрема вигуки. Наявні поодиначні випадки використання вигуку 'oh': 'Oh, I don't know' said Miri ...' [там само, с. 135] (у цьому прикладі цей вигук позначає здивування). Також відсутні лайливі слова у мовленевому портретуванні Мірі. Можливо, це спричинено бажанням письменниці підкреслити її освіченість. Малопродуктивним є і використання епітетів для її внутрішнього мовного портретування, хоча також наявні одиничні приклади. Наприклад: '... when she flashed a rare smile' [там само, с. 36], 'Miri ignored the painful chill of solitude around her' [14, с. 63], '... and smiled with wide, panicked eyes ...' [там само, с. 213], 'Miri felt a shy smile take her lips' [там само, с. 206].

Відповідно до виявлених засобів мовного портретування виявлено, що авторка в основному застосовує екстервентну форму психологічного зображення, що передбачає наявність психологізованого пейзажу та інтер'єру. Наприклад: 'When clouds kept the sun from burning the frost away, Miri could see the outside world only as a grayish blur. So much time indoors, so much time with no one to talk to, was making her feel wretched' [там само, с. 72], 'The bedchamber fire was not high enough to warm her on her pallet at the far end of the room and she shivered and wished for something to hope for' [там само, с. 69].

Для характеристики внутрішнього мовного портрету Ш. Гейл використовує лексико-семантичні та стилістичні засоби, які відображають негативні або позитивні емоції. Однак для вербалізації негативних емоцій письменниця більше використовує образність (тропи), ніж для позитивних. Так, для позначення хорошого настрою Мірі у тексті твору застосовуються такі прості дієслова, як '*smile*' та '*laugh*': 'That made Miri smile to herself while she sang' [там само, с. 85–86], 'Miri had an impulse to laugh or say something funny or mocking, but instead she said ... Then she did laugh for no reason' [там само, с. 313].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як видно з наведених прикладів, внутрішній мовний портрет героїні Мірі є гендерно-нейтральним, а набуває гендерної маркованості лише у сполученні з її гендерним мовним портретом та частково фізичним. Це зумовлено тим, що англійська мова належить до аналітичного типу.

Внутрішній мовний портрет головної героїні є динамічним, тобто змінюється протягом твору. На початку твору авторка передає в основному її негативні емоції, зокрема страх, але з розвитком подій вони змінюються на позитивні, що відповідно відображається у тексті твору на лексич-

ному, синтаксичному та стилістичних рівнях мови. Для вербалізації негативних емоцій письменниці більше використовує образність (тропи), ніж для позитивних. Серед найпродуктивніших лексико-семантичних засобів, використаних письменницею для внутрішнього мовного портретування дівчини-підлітка, варто виокремити засоби прямої стилістичної номінації, зокрема образні порівняння (23%), та засоби непрямої стилістичної номінації емоційного стану, зокрема слова-номінативи (27%). Синтаксичні експресивні засоби, на

відміну від лексико-семантичних, прямо не характеризують емоції героїні твору, а посилюють емотивну забарвленість її висловлювань.

Перспективним вбачаємо дослідження двох інших творів Шеннон Гейл із циклу «Академія принцес», а також компаративне дослідження гендерних мовних портретів персонажів у творах письменниці. Комплексного дослідження потребує вивчення мовної особистості авторки твору, що передбачає аналіз не лише її літературної спадщини.

Список літератури:

1. Гурбик Ю. Сутність та зміст поняття «Мовна характеристика», як стилістичний засіб створення образів персонажів. Сучасний рух науки, 4–5 квітня 2019, Дніпро. С. 286–290.
2. Деренчук Н. Мовний портрет сучасного українського політика: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01. Луцьк, 2018. 228 с.
3. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
4. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця: Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
5. Каневська Л.В. Психологізм романів Івана Франка середини 80–90-х років: автореф. дис. канд. філол. наук. 10.01.01. Київ, 2004. 22 с.
6. Писаренко В. Типологія мовних портретів персонажів у художніх текстах триптиху «Хресна Проща» Р. Іваничука: змістовий аспект. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 42. С. 150–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2016_42_24 (дата звернення: 16.03.2021).
7. Семенов О. Мовний портрет наукового наставника у вимірах лінгвоперсонології. *Дивослово*. 2019. № 2. С. 35–39.
8. Степанюк М.П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте): дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04. Херсон, 2016. 244 с.
9. Шевчук З. С. Схема опису мовного портрета жінки. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2014. Вип. 7. С. 210–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2014_7_47 (дата звернення: 17.03.2021).
10. Female Authors Who Rule Sci-Fi and Fantasy Right Now. URL: <https://ew.com/books/27-female-authors-sci-fi-fantasy/> (дата звернення: 16.03.2021).
11. Fantasy Subgenres Guide Fantasy Defined: Genres and Subgenres. URL: <http://bestfantasybooks.com/fantasy-genre.php> (дата звернення: 08.07.2021).
12. Golding Robert, Zacharias P. Pieri. *Idiolects In Dickens: The Major Techniques And Chronological Development* Springer, 1985. 255 p.
13. Hale Shannon. Dio. URL: <https://shannonhale.com/bio> (дата звернення: 08.07.2021).
14. Hale Shannon. *Princess Academy*. Bloomsbury, 2007. 314 p.
15. Jackson Ian. *Mathein Pathein: A Thesaurus of the Idiolect of John David Jackson (1925-2016)* Poltroon Press 2016. 71 p.
16. Johar Swati. *Emotion, Affect and Personality in Speech: The Bias of Language and Paralanguage* Springer, 2015. 52 с.
17. Matney Ashley. *Murdoch and the Machine of Fantasy, Dissatisfaction, and Desire*. URL: https://kb.osu.edu/bitstream/handle/1811/31932/Thesis-Murdoch_Machine_and_Fantasy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 16.03.2021).
18. Meuchel Aimee. *Traits and stereotypes of male protagonists in high fantasy novels as compared by gender of the author: a content analysis*, 1999. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/210609008.pdf> (дата звернення: 16.03.2021).
19. Polzehl Tim. *Personality in Speech: Assessment and Automatic Classification* Springer, 2014. 176 с.
20. Strong Female Protagonists – Juvenile and YA Fantasy. URL: https://www.goodreads.com/list/show/29845.Strong_Female_Protagonists_Juvenile_and_YA_Fantasy (дата звернення: 16.03.2021).
21. Wales Katie. *A Dictionary of Stylistics*. Routledge, 2014. 480 p.

Senkiv O. M., Tymchuk O. T. THE INTERNAL LANGUAGE PORTRAIT OF A TEENAGE GIRL IN FANTASY LITERATURE (based on Shannon Hale's novel 'Princess Academy')

The article focuses on the peculiarities of a language portrait of a teenage girl in Shannon Hale's novel 'Princess Academy'. The inner linguistic portrait of the main character is dynamic and changes throughout the work. At the beginning of the work the author conveys mainly protagonist's negative emotions, especially fear; but with the development of events they change into positive ones. Productive lexical, semantic and syntactic means of describing her inner language portrait are shown. Means of indirect stylistic nomination, including figurative comparisons (23%) and means of direct stylistic nomination, including nominative words that name emotions (27%) are among the most productive lexical and semantic means used by the writer for an internal language portrayal of the teenage girl. Syntactic expressive means, in contrast to lexical and semantic ones, do not directly characterize the character's emotions, but only make Miri's statements more emotive. For verbalizing negative emotions the writer uses stylistic devices more often than for positive ones. For the inner language portrait of the main character the author rarely uses affective words, especially interjections and swear words are not used in her speech portrait. It is highlighted that the writer mainly uses the external form of the psychological image for portraying the protagonist, that presupposes the presence of a psychologized landscape and interior. It has been proven that the inner language portrait of the protagonist is gender-neutral, and acquires gender labeling only in combination with her gender language and partly physical portrait.

Key words: Shannon Hale, young adult fantasy, girl, language portrait, teenager.

Sydorenko S. I.

National Aviation University

DIPLOMATIC LANGUAGE AS A REFLECTION OF A POLITICAL STANCE REGARDING THE CONFLICT IN EASTERN UKRAINE

The paper features the results of a content analysis of the speeches delivered at the 8726th meeting of UN Security Council on the situation in eastern Ukraine held on 18 February 2020, with the specific goal to explore the correlation between certain speech markers and the political stand of the speaker, in this particular case – each member country's stance on the agenda and the extent they choose to show their position between the two parties of the conflict, Russia and Ukraine. As a genre of diplomatic discourse, speeches delivered at the UN Security Council meetings are expected to be carefully balanced in terms of the language and restrained in terms of emotions. Thus, any cases of deliberate emotionality, explicit evaluation of other participants' actions and deviation from diplomatic impartiality and ambiguity are meant to signal the speaker's distinctive position on the agenda. The analysis resulted in singling out language markers that break with the traditional matter-of-fact tone of diplomats' speeches on such occasions, the major of them being the use of emotive vocabulary, emphatic syntax, metaphors, hyperboles, idioms, evaluative language, labeling, accusatory rhetoric, modal verbs denoting obligation and determination. The hypothesis that the more frequent is the use of these markers in a speech, the more clearly the speaker wants to show the position of his/her country regarding the parties of the Russian-Ukrainian conflict, has been fully confirmed. In our analysis, we also looked at two auxiliary markers, the number of mentions of proper names identifying the parties to the conflict and the length of speeches. The first of them showed that the participants' desire to "annoy" Russia is directly proportional to the number of Russia's mentions in their speeches. The length of speeches also in most cases turned out to be indicative of the speaker's intention to clearly show their position between the conflicting parties. Characteristically, China's representative's speech appeared to be not only devoid of any counter-matter-of-fact markers, i.e. the most generally and neutrally phrased, but also the briefest.

Key words: *diplomatic language, diplomatic speech, counter-matter-of-fact markers, emotional language, evaluative language, political stance, conflict in Eastern Ukraine.*

Statement of the problem. Encyclopedia Britannica defines diplomacy as "the established method of influencing the decisions and behaviour of foreign governments and peoples through dialogue, negotiation, and other measures short of war or violence" [13]. Being an alternative to warfare, diplomacy relies above all on language as a means of resolving conflicts and reaching agreements. In today's world, torn by numerous military conflicts and increasingly exposed to danger by the muscle-flexing of superpowers, the ability of nations to find compromise through diplomacy is the matter of nothing short of survival. In terms of linguistics, the awareness of the crucial peace-keeping role of diplomacy brings about a growing attention to the diplomatic discourse and its linguistic characteristics.

Over the recent years, the conflict in eastern Ukraine has been continuously demanding attention of the world's top diplomats. Since 2015, when the UN Security Council adopted resolution 2202 on the package of measures for the implementation

of the Minsk agreements, the situation in eastern Ukraine has been the agenda of a series of the Council meetings. Though generally criticized as ineffective, these exchanges of opinions on the highest diplomatic level nevertheless remain vital for Ukraine in its struggle against Russia's aggression. The speeches delivered by the participants of these meetings are a specific genre of diplomatic discourse whose major aim is to voice the official stance of each member state on the problem discussed. As the diplomatic discourse is known to be characterized by carefully balanced wording and well-checked, often intentionally ambiguous, mode of expression, it is of particular interest for a linguist to see how the intended message is wrapped in the language form and how the chosen form, remaining in conformity to the standards of the diplomatic language, can reveal the standing of the member country as regards the conflict.

The analysis of recent research and publications. Diplomatic discourse has been recently increasingly attracting linguists' attention, obviously due to

the role of diplomacy in the contemporary world. The researchers have above all been looking for distinctive characteristics of diplomatic discourse which make it possible, on the one hand, to discriminate it from the general political discourse, and on the other hand, to differentiate it from closely related types of discourse, such as publicistic and official. Having defined diplomatic discourse as a special type of communication, the researchers further explore its genres, structure of various types of texts, specificity of language use, i.e. its characteristic lexical, grammatical, stylistic and rhetorical features, and pragmatic aspects.

Adrian Beard underlines the essential role of the language in political communication, writing that “language is ... a means of presenting and shaping argument” [10, p. 18]. In his book “The Language of Politics” he examines how politicians describe political stances and explores some of the most common linguistic features of political speeches. His suggestion that “when analysing the language of a political text ... it is important to look at the way the language reflects the ideological position of those who created it” [ibid.] served an additional motivation for this research.

In [15] Nick Stanko argues that “the use of language in diplomacy is of major importance, since language is not a simple tool, vehicle for transmission of thoughts, or instrument of communication, but very often the very essence of the diplomatic vocation” [15, p. 39].

A historical and anthropological study of the forms of diplomatic expression was conducted by Olivier Arifon in [9]. Pedagogical issues of teaching language of diplomacy have been featured in [14].

Hafriza Burhanudeen in [11] explores the essence of diplomatic language, claiming that “diplomatic language is expected to consistently contain language that promotes mutual cooperation over conflict and divisiveness even if no specific outcome is ultimately achieved” [11, p. 50].

Morphological characteristics of the diplomatic language have been studied in [18]. M. Beliakov in [1] studied semantic and semiotic aspects of the diplomatic discourse, arguing that in this type of discourse there can be no “accidental” words, and the words are supposed to deliver to the addressee the meanings meant by the speaker [1, p. 61].

V. Skriabina in [7] researched the linguistic aspects of persuasion in diplomatic communication, drawing attention to the fact that if earlier this communication was supposed to be predominantly neutral, with the personal, subjective touch reduced to the minimum, today, under the influence of social and politi-

cal changes, the diplomatic discourse is getting more aggressive and expressive [7, p. 267].

A series of studies on English diplomatic discourse have been conducted by N. Kashchyshyn [2; 3; 4]. The researcher differentiates the diplomatic discourse from other types of discourse, defining it as a specific arrangement of language means which coincides with the notion of the totality of texts on diplomatic topics which function in the sphere of diplomacy. She looks at the diplomatic discourse as a reflection of the institution of diplomacy and international communication on the level of language units [2].

Specific features of the diplomatic speech as a variant of the official style have been studied in [5]. The authors draw attention to the fact that diplomatic texts often go contrary to the neutral tone typical of the official style, which is explained by pragmatic factors [5, p. 123].

The common and the specific features of the political and diplomatic discourses have been the object of study in [8].

Among case studies in the field of the diplomatic discourse, we should mention the comprehensive research by Germana D’Acquisto [12], who applies methods from corpus linguistics to investigate diplomatic discourse in UN Resolutions on the Arab-Israeli conflict from 1947 to the present day.

Linguistic features of Russian diplomatic discourse were studied by V. Yapparova in [20].

Y. Sudus explored speech tactics of discrediting strategy in the US diplomatic discourse [16], and S. Takhtarova, D. Abuzyarova, and V. Mityagina studied mitigative tactics in digital diplomatic discourse based on the speeches of Sergey Lavrov and Boris Johnson [17].

The pragmatic aspects of the diplomatic discourse, its strategies and tactics have been studied in [6].

The goal of the paper. This paper aims to complement the existing research of the diplomatic discourse with a case study of the speeches delivered at the 8726th meeting of UN Security Council on the situation in eastern Ukraine held on 18 February 2020 [19], with the specific goal to explore the correlation between certain speech markers and the political stand of the speaker, in this particular case – each member country’s stance on the agenda and the extent they choose to show their position between the two parties of the conflict, Russia and Ukraine. The meeting of 18 February 2020 was chosen as a sufficiently representative sample of the ongoing discourse on the so called “Ukraine crisis” in the UN Security Council.

The research hypothesis and methodology. To reach the aim of the research, the sixteen speeches

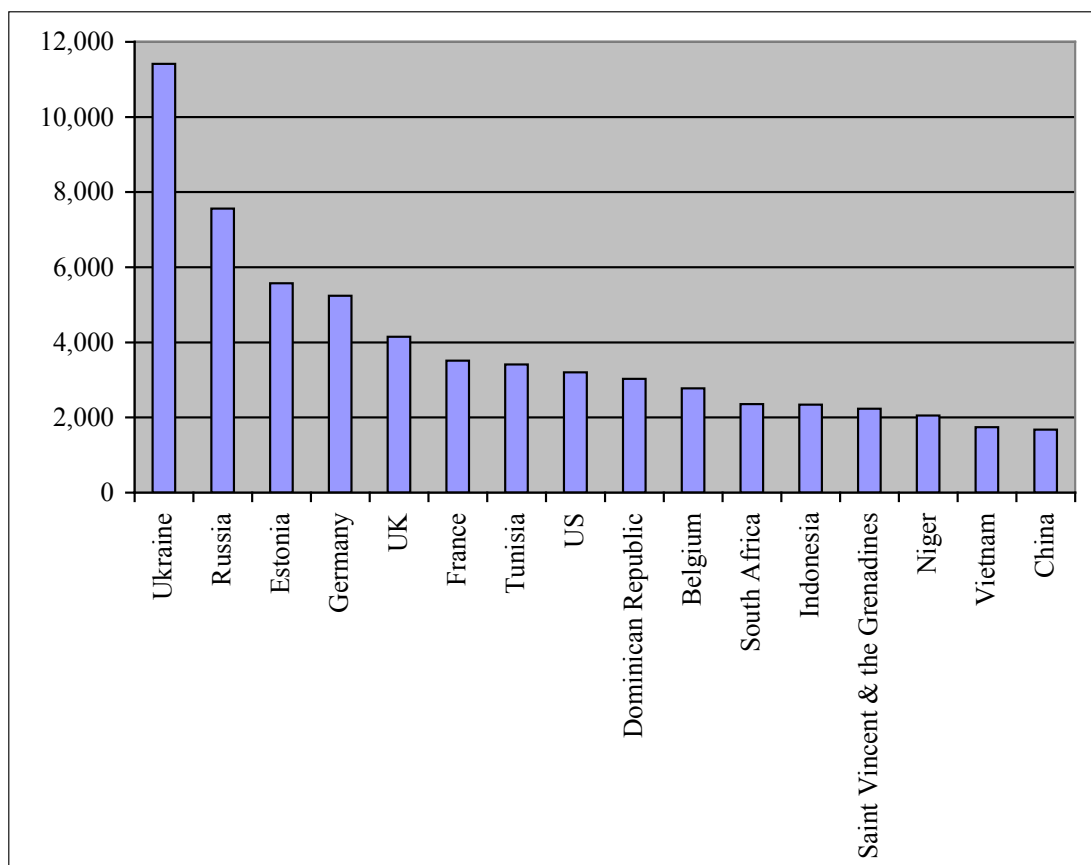
delivered at the UN Security Council meeting were subjected to content analysis. These speeches were made by the representatives of Belgium, China, Dominican Republic, Estonia, France, Germany, Indonesia, Niger, Russian Federation, Saint Vincent and the Grenadines, South Africa, Tunisia, United Kingdom, United States, Vietnam and Ukraine. The purpose of the content analysis was to find in the texts of the speeches the markers which deviate from the matter-of-fact, neutral tone, expected from diplomats' speeches and could indicate the country's stance between the two conflict parties, Russia and Ukraine.

By default, all the speeches, to a greater or lesser degree, are supposed to be emotionally neutral, as required by the place and the occasion where and when they are spoken and the status of the people who pronounce them. These speeches are written beforehand and in a well-thought-out manner that shows each country's position best. In terms of their message, they all, except the speech of the Russian representative, are expected to conform to and defend the international law, i.e. to denounce aggression, express support for the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and commitment to peaceful resolution of the conflict.

Our hypothesis was that deviations from the required neutral, matter-of-fact tone and any cases of language explicitness could be taken for markers of the country's more pro-Ukrainian and less pro-Russian stance, as no country (except Russia itself) can be expected to take Russia's side in the conflict. And on the contrary, we hypothesize that the more emotionally neutral, the less evaluative and explicit the speech was, the less the speaker wanted to "tease" Russia.

The analysis of the speeches revealed the following markers, which, in our opinion, show the country's position: emotional, evaluative language and labelling, accusatory rhetoric, tools of stylistic emphasis (metaphors, expressive epithets, hyperboles, repetitions, questions, etc.), irony, ridicule, use of modals to exert pressure, idioms, etc. A specific marker that, in our opinion, clearly identifies the country's stance is identification of the conflict parties. Explicit use of geographical and other proper names contradicts the strategy of "not taking sides", which is characteristic of diplomatic summits.

To place the speeches (and the countries correspondingly) along noncommittal – explicitly pro-Ukrainian axis, we resorted to the statistical analysis of the data and calculated the percentage of the text

Graph 1. Length of the speeches (number of characters without spaces)

in each speech which is free of the above-mentioned markers and can be termed “matter-of-fact”.

We also looked at the length of each speech as an independent statistical value, which we believe to be an auxiliary marker of the country’s stance in itself.

Results and discussion

1. Speech length

Graph 1 shows the length of each of the analyzed speeches calculated in the number of characters without spaces.

There are obviously no grounds to expect a direct correlation between the length of a speech and the speaker’s political stance in a discussion, nevertheless, on an occasion like a UN Security Council meeting there is every reason to believe that the length of the speech will tend, at least to some extent, to be conditioned by the speaker’s willingness or unwillingness to take sides with either of the conflicting parties (in this case, Russia and Ukraine) and the degree they can allow themselves to sound critical of the aggressor. Thus, we can expect that the countries which do not want or cannot afford to annoy Russia, and those which prefer to distance themselves from the agenda of Russian-Ukrainian conflict, might want to be brief and voice their opinion in general, non-committal terms.

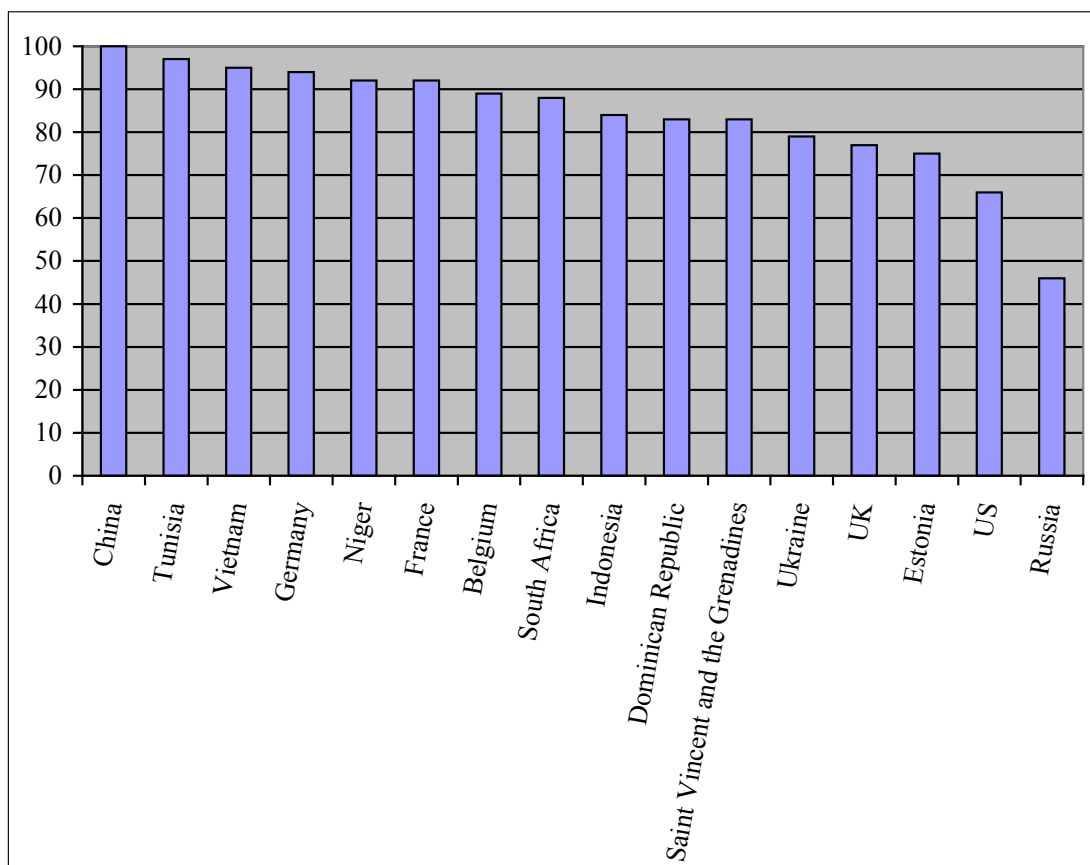
Bearing this in mind, we can say that Graph 1 confirms, with some exceptions, our expectations. Ukraine and Russia, as the major parties involved, naturally, had the most to say, they are followed by EU countries and the United States (Tunisia’s representative’s speech standing out of the trend), and the shortest speech was delivered by the representative of China.

2. Percentage of matter-of-fact language

Graph 2 shows the share of the text in each speech devoid of the markers of emotionality, evaluativeness and explicitness.

Graph 2 shows that Russia’s representative’s speech was the least “diplomatic” and the most heavily laden with markers breaking with emotional neutrality and impartiality, whereas China’s representative’s speech was not only the shortest of all but also 100% “matter-of-fact”, i.e. absolutely devoid of any emotion or evaluative stance.

The major markers found in the Russian diplomat’s speech are: 1) emotional language, expressing reproach (*Unfortunately, few remember that*), regret (*We deeply regret the fact ...*), hypocritical exaggeration (*for millions of residents in eastern Ukraine ... the Minsk agreements are ... the sole real hope for peace*), ridicule (*They have attempted to conceal their*

Graph 2. Percentage of matter-of-fact language (%)

forgetfulness by resorting to the mantra, so to speak, that the Russian Federation is failing to comply with its obligations), building up tension (*What is even more alarming ...*), appealing to compassion (*Donbas, which former civilian militias have been protecting for all these years, risking their lives every day*), containing provocative questions and other types of emphatic syntax (*Are they shooting themselves? Were they the ones who started the war and marched on Kyiv?*); 2) evaluative language and labelling (*the anti-constitutional Maidan coup d'état, with its rabid Russophobia and nationalism*); 3) metaphors (*to rebuild the eroded trust of the people of Donbas*); 4) use of modals to exert pressure (*That position must be respected*); 5) accusatory rhetoric (*there is no willingness to agree on the disengagement of forces in new areas, and no readiness for direct dialogue*); 6) moralizing (*Will alone indeed is insufficient, what is necessary are concrete measures*); 7) false claims (*waging war against its own population*); 8) coercion (*We therefore wish to warn Council members in advance ...*); 9) condescension (*our Western partners ... did not deign to absorb the fact ...*); 10) melodramatic embellishment (*whom the residents of Donbas ... consider to be their protectors, who uphold their right to life and their identity*). Such range of counter-matter-of-fact markers is found in no other speech at the meeting.

Closest to the Russian diplomat's speech in the variety (not in the number) of the markers is the speech of Ukraine's representative. Mr. Kyslytsya, in addition to emotional, evaluative, ironical and accusatory language and various figures of speech went as far as to recite Yevgeny Yevtushenko's poetry.

As we can see from Graph 2, other three speakers whose speeches show less than 80% of "matter-of-factness" are representatives of the United States (66%), the United Kingdom (77%) and Estonia (75%), which agrees with their clear-cut pro-Ukrainian stance on the agenda. These speakers can afford to be explicit in their assessment of the situation. Thus, among other markers, the representative of the UK resorted to clearly formulated evaluation of the Russian speaker's account, using metaphorical language (*a falsehood wrapped in a fiction inside a fairy tale*), irony (*uninspected "humanitarian convoys"*; *The Russian Ambassador spoke at length about the failure of others in fulfilling their obligations under the Minsk agreements*) and straightforward accusatory rhetoric (*Russia's only objective in Ukraine is to undermine that country's sovereignty and territorial integrity*). The same explicitness in the evaluation of Russia's actions is seen in the speech of the US representative –

bold use of evaluative metaphorical language (*Russia ... fuelled the conflict in eastern Ukraine; Russia stalls and disseminates disinformation; unjustifiable role in fomenting this conflict*), emotive vocabulary (*alarming humanitarian crisis; an affront to international norms; we condemn; campaign of intimidation; repressive occupation*), use of modals to exert pressure (*Russia must end this conflict; our sanctions will remain in place; we will never accept anything less than ...*). The representative of Estonia did not restrain himself in using straightforward language either (*It is a grave violation of the Minsk agreements and an unfortunate display of Russia's disregard for its recommitment to the ceasefire; clearly violates the fundamental principles of international law; Russia's actions in Ukraine pose numerous threats to international peace and security; the ongoing Russian aggression against Ukraine; we condemn the illegal annexation of the Autonomous Republic of Crimea*).

3. Identification of conflict parties

Naming parties to the conflict, using toponyms and personal names, the diplomats obviously want to be specific in their assessment of the situation and, so to say, call a spade a spade.

On the other hand, avoiding identification of conflict parties allows diplomats to maintain political ambiguity, say "the right" things without "uncomfortable" references and keep the flow of general evasive rhetoric about the necessity "to stay committed to achieving a political settlement", "seek a comprehensive solution to the crisis through dialogue and consultation", "facilitate the realization of peace, stability and development in Ukraine, promote harmony among all ethnic groups in Ukraine and foster Ukraine's peaceful coexistence with the other countries of the region", etc. (these phrases are taken from the speech of China's representative). In this regard, mentioning geographical and other proper names referring to the conflict parties seems to be a relevant marker of the speaker's stance regarding the discussed issue.

In our analysis, we counted how many times each speaker mentioned the following proper names identifying the conflict parties: *Ukraine, Ukrainian, Kyiv, Donetsk, Luhansk, Donbas, Donetsk People's Republic, Luhansk People's Republic, Zelenskyy, Russia, Russian Federation, Russian, Kremlin, Moscow, Putin*. The results are given in Table 1.

The speakers representing the countries in the bottom part of the table (from China down) mentioned only one party to the conflict, Ukraine, or referred to the scene of the conflict, mentioning Donbas, Donetsk and Luhansk, with the exception of the representative of South Africa, who in the first sentence of her

Table 1
Number of mentions of proper names identifying the conflict parties

Country	Number of mentions
Ukraine	108
Russia	52
Estonia	51
UK	40
US	39
Germany	39
France	12
Belgium	12
China	9
Tunisia	6
South Africa	5
Vietnam	5
Dominican Republic	4
Indonesia	4
Niger	4
Saint Vincent and the Grenadines	3

speech mentioned the Russian Federation as initiator of the meeting. The only speakers (besides Ukraine's representative) who allowed themselves to mention Russia as a party to the conflict were those from Belgium, Germany, the United States, the United Kingdom and Estonia.

Interestingly, France mentions Russia only two times, in the phrases *Russian-Ukrainian border* and *we call on ... Russia to use its influence on the separatists*, thus, in fact, avoiding identification of Russia as a party to the conflict.

Conclusion and prospects of further research.

The content analysis of the speeches delivered at the 8726th meeting of UN Security Council on the situation in eastern Ukraine held on 18 February 2020 made it possible to draw the following conclusions.

As a genre of diplomatic discourse, speeches delivered by diplomats at high-level meetings such as those of UN Security Council are expected to be carefully balanced in terms of the language and restrained in terms of emotions. Absence of "surprises" is ensured by the speeches being composed beforehand, which guarantees that all nuances of the delivered message are well thought of and adequately expressed in verbal form in advance.

Bearing this specificity of diplomatic speeches in mind, we conclude that any cases of deliberate emotionality, explicit evaluation of other participants' actions and deviation from diplomatic impartiality and ambiguity cannot be considered accidental and are meant to signal the speaker's distinctive position on the agenda.

The analysis of the speeches delivered at the 8726th meeting of UN Security Council on the situation in eastern Ukraine resulted in singling out language markers that break with the traditional matter-of-fact tone of diplomats' speeches on such occasions, the major of them being the use of emotive vocabulary and emphatic syntax, metaphors, hyperboles, idioms, evaluative language, labelling, accusatory rhetoric, modal verbs denoting obligation and determination.

Our hypothesis that the more frequent is the use of these markers in a speech, the more clearly the speaker wants to show the position of his/her country regarding the parties of the Russian-Ukrainian conflict, has been fully confirmed. The speeches with the highest number of the markers (besides those of Russia's and Ukraine's representatives) were delivered by the representatives of the United States, the United Kingdom and Estonia, the countries who openly and consistently refer to Russia's actions in Ukraine as aggression and war. The speeches of two major EU actors, Germany and France, are more emotionally restrained and differ in terms of the message. Germany's representative clearly states that "Russia took advantage of the situation. It invaded Ukraine and occupied and annexed a part of it. Among other things, a Russian Buk anti-aircraft missile was responsible for the downing of Malaysian Airlines Flight MH-17 and the death of 283 civilians". In contrast, the representative of France avoids mentioning the role of Russia in the conflict and only mentions Russia in the appeal "to use its influence on the separatists for the full implementation of the Minsk agreements".

The speech of China's representative, which is 100% devoid of any counter-matter-of-fact markers can serve as a perfect example of "on-the-fence" diplomacy and serves a good specimen of a diplomatic speech which, with appropriate adjustments, can be read and re-read on any occasion discussing an international conflict.

In our analysis, we also looked at two auxiliary markers, the number of mentions of proper names identifying the parties to the conflict and the length of speeches. The first of them showed that the participants' desire to oppose and annoy Russia is directly proportional to the number of Russia's mentions in their speeches. The length of speeches also in most cases turned out to be indicative of the speaker's intention to clearly show their position between the conflicting parties. Characteristically, China's representative's speech appeared to be not only devoid of any counter-matter-of-fact markers, i.e. the most generally and neutrally phrased, but also the briefest.

The prospects of further research are seen in the application of the methodology of diplomatic speech analysis shown in this paper to a larger volume of texts representing diplomatic discourse, and discovering other approaches to analyzing various genres of diplomatic discourse.

References:

1. Беляков М.В. Семантико-семиотические аспекты дипломатического дискурса. *Вестник Российского университета дружбы народов*. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2011. № 1. С. 59–66.
2. Кащишин Н.Є. До проблеми виокремлення дипломатичного дискурсу. http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/kashchyshyn_n._problem_of_differentiation_of_the_diplomatic_discourse.pdf.
3. Кащишин Н.Є. Особливості дискурсу та терміносистеми англomовних дипломатичних документів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер. : Філологічні науки. 2009. Вип. 81(2). С. 312–316.
4. Кащишин Н.Є. Стиль текстів дипломатичних документів як поєднання стилів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Випуск 44. 2014. С. 120–123.
5. Куньч З., Куньч М. Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Випуск 26, 2014. С. 121–127.
6. Седина И. В., Тощая Е. И. Особенности дипломатического дискурса. *Дневник науки*. 2017. № 5 (5). http://dnevniknauki.ru/images/publications/2017/5/philology/Sedina_Totskaya.pdf.
7. Скрябіна В.Б. Лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. № 2. С. 265–274.
8. Arakelyan, Rouzanna, Avetyan, Astghik. The General and the Specific in Political and Diplomatic Discourses. *Foreign Languages in Higher Education*. 2017. No 1. P. 3–10.
9. Arifon, Olivier. Diplomatic Language and Formal Language: A Code with a Double Meaning. *Hermès, La Revue*. Vol. 58, no. 3. 2010. P. 69–78.
10. Beard, Adrian. *The Language of Politics*. London : Routledge, 2001. 132 p.
11. Burhanudeen, Hafriza. Diplomatic Language: An Insight from Speeches Used in International Diplomacy. *Akademika*. Vol. 67. No. 1. 2006. P. 37–51.
12. D'Acquisto, Germana. A Linguistic Analysis of Diplomatic Discourse: UN Resolutions on the Question of Palestine. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2017. 140 p.
13. Marks, Sally and Freeman, Chas. W. Diplomacy. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/diplomacy>.
14. Prodayvoda, Katherine. Language of Diplomacy as Language of Profession (Язык дипломатии как язык профессии) (April 23, 2021). <https://ssrn.com/abstract=3852919>.
15. Stanko, Nick. Use of Language in Diplomacy. *Language and Diplomacy*. Ed. by Jovan Kurbalija and Hannah Slavik. Malta : DiploProjects, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, 2001. P. 39–47.
16. Sudus, Y. Speech Tactics of Discrediting Strategy in the U.S. Diplomatic Discourse. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2018. No 5(1). P. 70–82. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2018.5.1.sud>.
17. Takhtarova S. S., Abuzyarova D. L., Mityagina V. A.. Mitigative Tactics in Digital Diplomatic Discourse (Based on the Speeches of S. Lavrov and B. Johnson). *Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference (DEFIN '20)*. March 2020. Article 9. P. 1–3. <https://doi.org/10.1145/3388984.3389066>.
18. Topală, Raluca-Maria. Morphological Characteristics of the Diplomatic Language. *Cultural Intertexts*. Year 1. Vol. 1–2. 2014. P. 308–319.
19. United Nations Security Council. 8726th meeting. Tuesday, 18 February 2020. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/S_PV.8726.pdf.
20. Yapparova, V. Linguistic Features of Russian Diplomatic Discourse. *4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017*. Book 3, Vol 2. P. 791–796. DOI: 10.5593/sgemsocial2017/32/S14.102.

Сидоренко С. І. ДИПЛОМАТИЧНА МОВА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ЩОДО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У статті наведені результати контент-аналізу дипломатичних промов на 8726-му засіданні Ради Безпеки ООН щодо ситуації на сході України, яке відбулося 18 лютого 2020 року, з конкретною метою дослідити зв'язок між певними мовними ознаками та політичною позицією спікерів щодо сторін російсько-українського конфлікту. Як жанр дипломатичного дискурсу, промови на засіданнях Ради Безпеки ООН очікувано мають бути ретельно виважені з погляду мовної форми та стримані з точки зору емоцій. Отже, будь-які випадки навмисної емоційності, явної оцінки дій інших учасників та відхилення від дипломатичної нейтральності мають на меті сигналізувати про бажання спікера

недвозначно висловити свою позицію щодо порядку денного, стати на бік однієї з сторін конфлікту. Результатом аналізу стало виділення мовних маркерів, які виходять за межі традиційної тональності промов дипломатів у таких випадках, основними з яких є використання емотивної лексики, емфатичного синтаксису, метафор, гіпербол, ідіом, оцінної мови, «навішування ярликів», звинувачувальна риторика, модальні дієслова з семантикою обов'язковості та наміру. Гіпотеза про те, що чим вище частотність таких маркерів у промові, тим ясніше спікер бажає показати позицію своєї країни щодо сторін конфлікту, повністю підтвердилася. Під час аналізу промов було розглянуто також два допоміжні маркери – кількість власних імен, що ідентифікують сторони конфлікту, та довжину промов. Перший з них показав, що бажання спікерів «дратувати» Росію прямо пропорційне кількості згадок Росії у їхніх виступах. Довжина промови також у більшості випадків свідчила про намір спікера чітко окреслити свою позицію. Характерно, що виступ представника Китаю виявився не лише позбавленим будь-яких маркерів, тобто найбільш загальним і нейтральним за мовною формою, але й найкоротшим.

Ключові слова: дипломатична мова, дипломатична промова, мовна нейтральність, маркери емоційності та оцінності, політична позиція, конфлікт на сході України.

Skichko A. S.

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

LINGUOCULTURAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH LINGUISTICS PICTURE OF THE WORLD

Nowadays, it is impossible to imagine the learning of a foreign language without involving cultural aspects of the studied nation. That is why, the topicality of this article is directly related to the linguistics and conceptual picture of the world that depict the peculiarities of mentality, prejudices, customs, traditions jointly with the lingual peculiarities and its verbalization. Linguoconceptology is engaged in the study of these two phenomena and the linkage of culture and language that influence the coinage of stereotypes as well-grounded notions within each specific culture.

LPW is capable of depicting current trends and changes that happened in society since it is based on human cognitive ability and is unique for each individual. However, at the same time is said that LPW possesses universal traits, has semantic representation in the form of words or state expressions, is detailed, static and in all cases is orally verbalized. In its structure, there are nominative, functional, figurative and phonosemantics elements that are formed under the influence of national mentality and stereotypes. Regarding another term “conceptual picture of the world that is similarly close to the LPW, it is worthy to mention that the main elements on which CPW is based are “concepts”, “beliefs” and “opinions”. In contradictions to LPW, the conceptual picture of the world has conceptual representation, is more dynamic, multifunctional, extensive and flexible. Moreover, there are some cases when CPW can not be represented and verbalized during oral communication. Nevertheless, in order to conduct valid research in the domain of cognitive linguistics, especially in terms of concept, it is necessary to involve and evoke the theoretical information of linguistics picture of the world and conceptual picture of the world.

Key words: linguistics picture of the world, conceptual picture of the world, concept, stereotypes, national mentality.

Statement of the problem. Modern linguistics research is concentrated on the detailed study of language abilities to reflect the cultural processes in different domains. While discovering a new language it is impossible, for example, to understand the meaning of specific units like proverbs, set expressions, phrasal verbs, phraseological expressions without knowing at least some cultural facts about the nation and country. That is why, over time researchers aimed to discover the nature of the terms “linguistics picture of the world” and “mentality”.

Research analysis. Linguistics picture of the world and conceptual picture of the world have repeatedly been the subject of scientific research because of the undeniable connection of language and culture. Famous researchers like W. Humboldt, L. Weisberber, G. Lakoff, O. Selivanova, D. Siroka, J. Bartminski, A. Gurevich, Z. Popova and I. Sternin, A. Ufimzeva have investigated their characteristics, topicality, structure, classification, main traits and features.

The purpose of the article is to describe the peculiarities, main traits and structure of linguistics picture of the world and conceptual picture of the world.

Presenting main material. It is obligatory to mention that the linkage between language and culture is undeniable since language is reflected in the culture and vice versa. It is an interesting fact that people who live within one ethnic group and speak the same language can find tools and language resources in order to describe natural processes, form nominations of subjects, reveal and show their feelings, etc. In such a way, they obtain the same word perception that is formed with the help of language and is fixed in their mentality at a certain level.

Linguo-conceptology is a relatively new science that was formed on the verge of cognitive linguistics and cultural studies. This point of view adheres to O. Selivanova, she also considers that the main aim of this science is to discover and describe different concepts as well as their language means of representation. What is more, conceptualization places the main role within this domain, it is the process of human's cognitive activity that is based on reflection and structuralization of the obtained experience and some judgments about the surrounding world and objects that reflect reality [6, p. 403]. The target aim of the lin-

guo-conceptology studies is the notion “linguistic picture of the world” (LPW) through the prism of language and culture linkage and the mind’s influence on the conveying and adoption of new stereotypes in relation to the world changes.

D. Siroka is persuaded that Slavic scientific schools, particularly Polish, Czech, Russian and Ukrainian, have contributed a lot to the development of ethnolinguistics and the production of valuable theoretic background in the field of LWP during the last decades. Moreover, modern researchers are interested in the detailed examination of all ethnolinguistics peculiarities, since this domain cannot exist independently without the connection of social, psychological, anthropological, cognitive and cultural sciences [17, p. 297].

H. Herz was the first one who used the term “picture of the world” in 1959 while he was discovering the principles of “physical picture of the world” peculiarities and functioning. He put forward the definition that LSW is a set of internal images of external subjects that may give a particular connotation and description of these objects mood and behavior [2, p. 198].

W. Humboldt writes that the abilities of each language are unique and extraordinary since during the process of things nomination the linguistic picture of the world is conveying and forming for the bearers of the same language. For each individual language is regarded as something objective, but if things are known to them, it transforms into a subjective notion that acquires a one-sided aspect of representation. The LSP is an ultimate result of the human’s cognitive abilities as well as mental world perception and its representatives are speakers of the same nations or ethnic groups [13, p. 412–414]. L. Weisberber [19] was a follower of W. Humboldt’s theory and put his own efforts in order to develop his opinions and enrich the study of the linguistic picture of the world with the right taxonomy, approach, classification as well as theoretical background. He was the first who introduced this term in the linguistics domain in 2004 while developing the LPW grounded postulation.

Anusiewicz et al. interpret it as formed opinions and word perception that are fixed in language with the help of verbal and non-verbal means. Very often these beliefs are depicted in the word meaning and lexical structure, influenced by specific aspects and mood that come from the non-linguistic world [9, p. 28]. Bartminski [1] believes that LPW absorbs only those phenomena, which are highly necessary for the cultural groups, that is why, they will be deeply grounded into their language. M. Heidegger was inclined to think that every person has his own “picture of the world” and put into it individ-

ual feelings, aspirations, desires and in the general form it through a unique and well-founded point of view [21, p. 49–50].

A.S. Hurevich thinks this term is capable of gathering and depict all sets of beliefs about the surrounding world in the chaotic manner of existence that all individuals transform and interpret through their own world and culture perception with involvement of emotional component and gained experience. As a result in the end they create the well-structured picture of the world that coined under the complex mentality approach [3, p. 215]. Z.D. Popova and A.Sternin define the term “national mentality” as a collective aspect of recognizing the new changes in the surrounding world as well the novelties that are grounded in real life; its background is based on a set of social stereotypes. They assume that the same situations can be reflected and perceived through different levels of mentality and in multiple ways. National mentality works as though to make people see and notice one thing, while not paying any attention to others [5, p. 44].

The existing postulates about the human’s ability to discover the world unconsciously may seem a little bit confusing but each process of learning or obtaining a piece of new information based on consciousness, that’s why unconscious knowledge in that specific cases is regarded as an oxymoron [10, p. 139]. Today the researches that concern mentality and mental process in general in the field of cognitive and psychoanalytic domains move on different trajectories. For example, cognitivists believe that our mind is capable of reflecting only unconscious things, while psychoanalysts are persuaded that every aspect of the unconscious is the result of mental processes. That is why, from the perspective of the psychoanalytic, our mind possesses a unique ability to retain the unconscious part where former memories, aspirations, desires, beliefs and emotions lie [18, p. 13]. Consequently, we can assume that “mentality”, the key component of the linguistic picture of the world, is a multifunctional notion that consists of a former received individual as well as a collective experience that reflects the person’s own needs, desires and emotions in relation to multiple life situations.

From our standpoint, together with the examination of mentality influence on the LPW, it would be necessary to jointly revise the meaning and affection of stereotypes on it as well. In each domain, this term has different theoretical justification and approaches of its development but will reconsider only those ones that fall under the scope of our scientific interest: discourse analysis, linguistics, psycholinguistics and semantics.

Scollon and Scollon (2000) from the discourse analysis perspective define the term “stereotype” as the act of overgeneralization of the received information from the surrounding world as “cultural ideological statements”. They hold on to the hypothesis that stereotypes appear when the individual encounters the two opposite discourse systems [16, p. 155].

In view of linguistics, the representation of stereotypes in language can comprise ethnic slurs, so-called disparaging words. Their main aim is to converge new negative mental images through the unknown lexicon and vocabulary, realizing in communication. In most cases, the next linguistic techniques are very common for introducing diverse patterns: associations, metaphorical and metonymic transfer and transformation. For example, cent ‘North American’, aizer ‘a person from Azerbaijan’, etc [8, p. 46–49].

Psycholinguistics is a science that is close to cognitive linguistics, it studies all possible linkages between mind and language. It regards the individual characteristics of each speaker and not his belonging to the ethnic group as a social unit, as well his linguistic performance is discovered that is represented by the strength or weakness of the common social mental apparatus [11, p. 2]. Gumperz [12] studying the paralanguage levels detects that every stereotype can occur because of inappropriate intonation.

Semiotics examines stereotypes from the point of view of the detected semiotic patterns that are based on symbols and signs. In short, stereotype introduces as an active process that is capable to reflect outcomes of communicative behavior jointly with symbols and signs representation, that are limited in number and are represented according to social norms and standards [15, p. 4].

According to M. Lebedko, all stereotypes can be divided on:

- Social, are based on social opinion;
- Political, are formed on the observation of the official’s behavior;
- Cultural, stand on the influence of culture process of the world perception;
- National, are found on collective beliefs creation;
- Behavioral, depend on the individual and personal characteristics;
- Geographical, particularly based on territory/geography/region;
- Professional, based on the professional experience and field evaluation;
- Ethnical, namely are hinged on gender, age, race and ethnicity [15, p. 4].

As a result of represented theoretical searching, we can admit the mentality and existing stereotypes

are the powerful and meaningful structural units of the linguistics picture of the world since with their help it is possible to trace how specific lexis, set expressions, phrasal verbs, metaphorical utterances, etc. are formed. Because of individual and common influence on their structure, it is also possible to examine their background and origins.

Lakoff [14] in his monograph “Women, fire and dangerous things” represents the opinion that each linguistic picture of the world is individual as well as dynamic and is capable to reflect, create and ground stereotypes. Moreover, to his point of view, the LPW possesses universal traits to depict the current trends, needs, modes, desires and aspirations of modern linguistics society and its representatives. He believes that there are clear differences between the notions “definition knowledge” and “encyclopedic knowledge” since the first one shows and reveals the basic traits of words, while the second one reflects accidental characteristics of words [14, p. 17–40]. That means that in most communicational situations when speakers represent their thoughts, they do not think a lot about the true meaning and correct definitions of the word combinations, so it seems a natural and spontaneous act. They tend to back on their intuition as well as the previous received experience that was obtained throughout the cognitive perceptions and contextual realization of certain linguistic units.

Scholars in the domain of cognitive linguistics, Z.D. Popova and I.A. Sternin, supposed to believe that the linguistic picture of the world has specific functions, particularly interpretive and regulatory since it can affect the vision of reality and serves as a universal direction of the human life-being. Taking into consideration the previous regarded information, they developed and formed the LWP key elements that characterize its structure:

- nominative means of language, namely phraseological units, lexemes, set expressions; and the lack of these nominative means of expression, the second subtype that is characterized by the lacunas presence;
- functional means of language that influence the composition of the most frequent linguistic units and selection of the needed vocabulary and phraseological elements to form the communication expression;
- figurative means of language that depicts national imagery, different shadows of the figurative meaning, the inner structure of the linguistic units that find its representation within various language structure;
- the last key element is phonosemantics of language [5, p. 64].

Table 1

Differences between LPW and CPW

LPW	CPW
Possesses universal traits	Reflects the currents trends
Has semantic representation (words/expression)	Has conceptual representation
Conservative, detailed	Extensive, multifunctional
Static, stable	Dynamic, flexible
Finds its oral representation	cannot be represented orally

Nowadays, together with the term “linguistics picture of the world” appears very often another similar but diametrically opposite term “conceptual picture of the world”.

In most cases, the CPW is represented as a well-developed structure that consists of various concepts, particularly notions and beliefs, that are organized on the basis of the human cognitive perception of the surrounding world. We have already covered the approaches and theoretical justification of the term “concept” in the first point of this chapter, so here we would like to discover and study the peculiarities, characteristics and differences between these two pictures of the world.

N. Ufimzeva is persuaded that the conceptual picture of the world is based on the information that was received and decoded from the surrounding world and was reflected in the various language concepts, while the linguistic picture of the world is represented in the semantic level that consists with the multiple words and expressions in the strict frames of studied language [7, p. 110].

The CPW is more extensive and multifunctional since during its creation different types of thinking are involved, and it is not obligatory that each language pattern finds its lingual or oral representation within each communicative act. Sometimes there are situations when the concept is formed and structured by the speaker and his mentality perception, but do not have the means in order to be represented in real life at the moment of speaking because of the difficult nomination [4, p. 12].

Carefully considering various theoretical approaches toward differentiating the peculiarities

of the linguistic picture of the world and conceptual picture of the world, to our opinion, it will be logically to include and put this information in the following table 1.

Of course, between these two pictures, there are visible differences, but we think that they are interdependent and must be studied jointly. Due to such a complex approach let study thoroughly the semantic realization of the concepts as well as a cultural influence on its formation through the prism of national and individual mentality, with the stereotypes, prejudice, beliefs and emotional involvement.

N. Ufimzeva [7] thinks that there is a tight relation and connection between LPW and CPW. Sometimes during the communication acts the linguistic picture of the world can influence the development of the conceptual picture of the world because of the different ways of thinking and world perception.

Consequences and proposals. As a consequence, we may say that the linguistic picture of the world and the conceptual picture of the world are closely related in meaning and stricture. While conducting every linguistic research, it is necessary to rely on them both, since in the final variant it will be possible to get valid and profound results.

What concerns our scientific researches, we conclude that it is obligatory to conduct our research with involvement and through the prism of linguistic picture of the world, since it profoundly reveals the peculiarities and specificity of the mental processes and stereotypes of the native English speakers, as well as it reflects the reflection of the linguistic MOTIVATION concepts on all levels of language.

References:

1. Бартминьский Е. Базовые стереотипы и их профилирование. *Стереотипы в языке, коммуникации, культуре: сб. статей* / сост. и отв. ред. Л.Л. Федорова. Москва: РГГУ, 2009. С. 11-21.
2. Герц Г. Принципы механики, изложенные в новой связи. *Жизнь науки: Антология вступлений к классике естествознания*. Москва: Изд-во АН СССР, 1959. С. 206–210.
3. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». Москва: Издательство «Индрик», 1993. 319 с.
4. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. і. Франка, 2000. 350 с.

5. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и сознание: теоретические разграничения и понятийный аппарат. *Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии*. Воронеж : ВГУ, 2002. С. 8–50.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
7. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира* / отв. ред Б.А. Серебренников. Москва: Наука, 1988. С. 108–140.
8. Фофин А.И. Русские и французские этнофолизы как вербальные знаки национальной нетерпимости. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. Иркутск: ИГЛУ, 2008. № 1. С. 45–51.
9. Anusiewicz J., Dabrowska, A. Językowy obraz świata i kultura. / In Anusiewicz J., Dabrowska, A. (eds.). Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. 370 s.
10. Boag S., Brakel L.A.W., Talvitie, V. *Psychoanalysis and philosophy of mind : Unconscious mentality in the twenty-first century*. London: Karnac Book, 2015. 300 p.
11. Field J. *Psycholinguistics. A resource book for students*. London and New York: Routledge. Taylor and Francis group, 2006. 231 p.
12. Gumperz J.J. Interethnic communication. *Intercultural discourse and communication* / S.F. Kiesling & C.B. Paulston (eds.). Malden, MA, USA: Blackwell Publishing, 2005. P. 33–44.
13. Humboldt V. *Language and philosophy of culture*. Moscow: Progress, 1985. 451 p.
14. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: The university of Chicago Press, 2006. 605 p.
15. Lebedko M. Theory and practice of stereotypes in intercultural communication. *Critical cultural awareness : Managing stereotypes through intercultural (language) education.* / Houghton S. A., Furumura Y., Lebedko M., & Li, S. (eds.), 2013. p. 4–23.
16. Scollon R., Scollon S. W. *Intercultural communication: A discourse approach*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2000. p. 155.
17. Siroka D. A linguistic picture of the world and expression of emotions through the prism of expressive lexis. *Journal of Education Culture and Society*. Wroslaw: Pro Scientia Publica, 2013. No. 2. 397–308 p.
18. Talvitie, V. The Freudian Unconscious and Cognitive Neuroscience. *From Unconscious Fantasies to Neural Algorithms*. London: Karnac LTD, 2009. V. 17, № 3. 93-96 p.
19. Weisberber J. *Mother tongue and building the spirit. Muttersprache und Geistesbildung*. Translated from German, foreword and commentary by O.A. Radchenko. 2nd edition. Moscow: Russia, URSS Publication, 2004. 169 p.
20. Wierzbicka A. *Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations*. Oxford & New York: Oxford University Press, 1992. 487 p.
21. Hajdegger M. *Vremya i bytie [Time and Being]*, Moskva: Respublika, 1993. 447 p.

Скічко А. С. МОВНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТ

У наш час неможливо уявити вивчення іноземної мови без залучення культурних аспектів її народу. Саме тому актуальність цієї статті безпосередньо пов'язана з мовною та концептуальною картиною світу, що відображає особливості ментальності, сформованих упереджень, звичаїв, традицій разом із мовними особливостями та її вербалізацією. Лінгвоконцептологія займається вивченням цих двох явищ та зв'язком культури та мови, які впливають на вироблення стереотипів як обґрунтованих уявлень у межах кожної конкретної культури.

МКС здатна зобразити сучасні тенденції та зміни, що відбулись у суспільстві, оскільки вона базується на когнітивних здібностях людини та є унікальною для кожної людини. Проте водночас більшість учених вважають, що МКС притаманні універсальні риси, семантична реалізація у вигляді слів або виразів, що відображають душевний стан, також вона є детальною, статичною і у всіх випадках має усне вираження. У її структурі присутні номінативні, функціональні, образні та фоносемантичні елементи, що формуються під впливом національної ментальності та стереотипів. Вважається, що термін «концептуальна картина світу» є близьким і навіть деякою мірою синонімічним до МКС. Варто задати, що основними елементами, на яких базується ККС, є «концепти», «переконання» та «думки». На противагу МКС, концептуальна картина світу має концептуальне вираження, є більш динамічною, багатофункціональною, масштабною та гнучкою. Більше того, існують випадки, коли ККС може не мати усного вираження під час спілкування. Тим не менше, для проведення достовірних досліджень у галузі когнітивної лінгвістики, особливо коли досліджуються концепти, необхідно залучати теоретичну інформацію з приводу лінгвістичної картини світу та концептуальної картини світу.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт, стереотипи, національний менталітет.

Соловійова О. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гнатковська О. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРИВАТИВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДІ

Стаття висвітлює низку особливостей творення абстрактних іменників за допомогою тринадцяти продуктивних суфіксів у давньоанглійському періоді: -ness, -ung, -lác, -liet, -þu, -wíst, -wíse, -hád, -cræft, -dóm, -scipe, -of, -ræden. У зв'язку зі змінами у суспільстві в давньоанглійському періоді з'являється велика кількість нових понять, що зумовлює активне розширення словника, і словотвір займає важливе місце в цьому процесі. У нашому дослідженні аналізу підлягають як значення дериватів, так і значення та особливості основ, від яких вони утворені. Зокрема встановлено, що в назвах абстрактних понять суфіксацією супроводжувалися переважно основи-іменники та основи-прикметники, хоча дієслова, займенники, числівники, прислівники та прийменники також зустрічалися в ролі основ. При цьому семантика дериватів визначалася як значенням основи, так і значенням суфікса (у разі семи суфіксів вдалося встановити додаткове семантичне навантаження). З'ясувалося, що різні форми спільнокоренових основ використовувалися для утворення синонімічних рядів, однак іноді виникали слова з цілком відмінними значеннями. Одночасно характерним для деривації давньоанглійського періоду виявилось творення похідних слів від різних форм одного кореня або використання не початкової форми слова для деривації, що суперечить правилам сучасної англійської мови. У досліджуваному періоді існувала можливість використання одночасно більш ніж одного суфікса з подібним значенням для розширення/звуження або збереження значення основи, що також суперечить сучасним принципам суфіксації. Структурно-функціональний аналіз утворення давньоанглійських іменників з абстрактним значенням дав змогу сформулювати тринадцять семантичних правил деривації, що свідчить про високий дериваційний потенціал суфіксів у процесі творення досліджуваних іменників.

Ключові слова: давньоанглійські суфікси, семантичні та морфологічні обмеження, морфологічна продуктивність, додаткове семантичне навантаження, семантичні правила деривації.

Постановка проблеми. Давньоанглійські суфікси привертають увагу вчених з погляду їхніх семантичних та етимологічних особливостей, питань продуктивності та конкуренції. Враховуючи чисельність та відносну прозорість давньоанглійського словотворення, очевидно, що процес суфіксації важливий для розуміння особливостей функціонування мови у вказаному періоді та її подальшому становленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичній літературі питання суфіксації в синхронії та діахронії розглядалося різними науковцями, адже саме цей вид словотвору є продуктивнішим за інші. Крім того, як стверджує І. Мельничук, суфікси краще зберігаються в історії мови, вони використовуються дітьми на ранніх стадіях розвитку мовлення, довше залишаються в мовному інвентарі людини під час афазичних

порушень. Як сегментарні одиниці афікси – а особливо суфікси – вважаються граматичними знаками *par excellence*, тоді як всі інші частини слова – «вторинними». Це відбувається тому, що суфікси семіотично кращі (більш виражені): їх легше використовувати для створення нових слів і легше сприймати. Таким чином, вони посідають найвище місце в ієрархії словотвірних процесів [4].

Саме тому різні аспекти функціонування суфіксів вже частково чи ґрунтовно досліджувалися в мовознавстві. Так, значення суфіксів і їхня можливість формувати одиниці з подібним значенням розглядаються в лінгвістичних розвідках О. Есперсена, Д. Кастовського, Р. Лібера, І. Плага та ін. Деякі науковці (О. Есперсен та Д. Кастовський) заявляють, що суфікси утворюють мережі семантичних значень, таких як 'агент' або 'результат дії', які є загальними для них усіх і які

групується навколо центрального семантичного поняття на кшталт 'дія/факт'. Інші, наприклад Г. Маршан, припускають, що кожен суфікс розвиває з часом унікальну комбінацію таких значень у власній ієрархії [3, с. 603]. Водночас Д. Кастровський, Р. Квірк та Ч. Ренн погоджуються щодо пізнішої втрати продуктивності та формальної непрозорості багатьох давньоанглійських афіксів, успадкованих від протогерманської мови, пропонуючи при цьому досить детальні описи формально прозорих афіксів із різним ступенем морфологічної продуктивності [2; 7].

Інший аспект дослідження суфіксів, порушений Л. Рошелем, стосується обмежень на поєднання декількох дериваційних суфіксів, зокрема семантичних обмежень на суфіксацію, і потребує детального подальшого опрацювання. «Наскільки використання певного суфікса залежить від семантичних характеристик його основи? Не дивно, що, враховуючи загальну відсутність уваги до суфіксальної семантики, дослідження семантичних обмежень афіксації відносно малочисельні. Отже, в тій мірі, в якій конкретні афікси відбираються для певних синтаксичних категорій основ, вони також демонструють супутній семантичний відбір» [5, с. 154].

На думку Р. Лібера, також постає питання про можливість існування в мові кількох афіксів із подібним значенням: «чому англійська мова часто має декілька афіксів, які виконують одну і ту ж функцію або створюють один і той же вид похідного слова (наприклад, *-ize*, *-ify* для причинних дієслів; *-er*, *-ant* для іменників -агентів)?» [5, с. 2].

К. Тріпс розглядає суфікси *-hood*, *-dom* та *-ship* та їхній розвиток протягом історії англійської мови та зазначає, що «три суфікси, що утворюють абстрактні іменники, формують парадигму з ознакою 'стан N' (...), але кожен із них також володіє значенням, відмінним від значень інших суфіксів у парадигмі, як, наприклад, 'вміння N' для *-ship*. Ці семантичні відмінності не слід недооцінювати або ігнорувати, оскільки вони все ще відіграють певну роль у розповсюдженні дериватів з трьома суфіксами і сьогодні та насправді можуть пояснити, чому іноді похідне слово з одним із суфіксів неможливе, але можливе з іншим» [9, с. 165].

Постановка завдання. Семантична синонімія суфіксів – явище у мовах досить поширене, і на цьому тлі метою нашої статті є визначення особливостей функціонування давньоанглійських суфіксів під час формування дериватів з абстрактним значенням.

З переліку суфіксів давньоанглійської мови були вибрані іменникові суфікси, крім тих, що формують слова зі значенням 'агент/носій професії', оскільки вони не підпадають під вимоги до значення. Наш аналіз зосереджено на абстрактних похідних іменниках, адже саме ця група є найчисленнішою серед дериватів давньоанглійського періоду [11]. Крім того, в сфері творення абстрактних понять конкуренція серед суфіксів висока (13 суфіксів з 22 досліджених (*-ung*, *-ness*, *-scipe*, *-craft*, *-dóm*, *-hád*, *-ræden*, *-lác*, *-leást*, *-þu*, *-wíse*, *-wíst*, *-oþ*)).

Виклад основного матеріалу. Особливості давньоанглійського словотвору та семантичної синонімії суфіксів можна розглянути на прикладі дериватів зі спільним значенням *kindness*. Словник англо-саксонської мови Дж. Босворта та Т. Толлера [1] подає такі похідні слова з вказаним значенням: 1. *bróþor-scipe* – m, brotherliness, kindness, love; 2. *eáp-módnnes* – f, gentleness, graciousness, kindness; 3. *ésti-nes* – f, benignity, kindness, bounteousness; 4. *frem-sumnes* – f, kindness, benefit, benignity, liberality; 5. *freód-scipe* – m, friendship, kindness; 6. *glædmódnnes* – f, gladness, cheerfulness, joyfulness, kindness; 7. *god-scipe* – m, goodness, kindness; 8. *lufsum-ness* – f, amiability, pleasantness, love, kindness; 9. *mana-scipe* – m, humanity, kindness, civility; 10. *rúmmódnnes* – f, favour, grace, kindness; 11. *wel-dónnes* – f, kindness, benignity; 12. *welwillendness* – f, kindness, benignity; 13. *welwilness* – f, good will, kindness, goodness.

Певні ознаки наведеного синонімічного ряду дериватів характерні для всіх похідних іменників давньоанглійського періоду, тому зупинимось на них детальніше.

По-перше, у формуванні елементів ряду домінують два суфікси – *-ness*, який суттєво переважає за чисельністю похідних, та *-scipe*. Якщо другий суфікс утворює нові слова в цьому разі лише від іменників (*freód* 'peace, friendship', *bróþor* 'brother', *mana* 'men', *god* 'good thing'), то суфікс *-ness* приєднується в процесі словотвору до іменників, прикметників та дієслів у різних формах. Частково продуктивність суфіксу *-ness* пояснюється його широкою сполучуваністю в давньоанглійському періоді: в нашому дослідженні зафіксовані похідні від іменників (далі N) (*sárness* 'rain'), дієслів (далі V) (*cým-ness* 'daintiness'), прикметників (далі Adj) (*fæst-nes* 'firmness'), займенників (далі Pron) (*hwilcnness* 'quality'), числівників (далі Num) (*ánes* 'unity'), прислівників (далі Adv) (*festnes* 'firmament') та прийменників (далі Prep) (*midness* 'middle').

Всі випадки, крім прийменників, було зафіксовано для цього суфіксу під час творення дериватів з абстрактним значенням. Загалом для формування абстрактних понять у давньоанглійському періоді найчастіше використовувались основи-іменники або основи-прикметники: **-ness** – Adj/Adv/N/Num/V/Pron, **-ung** – Adj/N/V, **-lác** – Adj/N, **-liest** – N, **-þu** – Adj/N, **-wist** – Adj/Prep, **-wíse** – Adj/N, **-háð** – Adj/N, **-cræft** – Adv/N/V, **-dóm** – Adj/N, **-scipe** – Adj/N, **-oþ** – Adj/V, **-ræden** – N. Обмежень на використання певних суфіксів під час творення одного поняття не існувало. Було зафіксовано синонімічні ряди, які творились одночасно 5–6 суфіксами. До таких, наприклад, належать ряди зі значенням ‘wickedness’ (*firen-cræft*, *frac-oþ*, *godwrec-nes*, *hinder-scipe*, *mánfæh-ðu*) та ‘wisdom’ (*gleaw-nes*, *gleaw-scipe*, *hyge-cræft*, *hyge-least*, *metg-ung*, *wis-dom*).

Наступною характеристикою деривації в давньоанглійському періоді є творення похідних слів від різних форм одного кореня або використання не початкової форми слова для деривації. Було зафіксовано три основних сценарії такого процесу. Перший сценарій проілюстровано в наведеному ряді, де можна побачити різницю між іменниками *brópor-scipe* та *mana-scipe*. Перший дериват утворено від іменника в називному відмінку однини (*brópor*), а другий – від іменника в родовому відмінку множини. Другий приклад – це іменники *welwillendness* та *welwilness*: обидва іменника мають однакове значення, але утворені від змінених форм дієслова. Подібним є випадок використання однокореневих частин мови з одним суфіксом для деривації синонімів. Наприклад, було зафіксовано три синоніми зі значенням ‘choice’, що були утворені від іменника, прикметника та дієслова: *corenes* (V *coren*), *ceásnes* (N *ceás*), *císnes* (Adj *cís*). І останній сценарій не проілюстровано в синонімічному ряді, але зафіксовано в дослідженні: наприклад, дієслово *bladesian* виступає основою для двох іменників, які мають різні форми і різні значення. Так, іменник *bladesnung* означає ‘scent’, а *bladesung* – ‘flame’. Г. Торрес, який займався питаннями афіксації давньоанглійських іменників, дійшов висновку, що існування більш ніж однієї основи, яка була доступна для утворення іменникових похідних, підтверджує ідею формування нових одиниць з використанням слова, а не основи. Більшість учених поділяє думку щодо того, що зсув від зміненого кореня до формування дериватів від незмінної основи закінчився до кінця давньоанглійського періоду [8].

Наступна особливість давньоанглійських суфіксів – це можливість використання одночасно більш ніж одного суфіксу з подібним значенням. Ця особливість формування сегмента абстракції в давньоанглійській мові суперечить сучасним принципам суфіксації, підтвердження яких знаходимо в роботі Р. Лібера про те, що афікси не додають додаткового значення, яке уже доступне у базовому слові (простому або похідному) [5, с. 161]. Його висловлювання базується на працях І. Плага, в яких той пропонує ще одне семантичне обмеження щодо афіксації, цього разу дещо більш загальне: «не існує ситуації використання суфіксів, які утворюють абстрактні іменники, у поєднанні з іншими суфіксами, які утворюють абстрактні іменники» [6, с. 76]. Але приклади зі словника давньоанглійської мови заперечують такі семантичні обмеження в цьому періоді. Для прикладу розглянемо такий дериваційний ряд: *gearwe* ‘gear’ – *gearwung* ‘preparation’ – *ge-gearwungness* ‘preparation’. Творення двох послідовних іменників від іменної основи за допомогою суфіксів **-ung** та **-ness** не створює, як ми бачимо, різних семантичних значень. Інколи значення набуває додаткового відтінку, як у разі з *ealdor-dóm-scipe* (‘position of authority’), тоді як для *ealdor-dóm* словник вказує значення ‘authority’.

Вищевказаний приклад свідчить про те, що додаткове семантичне навантаження кожного суфіксу має впливати і на додаткове значення дериватів, які він утворює. Ми погоджуємося з думкою К. Тріпса, викладеною вище, хоча інколи дуже важко простежити та зрозуміти, яким саме семантичним відтінком значення володіє той чи інший суфікс. На прикладі синонімічного ряду ‘kindness’ можна побачити, що насамперед значення деривата залежить від основи слова. Так, *lufsum-ness* має додаткове значення ‘love’ через основу *lufu* ‘love’, а *glædmódnnes* має значення ‘gladness, cheerfulness, joyfulness, kindness’ як продовження значення основи ‘glad’. Проте якщо суфікс **-ness** має загальне значення, то **-scipe** має певне антропоцентричне значення ‘brotherliness, friendship, humanity’.

Додаткове семантичне навантаження деяких суфіксів простежується досить легко, як-от суфіксу **-leást** (suffix denoting lack, want or absence of formed from adjectives [1]). В такому разі навіть вживання декількох суфіксів для формування абстрактного поняття не викликає суперечностей: *witleást-ness* ‘stupidity, dullness’. Серед інших суфіксів виділяємо такі, для яких ми змогли встановити додаткові компоненти значення:

-ung – процеси, **-hád** – антропоцентричний або релігійний зміст, **-craeft** – вміння чи сила чогось, **-dóm** – сила чи влада, **-wise** – стиль або манера, **-ráden** – умови чогось. Для таких суфіксів семантичні значення різноманітні без можливості узагальнення через незначну кількість дериватів: **-þu**, **-wist**, **-op**, **-lác**.

Наступним кроком було застосовано методологію, яку використовувала Р.В. Ескарза під час аналізу структурно-функціонального аналізу утворення давньоанглійських іменників за допомогою афіксації [10]. Виведення функцій має на меті пояснити зв'язок між суфіксами та основами під час словотвору. В нашому аналізі формування адаптовано з метою підкреслити семантичне наповнення похідних слів, а отже, суфіксів, які їх утворюють.

Спочатку було сформульовано правило форми (FR) для кожного суфікса. У правилі символ $\oplus$ позначає використання суфіксу. Правий стовпець операції (s.c.) позначає умови для основи, що визначають її лексичний клас. 'X' означає функцію позначення певного змісту.

- (1) $FR1 <x \oplus scipe; 'FR1'; s.c.: Adj/N(m,f,n) >$
N, m gál – scipe – Ø 'luxury'
N, f gál – abstraction MASC.NOM.SG.

Наступний крок – проілюструвати операції (O) деривації:

- (2) $O <x \oplus scipe > ; 'O1'; s.c.: Adj/N(m,f,n) >$

На основі всіх операцій були виведені семантичні правила деривації, які виглядають таким чином:

- (3) $<ABSTRACTION('X') >$
 $O1 <x \oplus ness > ; 'O1'; s.c.: Adj/Adv/N(m,n) / Num/V/Pron > +general$
 $O2 <x \oplus ung > ; 'O2'; s.c.: Adj/N(m,f,n) / V > +general +process$
 $O3 <x \oplus lác > ; 'O3'; s.c.: Adj/N(m,f,n) > +general$
 $O4 <x \oplus liest > ; 'O4'; s.c.: N(m,f,n) > +lack of something$
 $O5 <x \oplus þu > ; 'O5'; s.c.: Adj/N(m,f) > +general$
 $O6 <x \oplus wist > ; 'O6'; s.c.: Adj/Prep > +general$
 $O7 <x \oplus wise > ; 'O7'; s.c.: Adj/N(m,f) > +general$
 $O8 <x \oplus hád > ; 'O8'; s.c.: Adj/N(m,f,n) > +condition with religious and anthropocentric emphasis$
 $O9 <x \oplus craeft > ; 'O9'; s.c.: Adv/N(m,f,n) / V > +skills, power of something$
 $O10 <x \oplus dóm > ; 'O10'; s.c.: Adj/N(m,n) > +power oriented$
 $O11 <x \oplus scipe > ; 'O11'; s.c.: Adj/N(m,f) > +sphere of human relations$
 $O12 <x \oplus op > ; 'O12'; s.c.: Adj/V > +general$
 $O13 <x \oplus ráden > ; 'O13'; s.c.: N(m,f,n) > +condition$

Таким чином, опис певного деривативного сегменту словникового запасу давньоанглійського періоду формується через набір суфіксів та їхні властивості, особливості основ слова та семантичні характеристики. Така процедура допомагає зрозуміти як засади формування цього сегменту, так і особливості функціонування самих давньоанглійських суфіксів, описувати їхні риси та визначати підґрунтя для розвитку у наступні періоди англійської мови.

Висновки. Суфікси в давньоанглійському періоді характеризуються значним потенціалом творення абстрактних понять, що зумовлено великою кількістю суфіксів цього періоду та притаманними їм різними відтінками значення, а також здатністю різних суфіксів утворювати синонімічні ряди від різних основ та форм.

Абстрактні поняття у вказаному періоді формувались 13 досліджуваними іменниковими суфіксами. Цей сегмент словникового складу є лідером за продуктивністю творення, що здається логічним з погляду переходу рівня життя від більш примітивного до складнішого. Семантична синонімія суфіксів забезпечує різноманіття синонімічних рядів абстрактних понять.

З погляду основ найпоширенішими є іменники та прикметники, для яких немає семантичних чи морфологічних обмежень, на відміну від сучасної англійської мови. Крім того, найпродуктивніший суфікс **-ness** володіє найширшою сполучуваністю, утворюючи абстрактні поняття від іменників, прикметників, прислівників, дієслів, числівників та займенників. Семантика абстрактних дериватів пов'язана з семантикою основ та з характеристиками суфіксів, що їх утворили.

Особливість давньоанглійських суфіксів полягає у використанні одночасно більш ніж одного суфіксу з подібним значенням. Ця особливість формування сегмента абстракції в давньоанглійській мові суперечить сучасним принципам суфіксації. Є випадки повторення значень або звуження чи розширення абстрактного значення у ланцюжку дериватів.

Останньою виокремленою характеристикою суфіксів є наявність у частини з них чітко вираженого додаткового компонента значення: **-scipe** – колективне антропоцентричне спрямування, **-ung** – процеси, **-hád** – умови з антропоцентричним або релігійним нахилом, **-craeft** – вміння чи сила чогось, **-dóm** – сила чи влада, **-wise** – стиль або манера, **-ráden** – умови чогось, що визначається додатковим семантичним навантаженням суфіксу.

Перспективи у розробленні розглядуваної проблеми вбачаємо у тому, що поєднання всіх характеристик суфіксів в давньоанглійському періоді дасть відповідь про причини зникнення частини суфіксів у наступні періоди або еволюції їхнього значення, появу законів морфологічного та семантичного обмеження

суфіксації. До таких характеристик відносяться вище наведені фактори: широта сполучуваності, продуктивність, конкуренція в певних лексико-семантичних варіантах значення та додаткове семантичне навантаження, витіснення через зміни семантичних та морфологічних обмежень суфіксації.

Список літератури:

1. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary Online / Ed. Thomas Northcote Toller and Others. Comp. Sean Christ and Ondřej Tichý. Faculty of Arts, Charles University in Prague, 2013. URL: <http://www.bosworthtoller.com/>.
2. Kastovsky D. Typological changes in derivational morphology / Ans Van Kemenade & Bettelou Los (eds.) *The handbook of the history of English*. Oxford : Blackwell, 2006. P. 151–177.
3. Lloyd C. From Middle English to Shakespeare : Semantics of a French Deverbal Suffix in English. *English studies. A journal of English language and literature*. 2007. Vol. 88. P. 601–620.
4. Mel'čuk I. Aspects of the theory of morphology. Edited by David Beck. Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. 616 p.
5. Lieber R. Morphology and lexical semantics. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2004. 208 p.
6. Plag I. Morphological Productivity: Structural Constraints in English Derivation. *Topics in English Linguistics*. Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 1999. Vol. 28. 290 p.
7. Quirk R., Wrenn Ch.L. An Old English Grammar. DeKalb, Illinois : Northern Illinois University Press, 1994 [1955].
8. Torres, G.E. Affixal Nouns in Old English: Morphological Description, Multiple Bases and Recursivity. PhD Dissertation. University of La Rioja. 2009.
9. Trips C. Lexical Semantics and Diachronic Morphology. The Development of -hood, -dom and -ship in the History of English. *Linguistische Arbeiten*. Tübingen: Max Niemeyer, 2009. Vol. 527. 267 S.
10. Veá Escarza, R. Old English nominal affixation. A structural-functional analysis. *Nordic Journal of English Studies*. 2016. #15(1). P. 101–119.
11. Yesypenko N., Soloviova O. Noun-forming suffixes in Old English: the semantic aspect. *In esse: English studies in Albania*. Studio-Sai, Vlorë, Albania, 2021. P. 40–65.

Soloviova O. V., Hnatkovska O. M. SEMANTIC POTENTIAL OF DERIVATIVES IN THE OLD ENGLISH PERIOD

The article highlights a number of features of the abstract noun derivation by means of thirteen productive suffixes in the Old English period: -ness, -ung, -lác, -liet, -þu, -wist, -wíse, -hád, -cræft, -dóm, -scipe, -oþ, -ræden. Due to social changes in the Old English period, a large number of new concepts appeared, which led to the active expansion of vocabulary, and word formation played an important role in this process. The meaning of derivatives as well as the meaning and features of the bases, from which they were formed, are under analysis in our reseach. It is worth mentioning that the suffixes in the lexemes denoting abstract concepts accompanied mainly noun-stems and adjective-stems, although verbs, pronouns, numerals, adverbs and prepositions also occurred as stems. It is notable that the semantics of derivatives was determined by both the meaning of the base and the meaning of the suffix (additional semantic load was established in the case of seven suffixes). It turned out that different forms of root bases were used to form synonymic rows, but they occasionally formed words with completely different meanings. At the same time, the derivation of words from different forms of one root, which contradicts the rules of modern English, is characteristic of the derivation of the Old English period. It is emphasized that in the period under study it was possible to use more than one suffix with a similar meaning to expand / narrow or preserve the meaning of the base, which also contradicts modern principles of suffixation. Structural and functional analysis of the derivation of Old English nouns with abstract meaning allowed formulating thirteen semantic rules of derivation, which indicate a high derivational potential of suffixes in the process of creating abstract nouns.

Key words: Old English suffixes, semantic and morphological constraints, morphological productivity, additional semantic load, semantic rules of derivation.

Шмуля Л. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДНИКІВ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В РОК-ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена порівняльному аналізу складників мовної картини світу в рок-поезії другої половини XX століття – початку XXI століття. Автором наведено визначення картини світу. Картина світу більшістю дослідників визначається як цілісний глобальний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини, що знаходиться в основі світобачення людини, репрезентує істотні властивості світу в розумінні її носіїв. Розглянуто основні різновиди картини світу, такі як наївна, наукова, релігійна, культурна, реальна та ілюзорна. Визначено, що мовна картина світу являє собою сукупність зафіксованих у мовних одиницях уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення про дійсність, яка відображена у значеннях мовних знаків, – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів та явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ. Мовна картина світу може бути не лише національною, індивідуальною, але й певний напрям у музиці, зокрема рок-музика, може створювати свою мовну картину світу. У нашому дослідженні ми спиралися переважно на поняття лексико-семантичного поля – групи слів, об'єднаних єдиним (інтегральним) значенням. Таким чином, під час порівняльного аналізу було виявлено, що лексико-семантичні поля «свобода» та «почуття» присутні в текстах пісень цих періодів, проте вони мають інше лексико-семантичне вираження та доповнюються іншим полем, характерним для того періоду, відповідно «мрія» та «мораль» для поезії 60-х та 90-х років. Наявність лексико-семантичного поля «свобода» в текстах періодів не є випадковою, оскільки це основна складова частина філософії рок-напрямку і завжди буде наскрізною темою в цій поезії. У рок-поезії початку XXI ст. лексика, яку можна об'єднати в лексико-семантичне поле «свобода», представлена найменше. Щодо іншої спільної складової частини мовної картини світу на основі лексико-семантичного поля «почуття», то ця тема є вічною незалежно від історичного періоду.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, мова, лексико-семантичне поле, рок-поезія.

Постановка проблеми. У результаті взаємодії людини зі світом утворюється її уявлення про світ, формується певна модель світу, яка у філософсько-лінгвістичній літературі називається картиною світу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Різними аспектами вивчення картини світу займалися такі дослідники, як М.А. Дмитрієва, О.А. Корнилов, В.А. Маслова, З.Д. Попова, В.Н. Постовалова, В.Н. Телія, Т.В. Цив'ян, Є.А. Щербань.

Постановка завдання. У статті автор ставить за мету порівняти основні складові частини картини світу в рок-поезії II пол. XX ст. – початку XXI ст. та їх лексико-семантичне вираження.

Виклад основного матеріалу. Термін «картина світу» був уперше застосований відомим австрійським філософом Людвігом Вітгенш-

тейном у його відомому «Логіко-філософському трактаті» (1921) [1].

Т.В. Цив'ян зазначає, що поняття картини світу будується на вивченні уявлень людини про світ. Світ – це людина і середовище в їхній взаємодії, а картина світу – «результат переробки інформації про середовище і людину» [8, с. 26].

З.Д. Попова виділяє два типи картин світу: безпосередню та опосередковану. Безпосередня картина світу – картина, отримана внаслідок прямого пізнання свідомістю навколишньої дійсності. Її ще називають когнітивною. Опосередкована картина світу – це результат фіксації концептосфери вторинними знаковими системами, які матеріалізують існуючу у свідомості безпосередню когнітивну картину світу. Це мовна та художня картини світу [7, с. 51–53].

С.А. Щербань описує такі різновиди картин світу, як найвна, наукова, культурна, релігійна, реальна, ілюзорна та мовна [4].

Початки тези про мовну картину світу належать В. Гумбольту, який стверджував, що «в кожній природній мові є характерний тільки для неї огляд світу [4]». Погляди В. Гумбольта сприйняли і розвинули неогумбольдтіанці (Л. Вайсгербер, Е. Сепір, Б. Уорф). Саме Л. Вайсгербер увів поняття «мовна картина світу» до наукової термінологічної системи [2, с. 57].

Так, мовну картину світу визначають у такий спосіб: уявлення про дійсність, що відображене у мовних знаках та їх значеннях, – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів та явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ; результат відображення об'єктивного світу повсякденною (мовною) свідомістю тієї чи іншої мовної спільноти [3, с. 112].

В.А. Маслова зазначає, що мовна картина світу – це загальнокультурне надбання нації, вона є структурованою, багаторівневою [6, с. 65].

Мовна картина світу – це образ світу, що створюється лінгвістичними засобами, а саме: номінативними засобами мови; граматичними засобами мови; функціональними засобами мови; образними засобами мови; фоносемантикою мови; дискурсивними засобами [5, с. 19].

Отже, мовна картина світу – це сукупність зафіксованих у мовних одиницях уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення про дійсність, що відображена в значеннях мовних знаків. Кожна національна спільнота, засвоюючи знання про світ, відбиває його через призму рідної мови, тобто створює свою мовну картину світу. Мовна картина світу може бути не лише національною, індивідуальною, але й певний напрям, наприклад у музиці, може створювати свою мовну картину світу. У статті автор буде порівнювати картину світу, відображену в рок-поезії другої половини ХХ століття та початку ХХІ століття.

Під час проведення лексико-семантичного аналізу рок-поезії другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття було виявлено, що основними складовими частинами мовної картини світу 60-х років ХХ століття та періоду початку ХХІ століття є лексико-семантичні поля «свобода», «мрія» та «почуття», а основними складовими частинами рок-поезії 90-х років – «свобода», «мораль» та «почуття». Отже, всі три періоди мають два спільних лексико-семантичних поля, а саме «свобода» і «почуття».

Присутність лексико-семантичного поля «свобода» в текстах рок-пісень не є випадковою, оскільки однією з провідних складових частин філософії рок-музики є ідея абсолютної, тотальної свободи людини. Для вираження поняття «свобода» в текстах рок-пісень 60-х років частіше використовуються слова *freedom, liberty, free*, що є прямими номінаціями. Такі приклади ми можемо побачити в текстах рок-пісень гуртів The Jefferson Airplane: «*Freedom, give it to me/That's what I want now/Freedom, that's what I need now/Freedom to live*» («Freedom»); The Beatles: «*Always made me feel so free/Free as a bird/It's the best thing to be*» («Free As A Bird»). Для підкреслення важливості почуття свободи для людини та стану несвободи зараз її життя порівнюється з в'язницею: «*Unhappy girl/Fly fast away/Don't miss your chance/To swim in mystery/You are dying in a prison*» (The Doors, «Unhappy Girl») або сама людина зображується в кайданах, які не дають їй змоги вільно рухатися та повноцінно жити: «*Don't question why she needs to be so free/She'll tell you it's the only way to be/She just can't be chained*» (The Rolling Stones, «Ruby Tuesday»).

Для вираження свободи автори рок-пісень часто використовують певні символи, образи. Наприклад, у пісні «Long John Silver» гурту Jefferson Airplane поняття свободи виражається за допомогою образу моряка. Серед найбільш часто вживаних символів можна виокремити такі: птах, крила, політ. Використання символів було більш притаманне пісням 60-х років ХХ століття та періоду початку ХХІ століття.

Таким чином, ми можемо зазначити, що в рок-поезії 60-х років свобода виступає дуже важливим фактором у житті людини. Це позитивна свобода, яка передбачає свободу «для» – вести певний передбачений особою спосіб життя, свободу волі людини, свідому свободу вибору в житті, приватних життєвих рішеннях, у обранні життєвих пріоритетів, в організації свого життя.

У текстах рок-пісень 90-х років ми, навпаки, бачимо елементи негативної свободи, що передбачає свободу «від», у нашому разі це свобода від зобов'язань у стосунках між чоловіком і жінкою, свобода від етичних принципів, свобода у виборі партнера, це так зване поняття «вільного кохання». Цей світогляд був популярним серед хіпі, які були великими фанатами рок-музики. Саме в пісні «Free Love» гурту Depeche Mode помітним є втілення цих принципів: «*If you have been hiding from love/I can understand where you're coming from/If you've suffered enough/I can understand what you're*

thinking of/And I'm only here/To bring you free love/
Let's make it clear/That this is free love/No hidden
catch/No strings attached/Just free love».

У деяких піснях цього періоду поняття свободи виражається метафорично, наприклад, як у фразі «On the day the wall came down/They threw the locks onto the ground/And with glasses high we raised/A cry for freedom had arrived» (Pink Floyd, «A great day for freedom»), або в тексті пісні «Learning to fly» (Pink Floyd) прагнення до свободи виражається за допомогою метафори «tongue tied, twisted»: «Can I escape this irresistible grasp/Can't keep my eyes from the circling sky/Tongue tied, twisted».

Під час лексико-семантичного аналізу рок-поезії початку ХХІ століття було виявлено, що лексика, яку можна об'єднати в лексико-семантичне поле «свобода», вживається значно рідше, ніж лексика інших двох складових частин мовної картини світу цього періоду. Для вираження свободи автори рок-пісень часто використовують певні символічні назви, як уже було відзначено в двох попередніх періодах, а саме: птах, крила: «The sky is blue/Dreamed of light till it's true/Then take it back the pause shall through/My arms turn wings/All those clumsy things/Send me up to the wonderful world/And then I'm up with the birds» (Coldplay, «Up with the birds»). У наступній пісні прагнення до свободи реалізується за допомогою лексеми *asphyxiated* та прямої номінації *freedom*: «I wanted freedom/But I'm asphyxiated».

Таким чином, порівняльний аналіз лексико-семантичного поля «свобода» в текстах рок-пісень цих періодів дозволяє стверджувати, що поняття «свобода» як компонент мовної картини світу в піснях 60-х років ХХ століття має позитивний відтінок, навіть можна сказати, що романтичний, оскільки використовуються такі символи, як птах, крила, політ, для людини свобода набуває значення мрії. Набуття свободи рівноцінне здійсненню найзаповітнішої мрії. Тоді як у текстах пісень 90-х років ХХ століття свобода набуває негативного значення через пропаганду надто вільного кохання, що, ймовірно, і призводить до небажаної вагітності з подальшими абортами, а звідси – і до руйнування морального світу молодих людей. Метафори, що використовуються для визначення свободи в цей період, мають у своєму складі лексеми, що викликають неприємні, навіть болісні відчуття, наприклад, лексема *cry* у *cry for freedom* або лексеми *tied*, *twisted* у *tongue tied*, *twisted*. В текстах рок-пісень початку ХХІ століття так само використовуються такі символічні назви, як птах, крила.

Іншим спільним для цих періодів є лексико-семантичне поле «почуття».

У текстах рок-пісень 60-х років ми зафіксували як позитивні, так і негативні почуття. Проте зазначимо, що почуття з позитивним значенням переважають. До них ми віднесли кохання та радість. Кохання виражається найчастіше за допомогою слова *love* (N, V), що є прямою номінацією. У текстах пісень автори намагалися донести думку про те, що для кохання вік не є найголовнішим показником («Because» гурту The Beatles). Також піднімається проблема взаємозв'язку грошей та кохання, і, як наслідок, стверджується, що кохання все-ж таки неможливо купити, незалежно від того, скільки грошей людина має («You Better Move On», The Rolling Stones; «Can't buy me love», The Beatles). До позитивних почуттів ми віднесли також радість, яка передається не прямою номінацією, а словосполученням *feel alright*, що позначає відчуття комфорту, спокою і викликає радість: «When I'm home everything seems to be right/When I'm home feeling you holding me tight, tight, yeah.../But when I get home to you I find the things that you do/Will make me feel alright» (The Beatles, «A Hard Day's Night»).

У групі почуттів з негативним конотативним значенням часто трапляється відчуття суму. Проте прямі номінації на позначення суму не були зафіксовані. На позначення суму неодноразово був застосований фразеологізм, що характерний для розмовного стилю, *feel blue* (The Beatles, «Baby's in black», «For You Blue»).

Так само, як і в текстах рок-пісень 60-х років, у текстах пісень 90-х років ми виявили вираження почуттів як із позитивною, так і з негативною конотацією. Серед позитивних – кохання, на яке вказує пряма номінація, а саме лексеми *love*, *lover*. Проте кохання замальовується не тільки з позитивного боку, але й набуває дещо негативного відтінку. Наприклад, у рядках: «Love is strong and you are so sweet/You make me hard you make me weak.../Your love is bitter» («Love Is Strong», The Rolling Stones) підкреслюється сила кохання, яке водночас робить людину слабшою, набуває присмаку гіркоти, суму. В іншій пісні «Sweethearts together» того самого гурту також наголошується на неідеальності цього почуття. У пісні використано не лише пряму номінацію, а й символ кохання – серця (*heart*). У текстах йдеться про нерозділене та втрачене кохання, проте це сприймається позитивно, оскільки людина не повинна все бачити тільки в «рожевих окулярах» (The Rolling Stones «I Go Wild», «Always Suffering»).

Іншою особливістю цієї складової частини картини світу, відображеної в рок-поезії цього періоду, є пропаганда вільного кохання, що призводить до розбещеності в суспільстві («Free Love», Depeche Mode).

До групи негативних почуттів ми віднесли почуття неспокою, відчаю, песимізму. У тексті пісні «Black Celebration» гурту Depeche Mode герой не має сподівань на краще майбутнє, песимістичний настрій підкреслюється антонімом «optimistic», дні в його житті зображено в чорному кольорі – «black days», що є символом відчаю, порожнечі, скорботи. Рядки «I never close my eyes/I never sleep/I'm staying on my guard.../For me the *nightmare's* only just begun» пісні «Mean Disposition» гурту The Rolling Stones розкривають відчуття неспокою людини, яка постійно очікує чогось поганого, має песимістичний погляд на життя. Лексема «nightmare» підкреслює відчай і розчарування в житті.

На відміну від текстів рок-пісень 60-х років, в яких переважали почуття з позитивним значенням, в піснях періоду початку XXI століття переважали почуття з негативною конотацією, а саме відчай, самотність.

Серед позитивних виражено почуття кохання, проте воно набуває негативного відтінку. У тексті пісні «Conquest» гурту Coldplay кохання порівнюється не лише зі спортивними змаганнями, де завжди один виграє, а інший, на жаль, програє, а й із полюванням: «*She was just another conquest/Didn't care who's heart was broke/Love to him was a joke.../And then in the strange way things happen/Their roles were reversed from that day/The hunted became the huntress*». Тут має місце не лише пряма номінація, а й використання символу кохання – серця, яке розбите (heart was broke). Кохання виражається за допомогою метафоричних висловів, а саме *smothering me, holding too tightly*. Відчуття самотності виражається як за допомогою прямих номінацій *lonely, alone*, так і за допомогою метафоричних висловів. Наприклад, із рядків пісні «Prospekt's March» гурту Coldplay «*Now here I lie on my own in a separate sky /Here I lie on my own in a separate sky/I don't wanna die on my own here tonight/But here I lie on my separate sky*» ми розуміємо, що людина залишилася сам на сам зі своїми проблемами, вона відчувається самотньою і покинутою. Завдяки метафорі «I lie on my own in a separate sky» дуже чітко передається це відчуття самотності, можливо, навіть ізольованості від суспільства. Відчай передається прямою номінацією *desperation*. У тексті пісні «Part of The Queue»

(Oasis) почуття самотності передається через лексему *lost*: «*Suddenly I found that I've lost my way in the city/Streets in their thousand of colours, all bleed into one/I fall down, heaven won't help me/I call out, no one would hear/All of a sudden I've lost my way out of the city/Stand tall, stand proud/Every beginning is breaking its promise/I'm having trouble, just finding some soul in this town/Names on the faces, in places they mean nothing to me*».

Таким чином, в текстах рок-пісень 60-х, 90-х років XX століття та початку XXI століття ми виявили вираження почуттів як із позитивною, так і з негативною конотацією. Серед позитивних – кохання, на яке вказує пряма номінація, а саме лексеми «love», «lover». Проте в 90-х роках та в піснях початку XXI ст. кохання замальовується не тільки з позитивного боку, але й набуває дещо негативного відтінку. Серед негативних почуттів можна виділити: сум, неспокій песимізм, самотність, відчай.

У поезії 60-х років XX ст. та початку XXI ст. нами було виокремлено третю складову частину мовної картини світу на основі лексико-семантичного поля «мрія». Вважаємо, що передусім це пов'язане із загальними суспільними настроями того часу, коли людина мріяла отримати свободу в діях, поведінці, житті. Саме отримання свободи вони пов'язували з кращим і світлим майбутнім, яке порівнювалось із сонцем та посмішками на обличчях (The Beatles, «Here Comes The Sun»). У рок-поезії початку XXI століття лексико-семантичне поле «мрія» було представлено в основному мріями про щасливе і світле майбутнє. Для цього використовувалися як прямі номінації *dream (N,V)*, так і символічні назви *paradise*: «*When she was just a girl/She expected the world/But it flew away from her reach/So she ran away in her sleep/And dreamed of para-para-paradise*» (Coldplay, «Paradise»), рай – символ щасливого майбутнього; мирного буття, душевного спокою; рівноваги і внутрішнього задоволення; красивої, благодатної та багатой землі, кохання; найвищої насолоди. В пісні «A Bell Will Ring» гурту Oasis був використаний метафоричний вислів *a bell will ring inside your head, the sun will shine on you again*: «*The sun will shine on you again/A bell will ring inside your head/And all we brand new/Come alive, come on in/It's something that you know/The words as wide as your life is thin/So entertain your goals/The sun will shine on you again*».

У рок-поезії 90-х років, навпаки, це відчуття свободи призвело до аморальності, яку ми віднесли до лексико-семантичного поля «мораль»,

що є підґрунтям для виділення третьої складової частини мовної картини світу цього періоду. Автори у своїх текстах порушували та нехтували морально-етичними принципами та нормами. Прикладом порушення моральних норм та принципів є пропаганда вживання наркотиків та спиртних напоїв, про що часто йдеться в текстах рок-пісень. Наприклад, у пісні «Free Love» гурту The Rolling Stones: «Let's split another bottle, now/Let's take a hit, loosen up» ми бачимо заклик на вживання спиртних напоїв та наркотиків, що передається такими лексико-семантичними одиницями, як *split, bottle, take a hit*. Свідченням аморальної поведінки також є вживання ненормативної лексики. Часто вживається нецензурна лексика відносно жінок, стосунків з ними. Загалом можна стверджувати, що в піснях пропагується розпусний, розгульний стиль життя.

Висновки і пропозиції. Таким чином, під час порівняльного аналізу було виявлено, що лексико-семантичні поля «свобода» та «почуття» присутні в текстах пісень цих періодів, проте вони мають інше лексико-семантичне вираження та доповнюються іншим полем, характерним для того періоду, відповідно «мрія» та «мораль» для поезії 60-х та 90-х років. Наявність лексико-семантичного поля «свобода» в текстах періодів не є випадковою, оскільки це основна складова частина філо-

софії рок-напрямку і завжди буде наскрізною темою в цій поезії. Проте в поезії 60-х років свобода має позитивний, дещо романтичний відтінок, і, як наслідок, нами було виокремлено третю складову частину мовної картини світу рок-поезії 60-х років на основі лексико-семантичного поля «мрія», що пов'язане із загальними суспільними настроями того часу, коли людина мріяла отримати свободу в діях, поведінці, житті. Набуття свободи було рівноцінно здійсненню найзаповітнішої мрії. У рок-поезії 90-х років, навпаки, набуття бажаної свободи призвело до аморальності, яку ми віднесли до лексико-семантичного поля «мораль». У суспільстві, особливо серед молодого покоління, вже стає звичним вживання спиртних напоїв та наркотиків, дуже часто вживається ненормативна лексика, зневажаються етичні принципи в стосунках, що ми і побачили в текстах пісень. У рок-поезії початку XXI ст. лексика, яку можна об'єднати в лексико-семантичне поле «свобода», представлена найменше. Це пов'язано з тим, що люди вже стали більш вільними у своїх думках, висловлюваннях, поведінці, навіть у почуттях. Вона перестала вже бути настільки бажаною, наскільки була на початку зародження рок-музики. Щодо іншої спільної складової частини мовної картини світу на основі лексико-семантичного поля «почуття», то ця тема є вічною незалежно від історичного періоду.

Список літератури:

1. Богатырева И.И. Языковая картина мира. URL: <http://www.portal-slovo.ru/philology/43646.php> (дата звернення 02.09.2021).
2. Вайсгербер Й. Родной язык и формирование Духа. Москва, 2004. 232 с.
3. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва, 2003. 349 с.
4. Лукаш Г.П. Картина світу як об'єкт вивчення лінгвокультурології. URL: http://ntsa-efon-npu.at.ua/blog/kartina_svitu_jak_ob_ekt_vivchennja_lingvokulturologiji/2010-11-15-186 (дата звернення 01.09.2021).
5. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск, 2008. 272 с.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва, 2001. 208 с.
7. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007. 314 с.
8. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. Москва, 2006. 280 с.
9. Rock Lyrics. URL: <http://lyrics.rockmagic.net/> (дата звернення 07.08.2021).

Shmulia L. V. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD IN ROCK POETRY: THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article deals with important in the present-day linguistics problem of the language picture of the world. The definitions of world picture are suggested. The world picture is defined by most researchers as a holistic global image of the world. It is the result of all the spiritual activity of people which is the basis of human worldview, represents the essential properties of the world. The main varieties of picture of the world are presented. They are naive, scientific, religious, cultural, real and illusory. It is determined that the language picture of the world is a set of people's ideas about the reality at some stage of development reflected in language; the conception of reality which is reflected in linguistic signs – linguistic division of the world; language ordering of objects and phenomena; information of the world inherent in system meaning of words.

The author defines that language picture of the world can be not only national, individual, but also a trend in music can create the language picture of the world. In addition, rock poetry as the lyrics of one of the most meaningful trend in music contains a lot of linguistic material valuable in cultural aspects. The main components of the language picture of the world are revealed and described by means of the lexical and semantic analysis of these texts. Thus, during the comparative analysis, it was found that the lexical-semantic fields “freedom” and “feelings” are present in the lyrics of these periods, but they have a different lexical-semantic expression and are supplemented by another field, respectively “drea” and “morality” for the poetry in the 60s and 90s. Lexical-semantic field “freedom” in the texts of the periods is not accidental, because it is the main component of the philosophy of rock and will always be a cross-cutting theme in this poetry. In rock poetry of the beginning XXI century, lexical-semantic field “freedom” is the least represented. As for another common component of the linguistic picture of the world based on the lexical-semantic field of “feeling”, this theme is eternal regardless of the historical period.

Key words: *picture of the world, language picture of the world, language, lexical-semantic field, connotation, rock poetry.*

Эфендиева Л. Э.

Азербайджанский университет языков

К ВОПРОСУ О СЕМАНТИКЕ И СПОСОБАХ ВЫРАЖЕНИЯ НЕКОТОРЫХ СЛОВЕСНЫХ ЗНАКОВ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Ця стаття присвячена актуальній в сучасному мовознавстві темі. У ній на матеріалі англійської мови розглянуті такі поняття: «словесний знак», «лексема», «лексичні значення окремих слів», «лексико-семантична різновид» і деякі інші. Але центром названих понять є «словесний знак», що повністю відповідає як назвою роботи, так і задумом автора. Перевагою статті, безперечно, є її виборча спрямованість. Тобто автор ясно віддає собі звіт в тому, що кількість словесних знаків в сучасній англійській мові (як, втім, і в багатьох інших) колосально, можна навіть сказати – нескінченно. Тому, намагаючись осягнути неосяжне, автор підходить до семантики і способів вираження словесних знаків в сучасній англійській мові з позиції тих спеціально відібраних одиниць, що представляють собою фрагмент певної концепції розкриття їх значень. Це положення доводиться всім ходом статті. У зв'язку з таким підходом ця стаття структурована таким чином: спочатку увага автора зосереджена на такому фрагменті концепції розкриття значення слова, що представлено лексикою заборони і дозволу, ідентифікована як антиномії довіри / недовіри. Це, зрозуміло, антоніми, і на прикладі цієї дихотомії показано конкретне застосування цілого ряду словесних знаків в тексті у вигляді декількох інваріантів. В одних випадках при розкритті значень слів зафіксовано збіг з головним варіантом; в інших – вони розходяться. У відповідності з різними варіантами показані як точки дотику, так і відмінності. Вдалою знахідкою можна вважати звернення автора статті до дисертації Є. Князевої, яка відрізняється певною науковою новизною від багатьох інших робіт. Однак ніякого копіювання тут зовсім не помічено, і теоретичні положення, висунуті вченим у цій роботі на захист, трактуються самостійно. Разом з тим, спираючись на деякі витяги з автореферату дисертації Є. Князевої, автор у самому кінці статті робить відповідні узагальнення про такий спосіб вираження словесних знаків, як час і простір.

Ключові слова: слово, знак, парадигматика, семіотика, сигніфікат, номінатив, диференціація, інтеграція, конкретизація, узагальнення, концепція.

Постановка проблеми. Словесный знак – это сочетание букв, морфем или отдельных слов. Когда говорят о знаковой сути слов, то прежде всего выделяют их внешнюю, фонологическую (то есть звуковую) и внутреннюю (семантическую) стороны. Эти понятия связаны между собой неразрывной цепью. Вместе с тем внешние и внутренние стороны словесного знака, как правило, не предполагают максимально выраженного параллелизма, хотя формальное и содержательное в нём образует прочное единство. Однако конкретно в речи (причём не только в английском, но практически в любом современном языке) чаще не наблюдается полного соответствия одного понятия – другому. Так что отмеченное единство отнюдь не абсолютно, но, скорее всего, относительно. Это происходит, главным образом, по той причине, что такое единство при необходимости может быть в речи нарушено.

Изложение основного материал. Словесный знак следует отличать от словосочетаний и тем более предложений. Особенность знаковой формы (точнее, звуковой или графической последовательности) является способность вмещать в себя ряд номинаций. К примеру, рассмотрение в парадигматике современного английского языка словоизменительных морфем приводит лингвистов к выводу о возможности совмещения в них нескольких лексико-грамматических значений. В таких случаях учёные говорят о семантическом минимуме, с одной стороны, и максимуме – с другой. Поясним. В первом случае словесные знаки моносемантичны. Скажем, в английском глаголе морфема «-s» всегда обозначает третье лицо единственного числа. Во втором – «to break» без наличия указанной морфемы ясно, что помимо исконно грамматического, этот глагол имеет также и множество различных семантических значений.

А именно: «ломать», «нарушать», «разрывать», «ослабевать», «прерывать», «начинаться», «врываться», «разразиться».

Однако они вовсе не равноценны друг другу. Нетрудно видеть, насколько широко и многообразно семантическое поле на примере этого глагола. Он обнаруживает сложность и богатство нескольких концепто-сфер одновременно. Так, в значении «начинаться» данный словесный знак указывает на начало действия, точнее, на «временные отношения». «Разразиться» – образ действия (скандал) и природную стихию (разразилась гроза.) «Ломать» и «нарушать» относятся к синонимичным глаголам с общим значением «разрушения». В то же время глаголы «ослабевать» и «прерывать» выражают совершенно разные значения. Таким образом, полисеманτικότητα здесь налицо. Однако в любом случае учёные чаще всего отталкиваются от объективных причин и способов функционирования словесных знаков.

По этому поводу В.Н. Ярцева, Г.В. Колшанский и В.Н. Телия фиксируют: «Главнейшей функциональной особенностью словесных знаков в любом языке являются процессы объективации. Они включают в себя различные уровни дифференциации и интегрирования, конкретизацию и обобщение тех мыслительных операций, которые исторически закреплены за тем или иным знаком. Эта область человеческого сознания, которое фиксирует результаты познавательной-мыслительной деятельности по отделению одних словесных знаков от других, а также их обобщенное значение содержание, отображающее предметы, их признаки и связи окружающей действительности» [7, с. 70].

В любом современном языке словесные знаки по природе своей носят двойственный характер. С одной стороны, как инструмент обобщения, они выражают абстрагированное познание предметов и явлений в реальном мире. С другой – это сам процесс формирования мыслей и соответственно выражение разных интенций со стороны как говорящего, так и слушающего в ходе взаимного общения. Тем самым словесные знаки обретают индивидуальность. Понятно, что слово среди них – это главный признак, обладающий особой семиологической ценностью.

Что это означает? Словесные знаки, во-первых, имеют сигнификативную (обобщающую функцию), во-вторых, номинативную (назывную), в-третьих, коммуникативную (сообщение), в-четвёртых, эмотивную (эмоционально-экспрессивную), в-пятых, прагматическую (выражение определенных чувств, связанных с переживани-

ями говорящего или слушающего. Перечисленное свидетельствует о бесконечном многообразии свойствах словесных знаков. Видный лингвист С.О. Карцевский в своё время писал: «Будь словесные знаки неподвижными, выполняющими лишь одну единственную функцию, то язык был бы похож на простое собрание этикеток. Одновременно с тем нам трудно представить себе, чтобы их подвижность могла быть достигнута такой степени, что выходило бы за пределы конкретных и реальных ситуаций. Значит, по природе своей лингвистические знаки должны быть как неизменными, так и неподвижными, почти что застывшими одновременно. Таким образом, приспособляясь к конкретным ситуациям, словесные знаки могут изменяться лишь отчасти; и-за неподвижности одной части своей эти знаки остаются тождественными самим себе» [4, с. 85].

Опираясь на отмеченное, попытаемся вкратце (в рамках небольшой статьи) рассмотреть функционирование словесных знаков в современном английском языке с выделением наиболее ярких семантических особенностей. Одними из наиболее иллюстративных, на наш взгляд, являются английские словесные знаки, которые представляет собой весьма богатый арсенал всевозможных конвенциональных ориентаций. Большой и разнообразный потенциал таких знаков мы обнаруживаем, к примеру, при актуализации дихотомии концепта «запрета/разрешения». Чаще всего его можно встретить в Великобритании на плакатах, вывесках, выставках, печатных объявлениях. В сугубо же лингвистическом отношении он, как правило, реализуется на вербальном уровне. Причём ниже мы покажем, что запреты и разрешения имеют широкий спектр разнообразных семантических значений и чаще всего характеризуется многоаспектностью в зависимости от прагматики и контекста. Приведём примеры:

DO NOT ENTER, MILITARY AREA; No smoking»; DO NOT SMOKE!; This is a no-smoking area; Smoking prohibited; Please, check the size of your handbag. If it doesn't fit into the frame, the baggage has to be checked via check-in counter; Don't leave your valuables and money inside the dressing cubicles or changing rooms For only 30 cents you can hire a locker to keep your personal belonging safe. И последнее: You will find them in the central hall, next to hair dryers. Don't have your fun spoilt! [4, с. 37–38].

Несмотря на внешнюю идентичность запретов, каждое из словосочетаний (и тем более предложений) имеет индивидуальную окраску. Так, не вхо-

дить в театр (скажем, в хрестоматийном значенні: після третього звонка) носить характер не стільки заперта (так як об цьому всім хорошо известно), скільки заблаговременного и вежливого обращения к зрителям.

Напротив, в качестве категорического предупреждения звучат слова «НЕ ВХОДИТЕ» с добавлением «ВОЕННАЯ ЗОНА». Очевидно, что этот запрет нарушать нельзя, так как влечёт за собой суровое наказание. Далее, выражения «НЕ КУРИТЬ!»; «Курение запрещено» и «Это зона для некурящих» могут быть выстроены как синонимическая цепочка. Однако и эти три запрета имеют собственный спектр значений, прежде всего связанных со сферой своего употребления.

Хотя они реализуется на вербальном уровне и чаще представлены не в печати либо устной английской речи, а визуально, маркеры категоричности варьируются от обиходного предупреждения курения в неположенных местах (роль контекста и языкового окружения в виде экстралингвистических средств здесь определяющая) – до максимума. В последнем случае решающим фактором при раскрытии значений данного словесного знака становится обстановка (к примеру, запрет на курение в самолётах, где это обоснованно запрещено и грозит штрафом).

В первом из двух последующих предложений запрет связан с разъяснением правил, которые нельзя нарушать уже вне зависимости от обстановки/ситуации, и в то же время предоставляется альтернативный вариант. А именно, в данном случае в качестве дополнительного языкового средства использовано сочетание наречия с глаголом в инфинитивной форме, («...необходимо зарегистрировать»), а выражение целиком приобретает модальный оттенок долженствования. Наконец, во втором предложении запрет на оставление ценных вещей и денег мотивирован равноправной возможностью приобретения специального «шкафчика для их хранения». Более того, вербальное сообщение дополнено фрагментом текста «Не испортите себе веселье!», по существу идущим вразрез с запретом как таковым и открыто противоречащим другими приведённым нами видам.

Осложним ситуацию введением смежного словесного знака. Напоминаем, что выше нами было заявлено: концепт запрета можно рассматривать и в дихотомии с разрешением. В этой связи небезынтересным представляется мнение двух видных современных учёных – Л.Г. Бабенко и Ю.В. Казарина, которые пишут о некоторых семах, в особо выделяя «доверие/недоверие», синонимичную

запрету/разрешению. Они, в частности, указывают: «Текстовая эмотивная семантика порою обнаруживает необычайное богатство различных эмоциональных оттенков. Непосредственно в контексте они репрезентируются в форме тех словесных знаков, суть которых раскрывается в зависимости от авторского замысла. Среди них полярными по смыслу и назначению являются возбуждение и покой, ненависть и любовь, запрет и разрешение, доверие и недоверие и многие другие» [1, с. 124–125]. В дальнейшем названные лингвисты подробно анализируют целый ряд словесных знаков, в том числе и тех, о которых мы писали. Показательно, что к этой точке зрения склоняются и некоторые другие языковеды (Л.Я. Гинзбург, В.И. Постовалова, В.А. Кухаренко).

Какими же семантическими признаками обладает последний из названных словесных знаков, полярных «запрету»? Оказывается, он тоже имеет ряд отличительных особенностей. И так, при исследовании первого словесного знака можно было видеть цепь разных смыслов, включённых в содержательные структуры различной интенсивности: от предупреждения – до категорического отказа. Его полярный знак также насыщен зарядом большой эмоциональной силы, но с противоположным смыслом. Вероятно, это будет выглядеть более информативным, если включить второй словесный знак в контекст.

Нам удалось обнаружить искомую дихотомию с ключевыми семами «разрешения», или «доверия», в частности на материале англоязычного романа «Judge, Jury and executioner» известного азербайджанского писателя Чингиза Абдуллаева. В этом произведении один из персонажей выражает недоверие, вызванное необдуманными и необоснованными действиями сотрудника фирмы Джорджа в связи с расследованием уголовного дела. В романе есть фрагмент, базирующийся на запрете главы фирмы начать следствие без предварительной подготовки с помощью многократно повторяемого словесного знака «Don't touch».

Далее, следуют лексема «prohibition», варьирующаяся в различных оттенках. С каждым новым витком недоверия всё чаще выявляется нечистоплотность Джорджа, сопровождающаяся словесными знаками в виде запретов, связанных с потерей доверия. Но так как знак «доверие» в толковании упомянутых лингвистов максимально приближен к «разрешению», противоположному по смыслу «запрета», то далее по тексту следует (trusting him). Это означает высшее проявление признака полного доверия как призна-

тельности, трансформирующееся в разрешение на проведение расследования. Симптоматично, что в романе эти понятия сначала сближаются, а затем и вовсе идентифицируются. А именно, когда в дело вступает главное действующее лицо произведения – Дронго, то следует характерная реплика главы фирмы, как бы синтезирующая оба словесных знака: «I don't think so», the former statesman shook his head. «You said yourself that he's that a professional. He'll realize that Aldini's case isn't that simple. Both bankers were taken out after he gave us their names. Aldini would need to have an entire organization at his disposal to do away which them to quickly» [8, с. 8].

Несмотря на отмеченный факт, что словесные знаки имеют собственный рисунок, отдельные лингвисты нередко склоняются к мысли о некоторых их параметрах, позволяющих выделить общее. Так, Б.А. Серебренников в одной из своих монографий указывал, что «в словесных знаках, помимо индивидуальных признаков, порою возможно обнаружить нечто устойчивое, позволяющее им остаться почти тождественным самим себе в синхронном и историческом плане». По мнению учёного, «в словесных знаках выделяются и постоянные, константные величины: это форма знаков, последовательность графем и звуков. С этим связана такая их особенность, как слияние с наиболее общими значениями (Б. Серебренников называет это явление «прозрачностью значения»). Вот почему люди, воспринимающие словесные знаки, как правило, не обращают специального внимания на их материальные стороны» [6, с. 135–136].

В таком случае, на наш взгляд, возникает резонный вопрос: а на что же тогда обращает внимание человек, сталкиваясь с использованием в текстах словесных знаков в их различных, а порою и диаметрально противоположных функциях? Чтобы это отчасти выяснить, после дихотомии запрета/разрешения на материале романа Чингиза Абдуллаева «Суд неправых» (в английском переводе) обратимся к лингвистическому анализу отдельных фрагментов одной из поэм Т. Элиота. В контексте его широко известного сочинения «Бесплодная земля» имеется ряд словесных знаков, которые следует воспринимать далеко не однозначно. Точнее, самое первое, естественное и, казалось бы, бросающееся в глаза значение (вспоминается «прозрачность» в трактовке Б. Серебренникова) не всегда оказывается главным, и уж тем более единственным. Возьмём, к примеру, такую единицу, как «wicked». (В

названной поэме она реализуется в следующем словосочетании: «a wicked pack of cards»). Если обратиться к словарю, то в нём прочтём значения: «злобный», «злой», «безнравственный»; «порочный». Причём, имеются и побочные значения: «wicked intents» – «коварный»; «wicked blow» или же «wicked wound» – «опасный»; «wicked odour» – «отвратный», «противный», «неприятный»; «wicked dog» – «свирепый». И т.д. Заметим, что последнее выражение, включающее все себя лексему «dog», употребляется и в просторечном значении. Например, в наречиях «страшно», «ужасно» «кошмарно» («a wicked hot day»). Встречается данный словесный знак и в американском жаргонном варианте. Скажем, как идиома «здорово она пляшет». («She shakes a wicked calf»).

Настаёт время объясниться. В языковом окружении поэмы Т. Элиота «a wicked» приобретает такие значения, как «грешный» или «нечестивый». Этот словесный знак в контексте многократно обыгрывается в виде выражений «wicked thoughts», «wicked world» или «the wicked one», что означает в переводе «сатана», «дьявол», нечистая сила. И т.п. Как говорится, «зловещий» характер словесных знаков здесь не вызывает сомнений. Одновременно с этим та же самая единица в прямом смысле превращается в словесный знак как своего рода маркер семиотики. Этот знак уже подвержен видоизменениям в плане не только формы, но и содержания. И в современном английском языке явление это вполне закономерное.

Его, в частности, достоверно поясняет О.Д. Вишнякова. В одной из своих статей она пишет: «Есть в английском и других языках такие словесные знаки, семантика которых тесно связана с употреблением специализированных языковых средств. Их первоначальное значение (если они, скажем, выхвачены из контекста и выступают в своём как бы изолированном виде) может подвергаться естественной трансформации. Необходимо подчеркнуть, что это достаточно сложный и неординарный процесс, свидетельствующий прежде всего о концентрации значений, присущих тому или иному словесному знаку. В результате таких необычных трансформаций в конкретном контексте происходит порождение новых смыслов; при этом видоизменяется, разумеется, и семантика этих знаков» [2, с. 14–15]. Положение, выдвигаемое О.Д. Вишняковой, по нашему мнению, несложно доказать, продолжив вышеуказанный пример из сочинения Т. Элиота. Так, возвращаясь к упомянутому центральному словесному знаку «wicked» и связанными с ним выражениями, при

внимательном прочтении можно подметить не только его негатив, но и откровенную авторскую иронию. Оказывается, по разному можно в данном случае расставлять акценты и приоритеты. Тот же лингвист в автореферате своей докторской диссертации зафиксировала: «Словесный знак «wicked», помимо своего основного значения «злой силы», обладает ещё и скрытой иронией, находящей своё выражение в некоторой отстраненности позиции рассказчика-повествователя, а также свидетельствующей о неуклонном «движении по линии нисходящей», которая непосредственно в контексте этой поэмы Т. Элиота разрушает первоначальную видимость столь серьёзного слога в повествовании» [3, с. 13–14].

Если продолжить мысль учёного, то (хотя бы и по словарным статьям) легко выяснится: «wicked» в произведении приобретает параллельный смысл героя «шаловливого», «задорного», «насмешливого», «озорного» и т.д. Как угодно – но никак не зловещего, связанного с сатаной, дьяволом и нечистой силой. По ходу повествования Элиот к основному словесному знаку нередко добавляет «wicked look» и «wicked boу», что недвусмысленно показывает авторскую иронию. Собственно говоря, это очень просто доказать. Существо дела заключается в том, что названное сочинение Т. Элиота относится к так называемому «плутовскому роману» с некоторыми жанровыми отклонениями от него. Но так как это составляет уже предмет литературного анализа, а не лингвистического исследования, то далее мы не станем распространяться в нашей статье на эту тему. Однако факт остаётся фактом. Один вариант, первоначально считавшийся основным, не всегда по контексту далее выдерживается в рамках того же значения; словесные знаки могут менять свою направленность.

Любопытную версию функционирования словесного знака предлагает на рассмотрение Е.О. Князева. В своей кандидатской диссертации она обращает основное внимание на то, что словесные знаки при определённой ситуации могут

выражать пространственные отношения. Ясно, что перед нами уже совершенно иной ракурс исследования, кстати, мимо которого, в частности, прошли и вышеназванные нами лингвисты. Говоря о концепции раскрытия значения отдельных слов непосредственно в контексте, Князева вводит такие понятия, как горизонтальные и вертикальные пространственные контекстные отношения. Исследователь, согласно своей идее, специально уподобляет их геометрическим фигурам, тем самым внося в языкознание элементы математической лингвистики. Е.О. Князева считает, что «словесные знаки, соответствующие разным геометрическим фигурам, при определённых условиях являют собой особую форму намеренной их расположенности в пространстве. В горизонтальном срезе словесные знаки располагаются по одной прямой и ключевым понятием становится «distance» или «distance away». При вертикальном расположении объектов в качестве стержневого понятия выступают словесные знаки «above» или «under» [5, с. 17–18]. Понятно, что учёный описывает функционирование отдельных словесных знаков фактически по элементарным математическим законам. В расчёт принимаются прежде всего две оси: горизонтальная и вертикальная.

Выводы. В заключение нашей статьи возьмём на себя смелость предположить следующее: тезис о горизонтальных и вертикальных срезах, соответствующих пространственно-временным отношениям в современном английском языке, в котором по-разному проявляют себя словесные знаки, к сожалению, до конца не раскрыт. Если бы Е. Князева объединила две программы в единое целое, то можно было добиться больше успехов при иллюстрации ею целого ряда примеров на английском языке. Вместе с тем не можем не отметить, что в её диссертации даже при раздельном восприятии пространственно-временных отношений объективно удалось показать богатство языковых знаков, в особенности когда она показывает их многократное использование в художественных текстах.

Список литературы:

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Москва : Наука-Флинта, 2006, 496 с.
2. Вишнякова О.Д. Когнитивный аспект взаимодействия лексического и грамматического в слове. *Средства языка и речи структура, семантика, функция, изучение. Межвузовский сборник научных трудов.* Тула, 1995. С. 12–17.
3. Вишнякова О.Д. Функциональные особенности языкового знака в языке и речи. (На материале современного английского языка) : автореф.: д-ра филол. наук. Москва, 2003, 44 с.
4. Карцевский С.О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака. Москва : Наука, 2000, 189 с.
5. Князева Е.О. Словесный знак как способ выражения пространственных отношений в современном английском языке. Белгород, 2007. 32 с.

6. Серебренников Б.А. Общее языкознание. Москва : Наука, 1970. 287 с.
7. Ярцева В.Н., Колшанский Г.В., Телия В.Н. Принципы и методы семантических исследований. Москва : АН СССР. Институт языкознания, 1976. 380 с.
8. Abdullayev Chingiz. Judge, Jury and executioner. Baku : TEAS press, 2018, 223 p.

Efendiyeva L. E. ON THE QUESTION OF SEMANTICS AND WAYS OF EXPRESSING SOME WORD SIGNS IN MODERN ENGLISH LANGUAGE

This article is devoted to the topic that is relevant in modern linguistics. The following concepts are considered in it on the material of the English language: “verbal sign”, “lexeme”, “lexical meanings of individual words”, “lexico-semantic variety” and some others. But the center of these concepts is the “word sign”, which fully corresponds to both the title of the work and the author’s intention. The advantage of the article, undoubtedly, is its selective orientation. That is, the author is clearly aware that the number of verbal signs in modern English (as, indeed, in many others) is enormous, one can even say – infinite. Therefore, the author approaches the semantics and ways of expressing verbal signs in modern English from the position of those specially selected units that are a fragment of a certain concept of revealing their meanings. This position is proved by the entire course of the article. In connection with this approach, the present article is structured as follows: initially, the author’s attention is focused on such a fragment of the concept of revealing the meaning of a word, which is represented by the vocabulary of prohibition and permission, identified as antinomies of trust/ distrust. These are, of course, antonyms, and the example of this dichotomy shows the specific use of a number of verbal signs in the text in the form of several invariants. In some cases, when revealing the meanings of words, a coincidence with the main variant is recorded; in others, they diverge. According to the various options, both common points of contact and differences are shown. A successful find can be considered the appeal of the author of the article to the dissertation of E.Knyazeva, which differs in a certain scientific novelty from many other works. However, no copying is noticed here at all, and the theoretical propositions put forward by the scientist in this work for protection are interpreted independently. At the same time, relying on some excerpts from the abstract of the dissertation of Knyazeva, the author at the very end of the article makes appropriate generalizations about such a way of expressing verbal signs as time and space.

Key words: word, sign, paradigmatics, semiotics, significative, nominative, differentiation, integration, concretization, generalization, concept.

РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1:81'373.611

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/36>

Косович О. В.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ЗНАЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ РОМАНСЬКИХ МОВ Ф. М. РЕНУАРА ДЛЯ РОМАНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Стаття присвячена концепції походження романських мов Ф. Ж. М. Ренуара, французького філолога, письменника і драматурга. Витоки романської філології походять з далекого Середньовіччя. Але як наука вона сформувалась тільки в XIX столітті завдяки науковим дослідженням німецького вченого К. Ф. Діца. Він перший застосував порівняльно-історичний метод у вивченні романських мов, у результаті зробивши такий висновок: джерелом походження романських мов є народна латинь. Позиції німецького філолога дотримується і сучасна романістика. Але в її історії можна знайти безліч концепцій походження романських мов. Французький філолог Ф. Ж. М. Ренуар є єдиним вченим в історії романської філології, на думку якого джерелом походження романських мов стала провансальська. Концепція Ф. Ж. М. Ренуара була помилковою, проте К. Ф. Діц, а також інший провідний представник компаративістики О. В. фон Шлегель використовували результати його досліджень романських мов у своїй науковій діяльності. К. Ф. Діц стверджував, що французький учений відкрив новий шлях вивчення романських мов.

За своїм змістом теорія про походження романських мов Ф. Ж. М. Ренуара значно відрізняється від теорій інших дослідників, наприклад К. Ф. Діца і О. В. фон Шлегеля. На думку вченого, провансальська колись була спільною мовою латинської Європи і стала попередницею романських мов. Це твердження є головною ідеєю його творчості. Він був упевнений, що всі романські мови мали одне походження, але провансальська сформувалась раніше всіх, а отже, інші романські мови наповнені її лексикою. Висновок про те, що провансальська стала першою сформованою романською мовою, філолог зробив на підставі виявлення в ній найбільшої кількості античних значущих форм. Романські мови вийшли з примітивної романської мови, тоді як примітивні романські мови продовжили вдосконалюватися в провансальській. Незважаючи на численну критику лінгвістичних поглядів дослідника, його праці були згодом високо оцінені філологами.

Таким чином, лінгвістична концепція походження романських мов Ф. Ж. М. Ренуара відіграла роль у розвитку романської філології, послуживши перехідним ступенем до отримання достовірних знань про походження романських мов.

Ключові слова: Ф. Ж. М. Ренуар, романістика, лінгвістична концепція, провансальська мова, народна латинь, К. Ф. Діц, компаративістика, романські мови.

Постановка проблеми. В історії романської філології існує безліч концепцій походження романських мов, оскільки питання про походження романських мов завжди було одним із найбільш важливих для цієї науки.

Як відомо, наука, що займається вивченням романських мов, називається романістикою, або романською філологією. Незважаючи на те, що її засновником прийнято вважати німецького філо-

лога К. Ф. Діца, сам учений називає таким французького філолога, письменника і драматурга Ф. Ж. М. Ренуара [12, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Приблизно в 1305 р., відомий італійський поет Д. Аліг'єрі (1265–1321 рр.) написав трактат «Про народне красномовство». У цій праці він першим в історії романістики назвав латину основою формування відомих йому романських мов. Про

їх спільність говорила схожість таких понять, як «небо», «земля», «любов», а також таких дієслів, як «бути», «жити», «вмирати» і т. д.

Італійський мислитель зазначав, що в разі позитивної відповіді жителі Південної Європи, які говорили *ос*, знаходяться в західній частині від Женевського озера (маються на увазі провансальці), ті, хто вживають *sic* – в східній і південній частині (італійці), а ті, які використовує *ille*, є північними стосовно перших (французи). Таким чином, Д. Аліг'єрі розрізняв три романські мови, сформовані на базі народної латини: італійська, французька і провансальська.

О. В. Десницька (1912–1992 рр.) в своїй книзі «Історія лінгвістичних навчань. Середньовічна Європа» (1985) трактує міркування Д. Аліг'єрі про походження мов як «...одну з надзвичайних для того часу» або «...одну з таких, що свого часу стали визначальними» геніальними здогадками, які виникають немовби в порожнечі, анітрохи не визначаються попередніми теоріями мови і панівним світоглядом» [3, с. 157–158]. Незважаючи на те, що робота італійського мислителя написана понад шість із половиною століть тому, для дослідників романських мов вона не тільки завжди мала велике значення, але й була доповнена.

Молдавський літературознавець Н. Г. Корлетьяну (1915–1974 рр.) у праці «Дослідження народної латини та її відносин з романськими мовами» (1974 р.) зазначав: «Аж до XVIII ст. число визнаних романських мов так і залишалося три, тільки замість провансальської (у зв'язку із занепадом провансальської літератури) стали включати іспанську. З огляду на політичні причини, португальська також входить у цей час до групи романських мов. У XVIII ст. романських мов налічувалося вже п'ять (французька, італійська, іспанська, провансальська і гасконська, тобто каталонська)» [5, с. 93].

На думку німецького філолога Й. К. Аделунга (1732–1806 рр.) романські мови утворилися приблизно в XI–XII ст. на базі змішання латини з місцевими мовами колишніх римських провінцій (*lingua romana rustica*). Романськими він назвав п'ять мов: французька, італійська, іспанська, португальська та ретороманська [5, с. 94].

Постановка завдання. Мета статті – показати своєрідність лінгвістичної концепції походження романських мов французького філолога Ф. Ж. М. Ренуара і з'ясувати, яку роль вона зіграла в розвитку романістики. Для її реалізації ми викладемо найвідоміші концепції походження романських мов і порівняємо їх із концепцією походження романських мов Ф. Ж. М. Ренуара.

Виклад основного матеріалу. Ф. Ж. М. Ренуар народився 18 вересня 1761 р. в Бріньоль. Французький критик і літературознавець Ш.-О. де Сен-Бев підкреслював особливий зв'язок Ф. Ж. М. Ренуара з місцем його народження: «Він був з Бріньоля, ніколи не можна про це забувати, розмірковуючи про нього. Жодна видатна людина, крім Ф. Ж. М. Ренуара, не зберегла в собі такий глибокий слід своєї провінції, рідного місця. Перш за все, його походження видавав акцент. Масійон, Флеш'є, Сієс, будучи теж жителями півдня, на думку греків, мали м'яку вимову; вимова Ф. Ж. М. Ренуара, що має більш твердий характер, була різкою, в ньому було щось сильне та їдке. Не тільки акцент видавав його походження; його видавали також погляди, благородний дух, патріотизм» [18, с. 2].

Ф. Ж. М. Ренуар навчався в семінарії, розташованій в місті Екс-ан-Прованс, пізніше – на факультеті права. Після закінчення навчання Ф. Ж. М. Ренуар стає адвокатом і розпочинає політичну діяльність в Законодавчих зборах. Свої погляди він поділяв із жирондистами, через що потрапив в одну зі старовинних в'язниць Парижа. Перебуваючи в ув'язненні, Ф. Ж. М. Ренуар пише трагедію «Катон Утичний» (1794 р.). Оскільки його робота мала антиякобінську спрямованість, вона стала формою протесту проти тиранії і, радше, саме тому залишилася фактично неоціненою.

Розквіт творчості Ф. Ж. М. Ренуара як письменника і драматурга припадає на роки Імперії. Трагедія «Тамплієри» приносить йому приголомшливий успіх [1, с. 112]. Вона була поставлена у Французькому театрі 14 травня 1805 р. У центрі сюжету – історичний факт розгрому ордена тамплієрів королем Філіпом IV в 1307 р. Автор представляє тамплієрів ідеалізовано, як прихильників високих і релігійних чеснот. Їм судилося бути спаленими на багатті, однак вони залишаються відданими королю і не втрачають віру в Бога [1, с. 113]. Зауважимо, що Ф. Ж. М. Ренуар вперше за довгий час заговорив про свободу слова прямо перед імператором [18, с. 8–9].

У своїх драматичних творах він звертався до епохи Середньовіччя. Проте домогтися театрального успіху йому не вдалося. У 1809 р. вийшла його п'єса «Генеральні штати, або Смерть герцога де Гіза». Викликавши різку критику Наполеона, вона була вилучена з репертуару, внаслідок чого Ф. Ж. М. Ренуар покинув театр і цілком присвятив себе філології. Про цю подію він написав так: «Я повертаюся до походження нашого прекрасної мови. Я стану тим, хто напише про неї істо-

рію...» (фр. «*Je retourne à l'origine de notre belle langue, j'en deviendrai l'historien*») [21, с. 439]. Ф. Ж. М. Ренуар помер 27 жовтня 1836 р. в паризькому районі Пассі.

Кількість праць французького філолога є великою: «Основи граматики романської мови» [16], «Обрана оригінальна поезія трубадурів» [15], «Порівняльна граMATика мов Латинської Європи в їх відношенні до мови трубадурів» [17], «Словник мови трубадурів, або романська лексика в її порівнянні з лексикою інших мов Латинської Європи» [19] та інші.

Звернемося до теорії вченого про походження романських мов. За своїм змістом вона значно відрізняється від теорій інших дослідників романських мов, наприклад К. Ф. Діца і О. В. фон Шлегеля. Ф. Ж. М. Ренуар наводить докази існування примітивної романської мови, пам'ятником якої є, наприклад, «Страсбургські клятви» 842 року [12, с. 3]. Т. Б. Алісова і К. М. Плужникова підкреслюють: «Досліджуючи манускрипти середньовічних авторів, він виявив, що поряд із давньофранцузькою на території Франції існували ще інші, давніші романські мови, на яких була створена багата, але майже нікому не відома література» [1, с. 7]. Вчений стверджував, що саме цією мовою колись говорила вся Західна Європа, і тільки через кілька століть виникли інші романські мови [21, с. 39].

На думку Ф. Ж. М. Ренуара, провансальська мова почала поширюватися по півночі Франції. Підтверджені його позиції було мало, проте вчений її не змінив. Таким чином, мова півдня Франції (провансальців), мова Бріньоля, на думку Ф. Ж. М. Ренуара, стала «матір'ю» старофранцузької, а також каталонської, іспанської, італійської та португальської замість того, щоб бути одним із «братів», що з'явилися на світ раніше інших [16, с. 18].

Незважаючи на те, що багато вчених критичували Ф. Ж. М. Ренуара, важливість його робіт визнавалася всіма філологами [6, с. 152]. Він став автором ідеї проведення порівняльного аналізу граматичної будови і лексичного складу романських мов. Тим самим учений відкрив новий шлях їх вивчення. Хоча його граMATика з часом втратила своє значення, однак лексика досі слугує основою порівняльної філології [5, с. 12].

Спадщина Ф. Ж. М. Ренуара справила неабиякий вплив на творчість О. В. фон Шлегеля. У науково-літературному журналі Європи «Журнал учених» («*Journal des savants*») 1818 р. знаходимо такий вислів німецького філолога: «Я з давніх пір

збирав матеріал для праці «Історичний нарис про формування французької мови. Дослідження Ф. Ж. М. Ренуара на багато пролили світло. Вони позбавляють мої замітки новизни, але все ж не роблять їх марними...» (фр. «*J'avois préparé depuis plusieurs années les matériaux d'un «Essai historique sur la formation de la langue française». Les recherches de M. Raynouard m'ont fourni beaucoup de lumières. Elles ôtent à mes observations une partie de leur nouveauté; mais elles ne les rendent peut être pas entièrement inutiles*») [16, с. 586].

Додамо, що Ф. Ж. М. Ренуар своєю чергою так відгукувався про О. В. фон Шлегеля: «З усіх іноземців, з якими я говорив про романську літературу, пан О. В. фон Шлегель – той, хто вивчив її, як мені здалося, краще за всіх. Він взявся за написання історичного нариса про формування французької мови; я не сумніваюся, що в ньому можна знайти і багато інформації, і багато сенсу» (фр. «*De tous les étrangers avec lesquels j'ai parlé de la littérature romane, M. A. W. de Schlegel est celui qui m'a paru l'avoir étudié avec le plus de succès*». Il a entrepris un essai historique sur la formation de la langue française; je ne doute pas qu'on n'y trouve et beaucoup d'érudition et beaucoup d'esprit) [15, с. 163–164]. Сам О. В. фон Шлегель високо оцінював значення наукових праць Ф. Ж. М. Ренуара: «він завоював повагу не тільки своїх співвітчизників, а й усієї наукової Європи» (фр. «*Il a mérité la reconnaissance, non seulement de ses compatriotes, mais de l'Europe savante*») [21, с. 81].

Ф. Ж. М. Ренуар був одним із тих небагатьох вчених, хто зайнявся вивченням провансальської мови [16, с. 16]. Водночас філолог ніколи не говорив про те, чому не було підтвердження в історичних пам'ятках, що слугували основою його досліджень [21, с. 4]. Роботи Ф. Ж. М. Ренуара заповнюють лакуну в історії літератури середньовіччя. Завдяки йому поезія трубадурів вивчена навіть краще, ніж та, що була створена давньофранцузькою мовою [21, с. 59]. До Ф. Ж. М. Ренуара були вчені, які займалися вивченням провансальської літератури, але результати проведених ними досліджень залишилися невідомі в філології [21, с. 1].

Г. Паріс так оцінює позицію Ф. Ж. М. Ренуара «...втім, трохи засліплений патріотизмом, Ф. Ж. М. Ренуар не посоромився оголосити про те, що провансальська мова в якийсь момент був спільною мовою Латинської Європи і про те, що ця мова був «матір'ю» французької, італійської, іспанської» [13, с. 8].

Бельгійський філолог і письменник Ф. О. Ф. Т. де Райфенберг (Рейфенберг) (1795–1850 рр.) у своїй праці «Нарис про Ренуара» висловлює сумнів щодо того, що колись люди використовували одну романську мову, якою тепер говорять провансальці [22, с. 11].

Аргументи Ф. Ж. М. Ренуара з приводу того, що романські мови були посередником між латиною і романськими мовами, не переконали німецького письменника і критика О. В. фон Шлегеля (1767–1845 рр.), який вважав, що «...теорії французького філолога суперечить вже той факт, що португальська не має нічого спільного з провансальською мовою» [23, с. 49].

Однак внесок французького вченого в розвиток романської філології є значно більшим, ніж здається на перший погляд. Незважаючи на численну критику, його лінгвістична концепція походження романських мов була визнана важливим науковим досягненням [15].

Справа в тому, що відомого романіста К. Ф. Діца, а також іншого провідного представника компаративістики О. В. фон Шлегеля можна вважати послідовниками Ф. Ж. М. Ренуара, оскільки вони використовували результати його досліджень романських мов у своїй науковій діяльності [17, р. 76]. Таким чином, лінгвістична концепція походження романських мов Ф. Ж. М. Ренуара послужила перехідним ступенем до отримання достовірних знань про походження романських мов.

У першому томі «Граматики романських мов» К. Ф. Діц пише, що французький філолог «став автором ідеї проведення порівняльного аналізу граматичної будови і лексичного складу романських мов, тим самим відкривши новий шлях їх вивчення» [12, р. 1]. Хоча його граMATика з часом і втратила своє значення, лексика досі служить базою порівняльної філології [13, с. 12]. К. Ф. Діц говорив, що «...помилки Ф. Ж. М. Ренуара були корисними, оскільки мотивували до поглибленого вивчення питань при подальшому дослідженні» [13, с. 11].

Як вже було сказано вище, Ф. Ж. М. Ренуара критикував О. В. фон Шлегель, однак спадщина французького філолога справила неабиякий вплив і на його творчість. Додамо, що О. В. фон Шлегель взагалі високо оцінював роль наукових праць Ф. Ж. М. Ренуара: «...він завоював повагу не тільки своїх співвітчизників, а й усієї наукової Європи» [23, р. 81].

Найбільш відомими працями Ф. Ж. М. Ренуара стали «Основи граматики романської мови» (1816), «Обрана оригінальна поезія трубадурів» (1816-1821), «ГраMATика мов Латинської Європи в порівнянні з мовою трубадурів» (1821), «Словник мови трубадурів, або Романська лексика в її порівнянні з лексикою інших мов Латинської Європи» (1838–1844).

Висновки і пропозиції. Отже, в історії романістики існує безліч концепцій походження романських мов. Французький філолог Ф. Ж. М. Ренуар є єдиним вченим, на думку якого джерелом походження романських мов став провансальська. Його концепція походження романських мов була помилковою. Однак такого відомого романіста, як К. Ф. Діц, а також іншого провідного представника компаративістики О. В. фон Шлегеля можна назвати послідовниками французького філолога, оскільки вони використовували результати його досліджень романських мов у своїй науковій діяльності. Центральною думкою теорії Ф. Ж. М. Ренуара була ідея про провансальську мову як джерело походження романських мов. Незважаючи на те, що багато дослідників, наприклад Г. Паріс, Ф. Райфенберг і деякі інші, критикували французького вченого, важливість його праць була визнана філологами. Порівняльний аналіз граматичної будови і лексичного складу романських мов, виконаний французьким ученим, відкрив новий шлях їх вивчення.

Таким чином, лінгвістична концепція походження романських мов Ф. Ж. М. Ренуара зіграла роль у розвитку романістики, послуживши перехідним ступенем до отримання достовірних знань про походження романських мов.

Список літератури:

1. Алисова Т. Б. Старопровансальский язык и поэзия трубадуров. Москва : МАКС Пресс, 2011. 176 с.
2. Алисова Т. Б. Введение в романскую филологию. Москва : Высшая школа, 2017. 453 с.
3. Десницкая, А. В. История лингвистических учений. Средневековая Европа. Средневековая Европа. Ленинград : Наука, 1985. 281 с.
4. История зарубежного театра: учеб. пособие: в 4 ч. Ч. 2. Театр Западной Европы XIX – начала XX века, 1789–1917 / под ред. Г. Н. Бояджиева и др. Москва : Просвещение, 1984. 272 с.
5. Корлэтану Н. Г. Исследования народной латыни и её отношение с романскими языками. Москва : Издательство «Наука», 1974. 322 с.
6. Лоя Я. В. История лингвистических учений. Москва : Высшая школа, 1968. 156 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/540775/> (дата звернення: 17.09.2021).

7. Лукин О. В., Лукина Н. Ю. Профессор гимназии М.В. Гетцингер в парадигме немецкого языкознания XIX в. *Верхневолжский филологический вестник*. 2018. № 4 (15). С. 82–86.
8. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. Москва : Государственное социально-экономическое издательство. 510 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk2427.pdf> (Дата звернення: 17.09.2021).
9. Сумарокова П. А. Творчество Ф. Ж. М. Ренуара в контексте развития компаративистики. *Верхневолжский филологический вестник*. 2016. № 1. С. 54–57.
10. Томсен В. История языковедения до конца XIX века: (краткий обзор основных моментов). Москва, 2021. 158 с.
11. Черняк А. Б. От Юка Файдита до Косериу: очерки истории романской филологии. Санкт-Петербург : Российская академия наук, 2018. 262 с.
12. Diez F. Grammaire des langues romanes: en 3 vol. T. 1. Paris: F. Vieweg. 476 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113235s.texteImage>. (дата звернення: 11.09.2021).
13. Diez F. Introduction à la grammaire des langues romanes. Paris: Albert L. Hérold. 163 p. URL: https://archive.org/details/bub_gb_fcw67fTfYc. (дата звернення: 11.09.2021).
14. Lühr R. Claude Fauriel, précurseur des études indo-européennes en France. *Claude Fauriel et l'Allemagne: idées pour une philologie des cultures*. Paris, 2014. P. 349–394.
15. Raynouard F.J.M. Choix des poesies originales des troubadours: en 6 vol. T. 2. Des dissertations sur les troubadours, sur les cours d'amour, etc. Paris: Firmin Didot. 319 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k41226.image>. (дата звернення: 11.09.2021).
16. Raynouard F.J.M. Eléments de la grammaire de la langue romane avant l'an 1000, précédés de recherches sur origine et la formation de cette langue. P. : Firmin Didot. 105 p. URL: <https://archive.org/details/Imentsdelagramm00jusgoog>. (дата звернення: 11.09.2021).
17. Raynouard F.J.M. Grammaire comparée des langues de l'Europe latine, dans leurs rapports avec la langue des troubadours. Paris: Firmin Didot. 412 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4331168.texteImage>. (дата звернення: 12.09.2021).
18. Raynouard F.J.M. Influence de la langue romane rustique sur les langues de l'Europe latine. Paris: Imprimerie de Crapelet. 92 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k433103s.texteImage>. (дата звернення: 12.09.2021).
19. Raynouard F.J.M. Lexique roman, ou Dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine: précédé de nouvelles recherches historiques et philologiques, d'un résumé de la grammaire romane, d'un nouveau choix des poésies originales des troubadours et d'extraits de poèmes divers: en 6 vol. T. 1. Recherches. Grammaire. Poesie. Paris: Silvestre. 583 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5790864v.texteImage>. (дата звернення: 12.09.2021).
20. Raynouard F. J. M. Observations philologiques et grammaticales sur le «Roman de Rou» et sur quelques règles de la langue des trouvères au douzième siècle. -Rouen: Édouard Frère. 140 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6119385n.texteImage>. (дата звернення: 12.09.2021).
21. Raynouard F.J.M. Observations sur la Langue et la Littérature provençales, par A. W. de Schlegel. *Journal de savans*. № 14. P. 586-593. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63239579.texteImage>. (дата звернення: 12.09.2021).
22. Reiffenberg F.A.F.T. de. Notice sur François-Juste-Marie Raynouard. Bruxelles: M. Hayez. 15 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5787804g.texteImage>. (дата звернення: 12.09.2021).
23. Schlegel A.W. von. Observations sur la langue et littérature provençales. Paris : Librairie grecque-latine-allemande. 136 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63239579.texteImage>. (дата звернення: 12.09.2021).

Kosovych O. V. THE IMPORTANCE OF THE LINGUISTIC CONCEPTION OF THE ORIGIN OF ROMANCE LANGUAGES BY F.J.M. RAYNOUARD FOR ROMANCE LINGUISTICS.

This article deals with the conception of the origin of Romance languages by F. J. M. Raynouard, French philologist, writer and playwright. The origins of Romance philology go back to the Middle Ages. But as a science, it took shape only in the 19th century, thanks to the research of the German scholar K. F. Diez. He was the first to apply the comparative-historical method to the study of Romance languages, concluding that the origin of Romance languages comes from popular Latin. The position of the German philologist is also followed by modern Romance studies. But in its history, one can find a whole host of conceptions of the origin of Romance languages.

This article deals with the conception of the origin of Romance languages by F. J. M. Raynouard, French philologist, writer and playwright. The origins of Romance philology go back to the Middle Ages. But as

a science, it took shape only in the 19th century, thanks to the research of the German scholar K. F. Diez. He was the first to apply the comparative-historical method to the study of Romance languages, concluding that the origin of Romance languages comes from vernacular Latin. The position of the German philologist is also followed by modern Romance studies. But in its history, one can find a whole host of conceptions of the origin of Romance languages.

In its content, F. J. M. Raynouard's theory on the origin of the Romance languages differs significantly from the theories of other scholars, such as C. F. Diez and A. W. Schlegel. According to the scholar, Provençal was the common language of Latin Europe and was the precursor of the Romance languages. This assertion was the main idea of his work. He was convinced that all the Romance languages had the same origin, but that Provençal was formed before any of them, which means that the other Romance languages are filled with its vocabulary. The philologist concluded that Provençal was the first established Romance language on the basis of the greatest number of antique significant forms found in it. Romance languages emerged from primitive Romance, whereas primitive Romance languages continued to evolve in Provençal. Despite much criticism of the researcher's linguistic views, the importance of his work was later praised by philologists.

Thus, F. J. M. Raynouard's linguistic concept of the origin of Romance languages played an important role in the development of Romance philology, serving as a transitional step towards obtaining reliable knowledge about the origin of Romance languages.

Key words: F. J. M. Raynouard, Romanistics, linguistic concept, Provençal language, popular Latin, C. F. Dietz, comparativism, Romance languages.

Чистяк Д. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ФРАНКОМОВНИХ КРАЇНАХ У ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проведено інвентаризацію найголовніших видавничих проєктів, що представляють українську літературу у франкомовних країнах (Бельгія, Канада, Франція, Швейцарія) – від ХІХ століття до сьогодення. Здійснено критичний аналіз здобутків і проблем представлення красного письменства України, а також української філологічної традиції, окреслено проблеми та перспективи для подальшої роботи в цьому напрямі, рекомендації для наукової та культурно-організаційної діяльності. Проаналізований матеріал свідчить про широку дискретність представлення української художньої та філологічної спадщини у франкомовних країнах. Спроби системного подання вітчизняної літературної традиції, до яких удалась в антологічних збірках Михайло Грушевський (1921 рік) та Наукове товариство імені Шевченка в Європі (2004 рік), не здобули належного розголосу через несприятливі соціокультурні чинники. Етапними стали підготовка «Антології української літератури від ХІ до ХХІ століття» і серії панорамних антологічних збірок поезії та драматургії за діахронічним і тематичним принципом, коли до роботи над ними було залучено франкомовних літературознавців і письменників-перекладачів – у співпраці з українськими науковими, культурними, зокрема й літературними, державними і громадськими інституціями, з огляду на потребу в органічному та системному входженні маловідомої ще літератури у франкомовний культурний ареал. Перспективним видається ґрунтовний аналіз соціокультурної рецепції інвентаризованих перекладів – франкомовними засобами масової інформації, державними та громадськими культурними інституціями, їхньої ролі у франкомовному літературному процесі для подальшого аналізу особливостей засвоєння французькою лінгвокультурою українського культурного продукту з виробленням відповідних рекомендацій.

Ключові слова: перекладознавство, історія перекладу, франко-українські літературні взаємини, семіосфера, художній переклад, шевченкознавство.

Постановка проблеми. Після відновлення Україною незалежності тридцять років тому літературні взаємини із франкомовними країнами вийшли на новий рівень, хоча варто відзначити окремі проблеми в рецепції доробку вітчизняних авторів, тож ідентифікація здобутків на цьому полі видається нам актуальною для вироблення подальших перспектив поширення української літературної спадщини за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській філологічній науці є низка цінних розвідок з історії франко-українських літературних взаємин, які, щоправда, стосуються окремих проблем рецепції зарубіжної україніки (шевченкіана, франкознавство, бельгістика тощо), до того ж у них автори передусім зосереджуються на діахронічному розгляді, тоді як сучасний стан літературного процесу або ігнорується, або згадується побіжно [1; 3; 4; 5; 9].

Постановка завдання. Метою дослідження постає характеристика сучасного стану, виділення проблем і окреслення перспектив поширення

української літературної традиції у франкомовних країнах, адже подібної студії досі не проведено, хоч і доречно зауважити, що, з огляду на обмежений обсяг і фрагментарну каталогізацію перекладної україніки у відповідних джерельних базах, обрана тема потребує глибшого, системного розгляду, який, вочевидь, стане можливим в умовах сприятливішої ситуації із закордонними від'їздами.

Виклад основного матеріалу Звісно, і в ХІХ ст., і на поч. ХХ ст. траплялися поодинокі успішні видавничі проєкти, пов'язані з рецепцією української літературної спадщини. Варто згадати бодай спільну роботу Марка Вовчка і її французького співавтора Жюль Етцеля над виданням надзвичайно успішної повісті для дітей «Маруся», що витримала понад 20 накладів і нещодавно знову побачила світ за редакцією І. Дмитришин («Maroussia». Париж: «Лярматтан», 2008 р.), як, до речі, і менш відомий твір «Мандрівка на крижні» («Voyage en glaçon». Париж: «Лярматтан», 2009 р.). На окрему увагу й аналіз заслуговує й вагома франкомовна «Анто-

логія української літератури», видана Українським соціологічним інститутом у Празі у 1921 р. за редакцією Михайла Грушевського, більшість текстів якої увійшли згодом до франкомовної «Антології української літератури від XI до XX ст.» заходом європейського відділу Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ) (Київ – Париж: Видавництво ім. Олени Теліги, 2004 р.). Згадаймо також франкомовні літературознавчі видання Іллі Борщака «Україна у західноєвропейських літературах» («L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale». Діжон, 1935 р.) та «Український історичний переказ «Історія Русів»» («La légende historique de l'Ukraine» *Istoriija Rusov*. Париж: Інститут слов'янських студій, 1949 р.), Софі де Корвен-Пйотровської «Бальзак і слов'янщина» («Balzac et le monde slave». Париж, 1933 р.), Марі Шерпер «Українські думи» («Les Doumy ukrainiennes». Париж: Друкарня К. Клінксік, 1947 р.).

Проте саме друга пол. XX ст. позначена посиленням інтересу до української літературної традиції у франкомовному світі. Щоправда, низка видань, підготовлених у Києві редакцією зарубіжної літератури видавництва «Дніпро» (вибрані твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаніка, О. Довженка, А. Малишка, М. Рильського, П. Тичини, П. Загребельного, О. Гончара тощо) чи в Москві, у видавництві «Радуга» (як-от роман П. Загребельного «Євпраксія»), із залученням вітчизняних чи емігрантських перекладачів французькою мовою так і не потрапили на франкомовний книжковий ринок, але навіть якби потрапили туди, то з огляду на низький художній рівень більшості перекладів навряд чи здобули там успіх. Прикрий факт стався у видавництві «Дніпро» у 2014 р.: на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою «Українська книга» вийшло друком так зване «нове видання» Шевченкового «Кобзаря», у французькому перекладі Вікторії Куликової накладом 1 000 примірників. Насправді таємнича псевдоперекладачка пані В. Куликова нічого для цього видання не перекладала, післямови та приміток не писала, адже йдеться про недолугий репринт видання 1978 р., цього разу без зазначення перекладачів Анрі Абріля, Ніни Нассакіної, Олександра Карвовського і Казимира Шиманського та коментатора, чл.-кор. АН УРСР Є. Кирилюка. Замість них є лише псевдоперекладачка Куликова! До того ж видання рясніє грубими друкарськими помилками... Прикро, що цей факт порушення авторського права не зауважили в Державному

комітеті й анонімно плагіаторське видання потрапило до бібліотечної системи.

Натомість успішним радянським видавничим проєктом можна вважати видання Тараса Шевченка «Вибрані твори» в авторитетній серії «Поети нашого часу» (Випуск 110) паризького видавництва П'єра Сегерса в 1961 р. під егідою Національної комісії УРСР при ЮНЕСКО, із 45-сторінковим переднім словом М. Рильського й О. Дейча в перекладах видатного французького поета Ежена Гійвіка. Ім'я Кобзаря постало в цій серії поруч із такими поетами, як Георг Тракль, Стефан Малларме, Моріс Метерлінк, Рабіндранат Тагор, Емілі Дікінсон, Райнер Марія Рільке і Волт Вітмен. Звичайно ж, ще Г. Кочур зауважував лексичну надлишковість, порушення принципу еквілінеарності, деконцентрацію поетичного змісту, а також відмову від збереження основних ритміко-мелодичних особливостей Шевченкової мови, однак поетичний талант Е. Гійвіка зумів передати дискурсивний зміст на високому естетичному рівні. Зауважимо, що саме це видання мало найбільший розголос і залишається приступним для франкомовного читача в найбільших французьких книгозбірнях та в букіністичній торгівлі – як, до речі, і переклад Шевченкової повісті «Художник» у провідному французькому видавництві «Гаїмар» («Le peintre». Переклад М. Гійріка і Ж. Ляфон. Париж: «Гаїмар», 1964 р.).

Підготовлене ж діаспорою громадою видання «Тарас Шевченко, 1814–1861. Його життя і творчість» («Taras Chevtchenko, 1814–1861. Sa vie et son oeuvre» / за редакцією Аркадія Жуковського і Калени Угрин. Перша українська друкарня Франції, 1964 р.; 2-ге репринтне вид. – Видавництво «Дю Дофен», 2004 р.), хоч і подає комплексне відтворення Шевченкового слова від переспівів першої половини XX ст. (серед яких є й талановиті варіанти «Садок вишневий коло хати <...>» Фернана Мазада, «Минають дні» Мирослави Маслов, «Мені однаково <...>» Шарля Тійяка), але більшість перекладів виконані не літературними перекладачами, залишаються інтерлінеаріями, які можуть хіба постати джерелом для подальших поетичних версій, адже, подеколи відтворюючи формальні особливості оригіналу, не здатні дорівнятися до поетичного хисту Е. Гійвіка чи Ф. Мазада.

Серед інших знакових видань другої пол. XX ст. варто назвати переклади творів Івана Багряного «Гетсиманський сад» («Le Jardin de Gethsémani». Париж: «Нувель Едісьйон Латін», 1961 р.), Василя Барки «Жовтий князь» («Le prince jaune». Париж: «Монд антє», 1981 р.), Олеся Бердника «Зоряне

братство» (“La confrérie étoilée”. Париж: «Фідес», 1985 р.), Ольги Вітошинської «Забута королева. Анна Ярославна, королева Франції» (“La Reine oubliée. Anna Yaroslavna, Reine de France”. Париж – Мюнхен: УВУ, 1990 р.), «Вибрані поезії» (“Poésies choisies”, 1970 р.) та «Мойсей» (“Moïse”, 1969 р.) Івана Франка та драм «Касандра» (“Cassandre”, 1974 р.) і «Камінний господар» (“L’Amphiryon de pierre”, 1974 р.) Лесі Українки в аматорських перекладах Андрія Свірка (Брюссель: «Амнібель»), «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби (“Internationalisme ou russification?”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1980 р.), «Спогади» Петра Григоренка (“Mémoires”. Париж: «Едісьйон де ля Ренесанс», 1980), «Соляні» Ігоря Калинця (“Les Baladins du sel”. «Шанж ерран», 1980 р.), «Книга буття українського народу» Миколи Костомарова (“Le Livre de la Genèse du peuple ukrainien”. Париж: Інститут слов’янських студій, 1956 р.), «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського (“Les chevaux du feu”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1970 р.), «Поезії» Євгена Маланюка (“Poésies”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1965 р.), «Моє свідчення» (“Mon témoignage”, 1970 р.) та «Голодування» (“Une grève de la faim”, 1977 р.) Анатолія Марченка (Париж: «Сей»), «Більмо» Михайла Осадчого (“Cataracte”. Париж: «Фаяр», 1974 р.), «У карнавалі історії» (“Au carnaval de l’histoire”. Париж: «Сей», 1978 р.) та «Відповідь Александру Солженіцину» (“Réponse à Alexandre Soljénitsyne”. Ля Тур Дег: «Едісьйон де Льоб», 1991 р.) Леоніда Плюща, «Вірші» Миколи Руденка (“Poèmes”. Кан: «Емнести Інтернешнл», 1984 р.), «Марія» (“Mariya”. Париж: «Едісьйон дю Сабліе», 1955 р.) Уласа Самчука, «Вогняний птах» Яра Славутича (“L’oiseau de feu”. Едмонтон: Видавництво «Де Монд», 1976 р.), «Лихо з розуму» В’ячеслава Чорновола (“Le Malheur d’avoir trop d’esprit”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1974 р.), «Вершники» Юрія Яновського (“Les cavaliers”. Париж: «Гаїмар», 1957 р., за редакцією Луї Арагона).

Варто також відзначити літературний збірник за редакцією Мирослави Маслов «Нова літературна хвиля в Україні» (“La nouvelle vague poétique en Ukraine”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1967 р.; художні твори й есеї Ліни Костенко, І. Драча, М. Вінграновського, Є. Гуцала, В. Коротича, В. Симоненка, Г. Кириченка, І. Жиленко, Л. Скирди, В. Голобородька, Є. Гуцала, В. Шевчука, Ю. Ковалю, І. Дзюби й І. Світличного), брошуру Леоніда Новиченка

«Тарас Шевченко, великий український поет» (“Taras Chevtchenko, un grand poète ukrainien”. Париж: ЮНЕСКО, 1982 р.), збірки наукових конференцій «Сковорода, український філософ» (“Skovoroda, philosophe ukrainien”. Париж: Інститут слов’янських студій, 1976 р.), «Леся Українка» (“Lessia Ukraïнка”. Париж – Мюнхен: Нова Сорбонна, Париж III – УВУ, 1983), «Іван Франко» (Ivan Franko. Париж – Мюнхен: Нова Сорбонна, Париж III – УВУ, 1977 р.), «Україна. 1917–1932. Національне відродження» (“Ukraine. 1917–1932. Renaissance nationale”. Париж – Мюнхен – Едмонтон: Національний інститут східних мов і цивілізацій, УВУ, Канадський інститут українських студій, Університет Альберти, 1986 р.), «Україна та Франція у XIX ст.» (“L’Ukraine et la France au XIXe siècle”. Париж – Мюнхен: Нова Сорбонна, Париж III – УВУ, 1987 р.).

Окремо варто відзначити докторські дисертації Жаклін де Ла Шеврільєр «Студія над християнськими темами в кількох билинах київського циклу» (“Étude sur les thèmes chrétiens dans quelques bylines du cycle de Kiev”. Кембридж, 1951 р.), Емманюеля Райса «Максим Рильський і його місце в українській літературі» (“Maksym Ryl’s’kuj et sa place dans la littérature ukrainienne”. Париж: Друкарня Сорбонни – IV, 1972 р.), Оксани Ашер «Драй-Хмара і школа українських неокласиків» (“Draj-Chmara et l’école “néo-classique” ukrainienne”. Вінніпег: Друкарня Університету Манітоба, 1975 р.), Ольги Вітошинської «Два Дон Жуани: французький і український» (“Deux Don Juan – français et ukrainien”. Париж: Сорбонна, 1976 р.), Жана-Іва Ле Гійю «Слово про Ігорів похід: передмова, спроба реконструкції та видання тексту, історичні та мовні коментарі» (“Le dit de la campagne d’Igor: introduction, essai d’édition-reconstruction de texte, notes historiques et linguistiques.” Монреаль: Друкарня Квебекського університету, 1977 р.), Емілія Крюба «Михайло Коцюбинський (1864–1913) та українська проза його доби» (“Mychajlo Kocjubyn’s’kuj (1864–1913) et la prose ukrainienne de son temps”. Лілль: Друкарня Університету Лілль – III, 1982 р.), науково-популярну брошуру О. Шульгіна та Д. Дорошенка «Тарас Шевченко: його життя і творчість 1814–1861» (“Tarass Chevtchenko: sa vie et son oeuvre, 1814–1861”. Монреаль: Український комітет у Канаді, 1961 р.) тощо.

Етапним стала підготовка фундаментальної 1202-сторінкової франкомовної праці «Антологія української літератури від XI до XX ст.» (“Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au

XXe siècle”), підготовленої НТШ у Європі за редакцією Мішеля Кадо, Аркадія Жуковського, Віктора Коптілова, Емілія Крюба й Ірен Попович, виданої у 2004 р. в київському Видавництві імені Олени Теліги [4]. Видання постає компендіумом більшості наявних (а зчаста – спеціально підготовлених) франкомовних відтворень українського письменства від «Слова про Закон і Благодать» до поезії Юрія Андруховича. Цінними постають біобібліографічні довідки про авторів із короткою соціокультурною характеристикою їхньої творчості, що подають адекватну культурно-історичну панораму українського літературного процесу, без ідеологічних викривлень, характерних для радянської традиції.

Водночас маємо зауважити: прикро, що таке фундаментальне видання не вийшло друком у французькому видавництві й не було належним чином представлене у франкомовних засобах масової інформації, адже саме воно могло би постати основою для подальших науково-мистецьких проєктів і явити українську літературну традицію як органічний діахронічний процес утвердження культурної семіосфери. Водночас доводиться констатувати, що більшість представлених перекладів несуть передусім інформативну, а не естетичну функцію, оскільки виконані не професійними літераторами, а популяризаторами українського художнього слова здебільшого з кіл української еміграції. Натомість поодинокі спроби залучення французьких письменників-перекладачів як співавторів до вже підготовлених підрядників дають адекватний результат (як-от у випадку з Еженом Гійвіком чи Франсуа Мазадом, перекладачами поезії Тараса Шевченка).

Певну прогалину у сприйнятті франкомовним читачем українського літературного процесу заповнила науково-популярна праця Ольги Вітошинської «Маленька історія української літератури» (“Petite histoire de la littérature ukrainienne”. Париж: Перша українська друкарня Франції, 1996 р.), що вже стала бібліографічною рідкістю. Серед інших здобутків сучасного французького літературознавства – монографії професорів Інституту східних мов і цивілізацій Ольги Мандзюкової-Камель «Театр в Україні: від початку XVII ст. до кін. XIX ст.» (“Le théâtre en Ukraine: du début du XVIIe siècle à la fin du XIXe siècle”. Париж: «Лярматтан», 2018 р.) і Тетяни Сирочук «Інтелектуальне та літературне життя в Україні у добу Просвітництва» (“La vie intellectuelle et littéraire en Ukraine au siècle des Lumières”. Париж: «Оноре Шампюан», 2010 р.). Під егідою Євро-

пейської академії наук, мистецтв і літератури за науковою редакцією Юрія Мосенкіса, Атанаса Ванчева де Трасі та Дмитра Чистяка опубліковано в паризькому видавництві Культурного інституту Солензара збірки наукових праць «Українські студії з філології» (“Études ukrainiennes de philologie”, 2012 р.) і «Українські міждисциплінарні студії» (“Études ukrainiennes transdisciplinaires”, 2012 р.), а також монографії Наталії й Олександра Жовтих «Дохристиянська міфологія та українська мова» (“Mythologie pré-chrétienne et la langue ukrainienne”, 2012 р.) та Дмитра Переверзеєва «Давня українська лексика і поетична мова Тараса Шевченка» (“Lexique archaïque ukrainien et la langue poétique de Taras Chevtchenko”, 2013 р.).

Однією з найактивніших популяризаторок української літератури у франкомовних країнах постає професорка Інституту східних мов і цивілізацій Ірина Дмитришин, співдиректорка (спільно з Ярославом Лебединським) видавничої серії «Українська присутність» (“Présence ukrainienne”) в одному із провідних паризьких видавництв «Лярматтан» (“L’Harmattan”). У її доробку – видання збірки Миколи Рябчука «Від Малоросії до України» (“De la Petite-Russie à l’Ukraine”. Париж: «Лярматтан», переклад спільно з Ярославом Лебединським, 2003 р.), творів Юрія Андруховича «Дванадцять обручів» (“Douze cercles”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2008 р.) та «Лексикон інтимних міст» (“Lexique de mes villes intimes. Guide de géopoétique et de cosmopolitique”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2021 р.), автобіографічної повісті Анастасії Лисивець про трагедію Голодомору «Скажи про щасливе життя» (“Raconte la vie heureuse”. Париж: «Лярматтан», 2009 р.), романів Сергія Жадана «Донбаська дорога» (“La route du Donbass”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2013 р.) й “Anarchy in the UKR” (“Anarchy in the UKR”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2016 р.).

Також у перекладах Ірини Дмитришин французькою мовою вийшли у світ романи Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (“Explorations sur le terrain du sexe ukrainien”. Париж: «Інтерваль», 2015 р.), Марії Матіос «Солодка Даруся» (“Daroussia la douce”. Париж: «Гаїмар», 2015 р.) й Андрія Кокотюхи «Аномальна зона» (“Zone d’anomalie”. Неї-сюр-Сен: Мішель Ляфон, 2016 р.), «Оповідання / Життя» Андрія Сенцова (“Récits”. Париж: «Лярматтан», 2017 р.), роман «Фелікс Австрія» Софії Андрухович (“Felix Austria”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2018 р.), українські народні казки «Рукавичка» (“La moufle”. Париж: «Лярматтан», пере-

кладач Фредерік Жанн-Бессон, 2009 р.) та «Півник і зернятко» (“Le coq et l’épi de blé”. Париж: «Лярматтан», 2010 р.).

Окремо варто відзначити публікаційну роботу проф. Ірини Дмитришин з упорядкування низки науково-популярних і наукових видань. Серед них такі: антологічна збірка «Україна очима українських письменників кінця XIX – I пол. XX ст.» (“L’Ukraine vue par les écrivains ukrainiens de la fin du XIXe à la première moitié du XXe siècle”. Париж: «Лярматтан», 2006 р., переклади упорядниці із творів від Марка Вовчка до Василя Симоненка), збірка оповідань «Новини з України» (“Nouvelles d’Ukraine”. Париж: «Магеллан», 2012 р., сюди увійшли твори А. Куркова, О. Забужко, Ю. Андруховича, Т. Прохаська, С. Жадана, М. Матіос), оновлений переклад документальної збірки Андреа Граціозі «Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів. 1932–1933 pp.» (“Lettres de Kharkov, la famine en Ukraine”, 1932–1933 pp. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2013 р., переклад укладача спільно з Анаїс Бутей-Бокобза та Домініком Негрелем), «Донбаська антологія» (“Anthologie du Donbas”. Париж: «Лярматтан», 2018 р., переклад Марти Старінської), історичний нарис Гульнари Бекірової «Пів століття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 pp.)» (“Un demi-siècle de résistance: les Tatars de Crimée de la déportation au retour, 1941–1991”. Париж: «Лярматтан», 2018 р., переклад із Максимом Дешане й Мартою Старінською), а також найновішої збірки «Чорнобиль. Жити, Осмислити, Зображувати» (“Tchernobyl. Vivre, Penser, Figurer”. Париж: «Лярматтан», 2021 р., упорядкування спільно з Галею Акерман), куди увійшли тексти Юрія Андруховича, Тамари Гундорової, Маркіяна Камиша та Ліни Костенко.

Варто додати, що Ірина Дмитришин – також автор монографічних досліджень «Григорій Орлик, український козак на службі в Людовика XV» (“Grégoire Orlyk, un cosaque ukrainien au service de Louis XV”. Париж: «Лярматтан», 2006 р.) і «Мандрівка пана Ерріо, епізод часів Великого Голоду в Україні» (“Le voyage de monsieur Herriot, un épisode de la grande famine en Ukraine”. Париж: «Лярматтан», 2018 р.), науковий редактор «Мемуарів, надісланих до французького Двору» Григорія Орлика (“Mémoires envoyés à la cour de France”. Париж: «Лярматтан», 2017 р.).

Подіями паризького наукового життя стали опубліковані в серії «Українська присутність» видавництва «Лярматтан» збірки міжнародних

колоквіумів, зокрема і статей літературознавчого характеру, проведених в Інституті східних мов і цивілізацій, «Микола Гоголь, Тарас Бульба і Україна» (31 травня – 2 червня 2007 р.) (“Nicolas Gogol, “Taras Boulba” et l’Ukraine”, 2016 р.) та «Великий Голод в Україні – Голодомор: пізнання й визнання» (30 листопада 2013 р.) (“La grande famine en Ukraine-Holodomor, connaissance et reconnaissance”, 2016 р.).

Серед українських прозаїків найвідомішим у Франції вочевидь можна назвати Андрія Куркова. Після роману «Смерть стороннього» (“Le pingouin”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Арманьє, 2000 р.) вийшли друком романи «Добрий ангел смерті» (“Le caméléon”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Зейтунян-Белоус, 2001 р.), «Любий друг, товариш небіжчика» (“L’ami du défunt”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Зейтунян-Белоус, 2002 р.), «Закон равлика» (“Les pingouins n’ont jamais froid”. Париж: «Ліана Леві», переклад Наталі Арманьє, 2004 р.), «Останнє кохання президента» (“Le dernier amour du président”. Париж: «Ліана Леві», переклад Анні Епельбойн, 2005 р.), «Нічний молочар» (“Laitier de nuit”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2010 р.), «Садівник із Очакова» (“Le Jardinier d’Otchakov”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2012 р.), «Форель à la ніжність» (“Truite à la slave”. Париж: «Ліана Леві», переклад Анні Епельбойн, 2013 р.), «Щоденник Майдану» (“Journal de Maïdan”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2014 р.), «Львівська гастроль Джими Хендрікса» (“Le Concert posthume de Jimi Hendrix”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2015 р.), «Вільнюс. Париж. Лондон» (“Vilnius, Paris, Londres”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2018 р.). Поза тим французькою вийшли оповідання А. Куркова «Новорічні несподіванки» (“Surprises de Noël”. Париж: «Ліана Леві», переклад Поля Лекена, 2010 р.) та «Вид на Північ» (“Face Nord”. Париж: «ЛайтМотив», 2014 р.), а також казка «Чому їжачка ніхто не гладить» (“Pourquoi personne ne caresse le Petit Hérisson”. Париж: «Бореалія», переклад Емілі Маж, 2019 р.).

Українська класична література представлена епізодично. Варто передусім відзначити коментований переклад Ярослава Лебединського «Слова про Ігорів похід» (“Le dit de la campagne d’Igor”. Париж: «Лярматтан», 2001 р.), а також переклад Олеся Маслюка вибраної малої прози Миколи Хвильового «Дорога і ластівка» (“La route et l’hirondelle”. Монако: «Дю Роше»,

1993 р.), повість Івана Нечуя-Левицького «Запорожці» (“Les Zaporogues”. Париж: «Бле сюр Жен», 2016 р., переклад Даніель Бертъє). Значно ширше представлено сучасну українську прозу.

Серед інших перекладених прозових творів сучасних українських письменників – романи «Московіада» (“Moscoviada”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2007 р., переклад Марії Маланчук) та «Перверзії» Юрія Андруховича (“Perversion”. Лозанна: «Нуар сюр Блан», 2015 р., переклад Марії Маланчук), «Пізнавши плід» (“Les Parias d’Eden”. Париж: Робер Лаффон, 1997 р., переклад із російської Крістофа Глоговського), «Далекий простір» (“Espace lointain”. Вільнав д’Орнон: «Апюлло», 2017 р., переклад із литовської Маргарити Баркаускайте-Ле Борнь), «Маша, або 4-й Рейх» (“Macha ou le IVe Reich”. Арль: «Акт Сюд», 2020 р., переклад із литовської Мішель Кан) Ярослава Мельника, «Культ» Любка Дереша (“Culte”. Париж: «Сток», 2009 р., переклад Оксани Мізерак), «Коротка історія тракторів в Україні» Марії Левицької (“Une brève histoire du tracteur en Ukraine”. Париж: «Де Терр», 2008 р., переклад з англійської Сабіни Порт), «Київ – Париж. У пошуках застиглого часу» Богдана Образа (“Kyiv – Paris”. Париж: «Лярматтан», переклад Максима Дешане, 2018 р.), «Оформляндія» Маркіяна Камиша (“La zone”. Париж: «Арто», 2016 р., переклад Наталії Іванишко), три збірки оповідань Бориса Фінкельштейна в лозаннському видавництві «Ляж Д’Ом» у перекладі Атанаса Ванчева де Трасі «І перший ангел засурмив!» (“Et le premier ange sonna”, 2014 р.), «Стежки війни» (“Les sentiers de la guerre”, 2015 р.), «Грішні та праведні» (“Les pêcheurs et les justes”, 2015 р.), збірка новел «Ліліт» Івана Рябчія (“Lilith”. Париж: Культурний інститут Солензара, 2013 р., переклад автора за редакцією Ж.-Ф. Коста-Тефена), прозові етюди Дмитра Чистяка «Поле вечірнє і ранкове» (“Champ: soir et matin”. Руан: Видавництво Крістофа Шомана, 2013 р., переклад автора), «Птах над морем» (“Un oiseau face à la mer”. Париж: Культурний інститут Солензара, 2013 р., переклад автора).

Останніми роками активізувалася робота із представлення у Франції та франкомовних країнах української поезії. У 1996 р. вийшла друком збірка Ігоря Калинця «Коронування опудала» (“Le couronnement de l’érouvntail”. Беврі: Дім поезії Нор-па-де-Кале, 1996 р., переклад Романа Бабовала). У 2010 р. вийшло друком франко-українське видання Олексія Довгого «Келих троянд» (“Le calice de roses”. Париж: «Лярматтан». Серія «Поети п’яти континентів», переклад Івана Рябчія

та Дмитра Чистяка), у 2013 р. – франко-фламандська версія цього видання (“Le calice de roses / Rozenkelken”. Брюссель: «Еспрі дез Егль», переклад фламандською Лін Ваутерс-Ван дер Тален). У 2012 р. – вибрані поезії Анни Багряної «Якір» (“L’Ancre”. Брюссель: «Еспрі дез Егль», переклад Дмитра Чистяка), а також франко-українська збірка Дмитра Чистяка «Надсадний сад» (“Verger inassouvi”. Руан: Видавництво Крістофа Шомана, переклад автора).

У 2013 та 2014 рр. вийшли у світ два видання антології української поезії «Сонячні кларнети» (“Clarinets solaires”. Париж: Культурний інститут Солензара, переклад Дмитра Чистяка), куди увійшли твори 50 авторів, від Павла Тичини до сучасних молодих поетів. У цьому ж видавництві побачила світ поема Станіслава Бондаренка «Нічна розмова з Європою, або Таємниці наших літер» (“Causeries nocturnes avec l’Europe ou Les Mystères de notre alphabet”, 2014 р.; переклад французькою Григорія Панчука та Гані Дибайло-Шпинди, за редакцією Всеволода Ткаченка, передмова Миколи Жулинського).

У 2014 р. збіркою «Заповіт» [7] Тараса Шевченка (“Testament”. Париж: Культурний інститут Солензара, переклад Дмитра Чистяка, передмови Станіслава Довгого, Дмитра Чистяка, Юрія Мосенкіса, Дмитра Горбачова, Олени Соломарської; музика Д. Крижанівського, М. Лисенка, Г. Верьовки, Л. Остріна, Д. Бонковського, Ю. Мейтуса, Г. Гладкого) відкрилась серія видань Європейської академії наук, мистецтв і літератури спільно з Малою академією наук України під патронатом акад. Станіслава Довгого із представлення нотних творів відомих українських композиторів на вірші українських поетів із дотриманням ритмомелодики оригіналу.

Надалі в перекладі Дмитра Чистяка в цій серії у видавництві Культурного інституту Солензара вийшли твори Дмитра Павличка «Два кольори» (“Mes deux couleurs”, 2015 р., музика О. Білаша, К. Домінчена, В. Губи, А. Ярмолюк) та Бориса Олійника «Сива ластівка» (“Mon soleil blanc”, 2015 р., музика І. Поклада, І. Карабиця, О. Білаша, П. Майбороди), а згодом у паризькому видавництві «Сіжіллер» за тим самим принципом – твори Івана Франка «Пора це великая єсть!» (“Le temps mémorable est venu!”), 2016 р., музика Д. Січинського, М. Лисенка, Я. Степового, А. Кос-Анатольського, Г. Майбороди, П. Полякова, Б. Лятошинського) та Івана Драча «Вулканний етюд» (“Étude volcanique”, 2017 р., музика Володимира Губи).

До 200-ліття Тараса Шевченка в паризькому видавництві «Бле е жен» за редакцією Тетяни Сирочук вийшла у світ збірка Тараса Шевченка «Кобзар» [6], до якої ввійшли 8 творів із першого видання 1840 р. з вилученням цензурних купюр у перекладах Дарії Кларінар, Жюстін Горецької, Енгеррана Массі, Софі Сайо й Тетяни Сирочук. Його перевага – розгалужена система приміток до пояснення українських культурних реалій, переклад яких у тексті здебільшого не наводиться. Через це інформативна функція виступає на перший план, затіняючи естетичну, а цілковите недотримання ритмічно-мелодичної структури оригіналу навряд чи можна вважати вмотивованим, що загалом наближає відтворення до підрядкового тексту. Окремо варто відзначити переклади Дарії Кларінар, що характеризуються вишуканішою мелодичністю й тоншою увагою до відтворення образно-символічного рівня художнього твору.

У 2015 р. французькою вийшли друком вибрані поезії Ігоря Павлюка «Поліська магма» («Magma Polésien». Руан: Видавництво Крістофа Шомана, переклад Дмитра Чистяка й Атанаса Ванчева де Трасі, передмова Дмитра Дроздовського). З нагоди обрання дійсними членами Європейської академії наук, мистецтв і літератури та вшанування Великою премією ЄАНМЛ у галузі поезії французькою в перекладі Дмитра Чистяка і Ніколь Лоран-Катріс у серії «Поети п'яти континентів» культового видавництва «Лярмамтан» було опубліковано вибрані поезії Олександра Коротка «Червона жабка серця» («La grenouille rouge», 2017 р.) та Павла Мовчана «Срібна кров» («Sang argenté», 2018 р.). У 2021 р. вийшла у світ франко-італійська білінгва вибраних поезій Дмитра Чистяка («Лечче: І квадерні дель Бардо», переклад автора і Лаури Гаравальї).

Останніми роками поживалося відтворення французькою мовою творів українських драматургів. У ювілейному 2016 р. Ольга Мандзюкова-Камель здійснила новий коментований переклад «Украденого щастя» Івана Франка (Париж: «Лярмамтан»). Того ж року вийшла друком окремим виданням драма Неди Нежданої «Потойбіч пекла» («Maïdan Inferno». Париж: «Леспас ден Енстан», переклад Естель Делявенна за участю Крістофа Фетр'є і Тетяни Сирочук). У 2019 р. в цьому ж видавництві за редакцією Домініка Дольм'є та Неди Нежданої вийшла у світ антологія сучасної української драматургії «Від Чорнобиля до Криму» («De Tchernobyl à la Crimée»; переклади Естель Делявенна, Максима Дешанне, Ірини Дмитришин, Бльоен Ізамбар, Ширин Мелікоф, Алексі

Нортіля, Юлії Нозар, Емер Езеля і Тетяни Сирочук), де опубліковано твори Павла Ар'є, Неди Нежданої, Сергія Жадана, Олега Миколайчука, Олександра Ірванця, Олександра Вітра, Дмитра Тернового, Рината Бекташева, Анни Багряної. У 2020 р. в цьому ж видавництві окремими книжками вийшли п'єси Сергія Жадана «Гімн демократичної молоді» («Hymne de la jeunesse démocratique»; переклад Ірини Дмитришин) та Павла Ар'є «На початку і наприкінці часів» («Au début et à la fin des temps»; переклад Юлії Нозар і Алексі Нортіля). Три п'єси київського франкомовного автора Анатолія Планіди (Степаніщева) «Дивак» («Le Bizarre»), «Там, де небо обіймає море» («Là où le ciel embrasse la mer») та «Льох» («Le Cachot») вийшли друком у паризькому видавництві «Сент-Оноре».

Українську кінодраматургію представляє Віктор Гресь із кіносценарієм «Запорізька Ліада: Тарас Бульба» («L'Iliade zaporogue: Taras Boulba». Париж: «Лярмамтан», 2008 р.) у перекладі відомого паризького кінознавця Любомира Госейка, автора знакової «Історії українського кінематографу. 1896–1995» («Histoire du cinéma ukrainien. 1896–1995». Жієр: «A Die», 2001 р.). До того ж відомо про брошуру Бартелемі Аменґаля «Майстер із соняшником, Олександр Довженко» («Le maître au tournesol, Alexandre Dovjenko». «Французька Кінематека», 1999 р.), опубліковану з нагоди ретроспективи кінотворів митця.

Висновки і пропозиції. Проведена нами інвентаризація основних перекладів українських авторів у франкомовному культурному ареалі (що охоплює Францію, Бельгію, Канаду та Швейцарію) свідчить про істотну роботу із представлення вітчизняної літератури. Водночас варто зробити деякі застереження. До наведеного вище переліку не ввійшли твори представників більшості франкомовної діаспори, а також французьких авторів, що зверталися до української тематики, які становлять беззаперечний інтерес для українського та франкомовного філолога, оскільки зчаста їхні твори постають цінним джерелом із представлення образу України за кордоном. Наприклад, перекладений мною роман безпосереднього учасника Першої світової війни на українських теренах Марселя Тірі «Проїздом у Києві» [2] став цінним джерелом для змалювання подій Української революції, а цикл романів з української тематики Ірен Стедик («Мазепа, гетьман України», «Бальзачка», «Петрова донька») надається до цікавого імагологічного аналізу. На окреме дослідження може здобутися функціонування у франкомов-

ному культурному ареалі образу королеви Анни Київської, доньки Ярослава Мудрого, який зазнав численних ідеологічних нашарувань. Інвентаризація ж літературного корпусу франкомовної діаспори напевне дозволить увести до наукового обігу низку маловідомих нині імен, які могли би стати органічною частиною історії української літератури. На критичну рецепцію й поширення в Україні заслуговує й корпус франкомовних філологічних праць з української історично-літературної проблематики, що може розширити інтерпретаційну базу вітчизняного літературознавства.

Натомість проаналізований нами матеріал свідчить про широку дискретність представлення української художньої та філологічної спадщини у франкомовних країнах. Спроби системного подання вітчизняної літературної традиції, до яких удались в антологічних збірках Михайло Грушевський (1921 р.) та НТШ у Європі (2004 р.), не здобули належного розголосу, вочевидь, через несприятливі соціокультурні чинники. На часі – підготовка оновленої «Антології української літератури від XI до XXI ст.» і серії панорамних антологічних збірок поезії, драматургії, есеїстики за діахронічним чи тематичним принципом, проте, на нашу думку, до роботи над ними неодмінно варто залучити франкомовних літературознавців і письменників-перекладачів – у співпраці з українськими науковими, культурними, зокрема й літературними, державними і громадськими інституціями, з огляду на потребу в органічному та системному входженні маловідомих ще літератури у франкомовний культурний ареал.

Перспективним видається ґрунтовний аналіз соціокультурної рецепції інвентаризованих перекладів – франкомовними засобами масової інформації, державними та громадськими культурними інституціями, їхньою роллю у франкомовному

літературному процесі для подальшого аналізу особливостей засвоєння французькою лінгвокультурою українського культурного продукту з виробленням відповідних рекомендацій.

Загалом, після проведеної аналітики доводиться констатувати, що інвентаризація перекладеного українського красного письменства доводить: брак системної роботи в цьому напрямі як із боку держави, зокрема дипломатичного корпусу, так і з боку новітніх культурних інституцій (Український інститут, Український інститут книги, Український культурний фонд) призводить до лише поодиноких відтворень класичної літературної спадщини, до превалювання масового сегмента й недостатнього представлення поезії, драматургії та культурологічної есеїстики, що деякою мірою збіднює й неадекватно відтворює новочасний український літературний процес, а класичну спадщину і поготів.

Водночас поодинокі приклади успішного представлення нашої літератури (переклад поезії Кобзаря Еженом Гійвіком, перекладацька діяльність Ірини Дмитришин, антологія сучасної української драматургії з ініціативи Неди Нежданой) свідчать про потребу в ширшому залученні до культурних ініціатив франкомовних письменників-перекладачів та інших учасників літературного процесу. Однак нагальною видається вироблення чіткої державної стратегії з популяризації української художньої (а також наукової, зокрема, філологічної) літератури – для формування адекватного представлення культурної семіосфери України за кордоном, що не може обмежуватися сегментом масової белетристики, адже та не передає потужну духовну традицію, якою й має утвердитися наша держава в колі європейських культурних ареалів, де франкомовний світ посідає одне із чільних місць.

Список літератури:

1. Кравець Я. Україна і Бельгія: півторастолітній діалог красного письменства *per translationem*. *Українсько-бельгійські літературні зв'язки. 1870–2008*. Бібліографічний покажчик. Київ : НБУВ, 2010. С. 7–32.
2. Тірі М. *Проїздом у Києві* : роман. Пер із франц. та післям. Д. Чистяка ; передм. В. Кличка, Ж. Де Ланнуа. Київ : Саміт-книга, 2016. 208 с.
3. Чередниченко О. Тарас Шевченко у франкомовному світі. *Шевченкознавство в сучасному світі* : монографія. Київ : Київський університет, 2014. С. 275–298.
4. *Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XXe siècle*. Kyiv : Editions Olena Teliha, 2004. 1204 p.
5. Chevtchenko J. *Ukraine. Bibliographie des ouvrages en français XVII–XX'e siècles*. Paris : Publication de l'Est Européen, 2000. 222 p.
6. Chevtchenko T. *Kobzar*. Traduit de l'ukrainien et annoté par Darya Clarinard, Justine Horetska, Enguerran Massis, Sophie Maillot et Tetiana Sirotchouk. Paris : Editions Bleu & Jaune, 2015. 130 p.
7. Chevtchenko T. *Testament*. Poèmes mis en musique. Préfates de Stanislav Dovgij, Iouri Mosenkis, Dmytro Tchystiak, Olena Solomarska et Dmytro Horbatchev. Traduit du français et édité par Dmytro Tchystiak. Paris : Institut culturel de Solenzara, 2014. 68 p.

8. La nouvelle vague littéraire en Ukraine. Textes recueillis et présentés par Myroslawa Maslow. Paris : P.I.U.F., 1967. 256 p.

9. Piaseckyj O. Bibliography of Ukrainian Literature in English and French: Translations and Critical Works (1950–1986). Ottawa ; London ; Paris : University of Ottawa Press, 1989. 386 p.

**Chystiak D. O. UKRAINIAN LITERATURE IN FRENCH-SPEAKING COUNTRIES:
DIACHRONIC ASPECT, PROBLEMS AND PERSPECTIVES**

The article deals with the inventory of the most important projects of distribution of the Ukrainian literature in the French-speaking cultural area (Belgium, Canada, France and Switzerland) from the 19th century to nowadays. The critical analysis of the achievements and problems of the presentation of Ukrainian literary and philological is proposed. The perspectives for the further work in this direction are proposed, the recommendations for the development of new cultural and scientific activities between Ukraine and French-Speaking countries are suggested. The analysis of data attests that Ukrainian literature both fiction and non-fiction is not represented in the French-speaking countries in a systemic way. The attempts of the systemic representation of Ukrainian literary tradition presented in the anthological compendiums edited by Mykhailo Hrushevsky in 1921 and by the Scientific Society Taras Shevchenko in Europe in 2004 haven't gained the attention they deserve because of the difficult socio-cultural situation. Nevertheless, "The anthology of Ukrainian literature from 11th to 21st centuries" as well as the series of panoramic collections of poetry, playwright according to the thematic or chronological principle is successful when performed in collaboration with the French-speaking literary translators, writers and university scholars. The cooperation with Ukrainian scientific, cultural and literary, both private and state organizations gives a good result for the systemic diffusion of our occulted literature in French-speaking cultural sphere. Therefore the analysis of the socio-cultural reception of translations of Ukrainian literature in French media, by the state and private cultural institutions should be performed to define their role in the literary life of French-speaking countries, to elaborate the recommendations that could improve the distribution of the upcoming translation projects.

Key words: translation studies, semiotics, Shevchenko's studies, Ukrainian-French literary relations, history of translation.

ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161-115'37

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/38>

Гванцеладзе А. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ ІНФЕРІОРНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ВІДМІННОСТІ ФСП КОМПАРАТИВНОСТІ ЗАСОБАМИ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто відношення інферіорності, що формують частину мікрополя відмінності функціонально-семантичного поля (ФСП) компаративності турецької мови. Наведені вектори дослідження інферіорності у вітчизняних та закордонних, зокрема, турецькомовних джерелах.

Кількісний вияв якості в рамках мікрополя відмінності може позначати суперіорність чи інферіорність ознаки в суб'єкті порівняння. Відношення інферіорності визначають нижчий ступінь прояву ознаки одного об'єкта щодо іншого об'єкта чи до їх сукупності, а також вказують на недостатність вияву якості щодо узагальненої норми прояву такої ознаки. Відповідно до наведеного розуміння інферіорності на матеріалі творів турецьких письменників ХХ століття виокремлено засоби мови, які передають значення нижчого ступеню прояву ознаки на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях мови.

Актуальність зазначеної лінгвістичної розвідки пояснюється аналізом одиниць різних ярусів мови крізь спільність їх семантичної функції, здатність передавати нижчий ступінь прояву ознаки суб'єкта порівняння щодо стандарту порівняння. У роботі виявлено, що послаблення якості в турецькій мові може передаватись засобами різних рівнів мови, зазначено, що морфологічні показники виявляють здатність актуалізувати інші, окрім інферіорності, значення залежно від частиномовної приналежності основи, до якої долучаються. Аналіз засобів для відтворення нижчого ступеня прояву ознаки проводиться з описом компонентного складу порівняльної конструкції, в якій функціонують такі засоби.

Відношення інферіорності досліджуються в роботі з урахуванням точок відліку для порівняння, тобто з огляду на імпліцитність чи експліцитність порівняння, враховується здатність тих чи інших засобів позначати об'єктивне зменшення міри якості або мати емоційно-оцінні відтінки значення.

***Ключові слова:** інферіорність, послаблення ознаки, відмінність, компаративність, порівняння, функціонально-семантичне поле, турецька мова.*

Постановка проблеми. Описання мови за принципом поля на функціонально-семантичній основі є одним із типів структурування різноманіття лінгвістичних засобів. Такий спосіб організації мови дозволяє поєднати елементи різних рівнів мови на основі спільної семантичної функції. Питання послаблення ознаки досліджується науковцями на матеріалі багатьох мов, у тому числі й тюркських мов. У турецькому мовознавстві існує чимала кількість досліджень, спрямованих на визначення відтінків значення та походження афіксів, що передають низький ступінь вияву ознаки в предметі, проте комплексного аналізу

всього різноманіття засобів інферіорності турецької мови у світлі функціонально-семантичного підходу не проводилось, чим пояснюється актуальність дослідження зазначеної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема інферіорності розглядалась в українському мовознавстві як складова частина мікрополя відмінності ФСП компаративності української мови в дисертації О. А. Щепки, А. П. Романченко та ін., особливості категорії демінутивності та її вербалізацію в мові вивчали Г. М. Сагач, Л. Б. Шутак, І. В. Денисовець, Л. І. Дерев'яно, Н. В. Руда, І. С. Беркешук, С. В. Когут та інші.

Послаблення ознаки на матеріалі тюркських мов у рамках досліджень категорії прикметника вивчалась в працях З. А. Асанової (кримсько-татарська мова), Г. А. Ісянгулової, Г. Р. Абдуллої, Р. Р. Сан'ярової та Р. І. Єлкібаєвої (башкирська мова), І. М. Тараканової (хакаська мова), Б. А. Мусукова (карачаєво-балкарська мова), В. О. Костенко (татарська мова), Р. М. Болгарової (татарська мова) та ін.

Відношення інферіорності в турецькій мові розглядаються в рамках граматики турецької мови на прикладі словотвірних афіксів зменшено-пестливого значення в межах іменних частин мови (А. М. Кононов, Ю. В. Щека, В. Г. Гузев, З. К. Дербішева, З. Коркмаз, М. Хенгірмен, Т. Демір та ін.), а також є предметом вивчення сучасних студій, пов'язаних із дослідженням прикметника, вивчення особливостей функціонування словотвірних афіксів демінутивності (Є. Михайлова, С. Бал'єmez, С. Оз'яшмиш Шакар, С. Аслан, С. Чіфчі, Н. Забеті Міандоаб та ін.).

А. П. Романченко визначає інферіорність як «послаблену інтенсивність, що не виходить за межі норми», виокремлюючи нейтральну власне інферіорність та емоційну демінутивність [11, с. 255].

О. А. Щепка зосереджує увагу на компонентному складі порівняльної конструкції, визначаючи експліцитну та імпліцитну інферіорність [15, с. 129–153], та виокремлює чотири групи засобів для позначення інферіорності [16, с. 143].

Я. М. Просяннікова зазначає здатність відтворення інферіорності в одному контексті з суперіорністю, пропонуючи єдину схему когнітивного процесу визначення несхожості зіставлених об'єктів [10, с. 286–287].

В. П. Берков також відокремлює інферіорність щодо реального об'єкта та інферіорність відповідно до норми, що він класифікує як «послаблення ознаки», визнаючи таким чином її спроможність утворювати експліцитне та імпліцитне порівняння [2, с. 19].

Турецькі вчені досліджують послаблення ознаки без уточнення її спрямування щодо конкретного об'єкта чи стосовно норми, принаймні, нам такі дослідження не траплялись. Лінгвістичні розвідки з цієї теми стосуються демінутивів, традиційно визначених як *küçültme ekleri* (зменшувальні афікси), їх семантичних особливостей та функціонального використання для відтворення значень послаблення ознаки, наближення до ознаки (*benzerlik ilgisi kurma işlevi*), посилення ознаки основи, до якої вони додаються.

У працях із граматики турецької мови афіксам послаблення якості відведено місце в розділах, присвячених словотвору імен від іменних основ, іменникам, прикметникам.

Окремі наукові розвідки присвячені дослідженню функціонування афіксів у діяchronії (походження та вжиток афіксів від давньотурецької мови до сьогодення), порівняльний аналіз афіксів демінутивності турецької та інших тюркських мов, словотвірний чи формозмінний характер цих формантів.

З. Коркмаз виокремлює такі словотвірні афікси для позначення зменшено-пестливого та нижчого ступеня прояву ознаки прикметників: *-ca*, *-cana*, *-cak*, *-cik*, *-cuk*, *-si*, *-su*, *-msi*, *-msu*, *-mturak*, *-rak* [32, с. 377].

С. Оз'яшмиш Шакар зазначає тривалий історичний термін функціонування таких формантів у турецькій мові, хоча й зазначає деякі фонетичні або функціональні зміни, яких зазнали певні афікси [34, с. 20–25].

Й. Кизилкая говорить про різні семантичні тонкощі значення зниження рівню ознаки від вказівки на фізичне зменшення, спадання рівня ознаки до придання пестливого відтінку, любові чи зневажливого ставлення [31, с. 220].

С. Бал'єmez та С. Аслан у своїх дослідженнях афіксів *-ca^t* та *-cik^s* зазначають їхню здатність підсилювати значення сполучуваного з ним слова [26, с. 902–903; 25, с. 224–228].

Здатність виражати інші значення, попри відмінність, вбачається й в афіксі *-msi*, який передає схожість на / близькість до значення основи прикметника, утворюючи лексему, чие значення не вважається таким, що дорівнює значенню основи сполучуваного з афіксом прикметника, але таку, що отримала значну міру ознаки [27, с. 198]. А. Демірез Гюнері вказує наявність цього форманту в різних тюркських мовах та визначає його як зменшувальний афікс, що може виконувати функцію уподібнення [29, с. 15–16].

Таким чином, питання семантичних відтінків та функціонування зазначених афіксів у слові є актуальним у турецькому науковому просторі.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – виявити характерні риси зони інферіорності мікрополя (МП) відмінності в турецькій мові та описати засоби її вираження в контексті відтворення семантики порівняння, що передбачає вирішення таких завдань: 1) виокремити конструкції з семантикою інферіорності з турецькомовних текстів художньої прози ХХ століття; 2) на основі виокремлених конструкцій проаналізувати

семантичні відтінки інферіорності в турецькій мові; 3) визначити формальні показники нижчого ступеня прояву ознаки в турецькій мові; 4) дослідити склад порівняльної конструкції відповідно до кожного засобу.

Виклад основного матеріалу. ФСП складається з різних семантичних зон, які віддзеркалюють різницю смислових відношень реальної дійсності. Одним із семантичних просторів ФСП компаративності є мікрополе відмінності, яке також має кілька зон, виокремлених на основі розбіжностей змісту об'єктивної дійсності. Якісно-кількісна основа порівняння дає змогу розрізняти в мікрополі відмінності перевагу ознаки порівнюваного предмета та її нижчий прояв щодо стандарту порівняння. Коли в обох зіставлених об'єктів наявна спільна ознака, проте її кількісні показники різняться й констатується «менший ступінь представленості ознаки в одного з порівнюваних предметів», такі відношення визначаються як інферіорність [10, с. 286] та віддзеркалюють зворотний бік квантитативного значення відмінності [4, с. 123].

Дослідники ступенів порівняння виокремлюють експліцитне та імпліцитне порівняння з опорою на відправну точку для зіставлення ознаки суб'єкта та об'єкта порівняння [7, с. 184]. З опорою на релятивність засобів ступеня та кількісної міри якості Н. К. Дмитрієв розрізняє конкретне та абстрактне порівняння [5, с. 83]. А отже, з опорою на релятивність об'єкта порівняння, що виступає стандартом зіставлення, відношення інферіорності в турецькій мові поділяємо на відносну інферіорність (1) та нормативну інферіорність (2): 1) *O zaman ben masanın birdenbire küçüldüğünü hayretle görmüştüm.* [20, с. 94] – *Тоді я здивовано побачив, як стіл раптово зменшився*; 2) *Ellerimin içinde kızarcasına sıkıttım eli ufakık.* [20, с. 40] – *Рука, яку я стискав у своїх долонях до почервоніння, малесенька.* В (1) відбувається порівняння предмета з самим собою, в (2) – із середнім виявом ознаки «маленький».

Конструкції інферіорності, що передають нижчий прояв ознак суб'єкта порівняння щодо норми, можуть також подавати суб'єктивну оцінку якості [3, с. 134]. Здатність виражати позитивно- та/або негативно-емоційні відтінки [1, с. 22–23] поряд із простою констатацією низької міри якості дає змогу виокремлювати в зоні інферіорності емоційно забарвлені (3-4) та власне інферіорні конструкції (1-2): 1) *Dipleri hala pembesiydi* [20, с. 31] – *Повіки його ще й досі були рожевого відтінку*; 2) *Çiçekbozuğu, kısa boylu, ateş gibi gözülü, işgüzar*

bir adamdı [18, с. 26] – *Він мав сліди від віспи, був короткого зросту, докучливим чоловіком з очима, мов полум'я*; 3) *Ne düşünüyor bu belli belirsiz güler yüzüyle şu adamcağız, diyebilirsiniz, siz de benim gibi, meraklısınızdır* [19, с. 10] – *Ви можете запитати, про що думає цей бідний чоловік з обличчям, що незрозуміло усміхається, вам, як і мені, цікаво*; 4) *Doğduğumuz gün seyrek de olsa yumuşak saçlarımız vardır* [18, с. 54] – *У момент народження в нас хоч і рідке, але м'якесеньке волосся.*

Спираючись на наш фактичний матеріал, виокремлюємо засоби вираження інферіорності в турецькій мові:

1) конструкції зі ступенями порівняння, які, втім, не є численними, оскільки зазвичай нижчий ступінь прояву ознаки висловлюється за допомоги суперіорних «лексичних та граматичних конверсивів» [2, с. 19]: *Şinasi, Neriman'a söylediği sözlerin onda bu akşam daha az alâka uyandırdığını anladıkça yükselen ve yorulan sesiyle cevabını bile alamadığı şeyler soruyordu.* [36, с. 9] – *Зрозумівши, що сказане ним викликає цього вечора в Неріман менше зацікавленості, Шінасі питав гучно та стомлено навіть ті речі, на які не міг отримати відповіді.* Невисока кількість прикладів передачі нижчого рівню ознаки через ступені порівняння спостерігається не лише в турецькій мові, така тенденція властива багатьом мовам та пов'язана зі становленням категорії ступенів порівняння, коли кількісна оцінка якості предметів навколишньої дійсності «була зорієнтована за позитивним вектором – поняттям про посилення інтенсивності у вияві ознаки» [6, с. 8]. У зазначеній компаративемі суб'єкт та об'єкт порівняння кореферентні, вказують на один і той самий об'єкт – *alâka uyandırması* (виклик зацікавленості), маркер порівняння – частка *daha*, ознака – *az* (мало), на порівняння стану одного об'єкта вказує часовий показник *bu akşam* (цього вечора);

2) лексеми-деінтенсифікатори типу *az, biraz*, які вказують на невисокий рівень ознаки, невелику кількість якості в сполучуваних із ними прикметниках, дієсловах: *Biraz kısık bir yılan ışıyla, «Bugün bana İzmir kızını dinlettiniz, teşekkür ederim, dedi»* [22, с. 48] – *«Сьогодні ви дали мені почути дівчину з Ізміру, дякую».* – *сказала вона з трохи сиплим зміїним свистінням.* Такі компаративемі, зазвичай, є імпліцитним порівнянням, адже суб'єкт співвідноситься з нормою. У зазначеній конструкції суб'єктом є *bir yılan ışığı* (зміїне свистіння), маркер порівняння – *biraz* (трохи), основа – *kısık* (сиплий);

3) параметричні та оцінні прикметники у стверджувальній формі типу *küçük, kısa, çirkin, kötü*, що мають антонімічне вираження більшої міри ознаки на шкалі градації як *büyük, uzun, güzel, iyi*. Інферіорність такого типу прикметників визначається їх положенням, так би мовити, нижче норми, нижче загальноприйнятого розміру, довжини для певного класу предметів, а у випадку з оцінними прикметниками типу *güzel-çirkin, iyi-kötü* норма тяжіє до позитивного вираження ознаки, тому негативний бік шкали визнається як недостатній, менший норми [7, с. 186–190]: *Dediğim köy evine vardığımız zaman atlarımızı ufak, oya gibi bir köy çocuğu aldı* [20, с. 34] – Коли ми дістались сільського дому, про який я говорив, наших коней взяв **маленький**, витончений мов мереживо сільський хлопчик; *Bu soruşta, işitmekten değil, bir güzel sözü bir daha tekrarlatmak isteyen acemi bir haletiruhiye var gibiydi* [20, с. 19] – В цьому питанні, наче відчувалась **недосвідченість**, не через те, що не почув, а через бажання почути гарні слова знову. У компаративемах такого типу окремо вербалізованого показника порівняння не визначено, він поєднаний з основою, що містить сему «менший за норму / звичайне значення» в складі свого лексичного значення. Суб'єкт присутній, оскільки основа порівняння – прикметник, який саме характеризує суб'єкт порівняння;

4) словосполучення з використанням лексем *yakın* (близький, близько), *yarı* (половина, наполовину), *yarım* (половина, неповний, незавершений) саме за рахунок лексичного значення вказаних слів передають неповноту ознаки. При цьому сполучення слів з *yarı* та *yarım* є поєднанням прикметника та іменника, тобто *yarı* та *yarım* будуть у препозиції до означеної ними лексеми, а *yakın* знаходитиметься в постпозиції та вимагатиме від сполучуваної лексеми давального відмінку: *Bir ara baktım ki, adam, Tanrı Zeus'un bir ölümlü balıkçı kızla macerasından doğma bir yarı tanrıdır* [19, с. 26] – Якось я побачив, що ця людина – **наполовину бог**, народжений від зв'язку Зевса зі смертною, донькою рибалки; *Gerçekten, o akşam Beyoğlu'nda yetek yedik ve Terebaşı'nda barda eğlendik ve gece sarhoşa yakın bir hale döndük* [22, с. 23] – Справді, того вечора ми вечеряли в Бейоглу та розважались у барі в Тепебаши, вночі дійшли до стану **близького до сп'яніння**. Показник порівняння – *yarı, yarım, yakın*, основа – може бути вербалізованою, чи опущеною (як у першому прикладі), чи збігатися з об'єктом порівняння (як у другому реченні), суб'єкт – *adam* (чоловік), *bir hal* (стан);

5) слова, лексичне значення яких містить сему «неповноти ознаки»: *Erkekler, acemiliklerini boyun bağlarını çıkarır gibi çıkarmışlar, otelciye isimlerini yazdırıyorlardı*. [20, с. 21] – Чоловіки познімали своєю **недосвідченість**, як знімають краватку з шиї, диктували свої прізвища адміністратору; *Rengi solgundu, gülümsüyor gibiydi*. [20, с. 21] – Він був блідий (букв. колір його був блідим), ніби посміхався. У таких лексемах поєднується основа порівняння та показник порівняння. Якщо така лексема є прикметником, то при ньому буде означальне слово, що називатиме суб'єкт порівняння;

6) числівники, лексичне значення яких визначається як мале: *Beş on kuruş param, yaz aylarını sürünmeden geçirmemi temin etti [...]* [23, с. 12] – Невеликі гроші, що я мав, дозволили мені пережити літні місяці, дали мені проіснувати без нудіння літні місяці [...]; [...] *mis gibi kahvesinden içmek için gelen üç beş tiryaki*. [18, с. 53] – кілька кофеманів, що приходили випити запашиної кави [...];

7) дієслова та віддієслівні деривативи, переважно утворені від дієслів, що походять від параметричних прикметників, вказують на зменшення кількості ознаки в суб'єкті порівняння: *O zaman ben masanın birdenbire küçüldüğünü hayretle görmüştüm*. [20, с. 94] – Тоді я здивовано побачив, як стіл раптово зменшився. Сюди ж можна зарахувати дієслова, що утворені від назв кольорів або їх відтінків, типу *sararmak* (жовтіти, тьмяніти), *ağarmak* (сивіти, знебарвитись), через те, що прикметники кольору можуть вказувати імпліцитне порівняння, якщо розкладаються по відтінках у межах одного кольору, наближаючись до параметричних прикметників, або ж передавати оцінні значення відповідності / невідповідності нормі, коли до уваги береться довжина хвилі на спектрі [7, с. 186–190]: *"Hürriyet" lafını iştince kızardı. Sonra sarardı, morardı, beyazlaşan dudakları titremeye başladı*. [35, с. 21] – Почувши слово «Незалежність», він почервонів. Потім **потьмянів**, посинів, його **побілілі** губи затряслися;

8) афікси, які не лише відтворюють значення малої кількості, а й додають до сполучених лексем додаткові відтінки, на кшталт любові, співчуття, тощо та зустрічаються не лише в сучасній мові, а й в давніх письмових пам'ятках [38, с. 232].

Зменшено-пестливе значення від іменних основ у турецькій мові передають афікси *-cik⁸* та *-cağiz²* [9, с. 104–105]. Формант *-cağiz²* є більш-менш однозначним, здебільшого відтворює зменшено-пестливе значення з відтінком співчуття, жалю [30, с. 166]: *Ne düşünüyor bu belli belirsiz güler yüzüyle şu adamcağız, diyebilirsiniz, siz de*

benim gibi, meraklısınızdır. [19, с. 10] – Про що думає цей **чоловічок** із невиразно усміхненим лицем, – спитаєте ви – вам теж цікаво, як і мені.

Афікс $-cik^8$ може й не мати емоційного навантаження, а просто вказувати на «підкреслено зменшене значення» прикметника, з яким сполучається [14, с. 59]. Турецький мовознавець М. Ергін зазначає передачу зменшення та ласки, любові як два основних завдання афіксу $-cik^8$, які буває дуже складно відокремити одне від одного [30, с. 163–164]. Не проводить чіткої межі в значеннях цього форманту й А. М. Кононов [8, с. 70]. А отже, провідну роль у розмежуванні значення відіграватимуть контекст та реальна денотативна ситуація, на яку спиратиметься висловлювання, окрім випадків додавання до власних назв, іменників для позначення родинного зв'язку та загальних імен, із додаванням афіксу приналежності першої особи однини ($-cik^8 + -(i)m$): *anne* (мама) + $-cik^8 + -(i)m \rightarrow anne-ciğ-i-m$ (моя матусенька), *yavru* (дитя) + $-cik^8 + -(i)m \rightarrow yavru-ciğ-u-m$, які передають ласку та любов: *O esmerle sarışın arası isketelerin bir damlacık etlerinden yapacağı pilavın hazzıyla pırıl pırıl yanan krom dişleriyle nasıl koparırdı kuşun imiğini, bir görseydiniz...* [19, с. 4] – Як би ви тільки бачили, як він, радісний від того, який плов зробить із **кранпельки** м'яса коричнево-жовтого птаха, своїми блискучими металевими зубами розривав горлянку птаха...; *Çarşafı kadını gösterdi: Sütlaç gibi buruşuk, ufacık gözleri ile yanaklarının elmacık kemiklere rastlayan yerleri ...* [18, с. 32] – Він показав на жінку в чадрі – зморшкувата як рисовий пудинг, її **крихітні** очі та місця, де щоки переходять у вилиці .... Особливістю $-cik^8$ є його можливість сполучатись з іншим зменшувальним афіксом $-ca^4$, утворюючи таким чином вторинну демінутивізацію, або ступенювання зменшеності, «коли два або більше демінутивні суфікси об'єднуються в один, за рахунок чого здебільшого в семантиці похідного яскравіше проступають емоційні семи, а також посилюється його експресивний вплив» [12, с. 11]. Проте таке вживання не може позначитись продуктивністю та частим вжитком, принаймні, в наших текстах такого типу лексем не зустрічалося.

Оскільки «деякі зменшувальні суфікси, залежно від мовного оточення, можуть передавати зменшувальність у чистому вигляді чи в поєднанні з суб'єктивною оцінкою» [17, с. 144], для розмежування демінутивів дослідники пропонують трансформаційний метод, що полягає в заміні лексеми з демінутивним формантом на лексичний синонім демінутиву, виражений прикметником або іншою частиною мови [13, с. 158].

Наш фактичний матеріал дає приклади передачі «недосягнення» норми через афікси $-si$, $-(i)msi$, $-(i)mtırak$, $-ca^4$. Афікси $-si$, $-(i)msi$ залежно від частиномовної приналежності основи, до якої вони додаються, можуть передавати подібність або відмінність: 1) *Öteden başörtülü, yüzü yuvarlak, tatarımsı bir kadın geldi.* [21, с. 12] – З іншого боку підійшла жінка в хустині, з круглим обличчям, схожа на татарку; 2) *Dipleri hala pembemsiydi.* [18, с. 31] – Повіки його ще й досі були **рожевого відтінку**. – один й той самий афікс $-(i)msi$ передає подібність (1) та відмінність (2). Так, $-(i)msi^2$ та $-si^2 +$ іменник передають подібність, $-(i)msi^2 +$ прикметник кольору та смаку позначає менший ступень прояву ознаки, що виражена основою. Афікс $-(i)mtırak$ вважається синонімічним за значенням афіксу $-(i)msi^2$ [32, с. 383], хоча частота його вжитку та продуктивність є нижчими [28, с. 214]: *Gözlerinde, erimiş bir madenin oynak parlaklığı ve yanık yüzünde bir ekmek kabuğunun kırmızımtırak donukluğu vardı.* [24, с. 24] – В його очах стояв грайливий блиск розплавленого металу, та в засмаглому обличчі була **червонувата** тьмяність хлібної скоринки.

Афікс $-ca^4$ також має здатність передавати полярні значення. Він може втілювати подібність при поєднанні з іменниками переважним чином для позначення манери поведінки [33, с. 280]: *Kalan tütünle de iki kalın sigara sardık, ahbarça konuştuk* – Ми скрутили дві товсті сигари із залишків тютюну, поговорили **по-приятельськи** [18, с. 40]. Поєднуючись із прикметниками, цей афікс вказуватиме на спадання інтенсивності ознаки, названу основою, тоді як у складі прислівників, що виступають як обставина часу та способу дії, – передає посилення значення сполученого з ним слова [37, с. 1477]: *Sonra uzattığı büyük uzunca bir beyaz eli sıktım* [22, с. 35] – Потім я потиснув протягнуту ним **довгувату** (трохи довгу), біду руку. – інферіорність; *Ukalanın biri, hülyalarını ince sopaları kırar gibi çat çat kırmış, ona Arşimet kanununu iyice anlatmıştı.* [19, с. 19] – Один розумник, розбиваючи його мрії одна за одною, як розламують тонкі палиці, **добряче** пояснив йому закон Архімеда – суперіорність.

Висновки і пропозиції. Інферіорність у турецькій мові може бути виражена засобами різних рівнів. На морфологічному рівні нижчий ступінь прояву ознаки виражається за допомогою демінутивних афіксів. Лексичний рівень представлено лексемами, чие значення вказує на низький рівень ознаки, деінтенсифікаторами, дієсловами відповідного значення. Синтаксичний рівень становлять

ступені порівняння, словосполучення з лексемами *yakin, yarı, yarım*. Афіксальний спосіб передачі інферіорності є найбільш неоднорідним у турецькій мові, оскільки демінутивні афікси виявляють вибіркковість у відтворенні значення посилення ознаки, спадання інтенсивності якості чи подібності відповідно до частиномовної приналежності слова, до основи якого додаються. За характером стандарту порівняння (певний об'єкт чи

узагальнені норми) інферіорність у турецькій мові може мати експліцитний чи імпліцитний характер, а отже, бути порівняною чи нормативною.

Конструкції зі значенням інферіорності можуть мати емоційно-оцінний компонент або вказувати на об'єктивне зменшення ознаки суб'єкта порівняння щодо іншого об'єкта норми, що передається емоційно-забарвленими та власне інферіорними конструкціями.

Список літератури:

1. Беркешук І. С. Демінутиви та аугментативи – виразники українського менталітету. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. Вип. 14. С. 20–26.
2. Берков В. П. Работы по языкознанию. Санкт-Петербург : Филол. ф-т СПбГУ, 2011. 652 с.
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
4. Грипас О. Ю. Семантичний обсяг і структура функціонально-семантичної категорії компаративності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2015. Вип. 17(2). С. 121–123.
5. Дмитриев Н. К. Грамматика башкирского языка. Москва-Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1948. 275 с.
6. Дубова О. А. Становлення семантичної структури категорії ступенів порівняння (когнітивний аспект). *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Том 119. Випуск 106. С. 7–10.
7. Князев Ю. П. Грамматическая семантика : Русский язык в типологической перспективе. Москва : Языки славянских культур, 2007. 704 с.
8. Кононов А. Н. Грамматика турецкого языка. Москва, Ленинград : Издательство Академии наук СССР, 1941. 313 с.
9. Покровская Л. А. Грамматика гагаузского языка : Фонетика и морфология / АН СССР. Ин-т языкознания. Москва : Наука, 1964. 300 с.
10. Просянінкова Я. М. Мікрополе нерівності як складова функціонально-семантичного поля порівняння. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2016. Вип. 62. С. 286–289.
11. Романченко А. Проблеми структурування ФСП компаративності. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 10. С. 252–257.
12. Руда Н. В. Вторинна демінутивізація: причини, функції, семантика (на матеріалі української та латинської мов). *Молодий вчений*. 2015. № 5(3). С. 11–14.
13. Скалозуб Л. Г. Дерииваційні особливості демінутивної лексики (на матеріалі творів Марка Вовчка та Остапа Вишні). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2012. № 5. С. 157–164.
14. Щєка Ю. В. Практическая грамматика турецкого языка. Москва : АСТ : Восток-Запад, 2007. 666 [6] с.
15. Щєпка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 198 с.
16. Щєпка О. Репрезентація відношень суперіорності / інферіорності мовними формаціями компаративної семантики. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 22. С. 140–144.
17. Юрашко Л. В. Демінутиви як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14, т. 4. С. 141–147.
18. Abasıyanık S. F. Seçme Hikayeler. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. 123 s.
19. Abasıyanık S. F. Son Kuşlar. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. 134 s.
20. Abasıyanık S. F. Semaver. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. 138 s.
21. Abasıyanık S. F. Mahalle Kahvesi. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. 134 s.
22. Adıvar H. E. Ateşten Gömlek. İstanbul : Can Sanat Yayınları A. Ş., 2018. 207 s.
23. Ali S. Kürk Mantolu Madonna. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2018. 160 s.
24. Ali S. Değirmen. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları., 2009. 139 s.
25. Aslan S. Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekıştirme Kavramları ve –cık Eki Üzerine. *Türk Dili Dergisi*. 2002. S. 603, Mart. S. 224–228.
26. Balyemez S. +Ca Eki, Sıfatın Anlamını Güçlendirir Mi? *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2015. Sayı: 4/3. S. 899–917.
27. Çifçi S. Türkiye Türkçesinde Benzerlik İşleviyle Kullanılan Ekler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2016. Cilt 9. Sayı 26/2. S. 189–210.

28. Çürük Y. Türk Dilinde Renk Adları ve Renk Adlarına Gelen Ekler. *Renk Kitabı*. S. 201–230.
29. Demirez Güneri A. Yeni Uygur Türkçesinde Benzerlik İşlevli Yapım Ekleri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*. 2017. Sayı 10. S. 14–21.
30. Ergin M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 2009. 407 s.
31. Kızılkaya Y. Türk Ve Arap Dilinde Küçültme (Tasğir). *Journal of Turkish Studies*. 2017. 12/7, p. 215–232.
32. Korkmaz Z. Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi). Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009. 1224 s.
33. Korkmaz Z. Türk Dilinde +Ça Eki Ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 1959. Cilt : 17 Sayı : 3–4. S. 275–358. URL: <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/4315/4255>. (дата звернення 03.08.2021).
34. Özyaşamış Şakar S. Eski Türkiye Türkçesinde Küçültme, Sevgi, Şefkat ve Acıma İşlevli Ekler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 2018. 7/ 16. s. 19–30.
35. Seyfettin Ö. Efruz Bey. İstanbul : Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021. 200 s.
36. Safa P. Fatih – Harbiye. İstanbul : Ötüken Neşriyat A. Ş., 2021. 127 s.
37. Tosun İ. Türkiye Türkçesinde +CA Ekinin Kullanım ve Anlam Çeşitliliği. *Journal of Turkish Studies*. 2010. Volume 5 Issue 4. S. 1472-1486.
38. Zabeti Miandoab N. Türk Dilinde Küçültme Kavramı Ve Küçültme Ekleri (Modern Oğuz Lehçeleri ile Karşılaştırmalı Bir İnceleme). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 2018. 22, 1. S. 213–237.

Gvantseladze A. M. REPRESENTATION OF INFERIORITY RELATIONS WITHIN THE FUNCTIONAL SEMANTIC FIELD OF COMPARISON BY THE MEANS OF THE TURKISH LANGUAGE

The article is focused on the study of the constructions and linguistic means expressing inferiority (attenuation), which is a part of the micro-field of inequality (distinction) of the functional-semantic field of comparison in the Turkish language. The tendencies of the inferiority (attenuation) researches, represented in domestic and foreign sources, in particular, Turkish-language sources are given in this paper.

Quantitative expression of quality within the microfield of inequality (distinction) may indicate the superiority or inferiority of the subject of comparison. Inferiority determines the lower degree of quality manifestation in some object compared to another object or a group of objects, as well as indicates insufficiency of quality towards the norms of its representation. In accordance with the understanding of the inferiority (attenuation) given above, there were picked out linguistic means that convey the meaning of the lower degree of the quality at the morphological, lexical and syntactic levels of language.

The fact that linguistic means, that represent the lower degree of the quality in the subject of comparison towards the standart of comparison, and that are related to the different levels of the language, are analysed through the idea of having common semantic function forms the topicality of this paper. The common functional-semantic basis allows to unite various means used for the purpose of expression of diminution of quality. The gramatical limitations observed in some morphological means that represent attenuation in the Turkish language are taken into considerations while including such linguistic means to the list of tools for expressing inferiority. Thus, some diminutive affixes in the Turkish language mark out attenuation only when added to certain parts of speech.

The attenuation of the quality is analysed according to the reference point for comparison, that is to say that implicitness or explicitness of the comparison is payed attention to. Further more, the ability of certain means to indicate just a fact of attenuation of the quality or the capability to convey also emotional valuation is taken into account.

Key words: *inferiority, attenuation, inequality, comparison, simile, functional-semantic field, the Turkish language.*

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111'25:34

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/39>

Сковронська І. Ю.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Юськів Б. М.

Львівський державний університет внутрішніх справ

КОНЦЕПТ «ПРАВООХОРОНЕЦЬ» У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ НАРОДУ (АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРС)

У статті розглянуто деякі чинники формування образу правоохоронця у мовній свідомості англіїців та українців, виокремлено низку смислів, що зумовлюють статус цієї категорії осіб. Образ-концепт правоохоронця посідає у свідомості носіїв української мови важливе місце як образ представника державної влади, що боронить закон, охороняє правопорядок, запобігає злочинам. Традиційна схема аналізу концептів у сучасному мовознавстві включає кілька етапів: досліджується етимологія слова-імені концепту, його словникові дефініції, словотворчі потенції, синтагматичні зв'язки, особливості репрезентації у фразеологізмах, пареміях й афоризмах, які вербалізують його зміст, іноді залучаються дані асоціативних експериментів. Наголошується, що концепт – це жмут уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує те чи інше слово. Концепт ширший за поняття, оскільки останнє включає сукупність основних ознак, а концепт об'єднує інформацію про всі ознаки реалії. Концепт – це концентрат знань людини, її уявлення, що відображені і в мовній формі, що розкриває життєві позиції, системи поглядів, світосприйняття, ментальність відповідного народу.

Образ-концепт правоохоронця експлікує смисли, які містять яскраво виражений позитивний оцінний заряд і вказують, що довіра до людей, що знають і охороняють закон, є високою, як високою є і суспільна оцінка їхньої діяльності, статус у суспільстві, хоча виокремлюються смисли щодо дій поліцейських з негативною семантикою.

Формування професійної особистості може мати успіх лише завдяки ефективному використанню фрагментів англійської мови спеціалізованого навчального матеріалу з урахуванням змістовних, мовних і методичних якостей текстів, а саме з урахуванням естетичного потенціалу, вокабулярно-стилістичного та тематичного принципів.

Ключові слова: концептуальний аналіз, правоохоронець, смисл, мовна свідомість, правопорядок.

Постановка проблеми. Навчання майбутніх правоохоронців здійснюється з метою їх успішної подальшої самореалізації у професійній діяльності. Практична складова частина підготовки передбачає функціонування курсантів у ситуаціях, які збігаються з тими, що виникають під час виконання їхніх службових обов'язків. Вивчення англійської мови для професійного англійського спілкування має на меті оволодіння мовою для роботи з офіційними документами та спілкування з іноземцями в службових ситуаціях. Окрім цього, у процесі оволодіння іноземною мовою формуються такі аспекти світоглядної

культури особистості, як: громадянська позиція, усвідомлення своєї відповідальності перед народом, формування власної національної гідності, етична культура, що виявляється у прояві відповідальності за свої вчинки і справи, здатності до переживання і співчуття, пізнавальної активності тощо. З огляду на це, використання в навчально-виховному процесі лінгвокраїнознавчого матеріалу є ефективним засобом підвищення мотивації до суспільної діяльності, ознайомлення з мало відомими фактами суспільно-політичного життя носіїв цієї мови, одержання додаткових знань у галузі майбутньої професійної діяльності. Тому

навчальні програми повинні містити великий обсяг навчально-інформаційного матеріалу, на основі якого формуються погляди, переконання, ціннісні орієнтації майбутнього правоохоронця. Тематичний матеріал повинен розвивати естетичні потреби здобувачів вищої освіти, які тісно пов'язані з метою, інтересами, спроможностями, ідеалами особистості і можуть бути сформовані лише за умов добору високоякісних текстів, як художніх, так і фахових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед актуальних напрямів сучасного мовознавства – семасіології, психолінгвістики й етнопсихолінгвістики, теорії тексту, комунікативної лінгвістики – когнітологічний напрям стає найпоширенішим та найтісніше пов'язаний з теорією картин світу. Науковці, що розвинули цей напрям: Дж. Лакофф, С. Томпсон, Ж. Фоконьє, Р. Джекендофф, А. Вежбицька та ін. Українськими ученими у царині когнітології є М. Кочерган, Т. Радзівська, О. Селіванова, С. Жаботинська, Н. Алефрієнко та ін. У центрі когнітології – пізнавальна діяльність людини, її мовний образ, сфера її емоційної й раціональної поведінки, такі важливі феномени, як ментальні процеси.

Когнітивна лінгвістика послуговується своїми термінами, хоч і методика проведення концептуального аналізу і його термінологія перебувають у процесі становлення. Мовна репрезентація поняттєвого апарату когнітивної лінгвістики передусім пов'язана з уявленнями про основні смисли (модуси) людського буття, їх аксіологією, морально-етичною оцінкою. Мовну картину світу українців сьогодні описують такі вчені, як В. Іващенко, О. Левченко, Л. Лисиченко, Т. Космеда, Т. Радзівська, О. Селіванова та інші.

Вирізняється низка прийомів концептуального аналізу, серед яких: аналіз значення за словниковими дефініціями; етимологічний аналіз (С. Воркачов, Г. Кусов); метод «профілювання» (Й. Бартмінський, С. Небжеговська); опис концепту за його асоціативним полем (Л. Чернейко, В. Волинський); «візуальний» метод (Р. Ленекер).

Так, традиційна схема аналізу концептів у сучасних працях з когнітивної лінгвістики включає кілька етапів: досліджується етимологія слова-імені концепту, його словникові дефініції, словотворчі потенції, синтагматичні зв'язки, особливості репрезентації у фразеологізмах, пареміях і афоризмах, які вербалізують його зміст, іноді залучаються дані асоціативних експериментів.

На думку Ю. Степанова, концепт – це «пучок уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань,

який супроводжує те чи інше слово. Концепт, отже, ширший за поняття, оскільки останнє включає сукупність основних ознак, а концепт об'єднує інформацію про всі ознаки реалії [1, с. 24]. Концепт – це концентрат знань людини, її уявлення, що відображені і в мовній формі, що розкриває життєві позиції, системи поглядів, світосприйняття, ментальність відповідного народу.

Формулювання цілей статті. Мета статті – схарактеризувати особливості вияву образу правоохоронця (law enforcement worker) у межах мовного поліцейського дискурсу обидвох культур.

Виклад основного матеріалу. Образ-концепт *поліція* (*police*), посідає у свідомості носіїв української мови важливе місце як образ представника державної влади, що боронить закон, охороняє правопорядок, запобігає злочинам. Лексема *поліція* у Великому тлумачному словнику сучасної української мови відображає систему особливих органів державного управління для охорони існуючого ладу і встановленого порядку. // *розм.* Будинки, приміщення, де розміщені такі органи. 2. *збірн.* Особи, які служать у таких органах; поліцаї. Споріднені слова: *поліцейський*, заст. 1. Стос до поліції (у 1 знач.). // Який працює в поліції (у 1 знач.). // у знач. ім. **поліцейський**, те саме, що **поліцай**. **Поліцейський наглядач** – у дореволюційній Росії – некласний чиновник міської та розшукової поліції. 2. Який спирається на владу поліції (у 1 знач.), який характеризується грубим насильством і сваволею. **Поліцмейстер**: у деяких країнах, а також в дореволюційній Росії – начальник поліції у містах і містечках. **Полісмен**: поліцейський в Англії, США та деяких інших країнах. **Поліцай**: у деяких країнах та Дореволюційній Росії – особа, що служить у поліції, нижчий чин поліції. // Під час 2-ї світової війни – особа, завербована з місцевого населення тимчасово окупованих фашистами районів на службу поліції [2, с. 850]. Отже, ця лексема експлікує смисли «охороняти», «захищати», «існуючий лад», «встановлений порядок», «чиновник міської поліції», «особливий орган державного управління» тощо. Ці смисли зафіксовані як такі, що відображені у тлумачних словниках і мають статус елементів значення наведених лексем, а тому знаходяться в мовній свідомості носіїв української мови як такі, що є визначальними, загальноприйнятими, настановчими. Ці смисли містять яскраво виражений позитивний оцінний заряд і вказують, що довіра до людей, що знають і охороняють закон, є високою, як високою є і суспільна оцінка їхньої діяльності, статус у суспільстві.

У New Webster's Dictionary термін «поліція» (*police*) відображений більш експліцитно, а саме як: a department government responsible for the preservation of public order, detection of crime and enforcement of civil law || the police force || (pl.) members of the police force, a *squad of mounted police* || anybody of people whose job perform a specific functions to keep order and enforce regulations || (*mil.*) the act or process of putting or keeping in order (e.g. the grounds of an army camp) || (*mil.*) enlisted men assigned to perform a specific function [3, с. 589]. У носія англійської мови відношення до цього концепту підсилюється фразеологізмами: *preserve public order, detect crime, enforce civil law, put and keep order, enforce regulation, perform a specific function*.

Термін «поліція» походить від латинського *politia*, далі від давньогрецького *πολιτεία*, «громадянство, політика, держава», далі від *πόλις* «місто, держава» (належить до праіндоевроп. *p(o)lH – «огорожене місто»). Рос. *полиция* – починаючи з Петра I; запозич. через польськ. *Policja* або з нім. *Polizei* [4, с. 266].

Як слово «міліція» (*militia*), так і «поліція» (*police*) мають іноземне походження. «Поліція» – від слова *polis* (так називалися міста-держави в стародавній Греції). *Militia* – це народне ополчення в перекладі з англійської. Спочатку так і було – народ повставав проти бандитів. Але міліція втратила своє первісне значення і, перетворившись на придаток адміністрації, стала згодом називатися поліцією, що займається в тому числі й охороною правопорядку.

Термін «поліція» вперше застосував Мельхіор фон Осса, який в 1542–1545 роках служив канцлером при курфюрсті Саксонським. Для нього, як і для Ніколя де Ламара, що опублікував «Трактат про поліцію» в 1750 році, це слово означало просто «громадський порядок».

Першою поліцією сучасного типу вважається «Столична поліція Лондона», заснована Робертом Пілем в 1829 році («Дев'ять принципів Піла»). Зокрема, сьомий принцип говорить: «Завжди підтримувати стосунки з населенням, втілюючи в життя історичні традиції, згідно з якими поліція – це суспільство, а суспільство – поліція; поліція складається із представників населення, які отримують зарплату за те, що повністю присвячують свою увагу обов'язкам, покладеним на кожного громадянина, в інтересах благополуччя і виживання суспільства».

До реформи поліції, запровадженої Пілем на основі Закону про столичну поліцію (*Metropolitan Police Act, 1929*), була розповсюджена приватна

поліція («мисливці за злодіями»), завданням якої було отримання підприємницького прибутку. В цьому Піль вбачав причину корумпованості попереднього інституту охорони громадського порядку. Попередній правопорядок у Великобританії, який зник з історії, в багатьох параметрах відрізнявся від сьогоденного. Правоохоронна діяльність майже повністю була в руках приватних осіб і міських общин. В кожному окрузі був чиновник, якого називали «приходським констеблем», завданням якого були арешт правопорушників і розслідування злочинів. Нині термін «констебль» (*constable*) у США та Англії вказує на найнижчий поліцейський чин [4, с. 267].

Ще одними синонімами термінів «поліція», «поліцейський» є терміни французького походження «жандарм», «жандармерія». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови жандармерією називали «особливі поліцейські війська в деяких країнах для політичної охорони і розшуку» [2, с. 145]. Лексема «жандарм» запозичена в XVIII ст. з франц. мови, *gendarme* – зрощення словосполучення *gent d'armes* «озброєні люди» (*gent* «люди» < лат. *gens*, род. в. *gentis* «народ», *genus* «походження, народ», *armes* – мн. от *arme* < лат. *arma* «зброя»). Особа, яка знаходиться на службі в жандармерії. Жандарми оцепили дом. Служить жандармом. / Разг. О деспотичном человеке, подавляющем волю другого человека, других людей. Отец был нашим домашним жандармом. Не бригадир, а настоящий ж.! / Публиц. О стране, государстве, правительстве которого жестоко подавляет всякое проявление свободомыслия [5, с. 154]. Жандарм Європи – ідеологічне кліше щодо держави, яка бере на себе поліцейські функції. В історіографії та публіцистиці таке визначення часто вживається стосовно Російської імперії в період царювання імператора Миколи I, а також до нього самого.

До кінця XVIII століття в обов'язки поліції входило забезпечення громадського порядку, правосуддя, законності, а також умов для безпечного і сприятливого життя підданих, турбота високоставлених осіб і держави про фізичний і моральний стан. У кінці XVIII – на початку XIX століття термін «поліція» набув більш вузького значення. Тепер він стосувався обов'язків держави забезпечувати громадський порядок та контролювати дотримання законів, особливо кримінального законодавства.

Монополізація державою функцій із забезпечення законності і порядку, особливо в англосаксонських країнах, відбулася порівняно недавно, лише на початку XIX століття.

Розглянемо оцінні характеристики, що омовлюють статус правоохоронця, а саме діяльність цієї категорії осіб, що базується на справедливості, законі, охороні правопорядку. В англо-мовних словниках лексема «правоохоронець» представлена низкою термінів-синонімів: *law-enforcement worker, police officer, policeman, officer, constable, copper, flat foot, police official, lady cop, bull, police detective, patrolman, gendarme, peace officer, lawman, female officer, bobby, enforcement officer, operative*, які в перекладі звучать як *працівник правоохоронних органів, поліцейський, офіцер поліції, співробітник правопорядку, охоронець закону, офіцер служби безпеки, представник влади* тощо. У цих словниках зазначається, що правоохоронець – це *police officials who enforce law, maintain law and order, stop crime or catch criminals; a man or a woman whose job is to catch criminals and to make sure people obey the law* [6, с. 732], тобто це визначення, які містять переважно позитивний оцінний заряд, вказуючи на те, що довіра до людей, які охороняють закон, є високою разом із суспільною оцінкою їхньої діяльності та статусу в суспільстві.

Отже, до вже зазначених смислів образу «поліція», що стосуються її діяльності і виражені імпліцитно, можна додати такі: «protective and law enforcement organization, «guardians of the peace», «concern about the welfare of people», «carry out the law», «arresting and guarding criminals», «dealing with political crimes», «policing the city», «to curb the lawlessness», «enforcing rules of conduct of laws».

В автентичних текстах та спеціалізованих текстах про роботу поліцейських зустрічаємо велику кількість різноманітних сталих мовленнєвих одиниць, що омовлюють діяльність поліцейських: **to chase criminals** – *to follow at speed in order to catch; to pursuit (Many people think we spend our time chasing criminals in fast cars with wailing sirens and flashing lights”, said Errol with a grin. In fact that’s only one small part of the job)*; **to be called out** – *to be suddenly asked to go to work (It has to be a real emergency like a major riot or something to be called out on your night off)*; **to keep your eyes open** – *to watch carefully (Patrolling means walking round keeping your eyes open, making sure you know what’s going on, chatting to people, basically trying to prevent crime)*; **to be on the beat** – *to patrol your own special area (You have your own special area which you have to patrol. It really means being on the beat)*; **to be on the desk** – *to do routine office work (You can be on the desk doing routine office work for a while month at a time. Then the next month you may be driving around on patrol. Then, perhaps you’re on*

the beat for a bit. My girlfriend gets a bit annoyed – she says I’m either on night shift or I’m playing ice hockey! But it’s not being like a doctor; to get involved in fatal accidents; to get cases of child abuse; to get adult victims of crime [7, с. 562]. Наведені приклади характеризують систему правоохоронних органів, номінують ставлення поліцейських до своїх обов’язків та особливу роль у охороні правопорядку. Мовна свідомість англійців фіксує смисли діянь поліцейських «охороняти правопорядок», «впроваджувати закони в життя», «відвертати злочинність», «зупиняти злочинців», «переслідувати злочинців», «здійснювати ретельне спостереження за своєю ділянкою», «патрулювати вулиці», «прибувати на місце фатальних інцидентів», «розглядати випадки зловживання», «мати справу з дорослими жертвами внаслідок тяжких злочинів», оцінюючи їх позитивно, і засвідчує, що роль поліцейського в суспільстві є дуже важливою, але його праця дуже непроста і вимагає значних розумових, фахових та фізичних зусиль.

Проте слід зауважити, що у суспільстві існують явища, коли цей образ, м’яко кажучи, не викликає симпатії, виокремлюються смисли щодо дій поліції з негативною семантикою, вони приховані, носять «суб’єктивний характер» і відзначаються «свавіллям», «жорстокістю», «грубим насильством», «корумпованістю», «безкарністю», призводять до «порушення закону». Працівники поліції як озброєний орган виконавчої влади, хоча й діють заради суспільного добробуту, порядку і безпеки, водночас обмежують права особи-правопорушника, і зазвичай повноваження поліції на обмеження свободи особистості втілюються в життя набагато частіше, ніж коли це робиться для захисту всього населення, що виражається в прямих номінаціях з негативною небажаною конотацією. Наприклад, мовні одиниці-евфемізми, що можуть викликати неприємні асоціації: *nightstick (baton, club, truncheon), stun gun, tear gas, to apprehend/detain someone (to arrest), preventive detention (imprisonment without bail), to bring someone to justice (to punish for a crime), segregation unit (cell), to be caged in special sections, to seize and search spectators, to infringe on the personal liberty of supporters, to be locked down, to be locked up for life (life imprisonment)*.

Ще давньогрецькі філософи окреслили «шкалу оцінки», де виокремили позитивне і негативне як таке, що послідовно виявляється у світі. На думку Т. Космеди, людина може оцінювати довкілля на основі врахування об’єктивних і суб’єктивних чинників. Як відомо, мова є асиметричною щодо вираження категорії оцінки: мовних засобів для

вираження негативної оцінки набагато більше, ніж для вираження оцінки позитивної, вони різноманітніші і багатші [8, с. 68].

Висновки. Як бачимо, в основі наведених смислів, як сучасних, так і тих, що своїм корінням сягають у давнину, лежать об'єктивні критерії, що передбачають раціональну оцінку діяльності під знаком «+», яка повинна базуватися на справедливості, законі, праві і правді. Оцінка діяльності правоохоронців у мовній свідомості англійців та українців, за нашим спостереженням, концентрується більше у зоні позитивного її простору.

Тому у процесі формування світоглядної позиції майбутніх фахівців у вищій школі слід врахувати наявність у навчальних текстах соціокультурної інформації (ідіоматичних мовленнєвих одиниць, денотативних і конотативних

реалій). Використання соціокультурних знань і понять (наприклад світогляд народу) забезпечує глибоке концентричне формування у здобувача вищої освіти понять та уявлень, збагачення асоціаціями. Конотативні реалії або «неповно еквівалентна лексика» часто сприймаються як еквівалентні. Специфіка зв'язків і сполучень слів відображає структуру формування та формулювання думки, властиву певній нації. Стереотипи відбитків реальної дійсності сформовані у свідомості народу і відображені у мові. Становлення високопрофесійної особистості може мати успіх лише завдяки ефективному використанню фрагментів англійської спеціалізованого навчального матеріалу з урахуванням змістовних, мовних і методичних якостей професійних і культурологічних текстів.

Список літератури:

1. Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Академический Проект, 2001. 990 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВІФ "ПЕРУН", 2007. 1738 с.
3. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Copyright 1993 by Lexicon Publication. 1248 p.
4. Словник української мови в 11 томах / за ред. І.К.Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т.4. 990 с.
5. Дрофа Н. М. Шанский, Т.А.Боброва. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов . М.: 2004. 988 с.
6. Longman Essential Activator. Addison Wesley Longman Limited, 1997. 938 p.
7. New Blueprint Intermediate. Workbook. Brian Abbs and Ingrid Freebairn 1995. Pearson Education Limited. Edinburgh Gate, Harlow. 1176 p.
8. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : монографія . Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 350 с.

Skovronska I. Yu., Yuskiv B. M. THE CONCEPT OF "LAW ENFORCEMENT OFFICER" IN THE LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF THE NATION (English-Ukrainian discourse)

The article considers the formation of the image of a law enforcement officer in the linguistic consciousness of the British and Ukrainians, a number of meanings that determine the status of this category of persons.

The image-concept of a law enforcement officer occupies an important place in the minds of Ukrainian speakers as the image of a representative of state power that defends the law, protects law and order, and prevents crimes. The traditional scheme of the concept analysis in modern linguistics includes several stages: the etymology of the word-name of the concept, its dictionary definitions, word-formation potentials, syntagmatic connections, features of representation in phraseology, paremias and aphorisms that verbalize its meaning. It is emphasized that a concept is a bundle of ideas, concepts, knowledge, associations, experiences that accompanies a word. The concept is broader than the concept, as the latter includes a set of basic features, and the concept combines information about all the features of reality. The concept is a concentrate of human knowledge, its ideas, which are reflected in the language form, which reveals life positions, systems of views, worldview, mentality of the people.

The image-concept of a policeman explains the meanings, which contain a pronounced positive evaluation charge and indicate that the trust in people who know and protect the law is high, although there are meanings of police actions with negative semantics.

The formation of a professional personality can succeed only through the effective use of fragments of English-language specialized educational material, taking into account the content, language and methodological qualities of texts, namely, taking into account the aesthetic potential, vocabulary and style and thematic principles.

Key words: concept analysis, law enforcement worker, meaning, language awareness, law and order.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111:811.161.2]²5

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/40>*Ахмедова Е. Д.*

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЗГОРТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Стаття присвячена висвітленню взаємозалежності між наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей англomовного художнього порівняння і м перекладацької процедури згортання. Водночас автор статті досліджує, яка перекладацька стратегія реалізується під час застосування процедури згортання художнього порівняння та якими способами/трансформаціями втілюється ця перекладацька процедура. Оскільки вивчення та встановлення стратегій перекладу культурно специфічних висловів є одним з актуальних напрямів перекладознавства, автор вважає таке дослідження доцільним та сучасним. У цій статті художнє порівняння визначається як експліцитна концептуальна метафора, яку слідом за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном розуміємо як когнітивну структуру, що виражається пропозицією А є як Б, де А є концептом цілі, а Б – концептом джерела. У процесі аналізу уточнено два поняття – перекладацької процедури та стратегії перекладу. Перекладацька процедура тлумачиться як процес вирішення перекладацької проблеми в конкретних випадках на рівні конкретних одиниць мови/мовлення за Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне та П. Ньюмарком, а перекладацька стратегія – як когнітивний план діяльності перекладача за О. Д. Швейцером та О. В. Ребрієм. У процесі дослідження було розмежовано конвенційні порівняння (неідиоматичні та ідиоматичні) та оригінальні порівняння. Встановлено наявність/відсутність лінгвокультурних особливостей аналізованих порівнянь. Визначено, що процедура згортання поширюється на неідиоматичні, ідиоматичні та оригінальні порівняння. Було зроблено висновок, що процедура згортання англomовних художніх порівнянь в українських перекладах реалізується за допомогою граматичних трансформацій, які перетворюють експліцитне порівняння на імпліцитне та лексико-граматичних трансформацій – експлікації, смислового розвитку і цілісної заміни, які відтворюють смисл оригінального вислову без порівняння. Встановлено, що процедура згортання реалізує стратегію одомашнення, а перекладацьке рішення не обов'язково визначається лінгвокультурною специфікою порівняння.

Ключові слова: когнітивна модель, когнітивний перекладацький аналіз, перекладацька процедура згортання, порівняння, стратегія одомашнення.

Постановка проблеми. Одним з актуальних напрямів перекладознавчих досліджень є встановлення стратегій перекладу культурно специфічних висловів. У цій статті розглядається англо-український переклад художніх порівнянь. Об'єктом вивчення є перекладацька процедура згортання англomовних художніх порівнянь в українському перекладі, в результаті якої структура порівняння втрачається, а його смисл пояснюється, а предметом вивчення – кореляції між стратегією перекладу, що обґрунтовує таке перекладацьке рішення, і наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей англomовного порівняння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спрямоване на вивчення перекладу художнього порівняння як експліцитної концептуальної метафори, що базується на когнітивних моделях, які або збігаються, або відрізняються в англomовному та україномовному лінгвокультурних просторах. Зі зростанням інтересу перекладознавців до когнітивних аспектів перекладу з'являються численні розвідки, присвячені перекладу метафори як мовленнєвого втілення концептуальної структури [4; 10; 14; 16; 17; 21]. Разом із тим когнітивні аспекти перекладу художніх порівнянь висвітлюються лише в поодиноких

розвідках і дотепер залишаються маловивченими [2; 26] і вимагають подальшого аналізу.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є дослідження взаємозалежності між наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей англomовного порівняння і використанням перекладацької процедури згортання. Для досягнення мети виконуються такі науково-дослідницькі завдання: 1) обґрунтування лінгвістичного статусу порівняння як експліцитної концептуальної метафори; 2) класифікація англomовних художніх порівнянь за різними критеріями; 3) встановлення перекладацьких трансформацій, результатом яких є згортання англomовного порівняння в українському перекладі; 4) відстеження взаємозалежності між наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей порівнянь і вибраною перекладачем стратегією перекладу.

Кількість досліджуваного матеріалу налічує 31 приклад англійських художніх порівнянь та їх українських перекладів, що втілюють перекладацьку процедуру згортання порівняння. Ці приклади є частиною вибірки з 1200 англomовних художніх порівнянь із романів Д. Тартт «Щиголь» [28] та «Тамна історія» [29] та роману М. Етвуд «Сліпий убивця» [11], які становлять сумарну базу дослідження. Переклади цих творів були виконані, відповідно, такими українськими перекладачами, як В. Шовкун [7], Б. Стасюк [6] і О. Оксеніч [3].

Виклад основного матеріалу. Порівняння визначаємо як експліцитну концептуальну метафору [2, с. 93], спираючись на наукову працю Дж. Лакоффа та М. Джонсона [18, с. 123], в якій *концептуальна метафора* витлумачується як розуміння певного концепту (концепту/домену цілі) в термінах іншого концепту (концепту/домену джерела) на основі когнітивної операції картування (перенесення) концептуальних структур домену джерела на структури домену цілі. Когнітивну модель метафори схематично подають як пропозицію $A \in B$, де A є концептом цілі, а B – концептом джерела.

Видимою спільністю між порівнянням та метафорою є те, що вони використовуються для опису сутностей шляхом їх зіставлення [23]. Дж. Ліч визначає порівняння як експліцитне зіставлення, а метафору – як приховане, що «означає, що для кожної метафори ми можемо створити приблизно відповідне порівняння, виписавши зміст/tenor та оболонку/vehicle поряд і вказавши (за допомогою *як/like* або іншого формального показника) на схожість між ними» [20, с. 156].

Очевидною відмінною рисою між метафорою і порівнянням, яка акцентується в більшості наукових праць [15; 22; 25; 27], є експліцитний вербально виражений маркер порівняння. Відповідно, когнітивна модель порівняння виражається пропозицією $A \in \text{як/наче } B$, де A – це концепт цілі, B – концепт джерела, а *як/наче* є експліцитним маркером порівняння. Концепт джерела на когнітивному рівні функціонує як еталон порівняння (те, з чим порівнюють).

У поточній статті ми оперуємо двома поняттями – перекладацькі процедури та стратегії перекладу, тому необхідно їх експліцитно розмежувати. *Перекладацьку стратегію* розуміємо як «програму перекладацьких дій» із психолінгвістичної позиції за О. Д. Швейцером [9, с. 65] та «загальну спрямованість дій перекладача» за О. В. Ребриєм [5, с. 78], що дозволяє розглядати стратегію як стратегічний когнітивний план дій перекладача. Щодо розмежування перекладацьких стратегій, ми підтримуємо думку Л. Венути, який спирається на два поняття: стратегію одомашнення та стратегію очуження [30].

Перекладацьку процедуру розглядаємо як процес вирішення перекладацької проблеми, на яку зазвичай натрапляє перекладач у конкретних випадках на рівні конкретних одиниць мови/мовлення [24, с. 81; 31, с. 30].

Процедура згортання художнього порівняння в українському перекладі передбачає перефразування англomовного порівняння або підбір фразеологічного українського виразу, який розкриває зміст оригінального порівняння без зіставлення. В обох випадках власне порівняння як лінгвальна структура, за якою стоїть відповідна когнітивна модель, втрачається.

Для перекладацького аналізу важливою є класифікація порівнянь, адже різні типи порівнянь по-різному «поводяться» під час перекладу. Насамперед, ми розмежуємо конвенціональні і оригінальні порівняння. *Конвенціональні порівняння* спираються на когнітивні моделі «загального знання» [19, с. 160], які є надбанням більшості індивідів і не залежать від їхньої лінгвокультурної приналежності. Щодо оригінальних порівнянь, вони базуються на когнітивних моделях «специфічного знання» [19, с. 160], які є надбанням креативного мислення автора художнього твору, і в більшості людей еталони порівняння, задіяні у відповідних когнітивних моделях, не асоціюються з об'єктами порівнянь. Наприклад: *hands like stumps, as grudgingly as a concubine, as cool as dammit.*

Конвенціональні порівняння поділяємо на ідіоматичні та неідіоматичні. Ідіоматичні порівняння, на протизагу неідіоматичним, зафіксовані в ідіоматичних словниках та особливо часто додають труднощів у перекладі.

Проаналізувавши емпіричний матеріал, ми встановили, що перекладацька процедура згортання англомовного порівняння в українському перекладі застосовується як до конвенціональних порівнянь (неідіоматичних та ідіоматичних), так і до оригінальних. Почнемо розгляд прикладів із неідіоматичних порівнянь: *The splashes and bursts carried a violence, like big blood sneezes...* [28, с. 42]. – *Плями руйнування свідчили про насильство, позначене бризками крові...* [7, с. 49]. Наведене порівняння є неідіоматичним, оскільки воно не зафіксоване у словниках та поняття *бризки крові* асоціюються з *насильством* в усіх лінгвокультурних просторах. Еталон порівняння *blood sneezes*, що перекладається як «чхання кров'ю», було вирішено передати українською мовою за допомогою лексико-семантичної трансформації експлікації. Якщо в оригіналі насильство уподібнюється до бризків крові (насильство як бризки крові), то в перекладі за допомогою дієслова *позначати* пояснюється, що плями крові асоціюються з насильством. Як результат, порівняння згортається.

Проаналізуємо ще один приклад перекладу неідіоматичного порівняння: *...spider web that caught the dew in beads so that it glistened white as frost* [29, с. 48]. – *...мереживом павутиння, на яке втрапили росинки й тепер блищали іскорками паморозі* [6, с. 88]. В оригіналі вжито порівняння *white as frost*, яке легко сприймається носієм будь-якої лінгвокультури, оскільки *білий колір*, як правило, асоціюється з чимось змерзлим та холодним, еталон якого виражений іменником *frost*. У перекладі порівняння згортається і перетворюється з експліцитного на імпліцитне за допомогою граматичної трансформації: замість типової для порівняння конструкції *прикметник + маркер порівняння + іменник* вживається конструкція *іменник + іменник у родовому відмінку* із значенням належності. Іменник у родовому відмінку приписує референту іменника, що позначає цільовий концепт порівняння, відповідну характеристику (іскорки є як паморозь).

В обох проаналізованих вище прикладах перекладач вдається до стратегії одомашнення, змінюючи оригінальний текст. Проте вибір цієї стратегії не зумовлюється лінгвокультурною специфікою оригінального тексту.

Наведемо приклади перекладу ідіоматичних порівнянь: *She looks like a tough customer* [29, с. 197]. – *Мені здається, з нею каші не звариш* [6, с. 350]. Для ідентифікації типу порівняння ми перевірили наявність ідіоми *tough customer* у словнику «The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus», де надається таке визначення: той «з ким важко мати справу» [13]. У тексті оригіналу це ідіоматичне порівняння використовується для опису пані Коркоран, матері одного з головних персонажів, яка була нещирою і хитрою особою. Перекладач одомашнює англійську ідіому, вдаючись до лексико-граматичної трансформації цілісної заміни і вживаючи замість неї український фразеологізм «каші (пива) не зварити (не наварити) з кимось», який означає «не домовитися, не дійти згоди» [8, с. 65].

Вважаємо, що таке рішення перекладача продиктоване лінгвокультурною специфікою когнітивних моделей англійського та українського висловів. В американській лінгвокультурі особа, з якою важко мати справу, характеризується на тлі домену комерційна діяльність: незговорлива людина є як складний клієнт. Ця когнітивна модель і втілюється на мовному рівні в ідіоматичному порівнянні. В українській лінгвокультурі така людина характеризується на тлі домену приготування їжі і вербалізується фразеологізмом, який не передбачає порівняння. Перекладач змушений використати процедуру згортання через те, що в українській мові немає еквівалентного вислову.

Freezing in winter and hot as blazes in summer [28, с. 150]. – *Узимку там панував мороз, а влітку – нестерпна спека* [7, с. 186]. Ідіома *hot as blazes* тлумачиться як «надзвичайно і неприємно спекотний» [12] і дослівно перекладається «гарячий, як полум'я» (щось гаряче є як полум'я). Перекладач вдається до згортання порівняння за допомогою лексико-граматичної трансформації смислового розвитку, домислюючи, що літня спека буває нестерпною. Смісл оригінального вислову зберігається, а структура порівняння втрачається. Рішення перекладача не продиктоване лінгвокультурною специфікою, оскільки еквівалентний український вислів *гарячий як вогонь* є широко вживаним і описаним у словниках [1].

Ще одним типом порівнянь, під час перекладу яких також застосовується процедура згортання, є оригінальні англомовні порівняння. Наприклад, порівняння *hands like stumps* [11, с. 92], що перекладається як *долоні обрубкуваті* [3, с. 106], не є ідіоматичним, оскільки воно не зафіксоване у словниках. Не є воно і широкоживаним. Через

непередбачуваність образу-еталону порівняння «руки як пеньки/обрубки» ми зараховуємо його до категорії оригінальних. Перекладач застосував процедуру згоргання порівняння за допомогою граматичної трансформації: експліцитну структуру англomовного порівняння *іменник + маркер порівняння + іменник* було замінено структурою *іменник + прикметник*, де прикметник приписує референту іменника (рукам) схожу характеристику, вербалізуючи модель (руки як обрубки) в імпліцитний спосіб. Вибір стратегії одомашнення не продиктований лінгвокультурною специфікою порівняння.

Висновки і пропозиції. За результатами дослідження можна стверджувати, що перекладацька процедура згоргання використовується під час перекладу конвенційних (як неідиоматичних, так і ідиоматичних) та оригінальних англomовних художніх порівнянь. У разі застосування процедури згоргання художніх порівнянь текст оригі-

налу піддається спрощенню та одомашнюється, адаптується до приймаючої культури, у нашому випадку – до української.

Процедура згоргання в українських перекладах реалізується за допомогою граматичних і лексико-граматичних трансформацій, які перетворюють експліцитне порівняння на імпліцитне та лексико-граматичних трансформацій – експлікації, смислового розвитку і цілісної заміни.

Встановлено, що вибір перекладачем процедури згоргання не обов'язково зумовлюється лінгвокультурною специфікою порівняння. Така взаємозалежність може мати місце лише в разі перекладу ідиоматичних порівнянь.

Перспективи подальших досліджень пов'язують зі збільшенням об'єму емпіричного матеріалу та описом інших перекладацьких процедур, які використовуються перекладачем для відтворення художніх порівнянь.

Список літератури:

1. Академічний тлумачний словник української мови. Київ : «Наукова думка», 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/s/palaty> (дата звернення: 30.08.2021).
2. Ахмедова Е. Д. Стратегії англо-українського перекладу художніх порівнянь: когнітивний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація. 2020. Вип. 2. С. 92–99.
3. Етвуд М. Сліпий убивця. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 512 с.
4. Мартинюк А. П. Відтворення англійських конвенціональних метафор в українських перекладах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2017. Вип. 85. С. 21–28.
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
6. Тартт Д. Таємна історія. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 560 с.
7. Тартт Д. Щиголь. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 816 с.
8. Ужченко, В., Ужченко, Д. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта. 1998. 224 с.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
10. Alvarez A. A. On Translating Metaphor. *Meta*. 1993. Vol. 38. № 3. P. 479–490.
11. Atwood M. *The Blind Assassin*. Kettering : Virago Press, 2009. 656 p.
12. Definition of idiom “hot as blazes”. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus : вебсайт. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/hot+as+blazes> (дата звернення: 21.08.2021).
13. Definition of idiom “tough customer”. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus : вебсайт. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/tough+customer> (дата звернення: 21.08.2021).
14. Izgarjan A., Prodanović-Stankić D. Approaches to Metaphor: Cognitive, Translation and Literature Studies Perspective : monograph. Novi Sad : Filozofski fakultet, 2015. 163 p.
15. Kendenan E. S. Simile and Metaphor in Translation: A Study on Students' Translation of Amy Tan's “Two Kinds” Short Story. *LANGUAGE CIRCLE: Journal of Language and Literature*. 2017. XI/2. P. 107–116.
16. Kovalenko L., Martynyuk A. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced Education*. 2018. Is. 10. P. 190–197.
17. Kovecses Z. Conceptual metaphor theory and the nature of difficulties in metaphor translation. *Translating Figurative Language* : Atti di III Convegno CeSLiC. Bologna, 2014. P. 25–41.
18. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. London : The university of Chicago press, 2003. 276 p.
19. Langacker R. W. *Foundations of cognitive grammar*. Volume 1. Theoretical prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.
20. Leech G., *A Linguistic Guide to English Poetry*. Longman : London and New York, 1969. 237 p.
21. Massey G., Ehrensberger-Dow M. Translating Conceptual Metaphor: The Processes of Managing Interlingual Asymmetry. *Research in Language*. 2017. Vol. 15. № 2. P. 173–189.

22. Miller D. In Defence of Nationality. *Applied Philosophy*. 1993. Volume 10, Issue 1. P. 3–16.
23. Mohammed E. T. Simile as A Translation Problem. *Adab-Al-Farahidi Journal*. 2017. Vol. 31, no. 15: 563–77.
24. Newmark P. A. Textbook of Translation. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 1988. 292 p.
25. Pierini P. Simile in English: from Description to Translation. *Circulo de Linguistica Applicada a la Communication*. 2007. № 29. P. 21–43.
26. Pohlig J. A. Cognitive Analysis of Similes in the Book of Hosea : dissertation presented for the degree of Doctor of Literature in Biblical Languages / University of Stellenbosch, 2006. 317 p.
27. Riddell P. Metaphor, simile, analogy and the brain. *Changing English*. 2016. Vol. 23. № 4. P. 362–373.
28. Tartt D. The Goldfinch. New York : Little, Brown and Company, 2013. 400 p.
29. Tartt D. The Secret history. New York : Vintage, 2015. 319 p.
30. Venuti L. Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2001. P. 240–244.
31. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Paris: Didier, 1958. Translated and edited in English by J. C. Sager and M. J. Hamel. Comparative Stylistics of French and English. *A Methodology for Translation*. Amsterdam, Philadelphia : J. Benjamins, 1995. P. 6–50.

Akhmedova E. D. REDUCTION OF ENGLISH FICTION SIMILES IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

The article deals with establishing correlations between the presence / absence of linguacultural characteristics of English similes and their reduction in Ukrainian translations. In addition to that, the author of the article studies what translation strategy is realized through a fiction simile reduction and in what translation techniques this translation procedure is embodied. The current study is considered to be relevant and novel, since the problem of investigating translation strategies for culturally specific expressions is one of the areas of active current research. In this paper, a fiction simile is addressed as an explicit conceptual metaphor. Following G. Lakoff and M. Johnson, a conceptual metaphor is understood as a cognitive structure expressed by the propositional cognitive model A is as/like B, where A is the target concept and B is the source concept. The article clarifies the notion of translation procedure and the notion of translation strategy. A translation procedure is interpreted as a process of solving a translation problem in specific cases at the level of specific units of language / speech according to J.-P. Vinay, J. Darbelnet and P. Newmark, and a translation strategy is viewed as a cognitive plan of the translator's actions according to O. D. Schweitser and O. V. Rebriy. The author of the article distinguishes between conventional similes (non-idiomatic and idiomatic) and original similes. The study also establishes whether the analyzed similes are culturally specific. It finds that the reduction procedure can be applied to non-idiomatic, idiomatic and original similes. Finally, the author comes to a conclusion that the reduction of the English fiction similes in the Ukrainian translations is realized by means of grammatical transformations, which turn explicit similes into implicit ones, and lexico-grammatical transformations – explication, semantic development and holistic substitution which render the sense of the original expression without resorting to comparison. Another conclusion is that the reduction of the original similes realizes the strategy of domestication, and the translator's decision is not necessarily determined by the linguacultural specificity of the simile.

Key words: cognitive model, cognitive translation analysis, domestication strategy, reduction, simile, translation procedure.

Баранова С. В.

Сумський державний університет

Гончарова О. В.

Сумський державний університет

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ МОВНОЇ ГРИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність дослідження способів перекладу явища мовної гри в англomовному дискурсі зумовлена активними процесами інтеграції в сучасному світі. Завдяки доступності та швидкому поширенню доробків кінематографу, телебачення та мережі Інтернет, насамперед, процвітає інтеграція культурна, створюючи передумови для єдиної світової культури зі спільними цінностями, моральними нормами та стилем життя. У статті окреслено цінність імпрровізаційних форм творчості як джерела живої мови та актуальних знань про культуру будь-якої країни.

Метою розвідки є визначення способів відтворення явища мовної гри засобами української мови. Етапи дослідження налічують аналіз випусків імпрровізаційного шоу «Whose Line Is It Anyway?», виокремлення прикладів явища мовної гри на фонетичному та лексичному рівнях у непідготовленому мовленні та подальший розбір можливих способів перекладу мовної гри українською мовою. За еталонний переклад взято варіант, де мовна гра в мові оригіналу відтворюється мовною грою в мові перекладу.

Встановлено, що здебільшого аналізовані приклади мовної гри можна перекласти за схемою мовна гра → мовна гра. Виявлено перекладацькі трансформації, використання яких ефективно задля досягнення еталонного в межах дослідження перекладу: генералізація, смисловий розвиток, синтаксичне уподібнення, заміна. Визначено, що способи перекладу мовна гра → не мовна гра, мовна гра → редакторська техніка зустрічаються серед аналізованих прикладів рідше. Звернено увагу, що кількість аналізованих прикладів недостатня, а явище мовної гри занадто багатогранне (будь-який прояв вільного поводження з формою мовлення), аби робити висновок про загальну тенденцію перекладу мовної гри.

Дослідження виконано із залученням методу теоретичного аналізу (вивчення основних теоретичних понять, пов'язаних з явищем мовної гри та перекладом), системного аналізу (добір фактичного матеріалу та його групування), описового методу (обґрунтування обраних перекладацьких прийомів), методу групування (за рівнем реалізації мовної гри та за способами перекладу).

Ключові слова: культурна інтеграція, мовна гра, імпрровізація, переклад, перекладацькі трансформації, редакторська техніка.

Постановка проблеми. Розвитку людства на сучасному етапі властиві активні процеси інтеграції країн у різних сферах життя. Тоді як про інтеграцію політичну чи економічну відомо майже кожному громадянину, оскільки ці явища часто висвітлюються у ЗМІ, інтеграція культурна відбувається порівняно непомітно. Такий глобальний процес взаємозближення культур і цінностей різних країн, насамперед, зумовлений доступністю певних джерел знань про кожен національну культуру окремо. Музика, твори кінематографу, мережеві форми творчості (блоги, влоги, стріми, вебінари) дають уявлення про життя, побут та моральні стандарти інших країн.

Завдяки їм поступово формується інтегральна світова культура, набутки одного суспільства асимілюються іншими. Медіаторами в цьому випадку є перекладачі, завдання яких – зберегти первинну, неспотворену картину культури інших народів та відкрити її світу. Особливим викликом для перекладачів є імпрровізаційні види творчості. Як переклад можна навести публічні дебати в прямому ефірі, інтерактивні онлайн-трансляції (вебінари, стріми), ігри КВК, виступи стендап-коміків і ін. Перелічені формати є цінним джерелом культурної спадщини, оскільки містять живу мову, тематично охоплюють різноманітні сфери життя, знайомлять з актуальними моральними цінностями,

світоглядом та гумором певної країни. Наскрізним елементом таких форматів є явище мовної гри – будь-який прояв творчого, нестандартного використання мовних одиниць. Переклад цього явища готує перекладачам чималу порцію складнощів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок вивченню мовної гри був покладений Л. Вітгенштайном [1], Й. Гейзинга. Пізніше мовна гра увійшла до сфери інтересів багатьох інших як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них – Ж. В. Колоїз, Т. А. Космеда, О. Т. Тимчук, С. О. Швачко та ін. Мовну гру в перекладацькому аспекті досліджував Ф. Гайберт [5].

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні способів відтворення явища мовної гри засобами української мови на прикладі британського шоу «Whose Line Is It Anyway?». Останнє є короткометражним комедійним імпровізаційним шоу, що з'явилося в ефірі британського телебачення у 1988 році. Пізніше його аналог був відзнятий у США. Особливість формату полягає у відсутності сценарію – актори відіграють запропоновані ситуації у студії перед глядачами, користуючись своїми творчими здібностями та усіма можливостями мови. Виступаючи цінним джерелом знань про культуру країн, шоу містить значну кількість елементів мовної гри, що ускладнює його переклад. Англomовні випуски «Whose Line Is It Anyway?» ніколи не перекладалися українською мовою. У 2019 році в Україні з'явився власний аналог – Improv Live Show. Завданням дослідження є визначити можливі способи перекладу, що можуть бути використані для відтворення мовної гри з її подальшим збереженням.

Виклад основного матеріалу. Поняття мовної гри у 1995 році було введено в обіг англо-австрійським філософом Людвігом Вітгенштайном. У своїй праці під назвою «Філософські дослідження» учений ідентифікував мовну гру як сукупність мови та діяльності. Його визначення не мало нічого спільного з грою як розвагою. За Л. Вітгенштайном, залежно від комунікативної ситуації мовець може використати кожне слово чи речення бізліччю способів [1, с. 95].

Поступово це тлумачення мовної гри було перейняте мовознавцями, проте в сучасній лінгвістиці досі зустрічається ототожнення мовної гри з грою слів. Насправді ж гра слів – це лише вид мовної гри, де завдяки численним значенням мовної одиниці або схожих за звучанням слів досягається гумористичний або риторичний ефект. Ці дво-значності можуть виникнути внаслідок навмис-

ного використання гомофонічної, гомографічної, метонімічної або образної мови [6].

У межах цієї розвідки дотримуємося ж думки, що мовна гра вживається на позначення усіх ситуацій вільного поведіння з формою мовлення. Так звана «імпровізація» у вираженні думок зустрічається на багатьох мовних рівнях.

Розглядаючи природу перекладацької діяльності, варто звернутися до бачення О. Ребрія, який розглядає її з позиції трьох парадигмальних систем – мовоцентричної, текстоцентричної та діяльнісноцентричної.

Мовоцентрична онтологія визнає головною метою перекладу буквально збереження символів мови-оригіналу. За такої позиції перекладач як агент дії є пасивним, а аналіз перекладу здійснюється на рівні «мова оригіналу – мова перекладу».

Текстоцентрична онтологія визначає метою перекладацької діяльності створення вторинного самостійного тексту. Переклад можна аналізувати на рівні «текст перекладу – текст оригіналу». За такого підходу перекладач виступає творцем креативної інтерпретації. Текстоцентричній онтології перекладу притаманне розуміння мовної гри з позиції її функцій, що не можуть бути окресленими лише в межах ієрархії мовних рівнів – для її аналізу необхідно зважати на контекстуальні чинники.

Діяльнісноцентрична онтологія розглядає та пояснює переклад явища мовної гри крізь призму так званого когнітивного семіозису, тобто контекстуально пов'язаного когнітивного процесу інтерпретації, що ґрунтується на глибоких енциклопедичних знаннях, емоційних переживаннях та їх оцінці, яка сформувалася як культурою як тексту оригіналу, так і тексту перекладу [3, с. 82].

Успішна спроба систематизації способів перекладу мовної гри була зроблена німецьким вченим Ф. Гайбертом, який виокремив такі варіанти:

1) мовна гра → мовна гра. Явище мовної гри у вихідному тексті передається явищем мовної гри в тексті перекладу. Остання може певним чином відрізнитися за формою та семантикою;

2) мовна гра → не мовна гра. Досліджуване явище перекладається виразом, що не містить мовної гри. Особливо характерним для такого способу перекладу є прийом опущення;

3) мовна гра → редакторська техніка. Перекладач вдається до використання пояснень, приміток або посилань [5].

Вдалиий переклад явища мовної гри здебільшого майже неможливий без використання перекладацьких трансформацій. До основних лексичних трансформацій належать:

1) генералізація (заміна видового поняття родовим);

2) заміна (якщо в мові, якою перекладають, є змістовий відповідник);

3) смисловий розвиток (заміна словникового відповідника логічно пов'язаними лексемами);

4) транскрипція (передача слів знаковою системою мови перекладу з урахуванням їх вимови мовою оригіналу);

5) калькування (буквальний переклад складних та складених слів);

6) описовий переклад.

У процесі аналізу випусків «Whose Line Is It Anyway?» було виявлено, що приклади мовної гри в досліджуваному шоу найяскравіше представлені на фонологічному та лексичному рівнях. Розглянемо способи перекладу, які варто використовувати з метою збереження мовної гри окремо для лексичного та фонетичного рівнів.

До фонетичних прийомів реалізації мовної гри у шоу «Whose Line Is It Anyway?» можна зарахувати такі:

1) вимова з акцентом. У грі *Let's Make A Date* заради натяку на члена руху амішів (група населення США, що віддає перевагу традиційному способу життя та говорить пенсильвансько-німецьким діалектом) актор шоу імітує сильний акцент та завдяки дібраним мовним одиницям демонструє консервативності свого персонажа: *TV presenter: What is your favourite colour and why? – An Amish guy: I'll tell you. The color of a willow switch across your behind, that's what you need!* [9]. Переклад: *Телеведучий: Який ваш улюблений колір і чому? – Хлопець-аміш: Я вам відповім. Колір від вербової лозини на спині, як раз те, що вам потрібно!* У наведеному прикладі переклад лексичної складової частини не становить жодних складнощів, проте перед акторами озвучування стоїть завдання передати засуджуючий стиль вимови, властивий людям із застарілими поглядами на життя. Спосіб перекладу: мовна гра → редакторська техніка (пояснення терміна *аміші* текстом на екрані);

2) ономапоєа. У цій же грі інший актор отримує картку *Gradually Turning Into A Parrot*. Спочатку він говорить спокійно, а потім вдається до прийому ономапоєа, поступово переходячи на пташиний крик: *You seem to be a tough egg, but I think I can crack you. Cracker! Cracker! Cracker!* [9]. Переклад: *Ти, здається, міцний горішок, але троцтити таких, як ти, я майстер. Піастру! Піастру! Піастру!*

Cracker – один із найтипівіших вигуків, що притаманні папугам. Вживши в першому реченні вираз *to crack a tough egg*, актор скористався співзвучністю дієслова та пташиного вигуку, продемонструвавши феномен мовної гри. Переклад способом мовна гра → мовна гра можна виконати шляхом заміни виразу *to crack a tough egg* на будь-яку фразу, що римується з типовими для папуг вигуками, наприклад *Піастру!*. Повністю зберегти мовну гру не вдається, але ефект комічного може бути врятований. Крім того, важливе збереження стилю вимови;

3) римування. У завданні заримувати певне слово в пісні мовна гра досягається завдяки римі. *I do not know what to say, but let us to go away to France and sail on the Rive Gauche. Neroshi! Let us cook some brioche. Neroshi! I put on some sun tan loshi!* [9]. Тут доречним буде переклад мовна гра → не мовна гра, оскільки підібрати еквівалентні рими-відповідники лексемам *Neroshi, Rive Gauche, brioche, loshi* не вдається. Переклад: *Я не знаю, що сказати, але давай-но зірвемося до Франції, попливемо на лівий берег. Нероші! Давай приготуємо кілька бріоші. Нероші! Я намастився сонцезахисним лосьйоном!*

4) вживання омофонів. *I would like to take you out for a few drinks, but... I'm a minor* [11]. У наведеному реченні з шоу омофоном є лексема *minor*. Актор у касці говорить, що він був би радий зустрічі, але не може, оскільки він неповнолітній. Омофони *minor* (молодий, неповнолітній) та *miner* (шахтар) створюють ефект комічного. Варіантом збереження мовної гри в перекладі є смисловий розвиток та професійний жаргон гірників. *Minor* можна перекласти як *салага* або *непапочка* (директор, керівник дільниці), аби натякнути на юний вік та шахтарську справу [2, с. 86].

Мовна гра на лексичному рівні у шоу «Whose Line Is It Anyway?» представлена:

1) явищем параномазії. Актор, який грає старого виконавця блюзу, навмисно вимовляє перший склад у словах *low* та *loving* однаково, чим викликає комічний ефект у цій ситуації. Вживання акроніму *cuz* позбавляє його мовлення певної вишуканості, демонструючи, що так може говорити населення низького або середнього прошарків. *I think to myself, I am feeling low and I need some loving to get me up. And I stretch and I stretch and I think about you cuz there are no secrets to what you can do* [8]. З метою збереження мовної гри перекладач може вдатися до прийому смислового розвитку та антонімічного перекладу і передати

фразу *I am feeling low* з використанням прислівника *любо*. Таким чином можна зберегти мовну гру, проте вже без явища параномазії. Наближеним за забарвленням акроніму *cuz* є сполучник *позаяк*. Знову важлива роль належить озвученню реплік. Переклад: *Я собі думаю, я почувуюся зовсім не люблю, мені потрібна любов, яка допоможе мені піднятися. І я потягуюсь, і потягуюсь, і думаю про тебе, тому що ні для кого не секрет, що ти можеш зробити;*

2) зоосемізмами. Розмова між коміками, на одного з яких одягнута гумова курка, відбувається так:

- Can you hide me?
- What are you? Chicken?
- Why do say something like that?
- Have I hurt your feelings? [7].

Мовна гра можлива завдяки тому, що загально-вживане слово *chicken* може бути зоосемізмом із негативним відтінком. Наявність повністю еквівалентного відповідника в українській мові уможливає дослівний переклад, за якого мовна гра → мовна гра;

3) явищем полісемії. Репліка спортивного фаната:

TV reporter: If you were going to buy me a pet, what kind of pet would that be and what would you call it?

Loudmouthed Sports Fan: I probably would not buy it for you, I would steal it. Steal! Steal! What is going through your mind? Are you crazy? Get some eyes in your head! [10]. Переклад: *Ведучий: Якби ви збиралися купити мені домашню тварину, то що б це було і як би ви його назвали? – Галасливий спортивний фанат: Я б, мабуть, не купив його вам, а забрав. Забери! Забери!... Про що ти думаєш? Ти здурів? Очі собі купи!*

У цьому випадку полісемантичним є дієслово *to steal*. У першому випадку вживання воно має значення *викрадати, поцупити*. У спортивному дискурсі *to steal* означає *забирати* (напр. м'яч), *переймати контроль*. Переклад мовна гра → мовна гра можна здійснити шляхом генералізації значення дієслова *to steal* у першому випадку – *забирати*;

4) грою слів. *I just can't believe you're so worried about getting a date when you are having hair emergency. I want to call rescue 9-1-1, cuz you've got split ends like nobody's business* [10]. Переклад: *Я просто не можу повірити, що ти так хвилюєшся про побачення, коли у тебе катастрофа із зачіскою. Я хочу викликати службу поря-*

тунку, тому що залізниця не така розгалужена, як у тебе кінчики.

У наведеному прикладі мовець «грає» із семантикою дієслова *to split*, яке має декілька значень. Пор. *to split* – *роздвоюватися, сіктися, split ends* – *посічені кінчики; to split* – *розділяти, розколоти, split business* – *розділений на частини бізнес*. Також варте уваги нетрадиційне поєднання лексем у словосполученні *hair emergency*, що означає *катастрофу з зачіскою*.

Якщо останню лексему задовольнить дослівний переклад, то гра слів вимагає повної заміни елементу *like nobody's business*. Як варіант: *Залізнична мережа не така розгалужена, як у тебе кінчики*. Перекладач має зберегти акцент на поганому стані волосся, а не прагнути максимальної точності перекладу.

Висновки і пропозиції. Культурна інтеграція країн є невід'ємним елементом сучасного суспільства, а перекладачі постають медіаторами правдивих знань та уявлень про те, як живе світ. Коли справа стосується імпровізаційних форматів, переклад може стати справжнім викликом. Необмежені сценарієм актори проявляють свою лінгвокреативність та вільно поводяться з формою мовлення, постійно вдаючись до явища мовної гри, що вимагає особливого підходу під час перекладу.

Переклад явища мовної гри може бути здійсненим трьома способами, коли мовна гра – мовна гра, мовна гра – не мовна гра, мовна гра – редакторська техніка. Метою кожного перекладача має бути збереження мовної гри в мові перекладу. Таким чином, обґрунтованим є використання різноманітних перекладацьких трансформацій (заміна, смисловий розвиток, генералізація, транскрипція тощо).

Проаналізувавши елементи імпровізаційного шоу «Whose Line Is It Anyway?», можна зробити висновок, що мовна гра доволі часто може бути збережена в мові перекладу. Для перекладачів це буде своєрідним викликом, оскільки для її перекладу не існує єдиного затвердженого способу чи усталеної перекладацької трансформації. Кожен випадок має окремо аналізуватися фахівцями. Залежно від засобів реалізації мовної гри використовуються такі перекладацькі трансформації: заміна, генералізація, смисловий розвиток, дослівний переклад та ін. У деяких випадках мовну гру в тексті перекладу відтворити неможливо. Спосіб мовна гра → редакторська техніка застосовується найрідше.

Список літератури:

5. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. С. 87–309.
6. Глуховцева К. Стан і перспективи вивчення професійного жаргону шахтарів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Вип. 24. С. 85–88
7. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
8. Щигло Л. В., Гончарова О. В. Способи відтворення мовної гри (на прикладі ТВ шоу «Whose Line Is It Anyway?»). *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників*. Суми: СумДУ, 2021. 496 с.
9. Heibert, Frank. Das Wortspiel als Stilmittel und seine Übersetzung am Beispiel von sieben Übersetzungen des “Ulysses” von James Joyce. Tübingen, 1993.
10. Wordplay vs. Pun – What’s the difference? Ask Difference. URL: <https://www.askdifference.com/wordplay-vs-pun/> (дата звернення: 11.09.2021).
11. Are You Always This Creepy? | Whose Line Is It Anyway? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NPzxeY0BK0&t=120s> (дата звернення: 13.09.2021).
12. Whose Line Is It Anyway? – S1 E1 – Greg Proops. Dailymotion. URL: <https://www.dailymotion.com/video/x48jnrn> (дата звернення: 12.09.2021).
13. Whose Line Is It Anyway? – S1 E5 – Brad Sherwood & Karen Maruyama. Dailymotion. URL: <https://www.dailymotion.com/video/x48jnt9> (дата звернення: 13.09.2021).
14. Whose Line Is It Anyway? – S1 E6 – Brad Sherwood & Kathy Kinney. Dailymotion. URL: <https://www.dailymotion.com/video/x48jntc> (дата звернення: 11.09.2021).
15. Whose line is it anyway? – I am a miner. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ycHphBRf7ss> (дата звернення: 13.09.2021).

Baranova S. V., Honcharova O. V. METHODS OF LANGUAGE GAME TRANSLATION IN THE ENGLISH DISCOURSE

The topicality of studying the ways of language game translation is due to the active processes of the modern world integration and globalization. The cultural integration, which creates the preconditions for a single world culture with common values, moral norms, and lifestyle thanks to the accessibility and rapid expansion of works of the film production industry, television, and Internet, is the most flourishing. The article outlines the value of improvised forms of creativity as a source of living language and up-to-date knowledge about the culture of any country.

The aim of the research is to determine the ways to reproduce the phenomenon of language game by means of the Ukrainian language. The research phases include analysis of the issues of the improvisational show “Whose Line Is It Anyway?”, selection of language game examples at the phonetic and lexical levels in unprepared speech, and further analysis of possible ways of translating play on words into Ukrainian. The reference translation is a variant where the language game in the source language is reproduced by the language game in the target language.

It is distinguished that in most cases the analyzed examples of language game can be translated according to the scheme “language game → language game”. We have identified translation transformations, which are effective in achieving the reference translation: generalization, semantic development, syntactic assimilation, substitution, transcription. It is determined that the translation methods “language game → non-language game”, “language game → editorial technique” are less common among the analyzed examples. Attention is paid to the fact that the number of analyzed examples is insufficient, and the phenomenon of language game is too multifaceted (any manifestation of free behavior with the form of speech) to draw a conclusion about the general pattern of language game translation.

The research is performed using the method of theoretical analysis (study of basic theoretical concepts related to the phenomenon of language game and translation); system analysis (selection of relevant material and its grouping); descriptive method (substantiation of selected translation techniques); grouping method (according to the level of implementation of language game and translation methods).

Key words: cultural integration, language game, improvisation, translation, translation transformations, editorial technique.

Каламбет Я. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу

Одновол В. Я.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу

ДУБЛЮВАННЯ VS СУБТИТРУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМУ «ЗАГУБЛЕНА»)

У статті розглянуто поняття кінодискурсу та вивчено питання перекладу дублювання та субтитрування на прикладі кінофільму «Загублена» («Gone Girl»). Цю кінострічку вибрано не випадково, оскільки вона вийшла на кількох платформах із різним перекладом. На одній із них використовували метод субтитрування, в той час як на іншій – виключно дублювання. Ми дослідили відмінності в перекладах та з'ясували способи відтворення соціокультурних компонентів під час перекладу фільму українською мовою. Вивчено матеріали та виявлено значні відмінності у відтворенні соціокультурних елементів та їх перенесенні з одних реалій в інші. Окрім того, розглянуто основні роботи дослідників кінодискурсу в українській та англійській мовах, проаналізовано методи субтитрування та дублювання, використані в кінофільмі «Загублена» («Gone Girl») та їх переклад українською мовою. Аналіз аспектів та особливостей перекладу українською та англійською мовами (як субтитрування, так і дублювання) продемонстрований та пояснений на прикладах із фільму «Загублена» («Gone Girl»). Проаналізовано стратегії перекладу, а саме методи культурної адаптації в процесі перекладу кінострічки. Текст та приклади згруповані та представлені в таблиці. Контекст діалогу наданий для кожного із зазначених епізодів. Власне переклад кінодискурсу у фільмі «Загублена» («Gone Girl») досліджено як в дубльованому перекладі, так і в субтитрованому. Використано комплекс загальнонаукових і специфічних методів дослідження, на основі яких ми отримали результати. Методологія дослідження заснована на комплексному системному підході, що сполучає структурно-типологічний метод та рецептивний підхід із практикою дискурсу та синтаксичного аналізу текстів. Також для розв'язання конкретних завдань використано комплексну методичку, яку становлять теоретичні методи: аналіз доступних навчальних матеріалів англійською та українською мовами, метод синтезу, метод узагальнення.

Ключові слова: кінодискурс, субтитрування, дублювання, культурна адаптація, вербальні та невербальні чинники.

Постановка проблеми. Переклад фільмів є важливою галуззю комерційного та творчого перекладу. Згідно з новими законами, усі фільми, що надходять у прокат, мають перекладатися українською мовою або, принаймні, мати субтитри українською мовою. Якщо раніше більшість фільмів перекладалися російською мовою, нині попит на україномовний переклад значно збільшився.

Враховуючи масштаб поширеності іноземного продукту на українському ринку, якісний переклад є головним фактором популярності іноземних фільмів серед української аудиторії. Незважаючи на збільшення попиту та стрімкий розвиток за останні кілька років, український кінопереклад знаходиться на ранній стадії свого розвитку. Оскільки переклад охоплює щонайменше дві мови, важливого значення набуває проблема трансляції лінгвокультурних особливостей, ім-

ліцитно закладених у першотворі. Етноспецифіка може реалізовуватися на різних рівнях від лексики і синтаксису до ідеології і способу життя певної нації, що в сукупності становить соціокультурний аспект тексту. Відмінності між культурними досвідами та мовними картинами світу створюють непорозуміння на шляху комунікації. Саме тому вирішальну роль відіграє вибір належної стратегії перекладу кінодискурсу, що покликана максимально зберегти автентичність кінострічки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наше розуміння основ кіноперекладу та кінодискурсу як явища сформувалось завдяки науковим працям таких вчених лінгвістів, як В. Горшкова, М. Єфремова, Р. Матасов, С. Назмутдинова, Г. Слишкін, М. Снеткова, Д. Сендерсон, Д. Синтас, Ф. Чаум, Ф. Бацевич, Т. Кияк, Л. Павлюк, С. Денисова та інших.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати способи відтворення соціокультурних компонентів у процесі перекладу англомовних кінофільмів українською мовою, використані в кінофільмі «Загублена» («Gone Girl»).

Для реалізації мети дослідження були поставлені такі завдання: розглянути поняття кінодискурсу та культурної адаптації; проаналізувати переклад у субтитрованому та дубльованому варіантах перекладу фільму «Загублена».

Виклад основного матеріалу. Дослідження кінодискурсу видається актуальним з огляду на той факт, що цей вид дискурсу, як жоден інший, здатний змінювати, сприймаючи його аудиторію, нав'язуючи певні ритуали, моделі поведінки, програмуючи світоглядні, споживчі та інші установки, тобто він володіє сугестивною силою.

Кінодискурс – це семіотично ускладнений, динамічний процес взаємодії автора та кінорецептора, тобто процес інтерпретації фільму кіноглядачем і розуміння змісту, який вклав у нього адресант [3, с. 11]. Кінодискурс відбувається в міжмовному та міжкультурному просторі за допомогою засобів кіномови, якому притаманна синтаксичність, вербально-візуальної єдності елементів (кінотекст), інтертекстуальність, множинність адресанта, контекстуальність значень, іконічна точність, синтетичність [7, с. 11]. Так, інтерпретація фільму глядачем може залежити від адаптації фільму щодо цільової аудиторії, адже не всі культурні та соціологічні аспекти можуть бути відомими глядачу.

Культурна адаптація є перекладною одиницею і має вербальне та невербальне втілення в тексті. Прикладом невербальної адаптації є переклад тексту, який зображений у кадрі (надпис на предметі, повідомлення у телефоні чи текст на листку, який читає головний персонаж у кадрі). Такий аспект зустрічається рідше, ніж вербальний, адже переробити кадр фільму значно складніше і тому такий варіант адаптації є дорогим. Щоб здешевити процес культурної адаптації невербальних компонентів, у фільмі вказують субтитри, де описується текст чи подається його перекладацький еквівалент. Уявімо, що головний персонаж читає повідомлення на мобільному телефоні. У разі повної адаптації це повідомлення буде перекладене прямо в кадрі. Інший варіант – субтитри з повідомленням, уже перекладеним цільовою мовою. Таке явище широко можна зустріти в сучасній кіноіндустрії.

Культурна адаптація вербальних чинників є значно простішою. Здебільшого її можна перекласти і звичним способом перекладу фільму – субтитруванням або дублюванням.

Слід зауважити, що не всі вербальні та невербальні чинники потребують адаптації. Інколи ми перекладаємо лише основні з них, які мають безпосередній вплив на розуміння сюжету чи емоції глядача. Другорядні чинники зазвичай не потребують адаптації. Окрім того, перекладач має проаналізувати кожну ситуацію та чітко усвідомлювати роль того чи іншого чинника. Якщо ми адаптуватимемо кожні мовні та культурні реалії під іншу культуру (перекладу), то фільм може мати зовсім інше сприйняття та не передавати культуру фільму.

Перед адаптацією перекладачу слід проводити смисловий аналіз, адже адаптація теж має бути адекватним еквівалентом чи описом певної реалії. Розглянемо кілька прикладів культурної адаптації фільму «Загублена».

Яскравим прикладом культурної адаптації є речення з монологу Емі: «Purchase getaway car. Craigslist». Українські переклади різняться: «Купити машину для втечі. Через «Крейгслист» (українські субтитри), «Купити машину для втечі. На аукціоні» (український дубляж). В одному варіанті перекладу слово «Craigslist» замінене. У субтитрах власну назву протранскрибували та не піддали адаптації. Насправді, адаптація в цьому випадку потрібна, адже для українського глядача не буде зрозуміло ця власна назва. «Крейгслист» (англ. «Craigslist», дослівно «каталог Крейга» (на ім'я засновника Крейга Ньюмарка) – сайт електронних оголошень, який користується популярністю серед американських користувачів Інтернету.

Крейгслист виник у Сан-Франциско, США, в 1995 році. Тоді ж творці сайту виявили потребу ринку в дешевому, швидкому і легкодоступному джерелі різноманітного роду оголошень. В Україні аналогом такого сервісу є платформа «OLX». Тому перекладач у цьому випадку мав три варіанти адаптації: 1) пошук українського аналога (наприклад, «OLX»); 2) повна заміна або ж 3) опущення. В українському дубляжі перекладач замінив власну назву на загальний відповідник, який частково описує згаданий сервіс та узагальнює його («аукціон» та «Інтернет» відповідно).

Розглянемо та проаналізуємо уривок субтитрованого та дубльованого варіантів перекладу фільму «Загублена» («Gone Girl») та визначимо, який варіант передав краще задум автора та зберіг свою художню автентичність.

Обидві версії перекладу фільму «Загублена» дещо відрізняються від оригіналу і різняться між собою. Для порівняння взято оригінальну англомовну версію реплік персонажів, українські суб-

Репліки персонажів

№		Оригінал	Субтитри	Дубляж
1)	M	Did they ask if you want a lawyer?	Вони питали, чи потрібен тобі адвокат?	Пропонували адвоката?
2)	N	I don't need a lawyer. Here, I'll do this.	Адвокат мені не потрібен. Давай я сам.	Нащо мені адвокат? Я застелю.
3)	M	Well, did they ask personal stuff about Amy?	А щось особисте про Емі питали?	А щось конкретне про Емі питали?
4)	N	You know, they asked... why didn't she have any friends?	Ти знаєш, спитали, чому в неї не було друзів.	Вони спитали, чому в неї друзів немає.
5)	M	What did you say?	І що ти сказав?	І що ти сказав?
6)	N	I said she was complicated.	Що вона була складною.	Що вона складна особистість.
7)	M	Nick! Everyone knows «complicated» is code for «bitch».	Ніку! Усі знають, що «складна» – це евфемізм слова «сука».	Нік! Складна особистість – це те саме, що «стерво».
8)	M	God. I feel sick.	Боже. Мені аж недобре.	Ех, зараза... Щось мені зле.
9)	N	Thanks.	Дякую.	Дякую.
10)	M	It's so bizarre. It seems like the kind of thing that would happen to Amy. She always attracts...	Це все так дивно. Я не здивована, що таке сталося саме з Емі. Вона завжди приваблює...	Усе так дивно. Завжди думала, що таке може статися з Емі. Вона наче притягувала...
11)	N	Drama? You can say it. It's just me and you.	Драму? Можеш сказати, тут тільки ти і я.	Проблеми? Та кажи, ніхто ж не чує.
12)	M	Just because I don't like to be around Amy, doesn't mean I don't care about her.	Одне те, що я не люблю Емі, не означає, що вона мені байдужа.	Зрозумій, те, що я недолюбляю Емі, не значить, що вона мені байдужа.
13)	M	Anyway, whoever took her is bound to bring her back.	Все одно той, хто її забрав, обов'язково й поверне.	Хто б її не викрав, мусить повернути.

титри та україномовний дубляж. Оригінальні англомовні репліки та всі варіанти перекладу занесено до таблиці. Репліки пронумеровані та найменовані першою літерою англійського імені персонажів.

У таблиці подано репліки персонажів зі сцени, де Нік після допиту в поліції прийшов до своєї сестри Марго. Ніку офіційно не висунули підозру, але офіцери поліції не мають жодних доказів того, що чоловік не вбивав свою дружину. Отож, розглянемо детальніше поданий діалог.

У першому реченні в оригінальній репліці прозвучало «ask if you want a lawyer», що дослівно перекладається як «питали, чи ти хочеш адвоката». Слово «want» в обох дубльованих версіях переклали ідентично – «пропонували». Україномовні субтитри переклали це слово як «потрібен». Англійська мова багата на полісемію, тому слово «want» може перекладатися багатьма різними відповідниками цільової мови відповідно до контексту та ситуації. Обидва варіанти перекладу можливі, але варіант, який запропонували в субтитрах, є дещо розширеним. Перекладачу не слід забувати, що субтитри мають обмежену кількість слів в одній репліці, адже вони виносяться

на екран. Короткі субтитри легше сприймаються глядачем і забезпечують вільне розуміння фільму. Завдання перекладача в процесі субтитрування іноземного фільму – не лише перекласти репліку, але й зробити її максимально короткою та зрозумілою глядачу. Через таку «мовну» економію поданий субтитрований переклад репліки не є повністю доцільним, адже перекладач міг перекласти коротше, що підтверджує переклад українського дубляжу, варіант перекладу якого містить лише два слова.

У другій репліці цікавим моментом є те, що в оригіналі речення є стверджувальним та логічно завершеним. У дубляжі розповідне речення замінили питальним. Також в обох україномовних версіях (дубляжі та субтитруванні) перекладач не здійснив заміну іменника на займенник, таким чином слово «адвокат» збережено. Особливу увагу слід звернути на друге речення цієї репліки. Під час неї Марго застеляла постіль Ніка, а чоловік запропонував зробити це самотужки. В оригіналі це речення звучить так: «Here, I'll do this». Україномовні субтитри переклали це речення як «Давай я сам». Ця фраза легко розуміється з візуального сприйняття фільму, але, якщо за певних причин

глядач не бачить цього фрагменту, він не повністю зрозуміє сенсу цієї фрази. У тексті (наприклад, художніх книгах) такий момент є неприпустимим, адже весь діалог базується виключно на контексті, а у кінострічках – можливий, адже акцент покладений на візуальне сприйняття сцени, а не виключно на контекст. Дубльований варіант перекладу цю фразу більш конкретно – «Я застелю», виключаючи суто візуальне сприйняття конкретним описом дії.

Третя репліка Марго починається з так званого «філлера» (слова, яке заповнює паузу) – «well». Особливість таких слів у тому, що вони починають або закінчують думку людини, при цьому не виконуючи жодної інформативної функції. Такі слова часто стають мовними паразитами й використовуються тоді, коли людина хоче зробити емоційний акцент на тому, що говорить, посилити своє враження або ж просто не вміє заповнювати паузи. У кінодискурсі насправді такі «філлери» можуть бути як незначними для сприйняття фільму глядачами, так і важливими, адже можуть розкривати деякою мірою характер чи інші риси персонажа (наприклад, його освіченість чи емоційний стан). У цьому випадку перекладачі почали речення із сполучника «а» (в обидвох україномовних варіантах перекладу). Цікавим моментом є переклад словосполучення «personal stuff», що дослівно перекладається як «особисті речі». Його перекладали як «особисте» (субтитри) та «конкретне» (дубляж). Мабуть, у цьому реченні слід було повністю перебудувати речення (опустивши як філлер, так і вищезгадане словосполучення), щоб воно відповідало мові, яку звук чути глядач у повсякденному житті.

Наступна (четверта) репліка цікава тим, що знову ж починається з філлера «you know». Його перекладено в субтитрах як «Ти знаєш», та опущено в іншому варіанті перекладу. Ця фраза не несе жодного смислового навантаження, тому її можна опустити. У наступному реченні перекладач українського дубляжу використав інверсію: «чому в неї друзів немає». У цьому випадку ця інверсія є недоцільною, адже ускладнює мовлення, робить його неприродним та важким для сприйняття.

В англійському реченні обов'язково має бути як підмет, так і присудок. Українське речення може бути односкладним і містити лише один із головних членів речення. Тому перекладачі опустили початок оригінального складного речення «I said» та почали з підрядної частини. У цій репліці (шостій) цікавим є переклад слова «complicated». Під час субтитрування його перекладали словом

«складна». У дубляжі перекладали словосполученням «складна особистість». Цей варіант перекладу кращий, адже є більш уточнювальним. Саме слово «складна» теж можливе, але речення виглядає дещо неповним.

Наступна репліка починається зі звертання. Слід зауважити, що в українській мові звертання завжди має форму кличного відмінку, хоча такий переклад зустрічаємо лише у субтитрах. В українському дубляжі перекладач використав називний відмінок, що більш схоже на вигук, ніж на звертання. Наступним моментом, на який слід звернути увагу, є словосполучення «is code for». У субтитрах переклад такий: «це евфемізм слова». В україномовному дубляжі його перекладали як «це те саме, що». Хоча обидва варіанти є різними, вони є адекватним еквівалентом та цілісно передали значення оригінальної фрази.

Цікавим є останнє слово цієї репліки – «bitch». Це слово належить до ненормативної лексики, а переклад таких слів завжди був об'єктом дискусій та суперечок серед лінгвістів та перекладачів. Ненормативна лексика (також нецензурна лексика, обсценна лексика, лихослів'я) – табу йована (неприпустима) лексика, яку носії мови сприймають як відразливу, непристойну [4]. У це визначення входять такі поняття, як блюзнірство, прокльони та лайка. Така мова перебуває поза нормативним стилем спілкування. Використання ненормативної лексики має чіткі національні, культурні та соціальні ознаки й суттєво відрізняється в різних культурах та соціальних групах. Психолог та лінгвіст Н. Мухітдінова переконана, що в літературі може вживатися цілком адекватна лайка, як-от для підсилення емоційного ефекту чи змалювання образу героя. Ненормативна лексика у літературних творах допускається лише тоді, коли сама творчість того чи іншого автора має цінність. «В іншому випадку – це піар-хід із метою заманити читача», – говорить психолог [30]. У цьому випадку слово «bitch» перекладали як «сука» (субтитри) та «стерво» (україномовний дубляж). В англійській мові слово «bitch» є некультурним і належить до лайки, хоча є більш прийнятним у суспільстві, ніж його прямий україномовний відповідник. Тому значення цього слова можна було згладити та змінити, як, наприклад, зробили в україномовному дубляжі. Переклад, який подано в субтитрах, звучить дуже вульгарно і не буде позитивно сприйнятим більшістю українських глядачів. Таким чином, переклад, який запропоновано в україномовному дубляжі, є найкращим і найбільш влучним.

У наступній репліці (восьмій) слово «God», яке виступає як вигук, було прямо перекладене в субтитрованому варіанті, а в дубляжі перекладач опустив його і замінив на «Ех, зараза...». Така заміна є більш комічною і не дуже гармонійно вливається в загальний дискурс цієї сцени фільму. Фразу «I feel sick» переклали як «мені аж недобре» та «щось мені зле». Обидва варіанти перекладу є адекватними.

Наступна репліка, яку говорить Марго, закінчується реченням «She always attracts...». Речення незакінчене, адже персонаж вирішив перервати його через те, що не міг підібрати слово, або ж просто був невпевнений, чи слід його вимовляти. З наступної репліки ми дізнаємося, що словом, яке так і не наважилася вимовити Марго, є «drama». Таким чином, варіант перекладу, який подали в субтитрах, є неправильним, адже словосполучення «приваблювати драму» є лексично незв'язним. Інший варіант перекладу – «притягувала... (проблеми)» – є допустимим.

В одинадцятій репліці цікавими з позиції перекладу є речення: «You can say it. It's just me and you». Дослівно вони перекладаються так: «Можеш сказати це. Це лише я і ти». Художній переклад цих речень є цікавим та різним. Розглянемо кожен з них окремо. Переклад українських субтитрів є результатом граматичної трансформації. Перекладач об'єднав два речення в одне: «Можеш сказати, тут тільки ти і я». Така трансформація є виправданою і гармонійно звучить українською. Хоча з обох варіантів цей переклад є найбільш дослівним, він влучно та точно передав значення оригінального речення. Інший україномовний варіант перекладу (дубляж) звучить так: «Та кажи, ніхто ж не чує». Перекладач теж вдався до граматичної трансформації, об'єднавши два речення в одне. Цей варіант звучить дуже розмовно та вільно сприймається українським глядачем, адже саме так ми і б сказали в повсякденній розмові. Фразу «It's just me and you» влучно переклали як «ніхто ж не чує», адже саме це було закладено в імплікацію англійської фрази. Нік заохочував Марго казати те, що вона думає, бо вони були наодинці.

Переклад наступних реплік здебільшого збігається як лексично, так і граматично, хоча фраза «Одне те» в субтитрах не є влучним перекладом англійської «Just because». У реченні вона звучить не гармонійно. Так само і слово «недолюбляю» в україномовному дубляжі. Таке слово

має місце в українській мові, але звучить дещо незвично, бо рідко вживається в повсякденній розмові. Це слово є більш літературним і не слід його вживати в перекладі повсякденної розмови персонажів фільму. Непоганим перекладом цієї фрази є варіант дубляжу. Цікавим є переклад фрази «I don't care about her». Українські варіанти перекладу є ідентичними: «вона мені бай-дужа». Це є прямим перекладацьким відповідником оригінальної фрази.

Висновки і пропозиції. «Загублена» вийшла на український медіаринок україномовною та російськомовною. Російськомовний дубляж супроводжувався україномовними субтитрами. Таким чином, переклад фільму українською мовою вийшов у двох варіантах – субтитрованої та дубльованій версії. З позиції перекладу обидві версії дещо відрізняються від оригіналу та різняться між собою.

Версія дубляжу є кращою за українську субтитровану версію перекладу. Це можна пояснити тим, що дубляж є завжди дорожчою версією перекладу художніх фільмів, ніж субтитрування.

Субтитрований переклад мінімально змінював оригінальний текст та здебільшого був дослівним. Дубляж більше модифікував висхідний текст та одомашнював його для цільової аудиторії. У ньому частіше можна зустріти трансформації, упущення чи заміну слів та цілих речень тощо. Хоча, всупереч всім змінам та трансформаціям, україномовний дубляж максимально зберіг стилістичні особливості оригінального тексту та одомашнив іншопольтурні реалії. Субтитрований текст виглядав дещо «відчуженим» і зберіг автентичність іноземної культури.

Таким чином, українські субтитри та дубляж суттєво відрізняються. Можливо, це пояснюється тим, що українську субтитровану версію фільму «Загублена» та дубляж перекладали різні перекладацькі компанії.

З огляду на кінодискурс в обох версіях перекладу кінофільму «Загублена» невербальний компонент доповнює вербальний, що полегшує загальну рецепцію реплік та кіносцен. Перекладачі сприяли збереженню стилістичних засобів або ж замінювали їх без втрат смислового навантаження та функцій художніх засобів. Таким чином, обидві версії фільму зберегли основну вербальну та невербальну частину кінодискурсу та є адекватними іншомовними версіями оригінальної кінострічки.

Список літератури:

1. Ішмуратов А. Соціальний дискурс. ФЕС, с. 598.
2. Антонюк С. М. Прагматична адаптація при перекладі (на матеріалі кінофільму «Family Man»). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2007. Вип 3. Ч. 1. 339 с.
3. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
4. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. Львів, 2002. 153 с. (Вісник Нац. ун-ту «Львів. політ.»; № 453).
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002.
6. Горшкова В. Е. Перевод в кино. Текст. Иркутск : МИГЛУ, 2006. 278 с.
7. Горшкова В. Е. Теоретические основы процессориентированного перевода кинодиалога (на материале французских фильмов) : автореф. дис. ... докт. фил. наук. Иркутск, 2006. 36 с.
8. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 240 с.
9. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ : Вища школа, 1966. 135 с.
10. Зайченко С. С. Некоторые особенности кинодискурса как знаковой системы. 2011. 82 с. (Филологические науки. Вопросы теории перевода).
11. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. Москва : Водолей Publishers, 2004. 153 с.
12. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. Москва : Водолей Publishers, 2004. 153 с.
13. Чанышева З. З. Этнокультурные основания лексической семантики: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Уфа, 2006. URL: <http://vak.ed.gov.ru>

Kalambet Ya. I., Odnovol V. I. DUBBING VS SUBTITLING IN ENGLISH MOVIE DISCOURSE (BASED ON THE MATERIAL OF THE MOVIE “GONE GIRL”)

The article considers the concept of movie discourse and examines the translation of dubbing and subtitling on the example of the movie “Gone Girl”. This movie was chosen not by chance, as it was released on several platforms with different translation methods. One of them used the subtitling method, while the other used dubbing method only. We researched the differences in the given translations to compare the ways they reproduce socio-cultural components when translating a movie into Ukrainian. The materials are studied and significant differences in the reproduction of socio-cultural elements and their transfer from one reality to another are revealed. In addition, the main works of movie discourse researchers in Ukrainian and English are considered, the methods of subtitling and dubbing used in the movie “Gone Girl” and their translation into Ukrainian are analyzed. Analysis of aspects and features of translation into Ukrainian and English (both subtitling and dubbing) is demonstrated and explained by examples from the movie. Translation strategies are analyzed, namely methods of cultural adaptation when translating. The text and examples are grouped and presented in the table. The context of the dialogue is provided for each of these episodes. Actually, the translation of the movie discourse in the movie “Gone Girl” is studied both in dubbed translation and in subtitled one. A set of general scientific research methods was used, on the basis of which we obtained the results. The research methodology is based on a comprehensive systemic approach that combines the structural-typological method and receptive approach with the practice of discourse and parsing of texts. Also, to solve specific problems, a complex methodology is used, which consists of theoretical methods: analysis of available educational materials in English and Ukrainian, the method of synthesis, the method of generalization.

Key words: movie discourse, subtitling, dubbing, cultural adaptation, verbal and nonverbal factors.

Кучма Т. В.

Рівненський державний гуманітарний університет

НОМІНАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ПОВІСТІ-КАЗКИ О. ПРОЙСЛЕРА «МАЛА БАБА ЯГА» ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

У статті досліджено номінації персонажів повісті-казки О. Пройслера “Die kleine Hexe” та їх переклади, здійснені В. Василюком й О. Івановою. Виявлено, що головними героями твору є «маленькі» казкові персонажі – свідомо негативні, але в ролі позитивних. З’ясовано, що в казці діють різні персонажі: чаклунки (відьми), люди і тварини. Установлено, що існують два методи перекладу художніх творів: переклад-одомашнення і переклад-очуження. Першу групу персонажів становлять номінації демонологічних (фольклорно-міфологічних) персонажів: die Hexen – чаклунки (відьми). З’ясовано, що ірреальний світ у казці побудований за зразком земного, реального. У ньому є свої ієрархічні стосунки: die kleine Hexe – die großen Hexen – die Oberhexe. Головна героїня твору – die kleine Hexe – мала Баба Яга. Обидва перекладачі підібрали аналог Баба-Яга – міфологічний образ, широко представлений у слов’янському фольклорі. Другу групу персонажів становлять номінації людей – мешканців сусіднього міста: der Krämer Balduin Pfefferkorn, der Billige Jakob тощо. Проте більшість персонажів не мають власних імен, вони називаються за професією, статтю або родинними зв’язками: der Jäger, ein Mädchen та інші. Окрему підгрупу становлять назви героїв карнавалу: die kleinen Chinesinnen, die Eskimofrauen та інші. Третю групу персонажів становлять номінації тварин – птахів і звірів: der Rabe Abraxas, der Ochse Korbinian та інші. Виявлено, що під час перекладу В. Василюк і О. Іванова використовують для них еквіваленти: die Feuerwehrleute – пожежники, ein Bub – хлопчик, die Tiere – звірі. З’ясовано, у перекладі власних імен В. Василюк переважно використовує калькування: Rumrumpel – Трам-Бам-Бах, Balduin Pfefferkorn – Балдуїн Перчинка, а також транскрипцію: Abraxas – Абрахас, Kräh – Крекс, що сприяє одомашненню твору; О. Іванова використовує транслітерацію: Румпумпель, Балдуїн Пффефферкорн, Абрахас, Кракс, що сприяє очуженню – збереженню колориту оригіналу казки.

Ключові слова: номінація, переклад, переклад-одомашнення, переклад-очуження, еквівалент, калькування, транскрипція, транслітерація

Постановка проблеми. Повість-казка Отфріда Пройслера “Die kleine Hexe” (варіанти назви українською мовою: «Мала Баба Яга», «Маленька Баба-Яга») входить до своєрідної трилогії про маленьких представників надприродних істот; у цю серію входять також повісті “Das kleine Gespenst” («Привидення», «Маленький Привид») і “Der kleine Wassermann” («Водяничок», «Маленький Водяний»). Ці твори цікаві тим, що його казки не схожі на середньовічні німецькі легенди з їхніми жорстокими образами і подіями, замість «супергероя» головними ставали «маленькі» казкові персонажі – свідомо негативні, але в ролі позитивних. Відомі фольклорні сюжети він переказував у сучасному дусі, а світоустрій його героїв можна без зусиль уявити як звичайний людський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість О. Пройслера привертала увагу переважно науковців-літературознавців і вчителів-практиків. Проблема розвитку сучасної німець-

комовної літератури для дітей аналізували У. Гнідець, О. Деркачова, С. Ушневич, проблеми перекладу дитячої літератури вивчали А. Потапова, О. Ребрій, О. Шапошник, особливості перекладу власних імен досліджували М. Бережна, М. Венгренивська, О. Войтович, Г. Капніна, О. Ковтун, О. Помазан, Є. Тимченко, аналіз тексту казки здійснили О. Fenner, А. Schuster. Однак мова перекладів повісті-казки Отфріда Пройслера “Die kleine Hexe” українською мовою ще не була предметом спеціальних розвідок.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати номінації персонажів казки Отфріда Пройслера “Die kleine Hexe” та їх переклади, здійснені В. Василюком і О. Івановою.

Виклад основного матеріалу. У перекладі номінацій персонажів найбільш часто використовуються підбір еквівалента, аналога, транслітерація, транскрипція та калькування. Вибір методу перекладу власних назв, що зберегли свою семантику, зумовлюється традицією, що поширюється

навіть на вигадані імена та прізвиська. Остаточний вибір способу перекладу все ж покладається на фахівця. Цей вибір можуть зумовлювати такі чинники, як традиція передачі, прагматична та комунікативна мета застосування назв, співвіднесеність морфологічних, фонетичних та графічних норм мов, переклад між якими здійснюється тощо.

А. Якимчук [12, с. 217] зазначає, що кожен текст існує в певному комунікативному контексті, він закріплений за якоюсь культурою. У зв'язку із цим існують два методи перекладу:

А. Переклад-одомашнення – заміщає елементи похідного тексту, які є специфічними культурними елементами культури оригіналу, елементами культури адресата; переклад асимілює текст оригіналу до контексту культури адресата.

В. Переклад-очуження – намагається передати специфічні культурні елементи тексту оригіналу як такі. Найбільш важкими є випадки, коли культурна різниця є настільки великою, що для читача перекладу необхідно спочатку створити передумови для розуміння, щоб зробити можливим адекватне сприйняття тексту.

М. Венгрєнівська наголошує, що під час розгляду питання відтворення казкових імен та назв у перекладі потрібно враховувати три основні моменти, що мають вирішальне значення для вибору варіанта перекладу: стилістичну функцію імен і назв у плані всього тексту казки; їхню семантичну структуру і традицію їх уживання в мові оригіналу та в мові перекладу [1, с. 203].

Оригінальний твір О. Пройслера складається із 20 глав, кожна з яких має свій сюжет. Переклад В. Василюка містить 18 глав, не перекладено глави 12. *Der Maronimann*; 13. *Besser als sieben Röcke*. А переклад О. Іванової – 16 глав, не перекладено глави 8. *Papierblumen*, 12. *Der Maronimann*; 13. *Besser als sieben Röcke*; 17. *Der Kegelbruder*.

У казці діють різні персонажі: чаклунки (відьми), люди і тварини, причому останні можуть розмовляти.

Першу групу персонажів становлять номінації демонологічних (фольклорно-міфологічних) персонажів: *die Hexen* – чаклунки (відьми). Ірреальний світ у казці побудований за зразком земного, реального. У ньому є свої ієрархічні стосунки: *die kleine Hexe* – *die großen Hexen* – *die Oberhexe*.

Головна героїня твору – *die kleine Hexe* – мала Баба Яга [5, с. 6], *Маленька Баба-Яга* – тобто відьма [6, с. 3], якій лише 127 років, вона замала, щоб танцювати у Вальпургієву ніч на горі Блоксберг. *Hexe* дослівно – «відьма, чаклунка, чарівниця». Обидва перекладачі підібрали аналог

Баба-Яга – міфологічний образ, широко представлений у слов'янському фольклорі. Використання номінації *мала Баба Яга*, замість *відьма*, – приклад одомашнення імені героїні казки. О. Іванова використовує обидві номінації.

Малій Бабі Язі протистоять *die großen Hexen* – *дорослі чаклунки* [5, с. 8] / *чарівниці* [5, с. 9] / *русалки* [5, с. 9] / *мавки* [5, с. 9], *дорослі відьми* [6, с. 6]. Лексема *чаклунка* має пряме значення: Людина, яка займається чаклунством // нар.-поет. Казковий персонаж, який впливає магічними діями на природу й людей; чарівник, переносне: Людина, яка робить все надзвичайно вміло, вправно [8, Т. 11, с. 26].

Лексема *відьма* має значення: жінка, яка, знаючись із «нечистою силою», завдає людям шкоди; чаклунка; лайл. Про нечепурну, розхристану або сварливу, злу жінку [8, Т. 1, с. 666].

Звичайно, у Вальпургієву ніч відбувається шабаш відьом, отже, переклад О. Іванової більше відповідає оригіналу, але лексема *чаклунка* у перекладі В. Василюка має менш негативну конотацію. Оскільки твір адресований дітям молодшого шкільного віку, вибір саме цього слова цілком виправданий.

Es mochten wohl, alles in allem, fünf- oder sechshundert Hexen sein: Berghexen, Waldhexen, Sumpfhexen, Nebelhexen und Wetterhexen, Windhexen, Knusperhexen und Kräuterhexen / Було їх тут чи не з п'ятсот, коли не шістсот: гірські русалки, лісові мавки, русалки болотяні та криничні, чаклунки-вітряниці, русалки-туманниці, трав'яні русалки та чарівниці-гризухи [5, с. 9] / Тут було біля п'ятисот чи шестисот відьом: гірські відьми, лісові відьми, відьми болотні й колодязні, відьми туману і трав'яні відьми, і відьми вітру [6, с. 9]

Серед дорослих чаклунок (відьом) виділяються *Berghexen* – гірські русалки [5, с. 9] (аналог), *гірські відьми* [6, с. 9] (еквівалент); *Waldhexen* – лісові мавки [5, с. 9] (аналог), *лісові відьми* [6 с. 9] (еквівалент); *Sumpfhexen* – русалки болотяні та криничні [5, с. 9] (аналог із розширенням поняття), *відьми болотні й колодязні* [6, с. 9] (еквівалент із розширенням поняття); *Nebelhexen* – русалки-туманниці [5, с. 9] (аналог), *відьми туману* [6, с. 9] (еквівалент); *Windhexen* – чаклунки-вітряниці [5, с. 9] (аналог), *відьми вітру* [6, с. 9] (еквівалент); *Knusperhexen* – чарівниці-гризухи [5, с. 9] (аналог), у перекладі О. Іванової ця лексема відсутня.

Wetterhexen – дослівно «відьми погоди» – у переліку учасниць Вальпургієвої ночі залишилося без перекладу, однак у наступному абзаці О. Пройслер знову вживає це слово, коли представляє сувору тітоньку Малої Баби Яги; *Muhme*,

die Wetterhexe Rumpumpel – тімонька – чаклунка-дощовиця *Трам-Бам-Бах* [5, с. 9] / чаклунка негоди *Трам-Бам-Бах* [5, с. 10] (аналог загального імені та калькування власного), *тітка* – вітрова відьма *Румпумпель* [6, с. 10] (аналог загального імені та транслітерація власного); цікаво, що автор ужив застарілу лексему *Muhme*, а не *Tante* для підкреслення віку персонажів – Мала Баба Яга народилася приблизно в 1831 р. [15]; *die Oberhexe* – *Найстарша чаклунка* [5, с. 10], *Головна відьма* [6, с. 11].

Другу групу становлять номінації людей – мешканців сусіднього міста: *der Krämer Balduin Pfefferkorn* – *крамар Балдуїн Перчинка* [5, с. 17] (еквівалент загального імені, транслітерація імені та калькування прізвища, що сприяє одомашненню тексту), *дріб'язковий торговець Балдуїн Пффефферкорн* [6, с. 22] / *крамар* [6, с. 23] (аналог/еквівалент загального імені і транслітерація імені та прізвища, що сприяє очуженню тексту).

У перекладі В. Василюка завдяки поєднанню імені, що походить від давньогерманського *Baldewin: bald (сміливий) + wini (один)* (ім'я Балдуїн було досить поширене в Середньовіччі – воно було родовим іменем графів Фландрських, також це ім'я носили кілька королів Єрусалимського королівства, заснованого хрестоносцями), і прізвища Перчинка зберігається комічний ефект.

Зазначимо, що в перекладі О. Іванової невдало вжито номінацію *дріб'язковий торговець*, оскільки прикметник *дріб'язковий* має значення «який базується на чому-небудь дрібному, неістотному, незначному або виявляється у дрібницях» [8, Т. 2, с. 417], краще було б використати словосполучення *торговець дріб'язком*, тобто невеликими предметами, речами.

На базарі в місті за півціни продавав крам *der Billige Jakob* – *Якоб Дешевий* [5, с. 29] (транслітерація імені та калькування прізвища); у перекладі О. Іванової ця глава відсутня.

Головна героїня потоваришувала із братом і сестрою *Der Junge hieß Thomas, das Mädchen hieß Vroni* – хлопчика звали Томас, дівчинку – Вроні [5, с. 36] (традиційні написання), хлопчика звали Томас, а дівчинку – Броні [6, с. 55]. Якщо Вроні – це скорочена зменшувальна форма імені Veronika – Вероніка, то Броні, імовірно, скорочений варіант від Berenika – Береніка, хоча можна припустити недогляд перекладача.

Der Schneider-Fritz – Фріц – син кравця [5, с. 60] (традиційні написання), Фриц – син кравця [6, с. 91]; ім'я Фріц – скорочена зменшувальна форма імені Friedrich – Фрідріх, Frederick – Фредерік чи Fridolin – Фрідолін.

Der Schuster-Sepp – син шевця Зепп [5, с. 60], син чоботаря Зепп [6, с. 91] (у перекладі О. Іванової вжито розмовну лексему); ім'я Зепп – скорочена зменшувальна форма імені Joseph – Йозеф.

Більшість персонажів не мають власних імен, вони називаються за професією, статтю або родинними зв'язками:

– *der Jäger* – *мисливець* [5, с. 20] (еквівалент), *мисливець* [6, с. 29] (еквівалент); *der Revierförster* – досл. «районний лісник» – *лісник* [5, с. 24] (ужито загальне поняття), *лісничий* [6, с. 40] (ужито загальне поняття); *der Kutscher* – *візник* [5, с. 33] (еквівалент), *возій* [6, с. 49] (еквівалент); *der Hauptmann* – *капітан* [5, с. 40] (еквівалент), *старшина стрільців* [6, с. 63] (аналог); *der Fähnrich* – *прапорщик* [5, с. 41] (еквівалент), помічник старшини [6, с. 64] (аналог); *ein Herr von der Zeitung* – *кореспондент місцевої газети* [5, с. 42] (аналог), *кореспондент місцевої газети* [6, с. 66] (аналог); *der Schindelmacher* – *гончар* [5, с. 54], у перекладі О. Іванової цієї глави немає; *die Hausfrauen* – *господині* [5, с. 29]; *Dienstmädchen* – *наймички* [5, с. 29]; *Bauernweiber* – *селянки* [5, с. 29]; *Köchinnen* – *кухарки* [5, с. 29]; *die Gärtnerfrauen* – *жінки городників* [5, с. 29]; *die Obsthändler* – *продавці садовини* [5, с. 29]; *die Fischweiber* – *жінки рибалок* [5, с. 29]; *der Würstelmann* – *ковбасник* [5, с. 29]; *der Töpfer* – *гончар* [5, с. 29]; *die Feuerwehrlente* – *пожежники* [5, с. 60], *пожежники* [6, с. 92] (у перекладі О. Іванової); *die Bauersleute* – *селяни* [5, с. 32], *одинокі супутники* [6, с. 48]; *die Kundin* – *купувальниця* [5, с. 19], *купувальниця* [6, с. 25]; *Leute* – *глядачі* [5, с. 39] (аналог, дослівно «люди»), *глядачі* [6, с. 61] (аналог); *Kegelbrüdern* – *приятелі* [5, с. 54], «партнери із гри в кеглі», дослівно «брати по кегельбану»; (у перекладі О. Іванової цієї глави немає); *Kegeljunge* – *хлопець, що допомагав гравцям* [5, с. 6];

– *Menschen* – *люди* [5, с. 54]; *Frau* – *жінка* [5, с. 54]; *Mann* – *чоловік* [5, с. 54]; *zwei Kinder* – *двоє дітей* [5, с. 36]; *ein Bub* – *хлопчик* [5, с. 36], *хлопчик* [6, с. 54]; *ein Mädchen* – *дівчинка* [5, с. 36], *дівчинка* [6, с. 54]; *drei alte Weiber* – *три бабусі* [5, с. 21], *три старенькі* [6, с. 34]; *Söhnchen* – *синку* [5, с. 26], *синочку* [6, с. 42]; *Mutter* – *мама* [5, с. 30]; *Vater* – *батько* [5, с. 30]; *Geschwister* – *братики і сестрички* [5, с. 30]; *Mütterchen* – *мамуся* [5, с. 27], *маїнка* [6, с. 43].

Окрему підгрупу становлять назви героїв карнавалу із глави *Wollen wir wetten?*:

– *Neger* – дослівно «негри» – *негреньята* [5, с. 48], *негреньята* [6, с. 76]; *Negerlein* – *негре-*

нята [5, с. 47], негреньята [6, с. 73]. У 2013 р. стало відомо, що видавництво “Thienemann Verlag” збирається перевидати “Die kleine Hexe”, вилучивши з неї слова *Neger*, *Negerlein* із міркувань політичної коректності. Сам О. Пройслер був проти такого втручання [14]. Зазначимо, що у творі лексеми лише називають карнавальні костюми і не мають ознак дискримінації людей за расовою належністю; *die Türken* – турки [5, с. 47]; *Indianer* – індіанці [5, с. 47], індіанці [6, с. 73]; *Blutige Wolke, der tapfere Indianerkrieger* – хоробрий індіанець Чорна Хмара [5, с. 49] (дослівно «Кривава Хмара»), індіанець [6, с. 77]; *die kleinen Chinesinnen* – дослівно «маленькі китайки» – маленькі китайці [5, с. 47], маленькі китайці [6, с. 73]; *die Chinesenmädchen* – китайці [5, с. 47], у цьому реченні в перекладі О. Іванової – турки [6, с. 74]; *die Eskimofrauen* – дослівно «ескімоски» – ескімоси [5, с. 47], ескімоси [6, с. 74]; *der Menschenfresser* – людоджер [5, с. 47], людоджер [6, с. 73] / людод [6, с. 74]; *der Wüstenscheich* – шейх – володар пустелі [5, с. 47], шейх – мешканець пустелі [6, с. 73]; *der Hottentottenhäuptling* – вождь готтентотів [5, с. 47], вождь готтентотів [6, с. 73]; готтентоти – це народ, що живе в центральних і південних районах Намібії і в Південно-Африканській Республіці; *die Cowboys* – ковбої [5, с. 47], ковбої [6, с. 74]; *der Schornsteinfeger* – сажотрус [5, с. 47], сажотрус [6, с. 74]; *der Kasperl* – клоун [5, с. 47] (аналог), Петрушка [6, с. 74] (аналог); Касперль – комічний персонаж німецького національного фольклору і театру ляльок (Kasperltheater). Зазвичай ця лялька, що надягається на руку, «виступає» у спектаклях із грубим гумором і відрізняється простувато-наївним характером і поведінкою; оскільки ворон висунув припущення, що йдуть артисти цирку, В. Василюк обрав аналогію із цирковим клоуном, О. Іванова обрала аналогію з театром ляльок, Петрушка б'є чорта, а не *Wüstenscheich* – шейха; *der Räuberhauptmann Jaromir* – ватажок розбійників Яромир [5, с. 47], розбійник Яромир [6, с. 74]; у художній літературі згадку про розбійника Яромира знаходимо у драмі Ф. Грильпарцера “Ahnfrau” («Праматір»); *Fastnachtshexe* – карнавальна баба-яга [5, с. 48], карнавальна Баба-Яга, переряджена Баба-Яга [6, с. 75].

Третю групу становлять номінації тварин – птахів і звірів.

У малої Баби Яги є друг і мудрий порадижник *der Rabe Abraxas* – ворон Абракас [5, с. 6] (транскрипція), ворон Абракас [6, с. 32] (транслітерація); *Abraxas* – верховний глава Небес і Еонів, що уособлює єдність Світового Часу і Простору, це ім'я часто трапляється в художній літературі

і культурі, однак, можливо, автор просто використав оноματοпею (звуконаслідування) – імітацію воронячого крику.

В Абракса є брат *Kräx* – Крекс [5, с. 57] (транскрипція), Кракс [6, с. 88] (транслітерація); Краксові – родина птахів ряду куроподібних, проте радше це теж звуконаслідування; *der Ochse Korbinian* – бик Корбініан [5, с. 40] (транслітерація), бик Корбініан [6, с. 62] (транслітерація); Корбініан – святий, один із перших місіонерів і єпископів у Баварії, а бика господар пообіцяв у нагороду найкращому стрільцеві, у цьому можна побачити натяк на жертвність бика; *die Pferde* – коні [5, с. 32], коні [6, с. 48]; *die Tiere* – звірі [5, с. 50], звірі [6, с. 80]; *Eichhörnchen* – білка [5, с. 51], білка [6, с. 80]; *Rehe* – козуля [5, с. 51], козуля [6, с. 80]; *Hasen* – зайці [5, с. 51], зайці [6, с. 80]; *zwei Hirsche* – два олені [5, с. 51], олені [6, с. 80]; *ein Dutzend Kaninchen* – дюжина кроликів [5, с. 51], ціла юрба кроликів [6, с. 80]; *Scharen von Waldmäusen* – зграї лісових мишей [5, с. 51], зграї мишей [6, с. 80]; *der Fuchs* – лисиця [5, с. 52], лисиця [6, с. 83].

Висновки і пропозиції. Отже, у казці діють різні персонажі: чаклунки (відьми), люди і тварини. Головна героїня твору – *die kleine Hexe*, обидва перекладачі підібрали аналог Баба-Яга – міфологічний образ, широко представлений у слов'янському фольклорі. Використання номінації мала Баба Яга, замість *відьма*, – приклад одомашнення імені героїні казки. У переліку видів чаклунок В. Василюк підбирає низку аналогів: гірські русалки, лісові мавки, русалки болотяні та криничні, чаклунки-вітряниці, русалки-туманниці, трав'яні русалки та чарівниці-гризухи, тоді як О. Іванова використовує еквіваленти: гірські відьми, лісові відьми, відьми болотні й колодязні, відьми туману і трав'яні відьми, відьми вітру. Більшість персонажів не мають власних імен, вони називаються за професією, статтю або родинними зв'язками, під час перекладу В. Василюк і О. Іванова використовують еквіваленти: *die Feuerwehrleute* – пожежники, *ein Bub* – хлопчик, *den Tieren* – звірі. У перекладі власних імен В. Василюк переважно використовує калькування: *Rumpumpel* – Трам-Бам-Бах, *Balduin Pfefferkorn* – Балдуїн Перчинка, *Billige Jakob* – Якоб Дешевий, а також транскрипцію: *Abraxas* – Абракас, *Kräx* – Крекс, що сприяє одомашненню твору; О. Іванова використовує транслітерацію: *Rumpumpel*, *Balduin Pfefferkorn*, *Abraxas*, *Kräx*, що сприяє очуженню – збереженню колориту оригіналу казки.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі перекладів лексичних одиниць, зокрема сталих словесних комплексів.

Список літератури:

1. Венгренивська М. Казкові імена і назви та їхній переклад: слов'яно-неслов'янський контекст. *Слов'янський світ* : збірник наукових праць. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2008. Вип. 6. С. 203–220.
2. Гнідець У. Провідні тенденції розвитку сучасної німецькомовної літератури для дітей та юнацтва. *Мова і культура*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2008. Вип. 10. Т. IX (109). С. 236–242.
3. Капніна Г. Особливості відтворення антропонімів у процесі перекладу казок (на матеріалі німецького та українського фольклору). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 45. С. 247–249.
4. Ковтун О., Помазан О. Власне ім'я у художньому творі як перекладацька проблема. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2016. Вип. 31–32. С. 46–58.
5. Проїслер О. Мала Баба Яга. Водяничок. Перекл. з нім. і передм. В. Василюка. Київ : Веселка, 1992. С. 5–68.
6. Проїслер О. Маленька Баба-Яга : повість-казка : для молодшого шкільного віку. Пер. О. Іванова. Харків : Ранок-НТ, 2003. 128 с.
7. Ребрій О. Творчі виміри перекладу дитячої літератури. *Філологічні трактати* : науковий журнал. Суми : СумДУ, 2012. Т. 4. № 2. С. 89–94.
8. Словник української мови : в 11-и т. / за ред. І. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.
9. Тимченко Є. Особливості перекладу власних назв у казках. *Іноземна філологія*. 2007. Вип. 119. С. 119–124.
10. Ушневич С., Деркачова О. Літературна казка Німеччини та Австрії. Брустурів : Дискурсус, 2013. 216 с.
11. Шапошник О. До проблеми перекладу дитячої літератури. *Нова філологія* : збірник наукових праць / ред. В. Манакін. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. Вип. 45. С. 249–252.
12. Якимчук А. Лінгвокультурна комунікація як випробовування для перекладача. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2007. № 34. С. 217–221.
13. Die kleine Hexe – Eine große Freude. *Kulturleben Literatur*. URL: <https://blog.studiumdigitale.uni-frankfurt.de/kulturkiosk/blog/2021/03/04/die-kleine-hexe-eine-grosse-freude/> (дата звернення: 18.08.2021).
14. Diskriminierende Sprache bei Preußler. Die Kleine Hexe, ohne Rassismus. URL: <https://taz.de/Diskriminierende-Sprache-bei-Preussler!/5076053/> (дата звернення: 23.08.2021).
15. Fenner O. Textanalyse zum Kinderbuch “Die kleine Hexe” von Otfried Preußler. URL: <http://www.dagmarwilde.de/fachseminarergebn/hexegies.html> (дата звернення: 19.08.2021).
16. Preußler O. Die Kleine Hexe. URL: <https://www.rulit.me/books/die-kleine-hexe-download-304608.html> (дата звернення: 01.08.2021).
17. Schuster A. Textanalyse zum Kinderbuch “Die kleine Hexe” von Otfried Preußler. URL: <http://www.dagmarwilde.de/fachseminarergebn/hexegies.html> (дата звернення: 20.08.2021).

**Kuchma T. V. CHARACTERS' NAMES OF THE FAIRY-TALE “DIE KLEINE HEXE”
BY O. PREÜBLER AND THEIR TRANSLATION**

The article deals with the characters' names of the fairy-tale “Die kleine Hexe” by O. Preußler and their translations made by V. Vasyliuk and O. Ivanova. The research has found that the main characters of the book are “little” fairy-tale characters – deliberately negative, but being positive in their essence. The research has determined that there are different characters in the fairy tale: witches, people and animals. Translators used two methods of translation: translation-domestication and translation-foreignization. The first group includes the names of demonological (folklore-mythological) characters: die Hexen – witches. The research has shown that the unreal world in the fairy tale is built on the model of the real earthly world. It has its own hierarchical relations: die kleine Hexe – die großen Hexen – die Oberhexe. The main character of the work is “die kleine Hexe” – the Little Witch (little Baba Yaga). Both translators chose the equivalent “Baba Yaga” – a mythological character that is widely represented in Slavic folklore. The second group includes the names of people – residents of the neighbouring town: der Krämer Balduin Pfefferkorn, der Billige Jakob and others. The research has shown that most characters do not have their own names. They are named by profession, gender or family relations: der Jäger, ein Mädchen and others. There is a subgroup of names of the carnival participants: die kleinen Chinesinnen, die Eskimofrauen and others. The third group consists of the names of birds and animals: der Rabe Abraxas, der Ochse Korbinian and others. The research has found that in their translation V. Vasyliuk and O. Ivanova use equivalents: die Feuerwehrleute – firefighters, ein Bub – a boy, die Tiere – animals. While translating proper names V. Vasyliuk mainly uses loan-translation and transcription that helps domestication; O. Ivanova uses transliteration that leads to foreignization and preserved identity of the original text.

Key words: name, translation, translation-domestication, translation-foreignization, equivalent, loan-translation, transcription, transliteration.

Lymar M. Yu.

Petro Mohyla Black Sea National University

ENGLISH ABBREVIATIONS AND ACRONYMS IN THE SOCIO-POLITICAL DISCOURSE: TYPES AND APPROACHES IN TRANSLATION

The article pays significant attention to the peculiarities and types of English abbreviations and acronyms. It also considers the shortenings in the socio-political discourse that is insufficiently explored field for domestic linguists. Given the fact that the circulation of information forces to look for effective ways of its transfer, storage and remembering, especially, in socio-political communication, this study is purposed at exploring specifics and differences of English shortenings, since understanding of them creates a necessary basis for the further study of new trends in their forming and translating into Ukrainian. Here, descriptive-analytical method, the method of continuous sampling and the comparative analysis are used.

The study summarizes that abbreviation is a compound word formed by the first letters or other parts of words that are components of the name or the concept and acronym is understood as an abbreviation consisting of the first letters of each word in the name of something, pronounced as a word. There are various classifications of abbreviations according to different criteria. Generally, there four main types of abbreviations in English, – initialisms, shortenings, contractions and acronyms, – that are used in socio-political discourse. The article also represents several types of acronyms, including backronyms, sound, letter-sound and recursive ones. Methods of forming abbreviations include truncation, clipping, portmanteau or blending, etc. Understanding the ways of forming and the thematic context (background) of abbreviations and acronyms makes it possible to translate them adequately. The following approaches in translation are identified as the most effective: direct translating the full form of the abbreviation; finding of the equivalent shortenings in the target language; transcoding; using of descriptive translation; and transcoding of the appropriate abbreviation's full form.

Key words: *abbreviation, acronym, initialism, shortening, socio-political discourse.*

Introduction. With the beginning of the intensive development of mass media, sharing information and simultaneous tendency to stiffness of information, recently, there has been growing interest to different types of shortenings that have already become convenient means of propaganda and advertising. They make it easier to remember long names and at the same time functioning foreign names without the need to deploy or to explain them. From the beginning of the XXI century, the English language is experiencing a “neological boom” that confirms the constant change of language and its modernization [2, p. 93]. Simplified language units help to save communicative space and to convey more information.

Abbreviation (or shortening) serves as a kind of word-forming, the result of which is the emerge of new types of shortenings that serve for fixation new or renewed lexical units, such as the names of political parties, public organizations, establishments, etc. A central issue of this research is to analyse the types

of English abbreviations and acronyms and their functioning in the language. Although considerable researches have been devoted to the problem of shortenings in the language, rather less attention has been paid to such fundamental questions as the problem of the word structure and its meaning, the problem of morpheme, etc.

Analysis of the latest research on the discussed issue. The aspect of translation of different types of shortenings has always been actual, and nowadays it is the sphere of interest for many scholars, especially taking into consideration the emerging number of shortenings in the social sphere of life. The problems of reduced lexical units as a specific linguistic phenomenon in modern languages attract the attention of many researchers, who focus on the features of abbreviations and their use in texts of different directions. For example, N. Zerkina, N. Kostina, and S. Pitina are exploring the ways to form shortenings [14]. I. Mischynska explores abbreviations and acronyms in economic and business-discourse

[5]. I. Karamysheva focuses on studying of abbreviations in modern media-discourse [4]. At the same time, there are researchers, for example, L. Chumak [7] and T. Nikolaeva [6], who study the universal characteristics of acronyms and abbreviations. The basic theory of peculiarities and types of abbreviations and shortenings are also presented in the works of such scholars as O. Humboldt, O. Potebnya, N. Arutyunova, V. Maslova, and Yu. Stepanov. Mogilevsky, Yu. Amosova, Yu. Stepanov, V. Borisov, I. Arnold and others.

Nowadays, it may be noticed the increasing number of shortenings that is explained by the fact that the modern life is characterized by fast pace of life, changes in the sphere of political, scientific and cultural environment, and also by the intensification of development of mass communication and the increasing number of information. In this regard, **the main task of the article** is to explore specifics and differences of English abbreviations and acronyms, and their translation in socio-political context, which remains the wide research field for domestic linguists.

Methods. The comparative analysis of the structural, semantic and functional peculiarities of the English abbreviations and acronyms is used in the current research. It gave us the possibility to compare the above mentioned lexical units and to define their peculiarities in the aspect of their functioning in the language. The method of the quantitative analysis was used to determine the quantitative results of the study, which made it possible to identify the peculiarities of both usage and rendering abbreviations and acronyms from English into Ukrainian. The descriptive-analytical method and the method of continuous sampling were also used in this research for presenting its results. The object of the present study was abbreviations and acronyms in the English language.

Statement regarding the basic material of the research. First, it should be noted that abbreviations and words should not be equated. Words differs from abbreviations regardless of the complexity of their semantic structure [14, p. 138]. Abbreviations and words have common features; nevertheless, abbreviations still have their own specific character. Therefore, it is reasonable to consider the units of abbreviations not as equivalents of words, but as linguistic units that correspond to words.

The analysis of scientific literature on the topic showed that abbreviation is one of the most productive ways of word-forming. Abbreviation (Italian *abbreviatura* or Latin *abbrevio* means *short*) is a compound word formed by the first letters or other parts of words that are components of the name or

concept, which occur not only in modern texts, but also in ancient manuscripts. The history of modern abbreviations goes back to ancient times of Marcus Tullius Cicero. His slave and personal secretary Tiro invented more than 4000 symbols to denote dates, names, legal terms and other important concepts. In the medieval period, the Tiro system of symbols was taught in European monasteries and had about 13 000 symbols and signs. In English, some Tiro's symbols are still used today, in particular & (*et*) which is used to mean *and*. In Old English manuscripts & could have different phonetic and morphological meanings. Over time, the Tiro system was gradually replaced by new developments.

Thus, abbreviation is the process of creating new words by the means of reducing (cutting) a stem of a word, which results in forming new words with not full, reduced stem (or stems) called abbreviations. There are many types and classifications of shortenings and abbreviations according to different criteria. In this study, the most universal are observed. Generally, there four main types of abbreviations in English: initialisms, shortenings, contractions and acronyms.

According to the classification of all types of abbreviations (shortenings) proposed by Karaban, initialisms, contractions and acronyms belong to the group of lexical abbreviations [3]. Lexical abbreviations are units of speech that have not only the sound form, but also a clearly defined meaning. These are units of language that exist in the language as something already established and only voiced in the language. There is a mixed type of lexical abbreviations, which during translation become either half-alphabetisms or half-acronyms. Another type of the mixed ones is a lexem, where one of the components is the initial, and the second is a full-fledged word (*A-bomb* – atomic bomb; *V-day* – Victory Day).

Initialisms or alphabetisms. This category is formed by the first letters of words in the abbreviated phrase, but the finished abbreviation does not sound like a new word. It also includes traditional abbreviations of country names or other proper names (*the USA* – the United States of America; *EU* – the European Union, *the UK* – the United Kingdom). Each letter in initialism is pronounced separately. Practically, such abbreviations are often used for convenience, situationally, for thematic speeches or in the context of specific research, etc. If such abbreviation as *the FBI* (Federal Bureau of Investigation) is well known and usually does not cause misunderstandings, then *CA* (Consular Affairs) or *PD* (Public Diplomacy Section) can be deciphered only by understanding to which sphere they belong.

Initialisms are often called *acronyms* because of their common principle of reduction, omitting the fact that the latter more often form new words. This is a very narrow approach. Addressing this misunderstanding, researchers use the refinement of word acronyms to distinguish simple initial abbreviations from the very acronyms.

Shortenings. This is the way of word-forming, when a part of a stem is cut or end of the word has been omitted (*app* – application; *champ* – champion; *pro* – professional; *memo* – memorandum; *APPAL* – Appalachian State Low Level Radioactive Waste Commission). This part of a stem either matches a word, or is a phrase connected by the general content. Shortenings are created by using such techniques as truncation (includes only of the first part of a word: *Mon.*, *Apr.*, *Oct.*); clipping (includes the middle part or end of a word: *phone* – telephone, *biz* – business); portmanteau (blending of several words: *ID card* = identification + card, *telecast* = television + broadcast; *Eurasia* = Europa + Asia; *Franglais* = Frankais + Anglais; *Spanglish* = Spanish + English; *Hindlish* = Hindi + English) [7, p. 202; 9, p. 210, 213]. Such well-known researchers as Voloshin, Levkivska, Mogilev and others investigate the relationships between the sound and the meaning of shortenings. The solution of this issue defines whether a shortening is recognized as independent lexical units or not.

Referring to the classification of Karaban, we can mention graphic (half-shortenings) and syntactic types of shortenings [3]. Within graphic shortenings there are understand the one used only in a written language; they do not have their own special sound form, which is implemented in an oral language (*Con.* – Conservative Party; *Free.* – Freedom Party; *Lbl.* – Liberal Party; *Unr.* – Unenrolled). Syntactic (dotted, hyphenated, slashed, italic, zero and combined) shortening consist of letters and numbers (*Am. 1st* – America First Party; *C-20* – Committee of 20). It can switch from an informal, colloquial language to an official one, in the case when one of the components loses its total value and receives a narrower meaning. A group of syntactic shortenings is represented by elliptical abbreviations, characterized by the omission of one of the components, and the remaining component does not carry any change in its morpheme structure. It only “condenses” the semantics of the entire phrase.

Contractions. This type involves omitting a letter from the middle of a word (*Dr* – Doctor; *govt* – government; *opnl* – operational). No full stop is used at the end of such abbreviations. Contractions can be formed by apharesis or dropping the unstressed vowel at the beginning of a word: *cause* instead of *because*,

bout instead of *about*. Such contracted words are not widely used in socio-political texts because of their informal shade.

Acronyms. In the process of language development, abbreviations can be transformed into acronyms, especially if they are well-known and widely used. Abbreviations and acronyms are shortened forms of words; however, there is a difference. Thus, the online “Cambridge Dictionary” gives one of the best and universal definitions to these terms: 1) abbreviation [əˌbrɪːvɪˈeɪ.ʃən] is a short form of a word or phrase; 2) acronym [ˈæk.rə.nɪm] is an abbreviation consisting of the first letters of each word in the name of something, pronounced as a word [8]. Despite the fact that acronyms are often called any abbreviations formed by initial letters, the most popular manuals, including “Fowler’s Dictionary of Modern English Usage”, “Chicago Manual of Style”, “Bryson’s Dictionary of Troublesome Words”, “Garner’s Modern American Usage”, and “The New York Times Manual of Style and Usage”, stress that acronyms are only those abbreviations, which are pronounced or spelled as a single word – not by letters. “All acronyms can be abbreviations, but all abbreviations cannot be acronyms” [11, p. 13]. In other words, an acronym is a subcategory of an abbreviation.

There are different opinions concerning the use of the term *acronym*. On the one hand, acronyms are any words composed of the first letters or parts of words in an abbreviated phrase, on the other hand – only those shortenings that are pronounced as whole words and not as a sequence of letters’ names. Most often, an acronym embodies a sound abbreviation. Diuzhykova defines several types of acronyms, including sound, letter-sound, backronyms (backronym) and recursive ones [1, p. 114]. Sound acronym is created from the initial words of an original phrase (*UNESCO* – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; *UNIDO* – United Nations Industrial Development Organization). Letter-sound is formed partly from the names of initial letters and partly – from the initial sounds of original phrase’s words (*JPEG* [dʒeɪ pɛg] – Joint Photographic Experts Group; *SFMOMA* [es efˈmoʊmə] – San Francisco Museum of Modern Art). Backronym is existing words/abbreviations, which acquire new decryptions (*TEAM* – time, energy and money; together everyone achieves more, etc.). Finally, recursive is an abbreviation that is a part of decryption (*FARM* – Farm Animal Rights Movement; *VISA* – Visa International Service Association). In order to make abbreviation become an acronym, it must be given a sufficient number of vowel sounds, be readable and sonorous.

Acronyms also include abbreviations, complex terms, formed by combining the initial parts of the phrase words (syllable-based), the formation of terms by the method of adhesion or the union of two words and combining them into one (*Bene-lux* – Belgium, the Netherlands and Luxembourg; *Brexit* – British exit; *MARAD* – Maritime Administration). There are so-called homo-acronyms or homonymic acronyms that are now becoming widespread. Due to the very close relationship between oral and written forms of speech, sometimes, it is very difficult to distinguish the shortenings created in oral speech from graphic abbreviations. Moreover, the latter are increasingly appearing in oral speech and are widely used in communication. However, lexical units formed by combining the initial letter or letters from each of the consecutive parts of the phrase that are written and read as a regular English word are called acronyms.

There are a number of acronyms that repeat words, which are already included in the core literal abbreviation: *HIV virus* – human immunodeficiency virus; *ICBM missile* – intercontinental ballistic missile; *VIP person* – very important person, and so on. Recently, scientists also distinguish this type of shortenings as tautological that are phrases in which one word duplicates the same or synonymous word already marked in abbreviation, and thus forms a tautology.

Approaches in translation. Abbreviations and acronyms in socio-political texts are translated in a similar way to abbreviations in other areas. For an accurate translation, it is necessary to have a good understanding of the background, as the same shortenings may have different interpretations. For example, *G6* and *G7* could be translated as *шостий* and *сьомий ранги*, if they are deciphered as *Grade 6* and *Grade 7* in the context of civil service [10]. Nevertheless, these shortenings could be understood as *Велика шістка* and *Велика сімка* in the international political context, since *G6* and *G7* mean *the Group of Six* (the former name) and *the Group of Seven* (the current name) – an informal international club that unites Great Britain, Germany, Italy, Canada, France, Japan and the USA. On the same principle, the *USA* could be translated as *Сполучені Штати Америки* or *армія США*; *RUS* – *російський* (Russian) or *Сільська служба з надання комунальних послуг* (Rural Utilities Service) [13].

There are several options for translating abbreviations. First, a translator can refer to the full form of the abbreviation and translate it: *govt* – (government) – *уряд*; *BrStd* – (British Standard) – *британський стандарт*; *G7* – (the Group

of Seven) – *Група семи* or *Велика сімка*. Second, equivalent shortenings could be used: *PC* (*personal computer*) – ПК (персональний комп'ютер); *FBI* (Federal Bureau of Investigation) – ФБР (Федеральне бюро розслідувань); *CIS* (the Commonwealth of Independent States) – СНД (Співдружність Незалежних Держав); *UNO* (United Nations Organisation) – ООН (Організація Об'єднаних Націй); *IAEA* (International Atomic Energy Agency) – МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії). Transcoding is the third approach: *NATO* (North Atlantic Treaty Organization) – НАТО (Організація Північноатлантичного договору); *ASEAN* (Association of South East Asia Nations) – АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії); *IUPAC* (International Union of Pure and Applied Chemistry) – ЮПАК (Міжнародний союз теоретичної і прикладної хімії). Fourth, a translator can use descriptive translation: *INAD* (Inadmissible Passenger) – особа, якій відповідними органами відмовлено у праві на в'їзд до держави; *G/TIP* (Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons) – Відділ моніторингу та протидії торгівлі людьми (author's translation). Finally, one more approach is transcoding of the appropriate abbreviation's full form (usually used for translating the names of media agencies, publishing editions and so on): *BBC* (British Broadcasting Corporation) – агентство Бі-Бі-Сі; *CNN* (Cable News Network) – агентство Сі-Ен-Ен.

Conclusions. Abbreviations (initialisms, shortenings, contractions and acronyms) are compound words formed by the first letters or other parts of words that are widely used in oral and written speech. Acronym is understood as an abbreviation consisting of the first letters of each word in the name of something, pronounced as a word. This is the key difference between these types of shortenings. In other words, an acronym is a subcategory of an abbreviation.

There are different opinions concerning the use of the term acronym. On the one hand, acronyms are any words composed of the first letters or parts of words in an abbreviated phrase, on the other hand – only those shortenings that are pronounced as whole words and not as a sequence of letters' names. Most often, an acronym embodies a sound abbreviation. There are main types of acronyms, including backronyms, sound, letter-sound and recursive acronyms. They are widely used in political, socio-political and business texts. They can be the names of positions, organizations, agreements, etc. The principle of their formation mostly corresponds to the general principles of shortenings' formation.

Understanding the ways of forming abbreviations and acronyms makes it possible to translate them correctly that is extremely important for the interpretation of foreign texts and the ability

to discuss politically and socially important topics. Thus, studying of abbreviations and their variations seems significant in linguistic theory and practice.

References:

1. Дюжикова Е. Аббревиация сравнительно с словосложением : структура и семантика : дис. ... докт. фил. наук: 10.02.04. Москва, 1997. 350 с.
2. Єнікєєва С. М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові. *Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка*. 2006. Вип. 27. С. 93–99.
3. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської літератури на українську мову. Київ : Політична думка, 1997. 300 с.
4. Карамішева І. Структурна та функціональна характеристика аббревіатур у сучасному медіадискурсі (на матеріалі статей BBC та CNN). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31. Т. 2. С. 28–34. DOI: 10.24919/2308-4863.2/31.213836.
5. Міщинська І. Аббревіатури та акроніми в економічному та бізнес-дискурсі. *Філологічний дискурс*. 2018. Вип. 7. С. 221–227.
6. Ніколаєва Т. Перекладацькі аспекти сучасних англійських аббревіацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 37. Т. 3. С. 107–110.
7. Чумак Л. Акроніми як форма скорочень складної лексичної одиниці. *Сучасна англійстика: Стереотипність і творчість* : тези доповідей Всеукраїнського наукового форуму. Харків : Торсінг Плюс, 2006. С. 201–203.
8. Cambridge dictionary. Cambridge University Press, 2021. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 19.09.2021).
9. Devereux R. Shortenings, blendings and acronyms. *Word Ways*. 1984. Vol. 17. Iss. 4. P. 210–215.
10. Grade structures of the civil service. URL: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/grade-structures-civil-service> (дата звернення: 19.09.2021).
11. Key to party abbreviations. The Washington Post, 2021. URL: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/opolitics/elections/2001/results/parties.htm> (дата звернення: 19.09.2021).
12. Pujiyanti A., Senowarsito, Ardini S. Analysis of acronym and abbreviations in IJAL journal. *Journal of English Language Learning (JELL)*. 2019. Vol. 3. № 2. P. 9–21.
13. The United States governmental manual. Commonly used agency acronyms. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GOVMAN-2015-07-01/pdf/GOVMAN-2015-07-01-Commonly-Used-Agency-Acronyms-105.pdf> (дата звернення: 19.09.2021).
14. Zerkina N., Kostina N., Pitina S. Abbreviation semantics. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 199. P. 137–142. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.07.497.

Лимар М. Ю. АБРЕВІАТУРИ Й АКРОНІМИ В АНГЛОМОВНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ВИДИ І ПІДХОДИ В ПЕРЕКЛАДІ

У статті значна увага приділяється особливостям та типам англійських аббревіатур і акронімів. Також проаналізовано скорочення в суспільно-політичному дискурсі, що є малодослідженим полем для вітчизняних лінгвістів. З огляду на той факт, що обіг інформації спонукає до пошуків ефективних шляхів її передачі, зберігання та запам'ятовування, це дослідження має на меті вивчення особливостей та відмінностей англійських скорочень, оскільки їх розуміння створює необхідну основу для подальшого виявлення нових тенденцій їх формування та перекладу українською мовою. У дослідженні застосовуються описово-аналітичний метод, метод вибірки та порівняльного аналізу, що дозволяє визначити особливості скорочень і аббревіатур, їх функціонування, специфіку перекладу.

Результати дослідження підтвердили, що аббревіатура – це складна лексична одиниця, утворена першими літерами або іншими частинами слів, які є складовими частинами назви або поняття. У свою чергу, акронім можна вважати аббревіатурою, що не лише складається з перших літер кожного слова в назві, але й може вимовлятися як самостійне слово. Наявні різні підходи до класифікації типів аббревіатур і акронімів. У статті представлено найпоширеніші з них. Загалом, є чотири основні типи скорочень в англійській мові, – ініціалізм, власне скорочення, усічення й аббревіатури, – що використовуються в суспільно-політичному дискурсі. У статті також представлено декілька типів акронімів, а саме звукові, буквено-звукові, рекурсивні та бекроніми. Методи формування скорочень включають усічення, урізання, змішування тощо. Розуміння тематичного контексту аббревіатур і акронімів, способів їх утворення сприяє їх адекватному перекладу. Найбільш ефективними визнано такі підходи в перекладі: прямий переклад повної форми аббревіатури; знаходження еквівалентних скорочень у мові перекладу; перекодування; використання описового перекладу; перекодування повної форми відповідної аббревіатури.

Ключові слова: аббревіатура, акронім, ініціалізм, усічення, суспільно-політичний дискурс.

УДК 811.133.1+811.161.2]’25:791.024.4
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/45>

Смірнова М. Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Панчишко К. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ФІЛЬМОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена проблемам перекладу французьких фільмонімів українською мовою. Влучна назва надзвичайно важлива для успішного прокату фільму, головна мета якого, з огляду на його мас-медійну природу, – бути популярним та принести якомога більше прибутку. Саме тому в умовах демонстрації фільму в інших країнах, окрім передачі в його назві теми та ідеї, беруться до уваги й особливості місцевої культури та менталітету, аби зацікавити інішомовну публіку і забезпечити популярність фільму. Таким чином, фільм – це не просто витвір мистецтва зі своєю історією, але ще й спеціалізовано-орієнтований різновид товару, якому необхідна реклама і споживачі.

Відповідно до специфіки досліджуваного матеріалу застосовуються методи дослідження, які сприяють досягненню поставленої мети: описовий метод, метод лінгвістичного спостереження, аналіз та класифікація для систематизації досліджуваного матеріалу, зіставний метод для дослідження його особливостей, зумовлених лінгвістичними, соціальними та культурними вимогами середовища функціонування фільмонімів. Методи граматичного та лексико-семантичного аналізу дали змогу виявити найбільш продуктивні трансформації під час перекладу французьких фільмонімів українською мовою.

Дослідженням функцій та типології заголовків художніх та публіцистичних творів присвячено багато наукових праць. Спираючись на класифікації функцій заголовків як таких, у статті окреслюється п'ять основних функцій фільмонімів та способи їх реалізації.

Під час передачі назви фільму іноземною мовою перед перекладачем постає завдання не стільки еквівалентного, скільки адекватного перекладу. У статті наводиться аналіз таких важливих понять, як еквівалентність та адекватність перекладу, із подальшим визначенням типів еквівалентності (динамічна та формальна) разом із поясненням, чим саме керуються перекладачі у процесі перекладу і чому інколи виникає декілька варіантів назв кінофільмів.

Уперше завдяки проведеному аналізу вибірки назв, взятих із різних сайтів, які спеціалізуються на кіномистецтві, було виявлено, що дослівний переклад зустрічається доволі нечасто. Лексичні трансформації (конкретизація, узагальнення, синонімічний переклад) спрямовані на таке відтворення назви, яке наблизить фільм до потенційного глядача, дасть йому більшу інформацію про жанр та тематику фільму.

Доведено, що домінуючим способом перекладу французьких фільмонімів українською мовою є адаптація. Це може бути пов'язано із складнощами повної передачі етнічних та культурологічних особливостей країни, в якій був знятий фільм. Адаптації допомагають краще спрогнозувати події фільму та його жанрову приналежність. З метою забезпечення експресивності подачі та залучення більш широкої глядацької аудиторії перекладачі часто вдаються до цілком нового варіанту назви, яка не має нічого спільного з оригіналом.

Ключові слова: фільмонім, адекватний переклад, еквівалентність, лексичні трансформації, безеквівалентна лексика.

Постановка проблеми. Від самої своєї появи кінематограф став важливою частиною життя людей. Десятки, сотні, тисячі фільмів різних жанрів з'являються кожен рік. Незважаючи на наявні відмінності, всі фільми мають один спільний елемент – назву. Якщо, згідно з дослідженнями психологів, близько 80 відсотків читачів журна-

лів та газет приділяють увагу лише заголовкам, можна припустити, що у разі з фільмами глядачі насамперед звертають увагу на назву. Отже, саме назва часто визначає популярність фільму. Ще з другої половини двадцятого століття назви фільмів вийшли далеко за межі реалізації функції прагматичної комунікації. Вони перетворилися на

певні реченнєві сюжети, які задають той чи інший настрій, підштовхуючи глядача прийняти рішення щодо перегляду фільму. Саме тому В.С. Модестов підкреслює: «Заголовок – це художній образ твору, його візитна картка» [1, с. 157]. Кіноіндустрія не знає кордонів, фільми шукають своїх глядачів по всьому світі. Назва під час перекладу може як лишитися незмінною, так і зазнати кардинальної трансформації. Аналіз способів перекладу фільмонімів і становить предмет запропонованої у статті розвідки. Адже саме влучна, ефектно перекладена назва стане гарантом популярності фільму в іншому мовному та культурному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над вивченням особливостей перекладу фільмонімів працювала велика кількість спеціалістів і науковців, які відкрили і довели важливість перекладу, що не лише стовідсотково відповідатиме змісту оригіналу, але й буде передавати настрій та експресію мови-джерела. *Загальними проблемами перекладу* займалися такі дослідники, як В.Н. Комісаров, І.В. Арнольд, М.М. Михайлов, І.З. Алексєєва. Проблеми *еквівалентності* вивчали Л.Л. Нелюбин та А.Д. Швейцер. Особливо проблемами *перекладу назв цікавилися* В.С. Модестов, А.В. Суртаєва, О.Ю. Богданова, Л.М. Черкаський. На думку О.Ю. Богданової, саме назва дозволяє створити уявлення про концепт твору, оскільки «назва є смисловим вузлом, який замикає в собі всі види зв'язку» [2, с. 117]. Способи перекладу фільмонімів досліджували Ю.М. Подимова, І.Г. Мілевич, Е.Ж. Бальжинімаєва, П.В. Іванова.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз прийомів перекладу французьких фільмонімів українською мовою. Особлива увага приділяється лексичним трансформаціям. Матеріалом дослідження слугують 113 назв франкомовних фільмів різних жанрів, що вийшли в прокат у період 1990 – 2019 років. Відбір матеріалу відбувався методом вибірки з електронних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. І.В. Арнольд вважає, що «заголовок – це найсильніша позиція в тексті» [3, с. 223]. У нашому разі йдеться про фільмонім, який задає тон усьому твору, збігаючись за своїми функціями із заголовком художнього тексту. Як сказав професор Л.М. Черкаський, «заголовок виражає тему, соціальну або філософську ідею, слугує камертоном емоційного настрою, повідомляє про місце і дію, демонструє ключову деталь майбутньої розповіді, а інколи ніби окреслює обсяги створеного» [4, с. 226]. Відповідно, фільмонім має виконувати ті самі функ-

ції, інтригуючи і зацікавлюючи глядачів. На назві фільму зосереджена особлива увага потенційного глядача, який на початку не має жодної інформації про фільм і розум якого готовий до сприйняття запропонованої автором концепції. Художній фільм – це не тільки культурний феномен, що відображає соціальні й культурні пріоритети суспільства, але і засіб формування картини світу як окремої особистості, так і лінгвокультурного суспільства загалом. Доволі часто саме фільми є головним джерелом і водночас найуживанішим засобом створення образу «чужої» культури. Найголовніші особливості фільмонімів – їх лаконічна експресивно забарвлена форма і досить чітка знакова природа.

Зазвичай виділяють п'ять основних *функцій фільмонімів*: номінативну, рекламну, інформативну, прагматичну і прогностичну функції.

Номінативна функція. Оскільки фільмонім – це назва фільму, відповідно він виконує номінативну функцію. Номінативна функція фільмоніма розглядається як первісна, оскільки «назва фільму – це перший етап ознайомлення глядача з фільмом» [5, с. 147–150].

Рекламна функція. Швидкий темп життя і вихід величезної кількості фільмів на рік поряд із постійною відсутністю вільного часу у сучасної людини призводить до значної вибагливості глядачів щодо вибору фільму. Рекламна функція відповідає за формування певного сприйняття, привертаючи увагу глядачів і підсилюючи бажання перегляду фільму.

Інформативна функція. Під інформативною функцією розуміється здатність назви передати основну інформацію щодо тематики, жанру, навіть змісту фільму. Саме цю функцію напевно можна вважати домінуючою, оскільки вона відповідає за залучення глядача, зацікавленого у перегляді фільму.

Прагматична функція (функція впливу). Щодо прагматичної функції, то Т.В. Жеребило підкреслює: «Фільмонім формує ставлення глядача і викликає в нього, як правило, зацікавленість, здивування, захоплення, сум, розчарування та інші емоції» [6, с. 273]. Таким чином, прагматична функція являє собою конкретизоване використання мови для інтелектуального, емоційного або вольового впливу на потенційного глядача.

Прогностична функція. Прогностична функція здійснюється шляхом жанрової і смислової адаптації, тобто додавання певних асоціативних слів, які змогли б пов'язати фільмонім з жанром і сюжетом фільму. Асоціації назви фільму повинні

бути ясними за змістом, який він резюмує, і легко запам'ятовуватися за формою. У прогностичній функції бере участь процес випереджаючого прогнозування глядачем змісту фільму за його назвою.

А.В. Суртаєва вважає, що назвам літературного твору властива, крім вище зазначених, ще асоціативна функція, яка, на її думку, полягає у «створенні у читача певного ряду асоціацій, що викликані заголовком у мікроконтексті і впливають на подальше сприйняття тексту читачем» [7, с. 19]. Асоціативна функція притаманна також і фільмонімам. Так, Є.В. Козлов підкреслює, що «якщо глядач зустріне частково знайому назву, особливо якщо вона вже встигла завоювати популярність, то одразу наділить майбутній фільм позитивною оцінкою і неодмінно спробує спрогнозувати можливі повороти сюжету, орієнтуючись на вже відомий фільм» [8, с. 143–144].

Беручи до уваги важливість назви, переклад фільмонімів стає матеріалом для дослідження, зіставлення та аналізу нових, можливо тимчасових, структур і тенденцій перекладу з погляду перекладацьких стратегій адаптації.

Адекватність і еквівалентність – центральні категорії загальної теорії перекладу. Перекладач має виконати цілу низку завдань: передати за допомогою засобів іншої мови цілісний і точний зміст першотвору; зберегти стилістичні й експресивні особливості оригіналу; адекватно передати його стилістичні особливості; здійснити в процесі перекладу порівняння мовних структур. У теорії перекладу питання адекватності й еквівалентності розроблені досить глибоко, але, незважаючи на численні дослідження, єдиних визначень усе ж немає.

Поняття адекватного перекладу є досить широким, ширшим за поняття еквівалентного перекладу. Еквівалентність – категорія більш специфічна і вузька, яка зазвичай позначає досить близьку відповідність двох текстів. Класичне визначення адекватного перекладу полягає в тому, що адекватним вважається семантично і прагматично еквівалентний переклад.

Поняття «еквівалентність», згідно з В.Н. Комісаровим, «це максимально можлива лінгвістична близькість тексту перекладу до тексту оригіналу» [9, с. 152–153]. Найбільш поширеною нині є теорія рівнів еквівалентності, згідно з якою в процесі перекладу встановлюються відносини між відповідними рівнями оригіналу і перекладу. В.Н. Комісаров наголошує: «Одиниці оригіналу і перекладу можуть бути еквівалентні один одному на всіх існуючих рівнях або тільки на деяких з них. Кінцева мета перекладу

полягає у встановленні максимального ступеня еквівалентності на кожному рівні» [9, с. 51]. Ю. Найда під час розгляду питання про еквівалентність доходить висновку, що «не можна розглядати принципи відповідностей при перекладі, не визнаючи, що існує безліч різних типів перекладу» [10, с. 9]. Розрізняють два основних типи еквівалентності: динамічна і формальна.

Динамічна еквівалентність орієнтована на реакцію іншомовного рецептора і прагне забезпечити на нього такий самий вплив, що й оригінал на рецепторів мови-джерела. *Формальна* еквівалентність співвідноситься із самим повідомленням, із прагненням найбільшої відповідності між окремими елементами мови-джерела та мови перекладу.

Усі переклади одного тексту розглядаються з точки зору більшого або меншого наближення до ідеалу. Проблема еквівалентного перекладу полягає в його недосяжності: передати повністю увесь зміст оригіналу, зберігаючи при цьому його форму, неможливо. Спроби зробити максимально еквівалентний переклад призводять до його неприродності. Переклади одного і того ж тексту можуть бути, і найчастіше бувають, принципово різними. Одна із причин виникнення декількох варіантів перекладу одного й того ж тексту – різне його тлумачення перекладачами, яке залежить від багатьох факторів. Інша ж причина – варіативність мовних засобів, якими може бути переданий один і той самий зміст. Перед перекладачем постає проблема вибору способів перекладу, принципова множинність рішень, яка і задає варіативність, звідки і випливає наявність декількох варіантів перекладу.

Що стосується перекладу фільмонімів, то, згідно з А.В. Антроповою, «важливо зберегти інформативну функцію, щоб глядачеві була зрозуміла основна ідея, виражена в назві картини» [11, с. 10]. Так, аналіз 113 назв французьких фільмів, які вийшли у прокат в Україні протягом 1990–2019 років, виявив тільки чверть (26,5%) фільмонімів, які були перекладені дослівно: *Océans – Океани* (2009), *Monsieur Papa – Мосьє тато* (2011), *Les garçons et Guillaume, à table! – Хлопці та Гійом, до столу!* (2013), *Les vacances du petit Nicolas – Канікули маленького Ніколя* (2014), *Jeune femme – Молода жінка* (2017).

Більшість фільмонімів (58,5%) були перекладені за допомогою різного роду лексичних трансформацій з метою не тільки передати зміст назви фільму, але й перенести його на іншомовний терен, наблизити до іншомовної культури. Трансформації представлені в основному модуляціями

(24,9%) та адаптаціями (33,6%) (див. Діаграма 1. Дослівний переклад та лексичні трансформації у перекладі фільмонімів).

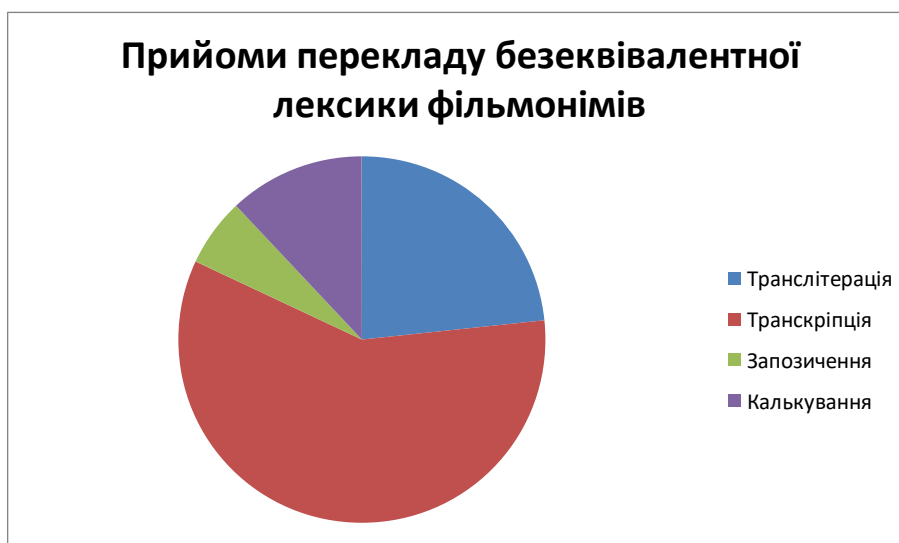
Модуляції дуже близькі до дослівного перекладу, проте виявляють себе у конкретизації, синонімічному перекладі, узагальненнях. І якщо переклад за допомогою синонімів (*L'amour dure trois ans* – *Кохання живе три роки* (2012), *Amoureux de ta femme* – *Коханець моєї дружини* (2018)) та узагальнення (*Les roupees russes* – *Красуні* (2005), *Mr & Mme Adelman* – *Він і вона* (2017)) зустрічаються доволі нечасто, всього у 2,7% випадків, то аналіз вибірки виявив 13,2% конкретизації шляхом додавання інформації у назву фільму: *Le divorce* – *Розлучення по-французьки* (2003), *Madame Edouard* – *Мадам Едуар та інспектор Леон* (2004),

La vie est a nous! – *Наше шалене життя* (2005), *L'école buissonnière* – *Як прогуляти школу з користю* (2017).

Такий прийом описового (роз'яснювального) перекладу використовують у випадках, коли фільмонім містить елементи іншомовної культури, які можуть бути не зрозумілі українській аудиторії, або ім'я власне, яке не завжди може бути життєздатним фільмонімом. Додавання – це розширення оригінального фільмоніма, пов'язане з необхідністю додавання лексичних елементів для повноти передачі його змісту, а також пов'язане з відмінностями в граматичному ладі: *Budapest* – *Шалений Будапешт* (2018), *Les profs* – *Божевільні вчителі* (2013), *9 mois ferme* – *9 місяців суворого режиму* (2013).

Діаграма 1. Дослівний переклад та лексичні трансформації у перекладі фільмонімів

Діаграма 2. Прийоми перекладу безеквівалентної лексики фільмонімів

Хоча існує довгий список назв із дослівним перекладом, частіше переклад фільмонімів здійснюється шляхом адаптації (33,6% досліджуваних фільмонімів), тобто непрямого перекладу, коли вихідна назва може абсолютно не збігатися з оригінальною. Це може бути пов'язано з відмінностями культур і мов, з наявністю реалій та фразеологізмів, які складні під час перекладу через свою специфіку. Створюючи український варіант назви, перекладач бере до уваги не лише оригінальну назву і сюжет, але й майбутніх глядачів, їх ментальність, потреби та інтереси.

Часто при перекладі фільмонімів застосовується жанрова або смислова адаптація. Жанрова адаптація – це додавання пояснюючих або уточнюючих елементів, які допоможуть глядачеві співвіднести фільм з його жанром (драма, мелодрама, трагедія, комедія, трилер, жахи, бойовик, фантастика, пригоди тощо): *Le grand bain – Щасливі невдахи* (2018), *Populaire – Кохання на кінчиках пальців* (2012), *Le monde est a toi – Афера по-французьки* (2018), *Un petit boulot – Кілер мимоволі* (2016), *Il etait une fois, une fois – Пограбування по-бельгійськи* (2011). Смислова адаптація – це додавання лексичних елементів, введення ключових слів, які компенсують смислову або сюжетну недостатність дослівного перекладу, розширюючи його: *Rémi sans famille – Пригоди маленького Ремі* (2018), *Lolo – Матусин синок* (2015), *Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu? – Божевільне весілля* (2014), *Hors de prix – Фатальна красуня* (2006), *Un bonheur n'arrive jamais seul – Кохання з перешкодами* (2012), *Un plan parfait – Заміж за два дні* (2012).

Як бачимо, велика кількість фільмів потребує часткової або повної трансформації, бо інакше, у разі дослівного перекладу, потенційний глядач не зможе зрозуміти емоційний та сюжетний посил фільму, ідентифікувати жанр і правильно його зрозуміти. Оригінальна назва трансформується для розширення аудиторії та підвищення рівня зацікавленості до фільму. Назва має заманювати, привертати увагу, викликати бажання піти в кіно-театр саме на цей фільм. Іншими словами, назва має максимально дорого продати фільм.

Окрему цікавість становить переклад безеквівалентної лексики у назвах фільмонімів. Як відомо, під час перекладу безеквівалентних одиниць традиційно використовуються прийоми транслі-

терації і транскрипції. «Транскрипція і транслітерація – способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою літер перекладної мови» [12, с. 14] (див. Діаграма 2).

Під час транслітерації засобами перекладної мови передається графічна форма слова іноземного мови, а під час транскрипції – його звукова форма. Під час перекладу назв фільмів цей прийом зустрічається досить нечасто: транслітерація (3,5%) *Attila Marcel – Аттіла Марсель* (2013), *Gemma Boveri – Джемма Бовері* (2014), *Samba – Самба* (2014), *Curiosa – Кюріоса* (2019), транскрипція (8,8 %) *Vambou – Бамбу* (2009), *Chic! – Шук!* (2015), *Poupouridou – Пупупіду* (2011).

«Калькування – це спосіб перекладу, за якого лексична одиниця іноземної мови відтворюється засобами приймаючої мови зі збереженням морфологічної структури. Під час калькування компоненти запозиченого слова або словосполучення переводяться окремо і з'єднуються за зразком іноземного слова або словосполучення» [15, с. 147]. Такий прийом також зустрічається доволі нечасто (1,8%), так само, як і запозичення (0,9%) (див. Діаграма 2): *L'arnacoeur – Серцеїд* (2010), *Casse-tête chinois – Китайська головоломка* (2013). Транскрипція, транслітерація, калькування та запозичення становлять разом 15,1% дослідженого матеріалу.

Висновки і пропозиції. У сучасному світі всьому необхідна рекламна кампанія, місію якої і взяли на себе фільмоніми, гарантуючи фільмам популярність і натовп глядачів, привертаючи увагу яскравістю та легкою запам'ятовуваністю, водночас реалізуючи прогностичну функцію, завдяки якій аудиторія може скласти певні очікування ще до початку перегляду. Під час перекладу фільмонімів українською мовою досить часто перекладачі вдаються до непрямого перекладу та жанрової адаптації шляхом додавання елементів, що конкретизують головну частину назви оригіналу. У подальшій перспективі дослідження цієї теми доцільно розглянути переклад фільмонімів з погляду психолінгвістики у зв'язку із сильним впливом рекламної функції на кінцевий варіант перекладу. Таким чином, переклад назв фільмів є великим матеріалом для дослідження, зіставлення та аналізу нових, можливо тимчасових, структур і тенденцій перекладу з погляду перекладацьких стратегій адаптації.

Список літератури:

1. Модестов В.С. Художественный перевод: история, теория, практика. М.: Изд-во Литерат. Ин-та им. А.М.Горького, 2006. 463 с.
2. Богданова О. Ю. Заголовок как элемент текста. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*. № 1. 2007. С. 116-119.
3. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 448 с.
4. Черкаський Л. М. Почнемо з заголовка. *Іноземна література*, 1986. № 5. С. 225–230.
5. Пешкова Ю.В. Взаимосвязь синтаксической структуры и функций заголовков новостных текстов. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 2011. № 1. С. 147–150.
6. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов и понятий Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань: Пилігрим, 2010. 610 с.
7. Суртаева А.В. Заглавие художественного текста как элемент его информационной структуры (на материале заглавий англоязычных художественных произведений XX–XXI вв.): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. С-Петербург. гос. ун-т. – Санкт-Петербург, 2012. 21 с.
8. Козлов Е.В. Развлекательная повествовательность в контексте массовой культуры: монография. Волгоград, 2008. 239 с.
9. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высш. шк. 1990. 253 с.
10. Найда Ю.А. К науке переводить (перевод с английского). Лейден, 1964. 28 с.
11. Антропова А.В. Названия американских, английских и российских кинофильмов: сопоставительная характеристика и проблемы перевода: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. Ур. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2008. 217 с.
12. Комиссаров В.Н. Лингвистическое переводоведение в России. М.: ЭТС. 2002. 384 с.

Smirnova M. R., Panchyshko K. V. LEXICAL TRANSFORMATIONS USED IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF FRENCH FILMONYMS

This article reviewed issues of translating French filmonyms into Ukrainian. Felicitous titles are very important for successful film releases with their major objective (taking into account the mass media nature of films) to be popular and as much money-making as possible. That is why, when a film is shown abroad, to make foreign-language audience interested and to ensure the popularity of a film, local cultural and mental peculiarities shall be taken into account in addition to reflecting a film subject and idea in its title. Thus, a film is not only an art work with its own history, but also a specifically oriented type of goods, which requires advertisements and consumers.

According to specific features of a researched subject, research methods are used, which promote achieving of a set purpose: descriptive method, linguistic observational method, analysis and classifying to systemize a researched subject, comparative method to study its peculiarities caused by linguistic, social and cultural requirements set by a filmonym functioning environment. Methods used for the grammatical and lexico-semantic analysis allowed identifying of the most effective transformations used during translating French filmonyms into Ukrainian.

Many scientific papers consider functions and typology of fiction and publicistic titles. Based on classifications of title functions as such, this article describes five major functions of filmonyms and ways of their implementations.

When translating a title of a film into a foreign language, each translator shall find not so much equivalent as adequate correspondence. Thus, the article contains the analysis of very important definitions, such as translation equivalency and adequacy, with the further determination of equivalency types (dynamic and formal), combined with explanations of translators' motivations appearing during translating, as well as why several versions of film titles sometimes appear.

Due to the carried out analysis of a sample of titles taken from various cinematic web sites, it was first found out that literal translations are rather rare in occurrence. Lexical transformations (concretization, generalization, synonymic translation) are aimed at the title reproduction, which can make a film closer to its potential audience and better describes its genre and subjects.

It was proven that the adaptation is an uppermost method used for Ukrainian translations of French filmonyms. This can be caused by difficulties related to the complete refection of ethnical and cultural peculiarities of a country of film origin. Adaptations support better predicting of film events and its genre. To ensure the expressivity and to attract additional audience, translators often select a completely new title, which is nothing close to an original one.

Key words: *filmonym, adequate translation, equivalency, lexical transformations, untranslatables.*

УДК 81'255.4::82-5

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/46>**Юрчак К. О.**

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Артеменко Ю. О.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

МЕТАФОРИ У ПРОМОВАХ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ В РОСІЙСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено зіставному лінгвокогнітивному вивченню метафор авторської концептосфери Вінстона Черчилля в його політичних промовах та їх російськомовному перекладі, здійсненому С. Черніним. Студія базується на комплексному підході до перекладацького дослідження, який передбачає поєднання принципів антропоцентризму й міждисциплінарності, засновується на ідеях і методах сучасної когнітивної лінгвістики та теорії перекладу. Феномен метафори розглядається як такий, що структурує один концепт у термінах іншого, організовує цілу систему концептів відносно іншої системи. Автори зосереджуються на вивченні індивідуальної мовної метафоричної концептосфери Вінстона Черчилля. Матеріалом дослідження є його найвідоміші політичні промови часів Другої Світової війни, які аналізуються на предмет їх метафоричної забарвленості та відтворення оригінальних смислів, що стоять поза знаками, при перекладі російською мовою. Когнітивно-дискурсивний підхід, що застосовується авторами, дозволяє виокремити такі метафоричні моделі-домінанти авторської концептосфери, як DARKNESS, LIGHT, HUMAN, TYRAN, VICTIM тощо. Основна увага приділяється аналізу метафоричних трансформацій, що їх використовує перекладач у намаганні відтворити манеру й дух промов Вінстона Черчилля для російськомовної читацької аудиторії. Виокремлення основних концептів із метафор у промовах британського прем'єр-міністра та ретельний доперекладацький аналіз мовного матеріалу допомагає сформуванню автентичне уявлення про лінгвокогнітивне моделювання його мовної картини світу, що сприяє глибшому розумінню оригінального тексту і дозволяє оцінити перекладацькі рішення С. Черніна в категоріях адекватності та еквівалентності. Дані, здобуті авторами в ході аналізу емпіричного матеріалу, засвідчують намір перекладача зберегти «оригінального Черчилля» у перекладі російською.

Ключові слова: переклад, метафора, когнітивна метафора, політична метафора, концепт, концептосфера, когнітивна лінгвістика, політичний дискурс, метафоричні трансформації.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі наукового поступу метафора, з огляду на її складну когнітивну будову, розглядається не просто як риторичний троп. Сучасні дослідники розуміють під нею феномен набагато ширший за «приховане порівняння». При цьому інтерес до метафори виявляють не лише лінгвісти, що дозволяє виявити, виокремити та описати нові її види, що народжуються на стику сучасних людинознавчих наук.

Метафорологія та політична лінгвістика є двома напрямками мовознавства, в межах яких уможлиблюється дослідження такого складного мовного і ментального феномену, як політична метафора. Будь-який політичний оратор має на меті вплив на аудиторію. З огляду на цей факт політичний дискурс є одним із найбільш маніпулятивних типів дискурсу. Задля досягнення

поставленої мети оратор вдається до тактичного використання різноманітних потужних засобів, серед яких чільне місце посідає метафора. У зв'язку із цим актуальними є дослідження, зосереджені на вивченні промов видатних політичних постатей в аспекті їх метафоричного наповнення, що тягне за собою і науковий інтерес до відтворення такого наповнення іншими мовами. З одного боку, такі студії дозволяють долучитися до світового політичного досвіду і перейняти його, а з іншого – вони роблять значний внесок у вивчення сучасних маніпулятивних технологій. Тому переосмислення самого поняття метафори та нове розуміння його ролі в організації ментальних процесів і мовної картини суспільно-політичних відносин зумовлює нагальність досліджень у цій сфері для сучасної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна когнітивна лінгвістика витлумачує метафору як форму мислення, зосереджуючись на людській здатності вибудовувати унікальні метафоричні моделі як засоби пізнання та пояснення реальності навколо. Поєднання її ідей із найновішими здобутками трансформаційної теорії перекладу дозволяє переосмислити традиційні підходи до перекладу метафори у відповідності до нових викликів. Вивченню метафори присвячено студії таких класиків, як Н. Д. Артюнова, О. М. Баранов, Дж. Лакофф і М. Джонсон, В. М. Телія, Т. Г. Скребцова, Ю. М. Караулов, М. В. Нікітін та ін. Переклад метафори загалом та політичної метафори зокрема є об'єктом досліджень О. С. Ахманової, П. Ньюмарка, Н. Мандельбліт, О. О. Селіванової та Т. Б. Новікової, І. В. Самаріної і Я. Г. Тікан тощо відповідно.

Постановка завдання. Метою нашої студії є лінгвокогнітивне вивчення метафор у промових Вінстона Черчилля та їх російськомовному перекладі, що передбачає вирішення низки завдань: проаналізувати теоретичні засади лінгвокогнітивного дослідження метафори у політичній промові; дібрати метафоричні одиниці з промов Вінстона Черчилля та проаналізувати їх з точки зору концептуального наповнення, співставити їх із відповідними одиницями в російськомовному перекладі С. Черніна; проаналізувати та систематизувати рішення, втілені перекладачем із урахуванням прагматичної складової оригінальної промови.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна лінгвістика та теорія концептуальної метафори відводять метафорі центральну роль в розумінні та структуруванні дійсності. Під метафоризацією розуміється процес, заснований на взаємодії двох структур знання – когнітивної структури «джерела» і когнітивної структури «об'єкту» [6, с. 8]. Усі знання, фізичні відчуття і так звані «тілесний досвід» – тобто практичне життя людини – зумовлюють область джерела в когнітивній теорії метафори. На позначення стійких відповідностей між «джерелом» та «об'єктом», зафіксованих в мовній та культурній традиції певного суспільства, використовують термін «концептуальна метафора» [5, с. 11] та виокремлюють такі типи метафоричних моделей, як структурні, орієнтаційні та онтологічні [5, с. 35–119]. Кожна із зазначених метафоричних моделей, безумовно, має місце як в повсякденному житті, так і в політичному дискурсі.

У теорії В. М. Телії когнітивна (вона ж концептуальна) метафора є одним із функціональних типів мовної метафори, який здатний формувати

«нові концепції в області позначення непередметної дійсності» [8, с. 193]. Такий погляд є точкою росту нового знання, який потребує нової наукової парадигми, оскільки містить низку протиріч із функціонально-структурними та семіотичними поглядами на метафору.

Наразі метафора тлумачиться як невід'ємна складова частина системи мислення будь-якої людини, сутність якої полягає в осмисленні та усвідомленні явищ одного роду в термінах іншого. Дж. Лакофф та М. Джонсон висувують ідею щодо метафоричного структурування мови, яке може досягатися через метафоричну структурування концепту та діяльності людини [5, с. 25]. Теорія концептуальної метафори, представлена вищезгаданими науковцями-когнітивістами, доводить, що людське мислення є значною мірою метафоричним. Існування метафор як мовних виразів є можливими саме через те, що метафори існують у понятійній системі людини.

У свою чергу, політична метафора приваблює науковців, які прагнуть встановити, до якої міри вона є відбитком соціальної психології та особистих якостей учасників політичного процесу. Щоб виразити більше, ніж сказано, політики часто вдаються саме до метафоричних виразів. Оскільки метафора є результатом практично підсвідомої діяльності мозку, то образи, які стоять за нею у політичній промові, можуть так само підсвідомо й без критичного осмислення сприйматися реципієнтами, що робить її ефективним засобом впливу.

Інтерпретація політичної метафори та її відтворення іншою мовою має тісний зв'язок не тільки з вирішенням певних перекладацьких проблем. Метафора сповнена особливої семантики, під час передачі якої засобами іншої мови важливо не втратити плоди тих когнітивних процесів, що протікали у свідомості мовця та втілилися у цій метафорі. Саме від перекладацьких рішень залежить емоційний вплив окремої метафори та промови в цілому на іншомовну публіку, адже він має бути тотожним до впливу на реципієнта носія мови оригіналу.

Вінстон Черчилль – неперевершений оратор свого часу, політичний діяч, який словом впливав на історичні події двадцятого століття. Концептуальною областю метафоричних висловів 40-х років ХХ століття є «світ війни». Так само ряд концептів, який визначає індивідуальну мовну метафоричну картину Черчилля, безпосередньо пов'язаний із війною. Під час аналізу концептуального ряду метафор особливого значення набуває його прецедентна складова час-

тина, пов'язана з подіями минулого, які слугують свого роду фундаментом для створення кожної окремої концептуальної моделі. Іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет зазначає: «Від наших уявлень про свідомість залежить наша концепція світу, і вона, у свою чергу, визначає нашу мораль, нашу політику, наше мистецтво» [2, с. 13]. Різні «джерела» та «об'єкти» в промовах Черчилля є взаємопов'язаними й часто створюють досить яскраву образність [3, с. 36]. За нашими спостереженнями, приклади, в яких задіяно одразу декілька концептосфер, відрізняються у його промовах своєю більшістю.

Проаналізувавши промови Вінстона Черчилля з позицій когнітивно-дискурсивного аналізу, виокремлюємо такі основні концепти: DARKNESS, LIGHT, HUMAN, TYRAN, VICTIM.

Значені концепти містять систему ментальних уявлень, які є інтерпретаторами або аналізаторами метафоричних висловлень [4]. Такі індивідуальні уявлення та асоціативні елементи відображають індивідуальну ментальну систему в контексті відносин між думкою, мовою та картиною світу. У нашому випадку – думкою політика, його концептуальними метафоричними висловлюваннями і картиною світу воєнного часу. Звернемося для прикладів.

Концепт DARKNESS є маркером індивідуального світосприйняття Черчилля, але не просто як політика, що намагається сформувати «темний» образ Гітлера у свідомості реципієнта на фоні власного «світлого». У першу чергу він, як людина, що здатна відрізнити добро від зла, об'єктивно бачить неминучу масштабну катастрофу у діях та ідеології нацистського режиму. Звертаючись до концептів LIGHT – DARKNESS, політик використовує не просто «чорно-білі» асоціативні важелі: його образ темряви не існує поруч із образом світла. Жодна країна світу, зокрема Великобританія, не має бездоганної репутації та не претендує на звання абсолютного білого, як, власне, і політика загалом – це суб'єктивна точка зору, де кожен має право обирати те, у що вірити. Тому темрява, що загрожує світу у випадку перемоги Гітлера – абсолютна темрява не на фоні інших, «світлих» держав, але апіорі. У промовах *Never give in, never, never, never* (29 жовтня 1941 року) та *The War of the Unknown Warriors* (14 липня 1940 року) концепт DARKNESS зустрічається вісім разів у метафорах: *the darkest hour, dark valley, dark curse* тощо.

Найбільш очевидними онтологічними метафорами є вирази, в яких матеріальний об'єкт інтерпретується як людина. Це дозволяє осмис-

лити наш досвід взаємодії з неживою сутністю в термінах людських мотивацій, характеристик і діяльністю людини в цілому [5, с. 59]. Прийом персоніфікації в промовах Вінстона Черчилля втілюється у концепті HUMAN. За допомогою уособлення зручно апелювати до емоцій аудиторії та пропонувати увазі широкого загалу складні політичні питання в доступній формі. Так, Черчилль вибудовує контраст між ворожою стороною та країнами-союзниками [3, с. 36], називаючи Францію «другом», а Німеччину – «ворогом»: *When you have a friend and comrade at whose side you have faced tremendous struggles, and your friend is smitten down by a stunning blow, it may be necessary to make sure that the weapon that has fallen from his hands shall not be added to the resources of your common enemy* (14 липня 1940 року). Далі оратор навпаки уособлює в персоні Гітлера всю загрозу, яка нависла над Європою, а Францію зображує як окрему людину, чие серце «б'ється» та «сяє»: *Subject to the iron demands of the war which we are now waging against Hitler and all his works, we shall try so to conduct ourselves that every true French heart will beat and glow at the way we carry on the struggle.*

У межах такої самої тенденції чітко простежуємо взаємодію двох антонімічних концептів TYRAN та VICTIM, які поєднуються в метафорах на основі парадигматичних відносин [4]: *Let Hitler bear his responsibilities to the full and let the peoples of Europe who groan beneath his yoke aid in every way the coming of the day when that yoke will be broken* (20 серпня 1940 року). Оратор не тільки дає оцінку ворогу, але й намагається викликати гостру емоційну реакцію у слухачів, які засуджують злодія (Гітлера) та співчують жертвам (народом Європи). Через подібні протиставлення зручно зображувати різноманітність людських якостей для створення більш емоційної картини відносин між країнами [3, с. 37].

Отже, вивчення індивідуальної мовної метафоричної концептосфери Вінстона Черчилля засвідчило, що більшість простежених нами концептів співвідносяться один з одним на основі антонімічних зв'язків: LIGHT – DARKNESS, TYRAN – VICTIM, зумовлюючи основу для творення відповідних метафор. Такий аналіз дозволяє дослідити когнітивні процеси окремої людини через вербалізовані концептуальні моделі, що, у свою чергу, ставить низку питань у площинах еквівалентності та адекватності перекладу політичної метафори, оскільки вона вимагає особливого підходу та виважених перекладацьких рішень.

Складність перекладу метафор у політичних промовах зумовлюється, з одного боку, оригінальністю та неповторністю ідіостилю оратора, а з іншого – різними метафоричними системами, притаманними різним мовам і культурам з урахуванням часового аспекту. Важливим чинником успішного перекладу метафори є розуміння когнітивної складової частини висловлень оратора, його основної мети та мотивації щодо вибору тієї чи іншої метафори. Метафорична одиниця у політичній промові є певним перекладацьким викликом не лише через концептуальне наповнення, а й через наявність чіткої прагматичної складової частини. Їх втрата становитиме загрозу не лише цілісності промови, а й її первісній комунікативній настанові оратора.

Вітчизняний мовознавець О. О. Селіванова пропонує власну концепцію відтворення метафоричного образу у перекладі, яка поєднує ідеї когнітивної лінгвістики із сучасною трансформаційною теорією перекладу [7]. Під перекладацькою трансформацією вона розуміє перетворення, модифікації форми або змісту й форми в перекладному тексті з метою досягнення балансу різних видів інформації та прагматичного впливу на адресата у порівнянні з текстом оригіналу.

Зіставне дослідження метафор у промовах Вінстона Черчилля та його російськомовному перекладі у виконанні С. Черніна на предмет метафоричних перетворень за О. О. Селівановою та когнітивний аналіз їх вихідних і цільових доменів у дусі Дж. Лакоффа і М. Джонсона за алгоритмом, запропонованим у [1, с. 11], виявило три основних види метафоричних кореляцій:

1) метафора – метафора. Найбільша кількість прослідкованих нами перекладених метафор відноситься саме до цієї категорії, що свідчить про те, що загалом перекладач намагався дотримуватися тенденції збереження смислу оригінальної метафори в російськомовному перекладі, а також про його професійну компетентність. До неї входять:

– метафори, перенесені з оригінального тексту у цільовий без будь-яких трансформацій. *WAR IS AN ART: But only a portion of your resources is as yet mobilized and developed, and we both of us have much to learn in the cruel art of war. We have therefore, without doubt, a time of tribulation before us*» (26 грудня 1941 року, Joint Session of Congress, Washington). – *Но пока нам удалось мобилизовать и задействовать лишь небольшую часть имеющихся ресурсов. К тому же все мы не слишком искушены в жесточком искусстве войны, и потому нас, несомненно, ждет время суровых испытаний*

(Чернин, 2018); *DESTINY IS A SCROLL: Faith is given to us to help and comfort us when we stand in awe before the unfurling scroll of human destiny* (14 липня 1940 року, «The War of the Unknown Warriors», London). – *Лишь искренняя вера способна даровать нам силу и утешение, когда на наших глазах с головокружительной быстротой разворачивается свиток людских судеб* (Чернин, 2018);

– метафори, перенесені з оригінального тексту до цільового із заміною складників області джерела, наприклад, синонімічним за значенням контекстуальним відповідником об'єкту, до якого відноситься область джерела: *Our offensive springs are being slowly compressed...* (20 серпня 1940 року) – *Пружина нашего боевого потенциала постепенно сжимается...* (Чернин, 2018);

– метафори, перенесені з оригінального тексту до цільового із заміною області джерела, тобто трансметафоризовані: *This is no war of chieftains or of princes, of dynasties or national ambition; it is a war of peoples and of causes...* (14 липня 1940 року, «The War of the Unknown Warriors», London) – *Нынешняя война – это не противостояние военачальников или королей, не конфликт династий или национальных амбиций; это война народов и идеалов* (Чернин, 2018) – область джерела ПРИЧИНА замінено на ІДЕАЛ; *Our affairs have come to such a pass that there is no escape without running risk*» (14 березня 1938 року, «The Annexation of Austria», House of Commons) – *Дело приняло столь серьезный оборот, что теперь мы уже вряд ли сможем выпутаться из него, не пойдя на определенный риск* (Чернин, 2018) – область джерела ВТЕЧА замінено на ПУТА; *Then perhaps the curse which overhangs Europe would pass away* (14 березня 1938 року, «The Annexation of Austria», House of Commons) – *Тогда тучи, нависшие над Европой, обошли бы нас стороной* (Чернин, 2018) – область джерела ПРОКЛЯТТЯ замінено на НЕГОДА;

2) неметафора – метафора. У більшості випадках такий підхід перекладача зумовлюється наявністю в російській мові онтологічних та структурних метафор із зрозумілим для російськомовного реципієнта рядом асоціативних образів. Обираючи таку стратегію, С. Чернін, на наш погляд, не зашкоджує ідіостилю Черчилля та не порушує норм мови перекладу: *The public mind has been concentrated upon the moral and sentimental aspects of the Nazi conquest of Austria – a small country brutally struck down...* (14 березня 1938 року, «The Annexation of Austria», House of Commons) – *Внимание общественности оказалось целиком сосре-*

доточено на моральних і емоціональних аспектах, зв'язаних з завоюванням Австрії нацистами, – *это небольшое государство повалили на обе лопатки...* (Чернин, 2018). Таке рішення перекладача зумовлюється контекстом інших промов, де наявні метафори із вихідним доменом HUMAN, через які Черчилль демонструє своє ставлення до країн, що брали участь у Другій Світовій війні;

3) метафора – неметафора. Ця категорія представлена в нашому емпіричному матеріалі найменшою кількістю прикладів. Обираючи стратегію деметафоризації, перекладач адаптує цільовий текст згідно з нормами цільової мови із мінімальним спотворенням тексту оригіналу: *...its Government scattered to the winds...* (14 березня 1938 року, «The Annexation of Austria», House of Commons) – *...его правительство разогнали...* (Чернин, 2018).

Загалом, дані, здобуті нами в ході аналізу емпіричного матеріалу, свідчать про намір С. Черніна зберегти «оригінального Черчилля» у перекладі. Йому вдалося передати гнітючу атмосферу «темряви», що нависла над Європою, викликати жаль та співчуття до країн, що персоніфікувалися у промовах, та донести до російськомовного реципієнта палітру почуттів, які прожив сам оратор. Здебільшого С. Чернін дотримується тенденції збереження оригінальної концептуальної метафори в російськомовному перекладі з мінімальним спотворенням авторського стилю та відповідно до норм цільової мови.

Висновки і пропозиції. Метафора є невід'ємною складовою частиною ораторського мистецтва загалом та політичного дискурсу зокрема. Її природа в межах політичної промови полягає у створенні емоційного натиску

на публіку незалежно від мови чи культури. Переклад текстів політичного характеру є неабияким викликом для перекладача: індивідуальна мовна картина політика, яка залучає суб'єктивні і/або партійні мотивації, просторово-часове та культурне тло, ефект «захопленої публіки» – це лише невелика частина того, що має враховувати перекладач під час роботи. Усі ці чинники як допомагають перекладачеві глибше зрозуміти оригінале наповнення тексту, так і накладають на перекладацьку творчість відповідні обмеження. Загальні підсумки нашого дослідження засвідчують, що російськомовний перекладач промов Вінстона Черчилля намагався дотримуватися тенденції збереження смислу оригінальної метафори в перекладі. Випадки, коли С. Чернін вдається до власної творчості, спотворюють ідіосинкразії Черчилля на мініальному рівні. І, нарешті, приклади, коли перекладач вдається до опущення метафор, є малочисельними і супроводжуються намаганнями С. Черніна компенсувати втрату.

Таким чином, наша розвідка, що поєднує когнітивний і трансформаційний підхід до дослідження метафор у промовах Вінстона Черчилля та їх російськомовного перекладу, є спробою намітити коло проблем, пов'язаних із інтерпретацією та відтворенням метафоричної образності в політичному дискурсі. Перспективними, на нашу думку, є студії, орієнтовані на зіставні дослідження перекладів промов Вінстона Черчилля різними мовами; подібні дослідження метафоричних кореляцій у промовах інших ораторів і їх перекладах. Такі дослідження, серед іншого, дозволять прослідкувати вплив вибору метафоричних трансформацій на комунікативну еквівалентність оригінальних і перекладених художніх текстів.

Список літератури:

1. Артеменко Ю. О. Лінгвокогнітивні кореляції між метафорами у романі Маркуса Зузака «Крадійка книжок» і його українському перекладі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*: зб. наук. праць. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». № 1. 2017. С. 8–12.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры*. Москва : Прогресс, 1990. 512 с.
3. Евграфова Н. Ю. Тропы в речах Уинстона Черчилля и проблемы их перевода: магистерская диссертация. Санкт-Петербург, 2016. 79 с.
4. Зубакина Т. Н. Метафоры в индивидуальной концептосфере У. Черчилля. *Вестник ГСНТИ*. Серия «Политическая лингвистика». 2013. С. 101–106.
5. Лакофф Д., Джонсон М. *Метафори, которми ми живем* / пер. с англ. А. Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
6. Русова И. А. Когнитивное исследование концептуальных метафор в «Сонетах» В. Шекспира и их переводов на русский язык : автореф. дис. ... канд. филол. н. : спец. 10.02.20. Екатеринбург, 2008. 20 с.
7. Селіванова О. О. Метафоричні трансформації в перекладі (на матеріалі роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» та його українського перекладу). *Записки з романо-германської філології*. Вип. 1, 2015. С. 158–166.
8. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и языковая картина мира*. Российская академия наук. Москва : Наука, 1988. С. 173–204.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Черчилль В. С. *Никогда не сдавайся! Лучшие речи Черчилля* / пер. з англ. С. Чернина. Москва : Альпина публішер, 2018. 660 с.
2. The Churchill Society, URL : <http://www.churchill-society-london.org.uk/SpchIndx.html>.

Yurchak K. O., Artemenko Yu. O. METAPHORS IN WINSTON CHURCHILL'S SPEECHES IN THE RUSSIAN LANGUAGE TRANSLATION: LINGUOCOGNITIVE ASPECT

The paper deals with the comparative linguocognitive study of political metaphors of author's conceptosphere in W. Churchill's political speeches and its Russian language translation by S. Chernin. The study is based on a comprehensive approach to the issue of translation, combining interdisciplinary and anthropocentric principles, as well as the ideas and methods of modern cognitive linguistics and translation theory. The paper considers metaphor as a phenomenon structuring one concept in terms of another concept, organizing a whole system of concepts relative to another system. The authors focus on studying Winston Churchill's individual language metaphorical conceptosphere. His most famous political speeches related to the period of the Second World War serve as a material of the study. His political speeches are analyzed in order to determine their metaphorical richness and reproduction of the original meanings beyond the signs in translation. The authors use the cognitive-discursive approach to identify the dominant metaphorical models in author's conceptosphere such as DARKNESS, LIGHT, HUMAN, TYRAN, VICTIM, etc. Translation analysis focuses on the metaphoric transformations used by the translator in his attempt to re-create the manner and spirit of Winston Churchill's speeches for the Russian-speaking readership. Detailed pre-translation analysis of the language material including the identification of the key concepts in the speeches of the British Prime Minister helps to form an authentic picture of the linguocognitive modeling of his language worldview. It contributes to better understanding of the original text and assessing S. Chernin's translation decisions in the categories of adequacy and equivalence. The analysis of the empirical material shows that translator tried to save the "original Churchill" in the Russian language translation.

Key words: translation, metaphor, cognitive metaphor, political metaphor, concept, conceptosphere, cognitive linguistics, political discourse, metaphoric transformations.

Відомості про авторів

Авчіннікова Г. Д. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та практики іноземних мов Факультету іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Агасва Гюнай Мамедага гизи – дисертант Азербайджанського університету мов

Артеменко Ю. О. – кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Архипенко Л. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Ахмедова Е. Д. – викладач та аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Баранова С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету

Бачинська Г. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Берестова А. А. – старший викладач кафедри фундаментальної та мовної підготовки Національного фармацевтичного університету

Білик О. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Бойван О. С. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету імені Василя Стуса

Бондарєва О. О. – аспірант кафедри світової літератури та російського мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Бондарчук Н. І. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

Буда В. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Вєнсвєца Є. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Гванцєладзе А. М. – аспірант кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гнатковська О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Чернівцького національного університету імені Юрія Федьковича

Гончарова О. В. – студентка факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету

Гремалюк Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової

Гурбанова Саїда Саді гизи – докторант Азербайджанського університету мов

Деркачова А. О. – студентка магістратури кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка»

Ефєндієва Лала Ельхан гизи – дисертант Азербайджанського університету мов

Єфіменко Т. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології та перекладу Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Заваринська І. Ф. – кандидат філологічних наук, викладач кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Іванотчак Н. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ільїна О. В. – кандидат філологічних наук, докторант кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Ювенко А. О. – магістрантка кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Каламбет Я. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу Інституту гуманітарної підготовки та держуправління Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу

Ковтун О. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету імені Василя Стуса

Корнєласва Є. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри «Філологія» Одеського національного морського університету

Косович О. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Кравець Т. В. – аспірантка кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кучеренко І. В. – старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Кучма Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету

Лазєбна Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка»

Лазєбна О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лимар М. Ю. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Ляшенко А. В. – асистент кафедри зарубіжної філології Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Макарук Л. Л. – доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Медведська І. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Медведь О. В. – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри документознавства та української мови Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Нестайко І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Одновол В. Я. – магістр кафедри філології та перекладу Інституту гуманітарної підготовки та держуправління Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу

Оксамитна Л. Б. – викладач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету

Панчишко К. В. – магістр кафедри романської філології та перекладу Чернівцького національного університету імені Юрія Федьковича

Переломова О. С. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Сумського національного аграрного університету

Пилячик Н. Є. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Сапрун А. В. – студентка освітнього рівня «магістр» спеціальності «Прикладна лінгвістика» Національного університету «Львівська політехніка»

Сеньків О. М. – старший викладач кафедри практики англійської мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сидоренко С. І. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету

Скічко А. С. – викладач, аспірант кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Сковронська І. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

Смірнова М. Р. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Соловійова О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стецик Х. М. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету

Судук І. І. – доцент кафедри філології та перекладу Інституту гуманітарної підготовки та державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Терентій А. С. – асистент кафедри слов'янської філології та журналістики Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Тимчук О. Т. – доцент кафедри практики англійської мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Тишковець М. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського

Токарєва Л. В. – дисертант Бакинського слов'янського університету

Хоменко О. А. – старший викладач кафедри зарубіжної філології Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Чистяк Д. О. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри романської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шмуля Л. В. – викладач кафедри англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Щербак О. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Юрчак К. О. – магістрант кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Юськів Б. М. – старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 32 (71) № 5 2021

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 30,01. Ум. друк. арк. 33,24. Зам. № 1121/431

Підписано до друку 26.11.2021. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (048) 709 38 69,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.